

MERUSUNDARAGANI-VIRACITA

ŚĪLOPADEŚAMĀLĀ-BĀLĀVABODHA

L. D. SERIES 77
GENERAL EDITORS
DALSUKH MALVANIA
NAGIN J. SHAH

EDITORS
H. C. BHAYANI
R. M. SHAH
GITABAHEN

L. D. INSTITUTE OF INDOLOGY AHMEDABAD-9

MERUSUNDARAGANI-VIRACITA

ŚĪLOPADEŚAMĀLĀ-BĀLĀVABODHA

L. D. SERIES 77
GENERAL EDITORS
DALSUKH MALVANIA
NAGIN J. SHAH

EDITORS
H. C. BHAYANI.
R. M. SHAH
GITABAHEN

L. D. INSTITUTE OF INDOLOGY AHMEDABAD 9

Printed by
Mahanth Tribhuvandas Shastri
Shree Ramanand Printing Press
Kankaria Road
Ahmedabad-380022.

Published by
Nagin J. Shah
Director,
L. D. Institute of Indology
Ahmedabad-380009.

FIRST EDITION

October 1980

**“Printed with the financial assistance of the Government
of Gujarat.”**

PRICE RUPEES

मेरुसुन्दरगणि-विरचित

शीलोपदेशमाला-बालावबोध

संपादको

ह. चू. भायाणी

र. म. शाह

गीताबहेन

प्रकाशक

लालभाई दलपतभाई भारतीय संस्कृति विद्यामंदिर अहमदाबाद ९

प्रधान-संपादकीय

जयसिंहसूरिशिष्य जयकीर्ति (विक्रमनी दसमी शताब्दी ?) महाराष्ट्री प्राकृत भाषामां आर्या छंदमां ११४ गाथामां रचेली 'शीलोपदेशमाला' उपर मेरुसुन्दरे वि. सं. १५२५मां (=ई. स. १४६९मां) मांडवगढमां रचेलो बालावबोध, मूळ 'शीलोपदेशमाला' साथे, सौप्रथम प्रकाशित करतां आनंद थाय छे. संस्कृत-प्राकृत भाषामां रचायेली महत्त्वपूर्ण धार्मिक, शास्त्रीय के उपदेशात्मक कृतिनो जूनी गुजराती भाषामां करवामां आवेल विवरणात्मक गद्य अनुवाद ए बालावबोध कहेवाय छे. बालावबोधसाहित्य ई. स. नी १३मी सदीना उत्तरार्धथी मळे छे. आ साहित्यनुं अध्ययन गुजराती गद्यना विकास पर सारो प्रकाश पाडे छे. मेरुसुन्दरने प्रस्तुत बालावबोध विक्रमनी १६मी शताब्दीनी कृति होई ते समयना गुजराती गद्यनो सारो परिचय आपे छे. एनो मोटो भाग ४३ कथाओए रोवयो छे. एटले कथाविकास अने कथाघटकोना अभ्यासीओने पण ए उपयोगी नीवडशे. वळी, भाषाशास्त्रीय दृष्टिए एनो अभ्यास करनारने महत्त्वनी सामग्री पूरी पाडवानी एनी क्षमता छे. आम अनेक दृष्टिए एनुं प्रकाशन महत्त्वनुं पुरवार थशे.

विद्वान संपादकोए छ प्राचीन हस्तप्रतोने आधारे 'शीलोपदेशमालाबालावबोध'नुं चीवटपूर्वक संपादन कयुं छे. उपरांत, पहेलां छपायेल मूळ 'शीलोपदेशमाला'नी गाथाओ अशुद्धप्राय होई, संपादकोए आ संपादनमां विविध हस्तप्रतो तेम ज छंदने आधारे पाठशुद्धि करी छे. वळी, अभ्यासपूर्ण भूमिकामां तेमणे बालावबोधसाहित्यनो परिचय अने तेनुं महत्त्व, मूळ 'शीलोपदेशमाला' अने तेना कर्ता, शी. मा. बालावबोधना कर्ता मेरुसुंदर अने तेमनी कृतिओ, शी. मा. बालावबोधगत कथाओ, प्रतिपरिचय अने संपादनपद्धति, शी. मा. बालावबोधनी भाषाकीय लाक्षणिकताओ वगैरेनुं रोचक अने समुचित निरूपण कयुं छे. प्रस्तुत संपादन संशोधकोने उपकारक बने ए हेतु-थी तेमणे 'शीलोपदेशमाला'नी गाथाओनी अकारादिसूची, 'शी.मा. बालावबोध'मां उद्धृत संस्कृत-प्राकृतपद्योनी अकारादिसूची अने महत्त्वना शब्दोनी सार्थ सूची तैयार करी आपी छे जे ग्रन्थना अन्ते छापी छे. आम आ संपादनने अनेक दृष्टिए उपयोगी बनाववा तेमणे खूब काळजी लीधी छे, ते बदल आपणे सौ तेमना ऋणी छीए.

जूनी गुजराती साहित्यकृतिओना प्रकाशनमां सहकार आपवा बदल गुजरात राज्यना भाषानियामक श्री जोषीपुरानो हुं अंतःकरणपूर्वक आभार मानुं छुं. आ ग्रंथना प्रकाशनमां आर्थिक सहाय करवा बदल गुजरात सरकारनो हुं आभारी छुं.

ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यामंदिर,
अमदावाद : ३८०००९
१ ओक्टोबर, १९८०

नगीन शाह
अध्यक्ष

अनुक्रम

भूमिका

१-२८

प्रास्ताविक (पृ. १), मूल प्राकृत शीलोपदेशमाला अने तेना कर्ता (२), शीलोपदेशमालानी संस्कृत अने गुजराती टीकाओ (२-३), मेरुसुन्दर उपाध्याय अने तेमनी कृतिओ (३-५), शीलोपदेशमाला-बालावबोध (६-८), प्रत-परिचय अने संपादन-पद्धति (८-१२), बालावबोध (१२-१३), शीलोपदेशमाला-बालवबोधनी भाषाकीय लाक्षणिकताओ (१३-२७), उपसंहार (२८)

शीलोपदेशमाला-बालावबोध

१-१८२

(मूल प्राकृत गाथाओ तथा तेमनो गुजराती बालावबोध)

बालावबोधगत कथाओ : गुणसुन्दरीनी कथा (पृ. २-४), द्वीपायन ऋषिनी कथा (६-७), विश्वामित्र ऋषिनी कथा (७-८), नारद मुनिनी कथा (९-१३), रिपुमर्दन राजानुं दृष्टांत (१४-१७), इन्द्रनुं दृष्टांत (१७), विजयपाल राजानुं दृष्टांत (१८-१९), हरिनी कथा (२०), हरनी कथा (२०), ब्रह्मानी कथा (२०-२१), चन्द्रनी कथा (२१), सूर्यनी कथा (२१), इन्द्रनी कथा (२१-२२), आर्द्रकुमारनी कथा (२४-२८), नंदिषेणनी कथा (२८-३०), रथनेमिनी कथा (३१-३२), नेमिचरित्र (३४-४६), मल्लिनाथ-चरित्र (४७-५०), स्थूलभद्र-चरित्र (५१-५६), वज्रस्वामि-चरित्र (५६-६३), सुदर्शन श्रेष्ठिनी कथा (६४-६७), वंक-चूलनी कथा (६८-७१), सती सुभद्रानी कथा (७३-७५), मदनरेखा सतीनी कथा (७५-७९), सती सुन्दरीनुं दृष्टांत (८०-८२), अंजनासुन्दरी-दृष्टांत (८२-८७), नर्मदासुन्दरी-कथा (८७-९२) रतिसुन्दरी-कथा (९३-९६), ऋषिदत्ता कथा (९६-१०४), दवदंतीनी कथा (१०४-११६), कमला सतीनी कथा (११६-११९), कलावतीनी कथा (११९-१२३) शीलवतीनी कथा (१२४-१३१), नंदयंतीनी कथा (१३१-१३३), रोहिणीनी कथा (१३४-१३५), कूलवाल्मीकीनी कथा (१३७-१३९), हुपदीनी कथा (१४०-१४२), नूपुरपंडितानुं दृष्टांत (१४३-१४८), दत्तदुहितानी कथा (१४८-१५०), अगडदत्तनी कथा (१५४-१६१), प्रदेशी राजानी कथा (१६१-१६२), सीतानी कथा (१६७-१७८), धनश्रीनुं दृष्टांत (१७९-१८२).

शीलोपदेशमालानी गाथाओनी अकारादि सूची

१८३-८४

शीलोपदेशमाला-बालावबोधमां उद्धृत संस्कृत-प्राकृत पद्योनी

अकारादि सूची

१८५

महस्वना शब्दोनी सार्थ सूची

१८६-१९२

भूमिका

प्रास्ताविक :-

प्राचीन गुजराती साहित्यमा गद्यनुं खेडाण पण विपुल प्रमाणमा थयेलुं ते हवे सिद्ध हकीकत छे. आ गद्यनो मोटो भाग 'बालावबोध' प्रकारनी रचनाभोमां मळे छे.^१

'बालावबोध' एटले संस्कृत-प्राकृत भाषामां रचायेल महत्त्वपूर्ण धार्मिक-शास्त्रीय के उपदेशात्मक-ग्रंथोनां जूनी गुजराती भाषामां करेल विवरणात्मक अनुवाद. 'बाल'मां अइ के अल्पज्ञ गृहस्थ अने नवदीक्षित के बालवयना मुनिनो अर्थे समायेल छे के जे संस्कृत-प्राकृत भाषाना ज्ञानथी वंचित होय. आवा बालजनोने तेमनी पोतानी भाषामां धर्म-रहस्यनो बोध कराववा विद्वान जैन मुनिराजोए अनेक बालावबोधोनी रचना करी छे.^२

बालावबोध-साहित्यनो प्रादुर्भाव छेक ई.स.नीते रमी सदीना उत्तरार्धथी थयेल जोवा मळे छे. पण दीर्घ अने परिष्कृत कही शक्य तेवी कुप्रतिओनी परंपरा चौदमी शताब्दीथी शरू थाय छे.^३ खरतरगच्छीय तरुणप्रभसुरिकृत 'षडावश्यक-बालावबोध' (वि. सं. १४११, ई. स. १३५५) ने आची आद्य रचना कही शक्य.^४ त्यारबाद तपागच्छना प्रसिद्ध आचार्य सोमसुंदरसूरि (ई. स. १३७४-१४४३) ना रचेल उपदेशमाला, षडावश्यक, योगशास्त्र, आराधनापताका, नवतत्त्वप्रकरण, भक्तामरस्तोत्र, षष्टिशतकप्रकरण ब. अनेक ग्रंथो परना महत्त्वपूर्ण बालावबोधो मळे छे. तदुपरांत खरतरगच्छना आचार्य जिन-सागरसूरि-प्रणीत षष्टिशतक-बालावबोध (वि. सं. १५०१, ई. स. १४४५) अने बीजा जैन मुनिओ द्वारा केटलीक बाला० रचनाओ मळे छे.

पंदरमा शतकना प्रारंभमां अनेक ग्रंथो पर विशद बालावबोधो लखनार मेरुसुंदर उपाध्याय आवे छे. तेमना रचेल षष्टिशतक-प्रकरण अने वाग्भटालंकारना बालावबोधो आ पूर्वे प्रगट थई चूक्या छे.^५ अहीं जयकीर्तिसूरि-रचित प्राकृत गाथाबद्ध सीलोवएसमाला (शीलो-पदेशमाला) ना बालावबोधनी संशोधनात्मक आवृत्ति आपी अमे तेमां एकनो उमेरो करीए छीए.

आ शीलो. बाला. नुं महत्त्व बे रीते छे—एक ठो ते पंदरमी सदीनी गुजराती भाषा पर प्रकाश फेकवा माटे अत्यंत उपयोगी ने प्रचूर सामग्री पूरी पाडे छे, बीजुं तेमांनी कथाओ कथासाहित्यना इतिहास अने कथानकोनी परंपराना अध्ययन माटे मूल्यवान छे.

१. प्राचीन गुजराती गद्य अने बालावबोध साहित्यना वधु परिचय माटे जुओ: गुजराती साहित्यनो इतिहास, गुजराती साहित्य परिषद, ग्रंथ-१ प्रकरण-८ तथा ग्रंथ-२ प्रकरण-२१.

२. जैन गूर्जर कविओ, मो. द. देसाई, भा-३, पृ. १५७१-१७०३

३. " " " "

४. षडावश्यक-बालावबोध, संपा. डॉ. प्रबोध पंडित, सिंधी जैन ग्रंथमाला, मुंबई-१९७६.

५. बन्नेना संग डो. भोगीलाल ज. सांडेसरा, प्रका. म. स. विश्वविद्यालय, वडोदरा, प्रका. वर्ष-क्रमे १९५३, १९७५.

મૂલ પ્રાકૃત શીલોપદેશમાલા અને તેના કર્તા :-

અહિંસા, સત્ય, ક્ષમા, દયા, તપ, સમ્યક્ત્વ, શીલ આદિ ગુણોના પાલનનો સરલ પ્રાકૃત ગાથાઓમાં સીધો ઉપદેશ અને તે તે વિષયમાં અનુકરણીય વ્યક્તિઓના ચરિત્રનો નિર્દેશ-પ્રકારનો ધર્મોપદેશાત્મક ગાથાવદ્ધ કૃતિઓની એક પરંપરા પ્રાકૃત સાહિત્યમાં જોવા મળે છે. ધર્મદાસ ગણિની ઉપદેશમાલા, હરિભદ્રસૂરિની ઉપદેશરત્ન, જયસિંહસૂરિ-રચિત ધર્મોપદેશમાલા ઇત્યાદિ આનાં પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણો છે. શીલોપદેશમાલાને પણ આ પરંપરામાં મૂકી શકાય.

શીલોપદેશમાલામાં શીલ ઇટલે કે (જૈન સાહિત્યના રૂઢ અર્થમાં) બ્રહ્મચર્ય-પાલન વિષયક ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. દૃષ્ટાંતરૂપે તેમાં શીલપાલન કરનાર અનેક મહાન સ્ત્રી-પુરુષોનો નિર્દેશ છે. શીલમંગથી થતી હાનિ અને શીલપાલનથી થતાં લૌકિક-અલૌકિક લાભોનું વર્ણન પ્રચલિત ઉદાહરણો દ્વારા કરી સામાન્ય જનોને શીલનું મહત્ત્વ સમજાવવાનો કવિનો આમાં ઉદ્દેશ છે.

મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ભાષામાં, આર્યા હંદમાં ૧૧૪ ગાથામાં રચાયેલી શીલોપદેશમાલાના કર્તા જયસિંહસૂરિ-શિષ્ય જયકીર્તિ નામે છે. ગુરુ-શિષ્ય વિશે અન્ય કંઈ માહિતી પ્રાપ્ત થતી નથી. જયસિંહસૂરિ નામક એક આચાર્ય ધર્મદાસગણિ-રચિત ઉપદેશમાલાનું અનુસરણ કરીને ધર્મોપદેશમાલા નામક પ્રાકૃત ગાથાવદ્ધ રચના અને તેનું વિવરણ કરેલ છે. કૃષ્ણ મુનિના શિષ્ય આ જયસિંહસૂરિ પોતાનો ધર્મોપદેશમાલાનું વિવરણ નાગોરમાં વિ.સં.૧૧૫માં પૂરું કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.^૧ સંભવ છે કે શીલોપદેશમાલાના કર્તા જયકીર્તિ આ જયસિંહસૂરિના શિષ્ય હોય અને ગુરુની ધર્મોપદેશમાલાનું અનુકરણ કરી શીલોપદેશમાલાની રચના કરી હોય. જો આમ હોય તો જયકીર્તિનો સમય વિક્રમની દશમી શતાબ્દી અનુમાની શકાય.

શીલોપદેશમાલાની સંકલ્પે હસ્તપ્રતો જૈન જ્ઞાનમંડારોમાં મળે છે તે હકીકત એનું કેટલું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન હતું તેનો નિર્દેશ કરે છે.

અત્યાર સુધીમાં શીલોપદેશમાલાની બે આવૃત્તિઓ છપાઈ પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ઈ. સ. ૧૯૦૦ માં અમદાવાદની વિદ્યાશાળા સંસ્થાએ શીલોપદેશમાલા મૂલ અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા તેની શીલતરંગિણી નામક ટીકાનો માત્ર ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરેલ અને ઈ. સ. ૧૯૦૯ માં શ્રાવક હીરાલાલ હંસરાજે જામનગરથી શીલતરંગિણી ટીકા સહિત શીલોપદેશમાલા પ્રકાશિત કરેલ. આ બંનેમાં મૂલ ગાથાઓ અશુદ્ધપ્રાય છપાયેલ છે, અમે અહીં વિવિધ હસ્તપ્રતો તેમ જ હંદના આધારે પાઠનિર્ણય કરી શુદ્ધ પાઠ આપ્યો છે.

શીલોપદેશમાલાની સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ટીકાઓ :-

શીલોપદેશમાલા જૈન સાહિત્યમાં ઔપદેશિક રચનાઓમાં મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન ધરાવતી હોવાનું એના પરની અનેક ટીકાઓથી પણ સિદ્ધ થાય છે. જિનરત્નકોશમાં શીલોપદેશમાલાના ચાર સંસ્કૃત ટીકાઓની નોંધ છે.^૨-(૧) આ. સોમતિલકસૂરિ રચિત શીલતરંગિણી, (૨) લલિતકીર્તિ-કૃત ટીકા, (૩) પુણ્યકીર્તિ-કૃત અને (૪) અજ્ઞાત-કર્તૃક વૃત્તિ. આમાંનું

૧ જુઓ-જૈન સાહિત્યકા વૃહદ્ ઇતિહાસ (પાર્શ્વનાથ વિદ્યાશ્રમ, વારાણસી, ૧૯૬૮ મા. ૪, પ્રકરણ-૩.

૨. એજન, પૃ. ૧૯૬.

૩. જિનરત્નકોશ, હ. દા. વેલ્નકર, પુના, ૧૯૪૪, પૃ. ૩૮૫.

प्रथम शीलतरंगिणी सिवाय बाकीनी त्रण विशे नामोल्लेख सिवाय कशी माहिती मळती नथी, ज्यारे शीलतरंगिणी आगळना पेराम्राफमां जणाव्या प्रमाणे प्रकाशित थई गयेळ छे.

शीलतरंगिणीनी रचना रुद्रपल्लीय गच्छना आ० संघतिलकसूरिना पट्टशिष्य आ. सोमतिलकसूरि, अपरनाम विद्यातिलके वि. सं. १३९४ (ई. स. १३३७) मां करेळ छे. तेमना रचेल्ला अन्य ग्रंथोमां वीरकल्प, षड्दर्शनसूत्रटीका, लघुस्तवटीका अने कुमारपालदेवचरितना नामो मळे छे.^१

शीलतरंगिणी टीका अहीं विशेष उल्लेखनीय एटला माटे छे के मेरुसुंदर उपाध्याये आ संस्कृत टीकाने अनुसरीने बालावबोधनी रचना करी जणाय छे. शीलतरंगिणीमां जे जे कथाओ छे ते बची ज कथाओ ते ज क्रमे अने लगभग सरखा विस्तारथी बालावबोधकारे गुजरातीमां आलेखी छे.^२

जूनी गुजरातीमां शिलोपदेशमाला पर अनेक बालावबोध जुदा जुदा समये रचायेला मळे छे, जेनी यादी आ प्रमाणे छे—

क्रम	कर्ता	लेखन संवत	रचना संवत	हस्तप्रत—संग्रह अने स्थळ
१.	अज्ञात	१४६६	—	हेमचंद्राचार्य जैन ज्ञानमंदिर, पाटण
२.	„	१५२१	—	„
३.	मेरुसुंदर		१५२५	अनेक संग्रहमां
४.	अज्ञात	१५३० पूर्व	—	
५.	„	१५५१	—	छाणी
६.	„	१५८८	—	
७.	„	१६१६	—	हेमचंद्राचार्य ज्ञान मंदिर, पाटण
८.	„	—	१६४०	
९.	„	१९२१	—	प्र. कान्तिविजयजी संग्रह, वडोदरा

आ यादी परथी जणाय छे के मेरुसुंदर उपाध्यायनी पहिलां पण शिलोपदेशमाला पर बालावबोधो रचाया हता. पण आ बालावबोधोमां मेरुसुंदरना बालावबोध जेटली प्रसिद्धि बीजाने नथी मळी.

मेरुसुंदर उपाध्याय अने तेमनी कृतिओ :—

शीलोपदेशमाला-बालावबोधना कर्ता उपाध्याय मेरुसुंदर विक्रमना सोळमा शतकना पूर्वा-र्धमा थई गया. तेओ खरतरगच्छना प्रसिद्ध आचार्य जिनभद्रसूरि (वि.सं.१४४९-१५१४) ना पट्टशिष्य आ जिनचन्द्रसूरि (वि.सं.१४८७-१५३०) ना शिष्य वा० रत्नमूर्ति गणिना शिष्य हता.

१. जैन परंपरानो इतिहास, ले. त्रिपुटि मुनि, भा. २, पृ. ४३६.

२. शिलो. बाला० नी रचना पछी दश वर्षे (वि. सं. १५३५ मां), शिलो० बाला० ना रचनास्थळ मंडपदुर्गमां ज लखायेली शीलतरंगिणीनी एक हस्तप्रत ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यामंदिरना हस्तप्रत-संग्रहमां छे. ते पण शीलतरंगिणी ते समय अने प्रदेशमां प्रसिद्ध होवानो आडकतरो पुरावो पूरो पाडे छे.

મેરુસુંદર ઉપાધ્યાય તેમના રચેલા બાલાવબોધોને કારણે પ્રસિદ્ધ છે. અત્યાર સુધીમાં તેમના રચેલા ચૌદ જેટલા બાલાવબોધ જાણવા મળેલ^૧. શીલો^૦ બાલા^૦ ની હસ્તપ્રતોની શોધ કરતાં અમને તેમના રચેલ બે વધુ બાલાવબોધની જાણ થઈ છે—એક ધર્મદાસગણિની ઉપદેશમાલા પરનો અને બીજો છે નંદિષેણ-કૃત અજિતશાંતિસ્તવન ઉપરનો. પ્રથમ બાલાવબોધની પ્રત રોયલ એશિયાટીક સોસાયટીનો મુંબઈ શાખાની લાયબ્રેરીમાં છે^૨ અને બીજાની પ્રતો માટળના હેમચન્દ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરમાં^૩ તથા અમદાવાદના લા. દ. વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમાં છે^૪.

આ રીતે અત્યાર સુધીમાં કુલ સોળ બાલાવબોધ તેમના રચેલા ઉપલબ્ધ થાય છે. તે બધાની વિગતે સૂચિ નીચે આપી છે—

ક્રમ	કૃતિ	રચના-સંવત	વિશેષ નોંધ	
૧.	શત્રુંજય-સ્તવન	બાલાવબોધ	૧૫૧૮	અપ્રકાશિત
૨.	પુષ્પમાલા-પ્રકરણ	,,	૧૫૨૩	,,
૩.	ષડાવસ્થક-પ્રકરણ	,,	૧૫૨૫	આ તથા પછીના બે બાલા ^૦
૪.	શીલોપદેશમાલા	,,	,,	ની રચના મંડપ દુર્ગમાં થઈ છે.
૫.	ષષ્ટિશતક-પ્રકરણ	,,	૧૫૨૭	પ્રકાશિત ^૫
૬.	કર્પૂરપ્રકર-સ્તોત્ર	,,	૧૫૩૧	અપ્રકાશિત
૭.	વાગ્મટાલંકાર	,,	૧૫૩૫	પ્રકાશિત ^૬
૮.	મક્તામર-સ્તોત્ર	,,	અજ્ઞાત	અપ્રકાશિત
૯.	ભાવારિવારણ-સ્તોત્ર	,,	,,	,,
૧૦.	કલ્પ-પ્રકરણ	,,	,,	,,
૧૧.	પંચનિર્ગ્રંથી-પ્રકરણ	,,	,,	,,
૧૨.	યોગશાસ્ત્ર	,,	,,	,,
૧૩.	વિદગ્ધમુખમંડન	,,	,,	,,
૧૪.	વૃત્તરત્નાકર	,,	,,	,,
૧૫.	ઉપદેશમાલા	,,	,,	,,
૧૬.	અજિતશાંતિસ્તવન	,,	,,	,,

૧. જૈન ગૂર્જર કવિઓ, ભા. ૧, પૃ. ૬૦૧-૨; ભાગ-૩, પૃ. ૧૫૮૨-૮૫ તથા ડો. મો. જ. સાંડેસરા સંપાદિત ષષ્ટિશતક પ્રકરણ, પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૫-૧૬.

૨. Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prākṛit Manuscripts in the Library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, Bombay, Vols. iii-iv, 1930, p. 404 (Ms. no. 1570)

૩. Catalogue of Manuscripts in Shri Hemachandracharya Jain Jnanamandira, Patan, Part. I, 1972 p. 563 (Ms. no. 12969) and p. 564 (Ms no 12994).

૪. લા. દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદના પુન્યવિજયજી આદિ સંગ્રહમાં હસ્તપ્રત ક્રમાંક-૨૨૦૪૦.

૫. ષષ્ટિશતક-પ્રકરણ, સંપા. ડો. મો. જ. સાંડેસરા, પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રંથમાલા, મ. સ. યુનિ., વડોદરા, ૧૯૫૩.

૬. વાગ્મટાલંકાર, સંપા. પ્રકા. ઉપર મુજબ, ૧૯૭૫.

आ बालावबोधो उपरंत हेमचन्द्राचार्य ज्ञान मंदिर, पाटणना संग्रहमां मेरुसुंदर उपाध्यायना नामे प्रश्नोत्तर-पदशतक नामक एक गुजराती रचना^१ तथा ६ जेटलां नानां नानां संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश स्तोत्रो^२ पण मळे छे.

बालावबोधोनी यादी जोतां जणाय छे के उपाध्यायजीए विविध विषयोना संस्कृत-प्राकृत ग्रंथोने गुजरातीमां उतार्या छे. वृत्तरत्नाकर, वाग्लटालंकार अने विद्ग्धमुखमंडन जेवा जैनेतर ग्रंथोना बालावबोधो पोताना शिष्योने काव्य अने अलंकारनी समज आपवा तेमणे रच्या होई शके. ज्यारे षडावश्यक, शीलोपदेशमाला, उपदेशमाला आदिना बालावबोधो नवदीक्षित शिष्यो तेम ज साधारण ज्ञान घरावता श्रावकोने धर्मनां तत्त्वोनी बोध कराववाना उद्देश्यथी रच्या जणाय छे. भव्य एटले के मुपुक्षु जीवोने बोध आपवाना हेतुथी पोते आ बालावबोधनी रचना करी छे एम तेओए स्वयं शीलो० बाला० नी प्रशस्तिमां क्हुं छे.^३

उपाध्यायजी समक्ष ते समये आदर्शरूपे तरुणप्रभसूरि, सोमसुन्दरसूरि, जिनसागरसूरि आदि रचित बालावबोधो हता. षडावश्यक बाला. नी प्रशस्तिमां तेमणे जणाव्युं छे के तरुणप्रभसूरि-रचित षडा. बाला.ना अनुसार पोते आ बाला. रची रच्या छे.^४

मेरुसुन्दरनी विशिष्टता एमना लाघवमां रहेली छे. निरर्थक लंबाण विना ज तेओ मूलना अर्थने गुजरातीमां सचोटताथी अने सरळताथी उतारी शक्या छे.

तेमना उपलब्ध बालावबोधोमां मात्र ७ना रचना-वर्षांनी नोंध छे. तेमांथी प्रथम शत्रुंजय स्तवन बाला० नी रचना वि. सं. १५१८ नोंध छे अने वाग्भटालंकार-बाला० नी रचना वि. सं. १५३५. बाकीना पण आ समयगाळानी आजुवाजु ज रचाया होवानुं कही शक्या. वळी षडावश्यक, शीलोपदेशमाला अने षष्टिशतकप्रकरण ए त्रणना बालावबोधो मंडपदुर्ग (हालना मध्यप्रदेशमां आवेल मांडु के मांडवगढ) मां रहीने तेओए त्रणेक वर्षांना गाळामां रच्या छे.^५

१. हेमचन्द्राचार्य ज्ञान मंदिर, पाटण, हस्तप्रत नं. १२३६६.

२. हेमचन्द्राचार्य ज्ञान मंदिर, पाटण, हस्तप्रत नं. ११५०१.

३. जुओ पळीनो पेरेग्राफ.

४. Descriptive Catalogue of Sans. Pkt. Mss. in the Library of the B. B. R. A. S., Bombay, Vols. III-IV p. 400 (Ms. no. 1535)

५. षष्टिशतक प्रकरणनो बालावबोध मेरुसुंदर उपाध्याये बनारसमां रही रच्यो होवानुं पोताना षष्टिशतक प्रकरणना संपादनमां डॉ. सांडेसराए नोंध्युं छे. (प्रस्तावना, पृ. १५). 'वणारीस' शब्दनो 'बनारस' एवो मळतो अर्थ करवाथी आ भूल थई जणाय छे. 'वणारीस'नो अर्थ अहीं 'वाचक' के 'उपाध्याय' एवो छे. अने मेरुसुन्दरना विशेषण तरीके ते पद अहीं तृतीया विभक्तिमां प्रयोजायुं छे. वळी ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यमंदिरना संग्रहमांनी नं. ३६५९नी षष्टिशतक प्रकरण-बालावबोधनी प्रतिनी प्रशस्तिमां तेनी रचना मंडपदुर्गमां वि. सं. १५२७ मां यथानुं स्पष्ट जणावेल छे.

શીલોપદેશમાલ્ય-બાલાવબોધ

શીલો. બાલા.ની એક હસ્તપ્રતમાંથી શ્રી મો. દ. દેસાઈએ બાલાવબોધના અંતમાં આપેલી લેખકની સ્વરચિત પ્રશસ્તિ નીચે છે. તે આ પ્રમાણે છે—

શ્રીમત્-સ્વરતર-ગચ્છે બહુ-ગુણ-સંબુધ-રાજ-વિદિતે ।

ષટ્ત્રિશત્-ગુણ-સહિતા શ્રીમજ્જિનમદ્રસૂર્યોઽભવન્ ।

તત્તરટ્ટાચ્છ-શૃંગ્ગાર-હાર-નાયક-સન્નિભાઃ ।

શ્રીજિનચન્દ્રસૂરીન્દ્રાઃ જયન્તિ સપરિચ્છદાઃ ।

તેષાં ગુરુણામાદેશં પ્રાપ્ય શ્રી-જય-મન્દિર્ ।

શ્રીમદ્રત્નમૂર્તિ-ગણિ-વાચનાચાર્ય-શિશ્વકઃ ।

શ્રીમેરુસુન્દર-ગણેર્ગુણ-મક્તિ-પરાયણઃ ।

નાના-પુણ્ય-જનાર્કર્ણે દુર્ગે શ્રી-મણ્ડપામિધે ।

ઉદાર-ચરિત-સ્વ્યાત-શ્રીમાલજ્ઞાતિ-સમ્ભવઃ ।

સંઘાધિપ-ધનરાજો વિદ્યયોઽસ્તિ દયાપરઃ ।

તસ્યાભ્યર્થનયા મધ્યજનોપકૃતિ-હેતવે ।

શીલોપદેશમાલાયા બાલાવબોધો મયા રચિતઃ ।

તાવન્નન્દતુ સોઽર્યં યાવજ્જિન-વીર-તીર્થમિદમ્ ॥^૧

આ પ્રશસ્તિ પરથી શીલો. બાલા.ની રચનાનો સમય, સ્થલ અને ઉદ્દેશ ત્રણે સ્પષ્ટ થાય છે—૧. સં. ૧૫૨૫ (ઈ. સ. ૧૪૬૯) માં બાલા. ની રચના મેરુસુન્દર ગણિએ મંડાદુર્ગમાં કરી. શ્રીમાલ જ્ઞાતિના સંવરતિ ધનરાજનો પ્રાર્થનાથી મધ્યજનોના ઉપકાર માટે લેખકે આ રચના કરી.

મૂલ ગાથા આપી અને અનુવાદ કરવો અને વચ્ચે વચ્ચે અથવા શબ્દોની સમજૂતિ આપતા જવી એવી હાસ કરીને બાલાવબોધની પરિપાટિ હોય છે. અહીં પણ એ જ પદ્ધતિ મેરુસુન્દરે અપનાવી છે. વિશેષમાં મૂલ ગાથાઓમાં આવતાં દૃષ્ટાંતોને વિસ્તારને સંપૂર્ણ કથા રૂપે રજૂ કર્યા છે. આથી મૂલ ૧૧૪ પ્રાકૃત ગાથાઓની વ્યાખ્યાનો વિસ્તાર ૬૦૦૦ ગ્રન્થાપ્ર જેટલો મોટો થયો છે. આમ બાલાવબોધનો મોટો ભાગ આ દૃષ્ટાંતો અને કથાઓએ રોક્યો છે.

કથાપ્રકૃતિઓ અને કથાષ્ટકોના અભ્યાસની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી હોઈ આ બધી કથાઓની વિષય-નિર્દેશ, કથા-ક્રમાંક અને પૃષ્ઠ-સંખ્યા સાથેની યાદી નીચે આપી છે.

શાલ ઉપરિ—

૧ ગુણસુંદરીની કથા

પૃ. ૨ - ૪

શીલબ્રંશ ઉપરિ—

૨ દ્વીપાયન ઋષિની કથા

૬ - ૭

૩ વિશ્વામિત્ર ઋષિની કથા

૭ - ૮

૧. જૈન ગૂર્જર કવિઓ મા. ૩, સ્વં-૨, પૃ ૧૫૮૩.

૨. શીલો. બાલા. ના પ્રસ્તુત સંગદનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી હસ્તપ્રતોમાં માત્ર એક B પ્રતમાં, જૂજ શાબ્દિક ફેરફાર સાથે, આ પ્રમાણેની જ કવિ-પ્રશસ્તિ મળે છે. પણ તે અધૂરી છે.

જુઆ પ્રતે-પરિચય.

शील उपरि—

४ नारद मुनिनी कथा ९-१३

स्त्री-दासत्व उपरि

५. रिपुमर्दन राजानुं दृष्टांत १४-१७

६. इन्द्रनुं दृष्टांत १७-

७. विजयपाल राजानुं दृष्टांत १८-१९

८. हरिनी कथा २०-

९. हरनी कथा २०-

१०. ब्रह्मानी कथा २०-२१

११. चंद्रनी कथा २१-

१२. सूर्यनी कथा २१-

१३. इन्द्रनी कथा २१-२२

विषयनी प्रवळता उपरि

१४. आर्द्रकुमारनी कथा २४-२८

१५. नदिषेणनी कथा २८-३०

१६. रथनेमिनी कथा ३१-३२

कामविजेता शीलव्रंत महारमानुं चरित्र

१७. नेमि-चरित्र ३४-४६

१८. मल्लिनाथ-चरित्र ४७-५०

१९. स्थूलभद्र-चरित्र ५१-५६

२०. वज्रस्वामि-चरित्र ५६-६३

२१. सुदर्शन श्रेष्ठिनी कथा ६४-६७

२२. वंकचूलनी कथा ६८-७१

सती चरित्र—

२३. सती सुभद्रानी कथा ७३-७५

२४. मदनरेखा सतीनी कथा ७५-७९

२५. सती सुंदरीनुं दृष्टांत ८०-८२

२६. अंजनासुंदरी-दृष्टांत ८२-८७

२७. नर्मदासुंदरी-कथा ८७-९२

२८. रतिसुंदरी कथा ९३-९६

२९. ऋषिदत्ता कथा ९६-१०४

३०. दवदंतीनी कथा १०४-११६

३१. कमला सतीनी कथा ११६-११९

३२. कलावतीनी कथा ११९-१२३

३३. शीलवतीनी कथा १२४-१३१

३४. नंदयंतीनी कथा १३१-१३३

३५. रोहिणीनी कथा १३४-१३५

શીલબ્રષ્ટનું ઉદાહરણ—

૩૬. કૂલવાલૂઆની કથા	૧૩૭—૧૩૯
સતી ચરિત્ર—	
૩૭ દ્રુપદીની કથા	૧૪૦—૧૪૨
અસતીની કથા	
૩૮ નૂપુરપંડિતાનું દષ્ટાંત	૧૪૩—૧૪૮
૩૯ દત્તદ્રુહિતાની કથા	૧૪૮—૧૫૦
૪૦ અગડદત્ત (મદનમંજરી)ની કથા	૧૫૪—૧૬૧
૪૧ પ્રદેશી રાજા (ની રાણી)નો કથા	૧૬૧—૧૬૨
સતી ચરિત્ર—	
૪૨. સીતાની કથા	૧૬૭—૧૭૮
૪૩. ધનશ્રીનું દષ્ટાંત	૧૭૯—૧૮૨

આમાંની કેટલીક કથાઓના મૂળ જૈન આગમો કે આગમોની ચર્ણિ, નિર્ચુક્તિ આદિ ટીકાઓમાં રહેલાં છે. ઉદા. રથનેમિની કથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં અને પ્રદેશી રાજાની કથા રાયપલેગૃહ્ય નામક ડાંગમાં મળે છે. કેટલીક કથાઓ જૈન પૌરાણિક સાહિત્યમાંથી લેવામાં આવી છે. ઉદા. સીતાની કથા, નેમિનાથ-ચરિત્ર આદિ. તો કેટલીક કથાઓ વસુદેવહિંદી (આડરત, તર્પણપુન્ડરી, ઋષિદત્તા આદિ કથાઓ), સમરાશ્ચક્રકહા (ધનશ્રીનું દષ્ટાંત) જેવા પ્રાકૃત કથા ગ્રંથોમાંથી લેવામાં આવી છે.

મૂળ પ્રાચીન સાહિત્યમાં માત્ર નામ નિર્દેશ હોય તેવા કેટલાય દષ્ટાંતો પાછળના સાહિત્યમાં પલ્લવિત થતાં થતાં લાંબી કથાનું રૂપ ધારણ કરે છે. આવા કથા-વિકાસનું આલેખન એક સ્વતંત્ર સંશોધનનો વિષય છે.

આગળ નોંધ્યું છે તેન શીલોપદેશમાલાની સોમતિલકમૂરિ રચિત સંસ્કૃત ટીકા શી ડત્તરંગિગોનો બાલાવ્રબોધકારે પ્રચૂર ઉપયોગ કર્યો જણાય છે. છતાં શીલો. બાલા. માત્ર અનુવાદ ન બનતાં એક સ્વતંત્ર રચનાની કક્ષામાં મૂકી શકાય તેવી કૃતિ બનેલ છે તે ડાગ. મેરુસુંદરની આખ્યાનકાર તરીકેની સિદ્ધહસ્તતાને આભારી છે.

પ્રત-પરિચય અને સંપાદન-પદ્ધતિ :-

મેરુસુંદરના શીલો. બાલા. ની ઘણી મોટી સંખ્યામાં પ્રતો અમદાવાદ, પાટણ, જેસલમેર, લંભાત, લીમડી આદિ અનેક સ્થળોના જૈન ગ્રંથમંડારોમાં મળે છે. આ હકોકત કૃતિની લોકપ્રિયતાની અને વ્યાખ્યાન વગેરેમાં વ્યાપકપણે તે ઉપયોગી રહી હોવાની સૂચક છે.

પ્રસ્તુત સંપાદન પ્રતોની પ્રાચીનતા વ. ધ્યાનમાં લેને નીચેની ૬ હસ્તપ્રતોના આધારે કરવામાં આવ્યું છે, જેમની સંજ્ઞા ક્રમે B, C, K, L, P અને Pu છે.

શીલો. બાલા.ની સૌ પ્રથમ નકલ તથા પાઠાંતરોની કાંચી નોંધ શ્રીમતી ગીતાવહેન રાયજીએ વર્ષો પૂર્વે કરેલી. તેમણે B પ્રતિની નકલ કરી હતી અને L તથા P પ્રતોનાં પાઠાંતરો લીધાં હતાં. સંપાદન-સમયે અમારી પાસે આમાંનો માત્ર L પ્રતિ જ હતી. આથી પાઠની ચોકસાઈ

૧. પ્રસ્તુત સંપાદનમાં મૂળપાઠના પૃ. ૧ થી ૩૨ સુધી B પ્રતિની સંજ્ઞા મૂલ્યથી A છુપાઈ છે, તે B સમજવી.

अने निर्णय माटे अमे ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यामंदिरमांना विविध हस्तप्रत-संग्रहोमां र्हेल शीलो० बाला० नी अनेक प्रतोमांथी प्राचीनता अने शुद्धिनी दृष्टिए महत्त्वपूर्ण जणाती K अने Pu प्रतो पसंद करो. तदुपरांत पाछळथी मळी आवेल, B ना जेवी ज, बीजी एक C संज्ञक प्रतनो उपयोग कर्चो छे.

आ रीते B उपरथी नेांघायेल पाठने C, K, L, P अने Pu प्रतोना आघारे शुद्ध करेल छे. B अने P प्रतोनो परिचय ते ते प्रतना संग्रहना छपायेल सूचिपत्र परथी अहीं आपेल छे.

B धी बोम्बे ब्रान्च ओफ धी रोयल एशियाटीक सोसायटी, मुंबईना हस्तप्रत-संग्रहनी कागळनी हस्तप्रत, नं. १६६४^१. माप-१०" X ४.५" (२५.५ X ११.५ से. मी.)

पत्र-१६४, प्रतिपृष्ठ लगभग १३ पंक्ति, छेळुं पत्र (१६५) खूटे छे.

लेखनकाळ-अनुमाने विक्रमनी सोळमी शताब्दीनो अंतभाग.

आदि :- ॥ ६० ॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री नाभेयममेयश्री सुरेश्वर सहितैर्हितैः ।

प्रणिपत्य सत्यभक्त्या

अंत :- श्रीखरतर-गच्छे बहु-गण-यति-संयुते षरा-विदिते ।

षट्त्रिंशत्-गुण-सहिता श्रीमज्जिनभद्रसूरयोऽभवन् ॥

तत्पट्टाचल-शृङ्गार-हार-नायक-सन्निभाः ।

श्रीजिनचन्द्रसूरीन्द्राः जयन्ति सपरिच्छदाः ॥

तेषां गुरुणामादेशाः(शं) प्राप्य श्रीजयमन्दिरं ।

श्रीमद्रत्नमूर्ति-गणि-वाचनाचार्य-सेवकः ॥

गुरु-भक्ति-परो नित्यं मेरुसुन्दर आदरात् ।

... ..

प्रतनुं छेळुं पत्र न होवाथी प्रशस्ति अधूरी मळे छे.

C. श्री ला द. भारतीय संस्कृति विद्यामन्दिर, अमदावादना शेठ श्री आणंदजी कल्याणजो संग्रहनी कागळनी प्रति, नं० १२६२१. पत्र- १७६, माप- १०.५" X ४.५" (२६ X ११.५ से. मी.) प्रति पृष्ठ पंक्ति १३, प्रतिपंक्ति अक्षर ५० लगभग. स्थिति- सारी, शुद्धप्राय. लेखन-समय- विक्रमनी सोळमी सदी अनुमाने.

आदि- ॥६०॥ नमो वीतरागाय ।

॥ श्री वामेयममेय.....

अंत— प्रशस्ति विना ज, अपूर्ण.

आ प्रतनो उपयोग २९ मी ऋषिदत्तानी कथा (पृ. ९६) थी करेल छे.

१. जुओ- A Descriptive Catalogue of Sans. and Pkt. Mss. in the Library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, Vols. III-IV, Compl. by H. D. Velankar, Bombay 1930, p. 426.

K. श्री ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यामन्दिर. अमदावादना श्री कीर्तिमुनि संग्रहनी कागळनी प्रति नं० १०१३७.

पत्र- ११०, माप- १०. ५" X ४. ४" (२६X१० से. मी.)

प्रतिपृष्ठ पंक्ति १७ लगभग, प्रति-पंक्ति अक्षर ५५ लगभग. स्थिति-सारी,

लेखन-समय:- वि. सं. १६७२.

आदि- ॥६०॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

॥श्री वामेयममेय...

अंत- इति श्री शीलोपदेशमाला-बालावबोधः संपूर्णः ॥ श्री खरतर-गच्छे श्री जिन-चन्द्रसूरि-शिष्य वा० मेरुसुन्दर-गणि-विरचितः । शुभं भवतु लेखक-पाठकयोश्च ॥

तत्त्व २५-व्रत ५-चन्द्र १-मिते वर्षे सन्मेरुणा रचित एषः ।

तावन्नि(नं)दतु सोऽयं यावज्जिन-वीर-तीर्थमिदं ॥

यादृशं पुस्तके दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।

यद(दि) शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयतां ॥

संवत् १६७२ वर्षे भाद्रवा शुद्धि ११ गुरौ अहम्मदाबाद-वास्तव्य श्राविका रही आदे- [१श]इं शीलोपदेशमालनु(मालाना) बालाविबोधनी प्रति साधवी(ध्वी) रंगवृद्धिनइं नेशाली-आनइं मजीइं प्रति वहिरावी पुण्यार्थे ॥शुभं भवतु ॥

L. शेठ आणंदजी कल्याणजी जैन ज्ञानभण्डार, लीमडीनी कागळनी प्रति. नंबर- २५६६.

पत्र १३१, प्रतिपृष्ठ पंक्ति- १५, प्रतिपंक्ति अक्षर- ५२ थी ५४.

माप- १२" X ४.८" (३०. ५X १२ से. मी.), लेखन-समय- वि. सं. १६०८.

आदि- ॥६०॥ श्री जिनाय नमः ॥

॥ श्री वामेयमामेय...

अंतः- इति श्री शीलोपदेशमाला-प्रकरण-बालावबोधः समाप्तः । ग्रंथाग्र ६००० । संवत् १६०८ वर्षे पोष वदि २ बुधे सधि(सिद्धि) योगे । अद्य श्री स(सु)लतानपुर-चंदरे वा. श्री व(वी)नित[ति]लक-स(शि)ष्य-मुनि-राजत(ति)लक लख्य(लिखि) तं ॥ श्व(स्व)यं पठनार्थः (र्थ) ॥ शुभं भवतु ॥छ॥

P. भांडारकर ओरिएण्टल रिसर्च ईन्स्टीट्यूट, पूनानी कागळनी प्रति नं. १२६० (१८८७-९१ना संग्रहमांती), पत्र- ३०३.

लेखन-समय : वि. सं. १६१७.

आदि:- ॥श्री सर्वज्ञाय नमः ॥ श्रीवामेयममेय - - - - -

अंतः- इति श्री शीलोपदेशमाला । वा० श्री मेरुसुन्दरोपाध्याय-विरचित श्रीशीलो-पदेशमाला-बालावबोधः समाप्तमिह(?)ति ॥ श्री ॥ शुभं भवतु लेखकस्य ॥ संवत् १६१७ वर्षे माघमासे शुक्लपक्षे पूर्णातिथौ भृगुवासरे ॥ शाखीराज्ये । पा० जलालदी(लुही) न अकबर(रे) राज्यं सा(शा)सति । श्री फतिहाबादपुर-मध्ये चंडालिया गोत्रे चउ० जीदा । तत्पुत्र च० नानिग । श्री शीलोपदेशमाला-[बाला]वबोधस्य पुस्तक(कं) लिखापितं । मांगल्यं ददातु ॥छ॥

यादृशं पुस्तकं(के) दृष्ट्वा(ष्टं) तादृशं लिखितं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥१॥

तैत्तिरीय(क्षेत्र) जलाद्रक्ष(क्षेत्र) रक्षेत् सिथ(शिथि)ल-बन्धनात् ।

मूर्ख-हस्ते न दातव्यं एवं वदति पुस्तके(कं) ॥२॥

प्रं. ६००० । तदुपरि श्लोक पञ्चशतानि ५०० । तदुपरि श्लोक द्वाविंशति २२

॥श्री ॥ श्री ॥ छ ॥

Pu. श्री ला. द. भारतीय संस्कृति विद्यामन्दिर, अमदावादना मुनिराज श्री पुण्यविजयजी हस्तप्रत-संग्रहनी कागळनी प्रति, नं ३८०४

पत्र २ थी १२६ (प्रथम पत्र खूटे छे.)

भाप- १०"X ४.२" (२५. ५ X १०. ५ से. मी.)

प्रतिपृष्ठ पंक्ति १६, प्रतिपंक्ति अक्षर-५० लगभग.

स्थिति:- मध्यम. लेखन-समय:- वि. सं. १५६८.

आदि-पत्र १ छुं नथी.

अंत—इति श्री शीलोपदेशमाला-प्रकरण-बालावबोध समाप्तः । संवत् १५६८ वर्षे चैत्र वदि नवम्यां तिथौ भृगु-वासरे लिख्य(खि)तं ॥शुभं भवतु ॥ श्री श्री बृहद्गच्छे पूज्य श्री श्री श्री श्री मतिमुन्द[र] सूरि तत्पद्वे श्री श्री श्री श्री पञ्चासागर सूरि..... शुभं भवतु ॥ श्री श्री ॥ मडाहडीय गच्छे भट्टारिक श्री मतिमुन्दरसूरि श(शै)क्ष मुनि महीमुन्दर-पठनार्थं ॥ श्रीरस्तु ॥ देवी(व्यै) नमः ॥

उपरनी छ्ये प्रतोमां एक मात्र K. पाळळनी (सं. १६७२) छे अने तेना पाठमां केटलांक नोधवालायक परिवर्तनो थयां छे. ज्यारे बाकीनी बीजी पांचे प्रतो लेखकना समयनी निकटनी होई पाठनी बाबतमां लगभग एकरूप छे अने तेथी ज प्रमाणभूत पण छे. मात्र लहियाओनी वेदरकारीने कारणे अत्रतत्र भाषाविषयक भूलो नजरे चडे छे.

बालावबोधनी विशिष्ट शैलीने ध्यानमां राखीने प्रस्तुत संपादनमां अमे नीचेना नियमोने अनुसर्वा छीए :

(१) मूळ प्राकृत गाथाओ घाटा टाइपमां मूकी छे अने तेना संख्यांक सळंग (१ थी-११४) आप्या छे. ग्रंथना अंते आ मूळ गाथाओनी पण अकारादि सूची आपी छे. मूळ गाथाओनी शुद्धि माटे बालावबोधनी ज प्रतो पर आधार नहीं राखतां मूळमात्रनी अनेक प्रतो जोईने पाठशुद्धि करेल छे.

(२) मूळगाथा पछी 'व्याख्या' एवा शीर्षक नीचे गुज०बालावबोध आपेल छे. बालावबोधमां आवतां प्राकृत-संस्कृत उद्धरणोने सादा टाइपमां मूक्यां छे अने नंबर आप्या नथी. तेनी अकारादि सूची ग्रंथांते आपी छे. बालावबोधमांना दृष्टांतो अने कथाओने (१ थी ४२) क्रमांक आपी ते दरेकनी शरूमां चोरस कोष्ठकमां शीर्षक आपी अने अंते फूदडी मूकी जुदा तारवी आपेल छे.

(३) बालावबोधना सळंग गद्यने परिच्छेद पाडी जरूरी विरामचिह्नो मूकवा उपरांत शब्दार्थ-समजूती खातर लेखके आपेल पर्यायोने बराबर(=)ना चिह्नथो दर्शाव्या छे. वळी परप्रत्ययो स्पष्ट करवा शब्द अने प्रत्ययनी वच्चे हाईफन (-) मूकी छे. उदा. -भणी,-माहि, -लभी,-पाहि.

(४) अशुद्ध शब्दादिनुं शुद्ध रूप गोळ कोष्ठमां () अने अमे उमेरेला शब्दादि चोरस [] कोष्ठमां मूक्या छे. संदिग्ध शब्दादि पछी(?) प्रश्नार्थं मूकेल छे.

(५) तिसई-तिसई, कन्हइ-कन्हलि, पाहि-पाहिंति, लगी-लगइ, आव्या-आविआ, हुआ-हुआ इत्यादि रूपोमां बे के वधु रूपो अनेक वार मळतां होई ए बधां रूपो प्रचलित होवानुं अनुमानो शक्य छे. अमे बन्ने के वधु प्रकारना रूपो यथावत् राख्यां छे.

१६ मार्च, १९८०.

-२. म. शाह

अमदावाद

* * *

बालावबोधो

प्राचीन गुजराती गद्यसाहित्य घणुं ज विपुल छे, अने तेमां कथाप्रधान बालावबोधो सौथी विशेष महत्त्वना छे. चौदमी शताब्दयः आ प्रकारनी कृतिओ मळे छे. तेमांनी कथाओ पूर्ववर्ती प्राकृत-संस्कृत कथाओ पर आधारित होवा छतां घणी वार ते केवळ यांत्रिक शब्दानुवाद नहीं, पण जुदा श्रोताओने लक्षमां राखाने, मूळ कथामां जरूरी फेरफारो करी नवेंसरथी कहेली होय छे. आथी तेमने घणे अंशे स्वतंत्र कथाकथनना गद्य तरीके लई शक्य.

‘षडावश्यक’, ‘उपदेशमाला’, ‘शालोपदेशमाला’, ‘पुष्पमाला’, ‘योगशास्त्र’, ‘भवभावना’, जेवा औपदेशिक प्रकरणो परनी टीकाओ कथाकोशो जेवो हती, तेथी तेमना परथी संख्याबंध बालावबोधो रचाया छे. आ उपरांत ‘ज्ञाताधर्मकथा’ जेवो कथाप्रधान आगमग्रंथ, ‘जंबुचरित्र’, ‘पांडवचरित्र’ अने ‘कल्पसूत्र’ (तीर्थकरचरित्रो) जेवो चरित्रप्रधान कृतिओ अने ‘पंचतंत्र’ जेवो लोकप्रिय कृतिओ पण कथाप्रधान बालावबोधो माटे अनुकूल नीवडयां छे. आमांथो केटलीक कृतिओ पर तो उत्तरोत्तर अनेक हाथे नवनवा बालावबोध—पांचसात के आठदस सुधी पण रचाता रह्या छे. तरुणप्रभ, सोमसुन्दर, हेमहंस, माणिक्यसुन्दर, मेरुसुन्दर, आसचन्द्र वगैरेनुं आ विषयमां महत्त्वनुं अर्पण छे.

प्राचीन पद्यसाहित्यनो सरखामणोमां गद्यसाहित्यना सम्पादन, संशोधन उपर घणुं ज ओळुं लक्ष अपायुं छे. मुनि जिनविजयजीना ‘प्राचीन गुजराती गद्यसंदर्भ’ (ई.स.१९३०)थी आ दिशामां पहेल थई. तेमां तथा ते पछीना चारपांच प्रयासो द्वारा अद्यावधि प्रकाशित कथायुक्त गद्यकृतिओनी विगतो नीचे प्रमाणे छे:

षडावश्यक-बाला०	१३५५	तरुणप्रभ	जिनविजय संपादित	‘प्राचीन गुजराती गद्य
(केटलोक अंश)				संदर्भ’मां
उपदेशमाला-बाला०	१५ मीनो	पूर्वाधं	सोमसुन्दर	
(केटलोक अंश)				”
योगशास्त्र-बाला०	(केटलोक अंश)			”
षडावश्यक-बाला०	१५ मीनो	हेमहंस		”
केटलोक अंश	मध्य भाग			”
उपदेशमाला-बाला	१४८७	दन्न	टी. एन. दवे सम्पादित	(१९३५)

१. मो. द. देशाई, ‘जैन गूर्जर कविओ’, भाग ३, खंड २ (१९४४) पृ. १५७२-१७०३; भो. ज. सांडेसरा, ‘गुजराती साहित्यनो इतिहास’, ग्रंथ १ (१९७३), पृ. २९३-२९८; ह. चू. भायाणो, ‘गुजराती साहित्यनो इतिहास’, ग्रंथ २-(१९७५), पृ. ६३७-६६८, ६७५-६७८.

२. ते पहेलां तेस्सितोरिए तेमना ‘नोट्स ओन ग्रामर ओव ओल्ड वेस्टर्न राजस्थानी’ (१९१४)मां बालावबोधोमांथो थोडोक अंश आयो हतो.

पंचाख्यान-बाला० १६ मी शताब्दी यशोचर सांडेसरा अने पारेख संपादित (१९६३)
(पहेलुं तन्त्र)

षडावश्यक-बाला० १३५५ तरुणप्रभ प्र.वे. पण्डित संपादित (१९७६)

‘शीलोपदेशमाला’ पर पंदरमी शताब्दीथी लईने सत्तरमी शताब्दी सुधीमां पांच-छ बाला-बबोधो रचाया छे. मेरुसुन्दर उपाध्यायनो प्रस्तुत बालाबबोध मुख्यत्वे तो रुद्रपल्लीय गच्छना संघ-तिलकसूरिना शिष्य सोमतिलकसूरिए चौदमी शताब्दीना मध्य लगभग रचेली ‘शीलतरंगिणी’ टीकानो मुक्त अनुवाद छे.

शीलोपदेशमाला-बालाबबोधनी भाषाकीय लाक्षणिकताओ

शी. बा. नी भाषा उपर थोडेक अंशे प्राकृतनो (मूळग्रंथनी भाषा) अने संस्कृतनो (आधारभूत टीकानी भाषा) प्रभाव छे. संस्कृत प्रभावना द्योतक अनेक शब्दोमां विशेषे नीयेना जेवा तत्सम(के तत्समप्राय) क्रियापदोनो समावेश थाय छे. प्रसव्, अपहर्, विसर्ज्, नमस्कर्, आश्रय्, उन्मूल्, उपशम्, अवगाह्, अभ्यस्, संतोष्, व्यामोह्, आलोच्, आच्छाद्, प्रतिबोध्, अवगण्, प्रयुज्, पडिलाभ्, आवर्ज्, विराध्, ध्या, कलंक्, क्षोर्. वळीरसवती, अधिष्टायका वगेरे संख्याबंध शब्दो पण आ प्रभावना द्योतक छे.

प्राकृत प्रभावना द्योतक केटलाक शब्दो:

धातु—संपज्, पडिवज्, अहिआस्, आलोय्, प्रतिबूद्, पच्चक्व, उपाय्, भव्, वक्खाण्, अन्य शब्दो: आकुट्टी, तहांत्त, कलाबइ (तेम ज कलावती).

केटलाक फारसीमांथी स्वोक्त शब्दोनो वपराश पण नोंचपात्र छे : कागल, कारखानउं (५२), खरच, बगल, बंदोवाण, बंदोखाणउं, मजूद्.

अवारनवार मेरुसुन्दरे लोकप्रचलित कहेवतोनो उपयोग पण कर्षो छे. पण समग्रपणे लेतां, शी.मा.बा.ना गद्यने तत्कालीन कथाकथनना गुजराती गद्यनुं प्रतिनिधिरूप गणी शक्याय. शैली एक तरफथो आलंकारिकता अने प्रस्तारने टाळे छे, तो बीजी तरफथी ते केवळ मुद्दानोंध के कोरी रूपरेखा बनवाथी बचे छे अने वर्णन, भावनिरूपण, संवाद वगेरेनो पण मापमां आश्रय ले छे. वेत्रण स्थळे ता प्रासबद्ध टूंका वर्णकोनो पण उपयोग कर्षो छे, जेम के पा. ६८ (वर्षाकाळनुं वर्णन), पा. ७८ (युद्धवर्णन), पा. ९८ (योगिनीवर्णन), पा. १३२ (विरहिणीवर्णन) मेरुसुन्दरगणि उपाध्याय होवा छतां पांडित्यनो प्रभाव ‘जितकासी’ जेवा थोडाक शब्दप्रयोगो पुरतो ज पड्यो छे.

शी. बा.नी भाषाविषयक नोचेनी नोंधनो उद्देश व्याकरणदृष्टिए थोडीक विशिष्टताओ टपकाववानो छे, व्यापक प्रयास माटे तो बहु व्यवस्थित रीते अने मेरुसुन्दरना बीजा बालाव-बबोधने पण आवरी लईने सामग्री तारववी आवश्यक छे. वळी साहित्यिक दृष्टिए आ गद्यनो विचार करवानुं अहीं सहेज पण बन्धु नथी.

१. ध्वनितत्त्व

(१) क्वचित् इ नो अ: वरिस अने वरस, परिणू अने परण्, पडिखू अने पडखू, थिकउ अने थकउ, बहिनि अने बहिनि, जि अने ज, अधिकरणना ०इई अने ०अइ, सामान्य कृदंतना ०इवउ अने ०अवउ; धातुस्वर अ के ओ पछी ०इवउ नो इ कोई वार लुप्त थयो छे : जोइवा, थाइवा तेम ज रोवा, थावा, जावा.

(२). इ नो यः भूतकृदंतना ०उनी पहेलां (क्वचित्): आढ्यउ, काढ्यउ, जणाढ्यउ, भूख्यउ. भूतकृदंतना ०आ नी पहेलां (व्यापकपणे) : कर्या, आव्या, मोकल्या वगरे. क्वचित् रहियां, वीटिया. भविष्यना ०सिइ नुं ०स्यइ (क्वचित्) : हुस्यइ; अन्यत्र : सिउं उपरांत स्यूं (अने सूं). एकवार विणासिउं ने बदले विणासूं.

(३). क्वचित् अइ नो इ : नइ अने नि, कन्हइ अने कन्हि.

(४). अउ नो उ : अउरतउ अने उरतउ, कउतिग अने कुतिग, कउण अने कुण, ०नउ अने ०नु, जउ अने जु, तउ अने तु. भूतकृदंतनां विस्तारित अंगोमां: कहिउ, आविउ, कराविउ वगरे. क्वचित् अउ नो ओ : वरिसिजो, वसाविज्यो, हलाविज्यो, पामउ अने लहु, सम्बोधन व. व. मां लोकउ अने प्रधानो.

(५). अंत्य अनुनासिक लुप्त करवानुं वलण : करण विभक्तिना ०इइ ने बदले ०इइ, अकारान्त नपुंसकलिंग प्रत्यक्ष विभक्ति एकवचनना ०उं ने बदले ०उ, बहुवचन ०आं ने बदले आ, त्रीजा पुरुष बहुवचनना ०ई ने बदले ०इ वगरे.

(६). बे स्वर वच्चेना हकारनी, आसपासना अक्षरोना स्वर पर त्रिविध असर : अनुवर्ती अ नो इ के उ, पूर्ववर्ती नाधिक्य व्यंजन के लू पछीनां अ नो लोप: विहिच, रहिती, कहिवराव, पुहची, मुहतउ, मुहतउ, महुतउ, मुहुर; ए (एह) अने तू (तुहुं) जेवामां हकारनो लोप थयो छे.

(७). प्रकीर्ण फेरफार : शय्या नुं शिय्या, करण नुं किरण, बालावबोध नुं बालावबोध, तरिस नुं तिरस, पट नुं पुट, कंचुकीनुं कुंचकी, कडछुउनुं कुडछउ, अनइ नुं नइ, मयणहल अने मीणहल, चीतराविवा नुं चीतरावा, फेरविवा नुं फेरिवा अने करणवार तथा कणवार. कुणहइ मां हकार तेहइ, जेहइ ना सादृश्यप्रभावे छे.

(८). संस्कृतमांथी स्वीकृत शब्दोमां (तत्समोमां) संयुक्त व्यंजन क्वचित् विश्लिष्ट बन्यो छे : सनेह, महातमा, महात्म्य; बे स्वर वच्चेना क् नो ग् थयो छे : कुतिग, वणिग, आगर, नरग, मरगी, उपगार, उपगारण, सुगाल; छ नो छ थयो छे : काछ, वशिष्ट, श्रेष्ठ, अधिष्टायका; सू नो श् थयो छे : शीता, सहश्र; क्षना उच्चारणमां यकार भळ्यो छे : दीक्ष्या, शिख्या.

२. रूपतत्त्व : साधक प्रत्ययो

(१) विशेषण परथी भाववाचक नाम बनावतो पणउं प्रत्यय केटलीक वार तत्सम साधित भाववाचक नामने लाभ्यो छे (ने एम बेवडो प्रत्यय जोवा मळे छे.) : पौरुषपणउं, गौरवपणउं, सौर्यपणउं, सौभाग्यपणउं, पुरुषार्थपणउं, धैर्यपणउं, धीरिमपणउं, लघुत्वपणउं, प्रभुत्वपणउं, देवत्वपणउं, यौवनपणउं, उपरांत विकारपणउं, विश्वासपणउं.

(२). अण प्रत्यय वाला आख्यातिक नामने हार लागीने कर्तृवाचक (भविष्य कृदंतनी अथेछाया धरावर्ता) नाम सधाय छे: करणहार, धरणहार, कहणहार, वहणहार, वसणहार, देणहार, करावणहार, लगाडणहार, जाणहार, पालणहार.

(३). क्वचित् अ प्रत्यय नाम परथी विशेषण बनावतो जोवा मळे छे : तापसउ वेष, श्रावकउ धर्म.

(४). भूतकृदंतना रूपने (विशेषे निरपेक्ष रचनामां) अण- लागीने निषेधवाची रूप बने छे: अणदेखाडिइ, अणआलोइ, अणविचारिइ, अणजीतउ, अणजणावतउ, अणबोलिउ. विण- पण वपराय छे: विणभोगवी.

- (५). कुत्सावाचक -ई उ प्रत्ययः सियालीउ; -इल : थोडिलउ.
 (६) राजल मां विशेषनामने दुंकावने ल प्रत्यय लगाडेलो छे.
 (७) कउतिगीयाल मां कउतिगीउ एवा मत्वर्थीय ईउ प्रत्ययने फरंथी मत्वर्थीय आल लाग्यो छे.
 (८) पूर्विलउं, जातिलउ (= जातवान).
 (९) ससंभ्रांत अने सकोमल मां तत्सम संभ्रांत अने कोमल ए विशेषणने स्वार्थे स- लाग्यो छे.

३. नामिक अंग

- (१) नीचेनां नामो स्त्रीलिंग छे :
 आगि, अग्नि, दुंदुभि, राशि, मणि, महिमा, दडिमां, वस्तु (=‘चीज’), पाखंड, थाप (=थापो); देवता पुलिंग छे : देवता अदृश्य हुउ.
 (२). नीचेनां साधित स्त्रीलिंग अंगो ध्यानपात्र छे:
 कउणि : ए कउणि ?
 प्राणनाथि : हे प्राणनाथि !
 युक्ती (=योग्य) : राखिवा युक्ती नही.
 लेणहारि : दीक्षा लेणहारि छइ.
 जाणी (जाण उपरथी)
 अधमि, नीचि, निस्नेहि महिला.
 (३). नीचेनां अंगो अकारान्त छे :
 गुर (= गुरु), शांतन (= शांतनु).

४. आख्यातिक अंग

कर्मणि अंग

जनुं ई प्रत्ययवाळु अंग केटलीक वार वपरायुं छे, परंतु ते मोटे भागे तो अकर्तृक रचनामां क्रिया करवानी भलामणना अर्थमां वपरायुं छे. अने तेमांथी वर्तमान पहिला पुरुष बहु-वचननुं ईइ वाळुं रूप नीपजवा लाग्युं छे. नवा कर्मणि अंगनो प्रत्यय -आ- छे.

कर्मणिनो -आ लागतां समराइ मां घातुस्वरना आ नो अ थयो छे.

प्रेरक अंग

-आव् प्रत्ययः धोआवइ, जोआवइ, कहावइ.

आव् प्रत्यय लागतां परावइ मां घातुस्वरना आ नो अ थयो छे.

-आर् प्रत्यय चींतारइ मां पण मळे छे. आर् प्रत्यय लागतां धवारइ मां घातुस्वरना आ नो अ थयो छे.

-राव् प्रत्यय : देवराव्, लेवराव्, कहिवराव्, सहिवराव्.

प्रेरकनां कर्मणि रूपः देवराइ, लेवराइ, कहिवराइ, सहिवरासिइ.

प्रेरकनुं प्रेरकः चडावाविउ, वधराविउ.

दूषविवा मां अव् प्रत्यय छे. चितव्, पूरव्, गोपव् मां अव् प्रत्यय प्रेरणार्थ नथी.

रीसाव् मां आव् प्रत्यय प्रेरणार्थ नथी.

૫. સંધિ

નઅર્થક ન (સામાન્ય) અને મ (આજ્ઞાર્થ રચનામાં) પછી આ થી શરૂ થતું ક્રિયારૂપ આવતાં કેટલીક વાર અ+આ ની સંધિ થઈને આ પરિણમ્યો છે :

નાવડું, નાવડ, નાપડું, નાપડ, નાદરડું, નાચરોડ
માપિજો, માણેસિ, માવેસિ

૬. નિપાતો

-નડ, -ન

સંબંધક મૂતકદંત -ઈ પ્રત્યયાન્ત છે, પળ કેટલીક વાર તે રૂપને -નડ લગાડીને વિસ્તરણ કરાય છે. તે જ પ્રમાણે આજ્ઞાર્થના રૂપને અનુરોધદર્શક -ન કે -નડ લાગે છે.

સંબંધક મૂ. કૃ. જોઈનડ, હસોનડ, કરીનઈ, વિચારીનડ વગેરે .

આજ્ઞાર્થ: કહિ-ન, કહિ-નડ, જોઈ-ન, જોડ-નડ,

જિ, ઇ

નામિક અંગ અને અનુગની વચ્ચે જિ અને ઇ મુકાય છે :

શીલ જિ નડું મહાતમ્ય, કર્મ જિ નડું ફલ, નાદ જિ નડ વિષડ, ધર્મ જિ નડ વિષડ, હાથ જિ માહિ, જગાવિવા જિ ભળી, સાર-ઈ-નડ સંદેહ, પ્રાણ-ઈ-પાહડ.

૭. પર્યાય-સમાસ

એક સ્વીકૃત શબ્દ (સંસ્કૃતમાંથી કે ફારસીમાંથી) અને બીજો તેનો સમાનાર્થક કે તદેવાર્થક ચાલુ વપરાશનો શબ્દ—એ બેના સમાસનાં યોડાંક ઉદાહરણ મળે છે. ઉચ્ચ શૈલીના પળ અજાણ્યા શબ્દનો પ્રયોગ ચાલુ શબ્દથી સમજાવવાની વૃત્તિમાંથી તથા ન્યાય્યાનશૈલીમાંથી (કે ક્વચિત અનુવાદ-પ્રવૃત્તિમાંથી) આ વલણ ઉદ્ભવે છે. અન્ય અર્વાચીન ભારતીય-આર્ય ભાષાઓમાં પણ આ પ્રકારના સમસ્ત શબ્દો મળે છે. કાગળપત્ર, માલસામાન, ધનદોલત વગેરે અર્વાચીન ગુજરાતીમાં વપરાય છે.

આ ઉપરાંત ચાલુ વપરાશના સમાનાર્થ કે લગભગ સમાનાર્થક શબ્દોના સમાસનાં પણ બેચાર ઉદાહરણ મળે છે.

શ્રીફલ-બીલડું, સ્વગ-પાંખીડ, શિવા-ફેકારી, સીમા-સેઢડ, ઉદ્યાન-વન, કપિ-વાનર, વસ્તુ-ભાંડ, જાણ-વેત્તા, પતિ-ભર્તાર, ડચિત-યોગ્ય, માન-અહંકાર, સમ-શપથ, પ્રભાત-સવાર, ગરહીતી-નિંદીતી, હીન-દયામણડ, સારણા-વારણા, કાજ-કામ, ગ્વાહી-સાંખીઆ.

૮. આલ્યાતિક સમાસ

આમાં પરસ્પર સંકલ્યાલો અર્થ વાળા બે ક્રિયારૂપ સંયુક્તરૂપે વપરાયેલાં હોય છે. ઉદાહરણો:

હસ્તીદ્રડ કાંઈ ચેયડ-વેયડ નહીં; નલરાજા કાંઈ ચેયડ-વેયડ નહીં; જાડ-આવડ, જઈડ-આવીડ, મળતી-ગુણતો, ગરહીતી-નિંદીતી, સૂતાં-બડસતાં, હીડતાં-ફિરતાં, લાલિડ-પાલિડ, દીઠી-સાંભલી. ઢૂટો પ્રયોગ પણ બોલડ નહીં, ચાલડ નહીં એવો મળે છે.

એક રચનામાં વરિ અને મલડ એકાર્થક સાથે વપરાયા છે, તેમાં વરિ થી, શરૂ થતી પૂર્વ પ્રચલિત રચના અને અંતે મલડ વાળી નવી રચના—એ બેનો સંકર થયેલો છે :

વરિ અજાયડ પુત્ર મલડ.

તે જ પ્રમાણે ત્રિહુ ત્રિમુવન એવા પ્રયોગમાં ત્રિ બેવડાયો છે.

९. समस्त क्रियापदो

पोताना मूळ अर्थमां नहों, पण कक्षाक गौण अर्थमां, अन्य आख्यातिक धातुना संबंधक भूत कृदंत, सामान्य कृदंत वगैरे जेवां रूपो साथे मुख्य क्रियापद तरीके वपराता क्रियापदो वाळी (अर्वाचीन भारतीय भाषाओना वर्तमान स्वरूपमां घणी जाणीती) रूढार्थ रचनाओ शी० वा०मां गणनापात्र संख्यामां मळे छे :

लाग् : करिवा लागउ अने ए ज प्रमाणे धरिवा, कहिवा, चालिवा, पूछिवा, मानिवा, लीजिवा, जावा वगैरे साथे लाग्

मांड् : करिवा मांडी, कहिवउ मांडिउ.

दे : करिवा दिइ (अने ए ज प्रमाणे राखिवा, मरिवा, आविवा, जावा, लेवा वगैरे साथे), वहिची दीधउ.

मूक् : बांधी मूकिउ, भरी मूकिउ, बारणां देई मूक्यां, सोखवी मूकी छइ, राखी मूकी, घाती मूकिउ.

जा : लेइ गया, करावी जाइ, नीकली गयउ, नासी गयउ, वीसरी गयउ.

आव् : मिली आवउ, लेइ आविउ, पूछी आवउ, जोई आवीई.

ऊठ् : हणवा ऊठया.

बइठ् : रोवा बइठी.

रह् : करतउ रहइ (=कर्यां करे), रोतउ जि रहइ (=रोयां ज करे), सूरई रहिउ.

छांड् : मूकी छांडिउ.

आ ज संदर्भमां मुख्य क्रियापदना संबंधक भूतकृदंतनी साथे कर् ना भूतकृदंतना (संलग्न इतर क्रियार्थना सूचक) प्रयोगनां उदाहरण नोंधीए :

हसी करी, ऊठी करी, जाणी करी, लेई करी, विमासी करी.

लह् अने पाम् धातुओ अन्य क्रियापदना सामान्य कृदंत साथे शकवुं ना अर्थमां वपराय छे ए पण अहीं ज नोंधी लईए :

पइसिवा न लहइ, आविवा न लहइ, ते लेवा लहइ, जावा लहिसिउ.

१० सहायक क्रियापद

हू अने था बंने सहायक क्रियापद तरीके वपराया छे. हूनो प्रयोग वधु प्रमाणमां थयो छे, अने हिंदीनी जेप ते थाना अर्थमां पण वारंवार वपरायो छे. नीचेना वाक्योमां हू बंने अर्थमां एक साथे वपरायो छे :

नहीतरि मरण हूउ न हूंतउं, पुत्र हूइ न हुइ, नहुतउ हूउ.

११. संयुक्त काळनां रूप

पामउ छउं	मोकलिउ छइ	
आवउं छउं	आणी छउं	मेलही हुसिइ
रहइ छइ	दीधी छइ	पडया हूंता
बोलइ छइ	मूकिउ छइ	कहिउं हूंतउं
भमउ छउ	गया छइ	देता हूंता, सांभलो हूंती, सूती हूंती
आविउ हूंतउ		नहूतउ मूंकतउ

જાવડં છઙ્ઙ નથી દીઘડ

લંઙ્ઙ છઙ્ઙ

૧૨. કર્મણિ રૂપો : જાણીસિઙ્ઙ, દેઘાડીસિઙ્ઙ, પામીઙ્ઙ, રઘ્વીઙ્ઙ પ્રઘ્વાલીઙ્ઙ, મોકલીઙ્ઙ
જાઈઙ્ઙ, સારીઙ્ઙ, જગાડીઙ્ઙ, જાળીઙ્ઙ, વાલીઙ્ઙ, કાઢીઙ્ઙ, માગીઙ્ઙ,
જિપાઙ્ઙ, લોપાઙ્ઙ, અવાઙ્ઙ, જવાઙ્ઙ, શકાઙ્ઙ, ઘસાઙ્ઙ, હ્ણાસિઙ્ઙ.

૧૩. કૃદંત : કર્મણિ વર્તમાન કૃદંત : પાલીતડ.

ભૂત કૃદંત : કેટલાંક આગલથી ઋતરી આવેલાં 'સિદ્ધાવસ્થ' ભૂત કૃદંતનાં રૂપ મલે છે :
લાગડ, છૂટડ, ઘૂટડ, ડભગડ, થાકડ.

કવચિત કૂઘરિ જીતડ, કર્દંઘિ હારિડ ંઘી ભૂતકૃદંતને કર્મણિ ગણતી જૂની રઘ્ના મલે
છે. પળ ઘણુંલઘ્ અકર્મક ક્રિયાપદ સાથે કર્તરિ રઘ્ના હોય છે.

કર્મણિ ભૂતકૃદંત : ઘંઘાળડ, ઙ્ણાળડ, રોસાળડ, ઘરાળડ, ઘંઘાળડ, ઘૂઘાળડ, ઘૂઘાળડ,
પઘ્ણાળડ, મૂકાળડ, સંતોઘાળડ, છેદાળડ, પ્રતિઘાળા.

૧૪. અનુગો અને નામયોગી

-ઙ્ઙ કે -ઙ પ્રત્યય ડપરાંત-લગઙ્ઙ, -ઙ કરો, -ઙસિડં કર્ણાર્થ છે. 'સાથે' ના અર્થમાં
-સહિત, -સાર્થિઙ્ઙ, -સંઘાતિઙ્ઙ ઘપરાયા છે. સંપ્રદાનના અર્થમાં -નઙ્ઙ, -માટિ તથા -નઙ્ઙ અર્થિ
(હેતિ, કારણિ, કાજિ, કીઘઙ્ઙ) મલે છે. અમાદાનના અર્થમાં -ઙતુ (-તુ), થી, થિકડં, હૂંતડ છે.
-નડં ને -તળડ સંઘંઘાર્થ છે.

'પાસે' ના અર્થમાં-પાસિ, -પાહિઙ્ઙ, -પાહંતિ, કંઘ્ઙ, કંઘ્ઙલિ, સમીપિ મલે છે.
-પાસિ, -કંઘ્ઙ ને સમીપિ કર્મના અર્થમાં પળ ઘપરાયા છે.

-લગઙ્ઙ કર્ણાર્થ, અપાદાનાર્થ અને 'સુઘ્ધી'ના અર્થમાં ઘપરાયો છે. 'સુઘ્ધી' ના અર્થમાં લગઙ્ઙ
ડપરાંત સીમ અને તાંઙ્ઙ પળ મલે છે. 'પાછલ' ના અર્થમાં પાછલિ, -કેઙ્ઙિઙ્ઙ, પૂઙ્ઙિઙ્ઙ છે.

-ઙતુ (-તુ) : અપાદાનાર્થ : ઘઘ-ઙતુ, મુલ-ઙતુ, ઘંત્ર-ઙતુ, ડત્સંગિતુ, દેઘલોક-તુ.

-ડપરાંત : અતિરિક્તનાત્રાઘક.

-ઙપરિ : અઘિકરણાર્થ ('ઙપર').

-કંઘ્ઙ (-કંઘ્ઙિ), -કંઘ્ઙલિ : (૧). 'પાસે' (૨) કર્મર્થ ('ને') : સાર્થિ-કંઘ્ઙ
પૂછઙ્ઙ, મા-કંઘ્ઙ પૂછઙ્ઙ, ઘાપ-કંઘ્ઙ પૂછઙ્ઙ.

-કેઙ્ઙિઙ્ઙ : 'કેઙ્ઙે,' 'પાછલ'.

-ઘૂકડડં : 'પાસે.

-તળડં (કવચિત જ) : સંઘંઘાર્થ.

-તાંઙ્ઙ : 'સુઘ્ધી'— તાં-તાંઙ્ઙ, ડદય-તાંઙ્ઙ.

-થિકડં (-થિકડં) : અપાદાનાર્થ—ઘોઙા-થકા (= 'ઘોઙેથો'), તિહાં-થિકી, તેહ-
થકા, જેહ-થકા, મગાહિ-થકી, -માહિ-થિકડ.

-થી : અપાદાનાર્થ—દેઘલોક-થી, તિહાં-થી, -માહિ-થી.

-નઙ્ઙ : કર્મર્થ—હરિણીનઙ્ઙ લેઙ્ઙ; સંપ્રદાનાર્થ — તૂ શિશુપાલનઙ્ઙ દીઘો, શિઘ્ઙનઙ્ઙ
ઘળાઘે.

-નડં : સંઘંઘાર્થ.

- पाखड़ : 'बगर'.
- पाखती : 'आसपास, फरतु.'
- पासि (१) 'निकट', (२) लक्षणिक अर्थमां, (३) कर्मार्थ -पासि पूछइ.
- पाहंति : '(१) 'पासे', 'पासेथो', (२) '-ना करतां'.
- पाहिइ (-पाहइ, पांहइ, पाहि, पांहि) : (१) 'पासे', (२) '-ना करतां'.
- पूठिइ : 'पाळळ'.
- प्रति, -प्रतिइ : 'प्रत्ये'—कन्या-प्रतिइं.
- भणी : (१) 'माटे खातर'—उपकार-भणी, भांजिवा-भणी, मिलवा-भणी, करिवा-भणी, तेह-भणी ('ते माटे', 'तेथी', 'ते कारणे') (२) 'हावाथी', 'हतो एटले'—वहूना भाई-भणी, गुरुना गौरव-भणी, देवर-भणी, (३) 'तरफ'—तुम्ह-भणी, सिंहल-द्वीप-भणी.
- माटि : 'माटे'—तेह-माटि.
- माहि : 'अंदर'—अंतःपुर-माहि.
- लगइ (-लगी) : (१). 'थी', 'बडे'—गर्व-लगइ, विनय-लगइ, स्नेह-लगइ, एह-लगइ, शील-लगइ, कर्मयोग-लगइ, लहुडपण-लगइ, रासोगवश-लगइ, बुद्धि-लगी. (२). 'ने लीधे'—अंधकार-लगइ, सकोमलपणा-लगइ, असूर-लगइ (३) 'सुधी'—आज-लगइ, जां लगइ....तां-ताई.
- वडइ : 'बडे', '-ने बदले'.
- विण : 'विना'.
- समउ : 'सरखुं'
- समान : 'सरखुं'
- समीपि : (१). 'पासे'; (२). लक्षणिक अर्थमां—राजाइ कलाचार्य-समीपि भणिवा मूंकित, पुत्री महुता-समीपि मागी (३) कर्मार्थ—राजा राणी-समीपि वात पूछइ, (राजा) प्रभाति महुता-समीपि पूछइ.
- सहित : 'साथे'.
- संचातिइ (संचाति) : 'साथे'.
- समथिइ (साथि) : 'साथे'.
- सामुहउं (सामुहुं) : 'सामुं'.
- सारइ : 'अनुसार'—मनसा-सारइ.
- सिउं (-सु) : 'साथे'—'नारी'-सु.
- सीम 'सुधी'—युग-सीम, आज-सीम, मास-दिवस-सीम.
- हाथि : 'ने हाथे', 'मारफते', 'द्वारा'—वेश्यानइं हाथि कहाबिउं.
- हूंतउ : अपादानार्थ ('थी', 'मांथी')—ऋषि-हूंतउ, घर-हूंतउ, माथा-हूंतउ, मूल-हूंतउ, दृष्टि-हूंतउ, द्वार-हूंतउ, शील-हूंतउ, तिहां-हूंतउ.
- इं सिउं(सु) : 'थो' मउडइं सिउं, निश्चइं सिउं, छानइं सिउं.
- इ करी : करणार्थ ('बडे')—बाणि करी, जीपवइ करी, माहात्म्यइ करी, नामि करी, जाणवइ करी, तिणि करी.

-नइ अर्थि, नइ हेति, -नइ कारणि, -नइ काजि (काजिइं), -नइ कोधइ (स्त्री-नइ कोधइ, ताहरइ कोधइ, माहरइ कोधइ, किहनइ कोधइ = 'कोइनाथी').

-नइ पादमूलि '-नी पासे'—सूरिनइ पादमूलि.

-नइ विषइ '-ने विषे'.

-नइ समीपि : अचलपुर-नइ समीपि.

-नी परिई : '-नी जेम', '-नी पेठे'.

आ उपरांत टाली 'सिवाय'ना अर्थमां वपरायो छे.

१५. क्रियापदना प्रयोगो : वर्तमान पहेले पुरुष बहुवचन. आमां एकवचननी जेम -उं प्रत्यय छे. (अम्हे करउं, अम्हे पडिवजउं).

आपणपड (आपणपुं) 'पोते', 'पोतानी जात', 'जात' ए अर्थमां वपरायो छे. जेम के ते मुनि वांदी आपणपुं ('पोताने') धन्य मानिवा लागी.

बीजी तरफ (१) अनेकनो समावेश करता वक्ता पक्षनी बात, अथवा तो (२) वक्ता श्रोतानी पासे कशी दरखास्त मूके ते, व्यक्तिनिरपेक्ष कर्मणि रचना रूपे पण मूकी शकाती. नीचेनी रचनाओ जुओ :

अम्हे यत्न घणउ करउं, पणि जाणी न सकीइ.

एक वार ... कन्या मगावीइ.

नर्मदासुंदरी मागीइ. घरि जईइ. चालउ जोई आवीइ.

आवि, पासे करी बली खेलीइ. चाल तउ, ए बात जोईइ. स्वामी, कुंडिनपुरि जईइ.

आ साथे नीचेना जेवी रचना मूकी जुओ :

पितानउ वियोग सहसिउं, पणि पृथ्वीना कउतिग जोईइ.

आपणपे आगइ देसांतरनी मनसा करतां, हिव ते सफल करीइ.

आ बधाने परिणामे -ईइ वाळुं रूप आपणपे नी साथे जोडायुं अने वक्ताश्रोतानो समावेश करती पहेला पुरुष बहुवचननी नवी रचना उद्भवी :

आपणपे जई सांभलीइ. आपणपे जूए खेलीइ. आपणपे बेहू युद्ध करीइ.

ईणइ नगरि आपणपे रहीइ. प्रभात-समइ आपणपे जईइ. आपणपे आपणउं

बल जोईइ. आपणपे एक-एकनी बांह नमावी...आपणपे ससरइं दीठा.

भविष्यकाळमां पण आ प्रकारनी रचना मळे छे :

आपणपे इहां सुईसिइ.

आमांथी आपणइ 'आपणे' वाळी रचनानो विकास थयो.

एनां पण एकवे उदाहरण मळे छे :

आपणइ जईइ-आवीइ नही.

आपणइ ... राज्य भोगवीइ छईं.

आ रचनाओमां आपण- वक्ताश्रोताना आखा पक्षनो निर्देश करे छे.

आ सिवाय आपणउं 'पोतानुं', आप 'पोते' (आप सुखी था 'तुं) पोते सुखी था') अने आपहणीइ, आफहणी, आफे 'आपोआप' वपरायेलं छे.

१६. विध्यर्थ के भविष्य आशार्थ माटे (अनुरोध के मलामणनो भाव व्यक्त करवा) बीजा पुरुष एकवचनमां -ए प्रत्यय वाळां रूप मळे छे :

धरे, करे, जाणे, रहे, थाए, जाए, मोकले,
करावे, भणावे, देखाडे, उपसमावे,

आमां 'बरजे', 'करजे', 'भणावजे' वगैरेनेो अर्थ छे.

-ज् प्रत्यय वाळां रूप पण मळे छे :

लेजे, जाणजे, कहिजे,
वरिसिजो, वसाविज्यो, हलाविज्यो, आविज्यो.

अनुगना प्रयोग

१७. कर्मार्थ -नइ :

सचेतन कर्म मोटे भागे, अपभ्रंशनी जेम, -नइ अनुग विनातुं होय छे

मइं तूं भरतार पडिबजिउ. भर्तार पूछिउ.

मइं तूं जीवतउ मूकिउ छइ. राजा वीनविउ.

हूं आणी छउं. ते स्त्री इहां आणि.

हूं मोकलिउं छउं. शीता आणी. शीता मागी.

रुक्मिणी दीधी. पाडोसणि पूछीं. जनक पहुचतउ कीधउ.

म्लेच्छ हणी... तूं ओलखी. हूं अवगणी.

हूं तुंहनइं आपी. तूं अम्हे पामिउ नही.

क्वचित् -नइ अनुग कर्मार्थे वपरायो छे :

अज तूंह-नइ शिशुपाल-नइ दीधी.

(ते साथे, 'आज रुक्मी-राजाइ तूं शिशुपाल-नइ दीधी).

अम्हे तूनइ उलखिउ. एक सहश्र वर्षनइ अतिक्रमी ...

१७. संप्रदाननो -नइ संबंधवाचक तरीके : अर्वाचीन गुजराती प्रयोगो अनुसार

अपेक्षित संबंधवाचक -नुं ने बदले केटलाक प्रयोगोमां संप्रदाननो -नइ वपरायो छे.

ते नरगनइ अतिथि थाइ. महात्मानइ भक्ति कीधी. नलनइ जय हु.

आज माहरइ पग दाझइ छइ. इम दस दिन राजानइ गया.

जि को जेहनइ उपदेश दिइ, ते तेहनइ गुरु.

रणनइ कउतिगीयाल हूतउ. देवतानइ पूजा-निषेध ... चंडिकानइ पूजा-भणी...

पुत्रीनइ वर जोतां... (सुन्दरी) स्वामीनइ पहिली श्राविका हूई.

ते पुत्रीनइ भर्तार होसिइ. स्वर्गनइ भाजन हूआ. ऐ ताहरइ पहिलउ गणधर थासिइ.

ताहरइ बेटउ तुझनइ सखाईउ हूउ. तु किसिउं माहरइ ए प्राणवल्लभा राक्षसी छइ ?

उद्यानवननइ रखवालउ. जे कमलानइं शत्रु हूता ते मित्र हूआ.

तुझनइ विडेवना कीधी. तेहनइ आऊखउं थोडउं. पणि तुम्हारइ गांगेय पुत्र.

आ संदर्भमां नीचेना प्रयोगो पण नोधपात्र छे :

सर्वोत्तम पुत्र ताहरइ होसिइ. ताहरइ पुत्र होसिइ. इम दस दिन राजानइ गया.

झझनइ (= 'ने माटे') साम्हा थया.

१८. करण अर्थे -नउं.

संबंधार्थक -नउं विशेषण तरीके वपराता भूतकृदंत पूर्ण करणना अर्थमां प्रबोक्ताओ छे :
आर्द्रकुमारनी मोकली...ताहरी वरी नारायण लेई जाइ... विषयनउ वाहिर...
रागना वाह्या... स्त्रीनउं वाहियं.. राजानां दीधां आभरण.. महात्मानउ कहिय
वृत्तांत... लोभनउ लीयउ... वायनउ अंदोछिय.

१८. क्रियानाम तरीके वपरातां भूतकृदंत :

माहरउं कीधउं. अम्हारउं कीधउं.

क्रियानाम तरीके वपरातां विध्यर्थ कृदंतो:

करिवउं, देवउं, रोइवउं

१८. काळना प्रयोगो.

वर्तमानमां सामान्यतः सहायक छ् विनानु रूप, क्वचित् छ् वाळुं रूप मळे छे :
घातइ, लोटाडइ, नासइ वगेरे.

पामउं छउं, बोलइ छइ, भमउ छउ वगेरे.

वर्तमाननो आसन्न भविष्यना अर्थमां उपयोग :

हूं पण...नाग पूजिवा-भणी मध्याह्नि आवउं छउं.

हिव हूं गुरु-कन्हलि जई आलोयण लिउं छउं. हूं चरित्र लिउं छउं.

आदतवाचक भूतकाळ माटे वर्तमान कृदंतनुं रूप वपरायुं छे :

आगइ हूं ए तापसवन-माहि रहिती.

गौण वाक्यमां वर्तमान, अने मुख्य वाक्यमां भूत :

जु महात्मा-कन्हलि आवइ, तु अजी ते महात्मा काउसगि दीठउ.

वर्तमान निषेधार्थमां नथी साथे वर्तमान कृदंत : मिली नथी सकतउ.

भविष्य निषेधार्थमां नही साथे वर्तमाननुं रूप :

वार नही लागइ. हूं मनुष्य-लोकि नही आवउं. नही छूटइ. नही दिउं.

१९. कृदंतना प्रयोग

वर्तमान कृदंत अने भूत कृदंत ज्यारे विशेषण तरीके वपरायां छे त्यारे, तेम ज अन्य
विशेषणो पछी पण अनेक वार तेमनी पछी हूंतउ के थिकउ मुकायुं छे : आ हिंदी रचनानी
(दिया हू आ दान वगेरे) याद आपे छे. अर्वाचीन गुजरातीना प्रारंभमां पण रोतुं छुनुं
वगेरे जेवा प्रयोगो थता. केटलीक वार ए 'होईने' के 'थईने' नो अर्थ धरावे छे. उदाहरणो :

सूडी रोती हूंती कहिवा लागो. वीहती हूंती ...चर-माहि मई.

राजा सूतउ हूंतउ ...सांभलिवा लागउ.

मोक्षमार्ग साधीता हूंता ...रोसाणउ हूंतउ...

पालोती हूंती...वाधती हूंती... ..हसी हूंती रीसाणी.

लाजिउ हूंतउ...हर्षित हूंती...विलखउ हूंतउ...

कहणहार हूंतउ भणइ. विरतउ हूंतउ. विरक्त हूंतउ.

ऋषिदत्ता सूती हूंती (=होईने) ए वात जाणइ नही.

सहर्षित सस्नेह हूंती. जे गृहस्थ हूंती. जे गृहस्थ हूंता (=होईने).

हत-हृदय हूँता समुद्र-माहि बूडइ.

राजा गजारूढ हूँतउ रइवाडीइ नीकलिउ. अति विषयासक्त हूँतउ

मोहिउ थिकउ ...ऽयामोहिउ थिकउ ...हर्षित थिकां. . शून्यचित्त थिकउ ...वीहती

थंकी.. आकाशमार्गि जाता थका ...सभाना लोक हाजिविया थिका इसिउ भणइ... .

सचित्त थिकउ...

वर्तमाने अने वर्तमान हूँतउ पण आ रीते वपराय छे :

संतुष्ट वर्तमान....संतुष्ट वर्तमान हूँतउ....

करण-अधिकरण विभक्ति वाळी निरपेक्ष रचनामां पण क्वचित्त कृदंत पळी हूँतउ वपरायुं छे :

इम पूछिइ हूँतइ...कहिइ हूँतइ....

२० जोईइ वाळी रचनाओ.

पालिउ जोईइ, परिहरी जोईइ, नमावी जोईइ, कीधी जोईइ, उतारिउ जोईइ,

मोकलिउं जोईइ, हुई जोईइ, दीधी जोईइ, साहियां जोइसिइ.

वर्तमान कृदंतनुं -आं प्रत्यय बाळुं रूप संबंघक वर्तमान कृदंत तरीके निरपेक्ष रचनामां तेम ज इतर प्रयोगोमां वारंवार वपरायुं छे. उदाहरणो :

इम करतां, सर्व देखतां, देखतां जि, धरतां जि, मुझ छतां;

पढितां केटली वार लागिसिइ. माहोमाहि युद्ध होतां. मनुष्यना संहार थातां,

मू जोयतां एहनइ कुण दूहवइ छइ. वाद करतां ऊतर नावइ...वख कापतां हाथ

वहइ नही. श्रीमती-नइ दान देतां आद्रकुमार तिहां आविउ.

आ प्रमाणे छतां ना अर्थमां थकां पण वपरायुं छे :

सुमित्र-थिकां.

तुम्ह-कन्हलि थकां

उपरांत नीचेना प्रयोगो नोंधपात्र छे :

मुझनइ बलतां राखि. सील पालतां दोहिलउं. धर्मकृत्य करतां दोहिलां.

स्त्री-साथिइं वाद कतां सोभइ नही. जातां शोभइ नही.

छागनउ वध तपस्वीनइ करतां जुगतउ नही (ते साथे, जीबिवा युगतउं नही).

राखतां विचालइ (' अटकावतां वच्चे ज ').

कर्ता साथे कृदंतनी करण-अधिकरण वाळी निरपेक्ष रचनाओ ('सति सप्तमी ') नां केटलांक उदाहरण :

नारद अणहणिइ पाळउ आविउ. मिथिला दासतइ...

चमर ढालीते..., इम उलंभइ दीधइ , गंते गाइते..., शील लोपाति...,

दान दीजते..., ब्रह्मा रीसाणइ..., क्षुधा उपनीइ..., कारणि ऊपनइ...,

यादव आगलि चालते..., लग्न ढुकडइ आविइ ..., राजानइ अणकहिइं...

लव अनइ कुश रीसाणे हूँते, इम पूछिइ हूँतइ..., कहिइ हूँतइ..., बलतइ

ऊतरि ..., दीधइ हूँतइ..., सान कीइइ हूँतिइ .., एतले राजाए मिले...

२१. क्रियाविशेषणना प्रयोगो.

जेतलइ-तेतलइ 'जे घडाए', 'जेवो—तेवो'ना अर्थमां वपराय छे ;

इम जेतलइ देवानी मनसा कीधी तेतलइ..

जेतलइ जिमवा बइठउ तेतलइ....

जिम-तिम रीतिवाचक होवा उपरंत केटलोक रचनाओमां जिम नो 'जेथी' अने तिम-नो 'तेथी' अर्थ थाय छे. अहीं 'जेथी' एटले 'जेथी करीने', 'जेने परिणामे', अने ते ज प्रमाणे 'तेथी'. उदाहरणो :

माहरउ पुत्र आपि, जिम हूँ जाउं. तु सखीनइ जगाडि, जिम पग तलांसइ.

तिम किमइ वर्णव्या जिम., तिम देखाडिउं जिम ते कामार्त हूउ.

तिम किमइ राजा वीधिउ जिम..., तिम व्यवसाय मंडाविउ, जिम...धनवंत हउ.

जउ-तउ (जु-तु) ('जो-तो' ना अर्थमां अने 'ज्यारे-त्यारे'ना अर्थमां).

केटलाक नौध-पात्र प्रयोगो :

जु जीव जायउ, तु मरण छइ.

भार दशाविवा तु वालुँ वाक्य पहैलां मुकाय छे :

गर्व तु भाजइ, जउ बीजी सउकि हुइ. हूँ तु स्त्री, जु एक वार....

शील तु पलइ, जउ नारी-सु संसर्ग वर्जइ.

तु माहरी प्रीतिनु प्रमाण, जु एहनइ प्रतिबोधउं.

'ज्यारे-त्यारे' के 'जेवो-तेवो' (तात्कालिकतावाचक)ना अर्थमां :

जउ जागइ, तु मनुष्य मारिउ देखी... जउ अतिक्रम्या, तु....

जु महात्मा-कन्हलि आवइ, तु...महात्मा काउसगि जि दीठउ.

जु पहुचइ, तु...देखी

आ ज प्रमाणे जे—ते अने जां—तां (= 'ज्यां सुधी—त्यां सुधी') वाळां वाक्योनो

क्रम भार मूकवा उलटावाय छे :

यति ते कहीइ, जे संकटि पडया सील राखइ.

ते नउ सिउ प्रमाण, जे... संबंधी नइ चमत्कार न ऊपजावइ.

हिवइ तूँ ते उपाय चीतवि, जे..

माहरइ धरि तां मावसि, जां ताहरइ ... पुत्र हूउ न हुइ.

एक हूँ अभागीउ छउ, जे विषयनउ वाहिउ चारित्र न लिउं.

जां—तां 'ज्यां सुधी—त्यां सुधी' ना अर्थमां वपराय छे.

जां लागइ—तां लगइ पण मळे छे.

'ज्यारे—त्यारे' माटे जहीइं—तहीइं, अने क्वचित् जिवारइ—तिवारइ छे. यदा कालि पण एकाद वार 'ज्यारे' ना अर्थमां वपरायुं छे.

गौण वाक्यना निर्देशक सामान्य रीते जु (जउ), क्वचित् जे के कि :

पूछिउ हूँतउं जउ ...जउतूँ एहवी वाचा दिइ जे..., वली इंद्रि वष्र लेई कहिउ कि...

कांई (प्रश्नार्थ) 'कारण के', केम के :

अन्ध लेवा नही दिउं, कांइ, जेहनउं बोज तेहनी वस्तु.

नमिइ पणि विनयप्रतिपत्ति कीधी, कांई...

बे विकल्प दशाविवा कइ—कइ :

कइ डील दीजइ, कइ अधिक धननी राशि आणीइ.
किसिउं 'शु' ?—तुझनइ किसिउं वीसरिउ.

भार दशाववा बने विकल्पना निषेध वाळां वाक्योमां आरंभे न :
न नंदराजा दान दिइ, न प्रधान वर्णवइ.

२४. विशेष्यनी पछी विशेषण

विशेषण-विशेष्य एवो सामान्य क्रम केटलीक वार उलटाय छे, अने विशेषण (के विशेषणीय खंड) विशेष्यनी पछी लगोलग मुकाय छे, अथवा तो ते क्रियापद पछी, वाक्यने छेडे मुकाय छे.

(१) विचालइ नदी एक महांत आवी ।

युगम एक वसइ ।

दिन बि गया ।

वात सर्व... ।

ए प्रतिज्ञा दोहिली कांइ कीधी ?

राज आपणउं...

माली एक आपणउ विन्धासी तेडी....

प्रतिज्ञा आपणी....

च्यारि कुंडल रत्नना देई....

वयर बालक आठ वरस नउ संघाति लेई...

(२) पुत्र प्रसविउ सूर्य-समान ।

पुत्र जन्मिउ सर्व-लक्षण-संपूर्ण ।

घणा अश्वकिसोरा हूया बहुमूल्य ।

ए सिउं सांभलीइ छइ लाजनउं कारण ?

चिहि रचावी चंदनना लाकडानी ।

लोक घणा कउतिगीयाल मिल्या छइ नगरीना ।

२५. क्रियाविशेषणीय खंड वाक्यान्ते

क्रियाविशेषणीय खंड वाक्यमां अनुकूलता प्रमाणे गमे त्यां पण क्रियापदनी पूर्वे मूकवाना व्यापक वलणनी साधोसाध तेने वाक्यान्ते—एटले के क्रियापदनी पछी—मूकवानुं वलण पण अनेक वार देखाय छे.

(१). अनुग वाळो खंड —

ते सोनारनइ दीधां समारिवा-भणी ।

तातउं कथीर पीधउं शोधि होवा-भणी ।

चारित्र लीधउं साचउ सनेह पालिवा-भणी ।

सांझइ पाछउ वलिउ घर-भणी ।

दूत मोकलिउ स्नेह-लगइ ।

पारणउं न करइ माया-लगी (?) ।

चारित्र लीधउं सहस्र क्षत्रियकुमार-साधि ।

एहवउं नाम तेह-भणी पडिउ परमार्थ-इतु ।

कराविउ ऋषि-पाहइ ।

दूत मोकलिउ वरणानइ काजि ।
 कन्या मागी धनगिरिनइ कीधइ ।
 बुद्धदास जिनदासनइ घरि आविउ वाणिज्यनइ हेति ।
 काइ कउतिग दीठउं पृथ्वी-माहि ?
 अतिथि जमाडीइ शालि, दालि, मोदके करो ।

(२) इतर —

बांधी मूकित छइ लोहने भारसहसे ।
 शिला चूर थइ बालकनइ प्रहारिइं ।
 बिहार करतां आव्या नर्मदापुरि ।
 वली थापिइ तीणइ धानकि ।
 त्यां नमि अनइ मल्लिनाथ प्रणम्या महा-प्रासादि ।
 तेह-नरु ध्यान करइ छइ रातदिवस ।
 पतिव्रता कहिवा लागी हाथ जोडीनइ ।
 नमि ए नाम दीधउं बालकनइ ।
 वृष्टि कीधी सर्व देखतां ।
 हुं आंवइ चडी छउं आंबा खावानी वांछाइ ।
 तेहनो हूं बेटी गंगा एहवइ नामि ।

२६ संबंधक भूतकृदंत वाच्य वाक्यखंडनुं क्रियापद अकर्मक होय अने मुख्य क्रियापद सकर्मक होय (अथवा तेथी ऊलटी परिस्थिति होय) त्यां भूतकाळनी वाचतमां अर्वाचीन प्रयोगथी मध्यकालीन प्रयोग जुदो पडे छे. कर्तानुं रूप वाक्यखंडना क्रियापद अनुसार (नहीं के मुख्य क्रियापद अनुसार) 'करण विभक्ति' ने प्रत्यय ले छे के नथी लेहुं. जेम के

नारायणि पाणिग्रहण करी रुक्मिणीनइ कहिवा लागउ ।
 पर्वतक...आवी वात कही ।
 शिशुपाल-राजाइ सर्व सामग्री करी कुंडिनपुरनि उद्यानिवनि आविउ ।
 पुण्यपालि प्रयाणभंभा देवराषी पाळउ चालिउ ।
 गुणसुंदरी नीकली रसवती राजानइ परीसी ।
 पल्लीपतिइं गलइ कुहाडउ करी शंखकुमारनइ शरणि आविउ ।
 सुमित्र आवी कुसुमनी वृष्टि कीधी ।
 अंतेउरीए ते आचार्यनी रूपसंपदा सांभली.... गुरुनइ वांदिवा आवी ।
 तिणि अन्यदा कमलानुं रूप सांभली काम-विहल हूउं ।
 पिताइ आवी जाणो सामुहु आव्यउ ।
 क्वचित कर्तानुं पुनरावर्तन कगयुं छे. ता क्वचित जुदा जुदा क्रमे होय छे.
 तिसिइ गुरे ते षाषाण आवतउ जाणी गुरु टली अरुगा हुआ ।
 कुमार केतलाएक दिन तिहां रही.... रात्रिइं बेहू चाव्या ।
 शंखकुमार ... वांदी, पूजी पछइ मणिशेखरि विद्याधरि कुमार कनकपुरि आणीउ ।

२७. पूर्ववर्ती -नउ अनुग वाळा के तेव बीजा पूर्ववर्ती वर्धक वाळा नामने अनुग सीधो नथी लागतो, पण तेना निर्देश करता दर्शक-सर्वनामने लागे छे. जेम के-

चंद्रगतिनउ पुत्र भामंडल, तेहनइ रूप देखाडिउं.

सावद्य व्यापारना योग, तेहनउं वर्जन.

आपणुं मित्र अभयकुमार, तेहनइ मिली आवउं.

राजा मृगनु आहेडउ, तेहनइ विषइ रसिक हूंतउ.

जहनु नाम विद्याधर, तेहनी हुं बेटी.

गुरुनु पुत्र पर्वतक, तेहनइ मिलवा-भणी आविउ

आपणी चंद्रमती प्रिया, तेहनइ वधराविउ.

दक्षबुद्धिना लक्षण, तिणि करी विराजमान.

लक्ष्मी श्रेष्ठिनी पुत्री, तेहनउ रूप देखी...

विक्रमराजानउ पुत्र धन, तेहनउं ए रूप.

परमेश्वरनी प्रतिमा, ते पणि चडावी.

ते पद्मना मित्र कुटुंबी, तीणे प्रधाननइं घणउं कहिउं.

माहरी पुत्री चंद्रवती, तेहनइ बहिन हुअइ.

माहरा पुत्र महेश्वरदत्त, तेहनइ हेति....

चंद्रयश राजाना जण, तीणे झालिउ.

वीतरागनी प्रतिमा, तेहनइ पूजी...

ए अंजनासुंदरीनउ पुत्र, तेहनउं नाम घटइ.

आपणउ पति खर राक्षस, ते-कन्हलि.....

ऋषिदत्त मंत्र, तेहनइ योगि...

आ रचनाओ मूळ तो 'जे...ते' वाळी रचनाओ छे, जेमांथी 'जे' अनुक्त रह्यो छे. जे ते वाळी रचनाओ पण मळे छे :

हिवइ जे रामलक्ष्मण, तेह इ शीतानइ लेई आपणइ नगरि आव्या.

आपणु पिता जे बुद्धिसागर, तेहनइ कहइ.

जे तपस्वो शील-सहेत, तेहनउ कारण कहइ.

जे सुसाधु चारित्र्या, तेहनइ.....

जे लोकीक देवता, तेहनो विडंबना कहइ.

जे स्नेह, ते जाइ नही.

२८. पूर्ववर्ती गौण वाक्यमांनुं विशेषनाम, उत्तरवर्ती मुख्य वाक्यमां पण सर्वनामथी निर्दिष्ट न थतां पुनरावर्तित थयु छे :

जक्खाइं जेतलइ एक वार सांभल्या, तेतलइ जक्खाइं राजा देखतां पाठ दीधउ.

जु महात्मा-कन्हलि आवइ, तु अजी ते महात्मा काउसगि दीठउ.

हिव बुद्धिदास सुभद्रा-सहित सुखिइ युगलीयानी परिइं सुख अनुभवतां अन्यदा

बुद्धिदास चीतवइ.

२९. थोडीक संकुल रचनाओनां नोंधपात्र उदाहरण :

एहवाइ पाडोसी, जेहनउ मनुष्य हणिउ हूंतउ, ते जउ जागइ तु मनुष्य मारिउ देखी कोलाहल कीधउ.

अथवा मुझनइ धिग्धिकार हु, जे मइ जिनधर्म छांडइ हुंतइ हूं कुट्टुबिहं छांडी.
नीचेनी रचनामां ए किसिउं अंते आववाने बदले वच्चे आव्युं छे :
तूं मुनि- पुत्रिका हुईनइ सांप्रत ए किसिउं राक्षसी थई ?

३० नामिक वाक्यो :

विधेय तरीके कोई पूर्ण आख्यातिक रूप होवाने बदले आ प्रकारनां वाक्योमां नाम,
विशेषण वगैरे होय छे.

प्रश्नार्थ वाक्यो :

ए कउण स्त्री, कउण बालक ?

कहि-नइ, तूं कउण ?

तूं कहिनी बेटी ?

बलिभद्र-नारायण अग्हे इ, कि ए लव नइ कुश ?

एकली आवास-माहि कांइ ?

नेमिकुमार ए नाम स्या-भणी ?

किसिउं देवांगनानउ रूप, किंवा मनुष्यनउ रूप ?

ताहरउ जीवतव्य सिइ काजि ?

पगे पडतां स्यउ दोष ?

ए वात नउ किम ?

आपणइ ए स्यूं कांतणउं ?

ते नल किहां अनइ तूं किहां ?

ओळखाण के चोकस माहिती देतां वाक्यो :

हूं ब्रह्मचारी. हूं तउ ब्रह्मचारी. हूं तु स्त्री.

एह तउ माहरउ जेठ. ए तु ताहरी बहिन.

तेहनी राणी विदेहराणी. तूं तु लघु.

तुम्हे तु एकाकी. ए इम अनइ ते तिम.

ए आवास, ए नगरी, ए क्रीडावन.

रोहिणीनुं रूप-लावण्य अमृत तेहनी कूई.

ए घोडउ तु माहरा पितानउ.

बेटी मानी, बेटउ बापनउ.

ए प्रताप सर्व तुम्हारउ.

सघले आपणउं स्वार्थ जि बाल्हउ.

भार दशाविता संकुल वाक्यो :

जे स्नेह, ते जाइ नही.

धन्य ते, जे चारित्र पालइ.

जेहनउं बीज, तेहनी वस्तु.

जेहनउं बोज, तेह जि धणी.

जां ए स्त्री-रत्न ताहरइ घरि नही, तां ताहरउ जन्म फोकट.

ते प्रदेश नही, ते स्थानक नही, जिहां कोई ब देखइ.

तु हूं, जउ एहनइ शील-हूंतउ पाडउं.

अन्य उदाहरणो

बिहुनइ डील-इ जूजूआं, पणि जीव एक जि.

पणि तुम्हारइ गांगेय पुत्र.

सत्यवतीना पुत्रनइ राज्य.

तेह-भणी माहरउं मन नही.

तेहनइ आऊखउं थोडउं.

जउ जोइ, तु न ते खांडउं, न ते स्त्री.

३१. केटलाक रूढिप्रयोगो :

घणउं किसिउं ? 'बधु शुं कहीए ?' 'किं बहुना.'

हिव स्यूं चालइ ? 'हवे शुं वळे ?'

मइं सिउं चालइ ? 'माराथी शुं वळे ?'

वाहरइ चडया 'युद्धमां मदवे आब्या', 'वारि चडया'

तु इम जाणउं 'तो मने एम लागे छे—थाय छे...'

इम जाणीइ 'जाणे के...'

जाणइ छइ जु ... '(एमने) एम थाय छे के...'

जिम मेलीइ आवइ 'जे रीते मेळ पडे...'

जे एवडा इ मान-अहंकारना धणी '...मान-अहंकार धरनारा'

वार नही लागइ 'वार नही लागे'

आपणपानइं एहवउं अधम कर्म करिवा नावइ '...करवुं न घटे'

बालक प्रसविइ, इहां रहिवउ नावइ '...रहेवुं न घटे'.

बारणा देई मूक्या 'बारणां बंध करी राख्या'.

तेहनइ हाथि भद्रा वेची. 'तेनी मारफत ...'

केहनइ घरि जई रही घटइ 'कोई ने घरे जईने रही होवानुं संभवे छे'.

ए अंजनासुंदरीनउ पुत्र तेहनु नाम घटइ.

सर्पइ खाधउ 'सर्प करडथो', 'एरु आमडथो'.

जीविवउं वांछइ 'जीववा इच्छे छे'.

तुझनइ किसिउं वीसरिउं ? 'तने शुं भुलाइ गयुं ?'

अंजनानइ तृषा बुभुक्षा वीसरी गई.

राखिउ इ रहइ नही 'राख्यो तो ये रहे नहीं'.

हिवइ ईणइ अधिकारि सरिउं 'हवे आ अधिकार बस थयो'.

સહ 'સો' સંબદ્ધ નામ સાથે સંબંધાર્થ અનુગમી જોડાઈને વપરાયો છે : ઘાંટના સહ.

મહાત્મા પણિ મળ્યાં જોઈ 'મહાત્માઓ પણ મળીને જાય'.

દિહાહોની મેટિ 'દરરેખે મેટ'.

ભાવહ જિમ (= 'ગમે તેમ કરીને) તા કુલની વૃદ્ધિ કીધી જોઈહ.

જાતે દિહાહે 'દિવસો જતાં—વીતતાં', 'જાતે દહાહે'.

તહ વહિલહ થા 'ઉતાવલ કર, જલદી કર'.

પરહુ છહ 'દૂર થાઓ', 'દૂર રહો'.

ઈણહ સિહં વિણાસિહં ? 'એનો શું વાંક ?' (લાક્ષણિક).

તેહે સિહં વિણાસિહં છહ ?

કર્મ મહારહં સિહં કરિહ ? ('...મને શું નુશ્ચાન કરશે ?')

જોહ-ન, જોહ-ન 'જોને, જુઓને'—શ્રોતાનું યાસ ધ્યાન રૂચવા, માર મૂકવા વાક્યારંભે તેમ જ વાક્ય વચ્ચે પણ વપરાયા છે.

* * *

પ્રસ્તુત સંપાદનકાર્યમાં માગ લેનાર સંશોધકોના કર્તૃત્વની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે :

ગીતાબહેન : B હસ્તપ્રતની પ્રતિલિપિ; L અને P પ્રતોના મહત્વનાં પાઠાંતરોની નોંધ.

૨. શાહ અને હ. ભાયાળી : C, K અને Pu પ્રતોનાં ઉપયોગી પાઠાંતરોની નોંધ;

પાઠનિર્ણય; સમગ્રપણે ઋષિપાઠની નિષ્પત્તિ; પ્રાકૃત ગાથાઓના પાઠોની હસ્તપ્રતને

આધારે ચકાસણી; સંપાદિત પાઠની ગોઠવણી અને રજુઆત; પ્રૂફ સુધારવાં.

૨. શાહ : ભૂમિકા પૃ. ૧-૧૨ તથા અંતે આપેલી ગાથાસૂચી (પૃ. ૧૮૩-૮૫.)

હ. ભાયાળી : ભૂમિકા પૃ. ૧૩-૨૬; મહત્વના શબ્દોની સાર્થ સૂચી (પૃ. ૧૮૬-૧૨);

સમગ્ર કાર્યનું માર્ગદર્શન અને દેખરેખ.

ગીતાબહેને ૧૯૫૬-૫૭ માં જે કામનો સંશોધનની તાલીમ મેલવવા આરંભ કરેલો, પરંતુ તેમાં વિશેષ પ્રગતિ થાય તે પહેલાં જે છોડવાનું થયેલું, તે કામ છેવટે ૧૯૭૯માં ફરી અમે હાથ ધરી અને પૂરું કરી શક્યા : આનો યશ લા.દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ભૂતપૂર્વ સંચાલક દલસુલભાઈ માલવણિયાને તથા વર્તમાન સંચાલક ડો. નગીનદાસ શાહને તથા ગુજરાત સરકારને (તેમના તરફથી મલેલી આંશિક આર્થિક સહાયને કારણે) ઘટે છે. અહીં અમે તેમના પ્રત્યે તથા હસ્ત-પ્રતોનો ઉપયોગ કરવા દેવા માટે નીચેની સંસ્થાઓ પ્રત્યે અમારો આભારની લાગણી વ્યક્ત કરીએ છીએ :

(૧) લા.દ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદ.

(૨) માંડારકર ઓરિએન્ટલ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ, પૂના.

(૩) એશિઆટિક સોસાયટી, મુંબઈ.

(૪) જૈન જ્ઞાનમંડાર, લીંબડી.

યુનિવર્સિટી કક્ષાએ પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યસાહિત્યના અધ્યયનમાં આ સંપાદન થોડુંક ઉપયાગી નીવડશે એવી આશા અસ્થાને નહીં ગણાય.

૧૦-૧૦-૮૦, અમદાવાદ.

હરિવલ્લભ ભાયાળી

मेरुसुन्दर गणि-विरचित
शीलोपदेशमाला-बालावबोध

मेरुसुन्दरगणि-विरचित शीलोपदेशमाला-बालावबोध

श्रीवीतरागाय^१ नमः ।

श्रीनाभेयममेयश्रीसहितं महितं सुरैः^२ ।

प्रणिपत्य सत्यभक्त्याऽनन्तातिशयशालिनम् ॥१

श्रीजिनचंद्रगुरूणामादेशान्मेरुसुन्दर-विनेयः ।

शीलोपदेशमालां विवृणोति शिशुप्रबोधाय ॥२

धुरि इष्टदेवता नमस्करी शीलोपदेशमालाना बालाविबोध-भणी आदि-गाथा कहइ^३—

आबाल-बंधयारिं नेमिकुमारं नमित्तु जय-सारं ।

शीलोपदेशमालं वुच्छामि विवेग-करिसालं ॥१

व्याख्या — आबाल-ब्रह्मचारी, आजन्म चतुर्थव्रतधारी श्रीनेमिकुमार बाबीसमउ तीर्थकर नमस्करी, शीलरूप उपदेश तेहनी मालानु^४ बालाविबोध मूर्खजनना उपकार भणी हूं कहिसु । नेमिकुमार ए नाम स्या-भणी ? जे गृहस्थावासि "त्रिणिण सइं वरिस घरि रही, राज अनइ राजीमती परिहरी, कुमारपणइ चारित्र लीघउं । वली केहैवउ छइ ? जयसारं जय कहीइ त्रिभुवन तेह-माहि शीलरूप धरिवानु ए सार=प्रधान छइ, अथवा बाह्य अनइ अंतरंग वइरी जीपवइं करी सार छइ । वली, विवेगकरिसालं विवेकरूपीउ करि=हस्ती जिम हस्ति-शाला^५ आश्रइ तिम विवेक शीलबंत पुरुषनइं आश्रइ ॥१

हिवइ शीलनउ उपदेश कहइ^६—

निम्महिय-सयल-हीलं दुहवली-मूल-उक्खणण-कीलं ।

कय-सिव-सुह-संमीलं पालह निच्चं विमल-सीलं ॥२

व्याख्या — तुम्हे विमल=निर्मल शील नित्य=सदा पालउ । पणि शील केहवउं छइ ? निम्म० सघलाई मिथ्यात्वनी हीला=पराभव जीणइं मंथाणानी परिइं मथ्या=फेड्या छइ । दुह० दुख-रूपिणी वेलि मूल-हूंती उन्मूलिवानइ कारणि तीक्ष्ण खीला-समान । कय० कृत=कीधी शिवसुख=मोक्षमुखनी प्राप्ति छइ, एहवउं उत्तम शील पालउ ॥२

हिवइ शील-लगइ इहलोक नइ परलोकनां फल कहणहार हूंतउं^७ भणइ—

लच्छी जसं पयावो माहप्पमरोगया गुण-समिद्धी ।

सयल-समीहिय-सिद्धी सीलाओ इह भवे वि भवे ॥३

परलोए वि हु नर-सुर-समिद्धिसुवभुंजिऊण सीलभरा^८ ।

तिहुयण-पणमिय-चरणा अरिणा पावंति सिद्धि-सुहं^९ ॥४

१. K. श्रीगुरुभ्यो नमः. P. श्रीसर्वज्ञाय नमः L. श्रीजिनागमाय नमः २. K. °सहितं सेव्यमानममरगणैः. A. सुरैव सहितैः हितैः. ३. P. कहियइ. ४. K. मालानु श्रेणिनु. ५. P. त्रिन्नि. L. त्रिणि. ६. P. केहवा. ७. A. आश्रइ, P. आश्रय. ८. P. कहियइ, ९. A. थकउ. १०. P. सीलधरा. ११. P. परमपधं.

ए विहुं गाथ्रणी व्याख्या - ईणइ भवि शील-लगइ एतला बोल संपजइ : गहांगणि लक्ष्मी, चक्रवर्ति वासुदेव बलदेव मंडलीकादि तणी ऋद्धि संपजइ, यश पणि वाधइ । प्रताप, आज्ञा कोइ लांघी^१ न सकइ, महात्म्य=शीलना प्रभाव-लगइ सीह रीसाणउ-इ सीयाल-सरीखउ थाइ, आगि फीटी पाणी थाइ इत्यादि । आरोग्यपणउं=रोगरहितपणउं, गुणनी समृद्धि-घणउं किसिउं ? सकल समीहित=मनोवांछित फलनी प्राप्ति शील-लगइ इहलोकि इत्यादि फलनी प्राप्ति हुइ । हिवइ परलोकि नर=मनुष्य, सुर=देवतानी समृद्धि भोगवी शील-लगइ त्रिभुवने प्रणमित-चरण हूता जीव मोक्षसुख पामइ । इणि कारणि अरिणा प्राकृतन शुभाशुभ कर्मरूप वेदनी-कर्म क्षयि घातिउं तेह भणी अरिण=क्षीण समस्त कर्म, इम शील-लगइ मोक्ष पामइ । एतलउ विहुं गाहनउ अर्थ हूउ ३-४॥

हिवइ जे उत्तिम शील पालइ ते भवांतरि गुणसुंदरीनी परिइ संपदा पामइ ते कथा कहीइ^३-

[१. शील-ऊपरि गुणसुंदरीनी कथा]

लक्ष-योजन-प्रमाण जंबूद्वीप, तेह-माहि भरतक्षेत्र, तिहां श्रीभदिलपुर नगर । तीणइ नगरि राजा श्रीअरिकेसरि राज्य करइ । तेहनइ शीलादिक गुणे अलंकृत कमलमाला^४ नामिइ पट्टराणी^५ । ते बिन्हइ घणां सुख अनुभवतां देवदेवता मनावतां । घणे दिहाडे गुणसुंदरी एहवइ नामिइ पुत्री जाई । ते गुणसुंदरीनउ जन्ममहोत्सव राजाई पुत्रजन्मनी परिइ महाविस्तरि क्रीघठ । पछइ पांच प्रकारिइ धात्रीए^६ पालीती हूंती, जिम मेरुपर्वतनी चूलिकाइ कल्पवेलि वाधइ तिम गुणसुंदरी वाधती हूंती, कलाचार्य-समीपि चउसठि कला, गीत नृत्य शास्त्र देशभाषा लिपि गणित बाद्य इत्यादि शास्त्र शीखती, यौवन-भरि आवी देखी, माताइ सालंकार साभरण करी पिता समीपि मोकली । पिताइ पणि हर्ष स्नेह-लगइ उत्संगि बइसारी, पुत्रीनउं रूप अनइ आपणी राजऋद्धि देखी, गर्व-लगइ पृथ्वी तृण-समान मानतउ, समस्त सभालोक आगलि इसिउं वचन बोलइ, 'अहो लोको ! तुम्हे जे संपदा ऋद्धि पामी ते प्रमाण कहिनु ?' तिसिइ सभाना लोक 'हाजीविया थिकार' इसिउं भणइ, 'स्वामिन् ! ए सर्व तुम्हार प्रसाद ।' तेतलइ गुणसुंदरी कन्या लोक छांदूआ बोल बोलता देखी माथउं धूणी हसिवा लागी । तिसिइ राजा पुत्रीनउं हासूं देखी पूछिवा लागउ, 'हे वच्छि ! तूं कांइ हसी ?' तिसिइ गुणसुंदरी कहइ, 'आम तात ! ए सर्व लोक अलोक बोलइ छइ । जिणि कारणि जीविइ जेहवउं कर्म बाधिउं हूइ तेहवउं फल पामइ, इहां संदेह न जाणिवैउ' । इम पुत्रीनउं वचन सांभलो बली राजा कहइ, 'तूं कहिनइ प्रमाणिइ सुख पामइ छइ ?' गुणसुंदरी कहइ, 'हूं आपणा कर्मनइ प्रमाणिइ सुख पीमउं छउं ।' ए वात सांभली राजा रीसाणउ हूतउ पुत्री उत्संगि-तु^७ नांवी प्रधाननइ कहइ, 'जाउ, तुझे नगर-माहि जि को गाढइ दुःखी काष्ठभारनउ वहणहार पुरुष हुइ ते ल्यावउ ।' तेतलइ प्रधाने ऊठी करी कठीआरउ^८ एक आणिउ । राजाई पुत्रीनां आभरण वस्त्र सर्व ऊदाली ते कठीआरानइ पाणि-

१. P. L. 'यश पणि वाधइ' नथी. २. L. K. लोपो उलघी. ३. K. कहीइ छइ. P. कहियइ. ४. L. कमला. ५. P. पट्टराज्ञी. ६. P. धात्री करी. ७. P. आजी-वकानइ अर्थि. L. नथी. ८. p. 'अनई राजानना भय लगइ', एटलं वधारे. ९. P. आणिवउ, L. जाणवउं. १०. P. भोगवउं छउं । बली गाथा कहइ । गाथा -

सव्वो पुण्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।

अवराहिसु गुणसु य निमित्तमित्तं परो होइ ॥१

११. K. उत्संग तु, P. उत्संगि थकी; L. उत्संगि तु लांखी. १२. P. गाम माहि सोघा पुरुषु एक.

ग्रहण करावी, आपणी दृष्टि-हूँती अलगा करी^१ कहिउं, 'जा^२, ^३आपणउं कर्म भोगवि' । तिसिइं प्रधाने प्रणाम करी राजा वीनविउ, 'स्वामी ! एवडउ कोप पुत्री-ऊपरि न कीजइ ।' तुहइ राजानउ कोप उपशमइ नहीं ।

तेतलइं गुणसुंदरी आपणपउं घन्य मानती ते काष्ठहार-संघातिइं जिहां जीर्ण घर पडिउं छइ तिहां आबी, भर्तारनइ आसन मूकी, हाथ जोडी^४, आगलि ऊभी रही । पछइ काष्ठवाहक इसिउं कहइ, 'हे भद्रि! तूं आपणी इच्छाईं जिहां विचारि आवइ तिहां "जा । सोनउं जिहां जाइ तिहां गौरवणउं लहइ।' ए वात सांभली गुणसुंदरी कहइ, 'स्वामिन् ! इणिइ भवि चिंतामणि-समान मइं तूं भरतार पडिवज्जिउ । आज पछइ ए वात न कहिबी ।' पछइ काष्ठवाहकनइ माथइ वेणी करिवा-भणी मस्तकना अलक विरला वरिवा लागी । तेतलइ बावन्ना चंदननउ परिमल आविउ । आपणी उत्पातिकी बुद्धिइं भर्तार पूछिउं, 'स्वामिन् ! आज काष्ठनउ भारउ किहां वेचिउ ?' तेणिइ कहिउं, 'मइं भोजन-माटि कंशेईनइ हाटि मूकिउ छइ ।' पछइ गुणसुंदरीइ भर्तार-सहित तेणइं हाटि जई, कांई एक भोजननउं मूल देई, काष्ठनउ भारउ घर-माहि आणिउ । ते बावन्ना चंदननां काष्ठ खंडोखंडि करी, सुरहिया गांभीनइ हाटि खंड एक वेचिवा मोकालिउ । तेणिइ सोना-समइं तोली चंदन लीधउं । पछइ तेणिइं सोनइ वस्त्र आभरण सर्वे नवां कीघां । वृत तंदुलादिके घर संपूर्ण भरणउं । पछइ राजसुताइं भरतारनइ स्नान कराविउं । हवइं ते रांकनइ राजसुताना लाभ-इतु पुण्यपाल इसिउं नाम लोके दीघउं ।

तिवार-पछइं राजसुताइं ते पुण्यपाल-पासि^५ ते चंदनवृक्ष अणावी खंडउ खंडि करी 'ओरडउ भरी मूकिउ । मउडइं^६ मउडइं ते सर्वे चंदन वेचावी^७, व्यवहार^८ सीखवी, धनराशि एकठी करी, नगर-माहि व्यवसाय मंडाविउ । पणि लेखउं न जाणइ, अक्षरमात्र समझइ नहीं । पछइ नगर दूकडउं गाम एक छइ तिहां गुणसुंदरी पुण्यपालनइ लेई माई-प्रमुख सर्वे सूत्र^९, अंक, सर्वे व्यवहार, सर्वे परीक्षा थोडाइं दिवस-माहि सीखवी ।

तिवार-पछइं संघातनी रचना करी तिहां हूंतं पोतनपुरि गयां । तेणइं नगरि पुण्यपाल-पाहिइं तिम व्यवसाय मंडाविउ जिम थोडा दिवस-माहि अति धनवंत हूउ । तिसिइ गुणसुंदरीइं पूर्विला पुण्य-लगइ जूना घर-माहि वहीयावट एक लिखिउ लाघउ । ते वाचिवा लागी । तिहां साते ऊखवे ईटवाह सोनानउ हुइ एहवा प्रयोग देखो हर्षित हूँती, संयोग मेली, सुवर्णनी राशि करी, राजा-समीपि भूमिका मागी, उत्तंग-तोरण प्रासाद कराविउ । पछइं कांई एक मन-माहि विचारी, पुण्यपाल-पाहइं घणा प्रवहण वस्तु भरावी, सिंहलद्वीप-भणी पुण्यपाल नइ गुणसुंदरी चाल्यां । वाटइं महांत यश उपार्जतां अनेक धर्मकार्य करतां, सिंहलद्वीपि आव्यां । तिहां धननइ बलिइं अनेक तुरंगम, भद्रजाती हस्ती, अनेक मणि माणिक्य रत्न मुक्ताफलना संग्रह करावी. पुण्यपालनइ इसिउं कहिउं, 'स्वामिन् ! ते धननउं सिउं प्रमाण जे स्वजन-संबंधीनइ चमत्कार न ऊपजावइ ? एह-भणी भद्रिलपुरि पिता अरिकेसरी राजाइं जे हूं सभा-माहि अवगणी^{१०} तूंहनइं कर्मनां फल जोवा-भणी आपी, तेह-भणी तिहां जई कर्मनउं फल देखाडउं ।' इम कहिइ हूंतइ पुण्य-पालिइं प्रयाण-भंभा देवरावी पाळउ चालिउ^{११} ।

१. P. कीधी; L. तेडी. २. P. जाहि. ३. L. आपणं. ४. P. जाहि. ५. B. भर्तारनइ आगलि. ६. A. राजसुताइं पुण्यपाल. ७. K. पाहिइं. ८. P. 'उरडउ...ते' नथी. ९. L. नथी. १०. P.L. वेची. ११. P.L. नथी. १२. L. नथी. १३. P. अवगणी हूँती. १४. L. नथी.

मार्गि अनेक धर्मकाज करतां भदिलपुरनइ उद्यानवनि आवी, सर्व हस्ती अस्व तिहां राखी, सप्तभूमिक आवास करावी, पछइ अनेक बहुमूल्य वस्तु भेटि लेई, राजानइं मिलिउ । तिसिइं राजां ते तेहवी अपूर्व वस्तु देखी हर्षिउ हूंतउ घणउ^१ मान दीधउं । तिसिइं प्रधानइं ऊठी राजा वीनविउ, 'स्वामिन् ! ईणइ पुण्यपाल नायकिइं जे घोडा हाथी आप्या छई ते आपणपइ तिहां जई जोईइ, द्रव्य देई लीजइ ।' ए वचन सांभली पुण्यपाल राजानइं प्रणमी कहइ, 'स्वामिन् ! घन-पाखइ जि कांई जोईइ ते भंडारि अणावउ, अनइ ईणइं मिसिइं एकवार घरि आवी अम्हारा मनोरथ पूरवउ ।' पछइं राजा अनइ पुण्यपाल वेहू गुणसुंदरीनइ आवासि आव्या । पछइ स्नान-मज्जन^२ देवाचन करी जेतलइ राजा भोजनशा लाई आवी जिमवा बइठउ,^३ तेतलइ सुवर्ण स्थाल, सुवर्णमय वाटली^४ आगिलि मांडी । तिसिइं पूर्वदिसिना द्वार-हूंती गुणसुंदरी नीकली, स्वेत वस्त्र स्वेत आभरण पहिरी, फलफूल सूखडी लेई, राजानइ परीस्यां । वली गुणसुंदरी दक्षिणद्वार-हूंती नीलां वस्त्र नीलां आभरण पहिरी रसवती राजानइ परीसी । वली उत्तरनइ द्वार-हूंती पीलां वस्त्र पीलां आभरण पहिरी, पकवान परीस्यां । पछइ पश्चिम दिसिनइ द्वारि रातां वस्त्र रातां आभरण धरती, गोरसादिक परीसी करी, गुणसुंदरी पाछी गई । पछइ जेतलइ राजा भोजन करी पुण्यपाल-संघातिइं स्नेहमइ वात करइ^५ तेतलइ गुणसुंदरी पितादत्त पूर्विलउ वेष पहिरी राजानइं प्रणाम कीधउ । तेतलइ राजां पुत्रिका ओलखी, लाजिउ हूंतउ दीनपणइ रहिउ । पछइ पुत्रिकानइ उरसंगि बइसारी कहिवा लागउ, 'वत्सि ! ताहरउं स्वरूप देखी कर्मनउं फल मई साचउं मानिउं । जि कांई जीव दुख नइ सुख पामइ ते सहं कर्म-जि-नूं^६ फल ।' इसिउं कही राजा कहइ, 'मई भोजन कतां तूं ओलखी नहीं, हवइ तूं आपणउ वृत्तांत कहि । ए पुण्यपाल कउण^६ ?' तिसिइं गुणसुंदरीइं सान कीधइ हूंतिइं प्रतिहारिणीइं मूल-हूंतउ चंदननउ वृत्तांत कहिउ ।

पछइ मातापिताए पनि अतिस्नेह-लगइ पुत्री-जमाई ओलखी, आप अनइ जमाई-पुत्री सर्व हाथीइ बइसारी, महा महोत्सवि नगर-भणी चलाव्यां । तेतलइ अंतरालि श्रीवर्द्धमान-सूरि भविकजननइं उपदेश देता देखी, राजा जमाई-सहित गुरुनइं वांदी, उपदेस सांभलिवा-भणी आगलि बइठउ । तिसिइं गुरु कहइ, 'यतः -

लक्ष्मीर्यशः कुले जन्म प्रतापः प्रियसंगमः ।

श्रीधर्मकल्पवृक्षस्य फलमेतज्जिनोदितं' ॥ १ ॥

एहवउ उपदेश दीधउ । वली गुरु कहइ, 'जे गुणसुंदरीइं भवांतरि शील पालिउं तेहनउं ए फल लाधउं, क्रमिइं मोक्ष पनि पामिसिइ ।' इत्यादि श्री-गुरु-मुखि राजां गुणसुंदरीनउ पूर्वभव-स्वरूप सांभली, वैराग्यरंग-पूरित हूंतउ, जमाई-पुत्रीइं परवरिउ, राजा नगर-माहि आविउ । अनेक धर्मकार्य करिवा लागउ । पछइ श्रीपुण्यपालनइं आपणउं राज देइ अरिकेसरी राजाइ चारित्र लीधउं । पछइ ते अखंड राज्यश्री पालतां पुण्यपाल नइं गुणसुंदरीनइ सुलोचन नामिइं पुत्र हूउ । गृहांगणि घणा वधामणा हूया । सकल कला क्रमिइं अभ्यसी कुमार राज्यभारनइं योग्य हूउ । तेतलइ राजां ते सुलोचन-पुत्रनइ राज देई, पुण्यपाल-गुणसुंदरीइं चारित्र महा महोत्सवि लेइ निःकलंक व्रत पाली, मोक्षसुखनउं भाजन हूआं । इम शील ऊपरि गुणसुंदरीनी कथा जाणिवी ॥ १ ॥

१. L. मर्जन. २. A. बइसइ. ३. A. वाटला, P. वाटली. ४. P करइं छइ. ५. P. कम्मनउ, L. कर्मनू. ६. L. ते कुण.

हिवइ समग्र गुणे सहित पुरुष शील-पाखइ शोभइ नहीं ते कहइ—

देवो गुरु य धम्मो वयं तवं गुत्तिमवणिनाहो वि ।

पुरिसो नारी वि सया सील-पवित्ताइं अग्घंति ॥५

व्याख्या—देव कहीइ शासननउ कारक; गुरु=धर्माचार्य; धर्म दयारूप; व्रत दीक्षारूप; तप बाह्य अभ्यंतर नार भेदे; गुत्ति=मने-वचन कायनउं राखिवउं; अवनिनाथ=नरेंद्र; 'अपि' शब्दइ तु द्रमक भोखारी धर्माधार^१ पुरुष; नारी=स्त्री; सदा=निरंतर; शीलनइ प्रमाणइं=अर्थइं; शीलइं पवित्रित हूंतं गौरवपणुं पामइं, मोक्षनइ योग्य थाइं ॥५

शील पालतां महा दुष्कर तेह-भणी बिहुं गाथाए^२ करी कहइ —

दायारसिरोमणिणो के के न हुया जयम्मि सत्पुरिसा ।

के के न संति किं पुण थोव च्चिय धरियसीलभरा ॥६

छट्टट्टमदसमाइं तवमाणा वि हु अईव उग्गतवं ।

अक्खलिय-सील-विमला जयम्मि विरला महामुणिणो ॥७

व्याख्या—ए जग-त्रय-माहि दातार-शिरोमणि कउण कउण सत्पुरुष नथी^३ हूआ ? जीमूत-वाहन-सरीखा अपि तु घणाइ कर्णादिक हूआ । वली कउण कउण दातार नथी जे कुपा-लगाइ आपणउं जीवितव्य तुलानइ^४ विषइ तोलइ^५ ? जिम श्रीशांतिनाथनइं जीविइं वज्रकुमारिइं पारेवउ राखिउ, इम अनेक अभयदान देवानइं दातार दीसइं छइं । अनइ वली कउण दातार नहीं हुइ ? पणि शीलव्रतना धरणहार पुरुष जग-त्रय-माहि थोडिला^६ जि दीसइं, जिणि कारणि सर्व व्रत-माहि शीलव्रत मुख्य ॥६॥

छट्टट्टम०— छट्ट अट्टम दसमादि, पक्ष-क्षपण मास-क्षपणादि महांत उग्र तपना करणहार घणाइ दीसइं, पणि अस्वलित शील=अखंड ब्रह्मव्रतना पालणहार विरला जि जयवंता दीसइं । जिणि कारणि सिद्धांतिइं इम कहिउं —

अक्खाणसणी कम्माण मोहणी तह वयाण वंभवयं ।

गुत्तीण य मण-गुत्ती चउरो दुक्खेण जिप्पंति ॥१

इम शीलव्रत दोहिलउं छइ, उपकोशाना धरि वसणहार^७ महात्मानि परिइं । जिम महात्माइं^८ नेपालदेशि जई रत्न-कंबल स्त्रीनइ वचनि-आणिउ इत्यादि घणाइ दृष्टांत जिनशासनि छइ ॥७॥

वली एह जि शील-ऊपरि लौकिक ऋषिना दृष्टांत देखाडतु कहइ—

जं लोए वि सुणिज्जइ निय-तव-माहप्प-रंजिय-जया वि ।

दीवायण-विस्सामित्त-पमुह-मुणिणो वि पब्भट्ठा ॥ ८

व्याख्या — जे लोक-माहि इसिउं सांभलीइ जे आपणा तपनइ महात्म्यइ^९ करी जगत्रय रंजवी द्वीपायन विश्रामित्र ऋषि प्रमुख पारासरादि^{१०} पर-सासनि एवडा ऋषि हूआ, ते पणि स्त्रीना हाव, भाव, कटाक्षक्षेप, वचन, शृंगार देखी शील-हूता भ्रष्ट थया । पणि ते ऋषि केहवा छइं ? सूकड सेवाल, सूकां पलासनां पत्र, कंद, मूल भक्षण करता छइं । एहवा ऋषि शील-हूता चूका ॥८॥

हिवइं इहां ते ऋषिनी कथा कहीइ —

१. K. धर्माधारी. २. P. गाहइं. A. गाहे ३. P. नहीं. ४. P. ताकडिइ. ५. A. तोलीइ. ६. K. थोडाइ. ७. APL. रइणहार. ८. K. महिमाइं ९. 'पर-सासनि...देखी' पाठ A. मां नथी.

[२. शीलभ्रंश-ऊपरि द्वीपायन ऋषिनी कथा]

ईणइ भरतक्षेत्रि हस्तिनागपुरि शांतन राजा राज्य करइ, आपणी प्रजानइ सुखिइ पालइ । परं राजा मृगनु आहेडउ, तेहनइ विषइ रसिक हूंतउ । एकदा हरिण देखी राजां घोडउ मूंकुड । तेतलइ हरिण हरिणीनइ लेई वन-माहि नाठउ । राजाइ वन-माहि जातउ जातउ सात भूमिकानउ^१ एक आवास दीठउ । पछइ राजा अश्व मूकी आपणि आवास-माहि सातमी भूमि जेतलइ चडइ, तेतलइ रूप-वंत कन्या एक पाणीनउं पात्र लेई राजा साम्ही आवी, राजानइ आसन मूंकुड, घणउ विनय साचविउ । पछइ अति संतोषिउ हूंतउ राजा कन्या-प्रतिइ पूछइ, 'हे सुभगि ! तू कहिनी बेटी ? एकली आवासमाहि कांइ ?' इम पूछिइ हूंतइ बालिकाइं कहिउं, 'राजन् ! सांभलि, जहनु नामा विद्याधर, तेहनी हूं बेटी गंगा एहवइं नामि । माहरइ पिताइं पूर्वइं नैमित्तिक पूछिउं हूंतउं जउ, "पुत्री गंगानइं वर कउण होसिइ ?" तिसिइ नैमित्तिक कहिउं, "ए गंगानइं पांडुक-वन-माहि वरनी प्राप्ति होसिइ ।" पछइ पिताइं ए सप्तभूमिक आवास करी हुं इहां मूकी ते वचन आज सफल थयउं ।' एहवां कन्यानां अमृत ससनेह-कारीयां वचन सांभली, तिहां जि गांधर्वविवाहिइं पाणिग्रहण गंगा कन्यानउं कीधउं । पछइ सांतन राजा महा ऋद्धिनइ विस्तारि गंगानइ नगरि लेई आविउ । पंच प्रकारे त्रिषयसुख भोगवतां अनुक्रमिइं पुत्र जायउ । नाम गांगेय दीधउं । बीजना चंद्रमानी परिइं वृद्धि पामतउ, बहुत्तरि कला अभ्यसतउ, विशेषतः धनुर्विद्या सीखी । इम अनेरइ प्रस्तावि तेह जि हस्तिनागपुर-समीपि यमुना नदीनइ उपकंठि पारासुर ऋषिइं तप करतां धीवर एकनी पुत्री मच्छगंधा इसिइं नामिइं दीठी । अति-सरूप देखी पारासुर ऋषि ध्यान-हूंतउ चूकउ । मच्छगंधा घरि आणी । केतले दीहाडे संतानप्राप्ति हुई । बेटउ जायउ । मच्छगंधाइ तेहनइ द्वीपायन नाम दीधउं । मोटउ हूउ पछइ द्वीपायनि तापसी दीक्षा लीधी, तप तपिवा लागउ । ए स्वरूप आगलि कहीसिइ ।

हिवइ मच्छगंधा १ योजनगंधा २ सत्यवती ३ ए त्रिणि नाम हूयां ।^२ एहवइ प्रस्तावि हस्तिनागपुरनउ स्वामी शांतन राजा क्रीडा करिवाभणी नावइ बइसी यमुनानदीनइ कांठइ आविउ । तेतलइ शांतन राजां तेह जि सत्यवती, धीवरनी पुत्री वडी दीठी । महांत रूप देखी सराग हूंतउ शांतन राजा तेहना पितानइ कहइ जउ, 'ताहरी बेटी मुझनइ आपि' । तिवारइं धीवरिइं कहिउं 'तुझ सरीखउ^३ जमाई लाभइ किहां ? पणि तुम्हारइ गांगेय पुत्र । तेह हूंतो माहरी पुत्रीना पुत्रनइं राज न हुइ । जउ तू एहवी वाचा दिइ जे "सत्यवतीना पुत्रनइ हूं आपणउं राज दिउं" तउ हूं आपणी बेटी तूहनइं^४ दिउं' । इणि वचनिइं राजा संचित थिकउ^५ घरि गयउ^६ । राजा राजनी कणवार न करइ, भोजन पणि न करइ । एहवइ प्रस्तावि गांगेयइं जाणिउं जउ राजा एह भणी चिंता करइ छइ । पछइ गांगेय धीवर कन्हलि^७ जई, सत्यवती पुत्री मागी, एहवउं वचन दीधउं जउ, "सत्यवतीना पुत्रनइं राज्य । हूं ब्रह्मचारी । मइं राज सही परिहरिउं ।' एहवी वाचा देतां देवताए जय-जयारव करते फूलनी वृष्टि कीधी । गांगेयिं भीष्म उग्र कर्म कीधउं तेह-भणी भीष्म^८ ए नाम हूउं । तिवारइं धीवरिइं योजनगंधा पुत्री दीधी । शांतन राजा परिणु ।

क्रमिइं योजनगंधाइं बि पुत्र जन्मया, "चित्रांगद १ चित्रवीर्य २ । पछइ बेहु"^९ बालक यौवनाभिमुख-हूंतो सर्व-कला अभ्यसी, राजयोग्य^{१०} हूआ तेतलइं शांतनराजा परोक्ष

१. P. सातभूउ. २. A. थया. ३. P. सारोखउ. ४. P. तुझनइ. K. तुम्हनइ. ५. P. हूंतउइ. ६. P. L. आविउ. ७. K. करणवार. ८. A. कन्तइ. ९. K. एह-वउं नाम दीधउं. १०. P. चित्रांगज. ११. A. बिए; M. P. वेवइ. १२. A. थया.

हूउ । चित्रांगदनइ राज्य दीधउं । इम केतलइ कालिइ नलांगद वइरी सायिइ झुझ करतां चित्रांगद पडिउ । पछइ चित्रांगदनइ पाटि चित्रवीर्य बइसारिउ । तेहनइ अंबिका अंबालिका अंबा ए त्रिणि स्त्री सहित भोग भोगवतां, राज डूपालतां, संतानविण चित्रवीर्य पनि परोक्ष हूउ । तिसिइ गंगेयिइ चींतविउ, 'भावइ तिम तां कुलनी वृद्धि कीधी जोईइ, अनइ हूं तउ ब्रह्मचारी । भूमिका-रूप त्रिणि स्त्री तउ छई, अनइ बीजनउ संभव जोईइ' । तेह-भणी चित्रवीर्यनी वडी भार्या अंबिका, पारासुर ऋषिनउ पुत्र सत्यवतीनउ पहिलउ बेटउ द्वीपायन एहवइ नामिइ जे महा उग्र तपी मासक्षणनइ पारणइ सूकउ सेवाल पलासां पत्र कंद-मूल भली, बीजउं मासक्षण करइ, पारणइ सूकउ सेवाल लिइं—एहवउ जे ऋषीश्वर तेह समीपि अंबिका मोकली । तिवारइ अंबिकाइ चींतविउं, 'ए तु माहरउ' जेठ' इसी लाज-लगइ वस्त्रनइ थानकि सूकडिं सर्वांगि लगाडी, शृंगार करी, द्वीपायन-कन्हलि गई । तिसिइ द्वीपायन पनि रूपिइ मोहिउ थकउं अंबिकानइ आदरइ । पछइ द्वीपायनि कहिउं, 'ताहरइ' पुत्र होसिइ, पनि पांडरइ वर्णि होसिइ ।' बीजइ दिन पनि स्नाननइ अवसरि अंबालिका मोकली । द्वीपायन-समीपि तिणि लाज-लगी आंखिइ पाटा बांध्या । पछइ ऋषि कहइ, 'ताहरइ पुत्र होसिइ, पनि अंध होसिइ ।' वली त्रीजइ दिन अंबा मोकली । तिणि अंबाइ आपणइ ठामि लाज-लगी दासी मोकली । इम त्रिहुंनइ पुत्र जनम्या, पांडु १ धृतराष्ट्र २ विदुर ३ एहवा नाम हूया । तु जोउ एहवाइ ऋषि स्त्रीना संसर्ग^१ लगइ शील-हूंता चूका । तु एहवा महा विषय^२ विषम छइ । इहां द्वीपायननउं स्वरूप कहिउं ॥२

हिव विश्वामित्रनउ स्वरूप कहीइ -

[३. शीलभ्रंश-ऊपरि विश्वामित्र ऋषिनी कथा]

गाधिराजानउ पुत्र विश्वामित्र एहवइ नामि क्षत्रिय-वंश-मंडन । तिणि वशिष्ठ ऋषिनी स्पर्धाइ अहंकार-लगइ तापसी दीक्षा लीधी^३ । सूका सेवाल, नीरस आहार, मासि मासि पारणउं करइ । सूर्य साम्ही दृष्टि, चिहुं पासे अग्निना च्यारि कुंड बलइं—इम महा दुस्तर तप करइ । ते विश्वामित्रनइ तप-लगइ अनेक शक्ति हूई । एकदा प्रस्तावि वशिष्ठ-विश्वामित्रनइ विरोधि, कोई एक अतिज-समान पुरुष आवी वशिष्ठनइ कहइ, 'मुझनइ याग करावउ ।' तिवारइ वशिष्ठ कहइ, 'तूं पतितनइ हूं याग नही करावउं ।' पछइ विश्वामित्र-कन्हलि जई प्रार्थना कीधी । तिवारइ विश्वामित्रिइ^४ वशिष्ठनी स्पर्धा-लगइ कहिउं, 'तुझनइ हूं याग कराविसु ।' पछइ सर्व उपस्कर मेली सर्व ऋषि तेड्या, याग कराविउ, पनि वशिष्ठ^५ नाव्यउं । पछइ याग हूया-पछइ विश्वामित्रिइ कहिउ, 'तूं स्वयं देहि स्वर्गि जा^६ ।' जेतलइ ते स्वर्गि गयउ, तेतलइ देवताए मिली इंद्र वीनविउ । इंद्रि कहिउं, 'तूं पाछउ जा^७ ।' पछइ निर्भरिसउ हूंतउ पाछउ आवी ऋषिनइ कहिउं । ऋषिइ वली मोकलिउ, वली इंद्रि वज्र लेई कहिउ कि, 'जा, नहीतरि मस्तक-छेद करिसु ।' पछइ बीहतउ पाछउ आवी ऋषिनइ कहिउं । पछइ ऋषिनइ देवता-सिउं वयर ऊपनउ । तिहां-थिकी विश्वामित्रिइ नवी सृष्टि करिवा मांडी ।

१. P. माहरइ. २. P. हूंतउ. ३. A. ताहरउ. ४. P. संग, L. संगम.
५. P. विषय महा. ६. A. L. लेई. ७. विशिष्टनी. ८. L. विशिष्ट. ९. A.
या, P. जाजे. १०. P. जाहि. ११. P. जाइ.

पछइ देवताए मिली विमासिउं जउ, 'ए विश्वामित्र ब्रह्मानी सृष्टी ऊथापी आपणी सृष्टि थापइ' । तिवारइं तेत्रीस कोडि देवताए मिली मेघ राखिउ, तु विश्वामित्रि कूआ नवा करी भूमिका-हूंतुं पाणी काडिउं । पछइ वली जउ गाई दूध देती राखी, तु भइंसि नवी कीधी । माणस पणि नवा करिवा मांडया, तु नालिकेरु मस्तकनइ ठामि कीधउं, कोहल् हईआनइ ठामि कीधउं, दूधीया हाथनइ ठामि कीधा । इम करता देखी सर्व देव बीहना । पछइ पगे लागी ऋषि मनाविउ । पछइ मनुष्य न कीधा । एवडी शक्ति ऊपनी । इसिइ सौधमेंद्र अवधिज्ञाननइ बलि तपनइ महातम्य जाणो मन-माहि बोहनउ जु 'ए ऋषि तपबलि माहरी इंद्र-पदवी पणि लेसइ, तु कीणइ उपाइ तप-हूंतउ पाडउं ।' इम चींतवी मेनिका देव-कन्या तेडीनइ इंद्रिइ कहिउं जउ, 'विश्वामित्रनइ तप-हूंतउ पाडि ।' पछइ मेनिकाइ इन्द्रनउ वचन पडिवजी, जीणइ आश्रमि विश्वामित्र छइ तिहां आवी, वसंत-ऋतु अवतारी । अदार भार वनस्पती मउरी, कोइलि टहूका करइ, भमरा रुणझुणाट करइ, आंबानी मांजरइ परिमल वाधिउ, मलयाचलनउ वाय वायउ-इत्यादि वसंत-ऋतु अवतारी, मेनिका देवांगनाइ ऋषि-आगलि नाटक मांडिउं । आपणउं मूलगउं रूप देखाडी सोल भेद शृंगारना करी कोकिल-स्वरि पंचम-राग-गमित गीत गान, वेण-वंस-वादन, नृत्य हाव भाव, कटाक्ष, रूप बाण-विक्षेप, अंगना स्पर्श तिम किमइ करवां मांडयां, जिम विश्वामित्र ध्यान-हूंतउ चूकउ, विवेक नाठउ, मन खलभलिउं । जेतलइ नेत्र ऊघाडयां, तेतलइ कंदर्पने बाणि बोधी ऋषि जाजरउ कीधउ । काम-विह्वल हूंतउ मेनिका सेवी, घणउ काल विषय-लुब्ध रहिउ, सर्व तप-ध्यान-हूंतउ चूकउ । तु एहवाइ क्षत्रीय-जात तपि करी शोषितदेह^१ द्वीपायन-विश्वामित्र-जमदग्नि-रेणुका-प्रमुख घणाइ पारासुर-वसिष्ठादिक लौकिक ऋषि ते ही ध्यान-हूंता पडया । एह-भणी शील पालतां दोहिलउं । ए ऋषिना विस्तार महामारत-हूंता जाणिवा । ए कथा त्रीजी जाणिवी ॥३॥

*अन्यानता-लगइ जे शील-हूंता भ्रष्ट थया तेहनउं स्यूं कहीइ ? अनइ जे परमतत्त्व जाणइ, विषय विष-समान मानइ, तेहनइ शील पालतां दोहिलउं —

जाणंति धम्मतत्तं कंहेति भावंति भावणाओ य ।
भव-कायरा वि सीलं धरिउं पालंति नो पवरा ॥९

व्याख्या — जाणइ=बूझइ यथोक्त वीतरागनउ भाषित मार्ग । ते किसिउं ? एकलूं जाणी बि रहइ, अनेराइ जीव आगलि धर्मनउं तत्व कहइ=उपदिसइ, अनइ चारइ भावना आपणइ चित्ति भावइ, अनइ भव=संसारना जे अनेक जरा-मरण-जन्मादिक भय छइ तेह-थका घणउं बीहइ, तिणि करी कायर छइ, एहवा-इ हूंता शीलव्रतनउ अंगीकार करी पाली न सकइ । एह अक्षरार्थ कहिउ ।

अथ वली आगम-माहि शील पालिवा-ऊपरि च्यारि भांगा कहिया ते कउण ? एक, जीब सीहनी परिइं व्रत आदरइ, सीहनी परिइ पालइ — ए भांगउ सर्वोत्तम १ । सीहनी रीतिइं लिइं, सीयालनी रीतिइं पालइ—ए मध्यम भांगउ २ । सीयालनी परिइं लेई, व्रत सीहनी परिइं पालइ—ए ही भांगउ वारु ३ । सीयालनी परिइं व्रत लिइं, सीयालनी परिइं पालइ—ए अधम भांगउ ४ । ए चतुर्भंगी-माहि बि भांगा उत्तम, बि भांगा मध्यम जाणिवा ॥९

हिवइ सधलां-इ धर्मकृत्य करतां दोहिलां, परं तेह-पाहि सील^२ पालतां घणउ दोहिलउ वली तेही जि कहइ —

दाण-तव-भावणाई-धम्माहितो सुदुकरं सीलं ।

इय जाणिय भो भव्वा अइजत्तं कुण्ह तत्थेव ॥१०

१. P. आंबा मउरिवा लागी. २. P. थकी. ३. A. गात्र. ४. अजाणपणा-लगइ
५. P. पाहंति.

व्याख्या :—दान-तप-भावनादिक-धर्म-पाहइ शीलव्रत पालतां दुकर=दोहिलउं इसिउं जाणी, भो भविको, तेह जि शील ऊपरि अति यत्न=परम आदर करउ। इम गाहनउ अर्थ ॥१०॥

शील ऊपरि जे एवडउ आदर ते कहइ -

तं दाणं सो अ तवो सो भावो तं वयं खलु पमाणं ।

जत्थ धरिज्जइ सीलं अंतर-रिउ-हियय-नव-कीलं ॥ ११

व्याख्या :—दान तेह जि लेखइ गणीइ, तप तेह जि लेखइ गणीइ, भावना तेह जि प्रमाण, व्रत पाल्यउं तेह प्रमाण, जिहां दानि तपि भावि व्रति एहनइ विषइ जे निर्मलउं शील धरीइ। तेह जि प्रमाण, पणि ते शील केहवउं छइ ? अंतरंगरिपु = वइरी रागद्वेष-रूप, तेहनइ हीइ नवा खोला समान। इणि कारणि सर्व धर्म-माहि मुख्य शील जि ॥

हिवइ शीलनउ महातम्य कहइ -

कलिकारओ वि जनमारओ वि सावज्ज-जोग-निरओ वि ।

जं नारओ वि सिज्जइ तं खलु सीलस्स माहप्पं ॥१२

व्याख्या :—कलिकारउ=संग्राम, झुझनउ करावणहार, इणि कारणि घणा लोकनइ मरावणहार, एकनी स्त्री बीजा-पाहइ^१ अपहरावइ, संयोग-वियोग करइ, बली सउकिनउ करणहार, इणि करणि सावद्योग करिवा कराविवा निरत=सावधान। अनेराइ जीव-हिंसादि व्रतनइ विषइ शिथिल=ढीलउ इ हूंतउ एहवउ जे नारद मोक्षउ=मोक्ष-फलनउ भोक्ता हूउ ते खलु=निश्चइ शीलनउ प्रमाण=महातम्य जाणिवउ ॥१२॥

ए नारदना केतलाएक अवदात कहीइं, पणि तथापि पहिलउं नारदनी उत्पत्ति कहीइ -

[४. शील-ऊपरि नारदनो कथा]

चेदि देशि शुक्तिमती नामि पुरी। तिहां अभिचंद्र राजा राज्य करइ। खोरकदंब उपाध्याय-कन्हलि राजानउ पुत्र वसु, उपाध्यायनउ पुत्र पर्वतक, त्रीजउ नारद ए त्रिण्णइ वेद भणइं। अन्यदा आकाशमार्गि चारण श्रमण महात्मा जाता थका वात करिवा लागा जु, 'ए उपाध्यायनइ वि शिष्य नरकगामी, एक स्वर्गगामी।' ए वात सांभली उपाध्याय खेद धरतउ, पछइ परीक्षा-भणी कणकना कूकडा करी प्रच्छन्न दीघा, कहिउं 'जाउ, जिहां कोई न देखइ तिहां जई हणिज्यो।' पछइ त्रिण्णइ शिष्य नीकल्या। वसु नइ पर्वतक किहां ईक सूनइ धरि जई ते कूकडा हणी, पाछा आव्या, अनइ नारद अणहणिइ पाछउ आविउ। गुरुनइ प्रणाम करी कहइ, 'हूं तुम्हारउ आदेस पामी नीकलिउ, पणि ते प्रदेश नही, ते स्थानक नही, जिहां कोई न देखइ। सघले वीतराग तउ देखइ'^२। पछइ उपाध्याय नारद योग्य जाणी संपूर्ण विद्या भणाविउ। पर्वतक नइ वसु नरकगामी जाणी वैराग्यइ^३ दीक्षा लेई आपणउं काज सारिउ।

पर्वतक बापनइ थानकि नेसालीआ भणावइ। नारद आपणइ स्थानकि गयउ। अभिचंद्र-राजाइ दीक्षा लीधी, तेहनउ पुत्र वसु राजि चइठउ सुखि प्रजा पालइ। एतलइ अवसरि मृगना आदेडा-भणी भील एक नीकलिउ। मृग देखी आकर्णात बाण मूकिउं। फटिक-सिलाइ ते बाण ख लेउं। पछइ तीणइ फटिक-शिला जाणी प्रच्छन्न राजा आगलि आवी वात कही। राजाइ ते शिला फटिकनी अणावी शिला-सिंहासन घडाविउं, ए सूत्रधार हणिउ, जिम वात बाहरि न फूटइ। पछइ तिणि सिंहासनि राजा

१. L पाहंति २. P. 'माहरउ आत्मा देखइ आकाशगामी जीव देखइ' एटछुं वधारे,
३. L. वैराग्य तु.

बइसइ । आसन-दूकडउ कोई आविवा न लहइ । पछइ लोक-माहि एहवी महा महिमा वाधी जु सत्यवचन-लगी वसुराजानउं सिंहासन आकाशि रहइ ।

अन्यदा नारद गुरुना गौरव-भणी गुरुनु पुत्र पर्वतक तेहनइ मिलवा-भणी आविउ । तिसिइ 'नेसालीआनइ पर्वतक भणावइ छइ । तिहां इम कहिउं जउ, "अजैर्यष्ट्यं" इति ऋग्वेदनउं पद नारद देखतां भणाविवा लागउ जु. 'अज कहतां पशु, तीणे याग करिवउ' । एहवउं पर्वतक वखा-पतउ देखी नारदि आपणा कान टांकी कहिउं, 'गुरे तु अज त्रि-वार्षिक = त्रिहुं वरसना व्रीहि कखा हूंता' । तिसिइ पर्वतक कहइ, 'अज छाग कखा हूंता, जु न मानइ तु वसु-सजा साखीउ सहाध्याई कीजइ । वली एहवउं पण कीजइ जे कूडउं बोलइ तेहनी जीभ छेड़ीइ' । पछइ नारद ते वचन प्रमाण करी देव पूजवा निमित्तइ घरि आविउ । तेतलइ माता-सहित पर्वतक^१ एकांति वसुराजा-कन्हलि आवी वात कही जउ नारद संघाति ए पण बोलिउं छइ । वसु कहइ, 'नारदइ कहिउं ते साचउं । गुरे अज त्रिहुं वरसना व्रीहि जि कखा हूंता । तइ अयुक्तउं कांइ कहिउं ?' पछइ उपाध्यायनी भार्या वसुराजानइ कहिवा लागी जु, 'पुत्र-भिक्ष्या दिइ तु पर्वतकनउं वचन साचउं करि ।' पछइ दाक्षिण्य-लगइ वचन पडिवजिउं । प्रभाति नारद-पर्वतक आव्या । सभामाहि वसुराजा-प्रत्यक्ष आपणी आपणी वात कही । तिहां दाक्षिण्य-लगइ वसुराजाइ असत्य वचन बोलिउं । देवताइ तेतलइ सिंहासन-हूंतु^२ वसुराजा नांखी मारिउ, नारदनइ जयजयकार कीघउ ।

पछइ ते नारद एकदा प्रस्तावि द्वारवती नगरीइ गयउ । तिणि द्वारवतीइ कृष्ण वासुदेव राज्य करइ । तेहनइ सत्यभामा पडराणी छइ । तेह साथि विषय-मुख अनुभवतां, एक दिनि नारद-ऋषि नारायण-कन्हि^३ आविउ । नारायण साम्हउ ऊठिउ, पंचांग प्रणाम करी, आसनि बइसारी, धन-कनकादिके करी संतोषिउ । क्षण एक रही नारद-ऋषि नारायणना अंतःपुर-माहि आविउ । तिणि प्रस्तावि सत्यभामा शृंगार करी, आपणउं मुख आरीसा-माहि जोती हूंती, सखी-साथि वात करिवा लागी । सत्यभामाइ ते नारद आविउ जाणिउ नही, भक्ति बहुमान न दीघउं । एहवइ प्रस्तावि ऋषि मन-माहि चींतवइ, 'जोउ, मुझनइ जे देवता छइ ते ही मानइ, पछइ मनुष्यनउ स्थउं कहीइ ? पणि ए सत्यभामा नारायणनइ मानिइ, धन-योवननइ गर्वि मुझ साम्हउं इ न जोइ । तु किमही एहनउ गर्व ऊतारिउ जोईइ । ए स्त्रीनउ गर्व तु भाजइ, जउ बीजी सउकि हुइ ।'

तु इम चींतवी कौतक-प्रिय नारद तिहां-हूंतउ आकाशि ऊपडयउ^४, कुंडिनपुर नगरि आविउ । तिहां रुक्मी राजा राज्य करइ । तेहनी बहिनि रुक्मिणी एहवइ नामि महा रूपवंति यौवन-भरि छइ । तेह समीपि नारद आविउ । रुक्मिणीइ आसन-बहुमाने करी ते ऋषि गाढउ संतोषिउ । पछइ तिणि आसीस दीधी, 'हे वच्छि ! त्रिखंड-भोक्ता नारायणनी बल्लभा होज्ये' । तिसिइ रुक्मिणीइ पूछिउं, 'ऋषिराज ! ते नारायण किहां छइ ? कउण छइ ? किसिउ छइ ?' इम पूछिइ हूंतइ नारद-रिषि नारायणनउ रूप सौभाग्य गुण तिम किमइ वर्णव्या, जिम रुक्मिणी नारायण-ऊपरि सानुराग हूई । पछइ ऋषि

१. P. लेसालिआ. २. P. बोकडा. ३. P. पर्वतकनी माता × L. सिंहासनि थकउ
४. P. L. कन्हलि. ६. P. उडिउ, L. ऊडिउ.

कहिउं, 'पुत्रि ! चिंता म करे, तूहनइ भर्तार नारायण होसिइं ।' इम आश्वासना देई, चित्रगर-पाहईं^१ रुक्मिणीनउं रूप लिखावी, नारद-ऋषि द्वारकाई आवी, नारायणनइ मिलिउ ।

नारायणि बहुमान देई ऋषि पूछिउं, 'काई पृथ्वी-माहि कउतिग, आश्चर्य-वात काई दीठी-सांभली ?' तिसिइं ऋषिइं प्रस्ताव जाणी ते चित्रामनउ पुट दीधउं । नारायण ते देखी कहिवा लागउ, 'ए^२ किसिउं देवांगनानउ रूप, किंवा मनुष्यनउ रूप ?' इम पूछिइ, रुक्मिणीनी वात सर्व कही । वली काहवा लागउ, 'ताहरु जन्म सफल तहीइं जि जहाईं, ते रुक्मिणी परणेसि । जां ए स्त्री-रत्न ताहरइ घरि नहीं, तां ताहरउ जन्म फोकट ।' इत्यादि वचन सांभली सांभली, चित्रामनउं रूप जोईं जोई, सानुरागपणइ नारायण नारद-प्रति इसिउं कहइ, 'अहो ऋषीश्वर ! तिम करउ, जिम रुक्मिणी माहरइ घरि आवइ । जिम कल्पद्रुम सेविउ निःफल न हुइ, तिम तुम्ह आगलि प्रार्थना कीधी निःफल न हुइ' । पछइ नारदि कहिउं, 'तिम किजिसिइं, जिम तुम्हारउ मनोरथ सफल थासिइं । पणि एक वार रुक्मी-राजा-समीपि दूत मोकली कन्या मगावीइ' । इम कही नारद रुक्मीराज-कन्हलि गयउ ।

पछइ नारायणि दूत मोकली रुक्मी-राजानइ कहाविउं जु,^३ 'ताहरी बहिन रुक्मिणी मुझनइ आपि ।' दूति जई ए वात कही जेतलइ, तेतलइ रुक्मी-राजा रीसाणउ, कहिवा लागउ, 'हूं गोवालाना पुत्रनइ आपणी बहिन नहीं आपउं । मइं शिशुपाल-राजानइ बहिन दीधी छइ ।' इसिउं वचन दूत-आगलि कही दूत पाछउ मोकलिउ ।

तेतलइ रुक्मिणीनी धाविमाताइं^४ रुक्मिणी-आगलि जई कहिउं जु, 'आज तूहनइ शिशुपालनइ दीधी' । पछइ रुक्मिणी "असमाधि करवा लागी । तिवारइं धाविमाताइं कहिउं, 'अइमुत्तइ केवलीइ इम कहिउं हूंतउं जु^५ "रुक्मिणी नारायणनइ घरि अग्रमहिषी हुस्यइ ।" ए वात इम मइ सांभली हूती, अनइ आज तु रुक्मी-राजाइ तूं शिशुपालनइ दीधी । अनइ नारायणि पणि जण^६ मोकलिउ हूंतु, तेहनउ बोल न मानिउ । हिव स्पू चालइ ? अथवा वली केवलीना बोल अन्यथा न हुइ' । पछइ रुक्मिणी कहइ, 'मइ पणि इणि भवि प्रतिज्ञा कीधी, ज भर्तार. त नारायण. नहीतरि नहीं' ।

एहवउ निश्चय जाणी, धाविमाताइं शिशुपालनउ लग्न-दिवस आवतउ जाणी, छानउ एक दूत नारायण-समीपि मोकली, वीवाहनउ दिवस जणाविउ जु, 'तुझे आठमिमइ दिनि सही आविज्यो । गुप्तपणइ हूं पणि नागदेवतानइ भुवनि नाग पूजिवा-भणी मध्याह्नि आवउं छउं' । ए संकेत-ऊपरि जेतलइ नारायण बलदेव-सहित रथि बइसी प्रछन्न आविउ, तेतलइ शिशुपाल-राजाइ विवाहनी सर्व सामग्री करी कुंडिनपुरनइ उद्यानि वनि आविउ, रुक्मी-राजा सामुहउ आवी आवसि ऊतारिउ । तेतलइ नारद कलहप्रिय आवी नारायणनइ कहइ, 'ताहरउ ए प्रस्ताव छइ ।' तिसइं रुक्मिणी धाविमाता-सहित संकेत-स्थानकि आवी । तेहनउं रूप देखी नारायण चींतवइ, 'जेहवी नारदि वर्णवी हूती, तेह पाहईं अधिक रूप एहनउं दीसइ छइ ।' पछइ तिहां जि नारायणि गांधर्व-विवाहि पाणिग्रहण करी रुक्मिणीनइ कहिवा लागउ^७, 'हे

१. L. पाहंति. २. P. मां आना बदले आ पाठ : 'माहरउ जन्म तउ हो सफल जउ ए स्त्री माहरइ आवइ । तिसइ ऋषि कहइ...' ३. A जे. ४. P. सखिइं. ५. L. विलाप. ६. A. जे. ७. P. दूत. ८. A. कहिउ, P. रुक्मिणी धाविमातानइ कहिउ; L. कहि. ९. L. पाहि; A. पाहिते. १०. P. कहिउ.

मद्रि ! ताहरइ कीधइ दूर पंथ अवगाही रागवश-रगइ हूं इहां आविउ, तु हिवइ तुम्हे विलंब म करउ, ईणइ रथि बइसउ' । पछइ रुक्मिणी रथि बइठी । रथ पवनवेगि चालिउ ।

बाविमाताइं आपणा माथा-हुंतउ' बोल ऊतारिवा-भणी मोटइ सादइ पोकार' कीधी, 'अहो लोको ! धाउ धाउ', जोउ जोउ, कोई विद्याधर अथवा मनुष्य रुक्मिणीनइ लेई जाइ छइ ।' तेतलइ नारायणि पंचयज्ञ नाम शंख पूरी, आपणपउं जणावी, रथ खेडाविउ । तिसिइ नारद कलिप्रिय शिशुपाल' समीपि आवी कहिवा लागउ जउ, 'ताहरी वरी नारायण लेई जाइ, तु ताहरउ जीवतव्य सिइ' काजि ?' । इसिइं रुक्मी-राजानइ पणि शुद्धि हुई । पछइ बेवइ रुक्मी अनइ शिशुपाल-राजा अमित सैन्य मेली वाहरइ चडया । पछइ वयरीना समूह आवता देखी रुक्मिणी कहिवा लागी, 'हे प्राणनाथ ! तुम्हे तु बि जणा एकाकी, ए तु चतुरंग कटक मेली केइइ आव्या । हिवइ माहरइ कीधइ तुम्हनइ विणास ऊर्पाजेसिइ । तु इम जाणउं, कुलनी क्षय-कारिणी हूं आज "हुई" । तिसिइं रुक्मिणी कायर देखी नारायण आपणउं वल देखाडिवा-भणी महांत एक वृक्ष एकणि बाणि करी छेदिउ । पछइ वली हाथि मुद्रिकारन हूंतउ हीराजडित, ते कपूरनी परिइं चूर्ण करी कहिवा लागउ, 'हे प्रिये ! ते बापडा मुन्न आगडि किम ऊभा रहि-स्वइ ?' ।

इसिइं रुक्मी-शिशुपाल दूकडा आव्या देखी बलिभद्र कटक-सामहउ मूंकिउ, आपणपइ नारायण रुक्मिणीनइ रथि बइसारी चालिवा लागउ । तेतलइ रुक्मिणीइं कहिउं, 'माहरा भाई-नइ जीवदान' देज्यो' । पछइ बलिभद्र नारायण-रुक्मिणीनइ विसर्जी मंथाणानी परिइं वयरीनुं दल मथिवा लागउ । हलि करी, मुसाल करी हणतां, अनेक सुभट पड्या । तिसिइं शिशुपाल साम्हउ ऊठिउ । रणतूर बाजइ छइ । इसिइं बलिभद्रइ मुसल-सिउं शिशुपाल तिम किमइ ताडिउ, जिम नासी गबउ । इसिइ नारद कलि-कुतुहली आकाशि नाचिवा लागउ, हाथि ताली वातउ' कहइ, 'अरे शिशुपाल ! काइ नासइ ?' तिसिइं रुक्मीराजा पणि रण-भूमिकानइ विषइ अति रीसाणउ हूंतु बलिभद्र-साथइ झूझ करिवा लागउ । अनेक आयुध मूकइ । तिसिइं बलिभद्रि तीक्ष्ण क्षुरप्र-बाणि करी 'रुक्मीनां हथीआर सर्व काप्यां । माथइ दाढीइ नावीनी परिइं बाणि करी मुंडन कीधउं । पछइं बलिभद्र रुक्मीनइ कहिवा लागउ, 'मइं तूं वहूना भाई-भणी जीवतउ मूंकिउ छइ । भीखारीनी परिइं पेट भरि, फोकट म मरि ।' पछइ असमर्थपणइ नीचउं माथउं घाती रहिउ । तिहां बलिभद्रि कीर्तिस्तंभ रोपी, जैत्र-पदवी पामी, द्वारावतीइ पाछउ आविउ । नारायणनइ ते सर्व वृत्तांत कहिउ ।

पछइ नारायण रुक्मिणीनइ इसिउं कहइ, 'ए देवता-कृत आवास, ए देवतानी नीपाई द्वारावती नगरी, ए क्रीडावन । इहां तू मननी इच्छाइ सुखिइ रहि ।' इसिइ प्रस्ताव लही रुक्मिणी नारायण-प्रति कहइ, 'स्वामिन ! जिम सेवक कोई झाली आणीइ, तिम हूं आणी छउं । न आणीइ, माहरउ निर्वाह किम होसिइं ? काई सउकिनां वचन-हासा "सहियां जोईसिइ" । तिसिइं नारायण हसी करी रुक्मिणी-प्रति कहइ, 'सघलीइ सउकिनइ धुरि हूं तुझनइ करिसु' । ईणि वचनि रुक्मिणी संतोषाणी । नारायण केतला-एक दिन तेह जि वन-माहि रहिउ । पछइ नारायणि ते वन-माहि वसंतसमइ महालक्ष्मीनइ देहरइ आगिळी प्रतिमा ऊडाडीनइ तेहनइ ठामि सालंकार साभ-

१. L. थु. २. P. पुकार, L. पुकार कीधी. ३. P धावउ धावउ ४ L. शशिपाल (ए प्रमाणे अन्यत्र पण) ५. P. किसइ ६. L. थई. ७. L. जीवतदान. ८. P. बजावतउ; L. देतु. ९. A. ऋण. P. रण; L. रणि. १०. L. रुक्मीया (अन्यत्र पण) ११. P. सांसद्या.

रण करी रुक्मिणी' बड़सारी, अनइ नारायण नगरि-माहि आविउ । तिसिइं सत्यभामां पूछिउं, 'स्वामिन् ! मायावी ! कहि-न, ते कउण कन्या तइ आणी छइ ?' तिसिइं माधव कहिवा लागउ, 'मइ वन-माहि लक्ष्मीनइ भुवनि ते मूकी छइ ।' पछइ सत्यभामा सउ केइ परिवरी तिहां जोवा आवो, चउ-पखेर^१ देहरउं जोइ पणि देखइ नही । पछइ लक्ष्मीनि वरसइ ते रुक्मिणीने पगे लागी कहिवा लागी, 'हे मात ! नारायणि मुझ ऊपरि सउकि आणी छइ, पणि तिम करि, जिम सउकिनउ दुख मुझनइ न हुइ । माहरा मनना मनोरथ पूरि ।' इम कहती पगे लागी । देहरा-माहि चउ-पखेर जोवा लागी, तुहइ न देखइ । पछइ पाछो आवी नारायण-प्रति कहइ, 'हे धूर्तशिरोमणि ! तइं प्रिया किहां मूकी छइ ?' नारायण कहइ, 'चालि देखाडउं' । तिसिइं लक्ष्मीनइ ठामि बइठी^३ रुक्मिणी देखाडी । तेतलइ सत्यभामा रीसाणी नारायण-प्रति कहइ, 'ए पाखंड तइं जि सीखवी' । जोइ-न, हूं एवडी वडी इ तेहनइ पगे पाडी ।' तिसिइं नारायण हसीनइ कहिवा लागउ, 'बहिनने पगे पढतां स्यउ दोष ? एह जि तुझनइं संतुष्ट हूंती मनोवांछित फल पूरिसिइ ।' इणि वचनि रीसाणी सत्यभामा नीचउं माथउं घाती रही । तिसिइं नारद आवी कहइ, 'तहींइं तइं माहरी अवज्ञा कीधी, तु जाइ-न^४, सउकिनउं संकट तुझनइ हूउ ।' पछइ नारायणि सघळी सउकि देखतां पट्टराणी रुक्मणी थापी ।

एहवउ नारद संभेडानउ लगाडणहार, जीणइं द्रुदी परद्वीपि मोकली, अनइ नारायणि जिणि रीतिइ वाली इत्यादि केतला नारदना संबंध कहींइ ? एहवउ जे नारद मोक्षि गयउ, ते केवलउं शील जि नउं महातम्य जि जाणिवउं । इति शील-ऊपरि नारद-ऋषिनी कथा ॥४॥

*

हिवइ जे तपस्वी शील-रहित तेहनउं कारण कहइ —

दाया वि तवस्वी वि हु विसुद्ध-भावो वि शील-परिभट्टो ।

न ल्हइ सिवसुहमसमं ता पालह दुक्करं शीलं ॥ १३

व्याख्या :—दातार सदाइ दान दिइ छइ, तपस्वी सदाइ तप करइ छइ, निर्मल भावना-सहितइ, पणि शीलि करी रहित, शीलभ्रष्ट प्राणी असम=असामान्य शिवसुख न पामइ । तेह-भणी दुक्कर शील, अहो लोको ! तुम्हे पालउ ॥ १३ ॥

अनेराइ विसमां काज करतां घणाइ दीसइ, पणि शील पालतां विरला जि केई दीसइ — ए संबंध विटुं गाहे करी कहइ —

दीसंति अणेगे उगग-खगग-विसमंगणे महासमरे ।

भग्गे वि सयल-सिन्ने मंभीसा-दाइणो धीरा ॥१४

दीसंति सोह-पोरिस-निम्महणा दलिय-मयगल-गणा य ।

मयण-सर-पसर-समए सपोरिसा कितु जइ किपि ॥१५ (युग्मं)

व्याख्या :—अनेक=घणाइ उग्र भयना^(?) कारक एहवउं उग्र खड्ग, तिणि करी विषम संग्रामांगण=भूमिका जिहां छइ, इस्या महा रौद्र संग्राम-माहि समस्त कटक भाजतां हूंता, 'अहो सुभटो ! म नासउ, म बीहउ' एहवी मंभीस^५=धीरपणउं, तेहना देणहार, इस्या धीर-पुरुष घणाइ पृथ्वी-माहि देखीइ ॥१४॥

१. L. रुक्मणीनइ. २. L. पखे. ३. A. ठामि छइ बइठी छइ. P. रुक्मणी बइठी. L. 'बइठी' नथी. ४. P. जोईनइं. ५. P. L. भयनइ. ६. A. P. L. वंभीस.

जे मदोन्मत्त हस्तीना गण=समूह जेणइ निर्दल्या छइं, एहवा जे सिंह, तेहना पराक्रम, तेहनइ मथणहार, एहवा पुरुष घणाइ दीसइं, पणि मदन=कंदर्प, तेहना जे शर=बाण, तेहनउ प्रसर=प्रस्ताव हुइ जि वारइ, मदन=कंदर्पना बाण विछूटइं, तीणो वेलाइ जे पौरषपणउं घरइं, सोऊ-सनाह पहिरी अंगजित अगजोता ऊभा रहइं, एहवा पुरुष केई विरलाइ जि छइं, श्रीथूलिभद्र-सरीखा ॥१५॥

वली जे पुरुष संसार-माहि महा सुभट कहवराइं, ते पणि रागना वाह्या स्त्रीनउं दासपणउं करइं -

जे नामंति न सीस कस वि भुवणे वि ते महा-सुहडा ।

रागंधा गलिय-बला रुलंति महिलाण चरण-तले ॥१६

व्याख्या :— त्रैलोक्य-माहि जे किहिनइ आपणउं मस्तक नमावइ नहीं, ते ही महा सुभट रावणादिक रागि करी अंध, गलित=गलिउं जेहनउं बल छइ, ते हां कंदर्पना वष-लगइ स्त्री,^१ तेहना पग-तलइ रुलइ=लाटीकगणा^२ करइ, वली दीणपणउं बोलइ ॥१६॥

वली विशेष कहइ -

सक्को वि नेय खंडइ माहूप-मडप्परं जए जेसि ।

ते वि नरा नारीहिं कराबिया नियय-दासत्तं ॥१७

व्याख्या :— जेह पुरुषनउ महात्म्य मडप्पर=स्फूर्ति-लगी जे गर्व, जग=संसार-माहि शक्र=इंद्र इ खांडी न सकइ, तु बीजा मनुष्य देवनी केही वात ?—एहवाइ सुभट नारी=स्त्रीए आपणउं दासपणउं^३ कराव्या ॥१७॥

हिव ते-ऊपरि भुवनानंदाराणी-रिपुमर्दनराजानु दृष्टांत कहीइ —

[५. स्त्रीना दासपणा-ऊपरि रिपुमर्दन-राजानु दृष्टांत]

ईणइ भरतक्षेत्रि सुखावासि नगरि रिपुमर्दन राजा राज्य करइ । तेहनउ प्रधान बुद्धिसागर । तेहनी प्रिया रतिसुंदरी जाणिवी । हिव तेहना घर-हूंतउ पूर्व-दिंसइ देवताना विमान-सरीखउ श्रीआदिनाथनउ प्रासाद । तेहनइ द्वारि सहकार वृक्ष छइ । तिहां सूडा-सूडीनउ युगम एक वसइ । अन्यदा सूडीइ पुत्र जायउ । तिणि जन्मि सूडउ-सूडो महांत आनंद पामतां आपणउ जन्म राजाना जन्म-पाहइं^४ अधिक मानवा लागा । अनेरइ दिवसि सूडउ अनेरी सूडी-संघाति असक्त हूउ जाणी, ते पुत्रनी माता सूडी सूडानइ मालइ आविवा न दिइ, इसिउं कहइ, 'जिहां ताहरि विचारि आवइ, तिहां तू जाइ' । पछइ सूडउ कहइ, 'माहरउ पुत्र आपि, जिम हूं जाउं ।' तिवारइ सूडी कहइ, 'एक आगइ अन्याय करइ, वली बेटउ पणि मागइ ?' । इम झगडउ करतां घणा दिन गया । पछइ कीर-युगि राजानी सभाइ जई कहिउं जु, 'स्वामिन् ! अम्हारउ विवाद^५ भांजउ ।' इसिउ कही आपणउ आपणउ वृत्तांत कहिउ । तिवारइं जे प्रधान छइ, तीणे कहिउं जउ, 'स्वामी ! बेटी मानी, बेटउ बापनउ ।' एहवउ न्याय करी सूडानइ पुत्र अपाविउ । सूडी निरास रोती हूंती कहिवा लागी, 'राजन ! तइ तउ ए विवाद इम भांजिउ, पणि रुडउं न कीधउं । हिव ए न्याय तुम्हे वहीइ लिखावउ, जउ, आज पछी बेटउ बापनउ, अतइ बेटी मानी' । पछइ राजाइ वहीइ ए न्याय लिखाविउ ।

१. P. बल पराक्रम. २. L. महिला स्त्रीना. ३. P. लोटीगणा. ४. P. दासपणुं किंकरपणउं कराव्यउं. ५. A. L. पाइ. ६. P. झगडउ

तिवार पछी सूडी आंचइ जई बइठी । तेतलइ आंचा-तलइ श्रुतज्ञानी दीठउ । तिणि सूडीइ ते ऋषि वांदी वैराग्य-लगी आपणउं आऊखउं पूछिउं । तिसिइं ते श्रुतज्ञानी कहइ, 'तूं मनुष्य-आयु बांधी, आज-हूंतइ त्रीजइ दिनि तूं मरीनइ महुतउ बुद्धिसागर, तेहनी भार्या रतिसुन्दरी, तेहनी कूखइ अवतार लही पुत्रीपणउं पामेसि । पछइ क्रमिइं तूं राजानइ धरि वल्लभा थाएसि' । इम वचन सांभली, महातमानउ कहिउ वृतांत देहरानी भीतिइं सर्व लिखिउं ।

पछइ आराधनापूर्वक महातमा-समीपि अणसण लेई, विधिइ पाली, तिहांथी चवो रतिसुंदरीनी कूखिइं अवतार लीधउ । तिहां भुवनानंदा ए नाम दीधउं । पिताइ पुत्रीनइ जन्म महा महोत्सव कीधउं । पुत्री वाधिवा लागी । मउडइ मउडइ सर्व कला अभ्यसी । पूर्विला पुण्यनइ प्रमाणि पितानइ धरि रहिती । अनेरइ दिवसि बालिका-माहि रमती श्रीआदिनाथनइ देहरइ गई । तिहां परमेसरनइ प्रणाम करी देहरउं जोवा लागी । तिसिइं भीतिइं जे सूडीनइ भवि अक्षर लिख्या छइं, ते अक्षर देखी, कन्याइं जाती-स्मरण ज्ञान पामी, पूर्विलउ भवंतर अनइ राजानउ न्याय, पुत्रनउ वियोग सर्व दीठउं । पछइ चींतिवा लागी, 'एह जि आदिनाथनइ प्रसादि मइं मानुषउ जन्म लाधउ, तु एह जि वीतरागनी पूजा करउं ।' पछइ परमेश्वरनी पूजा करिवा लागी ।

तिसिइं बुद्धिसागरि मुहुतइ महा जात्य तुरंगम एक वेचातउ लीधउ । ते अश्वनी अनेक रक्षा^१ करइ^२ । एकदा राजाइ वात सांभली जु, महंतानइं धरि जातीलउ घोडउ छइ । पछइ राजाइं घणी वळेरी जातिशुद्ध मोकली । ते तुरंगम-इतु घणा अश्वकिसोरा हूया^३ बहुमूल्य । पछइ एक दिवसि राजाइं ते सर्व वळेरा भाग्या । जण लेवा धरि आव्या । तेतलइ ते महंतानी पुत्री राउला जणानईं कहइ, 'हुं तुम्हनइ ए अश्व लेवा नही दिउं, कांइ?, जेहनउं बीज, तेहनी वस्तु । ए घोडउ तु माहरा पितानउ । ते-हूंता ए अश्व ऊपना ।' इणि वचने तलारि जई राजा वीनविउ, 'स्वामिन् ! मुहुतानी पुत्री लेवा न दिइ । इम कहइ, "जेहनउं बीज, तेह जि घणी ।" हिवइ स्वामी ! जिम तुम्हनइ रुचइ, तिम करउ' । पछइ ए वात भुवनानंदाइ आपणु पिता, जे बुद्धिसागर, तेहनइ पूर्विला भवनउं स्वरूप सफलउं कहिउं । इम करतां वली राजाइ प्रधान मोकली घोडा मगाव्या । तिवारइ भुवनानंदाइ कहिउं, 'जाउ, जोउ राजानी वहीइ स्युं लिखिउं छइं ? बेटा बापना इम जु लिखिउं हुइ तु घोडा म लेज्यो, नहों तु आपणा घोडा लिउ ।' पछइ प्रधाने जई राजा-आगलि वात कही । राजा वही जोआवी । तिमइं जि अक्षर नीकल्या । पछइ राजा विस्मयापन्न-चित्त हूंतउ कहिवा लागउ, 'ए कांई एक बालर्षडिता छइ । हिवइ घोडा म मागिसिउ ।'

इम लगार-एक मन-माहि रीस धरी, केतला-एक दिन अन्तरालि घाती, पछइ राजाइ मुहुता-समीपि पुत्री मागी । पाणिग्रहण करीनइ भुवनानंदानइ कहिउं, 'जु तूं पंडिता छइ, तु माहरइ धरि तां मा वसि, जां ताहरइ सर्व लक्षण पुत्र हूउ न हुइ ।' तिसिइ भुवनानंदा हसीनइ कहिवा लागी, 'हे प्राणनाथ ! पुत्रना जन्म हूया पछी हूं ताहरइ धरि आविसु. इम्हिइ नही आवउं । पणि एक वात सांभलि, हूं तु स्त्री, जु एकवार तुझ पाहइं आपणा पग घोआवउं^४, वली आपणा पगनी वाणही तुझ पाहिइ वहावउं' । इसी प्रतिशा करी बापनइ धरि आवी ।

१ P. यत्न २ A. कीजइ. ३ P. नीपना. ४ P. नफरानइं. ५ P. तलांसांउ.

एकांति पिता तेडी सर्व वात कही । तिवारइ पिता कहिवा लागउ, 'हे वत्सि! ए प्रतिज्ञा दोहिली कांई कीधो?' पुत्रो कहिवा लागी, 'आम तात! बुद्धिवंतनइ प्रतिज्ञा सी दोहिली छइ?', तिवारइ पिता कहइ, 'वत्सि! देवताना बल-पाखइ कांई न चालइ' । तिवारइ भुवनानंदा कहइ, 'तात! कर्मना वश-लगी बुद्धिना संभव हुइ । पणि सांभलि, तात! राजाना घर-इकडउ एक श्रीआदिनाथनउ प्रासाद मोकलउ' करावि । तिहां त्रिकाल नाटक मंडावि, तिहां पात्रनां घर^१ करावि, तेह-माहि माहरउ पणि घर करावि ।' पछइ ए सर्व मुहतइ कराविउं ।

हिवइ तिहां अर्धरात्रिनइ समइ भुवनानंदा नाटक करइ । आपणउं नाम लीलावती कहावइ । इम करतां एकदा राजा भवलगृह-माहि सूतउ हूंतउ ते लीलावतीनां गीत सांभलिया लागउ । पछइ सामान्य राजपुत्रनउ वेस करी रात्रिनइ समइ जिहां लीलावती नाचइ छइ, गीत गाइ छइ, तिहां पश्चिम द्वारि आवी राजा जोवा लागउ । तेतलइ लीलावतीइ नेत्र-कटाक्ष-बाणे तिम किमइ राजा वींधिउ, जिम प्रति दिवस तिहां राजा रात्रिइ आवइ, तिहां रहइ । पछइ राजा जे जे चेष्टा करइ, जे जे वात जे जे बोल कहइ, ते ते सर्व पिता-आगलि लीलावती कहइ, अनइ पिता पणि सर्व वहियावटि लिखइ । इम करतां घणा दिन गया ।

इम एकदा अर्धरात्रिइ लीलावती सखीए परिवरी सुखासनि बइसी श्रीआदिनाथनइ भुवनि आवइ । राजा पणि आव्यउ^२ । तिसइ लीलावतीइ राजा आविउ जाणी नाटक विसर्जी लीलावती आपणा पगनी वाणही जाणी करी वीसारी, आपणपइ सुखासनि बइसी पाछी वली । तिसिइ राजां चींतविउं जउ, 'ईणो बापडीइ वरांसइ रसन खचित "वाणही वीसारी, तु रखे कोई चोर लेई जाइ ।' इम चींतवी राजा आपणपइ वाणही लेई, माथइ चडावी, केडइ जावा लागउ । तिसिइ लीलावती घरि आवी सखीनइ कहइ, 'आज मइ वाणही देहरा-माहि वीसारी ।' तिसिइ राजा कहइ, 'मइ आणो छइ, तुम्हे लिउ ।' पछइ लीलावतीइ वाणही लेई करी राजानइ कहिउं, 'आज माहरइ पग^३ दाजइ छइ । तू सखीनइ जगाडि जिम पग तलांसइ^४ ।' तिसिइ राजा कहइ, 'कांइ सखी जगाडीइ ? हूं ताहरा पग तलांसउ^५ ।' इम बडी बार^६ पग तलांसतां लीलावतीनइ निद्रा आवी । तिसिइ सउणामाहि संपूर्ण चंद्रमा मुख-माहि पइसतु दीठउ । पछइ लीलावती जागी राजानइ घणउ श्रम देखी इसिउं कहिवा लागी, 'हे प्राणनाथ ! हिवडां मइ सउणा-माहि चंद्रमा मुखि प्रवेश करतउ दीठउ ।' राजा कहइ, 'हे प्रिये ! सर्वोत्तम पुत्र ताहरइ होसिइ ।' इसिइ प्रभातनां वाजित्र वाजिवा लागी । राजा ऊठी आपणइ घरि आविउ । लीलावती पणि आपणां धर्मकृत्य करी, बाप-समीपि आवी, रात्रिनी सर्व वात कही । पछइ घर-माहि सुखिइ गर्भ पालइ छइ । बारणां देई मूक्यां । वली बीजइ दिनि राजा तिहां आविउ । पाडोसणि पूछी, 'लीलावती किहां गई ?' ते कहइ, 'हूं न जाणउं' । पछइ राजा अति स्नेह-लगइ रात्रि तां मोटइ कण्ठि गमाडी । पछइ प्रभाति मुहुता-समीपि पूछइ, 'हे मंत्रीश्वर ! तुम्हारइ देहरइ लीलावती एहवइ नामि विलासिनी जे मूलगी हूती ते

१. P. L. मोटउ. २. A. पात्र नृत्य. ३. AL पणि सदाइ आवइ ४. A. इम अन्यदा प्रस्तावि; L. अन्यदा प्रस्तावि. ५. P. पावडी. ६. P. झलझलाइ बइ. ७. A. जगावि., ८. A. पगतला उल्हांसइ ९. A. पगतला उल्हांसिसु. १०. A. पगतला उलांसतां.

किहाँ गई ?' तिवारइं प्रधान कहिवा लागउ, 'स्वामी ! तेहना पाडूआ आचार देखी मइ कादी । ते न जाणीइ, 'कहिनइ घरि जई रही घटइ।' पछइ राजा अणबोलिउ रहिउ ।

इसिइ प्रस्तावि पूरे मासे भुवनानंदाइ सर्वांग-लक्षण पुत्र जन्मिउ, अनइ गुप्तपणइ मुहुतइ राखिउ । अनुक्रमिइं सर्व विद्या सर्व कला अभ्यसावी । पछइ मुहुतउ पुत्री-पुत्रनइ लेई राजभवनि आविउ । तिसिइ राजाइ पूछिउं, 'मंत्रीश्वर! ए कउण स्त्री, कउण बालक ?' तिसिइ अवसर लही प्रधान कहइ 'स्वामी ! ए ते भुवनानंदा, माहरी पुत्री, ताहरी वल्लभा । ए ताहरउ पुत्र, माहरउ दोहित्रउ बालक ।' इम कहिइ हुंतइ, जेतलइ राजा काई वलू बोलइ, तेतलइ मुहुतइ ते वही कादी राजानइ हाथि आपी । ते वही राजा जोवा लागउ । जे जे बोल बोल्या, जे जे बात कीधी, ते ते चींतवी चींतवी लाज अनइ हर्ष धरतउ, पुत्र उरसंगि बइसारी, राजा कहिवा लागउ, 'वत्स ! ए राजकृद्धि सर्व ताहरी छइ । ताहरी माताइं प्रतिशा आपणी सर्व निर्वाही । एवडी बुद्धि, एवडा पराक्रम अनेथि दीसइ नही ।' तिसिइ प्रधान कहइ, 'स्वामी ! विज्ञान म करउ । ए प्रताप सर्व तुम्हारउ । जे धूलि सूर्यना बिंवनइ आछादइ, ते प्रताप धूलिनउ नही, ते वायुनउ प्रताप ।' पछइ राजाइ ते भुवनानंदा पट्टराणी कीधी, घणउ काल राज पाळी, परम वैराग्य धरतउ पुत्रनइ राज देई, आपणपइ चारित्र लेई, परमार्थ साधिउ ।

जउ एहवउ इ प्रचंड रिपुमर्दन राजा स्निउं दासपणउं करइ, तु बीजा राजानुं स्यूं कहीइ ?

॥ इति स्त्रीना दासपणा-ऊपरि रिपुमर्दन-रायनी कथा ॥५॥

*

मरणे वि दीणवयणं माणधरा जे नरा न जंपंति ।

ते वि हु कुणंति लल्लि बालाण वि नेहगहगहिला ॥ १८

व्याख्या:— जेहनइ मान जि धन छइ, एहवा उत्तिम नर=मनुष्य मरणांति=प्राणनइ त्यागि-इ दीन वचन न भाषइं, मरण आगमइ पणि दयामणां वचन न बोलइं, एहवाइ जे छइं मान-वत्त पुरुष. अहंकारनु त्याग करी स्नेहरूप ग्रह=व्यंतर तेहनइ ग्रहि करी ग्रथिल=विकल परवशि हुंता, बाला=स्त्री आगलि लालिपालि करइं । रांकनी परिइं दयामणां वाक्य बोलइं । तु सामान्य मनुष्य कउण मात्र ? जे देवेद्र ते ही स्त्री-आगलि लालिपालि करइं, ते कहीइ छइ -

[६. इंद्रनुं दृष्टात]

कुण ही एकि नगरि पोसालइ घणा महातमा रहइ । तिहां एक लघु माहातमा पोसाल पुजी^१ काजउ जइणा-पूर्वक सोधिवा लागउ । तिहां जीव सोधतां भावना भावतां अवधि-ज्ञान ऊपनउं । तेहनइ प्रमाणि पृथ्वीना स्वरूप देव-लोक देखिवा लागउ । तिणि प्रस्तावि इंद्र इंद्राणी आगलि लालिपालि करइ छइ । तिणि समइ इंद्राणीइ इंद्र पग-सिउं ठेली परहउ करिउ देखी महातमा मन-माहि चींतविवा लागउ 'धिग् धिग् ए जीव, जे कंदर्पनु वाहिउ । एवडउ इंद्र किम स्त्रीनइ पगि लागइ छइ !' पछइ इंद्रनउं स्वरूप एहवउं देखी चेलानइ हासउं आविउं । अवधि-ज्ञान एतलइ जि रहिउं । ए संक्षेपि दृष्टांत कहिउं । इम^२ शीलव्रत पालतां दोहिलउ^३ ॥६॥

वली विजयपालराजा-लक्ष्मीदेवीना दृष्टांत कहीइ -

१. L. 'कहिनइ.....घटइ' ने स्थाने 'किहाँ छइ' P. नशी २. P. ते प्रताप वायरानउ, धूलिनउ नही ३. P. अनेरा. ४. L. पउजी ५. A. हिवइ ६. P. मां 'इति शीलोपदेशमाला वा० हरिकथा' एटलुं वधारे

[७. स्नेहग्रह-ऊपरि विजयपालरायनुं दृष्टांत]

पुरिमताल नाम नगर । तिहां श्री विजयपाल राज करइ । तेहनइ रंभा नाम पट्टराणी । हिवइ अन्यदा प्रस्तावि राजा गजारूढ हंतउ रइवाडीइ नीकलिउ । तिहां लक्ष्मी, श्रेष्ठिनी पुत्री, तेहनउ रूप देखी श्रेष्ठि-कन्हइ मागी राजाइ पाणिग्रहण कीधउं । पछइ अति विषय-आसक्त हंतउ राजा अंतःपुर-माहि थकउ रहइ । विवेक करी त्रिकल राजा राज्यनी कणवार^१ न करइ । तिसिइ प्रधानि आवी राजा वीनविउ, 'स्वामी ! अति विषय-सेवा सोभइ नही । भलउ इ मनुष्य अति विषय लगइ लघुता पामइ । तेह-भणी तुम्हे राजनी चिंता करउ ।' तिसिइ राजा वलतुं कहिवा लागउ जे, 'ए मुगाक्षी लक्ष्मी जीवइ तां जि लगइ मुझनइ जीवतठ्य छइ ।' एहवउ राजानु अभिप्राय जाणी जेतलइ मुहुता काई विमासइ तेतलइ राजानी वल्लभा परोक्ष हुई । प्रभात-समइ राजा ए वात सांभली अचेत हूउ । तेतलइ बावना चंदन शीतल जलने उपचारे करी राजा सचेत कीधउ । पछइ रोतउ हंतउ असंबद्ध वचन बोलिवा लागउ । तेतलइ प्रधान कहिवा लाग 'स्वामिन ! ए देवी परोक्ष हुई । हिवइ अभिदाष दीजइ ।' राजा वलतुं कहइ, 'तुहो आपणा मानापनइ अभिदाष दिउ ।' इम करतां मध्याह्न समय हूउ तु ही राणी न बोलइ । पछइ राजाई भोजन छांडिउ । इम दस दिन राजानइ गया ।

तिसिइ प्रधाने कांइ एक आलोची पुरुष एक सीखवी राजा-कन्हलि^२ मोकलिउ जउ, 'महाराज ! तुम्हारी प्रियाइ हूं स्वर्ग-हंतउ मोकलिउ । इसिउं कहाविउं छइ जउ हूं मनुष्य-लोकइ नही आविउं । इहां अशुचि दुर्गंधि तेह-भणी मइ न अवाइ । स्वर्गि तउ संपूर्ण सुख छइ । जु माहरी आर्ति छइ तु तूं वेगउ आविज्ये ।' तिसिइ राजाइ प्रधान पूछ्या, 'मइ स्वर्गि किम जाईइ^३?' । प्रधाने कहिउं, 'स्वामी ! पहिलुं तां भोजन करउ, पछइ स्नान विलेपन सर्व करउ । पुण्यकाज साधउ । जिम ए जण आविउ छइ तिम वली पाछउ वलावीइ ।' इम कही राजानइ^४ भोजन कराविउं जिणि कारणि रागांध जीव करणीय-अकरणीय कांइ न जाणइ । पछइ ते जण प्रधाने प्रच्छन्न राखिउ । दिन त्रि गया । तेतलइ वली प्रधाने कपूरवासित सोपारी नइ पान ते जण-हाथि मोकल्यां । कहिउं, 'देवीइ मोकल्यां छइ ।' राजा रलीयात थिकउ^५ लेई आरोगिवा लागउ । वली दिन त्रि पडखी अपूर्व फल लेई आविउ । राजा तेहनइ पंचांग पसाउ करी संतोषइ । तेतलइ प्रधाने चीत्रविउं, रखे कोई धूर्त-शिरोमणि ए भेद भांजइ तेह-भणी वली कांइ उपाय रचीइ । पछइ भूर्जात्र एक तक्रोनल कस्तूरिकाई खरडी अक्षर कोरी राजानइ कागल लिखी प्रधाने जग-हाथि दीधउ । तिणि राजानइ आणी दीधउ । राजा वांचिवा लागउ । तिहां इम लिखिउं छइ, 'स्वस्ति श्री पुरिमताल-नगरि श्री विजयपाल राजानां चरण नमस्करी स्वर्ग-हंति लक्ष्मीराणी वीनती करइ छइ, स्वामिन् ! इहां इंद्र आविवा न दिइ, तेह-भणी ए जण-हाथि हिवडां आभरण वस्त्र मोकलिज्यो । वली मासि पाखि वस्त्र मोकलिज्यो ।'

तिसिइ प्रधाने कहिउं, 'स्वामी ! देवीनइ कांइ मोकलिउं जोईइ । राजाइ प्रधान पूछ्या, 'ए जण किम जाइ छइ ?' पछइ प्रधाने कहिउं, 'वेदि-माहि आगि प्रज्वालीइ तेह-माहि ए वृद्ध जण पइसइ ।' इम जेतलइ प्रधाने कूडउ ऊतर क्लीधउ तेतलइ पद्म नामा श्रेष्ठि तिणि भेद भांजिवा-भणी राजा आगलि कहिवा लागउ, 'स्वामिन् ! ए वृद्ध एतलउ भार लेई नही सकइ । तेह-भणी कोई

१. A. करणवार. २. P. L. कन्हइ. ३. P. जवाइ. ४. P. पाहइं, L. पाहंति
५. P. थकउ, L. थिउ.

तरुणउ पुरुष मोकलीइ ।' तिसिइ प्रधाने विमासीनइ कहिउं, 'एह जि श्रेष्ठि तरुणउ दीसइ छइ । एह जि मोकलीइ ।' राजाइ कहिउं 'इम जि करउ ।' पछइ ते पद्म श्रेष्ठि बलात्कारि झाली बालास्वामिननी परि लीजिवा लागउ । तिसिइ मार्गि लोक पूछइ, 'ईणइ सिउं^१ विणासिउं ?' प्रधाने कहिउं, 'मुखना दोष-लगइ लीजइ छइ ।' पछइ ते पद्मना मित्र कुडुंबी तीणे प्रधाननइ घणउं कहिउं जउ, 'ए अपराध खमउ ।' पछइ प्रधाने ते मूकिउ ।

अन्यदा राजा प्रधान प्रति कहइ, 'ए लक्ष्मीराणीनइ घणा दिन थआ^२ । हिवइ स्वर्ग-हुंती इहां तेडावउ । हुं ते राणी पाखइ रही न सकउं ।' पछइ प्रधाने कांई विमासी करी नवयौवना कोई एक विलासिनी^३, तेह जि राजानां दीघां आभरण पहिरावी, लक्ष्मी एहवउं नाम देई उद्यान-वन-माहि मूकी । प्रधाने राजा वीनविउ, 'स्वामिन् ! स्वर्गि जण एक मोकलिउ छइ ।' वली बीजइ दिनि प्रधाने राजा वीनविउ, 'स्वामी ! वधाविउ । देवी लक्ष्मी वन-माहि आवी छइ ।' राजा तत्काल मेह देखी जिम मोर नाचइ तिम ते बात सांभली नाचिवा लागउ । सर्व सयरनां आभरण पसाइ दीघां ।

पछइ मोटइ विस्तारि राजा वन-माहि राणी सामुहउ गयउ । राणी गौर-वर्ण देखी प्रधान प्रति राजा कहइ, 'ए तउ पहिलउं कांई श्यामवर्ण हुंती, हिवडां गौर दीसइ छइ ।' तिसिइ प्रधाने कहिउं, 'स्वामी ! एहवी सी भ्रांति आणउ छउ ? इंद्रि संतुष्ट होइ वर्तमान सालंकार-साभरण सर्वांग-सुंदरी करी मोकली छइ ।' पछइ राजाइ ए बात साची मानी, गजेन्द्रि बइसारी नगर-माहि आणी । हिवइ राजा ते राणी-समीपि स्वर्गनी वात पूछइ । प्रधाने ते सीखवी मूकी छइ । ते विलासिनी तिम किमइ राजानउ चित्त रंजवइ जिम ते राजा सर्व साचउ करी मानइ । इम करतां राजानइ घणां वरस वउल्यां । घरि पुत्रना जन्म हूया । पछइ राजा आऊखानइ क्षयि मरण पामो नरकादि दुख पाम्यां । तु तोउं जे एहवाइ मान अहंकारना धणो ए कंदर्पना वश-लगइ एवडी लालिपालिनां विलसित कीघां ॥ इति स्नेहग्रह-ऊपरि विजयमालरायनउ दृष्टांत ॥७॥

✽

जे पंडित हुइ तेहइ स्त्रीनां वचन सांभली चूकइ ते कहइ -

जे सयलसत्थ-जलनिहि-मंदरसेला सुएण गारविया ।

बाला-लल्लर-वयणेहिं ते वि य जायंति हयहियया ॥१९

व्याख्या :-जे समस्त शास्त्ररूप समुद्र ते अवगाह-भणी मेरु-पर्वत समान हुइ अनइ सिद्धान्तना रहस्य मर्म जाणवइ करी गर्व-संयुक्त हुइ, एहवाइ पुरुष बाला = स्त्री तेहने लल्लर-वचने = हावभाव विलास सहित वाक्ये हतहृदय हुंता रागसमुद्र-माहि बूडई, तु अनेरा जीवनउ स्यूं कहिवउं ?

हिवइ जे लोकीक देवता तेहनी विडम्बना कहइ -

हरि-हर-चउराणण-चंद-सूर-खंदाइणो वि जे देवा ।

नारीण किकरत्तं करंति धिद्धी विसय-तन्हा ॥२०

व्याख्या :-हरि = नारायण, हर = ईश्वर, चतुरानन = ब्रह्मा, चंद्र, सूर्य, स्कंद = कार्तिकेय प्रमुख जे देव तेही नारी = स्त्रीए आपणउं दासणउं करव्या, तु धिग धिग ए विषय-तृष्णाइ कारणि ।

१. P. बालीनी L. बालीनी. २. P. किसउं. ३. P. हआ. L. हूया. ४. P. विलासिनी सीषवी. ५. P. जोवउ

ते इहाँ धुरि हरिनी कथा कहीइ -

[८. हरिनी कथा]

द्वारवती नगरीइ नारायण आपणउं राज्य पालइ । अन्यदा छ मासनइ पारणइ दुर्वासा-
रुषि वन-माहि आविउ । तिहां पारणानइ अर्थि नारायण तेडिवा गयउ । तिसिइं दुर्वासा कहिवा
लागउ, 'रथ आणि । तिहां जु एकणि पासइ रुक्मिणी, एकइ पासइ तूं जूइ तु रथि बइसी ताहरइ
घरि आवउं ।' पछइ नारायणि पडिवजिउं । रुषि रथइ बइठउ । पछइ बेहू रथि जूता । मार्गि चालतां
रुक्मिणी सकोमल-भणी चाली न सकइ । तृषा ऊपनी । तिसिइं नारायण-सामुइउं जोइ तृषा आपणी
जणावी । तिसिइं नारायणि अंगूठइ करी भूमिका चांपी पाणी कांडिउं । रुक्मिणीइ पाणी पीधउं ।
तेतलइ रुषि रीसाणउ । नारायणनो आंखि-माहि पराणउ खोयउ । तिवार पछी पुंडरीकाक्ष एहवउं नाम
हूउं । एतलइ हरिनी कथा कही ॥८॥

हिवइ हरनी कथा कहीइ -

[९. हरनी कथा]

यदा कालि दक्ष नामा प्रजापति सउ कन्यानउ प्रदान करिवा लगउ, तिवारइं सत्तावीस कन्या
क्षेत्रिनी दीधी । इम सभलीइ कन्या देतां देतां एक कन्या रही । कोई वरन देखइ । ईश्वर भरुमांगी,
गलइ रंडमाला, हाथि खप्पर, वाहन वृषभ एहवउ देखी कन्या गोरी ईश्वरनइ देई निश्चित हूउ ।
तिवार पछइ दक्ष प्रजापतिइ जाग मांडिउ । तिहां सर्व जमाई तेडया । आपणी आपणी रुद्धिइ सर्व
जमाई आव्या । पणि रुषि ईश्वर न तेडिउ, जाणिउं-एहवइ कुरूपि जमाई आविइ अमारी माम
जासिइ ।

पछइ अनेक ब्रीहि जव तिल समिधादि सर्व यागना उपकरण मेल्या । मनुष्यनां सहस्र
मिल्या छइ । ब्राह्मण व्यास त्रिवाडी दवे ओझा पंड्या आचार्य मिश्र रुषि जोषी तिहां सर्व मिल्या
छइ । तिसिइं नारद-ऋषि पणि न तेडिउ, जाणिउं कलह करिसिइ । पछइ ए वात नारदिइं जाणी ।
नारद ईश्वर-समीपि गयउ, 'जोउनइ दक्ष नामा प्रजापतिइं सहु तेडिउ, पणि तूं एक जन तेडिउ ।
जु आज ताहरी माम जासिइ ।' ईश्वरि कहिउं, 'ऋषि ! स्युं कीजइ ?' कहिउं, 'जई आपणु
पराक्रम देखाडि' पछइ ईश्वर गौरी-सहित तिहां आविउ, तुही दक्ष प्रजापतिइ बोलाविउ
नही । पछइ गौरीइ अमान पामी अग्निकुण्ड-माहि ज्ञान दीधी । तिसिइं ईश्वर रीसाणउ, आग्नेय
शस्त्र मूकिउं, तिणि प्रलयकाल-सरीखउ अग्निदाघ ऊानउ । यागना लोक सर्व दिसोदिसि नाठा ।
इणइ प्रस्तावि गौरीनउ विरह अणसहतइं अमृति करी ते अग्निकुण्ड सींचिउं, गौरी जीवाडी,
स्नेह-लगइ आपणउ अर्ध अंग दीधउ । तिवार पछी अर्द्धनारीनटेश्वर ए नाम हूउ । ए बीजी
कथा ॥९॥

*

[१० ब्रह्मानी कथा]

हिवइ ब्रह्मा प्रजापति संसारनउ असारणउं देखी वन-माहि जई अढार कोडि वरस दुक्कर
तप करिवा मांडिउं । तिसिइं इंद्रइ सभा-माहि अवधि-ज्ञाननइं बलि ब्रह्मा तप तपतउ देखी
मनि-माहि बीहनउ, 'जउ ए रुषि रीसाइ तु मुझनइ पणि पाडइ ।' हिवइ इंद्रनइ भय-लगइ समाधि
नही । पछइ रंभा-तिलोत्तमादिक इंद्राणी हाथ जोडी बीनती करिवा लागी, 'स्वामिन ! तुहानइ
असाध्य तु काई नथी, एवडी चिंता ते काई ? प्रसाद करी कहउ । अथवा आलोचनइ योग्य न
हुइ स्त्री, तथापि सुखदुःख प्रकासिइं खोडि नही ।' तिवारइ इंद्र कहइ, 'ईणइ ब्रह्मा चउद युग

१. P. पुरानी चभोई

ताई तीव्र तप करिवा मांडिउ, तिणि माहकं मन कांपइ-जु रखे इंद्रपद लिइ ।' तिसिइ इंद्राणी कहि, 'स्वामिन ! ए ऋषिनइ तप हूँता पाडतां केतली वार लागिंसिइ ?'

पछइ इंद्रि इंद्राणी सर्व तिहां मोकली । तिसिइ देवांगनाए गीत-गान-नाद-गर्भित नाटक तिमा किमइ मांडिउ, जिम ब्रह्मा सकल इंद्रियनी चेष्टारहित हिरणनी परिइं एक नाद जि नइ विषइ लीन हूउ । पछइ ब्रह्मा ते नाटक देखी तूठउ देवांगना प्रति कहइ, 'वर मागउ ।' तिसिइ देवांगनाए कहिउ, 'स्वामिन ! जु तूठउ तु हिवइ ए छाग' ए कादंबरी मदिरा अनइ अम्ह-नइ आदरु ।' तिसिइ ब्रह्माइं कहिउं, 'तुम्हारा संसर्ग-लगइ तप जाइ, छागनउ वध तपस्वीनइ करता जुगतउ नही । पणि ए मदिरा पाणी-सरीखी, ते-भणी तुम्हारइ वचनि ए मदिरा आदरिसु ।' पछइ यथेष्ट मदिरापान कीधउं । तेतलइ ब्रह्मानइ उन्माद ऊपनउ, क्षुधा ऊपनीइ छाग हणी मांस-भक्षण करी देवांगना साथी क्रीडा कीधी । पछइ देवांगनाए चीतविउं, 'एहनउ तप तु गमाडिउ । हिवइ जे घणा वरसनउ तपनउ पोतउं ते नीठाडिवउं ।' इम चीतवी ऋषि-हुँतउ दक्षिण-दिशिइ नाटक मांडिउं । लाज लगी जोई न सकइ । तिसिइ कहिउं, 'वर्ष कोटि तपना प्रभावइ दक्षिण-दिशिइ मुख थाउ ।' ते तपनइ प्रमाणइ मुख थयउं । इम कोडि वर्ष कोडि वर्ष विहचतां च्यारि मुख ब्रह्मानइ हूया । पछइ देवांगनाइं आकाशि नाटक मांडिउ । अर्ध कोडि वर्षनइ प्रमाणी रासभना मुख सरोखउ मुख नीकलिउ । पछइ तेनीस कोडि देवतानी प्रार्थनाइ ईस्वरी नखि करी पांचमउ मुख छेदिउं । देवांगना हसी स्वर्गि गई । तु जोउ, जे ब्रह्मा ते ही चतुर्मुख हूउ, स्त्रीनउ दासपणउं पामिउं ॥ इति ब्रह्मानी कथा ॥ १० ॥

*

[११. चंद्रमानी कथा]

चंद्रमा पणि यदा कालि सर्व देवताए मिली ज्योतिश्चक्र-माहि वडाई दीधी । सर्व नम-स्करिवा आग्या । तिसइ बृहस्पतिनी भार्या अति रूवती देखी चंद्रमाइ भोगवी । तिहां बुध पुत्र जन्मिउ । ए चउथी कथा ॥ ११ ॥

*

[१२. सूर्यनी कथा]

हिव सूर्य सहस्र किरण धरतउ पृथ्वी-माहि फिरइ । तिसिइ रन्नादे देखी व्यामोहिउ प्रार्थना करइ । तिसिइ रन्नादे कहइ, 'स्वामिन ! मइ ताहरउ तेज सहवाइ नही । तेज ओछउं करउ ।' पछइ विधात्रा-समीपि जई सूर्य कहइ 'रूप ओछउं करि ।' विधात्राइं कहिउं, 'जां तू मुखि नही बोळइ, तां-ताई ताछी रूप ओछउं करिसु ।' पछइ संघाडउ आणी, यंत्रइं सूर्य चडावी, ताछिवा मांडिउ । पग-ताई ताछतां सूर्य दूखाणउ । मुखि बोळिउ । ब्रह्मा रीसाणइ यंत्रइतु सूर्य ऊतारी मूकित । आघउ न ताछइ । पछइ सूर्यइ पणि मोजडा घाती रन्नादे आदरी । तु जोउ, स्त्रीना स्नेह-लगइ एवडउ इ सूर्य एवडो पीड सहइ ॥ ए पांचमी कथा ॥ १२ ॥

*

[१३. इंद्रनी कथा]

इंद्रि जिवारइ गौतम ऋषिनइ रूपि अद्विल्या सेवी, तिवारइ ऋषि द्वारि आविउ । तिहां इंद्र मार्जारनइ रूपि नीकलतउ देखी शराप दीधउ, 'सहस्र-भगो भव' । पछइ देवताए मोटि कष्टि मनावी सहस्रनेत्र एहवउं नाम कराविउ ऋषि पाहइ । इम स्त्रीना वश-लगइ एवडउ इंद्र

१. A. P. दूषीणउ .

कष्ट पामइ इत्यादि घणा लोकीक देवता इम स्त्रीना वशवर्त्तीया हूया किंकरपणउं पाम्या । तु ए विषयतृष्णानइ धिगूधिककार हु ॥ ए छठी इंद्रनी कथा ॥१३॥

❀

वली विशेष कहइ -

पूहुजंति सिवत्थं केहिं वि जइ कामगदहा देवा ।

गत्ता-सूयर-पमुहा किं न हु पूयंति ते मूढा ॥२१

व्याख्या :- जु किमइ एहवा मिश्वत्त्व-मादेराइ गतचैतन्य हूंता कामि करी गर्हभ-समान । हरि हर ब्रह्मादिक देव मोक्षनइ हेति जे पूजइ, ते जीव मूढ अज्ञान गर्ता सूकर = भूंड, सूकर-प्रमुख कहता छाग स्वानादिकनइ कांइ न पूजइ ? तेहे सूं विणासिउं छइ ? । कामनी व्याप्तिइ करी ए पुणि सरीखाइ छइ । संसार-गर्ता-माहि पड्या छइ । तेहनइं गर्ता-सूकरनी पूजा कीधी जोईइ, ते पणि मोक्ष देसिइ । इति उपहास वाक्य ॥

हिव कामातुर देवतानइ पूजा-निषेध उपहासपूर्वक कहइ -

विसयासत्तो वि नरो नारो वा जइ धरिज्ज गुरुभावं ।

ता पारदारिएहिं वेसाहिं वा किमवरद्ध ॥२२

व्याख्या :- विषयासक्त = कामातुर नर व्यास विश्वामित्र वशिष्ठ ब्राह्मण अथवा कामभोगनइ विषइ आसक्त नारी = स्त्री हुई पार्वती अरुंधती रेणुका गंगादिक तेहनइ विषइ गुरुनउ भाव धरीनइ गुरुगुरुणी करी जु मानीइ, तु पारदारिक वेस्यादिक गुरु-गुरुणी करी कांइ न मानउ ? तेहे सूं विणासू ? जइ तेह-माहि विशेष गुण कांइ दीसइ नही ।

हिव एकणि शीलव्रत आकुटी-लगी भागइ अनेरां च्यारि व्रत भाजइ । एहवउ त्रिहुं गाहे करी कहइ । तिहां पहिला गाह कहीइ-

मेहुण-सन्नारूढो नवलक्ख हणेइ सुहुम-जीवाणं ।

इअ आगमवयणाओ हिंसा जीवाणमिह पढमा ॥२३

व्याख्या :- मैथुन-संशइ आरूढ=अब्रह्म-सेवापर पुरुष सूक्ष्म जीव छद्मस्थ नइ अगो-चर केवलीए दृष्ट नव लाख जीव हणइ इस्या आगम-वचनइ तु पहिली जीवहिंसा एह जि प्रकट जाणिवी । एह जि जिणि कारणि आगमि इसिउं कहिउं छइ -

इत्थीजोणीए संभवति वेइंदियाइ जे जीवा ।

इक्को व दो व तिनन व लक्ख-पहुत्तं व उक्कोसं ॥१

पुरिसेण सहगयाए तेसिं जीवाण होइ उह्वणं ।

वेणुग-दिहंतेण तत्ता य सिलागनायेण ॥२

पंचिदिया मणुस्सा य एगनरभुत्तनारिगब्भम्मि ।

उक्कोसं नवलक्खा जायंति य एगहेलाए ॥३

नवलक्खाणं मज्जे जायइ इक्कस्स दोण्ह व समत्ति ।

सेसा पुण एमेव य विलयं वच्चंति तत्थेव ॥४॥

इत्थीजोणिमज्जे गब्भगया य हवंति नवलक्खा ।

उप्पजंति चयंति य समुच्छिमा ते य असंखया ॥५॥

असंखइत्थिनरमेहुणाउ मुच्छंति पंचिदियमाणासाउ ।

निसेस-अंगाण विभक्ति चंगे भणइ जिणो पन्नवणा उवंगे ॥६॥

इत्यादि । इम शील-भंगि जीवनइ प्राणातिगात-व्रतनउगहिलउ भंग ऊपजइ । वली शील-भंग करता बीजुं व्रत भाजइ तेह कहइ-

नो कामीणं सच्चं पसिद्धमेयं जणस्स सयलस्स ।
 तित्थयरसामिपमुहादत्ते पि हु तत्थ खलु हुज्जं ॥२४
 अबंभं पयडं चिय अपरिग्गहियस्स कामिणी नेय ।
 इय सील-वज्जियाणं कथ वयं पंचवयमूलं ॥२५

व्याख्या :-विषयाभिलाषी कामीजननइ सत्य वचन न हुइ ए वात सर्व-लोक-प्रसिद्ध छइ ।
 ए-भणी बीजउ मृषावाद-व्रतनउ भंग ऊपजइ । वली कामीजननइ बीजउ अदत्तादाननउ भंग
 पणि हुइ ते कहइ । तित्थयर=तीर्थकरे सर्व प्रकारि मैथुन-सेवा निषेधो छइ । स्वामी=राजाइ पणि
 मैथुन-सेवानउ आदेस नथी दीधउ । प्रमुख शब्द-लगइ माता पिता स्वजन-वर्ग तेहे पणि
 आदेश नथी दीधउ । ते-भणी अदत्तादान-तणउ पणि भंग हुइ ।

वली कामीनइ चउथा व्रत, पांचमा व्रतनु भंग ऊपजउ ते कहइ- अबंभं० : कामी=विषया-
 भिलाषीनइ अब्रह्म-सेवा प्रकट जि छइ । विषयाभिलाषी पुरुष मनसा वाचा कर्मणा करी स्वदार-
 परदारनी सेवानि करतउ जि रहइ, इणि कारणि अब्रह्म-सेवा प्रकट जि हुइ । विषयाभिलाषीनइ
 अपरिग्रहीत परदार विधवा वेशा दासी स्त्रीनइ विषइ कामना = अभिलाष हुइ, आसेवना पणि
 हुइ । एह-भणी सील-रहित मनुष्यनइ पांच व्रतनउ मूल किहां रहइ ? शीलव्रत लोपाति पांचइ
 व्रत लोप्या आकुट्टि-लगइ भाजइ पणि ।

अथ शील पालिवानइ विषइ उपदेस कहइ -

ता कह विसय-पसत्ता हवंति गुरुणो तथा पुणो तेहिं ।
 भग्गा जिणाण आणा भणियं एअं जओ सुत्ते ॥२६

व्याख्या :-तु अहो लोको ! कहउ विषयनइ विषइ आसक्त गुरु किम हुइ ? अपि तु
 न हुइ । एक शीलव्रतनइ भंगि सर्व व्रत भागां जि । ते-भणी शीलवंत गुरु सेवेवा । अथवा
 कर्मना योग-लगइ दुःशील भाव करइ, तु तिणि जिन=वीतरागनी आज्ञा भांजी । ते किसी आज्ञा,
 जिणि कारणि सूत्र=सिद्धांत-माहि इसिउं जिनेश्वर कहिउं छइ, ते सिद्धांतना वचन कहीइ छइ -
 न वि किंचि अणुनायं पडिसिद्धं वा वि जिणवरिदेहिं ।

मुत्तुं मेहुणभावं न तं विणा रागदोसेहिं ॥२७

व्याख्या :-जिनवरेंद्रे=तीर्थ करे साधुमहात्मानइं सावद्य-योग अनइ सावद्य-व्यापार करण-
 कारावण अनुमति=अनुज्ञा न दीधी । अनइ वली कारणि ऊपनइ अपवाद-पदि सावद्य परमेश्वरे
 पणि निषेधउ नथी । जिणि कारणि पूज्य श्रीजिनवल्लभसूरि गुरे इसिउं कहिउं -

‘संघरणमि अमुद्धि दुण्ह वि गिण्हंतदितयाण हियं ।

आउरदिद्धंतेणं तं चेव हियं असंघरणे ॥’

वली कहइ - ‘देवगुरुसंघकउजे चुन्निज्जा चक्कवट्टिसिन्नं पि’ । इत्यादि । परं एक मैथुनभाव
 टाली अपरं सर्व उत्सर्ग-अपवाद-पदि कीजइ, पणि एक मैथुन नही । तिहां एकांत निषेध
 जि कहिउं छइ । ते रागद्वेष विण न हुइ । ते तु रागद्वेष संसार-वृक्षना बीज, ते सर्वथा
 न करिवा । रागद्वेष-लगइ संसार वाधइ । ‘को दुक्खं पाविज्जा०’... ।

हिंवइ शीलनउ सर्व उपदेश कहइ -

ता सयलइयरकट्टाणुट्टाणसमुज्जमं परिहरेउं ।

इक्कं चिय सीलवयं धरेह साहीणसयलसुहं ॥२८

व्याख्या :—तु सकल=समस्त इतर=बीजां कष्टानुष्ठान=तप परीसह क्रिया-कलाप प्रमुख ए सर्व उद्यम परिहरी, एक=अद्वितीय शीलव्रत धरउ=पालउ, पणि ते शीलव्रत केहवउं छइ—साहीणस०—स्वाधीन=हाथ जि माहि । बार देवलोक, नव भ्रैवेथक, पांच अनुत्तर मोक्षना अनंत सुख जेह थका छइ एहवउ शील, अहो भविको ! पालउ ।

हिव ते शील तु पलइ, जउ नारीनु संसर्ग वर्जइ । जिम अग्निनइ योगि मीण गलइ तिम नारी=स्त्रीना संसर्ग-लगइ पुरुष शिथिल थाइ ।

सावज्जजोग-वज्जण-सज्जा निरवज्ज-उज्जया वि जए ।

नारीसंगपसंगा भग्गा धीरा वि सिवमग्गा ॥२९

व्याख्या :—जे पुरुष सावद्य व्यापारना योग तेहनउं वर्जन=परित्याग करिवा-भणी जे सज्ज=सावधान छइ, वली निरवच्य=सुद्ध शीलदि निःपाप कर्म साधिवा-भणी ऋजु=सरल छइ, जगत्रय-माहि एणइ प्रकारि मोक्षमार्ग साधिवा-भणी धीर छइ, तेही नारी=स्त्रीना प्रसंग=परिचय-लगइ मोक्षमार्ग साधिता हुंता भाजइ=पडई । यतः—

संसार तव पर्यन्त-पदवी न दवीयसी ।

अंतरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणा ॥१

हिव नारीना संग-लगइ जीव पडइ ते-ऊपरि दृष्टांतगर्भित गाथा कहइ—

संवेगगहियदिवखो तबभवसिद्धी वि अहयकुमारो ।

वयमुज्झिय चउवीसं वासे सेविसु गिहवासं ॥३०

व्याख्या :—जीणइ संवेग=वैराग्य-लगइ दीक्ष्या लीघी, तबभवसिद्धिगामी=तीणइ जि भवि मोक्ष जाणहार आर्द्रकुमार तेही स्त्रीना प्रसंग-लगइ चारित्रव्रत मूकी चउवीस वरस गृहस्थावासि विषयसुख अनुभवां । ते भावार्थ कथा-हुंतउ जाणिवउ । हिवइ ते कथा कहीइ—

[१४. विषयसुख-ऊपरि आर्द्रकुमारनी कथा]

आदननाम देस । तिहां आदनपुर नगर । तिहां आदनराजा राज्य करइ । तेहनी भार्या अग्र-महिषी आद्रिका । तेहनउ बेटउ आद्रिकुमार जाणिवउ । अतिहिं गुणवंत जीवदयानइ विषइ आर्द्र जेहनउ मन एहवउ छइ । समग्र कला अम्यसतउ यौवनाभिमुख हूउ ।

हिवइ एहवइ प्रस्तावि राजगृह नगरि । राजा श्रीश्रेणिक परम जिनभक्त । तेहनउ बेटउ अभयकुमार । इम आगइ आदनराजा नइ श्रेणिकराज.नइ माहोमाहि महा प्रीति छइ । तेह-भणी राजा श्रेणिक आपणा प्रधान-हाथि आदनराजानइ घणी भेटे मोकली । तिणि प्रधानि सभाइ जई आदनराजा आगलि सउंचल लोचपत्र कंचलदिक घणी वस्तु मूकी । पछइ राजाई महाआदरि भेटि लेई श्रेणिक राजानी कुशल-क्षेमवार्त्ता पूछो जउ, 'राजा लोक सहू समाधि छइ ?' इम पूछतां आर्द्रकुमार चाप-कन्हइ पूछइ, 'तात ! ते कउण मगधाधिप ?' तिसिइ राजा कहिवा लागउ, 'आर्द्रकुमार ! सांभलि । मगधदेशनउ अधिाति श्रेणिक राजा । तेह-साथि आपणइ चिरंतन प्रीति छइ । क्रमागत चाली आवइ छइ । तेहनि कुलि अनइ आपणइ कुलि प्रीतिइ अंतर नही ।' ए वचन सांभली आर्द्रकुमार प्रधान-प्रति पूछिवा लागउ, 'राजा श्रेणिकनइ बेटउ कोई छइ, जेइ-साथि हूं पणि प्रीति मांडउं ?' तिसिइ प्रधान प्रणाम करी कहिवा लागउ, 'अहो ! समग्र बुद्धिनउ निधान, पांच सई सुहता-मांहि मुख्य, दक्षबुद्धिना लक्षण तिणि करी विराजमान एहवउ अभयकुमार राजा श्रीश्रेणिकनउ पुत्र छइ । ते किसिउं तुम्हे

सांभलित नथी ? सत्रले देशे प्रसिद्ध विख्यात छइ ।' ए वात सांभलि मनि हर्षे धरतउ प्रधान प्रति कहइ, 'जिवारइ पिता आदनराजा तुझनइ चलावइ तिवारइ मुझनइ मिली चालिज्यो ।'

पछइ आदनराजाइं ते प्रधाननइं घणउ बहुमान देई, मुक्ताफल-प्रभृति घणी वस्तु भेट देई, प्रधान पाछउ वलाविउ । वली संघाति आपणउ प्रधान एक मोकलिउ । तिसिइ ते प्रधान आर्द्रकुमार-समीपि आवी कहिवा लागउ जउ, 'हूं राजा चलाविउ ।' तीणइ पणि मुक्ताफल-प्रभृति घणी वस्तु अभयकुमार-भणी चलावी । केतले दिने पंथ अवगाही राजगृह-नगरि आवी राजा श्रेणिक-आगलि ते सर्व भेटि आणी मूंकी । ते देवी राजा संतोषाणउ । तिसिइ प्रधानइ अभयकुमारनइ आर्द्रकुमारनी मोकली भेटि दीधी, संदेसा सर्व कह्या । पछइ अभयकुमार मन-माहि चीतवइ 'सही कोई विराधित-चारित्रीयउ अनार्यदेशि ऊपनउ छइ । पणि इम जाणीइ ते जीव भव्य छइ, जिणि कारणि मुझ साथिइं प्रीति तुह जि करइ छइ, जउ उत्तम जीव छइ । तु हिवइ माहरी प्रीतिनु प्रमाण, जु एहनइ प्रतिबोधउं ।' इसिउं विमासी वलती भेटिनइ मिशिइं श्रीवीतरागनी प्रतिमा रत्नमय महांत आचार्यनी प्रतिष्ठि एहवी एक मजूस-माहि घाती । वली पूजानउ उपगरण—घांटी, रस, धूपघाणां, चमर, अष्टमंगलीक इत्यादि सर्व तेह-माहि घात्यां, बारणइ तालू देई मुद्रा आपणी दीधी । बीजी घणी भेटि संघाति देई प्रधाननइ कहिउं, 'ए माहरी भेटि आदनराजा-छानी आर्द्रकुमारनइ देज्यो, अनइ कहिज्यो— एकांति ए भेटि हलाविज्यो ।'

पछइ ते प्रधान(? नि) आदनराजानइ श्रेणिकराजानी मोकली भेटि दीधी । आर्द्रकुमारनइ छानी भेटि मजूस सर्व दीधी, अनइ संदेसा सर्व कह्या । पछइ आर्द्रकुमार एकांति बइसी जु मजूस हलावइ तु माहि-थकी रत्नमय श्री वीतरागनी प्रतिमा नीकली । ते जोई मन-माहि चीतववा लागउ, 'माहरइ मित्रि मुझनइ आभरण मोकलिउं छइ ।' माथइ, हाथि, खवइ प्रतिमा मूकइ पणि किहांई बंधि नावइ । पछइ चीतवइ, 'एहवी प्रतिमा मइं आगइ किहां दीठी हूंती ?' इम ईहापोह करतां जातीस्मरण ऊपनउं । पूर्विलउ भवांतर दीठउं ।

ए भव-इतु बीजइ भवि, मगहदेशि वसंतपुरि सामायकाभिध कुणंबी हंतउ । भार्या बंधुमती-सहित सुस्थिताचार्य-समीपि धर्म सांभली दीक्षा लीधी । बंधुमती महासती-सहित गुरु-साथि विहार करिवा लागउ । इम एकदा प्रस्तावि बंधुमती महासती, तेणइ सामायकाभिधि मझातमाईं दीठी । पूर्विला स्नेह-लगइ अनुराग ऊपनउ । ए स्वरूप महासतीं जाणिउं— रखे ए मर्यादा मूकइ । ए पछइ तिणि बंधुमतीइं शील राखिवा-भणी अणसण लीधउं, प्राण छांड्या । ए वात तिणि माहात्माईं सांभली जउ, 'माहरइ कीधइ बंधुमतीं प्राण छांड्या ।' पछइ ते साधु असमाधि करइ । 'धन्य ते महासती जीणइ शील राखिउं, प्राण छांड्या । तु हिव मुझनइं जीविवा युगतउं नही, जे हूं भग्नव्रत हंतउ शील पाली न सकउं ।' पछइ ते महातमा अणसण लेई देवता हूउ ।

१. P. L. बीजी महासतीए जाणी बंधुमतीनइं उपदेस दीधउ । पछइ बंधुमती चीतिवा लागी—जउ समुद्र मर्यादा मूकइ तउ स्यउं चालइ । हिव अनेरी महासतीए जाणिउ रखे ए मर्यादा मूकइ । पछइ तिणि बंधुमतीं अणसण लीधउं, शील राखिवा-भणी प्राण पणि छांड्या ।

तिहां-हूंतउ चिबी अनार्य-देशि हूं आर्द्रकुमार हूउ । तु धन्य ते अभयकुमार जीणइ हूं प्रतिमानइ मिसिइ प्रतिबोधिउ । पणि अजी माहरइ पोतइ घणा पाप छइ, जे अभयकुमारनइ हूं मिली नथी सकतउ ।—इम मनोरथ करइ । प्रतिमानइ एकांति सदा पूजइ ।

एकदा राजा प्रति कहइ, 'हे तातपाद ! जु कह[उ] तउ एक वार आपणु मित्र अभयकुमार तेहनइ मिली भावउं ।' तिसिइ राजा कहइ, 'वच्छ ! आपणइ प्राति ठामि जि थकां छई, पणि जईइ आवीइ नही ।' ए वात सांभली आर्द्रकुमार गाढेरउं अभयकुमारनउं ध्यान धरइ । सूतां-बइसतां एह जि चीतवइ, 'जु पांख हुइ तु ऊडी जाउं । ते केहवउ मगहदेस छइ, केहवउ राजगह छइ, ते अभयकुमार केहवउ छइ ?' पछइ आदनराजाइ चींतविउं जउ, 'ए आर्द्रकुमार तु चलचित्तउ दीसइ छइ । इम जाणीइ घरि नही रहइ ।' पछइ पांचसइं सुभट पाषती रखोपइ मूंक्या, देहनी छायाणी परिइं केडि न मूंकइ । तिसिइ आर्द्रकुमारि उपाय मांडिउ । आप घोडइ अठवार थई वहीआलीइ जाइ, घोडा फेरवइ, वली पाछउ आवइ । इम दिनि दिनि वेला जालवइ, घडी भि घडी प्रहर अंतरालि करइ । वली ते राजाना सुभटनइं आवी मिलइ । तिसिइ आर्द्रकुमार आपणा मित्र-पाहइ प्रवहण सज्ज करावइ, रत्ने करी प्रवहण पूरावइ । परमेश्वरनी प्रतिमा ते पणि चडावी । वली घोडानइ मिसिइ वहीयालीइ घोडा फेरवतां पांच सइं सुभट केडिइ मूंकी आगणि प्रवहणि बइठउ अदृश्य हूउ । पछइ आर्यदेशि आवी, प्रतिमा अभयकुमारनइ मोकली, धन सर्व साते क्षेत्रे वेची, यतिलिंग जेतलइ ऊचरिवा लागउ तेतलइ आकाशि देवता बोली, 'अहो आर्द्रकुमार ! तूंह जि दीक्षा लिइ छइ ते पडिखि । अजी ताहरइ भोगहली कर्म घणउं छइ । पडिखि । चारित्र म लेसि । नोग-फल भोगवी चारित्र लेजे । तिणि भोजनि स्युं कीजइ जे पेट-माहि रहइ नही ?' एहवउं वचन सांभली तेही अवगणीनइ चारित्र लीधउं ।

ते प्रत्येक-बुद्ध मुनि चारित्र लेई वसंतपुर-नगरनइ बाहरि देवकुल छइ तिहां आविउ । तीणइ नगरि घनावह श्रेष्ठिनी धनवती भार्या, तेहनी बेटी बंधुमतीनउ जीव चवी श्रीमती इसिइं नामिइं पुत्री हूई । क्रमइं यौवन पामी । अनेरइ दिवसि पांच-सात सखी-सहित नगरनइ परिसरि देवकुल छइ तिहां रमिवा लागी । तीणे एकेकउ थांभउ बालस्वभाव-लगइ पुरुषपणइ वरिउ । तिहां आर्द्रकुमार मुनि प्रतिमाइं कायोत्सर्गि रहिउ देखी पूर्वभवना स्नेह-लगी थांभानी आतिइं आर्द्रकुमार जि वरिउ । तिसिइ देवताइ कहिउं, 'मलउ वर वरिउ ।' इम कहइते ररननी वृष्टि कीधी । तिसिइं धनगर्जित देवी श्रीमती बोहतो हूंती पगे बलगी रही । तिसिइ महात्मा उपसर्ग सानुकूल देखी, पग मूंक्यावो, विहार कीधउ । तिवारइ श्रीमतीइ कहिउं जु, 'इणि भवि भर्तार तु तूंह जि, अनेरउ नही ।' पछइ श्रीमती घरि आवी । हिबइ तिहां ररननी वृष्टि कीधी हूंती ते देखी राजा लोभनउ 'लीयउ रत्न लेवा आविउ । तिसिइं देवताइं कहिउं, 'ए रत्न सर्व अग्ने कन्यानइ वरगइ दीघां छइ ।' तिसिइं राजा विलखउ हूंतउ पाछउ गयउ । पछइ ते धन श्रीमती लेई पितानइ घरि आवी । तिसिइं श्रीमतीना वरणा-भणी घणा श्रेष्ठि मांगिवा आवइ । पणि श्रीमती कहइ, 'मुझनइ इणि भवि तेइ जि पति भरतार, अवर कोई नही ।' तिवारइ श्रेष्ठि कहइ, 'हे वरिष ! ते वर किम लाभिसिइं ? तेहनउ स्युं नाम ?' तिसिइं श्रीमती कहइ, 'तेहनउं नाम न जाणउं । पणि मेह गाजतइ बीहती थकी जिवारइ ते मुनिनइ पणि बलगी

१. L. पाहंति २. L. वाहिउ

तिवारइं पगि पद्म दीठउं हंतु ते अहिनाण छइ ।' पछइ श्रेष्ठिइं कहिउ, 'जे के मुनि आवइ तेहनइ तूं दान दिई अनइ पग जोती रहे ।'

पछइ श्रीमतीनइ दान देतां बारमा वरसनि प्रांति ते आर्द्रकुमार तिहां आविउ । तिसिइं श्रीमतीइं ओलखिउ । पछइ धाई महातमानइ पगि वलगी, 'स्वामिन ! तहीइ मुसनइ तूं भोलवी गयउ, पणि हिव किमइ जाएसि ?' पछइ आर्द्रकुमारइ ते देखी देवतानउ वचन मन-माहि आणी, भोगफल जाणी, आर्द्रकुमारि श्रीमतीनउं पाणिग्रहण कीधउं । इम घरि रहितां त्रीजइ वरसि बेटउ जायउ । जेतलइ नव वरसनउ बेटउ हूउ तेतलइ आर्द्रकुमार श्रीमतीनइ कहिवा लागउ, 'हिवइ ताहरइ बेटउ तुझनइ सखाईउ हूउ । हिव हूं दीक्षा लिउं ।' पछइ श्रीमतीइ बुद्धि-लगी कांतिवउ मांडिउं । तिसिइं बालक आवी कहिवा लागउ, 'हे मात ! आपणइ ए स्यूं कांतणउ ?' तिवारइ माता कहिवा लागी, 'वरस ! तूं तु लघु । ताहर पिता तउ जाइ छइ ।' इसिइ पुत्र कहिवा लागउ, 'मात ! आपि सूत्र, जिम बाप बांधी राखउं ।' ए वात आर्द्रकुमार कपटनिद्रा-माहि सर्व सांभलइ छइ । पछइ आपणइ मनि निश्चउ कीधउ, 'जेतला वड पग पाखती वीटि-सिइं तेतलां वरस हूं घरि रहिसु ।' तिसिइं बालक तांतणा लेई बापना पग-पाखती तांतणा वीटतउ मानइ कहइ जउ, 'मइ बाप बांधिउ छइ । किम जासिइ ?' पछइ आर्द्रकुमार जउ पग जोइ, तु बार वड बालकि पग-पाखती वीट्या छइ । तेह-भणी बार वरस घरि रहिउ । इम चउ-वीस वरिस घरि रही, रात्रिइं चींतविवा लागउ, 'आगिइ तां मनि करी चारित्र विराधिउं, तेह-लगइ अनार्यदेशि उपनउ । हिवइ तु मइ कायाइ करी चारित्र विराधिउं, तु हिवइ हूं किम छूटिसु ?' इम विमासी श्रीमतीनइ पूछी, प्रतिज्ञा पूरी । वली मुनिवेष लीधउ ।

पछइ पृथिवी-माहि विहार करिवा लागउ, राजगृहनगर-भणी चालिउ । तिसिइं अंतरालि आपणउ सामंत पांच सइ चोर परिवरिउ देखी पूछइ, 'ए तुम्हे सिउं मांडिउं ?' तिवारइं ते सामंत कहिवा लागउ, 'जिवारइ तुम्हे आदनपुर-हूंता चाल्या, तिवारइ अम्हे चोतविउं-पाछा राजा-कन्हइ जासिउं तु ए राजा मारिसिइं । पछइ तुझ केडिइ अम्हे नीकल्या । पणि तूं अम्हे पामिउ नही । निर्वाह तु हुइ नही । पछइ अम्हे चोरी मांडी । आज अम्हे तनइ उलखिउ वांदिउ । हिव धर्म देखाडि, जिम अम्हे पडिबजउं ।' पछइ आर्द्रकुमार चोर-प्रति कहइ, 'ए संसार-माहि दसे दृष्टांते करी मनुष्यनउ जन्म दोहिलउ छइ । वली तिहां धर्मनी सामग्री दोहिली । तेह-भणी प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह-हूंता विरमउ ।' इत्यादि उपदेश सांभली तेह हलकर्मि जीव पांच सइ चोर चोरी मूकी आर्द्रकुमारनइ कहइ, 'आगइ अम्हारइ तूं जि स्वामी हंतु । हिवडां पणि तूं जि स्वामी ।' इम कही चारित्र लेई श्री माहावीरनइ वांदिवा-भणी जेतलइ राजगृह दूकडा आवइं, तेतलइ अंतरालि गोसालउ मिलिउ । तिसिइ ते साथि वाद करी आर्द्रकुमारि ते निरुत्तर कीधउ ।

पछइ आर्द्रऋषि हस्तितापसाश्रमि आव्यउ । हिवइ तिहां जे तापस छइ ते इम कहइ, 'घणा जीवना वध-पाहि एक जि मोटा जीवनउ वध भलउ ।' इसिउं मन-माहि आणी एक मोटउ हाथीउ हणिउ छइ, एक आणी बांधी मूकिउं छइ लोहने भार-सहस्रे । तिसिइं ते हाथी आर्द्र-कुमार आवतउ देखी चींतवइ जउ, 'किमइ ए मुनिनइ हूं वांदउं ?' तिसिइं मुनिना प्रभाव-लगी हस्तीनां सर्व बंधन तूटां । पछइ हस्ती महातमा-भणी घायउ । लोक हाहारव करिवा लागउ । तेतलइ हस्ती प्रणाम करी ऋषि-आगलि ऊपउ रहिउ । ए स्वरूप देखी सर्व तापस हर्षिया

१. A. लागी २. L. पाहंति

हूँता आर्द्रकमुनिनइं प्रणाम करी उपदेस सांभली प्रतिबोधणा हूँता श्री महावीरना समवसरण-भणी चाल्या । ए वात सांभली राजा श्रेणिक, अभयकुमार सर्व ते मुनिनइ वांदी करी कहिवा लागु जउ, 'महात्मन ! ए आश्वर्य गाढउं, जे हाथीनां बंधन छूटां ।' तिवारइं ऋषि कहिवा लागु, 'ए सर्व सोहिलउं, पणि जे बेटइ सूत्रना तांतणा पग-पाखती वीट्या ते त्रोंडी न सवया ।' पछइ आर्द्रकुमारि आपणउ मूल-हूँतउ संबंघ कहिउ । सर्व सभा हर्षित हुई । अभय प्रसंभवा लागु । तिसिइ मुनि कहइ, 'तइं जे अनार्यदेशि प्रतिमा मोकली तेइ-लगइ तुहे मुझ-नइ कउण कउण उपगार न कीधउ ? अपि तु सर्ग कीधउ । अनइं मइं जे धर्म उलिखिउ, मइं जे चारित्र लीधउं, ए सर्व अभयकुमार ! ताहरउ प्रसाद ।' पछइ राजा श्रेणिक, अभय-कुमार मुनि वांदी आपणइ आपणइ स्थानकि गया । आर्द्रकऋषि समवसरणि आवी सम्यग् चारित्र पाली मोक्षनु भाजन हूउ ।

पत्थावि 'ते पयावोखिपं गच्छंति अमरभुवणाइं' -हिव जे सामान्य जीव चारित्र-हूँता पाडीइं तेहनउ स्युं कहिवउं ? जेहनइ परमेस्वरनइ हाथि दीक्षा हुई तेह इ विषए पाड्या ॥ इति श्री खरतरगच्छे श्रीजिनचंद्रसूरिनइ आदेसि वा० मेरुसुंदरगणिना विरचित श्री शीलोप-देशमालाबालाविबोधि श्री आर्द्रकऋषि कथा समाप्ता ॥ १४ ॥

*

पइ-दिवस दसदस-बोहगो वि सिरि-वीरनाह-सीसो वि ।

सेणीय-सुउ वि सत्तो वेसाए नंदिसेण-मुणी ॥३१

व्याख्या :- प्रति-दिवस=दिवस प्रति दस-दस जीवनइ प्रतिबोधनउ देणहार, श्री महावीरनउ शिष्य, श्रेणिकनउ पुत्र नंदिषेण ऋषि एहवउ इ वेशानइ घरि बार वरस रहिउ । ते भावार्थ कथा-हूँतउ जाणिवउ । हिवइ ते नंदिषेणनी पूर्वभव-सहित कथा कहीइ -

[१५. नंदिषेणनी कथा]

कुणिहि एकणि देसि को एक ब्राह्मणइ याग करिवा मांडिउ । पछइ ते यज्ञपाटकनी रक्षा-भणी कोई एक दास राखिउ । पणि ते दास जिनधर्म-वासित छइ । तीणइ ब्राह्मणनइ कहिउं, 'हूँ तउ चीतवउं, जउ तुम्हारइ याग करतां अन्नादिक जे कांई ऊगरइ, ते मुझनइ जउ दिउ तउ रहउं ।' पछइ तिणि बाम्हणिइं पतगरिउं । तिसिइ तिणि ब्राह्मणि जे विद्रांस, जे वेदना भणणहार, जे यागक्रियानइ विषइ कुशल छइ, ते तेड्या मधुपर्कादिक योग्य । तेह-पाहि हवन-विधि करावीइ, अतिथि जिमाडीइ शालि, दालि, मोदके करी । इम जिमाडतां जि कांई प्रासुक आहार ऊगरइ ते दास लहइ । पछइ ते दास जे सुसाधु-चारित्रीया तेहनइ आरणा भाग-माहि दान दिइ । अन्नगान-वस्त्रादिक यथा-योगि अवसरइ दीधा पछी वाँदीनइ वली कहइ, 'वली अनुग्रह करिज्यो ।' पछइ ते दास आयुनइ क्षयि मरी देवलोकि देव ऊपनु । तिहांना सुख भोगवी प्रासुक-दाननां फल-लगी राजा श्री श्रेणिकनइ घरि नंदिषेण एहवइ नामि पुत्र हूउ । ऋमिइ यौवनावस्था पामी । तिसिइ राजाइ नंदिषेणनइ पांचसइ कन्या परिणावी ।

इसिइ प्रस्तावि गजेंद्र एक पांच सइं हस्तिनीइ परिवरिउ सल्लकी-वन-माहि क्रीडा करइ । तिसिइं हाथोइ मन-माहि चीतविउं, 'रखे कोई नवउ हस्ती जन्मीइ जे मुझनइ हणीनइ यूथनउ नायक हुइ ।' तेह-भणी जे जे हस्तिनी पुत्र जन्मइ ते ते विणासइ । इसि ते यागनउ

१. P. L. मझनइ K मोनइ

करणहार ब्राह्मणनउ जीव मरी हाथिणीनी कूखिइ अवतरिउ तेणइ हाथिणीइ 'चीतविउं, 'जेतला मइ पुत्र जिण्या, तेतला इणि हाथीइ मार्या । तु हिव हूं कीणइ कइ उपाय वरी ए गर्भ राखउं ?' पछइ तिणी हाथणीइ माया मांडी, पणि खोडी-हुइ । हाथीइ जाणिउं—एहनउं पग दुखइ छइ । पछइ एक दिन अंतरालि करी हाथीनइ मिलइ, त्रि दिन, त्रिणि दिन करी—इम हाथीनइ वेसास ऊपजाविउ । ईणी स्त्रीए कउण कउण न वंचीइ ? इम प्रसवनइ समइ तृणनउ पूळउ माथइ करी हाथिणी तापसनइ आश्रमि आवी । तापसनइ पगे लागी आपणउ भाव जणाविउ । तापसे जाणिउं जउ—ए अम्हारइ शरणइ आवी । पछइ आस्वासना देइ कहिउं, 'वत्सि ! सुखिइं निर्भय थकी रहि' । इसिइं हाथिणीइ पुत्र जायउ । ते पुत्र आश्रमि मूकी हाथिणी यूथ-माहि गइ । पछइ तापसे ते हाथीउ पालिउ । एक एक दिननइ अंतरालि हाथिणी दूधपान करावी जाइ । इम करतां मउडइ मउडइ हाथीउ बाधिवा लागउ । पछइ जिम तापस वृक्षनइ सीचइ, तिम ते हाथीउ सूंडि पाणी मरी झाडनइ सीचइ । पछइ तेहनइ सेचनक ए नाम तापसि दीधउं । सात हाथ ऊंचउ, त्रिणि हाथ पहुळउ, लघु-गावडि, पिंगल-नेत्र, सप्तांग-सुन्दर, च्यारि सई चऊंआलिसे लक्षणे संयुक्त, भद्रजाती, मदोन्मत्त — एहवउ हाथीउ हूउ ।

तिणि समइ पिता हस्ती आपणइ ज्युथि परिवरिउ नदीनइ तटि पाणी पीवा-भणी आविउ । तिसिइं सेचनक पणि तिहां आगइ पाणी पीतउ हूंतउ । तिणि आवतु देखी रीस-लगइ सबलगि यूथनउ अधिगति हाथी हणी आप यूथनउ नायक हूउ । पछइ सेचनकि मातानु पूर्विलउ संबंध जाणी मन-माहि चीतविउ, 'जिम हूं ए आश्रम-माहि छानउ राखिउ, तिम मुझ ऊगरि कोई हस्तिनो पुत्र राखिस्वइ । जिम मइ पिता विगासिउ, तिम मुझनइ पणि कोई विणासिसिइ । तेह-भणी ए आश्रम भांजउं ।' एहवउं विमासी सेचनक हस्ती आश्रमि आवी वृक्ष पाडिवा लागउ, तापसनां घर भांजिवा लागउ । पछइ तापसे जई राजा श्रेणिकनइ कहिउं, 'वन-माहि सर्व-लक्षण-सम्पूर्ण हाथीउ एक आव्यउ छइ ।' ए वात सांभली चरुरंग-बल-सहित राजा वन-माहि आवी, अनेक पास सज्ज करो, हाथीउ बांधी नगर-माहि महा आलानस्तम्भ छइ तिहां आणी बांधिउ । पछइ हाथीनउ पराक्रम सर्व भागउ । आखि मीची रहइ । तिसिइ ते तापस हाथी-समीपि आवी कहिवा लागा, 'तइं जउ अम्हारा आश्रम भांजां, तु तू जोइ-न ईणइ स्तंभि बांधिउ । अम्हे तूनइ लालिउ-पालिउ, अम्हनइ ज तू आपणउ न हूउ, तु ए फल भोगवि ।' तिवारइ हस्तीइ चीतविउं, 'हूं जे बंधाणउ, ते ए तापसनउ प्रमाण ।' पछइ रीस ऊपनी । स्तम्भ उन्मूली, बन्धन त्रोडी, वली आश्रमि आवी उटज-वृक्ष सर्व भांजिवा लागउ । तेतलइ राजा श्रेणिक तापसना आश्रम राखिवा-भणी हाथीयानइ झालिवा-भणी गजारूढ हूंतउ वन-माहि आविउ । पणि हाथीनइ कोई झाली न सकइ । तिसिइं श्रेणिकनउ पुत्र नंदिषेण-कुमार तिहां आविउ । तिसिइ भवांतरनउ संबंध देखी जातीस्मरण-ज्ञान ऊपनइ नंदिषेणनइ वसि हाथीउ हूउ । पछइ नंदिषेणइ हाथीउ नगर-माहि आणी आलानस्तंभि बांधिउ । पछइ राजाइ सर्व-लक्षण-संपूर्ण जाणी सेचनक पट्टहस्ती कीधउ ।

अन्यदा श्री महावीर राजगृह-नगरि गुणशीलइ चैत्य आवी समवसर्था । तिसिइ राजा श्रेणिक सांतःपुर पुत्र-पौत्र-परिवरिउ स्वामीनइ वांदी आगलि बइठउ । जगन्नाथइ धर्मोपदेश दीधउ ।

१. K मां 'पछइ.....ऊपजाविउ ।' एटलो पाठ नथी.

ते उपदेश सांभली श्रेणिकि सम्यक्त्व लीधउ, अभयकुमारादिके श्रावकनउ धर्म आदरिउं । पछइ सपरिवार आपणइ घरि आविउ । तिसिइं नंदिषेण पितानइ प्रणाम करी कहिवा लागउ, 'स्वामिन! एतला दिन तुम्हे लालिउ-पालिउ, परिणाविउ । हिवइ श्री महावीर-समीपि जई दीक्षा लेसु।' पछइ मातापिताए समझाविउ तुहइ बलात्कारि समोसरणि जई दीक्षा लेवा लागउ । तेतलइ आकाशि देवताए वाणी बोली जउ, 'भोगहली कर्म भोगभ्या पाखइ नही छूटइ । दीक्षा म लेसि । घर रही भोग-कर्म भोगवि ।' तिसिइं नंदिषेण साहस-लगी कइइ, 'कर्म माहरउं सिउं करि-सिइ ?' एहवउं साहस करी दीक्षा लीधा । जगन्नाथइ पणि कहिउं तुही कहइ, 'हाथीनइ दांत सामुहा हुइं पणि पूठइ न हुइं ।' पछइ महा तपि करी डील शोषिवा लागउ । जेतलइ भोगनी इछा ऊपरजइ, तेतलइ रूधीनइ प्रेतवन-माहि जई आतापना कइइ, पणि निवर्तइ नही । पछइ मर-गांत उगय चांतवइ, पणि मरइ नही । पछइ कुंडिनपुरि नगरि छउनइ पारणइ एकाकी वेश्या-नइ घरि जई धर्मलाभ कहिउ । तेतलइ पणि गणिका कहइ, 'अम्हारइ धर्मलाभ न जोईइ, द्रव्यलाभ जोईइ ।' तिसिइं नंदिषेण नेव हुंतउ तृणउ एक काढी नाखिउं । तेतलइं बार कोडि सुवर्णनी राशि पडी । पछइ नंदिषेण जावा लागउ । तेतलइं धाई पगे वलगी इसिउं कहइ, 'स्वामिन ! हिव किमइ जावा लहिसिउ ? ए धनराशि भोगवउ ।' पछइ तेहनइ वचनि भोग-हली कर्मनइ उदयि देवतानउ वचन चौबारी, जाणतउ इ हुंतउ तेहनइ घरि रहिउ । पणि 'दिन प्रति दस-दस जीवनइं प्रतिबोधउं तु भोजन कइ, जहीइ न प्रतिबोधउं तहीइ हुं दीक्षा लेउ' -एहवउं अभिग्रह लेई नंदिषेण ते वेश्यानइ घरि रहिउ, भोग पंचविध भोगवइ । हिवइ दिन प्रति दस-दस जीव प्रतिबोधी स्वामी-कन्हलि मोकलइ । इम घणउ काल गिउ । आपणइ धर्म सूधउ पालइ । इम एक दिनि नव जीव प्रतिबोध्या, दसमउ टाक-देशनउ जीव आविउ । तेह-नइ घणउ समझावइ, पणि समझइ नही । तेतलइ रसवती नीपनी । वेश्याइं दासि-हाथि कहाविउ, 'स्वामी ! रसवती तादी हुई छइ, तुम्हे आवउ ।' तेतलइ नंदिषेणइ कहिउं, 'नव जीव प्रति-बोध्या, पणि दसमउ जीव थाकइ ।' इसिइ कर्म क्षय गयउ । तिसिइं वेश्याइ हासा लगी कहिउं, 'स्वामी ! आज दसमा जीव तुम्हे जि हूया, दीक्षा लिउ ।' इणि वचनि श्रेणिकपुत्र नंदिषेण श्री महावीर-समीपि जई, आलोचना लेई, चारित्र आदरी, दुःसह परीसह सही, देवलोकनां सुख-नउ भाजन हूउ । तु जोउ, विषय एइवा इ सत्पुरुषनइ विडंबना ऊपरजावइ, तु अनेरानउं सिउं कहिवउ ? ॥ इति नंदिषेण-कथा संपूर्णा ॥ १५ ॥

*

वली विषयनइ दुर्जयपणउं देखाडतउ कहइ—

जउ-नंदणो महप्पा जिण-भाया वयधरो चरम-देहो ।

रथनेमी राइमई (? इइ) रायमईं कासि ही विसया ॥ ३२

व्याख्या:- यादववंश-मंडन, समुद्रविजय-नंदन, महात्मा, उपशांत-चित्त, जिन श्री नेमिनाथनउ लघु भ्राता, व्रतनउ धरणहार, चरमदेह=तीणइ जि भवि मोक्ष जासिइ, एहवउ इ रथनेमि जउ राजीमती-ऊपरि राग करइ, तु ए विषयनइ ही=इसिइ खेदिइं भिग्=भिककार हु । जीणइ ए इंद्रीने विकारे एहवउ रथनेमि विकारपणउं पमाडिउं, तु ते विषय किम जीपाइ ? ते भावार्थ कथा-हुंतु जाणिवउं ।

हिवइ ते रथनेमिनी कथा कहीइ -

[१६. रथनेमिनी कथा]

द्वारिका-नगरीइ श्री नेमीश्वरि राजीमती परिहरी, जिवारइ श्रीगिरिनारि जई दीक्षा लीधी, तिवारइ पाळलि रथनेमि राजीमतीनइ विषइ अनुरक्त हूंतउ खादिम, स्वादिम, वस्त्र, अलंकार इत्यादि राजीमतीनइ मोकलइ । पणि राजीमती तु सरल स्वभाव-लगइ जाणइ जउ - मुझनइ देवर-भणी 'बोलबाह दिइ छइ । इम एकदा प्रस्तावि रथनेमिइ राजीमती-आगलि कहिउं, 'नेमिनाथइ तु दीक्षा लीधी अनइ अजी तूं तु कूंआरी छइ, मुझ साथिइ पाणिग्रहण करि ।' तिसिइ राजीमतीइ रथनेमिनउ एहवउ 'मनोरथ देखी रथनेमिनापतिबोध-भणी खीर, खांड, घी जिमी, पछइ मयणहल-नउ गंध लेई, तत्काल स्वर्णना-थाल ऊपरि ते आहार वमिउ । पछइ रथनेमि तेडीनइ कहिउं जउ, 'ए आहार जिमिइ ।' ईणइ वचनि क्रोध-लगइ रथनेमि कहिवा लागउ, 'हे सुभगि ! हूं किसिउं स्वान-पाहिइ^३ अधिकउं हूउ, जे वमिउ आहार जिमुं ?' तिसिइ राजीमती कहइ, 'तुम्हारउ वडउ भाई श्री नेमिनाथ, तीणइ आठ भव-^४ताई माहरउ अंगीकार करी, नवमइ भवि हूं त्यजी, तु हूं वभ्या आहार सरीखी छउं, किम तुम्हे माहरउ अंगीकार करिसिउ ? जोउ नइ, हाथीइ चडी रासिभि किम चडीइ ? अमृतपान करी विषनउं पान कउण करइ ? सुवर्ण मूकी काच-कथीर कउण पहिरइ ? तिम नेमिकुमार मूकी अनेरानी कउण वांछा करइ ?' इत्यादि दृष्टांते करी रथनेमि प्रतिबोधिउ । तिसिइ श्री नेमिनाथनइ श्री गिरिनारि-ऊपरि केवल-ज्ञान ऊपनउं । पछइ राजीमतीइ स्वामीनइ ज्ञान ऊपनउं सांभली, राजीमती नेमिनाथ-कन्हइ जई दीक्षा लीधी । रथनेमिइ पणि चारित्र लीधउं । इम एकदा प्रस्तावि विहार करतां वरसालइ श्री नेमिनाथ गिरिनारि आवी समोसरिया । रथनेमि पणि स्वामी साथिइ आविउ । पछइ श्री गिरिनारिनी गुफा-माहि जई काउ-सग्य करी ध्यान-संलीन हूंतु, तप करिवा लागउ ।

एहवइ प्रस्तावि वर्षाकाल-समइ राजीमती परमेश्वरनइ वांदिवा-भणी पर्वति चडिवा लागी । तेतलइ मेह आविउ, राजीमतीनां सर्व वस्त्र भीनां । पछइ राजीमती निवरउं जाणी तेह जि गुफा-माहि पइठी । तिहां अन्धकार-लगइ रथनेमि माहि न दीठउ । पछइ निवरउं जाणी राजीमतीइ आपणा अंगनां सर्व वस्त्र ऊतारी विरलां घात्यां । तिसिइ रथनेमि गुफा-माहि निराबरण राजीमती देखी कामांध हूंतउ मनि चींतविवा लागउ, 'माहरउ जन्म सफल तु, जउ हूं एहनउ अंगीकार करउं ।' पछइ रथनेमि आगलि आवी राजीमतीनइ आपणउ अभिप्राय जणाविउ । तेतलइ राजीमती तत्काल वस्त्र पहिरी रथनेमिना प्रतिबोध-भणी कहिवा लागी, 'भो महानुभाव ! गृहस्थावस्थाइं जु मई तूं नादरिउ, तुं हिव जोइ-न, चारित्र लीधइ किम तूं आदरिउं ? पणि रथनेमि ! आपणइ हीयइ विमासि, तूं केणइ कुलि ऊपनु छइ ? कहिनउ पुत्र ? कहिनउ भाइ ? पिता तउ समुद्रविजय, माता तउ सिवादेवी, भाई तु श्री नेमिनाथ, कुल तु अंधकवृष्णिनुं । अनइ हूं तु भोजगरायनइ वंसि ऊपनी । तु आपणपानइ एहवउं अधम-कर्म करिवा नावइ । पाधरा जे गंधननइ कुलि ऊपना सर्प, ते ही वमिउं विष प्राणनइ त्यागिइं पाछउं न लईं । तु तूं किसिउं साप-पाहिइ अधम छइ, जे कउण भोग वली वांछइ ? श्री दसवैकालिक सिद्धांत-माहि कहिउं—

१. K. बोलावइ छइ २. K. मनोगत भाव जाणी रथ० । ३. K. पाहंति ४. K. लगइ ५. L. K. जाणी

पक्खंदे जलियं जोइं धूमकेउं दुरासयं ।
 नेच्छंति वंतयं भोत्तुं कुले जाया अगंधणे ॥१
 धिरत्थु ते जसो-कामी जो तं जीविय-कारणा ॥
 वंतं इच्छसि आवेउं सेअं ते मरणं भवे ॥२
 अहं च भोगरायस्स तं च सि अंधगवण्हणे ॥
 मा कुले गंधणा होमो संजमं निहुओ चर ॥३
 जइ तं काहिसि भावं जा जा दच्छसि नारीओ ।
 वायाविद्धो व्व हट्ठो अट्टिअप्पा भघिस्ससि ॥४

भो महापुरुष ! दोहिलउ मनुष्य-भव पामी, वली चारित्र तिहां दोहिलउ पामी, असार काम-भोगनी वांछाईं जन्म कांइ हारइ ? बाटी-वडइ अरहट कांइ वेचइ ? कउडीईं काजि कोडि कांइ हारिइ ? अनइ विशेषि महासतीनइ व्रत-भंगि नरगगति पामीइ । यतः-

चेईय-दव्व-विणासे रिसि-घाए पवयणस्स उड्डाहे ।
 संजय-चउत्थ-भंगे मूलगगी बोहिलाभस्स ॥

तेह-भणी अहो उत्तम पुरुष ! धीरपणउं आदरी सूधउं चारित्र पालि^१ ।' एहवां अमृत-रस-सरीखां वचन सांभली रथनेमी मन-माहि चींतवइ, 'ए राजीमती स्त्रीइ हुंती घन्य, अनइ हूं पुरुष हुंतउ अधम जे एहवी वांछा करउं । अथवा जात्यरत्ननउं मूल कउण जाणइ ? तु हिवइ एह जि राजीमती मुञ्जणइ गुण्णी^२, एह जि सगी, एह जि मित्र, जीणइ^३ हूं नरकरूप कूआ-माहि पडतउ राखिउ ।' इत्यादि घणा उपदेस मन-माहि आणी, श्रीनेमिनाथना चरण-समोपि आवी, आपणा पाप आलोई, निंदी, गरही, च्यारि वर्ष-सइनं प्रांति एक वरस छद्मस्थभणउं पाली, पछइ केवलज्ञान पामिउं । पांच-सइ-वरस^४-ताईं एवंकारइ नवसइं एक वरस एतलउं सर्व आयु पाली, रथनेमि मोक्ष पडुतउ ॥ इति श्री रथनेमि-कथा समाप्ता ॥ १६ ॥

तु जोउ, एहवउ उत्तम चरम-सरीरी रथनेमि तेही विषए पराभविउ, तु बीजा जीवनी कउण वात ?

*

मयण-पवणेण जइ तारिसा वि सुरसेल-निच्चला चलिआ ।

ता पक्क-पत्त-सरिसाण इयर-सत्ताण का वत्ता ॥३३

व्याख्याः- मदन=कंदर्प, पवन=वायु तिणि करी सुरशैल=मेरुपर्वत सरीखा छइ जे निश्चल=धीर पुरुष आर्द्रकुमार, नदिषेण, रथनेमि प्रभृति महामुनि तेहवा इ जु चलाव्या, तु बापडा अपर जीव पाणा पान सरीखा मदन-वायइ कांपतां सन्मार्गं भूकइ, वृक्ष-हूता खडहडी पडइ, तेहनी कउण वात ? तेहनइ पडतां वार कांइ न लागइ । यतः-

वायुना यत्र नीयन्ते कुञ्जराः षष्टिहायनाः ।

गावस्तत्र न गण्यन्ते मशकानां च का कथा ॥

हिवइ कंदर्पनइ जीपी न सकीइ ते कहइ—

जिप्पंति सुहेणं चिय हरि-करि-सप्पाइणो महाकूरा ।

इक्कं चिय दुज्जेओ कामो कय-सिवसुह-विरामो ॥३४

१. L. पालउ । २. L.A. मां 'एह जि सगी' नथी. ३. K. जेणीइ ४. K. लगइ

व्याख्या:— महाक्रूर=दुष्ट हिंसक जीव हरि=सिंह, करि=हस्ती-साप-प्रमुख सर्व जीव सुखिइं जीपीइ=वशि कीजइ, पणि एक कंदर्प जि दुर्जेः=जे जीपी न सकीइ । पणि ते कंदर्प केहवउ छइ ? - 'कय-सिवसुह-विरामो'=कीधां मोक्षसुखनइ अंतराय छइ=मोक्षसुख पामिवा न दिइ । हवइ जे एहवा कंदर्पनइ जीपइ तेहनइ माहरउ प्रणाम ।

ते कहइ—

तिहुयण-जगडण-उब्भट-पयाव-पयडो वि विसम-सर-वीरो ।

जेहिं जिओ लील ए नमो नमो ताण धीराणं ॥३५

व्याख्या:— जीणइ महात्माए त्रैलोक्यनइ जगडण=पीडणहार, उब्भट=प्रचंड प्रताप, तिणि करी विख्यात एहवउ विषमसर=कंदर्परूप वीर=सुभट एकांगवीर जीणे भाग्यवंते जीतउ छइ तेहनइ नमस्कार हु । त्रैलोक्य-माहि यश शीलवंत जि नउ विस्तरइ ।

निय-सील-बहुल-घणसार-परिमलेणं असेस-भुवणयलं ।

सुरहिज्जइ जेहिं इमं नमो नमो ताण पुरिसाणं ॥३६

व्याख्या:— निज=आपणउं शील=मन, वचन, काय त्रि-करण-सुद्ध, बहुल, सीलव्रतरूप उ-ज्ज्वल, घनसार=कपूर जस-रूपीइ, परिमल=वासि करी, असेस=समस्त पृथ्वीमंडल सुगंध कीजइ जीणइ पुरुषे ते सत्पुरुषनइ नमस्कार हु ।

वली शील पालतां दोहिदूं ते कहइ—

रमणी-कडक्ख-विकखेव-तिकख-वाणेहि सील-सन्नाहो ।

जेसिं गउ न भैर्य नमो नमो ताण सुहडाणं ॥३७

व्याख्या:— ते पुरुषनउं शील-सन्नाह=ब्रह्मचर्यरूप कवच, रमणी=स्त्री, तेहना कटाक्ष-त्राण तीखा, तेहे करी शील-सन्नाह भेदाणउ नही जेह सुभटनउ, तेहनइ नमस्कार करिवा योग्य ।

वली एह जि दृष्टांतिइ करी दइइ—

निव-धूआ नियरूवावहत्थियासेस-सुंदरी-वग्गा ।

घण-सोहृग-निरुवम-पेम्मा लावन्न-रुइ-रम्मा ॥३८

जर-जउजर-थेरी इव परिहरिआ जेण नेमिनाहेण ।

बंभवय-धारीणं पढमोदाहरणमेस जए ॥३९ (युग्मं)

व्याख्या:— नृप=राजा श्री उग्रसेन, तेहनी बेटी राजीमती, निज=आपणइं रूपिइं करी, जोती=निर्जणी, सकल रंभा-तिलोत्तमादि देवसुंदरी=देवांगनाना समूह छइ । वली केहवी ? 'घणसोहृग'=घणउं सौभाग्य, तिणि करी सहित छइ । वली केहवी ? निरुवमपेम्मा=उपमा-तीत नव भवनउ प्रेम=स्नेह जे साथइ बांधिउ छइ । अनइ वली लावण्य-सहित सरीरनी रुचि=कांति, तिणि करी रम्य=मनोहारिणी । एहवी इ राजीमती जीणइ श्री नेमिकुमारि हेलाइं परिहरी=रयजी । कहिनी रीतिइं ? 'जर-जउजर०'=जरा कहीइ वृद्धपणउ तिणि करी जाजरउं, इंद्रियनी निबलाईइ करी वली-पलित तिणि करी ढीला हूया छइ अंगना अवयव एहवी जे वृद्धा स्त्री, तेहनइ जिम पंचवीस वरसनु पुरुष परिहरइ, तिम श्री नेमिनाथि राजीमती परिहरी । एहवा ब्रह्मव्रत-धारी श्री नेमिनाथ, तेहनूं पहिलउं उदाहरण जाणिवउं । एतलइं गाथानउ अर्थ हूउ । हिव विस्तर अर्थ कथा-हूंतउ जाणिवउ । ते नेमिचरित्र नवभवगमित संक्षेपइं करी कहीइ—

[१७. नवभव-गर्भित नेमि-चरित्र]

जंबूद्वीपि भरतक्षेत्रि अचलपुर नगर । तिहां विक्रम राजा राज्य करइ । तेहनइ गृहांगणि धारिणी भार्या, स्रुठ खीने गुणे करो अलंकृता । अन्यदा रात्रिनइ समइ निद्रा-माहि सहकार-नउ वृक्ष एक दीठउ । पणि वली कोई एक दिव्य पुरुष आवी धारणीनइ इसिउं कहइ जउ, 'ताहरइ आंगणइ सांप्रत ए वृक्ष वावउं छउं । वली केतलइ कालि अनेथि वाविसु । इम ए वृक्ष नव वार वावीसिइं अनइ एहनां फल उत्कृष्टां दिनि दिनि वाधतां होसिइं ।' इसिइ धारणी जागी । प्रभाति राजानइ सउणानी वात कही । पछइ सुपनपाठके कहिउं, 'तुम्हारइ पुत्रनी प्राप्ति होसिइं । पणि नव वारनउ अर्थ जाणी न सकीइ । ए वात तु ज्ञानी जाणइ ।' पछइ धारिणी गर्भ धरती पूरे मासे भलइ दिवसि पुत्र जायउ । पछइ राजाइ दस दिवस पुत्र-जन्मना उत्सव करी धन एहवउं नाम दीधउं । पछइ बालक वाधतउ वाधतउ यौवनावस्थाइं आविउ ।

एहवइ प्रस्तावि कुसुमपुरि नगरि, राजा सिंह विमलाराणी सहित सुखिइं रहतां, धनवती एहवइं नामि पुत्री जाई । ते पणि धनवती वाधती वाधती सकल कला अभ्यसती यौवनावस्थाइं आवी । इम एकदा उद्यान-वन-माहि क्रीडा-भणी गई, तिहां धनवतीइं क्रीडा करतां कोई एक पुरुष हाथि पाटी लीधइ दीठउ । तिसिइं धनवतीइं ते पुरुष-कन्हलि बलात्कारि पाटी लीधी । पछइ तिणि पाटीइ लिखिउं छइ जे रूप ते जोई पुरुष-प्रति कहिवा लागी जउ, 'ए रूप कहिनउ आश्चर्य-कारक ते कहइ ?' तिवारइ तिणि पुरुषिइं कहिउं, 'अचलपुर नगरनउ अधिपति विक्रमराजानउ पुत्र धन, तेहनउं ए रूप ।' पछइ ते धननउं एइ रूप देखी रोमांच अंगि ऊपनउ । वली-वली रूप-सामहउं जोती मदनने बाणे पीडी हुंती कमलिनी सखा प्रति कहइ, 'एहवउं रूप मइं कहीइं दीठउं नहीं । ए रूप जोतां मुझनइ जे आनंद ऊपजइ छइ ते परमेस्वर जाणइ ।' पछइ कमलिनी सखी साथिइं धनवती धरि आवी, पणि बोलइ नहीं, चालइ नहा, सूइ नहीं । एहवउं स्वरूप देखी कमलिनी पूछइ, 'हे सखि ! ए सिउं जे तूं बोलइ नहीं ? मुझ आगलि तु ताहरइ कांई गोप्य नथी ।' तुहइ धनवती बोलइ नहीं । पछइ कमलिनीइं कहिउं, 'जाणिउं, ते धन जे चित्रि लिखिउ दीठउ, तेहनउं ध्यान करइ छइ रात्रिदिवस ।' इणइ वचनि धनवतीइं नीचउं माथउं कीधउं । पछइ कमलिनी कहइ, 'सखि ! धीरपणउं आणि ।'

तिवार पछी धनवती मा-कन्हइ आवी । तिसिइं माइं सालंकार साभरण करी पिता-समीपि मोकली । पुत्री देखी पितानइ वरनी चिंता ऊपनी । तेतलइ पुण्यना योग-लगइ विक्रमराजा-नउ दूत राजकाज-भणी आविउ । ते जेतलइ राजकाजनी वात कही ऊभउ रहिउ, तेतलइ वली राजाइं पूछिउं, 'दूत ! कांई कउतिग दीठउं पृथ्वी-माहि ?' तेतलइ दूत प्रणाम करी कहिवा लागउ, 'राजन ! राजा विक्रमनउ पुत्र धन अनइ ताहरी पुत्री धनवती ए बिहुंन संयोग जउ मिलइ तु एतला उपरांत कांइ कुतिग नथी ।' तिवारइ राजा कहिवा लागउ, 'अहो दूत ! तइं माहरा मननी वात जाणी । जु ए वात कही तु हिवइ ए वात सफल करि ।' पछइ ए वात सखीना मुख-इतु धनवतीइं सांभली मनि हर्ष धरइ । तिसिइं दूत-नइ राजाइं कुंकुम अणावी लेख लिखी दीधउ । पछइ दूति जई अचलपुरि राजा विक्रमनइं ए

१. K. क्रीडानइं. २. K. जइ

वात कही जउ, 'घन अनइ धनवतीनइ ए संयोग मेलउ । आगइ तुम्हारइ स्नेह छइ । विशेष तु धनवतीनइ संयोगि स्नेह गाढेरउ वाधिसिइ ।' पछइ राजाई ए वात पडिवजी, लेख लिखी, तेह जि दूत पाछउ चलाविउ । तेतलइ धनकुमार पोलिइ बइठउ देखी दूति प्रणाम करी सर्व वृत्तांत कहिउ । पछइ धनकुमारि पणि धनवती-भणी आपणउ मुक्ताफलनउ हार अनइ लेख ते दूत-हाथि छानउ दीधउ । पछइ दूति सिंहाराजानइ आवी सर्व वात कही संतोष ऊपजाविउ । पछइ दूतिइ प्रछन्न धनवतीनइ लेख अनइ मोतीनउ हार दीधउ । धनवतीइ लेख वांची हार आपणइ गलइ घातिउ, मननइ कहइ, 'धनकुमारि मुन्ननइ ए संचकार दीधउ ।' पछइ दूतनइ अपार-संतोषि दान देई विसर्जिउ ।

पछइ सिंहाराजाई आपणउ प्रधान सज्ज करी अनेक हस्ती-तुरंगम-धन-कनक-मणि-माणिक्य-मुक्ताफल-सहित धनवती स्वयंवरा चलावी । मार्ग उल्लंघी क्रमिइ अचलपुरि आव्या । पछइ भलइ दिवसि पाणिग्रहनउ उत्सव हूउ । आपणपउं कृतार्थपणउं मानता महा रुद्धिनइ विस्तारि घरि आव्या । मुख अनुभवतां एकदा प्रस्तावि राजा विक्रम धन-धनवतीइ परिवरिउ गजेंद्रि बइसी जेतलइ वन-माहि गयउ, तेतलइ तिहां चतुर्दानी श्री वसुंधराचार्य वन-माहि देखी राजा विक्रम पणि सपरिवार तिहां वांदिवा आविउ । उपदेस सांभली देसनानइ प्रांति राजा विक्रम ज्ञानी-कन्हइ पूछइ, 'स्वामिन ! घन जहीइ गर्भि आविउ, तहीइ मातानइ सउणा माहि आवी एक पुरुष इ-सिउं कहइ, 'एकवार आंउ आंगणइ वावउं छउं, वली आठ वार वावीसिइ ' इम जे कहिउं, तेहनउ कउण विशेष ?' ज्ञानी कहइ, 'ए नव भवनउं स्वरूप सूचविउं ।' पछइ राजादिक सहू आपणइ आपणइ घरि आविउ । अन्यदा धन-धनवती उद्यानवन-माहि आव्या । तिहां एक महात्मा मूर्छाई अचेत पडिउ देखी सीतल जल-वायुने योगे सचेत कीधउ । पछइ ते महात्मा-कन्हइ धर्मोपदेस सांभली, घरि तेडी, दूध बहिराविउं । मास-दिवस राखी महात्मा-कन्हलि पूछइ, 'तुम्हे अचेत थई कांइ पडिया हूंता ?' तिसिइ महात्मा कहइ, 'संसार-हूंतउ थाकउ, तेह-भणी प-डिउ परमार्थ-इतु । इय-इतु वात सांभलउ । नामि करी हूं मुनिचंद्र । संघात एक आवतउ हूंतउ ते साथि आवतां वाट-हूंतउ भूलउ । तृषाक्रांत इहां आवी पडिउ । ति वार-पछी तुम्हे जे उपचार कीधउ तिणि हूं सचेत हूउ । हिव तुम्हे गृहीधर्म, द्वादशव्रत-मूल सम्यक्त्व पडिवजउ ।' पछइ धन-धनवतीइ ते महात्मा-समीपि सम्यक्त्व लीधउं । पछइ विक्रमराजाई आपणउं राज धनकुमारनइ देई चारित्र लीधउं । पछइ केतलउ काल राज भोगवी धनवतीनउ पुत्र जयंत, तेहनइ राज देइ, धन-धनवतीइ दीक्षा लेई, केतलउ काल आचार्यपद भोगवी, प्रांत-कालि मास-दिवस-सीम अणसण पाली, धन-धनवती मरी सौधर्मइ देवलोकि इंद्र-सामानिक देव हूया ।

इसिइ वैताल्यपर्वति उत्तर श्रेणिइ सूरतेजपुरि, सूर-नामा विद्याधर, विद्युन्मती भार्या, तेहनी कूखिइ धननउ जीव देवलोकतु च्यवी ऊपनउ । पूरे दिवसे पुत्रनउ जन्म हूउ । नाम चित्रगति दीधउं । हिव ते वाधतउ वाधतउ संपूर्ण कला अभ्यसइ । इसिइ ईणइ वैताद्विय दक्षण-श्रेणिइ अनंतासिंह राजा, शशिप्रभा भार्या, तेहनो कूखिइ सौधर्म देवलोक-इतु धनवतीनउ जीव च्यवी, रत्नवती एहवइ नामिइ, ऋणा पुत्र-ऊपरि पुत्री हुई, संपूर्ण गुण-सहित वाधती वाधती यौवनावस्थाई आबो । तिसिइ राजाइ पुत्रीनइ वर जोतां नैमित्तिक पूछिउं । तिसिइ

१ L. P. अपारि संतोषि, K. पारितोषिक दान.

नैमित्तिक कहइ, 'राजन ! सांभलि । जहीइ झुझ करतां ताहरा हाथ हूंरू खांडउं जे लेसिइं अइ नेंरीश्वरे जेहअइं माथइं फूअनी वृष्टि होसिइं, ते ताहरी पुत्रीनउ पति भर्तार होसिइ ।' ए वात सांभली राजाई नैमित्तिक दानि करी संतोषिउ ।

इसिइं भरतक्षेत्रि चक्रपुरि, राजा सुग्रीव, तेहनउ वि भार्या छइ, एक यशश्चिनी, बीजी भद्रा । ते बिहुनई सुमित्र अनइ पद्म एहवइ नामि वि पुत्र हूया । भद्रानु पुत्र पद्म यशश्चिनीनउ पुत्र सुमित्र । हिव भद्रा चींतवइ, 'सुमित्र-थिकां माहरा पुत्रनइ राज नही हुइ ।' तेह-भणी भद्राइ सुमित्रनइ विष दीधउं । सुमित्र आकुलउ हूउ, तेतलइ राजा तिहां आविउ । अनेक मंत्रतंत्र कीधा, पणि गुण न ऊपजइ । तिसिइं लोके वात प्रकट कीधी जउ, ' भद्राई सुमित्रनइ विष दीधउं ।' ए वात सांभली भद्रा नाठी । राजा सुमित्रनइ धर्मोषध कराविवा लागउ । वली सुमित्रना गुण चींतवी चींतवी रोवा लागउ । तिसिइ कउतिगीयाल चित्रगति विमानि बइठउ ते नगर-ऊपरि आविउ । नगरना लोक दुःखी देखी तिहां आवी लोकना मुख-इतु वात जाणी । जेतलइ मंत्र गुणी पाणीइ सुमित्र छांटिउ, तेतलइ सुमित्रनउ विष ऊतरिउं । सुमित्र बइठउ हूउ । लोकना वृंद देखी कहइ, 'एवडा लोक मूस-पाखती कांइ मिल्या छइ ?' तिसिइं राजाई विष-प्रदान भद्राई जिम दीधउं अनइ चित्रगतिइ जिम विष वालिउं इत्यादि सर्व वृत्तांत कहिउं । तिसिइं सुमित्र ऊठी विनयपूर्वक चित्रगतिनइ कहइ, 'तइं जे उपगार कीधउ, तीणइं ताहरउं कुल जाणिउं । परं तथापि आपणउं कुल प्रकासउ ।' इसिइ चित्रगतिनइ सेत्रकइ सर्व वात कही । पछइ सुमित्रिइं चित्रगतिनइ भोजनादिक घणउ विनय साचविउ । इसिइ चित्रगति चालिवा लागउ । तिसिइ सुमित्र कहइ, 'हे मित्र ! सुयशा नामिइ केवली इहां आवणहार छइ ते वांदी पछइ घरि पहुचिज्यो ।'

तिसिइं केवली आविउ । राजादिक सर्व लाक वांदिवा गया । केवली उपदेस देवा लागउ । तिसिइ चित्रगति गुरुनइ वांदी सम्यक्त्त पडिवजइ । तिसिइं सुग्रीव गुरुनइ वांदी पूछिवा लागउ जउ, 'भद्रा सुमित्रनइ विष देई किहां गई ?' तु केवली कहइ, 'नासता चोरे झालो । सर्व वस्त्र-आभरण लेई पालि-माहि लेइ गया । तिहां वणिजारा आव्या, तेहनइ हाथि भद्रा वेची । वली ते वणिजारा-हूंती नाठी । वन-माहि दविइं दाधी । पछइ मरी, पहिलइ नरगि गई । तिहां-हूंती तिर्यच-माहि भमी, चंडालनइ घर भार्या हुई । तिहां संउकिनइ संबधिइं मरी, वली त्रीजइ नरगि गई । इत्यादि अनंत दुक्ख पामिसिइ ।' इत्यादि उपदेस सांभली वैराग्य-लगइ सुग्रीव-राजाइ दीक्षा लीधी, सुमित्रनइ राज्य दीधउं । चित्रगति आपणइ नगरि आविउ । पछइ सुमित्रइ ते पद्मभाईनइ केतलांएक गाम दीधां । पणि तु ही रीसाणउ हूंतउ नीकली गयउ ।

एहवइ प्रस्तावि अनंगसिंहनउ पुत्र कमल नामिइं विद्याधर, सुमित्रनी बहिन कलिगराजानी भार्या अपहरी । तिसिइं सुमित्रनी प्रीति मनि आणी, चित्रगतिइं कमल विद्याधर-साथिइं संग्राम मांडिउं । वेदानइ सखाथति अनंगसिंह आविउ । तु ही तिहां चित्रगतिइं रणांगणि सर्व शस्त्र नीठालियां । तिसिइं रत्नवतीनउ पिता देवतादत्त खड्ग लेई वइरी चित्रगति-प्रतिइं कहइ, 'अरे ! नासि नासि, नहीतरि ईणइ खांडइ ताहरउ मस्तक-छेद थासिइ ।' तिसिइं चित्रगति

। L. Pu. ०गति प्रति, २. L. नीठव्यां P नीठव्यां.

हसीनइ कहिवा लागउ, 'अरे ! तइ न सांभलिउं जउ - कायरना हाथनउं शस्त्र वीरनइं मंडन हुइ ?' इसिउं कहितउ जि 'वीतरानी परिइं ऊलली, चित्रगतिइं अंधकार विकुर्वी तेहना हाथनउं खांडउं लीधउं । अनइ सुमित्रनी बहिन पणि लीधी । क्षणांतरि जउ जोइ, तु न ते खांडउं, न ते स्त्री । पछइ क्षण एक विषाद करी ते ज्ञानीनउं वचन चींतारिउं—'जे ताहरउ खांडउं लेसिइं, ते पुत्रीनइ भर्तार होसिइ' । पछइ हर्ष धरतउ चींतवइ, 'हिवइ ते खड्गनउ हरणहार मइ किम जाणीसिइं ? वली तां एक अहिनाण देहरइं कुसुमवृष्टिनउं छइ ।' तिसिइं चित्रगति सुमित्रनी बहिन अखंड-शील लेई आविउ ।

तिसिइं सुमित्र भगिनीनइ विरहइ पुत्रनइ राज देई आपणपे चारित्र लीधउं । नव पूर्व किंचित न्यून सुमित्रिइं भण्वा । तिसिइं सुमित्र गुरुनी अनुज्ञा पामी विहार करतउ मगध-गाम-बाहिरि काउसगि रहिउ । तिसिइ उरमाई पद्म जे पूर्विइं रीस-लगइ बाहिरि नीकलिउ हूंतउ, तीणइं ते मुनि दीठउ । तेतलइ वयर जागिउं । तेणइ पद्मि आकर्णांत बाण भूंकी महात्मा हीइ तिम वीधिउ, जिम ते पद्म नरगि गयउ । ए भाव पछइ ते रुषि चींतवइ, 'ए अपराध माहरउ, जे मइं एहनइ राज नापिउं ।' वली आपणपे सर्व-जीव-साखिइं 'मिच्छामि दुक्कड' देतउ मरीनइ ब्रह्म-देवलोकि देव हूउ । पद्म तिहां-हूंतउ जातउ सापिइं डसिउ । पछइ मरी सातमी नरक-पृथ्वीइ गयउ । सुमित्रनउं मरण जाणी चित्रगति असमाधि करतउ नंदीश्वरि यात्रा-भणी गयउ । तिहां रत्नवती-सहित अनंगसिंह, बीजा इ विद्याधर, देवता, सर्व तीर्थयात्रा-भणी मिल्या छइं । तिसिइं चित्रगति शाश्वतां तीर्थनी पूजा करी, भावस्तुति-भणी वीतरागनां स्तवन कहिवा लागउ । तिसिइं सुमित्र ब्रह्मलोक-हूंतउ आवी चित्रगति-ऊरि कुसुमनी वृष्टि कीधी । पछइ अनंगसिंह ते फूलनी वृष्टि देखी खांडानउ हरणहार जाणिउ, अनइ पुत्रीनउ वर पणि एह जि एहवउ निश्चय करो, मनि हर्ष आणिउ । तेतलइ रत्नवतीइ चित्रगति दृष्टिइं दीठउ । भर्वांतरनउ स्नेह जागिउ । पछइ पिताइं तिहां जि लगन लेई पुत्री रत्नवती चित्रगतिनइ परिणावी । जिम सोना नइ हीरानउ संयोग मिलिउ सोभइ, तिम रत्नवती नइ चित्रगति शोभिवा लागं । पछइ घणउ काल गृहस्थावास पाली, रत्नवतीनु पुत्र पुरंदरनइ राज देई आपणपे चारित्र लीधउं । पछइ घणउ काल चारित्र पाली माहेंद्र-देवलोकि देवतापणउं पाम्यां ।

इति श्री शीलोपदेशमालानइ बालावबोधि श्री नेमिचरित्र च्यारिभवनउं वर्णन कहिउं ॥

हिवइ इसिइं प्रस्तावि, पश्चिम-विदेहि, पद्मविजयि, सिंहपुर नगरि, हरिनंदी राजा अनइ प्रिय-दर्शना भार्या । तेहनी कुंखिइं माहेंद्र-देवलोक-इनु चवी अपराजित-पुत्रपणइ अवतरिउ । हिव ते मउडइं मउडइं वाघतां सर्व कला अभ्यसी । इम एकदा महूतानउ पुत्र विमलबोध अनइ अपराजित कुमार वेहूं मित्र घोडइ चडी वहियालिइं घोडा फेरिवा लाग । तिसिइं तिणे दुष्ट घोडे वेहूं महा अरण्य माहि लीधा । जेतलइं वेहूं मित्र घोडा-थका ऊतरइ, तेतलइं ते वेहूं घोडा पड्या । पछइ राजकुमार अनइ प्रधानपुत्र तलावि पाणी पीई, सुत्था थई, कहिवा लाग, 'आपणपे आगइ देसांतरनी मनसा करतां, हिव ते सफल' करीइ । पितानउ वियोग सहसिउं, पणि पृथ्वीनां कउ-तिग जोईइ ।' पछइ वेहूं नवनवां कउतिग जोतां जावा लाग ।

१. L. वीतरागनी B. वानरनी २. Pu. करां

तेतलिइं 'राखि' 'राखि' करतउ कोई एक पुरुष जतउ आवी कुमारनइ सरणइ पइठउ । तेतलिइं कुमारी कहिउं, 'म बीहि' । एतलिइं 'हणि' 'हणि', 'मारि' 'मारि' करतां राजाना पुरुष आवी कहइ, 'ए चोर । ईणइं घणा लोक 'मुस्या छइ, अम्हे तु मारिसिउं ।' तिसिइं कुमार हसीनइं कहिवा लागउ, 'इंद्र जउ आपणपइ आवइ, तु ही एहनइ हूं नापउं ।' तिसिइं ते जण कुमारनइं हणवा ऊठथा । तेतलिइं कुमार साहमु थयउ । सर्व नाठा । पछइं राजानइं जई वात कही । तिसिइं सुकोसल-राजाइं आपणउं घणउं सैन्य मोकलिउं । ते ही कुमार भांजिउं । पछइं राजा आपणपइं आविउ । झुझ करतां सुकेशल राजाइं आपणा मित्रनउ पुत्र कुमार ओलखी युद्ध निवारिउं । पछइं अपराजितनइं आपणइ घरि लेई आविउ । राजाइं कुमारनइं आपणी बेटी कनकमाला परिणावी । कुमार केतलाएक दिन तिहां रही, देसांतरनां कउतिग जोवा-भणी, राजानइ अणकहिइं, रात्रिइं वेहू चाल्या । मार्ग उल्लंघतां नगर दुकडी एक कालिकादेवी छइ, तेहना भुवन-मांहिं जेतलिइं आव्या, तेतलिइं कुमारि रुदन सांभलिउं । पछइ खड्ग हाथि लेई शब्द-केडिइं जि नीकलिउ । तिसिइं तिहां एक आगिनउ कुंड, ते-समीपि स्त्री एक, पुरुष एक खड्ग हस्ति, देखी कुमार कहइ, 'अरे दुरात्मन ! ए स्त्री मूकि, नही तु झुझ करि ।' तिसिइं विद्याधर अनइ कुमार झुझ करतां विद्याधर हारिउ । पछइं कुमारिं ते रत्नमालानउं पाणिग्रहण कीधउं । केतलउ काल तिहां रही पृथ्वी-मांहिं परिभ्रमण करतां कुंडनपुरि आव्या । तिहां केवलज्ञानी देखी, भाव-सहित केवली वादी, उपदेस सांभली, पूछिवा लाग, 'स्वामिन ! अम्हे भव्य, कि अभव्य ?' तिसइं केवली कहइ, 'तुम्हे भव्य छउ, कुमार ! सांभलि, जिणि कारणि ए पांचमा भव-हूंतउ नवम भवि तूं श्री नेमि-नामा तीर्थंकर थाएसि । अनइ ए मंत्री-पुत्र ताहरइ पहिलउ गणघर थासिइ ।' ए वात सांभली वेहू हर्ष धरता पृथ्वी-मांहिं कउतिग जोई छइं ।

इसिइं आनंदपुरि, जितसत्रु-राजा, धारणी प्रिया, तेहनी कूखिइ माहेन्द्र-देवलोक-इतु रत्नवतीनउ जीव चवी, प्रीतीमती नामिं पुत्री हुई । अनुक्रमिइं वाधती, सकल शास्त्र भणी, यौवनावस्थाइं आवी । तिसिइं पिता-आगलि प्रतिज्ञा कीधी, 'जे मुझनइ विद्याइं करी जीपिसिइ, ते माहरउं पति भर्तार होसिइ ।' एहवी प्रतिज्ञा जाणी पिताइं स्वयंवरा-मंडप मंडाविउ । तिहां सकल राजा भूचर खेचर तेडाव्या, अनइ सर्व तिहां आव्या । इसिइं मित्र-सहित अपराजित कुमार पणि आविउ । तिणि मनि एहवउं चींतविउं जउ, 'रखे अम्हनइ कोई ओलखइ' । तेह-भणी मुखि गुटिका चाती रूपनउ परावर्त्त कीधउ । तिसिइं प्रीतिमती कन्या हाथि वरमाला धरी, आगलि प्रतिहारिणी सर्व राजाना अवदात प्रगट करती, सभा-मांहिं आवी । तेतलिइं सर्व राजा तेहनइ रूपि मोहिआ हूता स्तंभनी परि-हूआ । तिसिइं प्रीतिमतीइं प्रश्नोत्तर मांडया । पणि वलतउ उत्तर कोई न दिइ । तिवारइं लोके कहिउं, 'विधात्राइं एहनइं सरीखउ वर वीसारिउ ।' पछइ राजा सचित हूउ, 'एतले राजाए मिले जु कन्यानउं मन न मानिउं, तु हिव सिउं कीजिसइं ?' इसिइ हरिनंदन (?) अपराजितकुमार चींतवइ, 'स्त्री-साथिइं वाद करतां सोभइ नही, पणि तथापि कांई आपणउ पराक्रम देखाडीइ ।' पछइ कुमारि पूतलीनइ माथइ हाथ देई पूतली बोलावी । पूतली कन्या-प्रति कहइ, 'कुण गुरु ? कुण देव ?' इत्यादि पृच्छा-उत्तर करतां राजकन्याइ हारिउं । तिसिइं

पूतलीइ कहीउं जउ, 'वरमाला माहरा स्वामीनइ गलइ घाति।' तिसिइं कन्याइं पूर्व-भवना स्नेह-लगइ जे कुमार कापडीनइ वेपिइ छइ, तेहनइ कंठि वरमाला घाती। ते देखी सर्व राज-कुमार रीसाणा हूँता, हथीआर लेई झुझवा लाग। तिसिइं एकलउ कुमार झुझिवा तिम लागउ-जिम सर्व राजकुमार भंगा। तिसिइं सोमप्रभ माउलउ अपराजितनइ ओलखी कहिवा लागउ, जउ, 'घणे दिहाडे आजतू दीठउ। भमरानी रीतिइं तुम्हे काई भमउ छउ? मातापिता तुम्हारी अस-माधि घणी करइं छइं।' सोमप्रभिइं बीजा सर्व राजा समझाव्या। पछइ स्वाभाविक रूप करी, भलइ लग्नि पाणिग्रहण कीघउं। अनइ वली जितशत्रुराजाइं आरणा मुंहतानी बेटी विमलबोधनइ देवरावी। केतलउ काल तिहां रहिया। तिसिइं कुमारनी सुधि जाणी, हदिनंदनराजाइं आप-णउ प्रधान कीर्तिराज मोकली, अपराजित तेडाविउ। पछइ कुमारइं खेचरी-भूचरी सर्व स्त्री परिणी हूँती ते एकठी करी, स्वसुरानइं पूछी, तिहां-हूँतउ चालिउ। थोडे दिहाडे सिंहपुरि नगरि आवी मातापिता प्रणम्या। पछइ हरिनंदन-राजाइं पुत्रनइ राज देइ आपणपे दीक्षा लीधी। चारित्र पाली, मोक्ष पहुतउ। पछइ अपराजित राजा विमलबोध महता-सहित सुखिइं राज पालतां, अव-सर जाणी, अपराजिति आपणा पद्म-पुत्रनइ राज देई, स-कलत्र चारित्र लीघउं। केतलउ काल चारित्र पाली, प्रांत-समइ अणसण लेई, आरण-देवलोकि ईंद्र-सामानिक हूउ।

इसिइ ईणइ द्वीपि हस्तिनागपुरि, श्रीषेण राजा, श्रीमती भार्या, तेहनी कूखिइ अपराजितनउ जीव, इग्यारमा देवलोक्तु चवी, शंख-स्वप्न-सूचित हूँतउ अवतरिउ। पूरे दिवसे पुत्र जायउ। शंख एहवउं नाम सउणानइ अनुसारि दीघउं। इसिइं विमलबोधनउ जीव पनि सुबुद्धि महता नइ घरि मतिप्रभ एहवइ नामिइं पुत्र हूउ। एहवइ प्रस्तावि देसनी सीमना लोक राजानइ आवी पुकार करइं जउ, 'स्वामी! विशाल-शृंगि डूंगरि समर नामा पल्लीपतिइं सर्व धन अम्हारां लूटी लीघां। अम्हे तु वसी न सकउं।' पछइ राजाइं प्रयाण-ढुका देवरावी। जेतलइ राजा चालिवा लागउ, तेतलइ शंखकुमार राजानइं प्रणमी कहइ, 'स्वामी! कीडी-ऊपरि तुम्हारी सी कटकी?' पछइ राजाइं कुमारनइ आदेश दीघउ।

तिसिइं शंखकुमार सर्व कटक एकठउं करी पालिनइ सीमा-सेढइ गयउ। तेतलइ पल्ली-पतिइं शंख आवतउ जाणी झुझ करिवउं मांडिउं। तिसिइं शंखकुमारि तिम किमइ युद्ध कीघउं, जिम पल्लीपतिइं गलइ कुहाडउ करी शंखकुमारनइ शरणि आविउ। पछइ जे जेहनी वस्तु हूँती, ते तेहनी देवरावी। दुर्ग आपणइ वसि करी, शंखकुमार पाछउ वलिउ।

तिसिइं अंतरालि आवतां, रात्रि सुखनिद्राइं सूतां, एक स्त्रोनउं रुदन सांभली, कुमार स्त्री-समीपि आवी पूछइ, 'हे स्त्री! तुझनइ कउण दुक्ख?' तिसिइं स्त्री कहइ, 'अंगदेश चंपानगरी, जितारि राजा, कीर्तिमती प्रिया, तेहनी पुत्री यशोमती जेतलइ यौवनावस्थाइं आवी, तेतलइ श्रीषेणराजानु पुत्र शंखकुमार, तेहना गुण सांभली यशोमती अनुराग धरवा लागी। ते वात राजाइं पनि सांभली। पछइ श्रीषेणराजा-भणो हस्तिनागपुरि संबंध करिवा-भणी जण मोक-ल्या। तेतलइ मणिशेखर-विद्याधरिं, जे आगइ कन्या मांगी हूँती, तोणइ ए वात जाणी यशो-मती अमहरी। तेहनी बांहिइ वजगी हूँ इशं-तईं' आवी। तिसिइं तिणि पापीइं बलात्कारि हाथ

१. K इहांलगइ.

विछोडी हूँ इहां मूकी । हिवइं हूँ तेहनी धाविमाता, ते मुझ-पाखइ किम रहिसिइं ?' ए वात सांभली कुनार कहइ, 'म रोइ, धीरपणउं आदरि । हूँ हिवडां ते खेचरनइ हणी, कन्या पाछो वालउं छउ ।' इम कही सूर्यनइ उदधि विशालशील शृंग-पर्वतनी गुफानइ बारणइ जेतलइ आवइ, तेतलइ कुमारीनइ प्रार्थना करतउ विद्याधर देखी, शंखकुमार खड्ग काढी विद्याधर प्रति कहइ, 'अरे पागी, परस्त्रीना पापनउं फल आज देखाडिसु ।' तिसिइं विद्याधर धनुष लेईं सामुहु ऊठिउ । तेतलइं कुमारिइं हाथ-हंतु धनुष ऊदाली पाटूइं तिम किमइं आहणिउ, जिम वृक्ष भुंइं पडइ तिम ते भुंइं पडिउ । पछइ कहिवा लागउ, 'आज पछइ हूँ ताहरउ सेवक । पणि तिम करउ जिम एक वार देव वांदिवा-भणी आवउ ।'

पछइ कुमारि ए वात पडिवजी । हस्तिनागपुरि आपणउ वृत्तांत जणावी, धाविमाता कन्या-सहित अणावी, अनेक खेचरे परिवरिया वैताढ्य पर्वति आव्या । तिहां यशोमती-सहित शंख-कुमार शास्वतां चैत्य वांदी, पूजी, पछइ मणिशेखरि विद्याधरि कुमार कनकपुरि आणीउ । वस्त्र-आभरणे बहुमानी, अनेक विद्याधरनो पुत्री-सहित, यशोमतीइं अलंकृत कुमार, श्री जिता-रिराजाइं चंपानगरीइ अणाविउ । तिहां शंखकुमारि महाचंद्रिनइ विस्तारि पाणिग्रहण कीषउं । वली श्री वासुपूज्यनी यात्रा करी, स्वसुरानइ पूछी हस्तिनागपुरि आविउ ।

तिसिइं श्रीषेणराजाइं शंखकुमारनइ राज देई, आपणपे चारित्र लेई, केवलज्ञान पामी, भवि-कजननइ उपदेश देतां, हस्तिनागपुरि आव्या । तेतलइं शंखराजा अंतपुर-सहित आविउ । तिहां श्रीषेण केवलीना मुखनु उपदेश सांभली, वैराग्य ऊपनइ, संसारनु असारपणउं चींतवतउ' शंखराजा केवली-समीपि पूछइ, 'हे स्वामी ! यशोमती-साथिइं एवहुं जे स्नेह, ते कांइ ?' केवली कहइ, 'पहिलइ धननइ भवि एह जि धनवती प्रिया ताहरइं हूती । पछइ पहिलइं देवलोकि संबंध । वली चित्रगति-रत्नवती । पछइ माहेंद्र-देवलोकि । वली प्रीतिमती-अपराजित । वली आरण-देवलोकि सातमइ भवि । सांप्रत शंख-यशोमती । वली इहां-हूता अपराजित-विमानि देव । वली नवमइ भवि तूं नेमिनाथ होइसि अनइ ए राजीमती होसिइ । एह-भणी तुम्ह बिहुनइ पूर्वभवनउ स्नेह छइ ।' इत्यादि पूर्व संबंध सांभली पुंडरीक-पुत्रनइ राज देई, यशोमती-प्रिया-सहित श्री शंखराजा चारित्र लेई, वीस-स्थानकादि तप करी, तीर्थकर नाम-कर्म निकाचित बांधिउं । पछइ अणसण लेई, आराधना करी, मरण पामी, अपराजित-विमानि बेहू देवता हूभा ।

इसिइं जंबूद्वीपि भरतक्षेत्रि सोरीपुरि नगरि, समुद्रविजय राजा, शिवादेवी राणी, तेहनी कूखिइं कार्तिक वदि वारसिनी रात्रिइ चित्रा-नक्षत्र-माहि कन्याराशिइं शंखनउ जीव अपराजित-विमाननु चवी, त्रिहुं ज्ञानि सहित, चऊद सउणे सूचित, परमेश्वरिइं अवतार लीषउ । माता जाग्या पछी भर्तार-प्रति सउणानु फल पूछिउं । तिसिइं समुद्रविजय कहइ, 'ए सउणानइ अनुसारि पुत्र होसिइ ।' तु ही नैमित्तिक पूछिया । नैमित्तिके विचारीनइ कहिउं, 'तुम्हारउ पुत्र बावीसमउ तीर्थकर हो-सिइ ।' ए वात सांभली शिवादेवी हर्षी हूती गर्भ धरिवा लागी । तिसिइं इंद्रनउ आसन कंप हूउ । पछइ इंद्रि अवधि-ज्ञानिइं करी बावीसमउ जिन जाणी, प्रणाम करी शक्र-स्तव भणी यथा-स्थानि पहुतउ । परमेश्वरनइ अवतारि राजानइ भंडार कोठार सहू धनि करी वाध्यां । गर्भ-नइ प्रमाण बंदीवाण सर्व मूकाणा ।

पछइ मातानइं जे जे डोहला ऊपजइं ते ते सर्व इंद्रादिक देव पूरवइ । इम करतां 'साद्धाष्ट [दिन] नव मसवाडा हूया । इसिइ श्रावण सुदि पांचमी दिनि चित्रा नक्षत्र-माहि स्वामीनउ जन्म हूउ । तिसिइ इंद्रनइं आसनकंप हूउ । पछइ इंद्रि स्वामीनउ जन्म जाणी, अव-स्वापिनी विद्या देई, पांचे रूपे करी परमेश्वरनइ मेरु-पर्वति लेई आविउ । तिहां अति-पांडु कंबल-शिला-ऊपरि योजन-मुख कलसे करी परमेश्वरनइ जन्म-महोत्सव करी, पूजी अर्ची, अवस्वापिनी विद्या अपहरी, स्वामी माता-समीपि मूक्या । देवताए सुवर्ण-रत्ननी वृष्टि कीधी । पछइ परमे-स्वरनइं अंगूठइ अमृत संचारिउं । इंद्र परमेश्वरनइं वांदी, खमावी नंदीश्वरि पहुतउ । इसिइ प्रभातनउ समउ हूउ । सूर्य ऊगिउ । जउ माता जागइ, तु पुत्र सालंकार, साभरण देखइ । तेतलइ दासीइं राजानइ वधामणी दीधी । पछइ राजाइं पुत्रनइ जन्मि पारितोषिक दान देई, सर्व बंदीवाण मूकावी महा महोत्सव कीधउ । पछइ छट्टि दिनि छट्टी कीधी । बारमइ दिहाडइ सर्व कुट्टंब जिमाडी, अरिष्ट विलय गथां गर्भनइ प्रमाणि ते-भणी अरिष्टनेमि नाम दीधउं । पछइ पंच-प्रकारि धात्रीए पालीतउ मोटउ हूउ । स्वामी मनोरथने सए वाधिवा लागउ ।

इसिइ जरासिंधि दूत मोकली समुद्रविजय-राजानइ कहाविउं जु, 'वैताढ्य-पर्वत-समीपि सिंहपुरि सिंहस्थ राजानइ वाधि जि को आणिसिइ तेहनइ हुं जीवयशा बेटी अनइ मनोवांचित नगर आपिसु ।' तेतलइ वसुदेव प्रणाम करी कहइ, 'ए काजु हूं करिसु ।' तिसिइं समुद्रविजयि कहिउं, 'ए अवसर ताहरउ नही ।' तु ही वसुदेव रहइ नही । पछइ वसुदेव चलाविउ । तिहां सिंह-स्थ पणि सामहु आविउ । युद्ध हुउं । वसुदेवनइ कंस सारथी हुई बइठउ छइ । तिसिइ वसुदेवि सिंहस्थनउं कटक भांजी, सिंहस्थराय पाडी, कंस-पाहइ बंधावी, आपणइ नगरि पाछउ आविउ । तेतलइ समुद्रविजयइ वसुदेवनइ एकांति बइसारीनइ कहिउं जउ, 'क्रोष्टिक-नैमित्तिकि इसिउं काहिउं छइ—जे जीवयशानउं पाणिग्रहण करिसिइं, तेहना कुलनउ क्षय होसिइं । हिवइ तूं ते उपाय चींतवि जे कंसनइ माथइ ए पवाडउ घाती, आप सुखी था ।' पछइ वसुदेव जरासिंधु-कन्हइ जई कंस-नइ जीवयशा देवरावी, मथुरानगरी पणि दीधी । इत्यादि बहु वक्तव्य छइ ।

नारायणि जिवारइ कंस हणिउ, तिवारइ जीवयशा जलांजलि न दिइ । पछइ जरासिंधइ ए वात सांभली दूत मोकलिउ । तीणइ ते दूत अवगणी यादवे क्रोष्टिक पूछिउ, तिवारइ कहिवा लागउ, 'त्रिखंड-भोक्ता कृष्ण-राम होसिइं । पणि पश्चिम-दिसिइं श्री विंध्यगिरि-सन्मुख समुद्र छइ तिहां जई रहउ । नारायणी प्रिया सत्यभामा वि पुत्र प्रसवसिइं । तिहां तुम्हे नगरी बसाविज्यो ।' पछइ सर्व यादव सोरीपुर-हूंता नीकल्या सात कुल कोडि साथइं, अनइ उग्रसेन इग्यार कुल कोडि साथि नीकली, पंथ अवगाही, विंध्य पर्वत-दूकडा जेतलइ आव्या, तेतलइ काल-महाकाल-प्रमुख जरासिंधुना पांच सइ पुत्र वाहरइ आव्या । तिसिइं यादवकुलनी अधिष्टायकाइं त्रिणि चिहि रची डोकरीनइ रूपिइं रोवा बइठी । तिसिइं कालि-महाकालि पूछिउं, 'तुं कांइ रोइ ?' ते कहइ, 'तुम्हारइ भए बीहता यादव सर्व आगि-माहि पइठा ।' ए वात सांभली काल-महाकाल कुमर पणि आगि-माहि पइठा । ए वात यादवे सांभली । पछइ अइमुत्तउ पूछिउ जु, 'हिव किम कीजिसिइ ?' तिवारइ कहिवा लागउ, 'जेहनइ कुलि एक महापुरुष हुइ, ते कुल गंजाइ नही । पछइ त्रिणि महापुरुष तुम्हारे कुले, तुम्हे कांइ बीहउ ?'

१. K नवमास अनइ साढा आठ दिन हूआ ।

इसिइ सोरठदेस-माहि आवतां सत्यभामाईं वि पुत्र प्रसव्या, भानु अनइ भामर एहवइ नामि । पछइ कृष्णि तिहां त्रिणिण उपवास करी सुस्थित लवणाधिप आराधिउ । पछइ प्रत्यक्ष हुइ, पंचयज्ञ नामा शंख देई कृष्ण-प्रति कहइ, 'स्थूं करउं ?' पछइ कृष्णि कहिउं, 'नगरनइ ठाम आपि ।' पछइ संतुष्ट हुंतइ नववारही नगरी करी दीधी । अढार हाथ ऊंचउं गढ, बार हाथ पहुलउ, नव हाथ उंडी पाखती खाई, एहवउ खाई-सहित गढ करी दीधउ । माहि अनेक आवास करी दीधा । पछइ वासुदेवनइ काजि अढार भूमिकानु आवास करी दीधउ । ब्रीजां सर्वे घर एक रात्रि-माहि धनदि कीधां । पछइ तिहां द्वारवतीइं कृष्णनइ राज्याभिषेक कीधउ ।

इसिइ श्री नेमिकुमार त्रिहुं ज्ञाने सहित रामति रमिवा लागउ । यादव सर्व नवनवी रामति खेलावई । इम बाल्यावस्था अतिक्रमि श्री नेमिकुमार यौवनावस्थाइं आव्या । वज्र-ऋषभ-नाराच-संहनन-सहित दस धनुष ऊंचा एहवाइ नेमिकुमार विषय-थकी विमुख हूया ।

इसिइं वणिजारा रत्नकंबल लेई आव्या । पणि थोडउ लाभ देखी राजगृह नगरि गया । तिहां जीवयज्ञानइ देखाडथां । मूल करतां कहिउ, 'अधलाख कांबलनउं मूल ।' तिवारइं ते वणिजारा कहइं, 'अम्हनइं द्वारवती नगरीइं लाख द्रव्य देता हुंता । पणि अम्हे न वेच्यो । तिवारइ जीवयज्ञा पूछइ, 'ते द्वारवती नगरी किहां छइ ?' तिवारइं वणिजारे कहिउं, 'धनद-यक्षनी स्थापी द्वारवती धनधान्ये करी भरित-पूरित छइ, अनइ राजा कृष्ण राज करइ छइ ।' ए वात सांभली भूताधिष्ठित पुरुषनी परिइ रोती हुंती पिता-कन्हलि जई कहिवा लागी जउ, 'माहरउ वइरी अजी जीवइ छइ ।' ए वात सांभली त्रिखंड-भोक्ता जरासिंधु कहिवा लागउ, 'हे वत्सि ! सुस्ती था, माहरउं कीधउं जोइ ।' पछइ प्रयाण-भंभा देवरावी, सहदेवादिक पुत्रना सई, दुर्योधन-शिशुपाला-दिक राजाने सहखे वारीतउ, अपशुकने निवागीतउ हुंतउ, जरासिंधु पश्चिम दिसिइं चालिउ ।

तिसिइं नारद-ऋषी रणांगणनइ कुतिगियाल हुंतउ जरासिंधुनइ कहइ, 'तूं कृष्ण साथि पुहची नही सकइ ।' इम रीस ऊपजावी । पछइ कृष्ण-समीपि आवी कहिउं, 'जरासिंधु आवइ छइ, तूं सज्ज था ।' ए वात सांभली नारायण(१ णि) हुंकारउ मूंकी पडहउ वजाविउं । पछइ दसइ दशारनां कटक सज्ज हूयां । अऊठ कोडि पुत्र सन्नाह पहिरवा लाग। तिसिइ उग्रसेन पणि आपणा कटक मेली आविउ । महासेन सांतन राजादिकनां, पांचइ पांडवनी पत्नीना सुसरानां, एतलां सर्व कटक आवी मिल्यां । भले सुकने, अनेक वाजिन वाजते, कृष्ण रथि वइसी चालिउ । क्रोष्टिक-नैमित्तिकि सुहूर्त दीधउं । इम कृष्ण सैन्य मेली जेतलइ सीमइ आवइ, तेतलइ जरासिंधु सामहु आवी चक्रव्यूहपणइ आपणउं कटक राखिउं । सहस्र-आरा एहवउं चक्र, तीणइ आकारि एकणि-एकणि आरइ सहस्र-सहस्र राजा, वि सहस्र रथ, सउ हाथी, पांच सहस्र अश्व, सोल सहस्र पायक, पांच सहस्र राजा चक्रनइ मुखि । कौरव गांधार राजानां कटक केडिइं, आपणपइं पुंठिइ रहिउ । ए वात सांभली कृष्ण पणि गुरुडव्यूहिइं उतरिउ । तिहां पंचास-लाख कुमर गुरुडव्यूहनइं मुखि रहिया^३ । गोविंद-बलिभद्र माथइ रह्या । कटक सर्व बिहुं पासे रहियां । इसिइं ए वात अवधिनइं बलिइं इंद्रिइं जाणी, आपणउ रथ अनइ मातुल सारथी, आपणउ सन्नाह अनइ सर्व शस्त्र नेमिकुमार-भणी मोकल्यां ।

१. K संतुष्ट हूइ हुंतइ Pu. L संतुष्ट वर्त्तमान. २. Pu. दशोदशनां कटक. ३. K मां आ प्रमाणे पाठ छे—पांच पांडव जिमणइं पासइं रहिया । बीजा डाबइं पासइं रहिया । कटक.....

इसिईं बेहू दल मिच्छं, सुभट किलकलारव करईं, हाथिए गुडि ढलईं, घोडे पाखर पडईं, सुभट सनाह पहिईं, माहोमाहि वरगी वरईं । हाथीउ हाथीआ साथिईं, घोडु घोडा साथिईं, रथ रथिईं, पायक पायकिईं, भथाइत भथाइतिईं, सींगणीउ सींगणीया साथिईं, अनेक सल्ल-वावल्ल-भल्ल-तोमर-नाराचे करी माहोमाहि झुल्ल करतां आकास धूलिईं छायेत । लोहीनी नदी वहिवा लागी । सुभट पडिवा लाग । खड्ग ने झात्कारे आकासि उद्योत होइवा लागउ । सींगिणिने टणत्कारे आकाश गात्री रहिउ । एहवी आरेणि होता नारद आकासि नाचतउ, बिहु दलनइ धरिम देतां जि, गदाईं करी जरासिंधुईं राम तिम हणिउ, जिम मुख लोही नांखतउ पडिउ, केसव बाणे करी तिम ढांकिउ, जिम देखइ कोई नही । यादवनउं सर्व सैन्य भागउं । जरा-विद्यानइ बलि सर्व कटक अचेत हूउं ।

तिसिइ मातुल सारथी श्री नेमिकुमार-प्रतिईं कहइ, 'स्वामी ! यद्यपि तुम्हे निरोह निरईं-कार छउ, कहिनी करणवार न करउ, पणि तथापि ए यादव निर्वस जाता उद्धरउ । आपणउ पराक्रम देखाडउ ।' इम कहिइ हंतइ, श्री नेमिनाथइ धनुष हाथि लेईं जरासिंधुना कटकनी ध्वजा सर्व कापी, सर्व शस्त्र छेयां । तिहां संखेसरउ पार्श्वनाथ प्रगट कीधउ । तेहना पखाल-नइ जलि जरा-विद्या गई । यादव सर्व पाछा वल्या । तेतल्लईं जरासिंधु बोलिवा लागउ, 'अरे गोपाल ! माहरउ जमाईं हणी तूं पश्चिम समुद्रईं नासी गयउ सीयालनी परि, तु आज तुझनइ हणी जीवयशा-वाहि जलांजलि देवराविसु ।' इणिईं वचनि कृष्ण बोलिवा लागउ, 'तउ वहिलउ था । ताहरा मायत्रापनइ साथिईं तूझनइं मेलिसु ।' इम कहतां बेहू झुल्ल करतां, ते शस्त्र नही, ते विद्या नही, जे तिहां प्रयुंजी नही । इम झुल्ल करतां, जरासिंधुनां सर्व शस्त्र खूटां । तिसिईं जरासिंधु राजाईं चक्र-रत्न स्मरिउं, तेतलइ ज्वालामाला कराल करतईं चक्र आविउं । तिसिईं नारायण-भणो मूंकिउं । हीयइ जेतलइ लागउं, तेतलइ कृष्णना भाग्य-लगइ हाथि आवि बइठउं । नारायणि चक्र वलतूं मूंकी जरासिंधु हणिउ । तिहां देवताए जयजयारव कीधउ, नवमउ वासुदेव एहवी उद्धोषणा कीधी, कुसुमनी वृष्टि कीधी । पछइ मातुल सारथी आपणइ ठामि पहुतु । त्रिखंड साधी नारायण द्वारवतीईं आविउ । संख १ खड्ग २ धनुष ३ चक्र ४ वनमाला ५ कौस्तुभमणि ६ गदा ७ - ए सात रत्ने सहित नारायण राज्य करिवा लागउ । अनइ श्री नेमिकुमार विषय-विमुख-हंतु सुखिईं रहइ ।

इसिइ सांभ-पजून विद्याधरनी, राजानी पुत्रीए परिवरिया वन-माहि क्रीडा करता देखी, श्री समुद्रविजय शिवादेवी श्री नेमिकुमार-प्रतिईं कहइ, 'वत्स ! तु गुणे करी संपूर्ण यौवनवइ आविउ हंतु इ जे स्त्रीनउं पाणिग्रहण नही करतउ, तिणि करी अम्हे महा दुहवण आणउं छउं । जिम भलउं इ माणिक्य हेम-विण न सोभइ, तिम स्त्री-विण तूं सोभतउ नथी । तेह-भणी एक वार परणि, जिम अम्हे वहू लोचने देखूं ।' ए वात सांभली नेमिकुमार कहइ, 'आम तात ! ए स्त्रीना संग्रह परमार्थवृत्तिईं दुखदायक छइ । तेह-भणी माहरउं मन नही ।'

इसिइ यशोमतीनउ जीव अपराजीत-विमान-तु चिवी, उग्रसेननी भार्या चारणी, तेहनी कूखिईं अवतरी, राजीमती एहवइ नामि पुत्री हुई । क्रमिईं वाधती वाधती यौवनावस्थाईं आवी ।

इसिईं नेमिकुमार आयुधशाला-माहि फिरता फिरता आव्या । तिहां सारंग धनुष, पंचयज्ञ संख देखी हाथि लेवा लाग । तेतलइ रखवाले कहिउं, 'स्वामि ! न वाइवउं, परहुं छउ ।

१. K बिहुं २. K परिग्रह, Pu. संसर्ग ३. L पंचजन्य.

किंतु ए शंख नारायण टाली कोई हाथि लेई न सकइ ।' तिसिइं श्री नेमिकुमारिइं पंचयज्ञ शंखं लेई, राखतां विचालइं मुखि करी वायउ । तेहनइ नादिइं रखवाला अचेत हुईं भुईं पडिया । द्वारवती-मउ गढ पणि कांपिवा लागउ । नारायण संखनउ नाद सांभली ससंभ्रांत चउ-पखेर जोइवा लागउ । 'ए' किसिउं आश्चर्य ?' वली मन-माहि चितविवा लागउ, 'बीजा खंड-हूंतउ बीजउ नारायण आविउ कि' स्यू ?' तेतलइं पाहरीए जई कहिउं, 'स्वामी ! श्री नेमिकुमार आव्या हुंता । तीणे राखतां विचालइं शंख लेई वायउ ।' ए वात सांभली नारायण बीहिवा लागउ, 'जिम दांतिइं कष्टिइं करी मोदक भांजइ अनइ जीभ हेलाइं लाभ लिइ, तिम मइं त्रिण्ण सइं साठि संप्राम करी त्रिण्हइ खंड साध्यां, पणि नेमिकुमार हेलाइं राज लेसिइं ।' इसिउं चीतवी नारायण आप आयुषशाला-माहि आविउ । मन-माहि बीहतउ नेमि-प्रति कहइ, 'बांधव ! ए संख तुम्हे पूरिउ ?' नेमिकुमारिइं कहिउं, 'हा, ए संख मइं पूरिउ ।'

तिसिइं नारायण कहइ, 'आवउ, आज आपणपे आपणउं बल जोईइ ।' इम कहिइ वेहु मालाखाडइ आव्या । तेतलइं नेमिकुमार नारायण-प्रतिइं कहइ, 'बांधव ! महोमाहि आपणपे झूझतां सोभइ नही । पणि एक एकनी बांह नमावी जोईइ, अनइ बलिभद्र साखीउ कीजइ ।' इणिइं वचनि नारायणि बांह लांबी कीधी । तिसिइं नेमिनाथिइं जिम कमलनाल नमावीइ, तिम नारायणनी बांह नमावी । पछइ नेमिकुमारिइं आपणो बांह लांबी कीधी, तेतलइं नारायण सर्व बलिइं करी विलगउ, वानरनी परिइं हीचिवा लागउ, पणि लगारइ नमावी न सकइ । तिसिइं हरि कहिवा लागउ, 'धन्य अम्हारउं कुल, जिहां एहवा महा बलवंत पुरुष छई ।' वली बलदेव-प्रतिइं कहइ हरि जउ, 'एहवउं बल आज चक्रवर्ति-माहि नथी, तु ए कांइ छइ खंड साधइ नही ?' ए वात सांभली बलिभद्र नारायणना मननी भ्रांति ऊतारिवा-भणी कहइ, 'बांधव ! एहनइ जि बलिइं आपण राज्य भोगवीइ छइ । तुझनइ किसिउं वीसरिउं, जहीइं जरासिंधु साथिइं झूझ करतां जराविद्या ऊतारी ? अनइ वशी नैमित्तिकि कहिउं छइ, ए बावीसमउ तीर्थं कर होसिइं । राज तु नरकनउं कारण छइ, तेह-भणी एहनइ राजनी मनसा नथी । ए बाल-ब्रह्मचारी ।' ए वात सांभली गोविंद हरखिउ अंतःपुर-माहि आवां कहिवा लागउ जउ, 'नेमिकुमारनइ अंतःपुर-माहि आवतां आडी लाकडी न देवी ।' वली रुक्मिणी-सत्यभामानइ कहिउ, 'तुम्हे आपणा देवर आवर्जिज्यो ।'

पछइ नेमिकुमार एकलउ इ अंतःपुर-माहि जाइ-आवइ । एहवइ शिवादेवी कहइ नारायण-प्रतिइं जउ, 'तुम्हे नेमिकुमारनइ मनावउ, जिम अम्हे एक वार वीवाहनउ उत्सव देखउं ।' पछइ नारायण-प्रमुख सर्व यादव मनावइं, पणि नेमिकुमार मानइ नही । इसिइं एकदा वन-माहि खंडो-खलीइं शीलतां, पाणिग्रहण बलात्कारिइं मनाव्या श्री नेमिकुमार । तेतलइं नारायणि उग्रसेन-राजानइ घरि जई राजीमती मागी, क्रोष्ठुकि तेडो लग्न जोआविउं । तिसिइं क्रोष्ठुकि कहइ, 'हरिनइ शयनि बोवाह जुगतउ नही ।' तेतलइं नारायण कहइ, 'हूं तु साक्षात्कारि छउं, तु ए दोष नही ।' वली नेमिनाथ तु अत्रभूत छइ, पहिडतां वार नही लागइ ।' तु नैमित्तिकि कहइ, 'श्रावण सुदि छठिइं लगन छइ ।' ए वात सांभली उग्रसेन-समुद्रविजय वीवाहनी सामग्री करिवा लागी ।

१. Pu. ए सिउ. २. Pu. कि सउं. ३. K नमाडी ४. Pu. जोवरविउं ।

बिहुने धरे जवारा वाव्या । पापड-वडीना मुहूर्त कीधां । बिहुने धरे गीत गाईइ । तोरण 'वंदर-वालि मंडावी । समग्र सामग्री हुई । लग्न दूकडइ आविइ, श्री नेमिनाथनइ सिंहासनि बइसारी, गीते गाइते स्नान-मज्जन-पीठीना आचार करी, पारिणेत वस्त्र पहिराव्यां । तिसिइं उग्रसेन-राजानइ घरि पणि कन्यानइ स्नान-मज्जन-विधि करी, गीते गाइते । राजीमती आपणपउं धन्य मानती भवांतरनउ पति पामी, रात्री सुखिइं अतिक्रमावी ।

इसिइं प्रभातनइ समइ सूर्यनइ उदयि श्री नेमिकुमारनइ स्नान विलेपन सर्व आभरण पहिरावो, मस्तके छत्र धरावि, बिहुं पासे चमर ढालीते, लूग ऊतारीते, गीत गाइते, गोविंदादिक सर्व यादव आगलि चालते, रथिइं भाइही पणि पणि दान दीजते जेतलइ उग्रसेनना घर दूकडउ तोरण-समीपि नेमिकुमार आविउ, तेतलइ राजीमती उदार स्फार श्रृंगार करी सखी प्रतिइं कहइ, 'हे सखि ! जोइ ए श्री नेमिकुमार आवइ छइ' इम कहती गउखे बइठी राजीमती वली वली जोवा लागी । तेतलइ जिमणउं लोचन जिमणउ खवउ फुरिकिवा लागउ । ए स्वरूप देखी सखी-प्रति कहइ, 'हे सखि ! नेमिकुमारनउ मेलापक दीसइ नही ।'

तिसिइं जलचर-थलचर-खचरादिक सर्व जीव गउरव-भणी आप्या छइ तेहनउ विलाप देखी जाणतउ इ नेमिकुमार सारथी कन्हइ पूछइ, 'कहि-न, ए प्राणी कहिनइ हेति दुःखी कीजइ छइ ?' तिसिइं सारथी कहइ, 'स्वामी ! तुम्हारा गउरव-भणी ए जीव आप्या छइ ।' ए वात सांभली रथ पाछउ वालिउ । जीव सर्व मूकाव्या । यादव सर्व आडा हूया, पणि स्वामी कहइ, 'जिहां एवडा जीवनउ विणास, तिहां केहउं सुख ?'

तिसिइं मात्राप विलाप करतां कहइ, 'वच्छ ! एक वार पाणिग्रहण करि । पछइ जिम मेलि आवइ तिम करे । एक वार बोल मानि ।' तिसिइं नेमिकुमार कहइ, 'हूं ए जीवनउ वध देखी विरतउ हूउ । तुम्हारइ रथनेमि-प्रमुख घणा पुत्र छइ । ते तुम्हारा मनोरथ पूरवसिइं । पणि हूं चारित्र लिउं छउं ।' ए सांभली मातापिता विलाप करतां कहइं, 'जिम पसु-उपरि दया कीधी, तिम अम्ह-ऊपरि दया कांइ न करइ ?' पछइ ए वात सांभली राजीमती विलाप करिवा लागी, 'हे प्राणनाथ ! हे स्वामिन ! आठ भवनउ नेह पाली, नवमइ भवि तूं नीठर कांइ हूउ, कहि-न ?' इम विलाप करती घणइ कष्टि राखी । तिसिइं सखी कहइ, 'ए जउ गयउ, तु वली घणा इ क्षत्रीय-कुमार छइ ।' तिवारइ वलतउं राजलि कहइ, 'जु किम्हइ नेमिनाथइ पाणिग्रहण न कीधउं, तु ही माहरइ एह जि गुरु, एह जि स्वामी । जे गति एहनइ ते मुझनइ ।' तेतलइ लोकांतिक देव आवी कहइ, 'स्वामी ! दीक्षानु समय हूउ छइ ।' तिसिइं स्वामी सांवत्सरिक दान देई, स्नान करी, सिबिकाइ बइसी, इंद्र माथइ छत्र धरइ, बिहुं पासे चमर ढलइ, देवतानो कोडिइ परवरिउ, मनुष्यने सहस्रे, यादवने समूहे, वाजि-त्रने लाखे वाजते, पणि पणि दान दीजते, श्री गिरिनारि सहस्राभवन-माहि स्वामी शिबिका-तु ऊतरी, सर्व आभरण मूकी, छठ तर करी, त्रिणिसइं वरस घरि रही, चित्रा नक्षत्रि, श्रावण सुदि छउइ, पूर्वाह्नि स्वामीइ चारित्र लीधउं, सहस्र क्षत्रियकुमार साथि । पछइं राम, कृष्ण, पांडवादिक सहू वांदी वांदी नगर-माहि आव्या । बीजइ दिनि स्वामी वरदत्त ब्राह्मणनइ घरि परमान्नि करी पारणउं कीधउं । तिहां देवताए पुष्यवृष्टि, रत्नवृष्टि, स्वर्णवृष्टि कीधी । देवदुंभिनउ नाद हूउ ।

१. Pu. वानरवाला २. Pu. मेल.

पछइं स्वामी चउपन दिन छद्मस्थपणइ विहार करतां, उपसर्ग सहितां रेवतकाञ्चलि सहं-
स्वाम्रवन-मा हे वेडसवृक्ष-तलइ, अष्टम तपि, आभोज वदि अमावसतइ दिनि, पूर्वाह्नि, चित्रा-
नक्षत्रि केवलज्ञान ऊपनउं । तेतलइं इंद्रनउं आसन कांपिउं । अवधि-बलिइं जाणी, इंद्र तिहां
आवो, समवसरण कीधउं । स्वामी तिहां सिंहासनि बइसी धर्मोपदेश देवा लगा । तेतलइ उद्यान-
पालकि जई कृष्णनइ वधामणी दीधी । तेहनइ बार कोडि रूपानी वधामणी आपी । तिवारइ
कृष्ण आपणपे सपरिवार, सांतःपुर, सनागरीकलोक वांदिवा आविउ । तिहां स्वामीनउ उपदेश
सांभलिवा लागउ । तेतलइ वरदत्त-प्रमुख वि सहस्र राजकुमार अनइ घणी कन्थाए परिवरि
राजीमतीइ महा महोत्सवपूर्वक चारित्र लीधउं । एहवइ राजमतीनउ अति अनुराग देखी कृष्ण
स्वामी-कन्हलि पृछइ, 'हे भगवन ! तुम्ह-ऊपरि एवडउ स्नेह ते कांइ ?' तिवारइं धनदत्त-
धनदेव-विमटबोधउं स्वरू कहिउं अनइ आठ भवना स्नेहनउं कारण कहिउं । वरदत्त-प्रमुख
इगार गणधनी स्थापना कीधी । दस दसार, उग्रसेन, पञ्चन, रामादिके सम्पकृत्व पडिवजिउं ।
सिवा, रोहणी, देवकी, रुक्मिणी-प्रमुखे श्रावकपणउं पडिवजिउं । इम चतुर्विध संघनी स्थापना
करी । बीजा पोरसिइ गणधरे धर्मोपदेश दीधउ, तेतलइं कृष्णि एक पायउ^२ बलि आणिउं,
तेइनउ अर्ध देवतार लोधउं, अर्ध राजलोक लीधउं । यक्ष गोमेष त्रिमुख नरवाहन स्थापिउ,
अनइ सिंघानारूढ कृष्णमांडी देवता शासननी रखवालि कीधो । अठार सहस्र महातमानइ
दीक्षा दीधी अनइ चउआलीस सहस्र महासतीनइ दीक्षा दीधी । श्रावक एक लाख^३ इगुणहु-
त्तरि सहस्र, श्राविका त्रिणिण लाख छत्रीस सहस्र गुणवंति — इत्यादि संघ प्रतिबोधी, एक सहस्र
वर्ष आऊखउं पाली, पांच सह छत्रीस सिउं श्री गिरिनारि पादपोषण अणसण लेई, आसाढ
शुदि आठमि, चित्रा नक्षत्रि, स्वामीनइ निर्वाण हूउं । राजीमती पणि मोक्षि पहुती, अनइ पर-
मेश्वरना मात्राप चउथइ देवलोकि पहुता । हिवइ देवताए गोशीर्ष-चंदने चिहि करी, स्वामीनउ
अंग प्रज्वालित^४, वहिकुमार देवताए वहि कीधी, वायु-कुमार देवताए वायु कीधउ, मेघकुमार
अग्नि उपशमावी । तिसिइ इंद्रिइ दाढ लीधी, अस्थि देवताए लीधां, वस्त्र राजाए लीधी, राख
सर्व लोके लीधी । पछइ निर्वाण भूमिकाइ नेमिनाथनइ, इंद्रि मंडर कीधउ । पछइ सधला देव
ते ठाम वांदी, पूजा नंदीश्वरि पहुता ।

इति शीलपदेशमाला-बालाविबोधे श्री नेमि-चरित्र नव-भव-संबंधि च्यारि प्रस्ताव कीधा ॥१७॥
वली सील पालवानी दृढिमा देखाडतउ कहइ—

सिरि-मल्लि-नेमि-पमुहा साहीण-सिवा वि बंभ-वयलीणा ।

जइ ता किमण्ण-जीवा सिढिला संसारवसगा वि ॥४०

व्याख्या:— जेह भगवंतनइ स्वाधीन शिव-भावीउं मोक्षपद, मोक्षगामी छइ एहवा श्री
मल्लि नेमि-प्रमुख ब्रह्मव्रतनइ विषइ लीन छइ, पाणिग्रहण परिहरी ब्रह्मचर्य पालवानइ काजि लीन
=तत्पर छइ । कांइ शील पालइ? मोक्ष-भणी । ते मोक्षि जाइवानउ तिणिही जि भवि निश्चउ
छइ । जणइ छइ जउ-अम्हे इणिइ जि भवि मोक्ष जासिउं । तीणे जु ब्रह्मव्रत पालिउं, पाणिग्रहण
न कीधउं, विषयसुख विमुख थया । तउ अनेरा जे जीव संसार-सागर-माहि बूडा छइं, जेहनइ
मोक्ष दुःप्राप छइ, ते जीव मोक्ष-सुख साववा-भणी कांइ निरुद्यम ? तेहे जीवे मोक्ष-सुख वांछने
शील जि पालिउं, मल्लिनाथनी परि । हिव ते मल्लिनाथनउ चरित्र कहीइ—

१. L. Pu. प्रभृति. २. Pu. पोथउ ३. P. उगणहुत्तरि K. ओगणउत्तरि.

[१८. श्री मल्लिनाथ-चरित्र]

श्री जंबूद्वीप-माहि सलिलावती-विजयि वीतशोका नगरी । तिहां बल एहवइ नामि राजा राज्य करइ । धारणी भार्या । तेहनउ पुत्र महाबल । तेह जिवारइं योवनावस्थाइं आविउ, तिवारइ पांच सइं राजानी कन्या परणाविउ ।

हिवइ तेहनइ नगर-माहि छ मित्र छइं । वैश्रमण १ अभिचंद्र २ धरण ३ पूरण ४ वसु ५ अचल ६-ए छ मित्र साथि क्रीडा-विनोद करतां काल जाइ । अनेक वावे, तलावि, वाडी एहे मित्रे परवरिउ महाबल हीडइ । एतलइ एकदा उद्यान-वनि बलराजा गयउ । तिहां ज्ञानी आचार्य देखी राजा वांदइ । आचार्य धर्मोपदेश दिइ । राजा ते उपदेश सांभली चींतविवा लागउ, 'अजी राज धरिवानइ कोई समर्थ पुत्र नही, जेहनइ राज देई हूं दीक्षा लिउं ।' इम चींतवतु वली पूछइ, 'स्वामिन ! ए चिंता कांइ ऊपनी ?' तिसिइं ज्ञानी कइइ, 'जिवारइं कर्म सबल हुइ, तिवारइं ए चिंता ऊपजइ । जिवारइं जीव सबल, तिवारइ चिंता न ऊपजइ ।' इम राजाई विचार सांभली तिहां जि चारित्र लीधउं । पछइ प्रधाने मिली महाबलनइ राज दीधउं । महाबल छए मित्रे परवरिउ राजलीला भोगवइ ।

इम काल जातइं राजानइं घरि कमलावती राणीई सर्व-लक्षण पुत्र जन्मिउ । महा विस्तारि पुत्र-जन्म-उत्सव करी बलभद्र नाम दीधउ । मउडइ मउडइ वाधतां सर्व कला अभ्यसी । तिसिइं योवनावस्थाइ आविइ युवराज पदवी दीधी । अपणि धर्म-जि-नइ विषइ उद्यमपर हूउ । दान, शील, तप, भावना भावतउ श्री वीर-गुरु-समीरि छ मित्र-साथि महाबलि दीक्षा लोधी । पछइ सातइ महात्मा सर्वतोभद्र, सिंहीनिक्रीडितादि तपि करी कर्म क्षरावता पारगउं करइं । पणि महाबल तपनइ प्राति पारणउं न करइ माया-लगी । इम महाबलि स्त्री-कर्म ऊगर्जिउं । मोहनउं विरसिन जोउ । एवडइ महाबले माया-लपइ स्त्रीगउं पा मेउं । पछइ वीस-स्थानक महाबलि सेव्यां, तीर्थकर-नाम-कर्म ऊगर्जिउं । चउरासी पूरव लक्ष आयु पाली, सातइं मुनि वैजयंति विमानि अनुत्तर सुर, तेत्रीस सागरोपमनइ आऊखइ इभा ।

इसिइं जंबू-द्वीपि, दक्षिण भरति, विदेह-देशि, मिथिला नगरीइं कुंभ नामा भूपति प्रभावती राणी-सहित सुखिइं काल अतिक्रमावइ । इसिइं महाबलनउ जीव वैजयंत-विमान-तउ चिवी, कागुण शुदि चउथिनी रातिइं प्रभावती राणीनी कुखिइं अवतार लीधउ । तिहां चऊद सउणा स्वामीनइ अवतारि देखी, नैमित्तिकना मुख-तु स्वामीनउ अवतार जाणी, गर्भ पालती, पूरे दिक्से मागशिर मुदि एकादशीनइ दिनि, सर्वलक्षणसंपूर्ण पुत्र प्रसविउ । तिसिइं क्षण एक नारकीनइ पणि मुख ऊपनउ । इसिइं छप्पन्न दिास-कुमारिकाए आपणउ आपणउ अधिकार सूतिकर्मनउ क्रीधउ । तेतलइ इंद्रना आसन कांण्यां, शाश्वती घांट सुत्रोषा वागी । तेहनइ नादि चउसठि इंद्र मिल्या । तत्काल इंद्रनइ आदेशि लाख जोयणनउं पालक-विमान कीधउं । माहि मणिनी पीठिका, पांच सइं योजन ऊंचउं विमान, तिहां इंद्र आपणपे बइठउ । देवता सर्व मेरुपर्वति पडुता । इंद्र आपणि स्वामीनी मातानइ अवस्वापिनी विद्या देई, करसंपुटि जिननइ लेई, प्रतिछंद रूप मूकी, पांच कल्याणक समकाल हुई तेह-भणी पांच रूप करी नइ, पांडु कंबल-सिखा-ऊपरि जगन्नाथनइ आपणइं उत्संगि धरी बइठउ । तीर्थोदक आणी योजन-मुख कलसे स्नात्र अन्युतादिक इंद्रे कीधउं । पछइ गंध-काषायक वस्त्रे अंग लूही, बावन चंदने अंगि विलेप

१. K पुत्रीनु जन्म हूउ.

कीधउं । पछइ कुंडल-मुकुटादिक सर्व आभरण पहिरावी, आरती मंगलीकादिक विधि करी, आराध खमावी, स्वामी करसंपुटि लेई, अवस्वापिनी विद्या अपहरी । माता-समीपि आवी, पट्ट-कुलयुगल उसीसइ मूकी, वली रत्न-खचित दडउ एक ऊररी बांधी, पुरंदर इंद्रनइ आदेशि धनद यक्षि बार कोडि सुवर्ण रत्ननी वृष्टि कीधी । पछइ इंद्रइ एहवी उद्घोषणा करावी जु, 'जे को परमेश्वरनी माता-ऊपरि पाड्डउं चीतविसिइ, तेहनइ इंद्र वन्नइ करी अर्जुन-मंजरीनी परिइं मस्तक बिखंड करिसिइं ।' एहवी घोषणा करी, अंगूठइं अमृत संचारी, पांच घात्री मूकी, प्रणाम करी इंद्र नंदीश्वरि पहुतउ ।

तेतलइ माता जागी । आगलि सालंकार, साभरण पुत्र देखी हर्षी हूंती कुंभराजानइ वधामणी देवरावी । पछइ राजाइं तेहनइ जीवावधि दान देई जन्म-महोत्सव महा विस्तारि करावितउ । बंदि-मोक्ष कराव्या । मान-उन्मान प्रमाण वधार्या । क्रमिइं छठी कीधी । इग्यारमइ दिवसि सर्व कुटुंब जिमाडी, सर्व कुटुंबनइ वस्त्र, आभरण, अलंकार देई, कुसुममालानउ डोहलउ ऊपनउ हूतउ तेह-भणी श्री मल्लि ए नाम दीधउं । प्राकृतन कर्मना योग-लगइ स्त्री-वेद हूउ । श्री मल्लि यौवनावस्थाइ आव्या, पंचवीस धनुष उच्चैस्तर, त्रिहुं ज्ञाने विराजमान ।

इसिइ ईणइ भरतक्षेत्रिइं साकेत-पत्तनि, वैजयंत-तु अवतरी अचलमित्रनउ जीव प्रतिबुद्धि एहवइ नामि राजा हूउ । तेहनइ पद्मावती एहवइ नामि प्रिया । अन्यदा नागनी यात्रा-भणी प्रिया-सहित जु पहुचइ, तु आगलि पुष्पनउ 'मुहुर अनइ पुष्पनउ मंडप देखी, प्रिया सहित वली वली जोइ प्रसंसिवा लागउ जु - एहवी वस्तु आजनइ कालि न दीसइ । एतलइ सुबुद्धि मुहुतइं कहिउं, 'बहुरत्ना वसुंधरा, स्वामी ! जेहवी कुंभराजानइ धरि मल्लीकुमारिका छइ एहवी त्रिभुवन-माहि अनेरी स्त्री नथी ।' ए नाम सांभली भवांतरना स्नेहनइ प्रमाणि आपणउ दूत कुंभराजा-भणी वरणानइ काजि चलावित ॥१

एहवइ धरणनउ जीव वैजयंत विमान-इतु चिवी पृष्ठचंपाइ चंद्रछायाभिध राजा हूउ । तेह-नइ नयसार नामा श्रेष्ठि जिनधर्मनइ विषइ निश्चल । वाणिजनइ हेति प्रवहणि चडिउ । तिसिइ मिथ्यास्त्री देवता एक तेहना धर्मनी निश्चलता जोवा-भणी समुद्र कल्लोलमालाइं करी आकलउ कीधउ । प्रवहण बूडिवा लागउं । तेतलइ देवता प्रगट थई कहइ, 'जु जिनधर्म मूकइ अनइ मूक्ष-नइ आदरइ तु प्रवहण राखउं ।' इणि वचनि तिलतुपमात्र डोलइ नही । तेतलइ देवता प्रगट थई कहिवा लागउ, 'अहो ! ताहरी प्रसंसा इंद्र करतउ देखी मइ मच्छर-लगइ ताहरी प्रसंसा सांपही न सकी । तेह-भणी मइ परीक्षा कीधी ।' इम कही च्यारि कुंडल रत्नना देई देवता अदृश्य हूउ । पछइ नयसार कुमल-क्षेमि समुद्र ऊतरी मिथिलावगरीइ आवीउ । कुंभराजानइ बि कुंडल दीधां । तेतलइ मल्लीकुमारी तिहां आवी हूतो । राजाइ ते कुंडल कुमरीनइ दीधां । पछइ नयसार क्रियाणा सर्व वेनी चंराइ आविउ । तिहां चंद्रच्छाय-राजानइ मिलिउ । तेहनइ बि कुंडल दीधां । तेतलइं राजाइं पूछिउं, 'बि कुंडल किहां लाधां ?' तिवारइं नयसार कहइ, 'मइ बि कुंडल मल्ली-कुमरीनइ दीधां । पणि ते-मल्लीकुमारीनउ रूप जे दोठउ ते एकणि मुखि कहिउं न जाइ । ए बात सांभली भवांतरना स्नेह-लगइ दूत वरणा-भणी मोकलिउ ॥२

१. K पुत्री. २. P. मुइर, K. मुकुर.

इसिइं पूरणनउ जीव वैजयंत-तउ चिवी श्रावस्तीइ रुक्मी नामा राजा हूउ । धारणी नामि प्रिया । अन्यदा आपणी पुत्रीनउं रूप देखी राजा कुंचकी-प्रति कहइ, जेहवउं माहरी पुत्रीनउं रूपसंयदा, तेहवूं अनेथि नयी ।' तेतलइं कुंचकी कहइ, 'स्वामिन ! ए गर्व म करउ । जिणि करसणि मि थेलानगरीइं कुंभराजानी पुत्री मल्लीकुमरी रूइ. सोभाग्ये करी सुंदर छइ । एहवी देव-लोक पण न दीसइ । ए वात सांभली वरणनइ काजि कुंभराजा-समीपि दूत मोकलित पूर्व स्नेह-लगइ ॥३

इसिइं वसुनउ जीव पणि वैजयंत-इउ चिवी वाणारसी-नगरीइ शंख नामा राजा हूउ । एत-लइ मल्लीनां कुंडल काननां भागां । ते सोनारनइ दीघां समारिवा-भणी । पणि सोनार कहइ, 'स्वामिन ! ए देवतादत्त मइं समराइ नही ।' निसिइं राजां रोस-लगइ नगरी-हूंतउ काढिउ । ते सोनार रीसाणउ वाणारसीइं आवी राजानइ मिलिउ । राजां देसनां आश्चर्य-कउतिग पूछयां । तिणि सोनारइ मल्लीकुमरीनां रूपनी वात जेतलइं कही, तेतलइ पूर्वभवना स्नेह-लगइ वरणा भणी दूत मोकलित ॥४

एहवइ वैश्रमणनउ जीव वैजयंत-तु चिवी हस्तिनागपुरि अदीनशत्रु राजा हूउ । एकदा मल्लीनउ सहोदर मल्लकुमार, तीणइ चित्रगर-माहि चित्रसाली चीतरावा मांडी । हिव ते चित्र-गर-माहि एक चित्रगरनइ देवतानउ वर छइ । एक अंगनउ प्रदेश देखी सर्व अंगनउं रूप लिखइ । इसिइ गउवनइ अंतरालि मल्लीकुमरीना पगनउ अंगूठउ दीठउ । पछइ तिणि चित्रगरि मल्लीकुमरीनउं रूप जेहवउं हूतउं, तेहवउं संपूर्ण रूप लिखिउं । एहवइ मल्ल-कुमार चित्रशाली-माहि आविउ । तिहां मल्ली देखी पाछउ वलिउ । तेतलइ भ्रात्रीइ सम्यग् जोई नइ कहिउं, 'वत्स ! ए तउ चित्रगत मल्लीनउं रू छइ । साक्षात्कारि नथी ।' पछइ मल्ल रीसाणइ ते चित्रगरनउ हाथ छेदी देस-हूंतउ काढिउ । ते चित्रगर फिरतउ फिरतउ हस्तिनागपुरि अदीनशत्रु-राजा-आगलि आवी मल्लीनी वात कही । तेतलइ पूर्वभवना स्नेह-लगइ वरणनइ काजि दूत एक मोकलित ॥५

एतलइ वली अभिचंद्रनउ जीव वैजयंत-तु चवी कांपिल्यपुरि जितशत्रु राजा हूउ । इसिइ मल्लीकुमरी-साथि को एक पाखंडनी धर्मनउ वाद करतां ऊतर नावइ । तेतलइ ते बाहरि काढी । पछइ रीसाणी कांपिल्यनगरइ जितशत्रु राजा-आगलि मल्लीनउं रूप वर्णविउं । तिणि राजाइ अनुरागना वश-लगी दूत मोकलित वरणनइ काजि ॥६

इसिइ श्री-मल्ली पणि अवधिइ करी भवांतरना मित्र पूर्वस्नेहनउ कारण जाणी ते प्रतिबो-धवा-भणी भायण वर-वमीपि अशोकवन-माहि रत्नमय पीठ कराविउं । तिहां सुवर्णमयी पूतली एक करावी । ऊपरि वली ढांकरणउं कराविउं । पणि पूतली माहि पोली कीधी छइ । हिवइ जे डाहा छइ, तेही इम जाणइं जु ए जीवती पूतली छइ । वली पाखती जाली सहित घर कराविउं । बारणा छ जूजूआं करव्यां । पूतली-पाछलि भीतिइं छिद्र राखिउं । सर्व आहारनी^२ पोडी ते पोली पूतली-माहि मूकावीइ । पूतलीनइ तालइ आहार मूकी ऊपरि सोनानउं ढांकरणउं दीजइ । सर्व आभरण पहिरावीइ । इसिइं छइ राजाना दूत, जे जूजूआ आव्या हुंता, ते कुंभराजाइं पाछा वाल्या । पछइ छइ राजा रीसाणा हुंता आपणां आपणां सर्व सैन्य लेई तिहां आव्या । मिथिलानगरी वीठी । कुंभराजा आकुलउ हूउ । तेतलइ मल्लीकुमरीइ आपणी बुद्धि करी कुंभराजानइ कहिउं. 'तात ! आज रातिइं एकेकउ जूजूउ राजा तेडावउ ।' पछइ कुंभराजाइं

१. L. पाहति । २. Pu. आहार नीपाई ते पूतली ।

छइ राजा जजूआ तेडया । तिसिइं राजा छए बारणे जजूभा जजूआ पइठा । पणि एक-एक-नइ जाणता नथी । ते प्रतिमा देखी हर्षित हुंता साक्षात् मल्लीकुमरी जाणी जेतलइ माथइ हाथ लगाडइ तेतलइ ढांकणउं 'अलगउं हूउं । तिसिइं माहि-थकी दुर्गधि ऊछली । तिसिइं तिम किमइ जिम नाक ढांकी अलगा नासिवा लागी । तेतलइं मल्लिनाथि ते राजा बोलाव्या, 'अहो ! जउ सोनानी पृतलीइ एवडउ दुर्गध, तु हूं मलभूत्रनुं थानक, माहरइ विषइं एवडउ स्युं कूडउं व्यामोह ? ए विषयसुख विषप्राय छइ, ए विषय-लगी संसार-माहि जीव भमइ छइ' । श्री-मल्लिनाथि भवांतरना स्नेह लगी तिम किमइ प्रतिबोध्या जिम ते छइ राजानइ जातीस्मरण ऊपनउं । पछइ छइ राजा कहइ, 'अम्हनइ दीक्षा दिउ ।' तेतलइं मल्लिनाथ कहइ, 'मुञ्चनइ जिवारइ केवलज्ञान ऊपजिसिइं, तिवारइं तुम्हनइ चारित्रनी प्राप्ति होसिइं ।' ए वात सांभली छइ राजा प्रतिबोध्या हुंता नमस्कार करी मल्लिनाथनइं खमावी आपणे आपणे स्थानके पहुता ।

तिवार पछी सउ वरस जन्म-इतु वउलिइ हुंतइ लोकांतिक देवताए आवी दीक्षानु काल कहिउ । तिसिइं वन-माहि कंकैलिल-तरु-तलइ, शिवका-तु ऊतरी, सर्व आभरण मुंकी, अष्टम-तपि दीक्षा लीधी । सामायक-सूत्र ऊचर्या । पछइ मन-पर्याय ज्ञान ऊपनउं । तिणइ जि दिनि केवलज्ञान ऊपनउं । इंद्रनउं आसन कांपिउ । तिसिइं अवधिनइ योगिइं इंद्र आवी केवल-महिमा कीषउं । समोसरण कीषउं । तिहां श्री-मल्लिनाथ धर्मोपदेश देवा लागी, सर्व भाषाइ जिम सर्व जीव समझइ । तीणी देसनाइं प्रतिबुद्ध तीणे छए राजाए दीक्षा लीधी । श्री-कुंभराजाइं श्रावक[न]उ धर्म पडिवजिउं । तिहां स्वामीना मुख-इतु त्रिपदी पामी अठावीसे गणधरे चऊद पूर्व नवा कीषा । पउण पहुर-पछी गणधरे पादपीठि बइसी देसना दीधी । तेतलइ कुम्भराजाइं कलमशालिनउ शाटउ(?) आणिउ । वाजित्र वाजते तेहनउं अर्ध देवता लिइं, अर्ध सर्व राजादिक लिइं । कणमात्र सुइं न पडइ । ते जि-को एक कण लिइ, तेहनइ पूर्विला रोग सर्व जाइं अनइ नवा छमास-ताइं न ऊपजइं । बीजइं दिनि परमान्नि करी विश्वसेननइ घरि श्री-मल्लिनाथनइ परणउं हूउं । पंच दिव्य ह्यां ।

पछइ स्वामी पृथ्वी-माहि भठ्यजीवनइ प्रतिबोध देतां, पंचावन सहस्र वर्ष आयु पाली, पांच सइ साधु सर्व सहित, समेत-शिखरि, मास-दीह अणसण पाओ, फागुण शुदि चारसि दिनि, भरणी नक्षत्रि, स्वामी मोक्षि पुहता । इंद्रादिक देव पणि महामहोत्सव करी नंदीश्वरि पहुता ।

तु अहो भविको ! जिम श्री-मल्लिनाथइ शील पालिउ, तिम तुम्हे पालउ ।

इति श्री-खरतरगच्छि श्री-जिनचंद्रसूरिशिष्य वा० मेरुसुन्दरगणि विरचित श्री-शीलोपदेश-माला-बालाविबोधइ श्री-मल्लिचरित्र संपूर्ण ॥१८॥

जे जीव मल्लि-नेमिनी परिइं अदृष्ट-कामभोग ब्रह्मव्रत पालइ ते आश्चर्य कांइ नही, परं जे विषय सेवी अनइ शीळ पालइ ते धन्य । इहां दृष्टांत-पूर्वक कहइ -

सो जयउ थूलभहो अच्छेरयकरि चरिय-परिअरीओ ।

जस्सज्जवि बंभवए जयम्मि वज्जेइ जयठक्का ॥४१

व्याख्या:-श्री-आर्य-विजयसंभूतिनउ शिष्य श्री-स्थूलिभद्र जयवंतु हु । ते किसिउ छइ ? अच्छेरय=आश्चर्यकारीउं चरित्र तिणि करो परिफलित=सहित एहवा जे श्री-स्थूलभद्रनउ ब्रह्मव्रत-पालनरूप यशपडह जगत्रय-माहि आज्ञ-लगइ वाजइ छइ । अनइ वडी अनेक युग-सीम वाजिसिइ । कंदर्परूप महामल्ल जीपे वइरी जयठक्का=जयभेरी वाजइ छइ=त्रिदांस एकांग-वीरपणइ वर्णवीइं । इति गाथार्थः । भावार्थ कथा-हुंतउ जाणिवउ -

१. Pu परहुं पडिउ, K. अलगउं थयउं ।

[१९ स्थूलभद्र-चरित्र]

ईणइ भरतक्षेत्रि पाडलीपुर-नगरि नंद राजा, शकडाल महुतउ, तेहनी भार्या लक्ष्मीवती । तेहना बि पुत्र-एक श्री-स्थूलभद्र, बीजउ सिरीउ । हिवइ जे सिरीउ, ते नंदराजानउ अंगोलगु, अनइ स्थूलभद्र, ते पूर्व-पुण्य-लगइ पितानइ प्रसादि उपकोशा वेश्या तेहनइ घरि वार वरस रहिउ । इसिइं ब्राह्मण वररुचि नामा महा विद्वांस कवीश्वर, ते सदाइ राजानइ अठोत्तर-सउ नवे काव्ये करी स्तवइ । अनइ नंद राजा शकडाल महुता सामहुं जोइ । पणि शकडाल मिथ्यात्वी-भणी प्रसंसा न करइ । इम करतां घणा दिवस गया । न नंदराजा दान दिइ न प्रधान वर्णवइ । इसिइं वररुचिइं चीतंविउ, 'जां शकडालनी भार्या नहो आवर्जउं तां महुतउ दान देवा नही दिइं, कांई प्रवाहिइं सर्व विश्व स्त्रीनउं वाहिउं भमइ छइ ।' इम चीतवी वररुचिइं लक्ष्मी तिम आवर्जीं जिम शकडालिइं पतगरिउं । प्रभाति राजा नंद सभा-माहि आवी बइठउ तेतलइ वररुचि आविउ । तिहां अठोत्तर सउ काव्ये राजानी स्तुति कीधी । राजाइं प्रधान सामहुं जोयउं । तेतलइं प्रधानि स्त्रीनइ वचनिइं कहिउं जु, 'ए काव्य मलां छइं ।' पछइं राजाइं संतुष्ट वर्तमान अठोत्तर सउ दीनार देवराव्या । इम बीजइ दिनि पंडित अठोत्तर सउ काव्ये करी वर्णवइ अनइ राजा प्रधान-पाहिति अठोत्तर सउ दीनार देवरावइ । इम घणा दिन गया ।

अन्यदा महुतइं चीतंविउं, 'ए मिथ्यात्वीनी वृद्धि मुझ थकी हुई ।' पछइ प्रधान राजा प्रतिइं कहइ, 'स्वामी ! ए काव्य जूनां । जउ न मानउ तउ माहरी पुत्रीनइ आवइ छइ, पूछउ । तुम्हनइ प्रभाति प्रत्यय देखाडिसु ।' पछइ जक्खा १ जक्खदिन्ना २ भूता ३ भूतदिन्ना ४ सेणा ५ वेणा ६ रेणा ७ ए सात पुत्री मुहुतानी । तिहां पहली एक-संथूई, बीजी बि-संथूई, त्रीजी त्रि-संथूई - इम सातइ सात-संथूई । ते राजभवनि आणी, परीअछि बंधावी, माहि राखी । तेतलइ विद्वांस आविउ, काव्य कहियां । जक्खाइ जेतलइ एक वार सांभल्या तेतलइ जक्खाइ राजा देखतां पाठ दीधउ । इम साते पुत्रीए अनुक्रमइ पाठ दीधउ । ए वात जाणी राजाइं दान वररुचिनइ निषेधाविउ । राजा प्रधान प्रति कहइ, 'तिहि जि वर्णव्यां तु मइं दान दीधउं ।'

पछइ वररुचि पंडित गंगानइ तटि कपटयंत्र मांडी प्रभाति लोक देखतां कहइ, 'हे मात ! जु राजा दान न दिइ तु मात तू दिइ ।' इम कही जेतलइ पाणी-माहि यंत्र-ऊपरि पग आहणइ तेतलइ अठोत्तर सउ दीनारनी गांठडी बाहरि पडइ । ते गांठडी सर्व लोक देखता लिइ । इम सघले वात प्रसिद्ध हुई । कांई सुप्रयुक्त पाखंडइ कउण कउण विप्रतारीइ नही ? हिवइ ए वात राजा आगलि पणि कुणहि एकि कही, 'स्वामी ! गंगा अठोत्तर सउ दीनार दिइ छइ ।' राजाइ ए वात साची मानी, कांई राजा बलद पाणी ए जिम वालीइ तिम वलइं । इसिइं शकडाल प्रणाम करी कहइ, 'स्वामिन ! प्रभात समइ आपणपे जईइ ।' ए वात राजाइं पडिवजी । तिसिइं संध्याइं महुतइ जण मोकली वररुचि पंडितनी मूकी छानी गांठडी अणावी । पछइ प्रभाति राजानइ संघाति लेई नदीनइ कांठइ आव्या । तेतलइ वररुचिइं राजा देखतां नदीना अठोत्तर सउ काव्य करी स्तवी, गंगानइ प्रार्थइ, 'माता ! राजा नापइ, तू आपि' । इम कही पग यंत्र-ऊपरि आहणइ । पणि जे मुहुतइ कपट करी ग्रंथि लीधी, तेह-भणी कांई न पडइ । इम वार वार पग आहणता लोक देखतां जि शकडालइ आपणी बगल-हूंती गांठडी काढी राजानइ हाथि आपी, कहिवा

१. A. लाल्लदे । २. K. आवडइ । ३. L. K. संथी ।

लागउ, 'स्वामी ! ए पाखंड आगइ मइ जाणउं हूतउ, पणि आज मइ तुम्हनइ कहिउं ।' पछइ वररुचिनी माम गइ । गांठडी वररुचिनइ दीधी । राजा घरि आविउ ।

विइ वररुचि सापनी परिइ शकडालना छिद्र जोइ । इम अन्यदा राजाना घर दूकडी नेसाल मांडी । तिहाँ मुहताना घरनी दासो एक पंडितिइ आवर्जी । ते-कन्हलि मुहुतानी सर्व वात पूछतां अनेरइ दिहाडइ महुंतानइ घरि सिरीआनउ वीवाह मंडाविउ । आपणइ घरि जिमाडिवा-भणी छत्रीसइ फारखाना करावोइ । छत्र, चामर, जरहि, जीणसाल, वाजित्र नवा नीपजाइ छइ । एहवइ वररुचि पंडित अवसर लही, सूखडीइ बालक आवर्जी, एक श्लोक बालकनइ मुखि ऊचरावइ—

न वेत्ति लोको मूढो यत्कडालः करिष्यति ।

हत्वा नंदं नृपं राज्ये श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥

ए श्लोक बालक हीडतां फिरतां मुखि ऊचरइ । तिसिइं ए श्लोक राजाइ गउखि वइठा सांभव्यउ । आपणा जग मोकल्या । शकडाल मुहताना घरनउ चरेत्र जोआवी, मने चोंतवइ, 'जे वात बालक ऊचरइ ते अलीक न हुइ । अनइ जउ मइ घर जोआविउं तु सावी वात दीठी ।' पछइ राजा मन-माहि डंस राखी रहिउ । प्रभाति महुतउ राजानइ जेतलइ प्रणाम करइ तेतलइ राजा ऊपराठउ हूउ । ए वात देखी शकडाळ घरि आवी, सिरीउ तेडां, कहिव लागउ, 'वत्स ! सांप्रत कुणिहि कि अलीक बोली राजा सक्रोप कीधउ । तु आज आपणइ कुलि उखात दीसइ छइ । पणि जु हूं मरउं तु उत्पात टलइ । ते-भणी प्रभाति हुं राजा-समीपि जई जेतलइ प्रणाम करउं तेतलइ तूं मस्तक-छेद करे ।' ए वात सांभली सिरीउ कहइ, 'तात ! ए वात मइ न चालइ ।' तिवारइ शकडाल कहइ, 'एक वृद्ध मुझनइ हणी आपणउं कुठ ऊधरि । हुं तालपुट विष खाउं छउं । तूं पवाडउ लेजे ।' इम मोटइ कष्टि समझावी, राजा समीपि आवी, जेतलइ प्रणाम करइ तेतलइ वली राजा ऊपराठउ हूउ । तिसिइं शकडालि विष मुखि घातिउं, तेतलइ सिरीइ खांडइ करी पिताना मस्तकनउ छेद कीधउ । राजा 'हा हा' कतिउ सिरीआनइ कहइ, 'ए तई सिउं कीधउं?' तेतलइ सिरीउ कहइ, 'स्वामी ! तोणइ सोनइ सिउं कीजइ जीणइ कान घूटइ ?' ए वात सांभली राजा तूठउ, प्रधाननी मुद्रा देवा लागउ । तेतलइ सिरीइ कहिउं, 'माहरउ वडउ बांधव थूलभद्र वेद्यानइ घरे छइ, ते उदय नइ अस्त जाणतउ नथी । वेद्यानइ घरि बार कोडी सुवर्ण विलसी । एहवउ थूलभद्र तेडावि मुद्रा दिउ ।' पछइ राजाइ ते थूलभद्र तेडाविउ, पितानउ मरण कहिउं अनइ कहिउं, 'राजमुद्रा लिउ ।' तिसिइं थूलभद्र कहइ, 'विमासउं ।' पछइ राजाइ कहिउं, 'अशोकवन-माहि जई विमासि ।' पछइ थूलभद्र चोंतवइ— 'तां संसारनउ स्वरूप अति असार जे पिता मूउ मइ न जाणिउ । तु दिवइ ईणइ अधिकारि सरिउं ।' इम विमासी 'करेमिंते' अरिहंत-सिद्ध-साखि जेतलइ ऊचरइ, माथइ लोच करइ, तेतलइ देवताए वेस दीधउ । ते पहिरी राजा-समीपि आवि धर्मलाम कही नइ नीकलिवा लागउ । तेतलइ राजाइ कहिउं, 'ए सिउं?' तिवारइ मुनिइ कहिउं, 'इम जि विमासिउं ।' पछइ थूलभद्र नीकलिउ । राजाइ जण मोकल्या, 'जोउ किहां जाइ?' तेतलइ जिम अंतिजनउ पाडउं परिहरीइ तिम वेद्यावाडउ परिहरी श्री-संभूतिविजय आचार्य-समीपि दीक्षा लीधी । इमिइ राजाइ सिरीआनइ प्रधान-मुद्रा दीधी । सिरीउ घरि आवी विमासइ, 'ए तां सर्व विठसित वररुचिनउं कीधउं । त पितानउ वयर किम वालीसिइ ?' इम विमासी कोशानइ घरि आवी थूलभद्रनी कथा मांडी । जिम टंकरणखारि सुवर्ण गलइ तिम सिरीयानइ वचनि कोशानउ मन भेदिउं । तिसिइं सिरीउ

कहइ, 'जे थूलभद्र घर छांडइ ते वररुचिनउ विलसित । तु ए वयर ताहरइ सानिधि वलइ ।' इम कहइ कोशा हसीनइ कहइ, 'ते किम?' सिरीउ कहइ, 'ताहरी बहिन साथि वररुचिनइ संबंध छइ । अनइ ते-पाहि तेहनइ मदिरापान करावीइ ।' ए वात तीणइ पडिवजी । पछइ सिरीउ घरि आविउ । हिवइ वररुचि अनइ राजा सदाइ एकइ आसनि बइठा वात करइ । इम एकदा सिरीइ अवसर लई राजा वीनविउ 'स्वामिन ! मंडारि तेवडां धन नही ।' तिसिइ राजा कहइ, 'जां लगइ शगडाल हूंतउ तां लगइ वांक काई न हूंतउ ।' तिवारइ सिरीउ कहइ, 'स्वामी ! ते मद्यपानी वररुचि ब्राह्मणि फोकट बालकनइ मुखि श्लोक भणावी तुम्हारउं मन विप्रतारिउ ।' राजा कहइ, 'ते वररुचि बांभण, किम मद्य पीइ ?' तिसिइं सिरीउ कहइ, 'स्वामी ! प्रभाति ए कउ-तिग देखाडीसिइं ।' पछइ माली एक आपणउ विश्वासी तेडी तेहनइ सीखवी सिरीउ प्रभाति सभा-माहि आविउ । वररुचि पणि आविउ । सामंत मंडलोक सर्व आब्या । तेतलइ मालीइ कमल आणी राजादिक लोकनइ आप्यां, अनइ मयणहल-भावित जे छइ कमल ते वररुचिनइ पणि हाथि दीधउ । सहू को कमल सूंधिवा लागा । तिवारंइ वररुचि पणि ते कमल सूंधिउं । ते मयणहल-परिमलनइ प्रमाणि वररुचिनइ वमन हूउ । तिसिइं सभा-हूंतउ नीकलिउ । पणि मदिरा गंधावा लागी जे कोशानी बहिनिइ पाई हूंती । ते वात राजादिक सघले लोके जाणी । पछइ वररुचि तातउं कथीर पीधउं, शोधि होवा-भणी । मरण पामिउ । इम सिरीइ वयर बालिउं । पछइ सिरीइ सतांग राज्य आक्रमिउ । सर्व मुद्राई प्रधानपद भोगवइ ।

एहवइ श्री-थूलभद्र द्वादशांगी-भणी गुरु-समीपि रहइ । इसि वर्षाकाल आव्यउ । त्रिहुं महात्माए गुरु वीनव्या । एक कहइ, 'च्यारि मास उपवास करी, सीह-गुफानइ द्वारि ऊभउ काउसगग करिसु ।' बीजउ साधु कहइ, 'दृष्टीविष सापनइ विलनइ द्वारि, च्यारि मास उपवास करी काउस्सगग करिसु' । त्रीजउ साधु कहइ, 'कूआ-ऊपरि अधविचि काष्ट छइ, तिहां च्यारि मास काउसगग रहिसु ।' तिसिइ गुरे श्रुतज्ञाननइ बलि जाणी आदेश दीधउ । तेतलइ थूल-भद्र पणि गुरुनइ कहइ, 'हूं कोशानइ घरि छइ रस जिमतउ, चित्रशाली-माहि च्यारि मास रहिसु ।' इसिइ संभूतिविजय गुरे योग्यता इंद्रिय-जयनी जाणी आदेश दीधउ । पहिला त्रिणिण महात्मा आपणइ आपणइ ठामि जई काउस्सगग रहिया । थूलभद्र कोशानइ घरि जई धर्मलाभ कही, कोशानी चित्रशाली मांगी थूलभद्र चउमासि रहिउ । तिहां छ रसमइ आहार विहराविउ । पछइ वेइया नवा नवा वेस पहिरी नव नवे हावभाव-कटाक्ष-क्षेपे वचन-विलासे नव नवे शृंगारे श्री थूलभद्रनइ खलभलावइ । पणि लगारइ शोभ न पामइ । जिम जातिशुद्ध हीरउ लोहि भेदीइ नहीं तिम थूलभद्र न भेदीइ । पछइ कोशा आवी पगे लागी, 'स्वामिन ! पूर्व-परिचय-लगइ मइ अपराध कीधउ । हिवइ ते अपराध खमउ ।' पछइ थूलभद्रइ तिम ते प्रतिबोधी जिम श्रावकउं धर्म आदरिउ अनइ अभिग्रह लीधउ - राजदत्त पुरुष टाली अनेरा पुरुषनउ नेम ।

इसिइ वरसालउ संपूर्ण अतिक्रमिउ । त्रिणिण महात्मा आपणा आपणा अभिग्रह पूरी जेतलइं गुरु-समीपि आब्या तेतलइं गुरु कांइ एक आसन-इतु ऊठी, 'दुक्करकारक आवउ' इसिउं कहिउं । तेतलइ थूलभद्र आविउ । तेहनइ गुरु ऊठी बहुमान देइ, 'दुक्कर-दुक्करकारक आवउ ।'

१. K वररुचि ब्राह्मणि मद्यपानिइं । २. Pu. L. मीडहल, K. मीणहल ।

इणि वचनि महात्मा चीतवइ, 'ए मुहुताना पुत्र-भणी बहुमान दिइं गुरु ।' ते त्रिणिण 'हिव आवतइ वरसालिइ अम्हे पणि अभिग्रह लेसिउं ।' इम अमर्ष हीआ-माहि वहता आठ मास मोटइ कष्टिइ गमाड्या । तेतलइं वरसालउ आविउ । सिंहगुफावासी महात्माइ गुरु वीनव्या, 'भगवन ! वेश्यानइ घरि च्यारि मास हूं रहिसु । तप नियम करिसु ।' तिसिइ गुरे ज्ञानोपयोगिइं जाणी कहिउं, 'तइं ए अभिग्रह नही पलिइं ।' इम कहतां वारतां विचालइ सिंहगुफावासीइं अभिग्रह लेई, थूलभद्रनी स्पर्धा वहतउ उरकोशानइ घरि पहुतउ । तिणि जाणिउं जु, 'ए थूलभद्रनी तुडिइं आविउ छइ ।'

पछइ उदार स्फार श्रंगार करी, महात्मा-समीपि आवी, हावभाव तिम करिवा मांड्या जिम क्षण एक-माहि महात्मा चूकउ । तपक्रिया सर्व मूकी । तिसिइ उपकोशा कहइ, 'धन आणि ।' महात्मा कहइ, 'धन मुझ-कन्हलि नथो ।' तु उपकोशा कहइ, 'नेपाल देसि जा, तिहां नेपाल देशनउ राजा देशांतरीनइ एक रत्नकंबल आपइ छइ, ते रत्नकंबल सवा-लाख लहइ ।' पछइ ते महात्मा कामनउ वाहिउ वरसतइ मेघि नेपालदेस-भणी चालिउ । पंथ अवगाही नेपालदेसना राजानइ मिली, रत्नकंबल लही, वांस एक-माहि गोपवी, पाछउ वालिउ । पणि मन-माहि उपकोशानइ ध्याइ । इम आवतां पालि-माहि सूडानइं वचनिइं महात्मा भीले^१ झाली खउलिउ^२ । पणि कांइ न देखइ । तिसिइं मूकी दीघउ । तेतलइ वली सूडउ कहइ 'लाख जाइ, लाख जाइ ।' इसि कह(हि)इ वली महात्माना मुख-प्रमुख सर्व जोयां, पणि कांइ न देखइ । तेतलइ पच्छोपति कहइ, 'अहो महात्मा ! अम्हे ताहरउं कांइ न लिउं । पणि कहि, सूडउ साचउ कि कूडउ ?' तिवारइं महात्माइ कहिउं, 'ए वांसनी लाकडी-माहि सवा-लाखनउ रत्नकंबल छइ ।' पछइ सत्य वचन-लगइ महात्मा मूकिउ । हिवइ ते मुनि पंथ अवगाही, उपकोशानइ घरि आविउ । तेतलइ उपकोशा पग धोती हूती । तिसिइ महात्माइ ते रत्नकंबल आणि आगलि मूकिउं । एहवइ वेस्याइ ते कंबल लेई, पग लह्नी, खाल-माहि चांपिउं । तिवारइ मुनि कहइ, 'एहवउ बहुमूल्य कंबल हेलाइं^३ कादम-माहि तइ कांइ घातिउं ?' तिवारइं कोशा कहइ, 'ए कांबलानी केही वात छइ ? जोइ-न, तइं चारित्र-रत्न हेलाइं माहरइ विषइ किम गमाडिउं छइ ? कहि-न अत्प सुखनइ काजिइं अनंत सुख कांइ हारइं ?' इत्यादि प्रतिबोध सांभरी वैराग्य-लगइ कहिवा लागउ, 'हे सुभगि ! तइं हूं भूलउ तारिउ । हिव हूं गुरु-कन्हलि जई आलोयण लिउं छउं । तुझनइ धर्मलाम हु ।' तिसिइ उरकोशा पणि लागी कहइ, 'एतलउ अपराध मइं तुम्हारा प्रतिबोध-भणी कीघउ । ते तुम्हे खमज्यो ।' पछइ गुरु-समीपि आवी, पाप आलोई, तप तपिवा लागउ ।

इसिइ एकदा राजां सार्थवाह एक आविउ हूंतउ तेहनइ कोशा दीधी । हिवइ ते कोशा सार्थवाह-आगलि सदा थूलभद्रना गुग वर्णवइ । ते गुगवर्णन देखी थूलभद्र-साथिइं मन ऊतारिवा-भणी सार्थवाह एकणि बाणि करी, सूतउ हूंतउ, आंवाणी लूत्री छेदी, बाणिइं बाण सांधी, कोशानि हाथि लूत्रि आपइ । आपणउ कुसलपणउं देखाडी, कोशाना मुख सामहउं जोइ । तेतलइ कोशा पणि सरिसवनउ थाल भरी, फूले दांकी, ऊररि सूईं मूके, नाचिवा लागी । पणि सूईं पग वंथागउ नही, अनइ फूळ पणि खिसपां नही । एहवउं स्वरूप देखी सार्थवाह संतुष्ट वर्तमान कहइ, 'मागि, स्पृ आपउं ?' तिवारइं कोशा कहइ, 'मइं सिउं देखाडिउं जे तुं रीक्षिउं^४ ? जउ

१. P सिवाय 'भीले' नथो. । २. Pu. वेलिउ L. खालिउ P. झालिउ. । ३. K. हेलाइं इम कांइ खालि घालिउ । ४. P. L. K भलउ । ५. Pu. 'रषिउ' सुधारीने 'हरषिउ,' L. P. रंजिउ ।

दुकर वस्तु जोईइ तु थूलभद्रनी, जीणइ बार कोडि धन मुझ साथिइं भोगवी नइ हेलाइं हूं परिहरी, एहवउ शोल पालिउं ।’ इत्यादि श्री-थूलभद्रना गुण वर्णवतां, ते सार्थवाह प्रतिबोध पामी दीक्षा लीधी । कोशा वली आपणइं अभिग्रहि रही ।

इसिइं बार-वरसी दुकाल पडिउ । तिणि साधु-संघ महा-कष्टिइं दुकाल ऊतरिउ । पणि महात्मानइ गुणवानइ अभावि सिद्धांत वीसरिया । पछइं श्री-संघ पाडलीपुरि नगरि सर्व एकठउ मिलिउ । जेहनइ जि कांइ मुखि आवतउं हूंतउ सर्व एकठउं करतां इग्यार अंग पूरां कीधां । पणि पूर्वनो विद्या जोईइ, तेइ-भणी भद्रबाहु-स्वामि-समीपि, तेडिवा-भणी बि महात्मा मोकल्या । तिसिइ भद्रबाहु-स्वामि कहइ, ‘मइ तु महाप्राण ध्यान मांडिउं छइ । तिणि करी मइ नही अत्राइ ।’ पछइ महात्मा पाछा आव्या । वरी संघिइं पूर्वना उद्धार-भणी बि महात्मा मोकली कहाविउं, ‘जि को संघनइ न मानइ तेहनइ सिउ दंड ?’ गुरु कहइ, ‘तेहनइ संघ बाहरि कीजइ ।’ इम कहिइं, महात्मा कहइ, ‘तु तुम्हे जि संघ बाहरि थासिउ ।’ इणि वचनि ससंभ्रांत श्री-भद्र-बाहु-स्वामि कहिवा लागा, ‘संघनउ बोल माथा ऊपरि । पणि जु संघ मुझ ऊपरि कृपा करइ तु महात्मा प्रज्ञावंत जि को हुइ ते मोकलउ । तेहनइं हूं सात वाचना देसु । इम संघनइ प्रसादिइं माहरउं काब सीझइ अनइ महात्मा पणि भण्या जाइं ।’ इणि वचनि संघिइं थूलभद्र-प्रमुख पांच सइं महात्मा भणिवा मोकल्या । तिहां भद्रबाहु स्वामि-कन्हइ भणिवा लागा ।

इम केतलइं कालि महात्मा भणतां भणतां ऊभगा । सर्व पाछा आव्या । एकलउ थूलभद्र तिहां रहिउ भणइ । इम भणतां भणतां दस पूर्व भण्या । तेतलइं श्री थूलभद्रनी बहिन दीक्षा लेईनइ वांदिवा आवी । गुरुनइ पूछइ, ‘भगवन ! थूलभद्र किहां ?’ तिसिइं गुरे कहिउं, ‘देवकुल-माहि सज्जाय गुणि छइ ।’ पछइ महासती भाई वांदिवा तिहां आवी । तेतलइ थूलभद्रिइं विद्यानइं बलिइं सिंहनउ रूप कीधउं । महासती सीह देखी पाछी नाठी । तिहां जई गुरुनइ कहइ, ‘भाईनइ कुशल नही ।’ तिसिइं गुरे उपयोग देई जोईनइ कहिउं, ‘जाउ वांदउ । कुशल छइ ।’ पछइ महासती हर्षी हुंती भाईनइ वांदि आगलि बइठी । तिसिइ थूलभद्र पूछइ, ‘सिगीउ किहां ?’ तिवारइ महासती कहइ, ‘अम्ह साथिइं दीक्षा लीधी । पणि लगरइं भूख्यउ रही न सकइ । एकासणउं पणि न करइ । इम करतां पजूसण आविउं । पछइ महासतीए सिरीयाभाईनइ पोरिसि करावी, पोरिसि पडुती, साढ पोरिसि करावी । इम करतां सांझ ज्ञालवी । पछइ महासतीए कहिउं, ‘हिवइ राति पडी, प्रभाति पारणउं करे ।’ इम अर्धरात्रि वउलिइं आकलउ हूउ । तिहां आराधनापूर्वक मरण पामिउ । प्रभाति ऋषि-घातना पाप-लगइ महासती पारणउं न करइ । इसिइ संघ मिलिउ । सर्व वात संघ-आगलि कही । संघिइं वलतउ कहिउं, ‘तुम्हनइ पाप न लागइ । कांइ तेहनइ तारवा-भणी तुम्हे उद्यम कीधउ ।’ तुहइ महासती न मानइ, इसिउं कहइ, ‘जउ वीतराग मुखि करी कहइ तु पारणउं कउं ।’ पछइ सर्व संघ काउसगि रहिउ । तिहां शासन-देवता आवी कहइ, ‘कउण काज ?’ तिसिइं संघ कहइ, ‘श्री-सीमंघर-स्वामिनइ पूछी आवउ-‘महासतीनइ पाप लागउं कि ना ?’ तेतलइ शासन-देवता कहइ संघनइ, ‘तुम्हे काउसगि रहउ, जिम हूं पूछी आवउं ।’ महासती कहइ, ‘अम्हे आपणइ मुखि पूछिसिउं ।’ पछइ शासन देवताइ कासंपुटि महासतीनइ लेई श्री-सीमंघर स्वामि-कन्हइ आणी । तिहां महासतीइ वांदिनइ पूछिउं । तिसिइं स्वामी कहइ, ‘तू निर्दोषि ।’ पछइ स्वामीइ शासन-देवता देखता चूलिका आपी । शासन-देवता यक्षा महा-

सतीनइ भरतक्षेत्रि लेई आवी । तिहां संघनइ चूलिका आपी, श्री-सीमंघरस्वामिनउ वचन कहिउं । पछइ पारणउं सघले कीधउं ।” इत्यादि वात कही महासती उपाश्रयि पट्टती ।

इसिइ थूलभद्र वाचना-भणी आचार्य-समीपि आविउ । तेतलइ गुरे कहिउं, ‘जा, तूं योग्य नही ।’ तिवारइं जउ जोइ तु दिक्षा-दिन आरंभी, आपणउ अपराध न देखइ । पणि एक अपराध जे गुरुनइ अणकइइ सीहनउं रूप कीधउं, ते टाली अनेरउ अपराध नही । पछइ गुरुने पगे लागी आपणउ अपराध खमावइ, ‘स्वामिन ! ए अपराध खमउ । वली अपराध नही करउं ।’ गुरु कहइ, ‘हिवइ तूंइतइ वचना नही दिउं ।’ पछइ सर्व संघ मेली, गुरुनी रीस उपसमाविवा-भणी, पगे लागी रहिउ । तुहइ गुरुनी रीस उपममइ नही । आचार्य कहइ ‘अनी तइ समुद्र-माहि एक बिंदु भणिउं छइ, अनइ ते ही विद्या जरी नही, तु आगिलि विद्या किम जरिसिइ ?, पणि जउ संघ वली वली कहइ छइ, तु सूत्रगठ कराविसु । पणि अर्थ नही कहउं ।’ पछइ थूलभद्रनइ च्यारि पूर्व छेहिअं सूत्र-तु भगावी कहिउं, ‘आज पछइ तूं दस जि पूर्व शिष्यनइ भणावे, पणि च्यारि म भणावेसि ।’

पछइ श्री-थूलभद्र चउद-पूर्व-घर आचार्य-पदवी लही, एकणि नगर मित्रनइ घरि आविउ । तेतलइ मित्रनां भार्या साम्ही ऊठी, पणि दालिद्र-लगइ कांइ भगति करी न सकइ । तिसिइं थूलभद्रि पृच्छिउं, ‘ते सोम मित्र किहां गयउ ?’ तिसिइं स्त्री कहइ, ‘घननी आशाइं देशांतरि गयउ छइ ।’ एहवइ जूना घर-माहि थांभउ एक देखी एनलउ बोल कहिउ, ‘ए इम अनइ ते तिम । कहउ ए वातनउ किम ?’ इसिउं कही आचार्य उपाश्रयि आव्या । पछइ मित्र घरि आविउ । स्त्रीइं आचार्यना वचन कहियां । थांभउ देखाडिउ । पछइ सोमिइं ते थांभउ ऊखेडी, भूमि खणी, सवा लाख द्रव्य काडिउं । इम श्री-थूलभद्रनां घणां अवदात छइं । इम भविक-जननइ प्रतिबोध देई, प्रांति अणसण लेई स्वर्गि गया ।

इति श्री खरतरगच्छे श्रीजिनचंद्रसूरी विजयि वा० मेरुसुंदरगणिना विरचितं श्री स्थूलभद्र-चरित्रं समाप्तं ॥१९॥

*

हिवइ जे लोभ देखाडिइं शील-हंता न चूकइ ते कहइ—

ते नमह वयरसामिं सयंवरा रयणकोडि-सुसमिदी ।

अवगणिया जेण तिणं व सिद्धि धूआ पवररूवा ॥ ४२

व्याख्या :- ते श्रीवयरस्वामिनइ नमउ । जिणि भगवंति सयंवरि आवी रूपवंति स्त्री, रत्नकोडि तिणि करि सहित एहवी, धनसंचय श्रेष्ठि तेहनी रुक्मिणी बेटी, अनुरागसहित आवी हंती, जूना तुगनी परिई आगणी=परिहरी । ते जिम लोभि न गया तिम बीजे महापुरुषे स्त्री देखी लोभी न जाइवउं ।

हिव ते वयरस्वामिनी कथा कहीइ—

[२०. वज्रस्वामिनी कथा]

इणइ भरताद्धि, अवंतीदेशि, तुंबवण संनिवेशि, व्यवहारीयानु पुत्र धनगिरि वसइ, पणि मइ धर्मवंत । क्रमिइं यौवनावस्थाइ आविउ । तेतलइ मानापिताए कन्या मागी धनगिरीनइ कीधइ । तिविइ धनगिरि कन्याना पितानइ कहइ, ‘तुम्हे कांई कन्या चउ छउ ? हूं तु दीक्षा लेसु ।’ इसिइ धनपालनी बेटी नामिइं सुनंदा ते कहइ ‘धनगिरि टाली पाणिग्रहण अनेथि न करउं ।’ पछइ

१. K. सोमिल । २. L. सोमिले ।

अणईछतइ ति पिताइं धनगिरि परिणाविउ । पणि थोडा दिन घरे रहिउ । तेतलइ पुण्यवंत जीव एक देवलोक-तु चिची सुनंदानी कूखइ ऊपनउ । तेतलइ धनगिरिइं दीक्षा लीधी श्री-सीहगिरि आचार्य समीपि । पछइ पत्नीनउ भाई आर्यसमित महात्मा धनगिरिनइ सहाय्याइ हूउ । थोडे दिहाडे श्रुत सर्व भणिउ । इसिइं सुनंदा गर्भ धरती पूरे दिवसे पुत्र जन्मिउ सर्वलक्षण संपूर्ण । जन्म-कालि स्त्री गीत गाइं, उत्सव करइं, पणि मुखि कहइं, 'आज बालकनउ पिता दीक्षा न लिअत तु जन्म-महोत्सव विस्तारि करत । स्त्रीइं भलीइं स्यूं चालइ ?' ए वात बालक सांभली चींतवइ, 'दीक्षानउं नाम मइ किहाइ सांभलिउं छइ ।' इम ईहापोह करतां जातीस्मरण ऊपनउं, पूर्व भव दीठउ । पछइ बालक चींतवइ, 'माहरा गुणरूप जउ ए देखसिइ तु माता दीक्षा लेवा नही दिइ ।' इम विमासी बालक रोवा लागउ । रात्रि नइ दिवस रेतउ जि रहइ । राखिउ इ रहइ नही । पछइ माता ऊभगी कहइ, 'जिम ताहरउ बाप गयउ, तिम तूं पणि जा ।' इम कहतां छ मास गया ।

तेतलइ धनगिरि श्री-सीहगिरि आचार्य साथि आर्यसमित सहित आव्या । पछइ धनगिरि गुरुनइ वांदीनइ कहइ, 'स्वामिन ! जउ आज्ञा हुइ तु संसारीयां वंदावी आवउं ।' पछइ आर्य-समित सहित धनगिरि जेतलइं गुरुनइं प्रणाम करी नीकलिउ, तेतलइं गुरे काई सउण विचारीनइ कहिउं, 'आज तुम्हनइ मोटउ लाभ होसिइ । तुम्हे सचित्त अचित्तनउ निषेध म करिज्यो । पछइ 'तह त्ति' करी सुनंदानइ धरि जई धनगिरि 'धर्म-लाभ' कहिउ । तेतलइ सखीइ जि कहिउं, 'हे बहिनि ! धनगिरि आविउ छइ । तूं कहिती बेटउ बापनइ आपिसु, तु आपि ।' सुनंदा पणि ऊभगी हूती धनगिरिनइ कहइ, 'आपणउ पुत्र लिइ । जिम तूं गयउ तिम पुत्र लेई जा ।' पछइ धनगिरिइं साखीया कीधा, मतउं लिखाविउ । पछइ सुनंदा बिहुं हाथे पुत्रनइ लेई कहिवा लागी, 'एतलउ काल मइ पालिउ, हिवइ तूं पालि ।' इम कही पुत्र दीधउ । वली धनगिरिइ कहिउं, 'हिवडां तू रभसपणइ आपइ छइ, पणि पछइ उरता करेसि ।' सुनंदा कहइ, 'माहरइ खप नथी ।' इम कही बालक झोली-माहि मूंकिउ, तेतलइ रेतउ रहिउ । पछइ बेहू महातमा पोसालइ आव्या । तेतलइ गुरु साम्हा आवी कहिवा लागी, 'झोली भारे छइ, अम्हनइ आपि । तूं वीसामउ लिइ ।' पछइ धनगिरिइं गुरुनइ झोली आपी । ते-माहि ते बालक-रत्न देखी गुरु कहइ, 'माहि किसिउं वज्र छइ, जे एवडउ भार ?' इम कही वली बालकना मुख सामहुं जोई कहिवा लागी, 'ए बालक मोटउ युगप्रधान होसिइ । ए यत्नइ करी राखिजो ।' तिहां वज्रसार' एहवउं नाम दीधउं । पछइ बालक महासतीनइ समोपिउ, कहिउं, 'रूडी परिइं राखिज्यो ।' महासतीए सिज्यातर श्राविकानइ भलाविउ । ते स्त्री बालकनइ धवारइ, पालइ, लालइ, नानाविध क्रीडा करावइ । एक स्नान करावइ, एक आंखि आंजइ, एक स्तन्यपान करावइ । इम सर्व आपणी आपणी भक्ति करतां ते वयर-बालक तिम किमइ बोलइ चालइ, जिम सर्व संघ प्रमोद पामइ । हिव सुनंदा ते वयर-बालकनइ देखी लोभ-लगी श्राविका-प्रतिइ कहइ, 'ए तु माहरु पुत्र, सुन्नइ आपउ ।' पछइ श्राविका कहइ, 'ए गुरुनी श्रापणि छइ, अम्हे नही आपउं ।' इणि वचनि सुनंदा शाखा-पतित वानरीनी परिइं निरास हुई । तुहइ पुत्रना स्नेह-लगइ किवारइ किवारइ आवीनइ धवारइ, किवारइ आपणइ उरसंगि धरइ ।

इसिइ अचलपुरनइ समीपि नदी एक बिहुं भागे थई । ते-माहि बेट एक छइ । तिहां तापस वसइ । तेह-माहि एक तापस पादलेप-विद्या जाणइ । ते सर्व तापसनइ पणि पादलेप करी लोक देखतां जि पणि करी नदी ऊतरइ । लोकनइ महा विस्मय ऊपजइ । पछइ घणा लोक तापसनी^१ महिमा देखी भगत थया । पछइ ते लोक श्रावकनइ कहइ, 'तम्हारइ शासनि कोई एह-वउ छइ कि ना ?' तिसिइ श्रावक अणबोल्या रहइ । इम करतां अन्यदा प्रस्तावि वयरस्वामिना माउला श्री-आर्यसमित आचार्य तिहां आव्या । श्रावक सर्व वांदिवा आव्या । गुरे पूछिउं, 'समाधि छइ ?' तिसिइ श्रावक कहइ, 'आज-कालि तापसनी महिमा अधिकी छइ । तिणि करी तापसना भक्त जे छइ, ते श्रावकनइ हसइ छइ ।' पछइ गुरे ज्ञानबलिइ तापसनउ पादलेप जाणी जे सम्यक्वधारी श्रावक हुंता, ते तेज्या । कहिउं, 'आज तुम्हे पारणउं करवा-भणी तापसनइ घरि तेडउ ।' पछइ श्रावक प्रभाति जई तापस निहुंतरिआ । लोके जाणिउं—तापसे श्रावक पालटया । पछइ सर्व लोके परवर्या तापस श्रावकनइ घरि आव्या । तेतलइ श्रावके दूध आणी झांजडा लेई तापसना पग घोवा मांड्या । तिम किमइ जेहवां पुष्करनां पत्र हुइ तेहवा क्रीधा । पछइ चंदनइ करी लिप्या । इम करतां तापसनां मुख श्याम हूआं । भोजन वीसरी गया । पछइ भोजननइ अंति सर्व तापस लोके परिवर्या नदीनइ कांठइ आव्या । ते तापस पादलेप-पाखइ पाणी-माहि बूडिवा लागा । तेतलइ लोकनां सहश्र हाथि ताली देता कहइ, 'एतला दिन अम्हे लेपनइ बलिइ भोलीवी वंच्या ।' तिसिइ नगरनउ राजा तिहां आविउ । तेतलइ गुरु पणि तिहां आव्या । ते तापसनी अपभ्राजना देखी सर्व लोक देखतां नदीनइ कहिउं, 'अम्हे पेलइ पारि जासिउं । तूं मागः मूकि ।' इम कहतां नदी बि-खंड हुई । राजा, तापस, गुरु सर्व पेलइ पारि आव्या । तिहां तापसे एवडी गुरुनी शक्ति देखी दीक्षा लीधी । तेहनइ केडइ जे के हूया, तेहनइ ब्रह्महीपी साखा नाम हूउं ।

इसिइ वयर-बालक त्रिहुं वरसनउ हूउ । तेतलइ धनगिरि-प्रमुख साधु तुंबवण-संनिवेशि आव्या । तेतलइ सुनंदा आवी कहइ, 'माहरी थापणि आपउ ।' तिसिइ धनगिरि कहइ, 'ए वात हिव म कहेसि । तहीइ तां ग्वाही-साखीआ क्रीधा छइ । हिउइ तूं मागती लाजइ नहीं ?' सुनंदा कहइ, 'आपणी वस्तु मागतां सी लाज ? हूं माहरु पुत्र लेसु ।' इम विवाद करतां राजभवनि जई सकल श्रीसंघ धनगिरि सहू जिमणइ पासइ राजानइ बइठां । अनइ सुनंदानउ पक्ष तु राजानइ डाजइ पासइ बइठउ । भोजराजा बिहुं पक्षना वचन सांभली कहिउं, 'ए विवाद मइ न भाजइ, पणि जेहनउ तेडिउ बालक आवइ^२ ते लेवा लहइ ।' ए वात बिहुं पासे मानी । तेतलइ सुनंदा कहइ, 'पहिलउं हूं बालकनइ तेडिसु ।' इम कही सूखडी, खेलणा, चित्रगत पाटी, साकर, टोपरां, खारिक इत्यादि सूखडी लेई सुनंदा कहइ, 'वत्सं! एक वार आवि । ए सर्व तूं लिह । वली घणी सूखडी देसु ।' इणि वचनि वयर चींतवइ, 'यद्यपि माता लोपी न जोईइ. पणि हिवडां जउ मानइ मानिसु, तु संघनी अवहीलना होसिइ ।' इम चींतवी माता सामहुं न जोयउं । तेतलइ धनगिरि श्रीसंघ देखतां रजोहरण हाथि लेई कहिउ, 'बालक ! अम्हारइ तु ए धर्मध्वज ओघउ छइ । जउ वांछा हुइ, तु आवि ।' तेतलइ वयर-बालक ऊलाला करी आघइ विलगउ । सकल श्रीसंघनइमनि उत्साह ऊपनउ । तेतलइ सुनंदा क्षण एक विलाप करी कहिवा लागी, 'पहिलउ तां भाईइ दीक्षा लीधी । पछइ भरतारि

१. L. एक कन्यापूर्ण, Pu. कन्यावर्ण । २. K. तापसनु । ३. K. तेहनउ बालक हुई । ४. Pu. लेषणी ।

दीक्षा लीधी । पछइ वली पुत्रिइं दीक्षा लीधी । तु हिवइ हूं घरि रही स्यु करउं ? मुझनइ पनि दीक्षा दिउ ।' पछइ श्री-सीहगिरि-सूगिनइ पादमूलि दीक्षा लीधी । पदानुसारिणी-प्रज्ञाई श्री-वयर पालणइ पउटिइ महासतीना मुख-इतु इग्यार अंग अणाव्यां ।

अन्यदा गुरु वयर-बालक आठ वरसनउ संघाति लेई अवंती-भणी चाल्या । तेतलइ अंतरालि मेघ आविउ । ते अयकायना निषेध-भणी यक्षनइ भवनि रखा । तेतलइ वयरना भवांतरी मित्र देवता वयरनी परीक्षा-भणी मंद वृष्टि विकुर्वी, संघात एकनी रचना करी, देवता श्रावकनइ वेषि आवी आचार्य वीनव्या, 'स्वामिन ! वयर-बालक वहिरवा मोकलउ ।' गुरे जेतलइ मोकलिउ, तेतलइ अंतरालि मेघ आव्यउ । वली मेघ संहरिउ । वली गुरुनइ आदेशिइं वयर आप बीजी वार आवस्सही करी नीकलिउ । जिहां संघात छइ तिहां जउ आवइ, तु एक जूनउ तृणानउ छपरउं देखइ । तेह-तलइ अनेक शालि-दालि-कोहलानां व्यंजन देखी वयर-बालक चींतवइ द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावनइं मेलिइं, 'ते द्रव्य जे शालि रांधी छइ, ते तु हिवडां नीपनी न हुइ । क्षेत्र जउ जोईइ तु ए वाट ऊजेणीनी-इहां एतली सामग्री किहां ? काल जउ जोईइ तु कोहला-नउ ए काल नही । भाव जउ जोईइ तु देणहार श्रावक आंखि मेघोनमेष नथी करतां । तु इम जाणीई छइ, ए देवता घटइ । तु देवतानु पिंड महातमानइ न कल्पइ ।' इम चींतवी जेतलइ पाछउ वलइ तेतलइ देवता पगे लागी, खमावी, वैक्रियलब्धि देई अदृश्य हुआ । ए वात सांभली गुरु चमत्करिया । वली तेह जि जुंभक देवता वणिक-रूपि जेष्ठ-मासि घृतपूर वयरनइ देवा लागी । तिहां पनि देवपिंड जाणो पाछउ वलिउ । तेतलइ देवता प्रकट हुई आकाशगामिनी विद्या देई अदृश्य हुआ । इम वयर-बालक जे जे महातमा सिद्धांत भणइ ते ते सर्व सिद्धांत जलोनी परिइ संग्रहइ ।

इम एकदा गुरु बहिर्भूमिकाईं पहुता । वयर-बालक एकलउ पोसालइ चींतवइ । तेतलइ बालक-स्वभाव-लगइ उपधि सर्व आप पाखती मूकी, वाचना देवा लागउ । तेतलइ गुरु आव्या । तिहां बालकनी वाणी सांभली वारणइ छाना रहीनइ सांभलइ तु इग्यारइ अंग बालकनइं मुहडइ अस्जलित आवडतां जाण्यां । मनि हरख्यां । पछइ गुरे संवल कीधउ । तेतलइ वयरि उपधि सर्व जजुई मूकी गुरुना पग पूंजिवा सामहउ आव्यउ । गुरे पछइ महात्मानइ जणाविवा-भणी आसन्न एक गाम छइ तिहां भणी चालिवा लागी । तेतलइ महातमा आवी कहइं, 'भगवन ! अम्हनइ वाचना कऊण देसिइ ?' तिसिइं गुरे कहिउं, 'ए वयर-बालक तुम्हनइ वाचना देसिइ ।' इम 'तहत्ति' करी मानिउं । पछइ प्रभाति बइसणउं वयरनइ मांडिउं । तिहां बइसारी वाचना मांगी । तेतलइ वयर विधिवत् वाचना देवा लागउ । जे शिष्य परीछता नही, ते-हू परीछिवा लागी । जे गुरु मासे वाचना देता, ते वइर एकइ दिनि दिइ । तिसिइ महात्माए चींतविउं, 'जइ गुरु मउडेरा आवइ, तु अम्हारइ भणवुं वारु चालइ ।' इम करतां गुरु आव्या । महात्मा पूछ्या जु, 'वाचना चालइ छइ ?' तिसिइ महात्मा सर्व गुरुनइ वीनवइं, 'स्वामिन ! ए जंगम सरस्वती-भंडार । एतला दिन अम्हे न जाणिउं । जे अम्हे अवज्ञा कीधी, ते खमउ ।' पछइ गुरे कहिउं, 'तुम्हनइ जणाविवा जि भणि अम्हे चाल्या हुता ।'

पछइ वाचनाचार्यपद देई महात्मा भणाविवानु आदेस दीधउ । आचार-कल्प वयरनइ गुरु भणावइ । जेतलउ गुरुनइ दृष्टिवाद आवतउ हुंतउ, तेतलउ सर्व वयरनइ भणाविउ । पछइ गुरु दसपुरि आव्या । तिहां वयरनइ कहइ, 'वत्स ! दसपूर्वधर श्री-भद्रगुप्तसूरि अवंतीइं छइ ।

ते-कन्हलि तेहवउ कोइ शिष्य नथी, जे पूर्वनी विद्या लिइ । ते-भणी तूं ऊजेणीइ जई दस पूर्व पूरा भणि । जिवारइ दस पूर्व पूरा थासिइं, तिवारिइं शासन-देवता सांनिधि करिसिइ ।' ए वात श्री-वयरिइं पडिवजी, ऊजेणि-भणी चालिउ, पंथ अवगाही संझइ ऊजेणीइ आविउ । प्रभाति गुरुनइ वांदिसिइ एहवइ । पाछिली रात्रिइं श्रो-भद्रगुप्तसुरि सउणउं देखइ जु, 'कोई परहुणउ आवी, अम्हारा हाथ-हूंतउ खीरनउ पैडगह लेई पीई, तृप्ति पामी ।' इसिउं सुहणउं सज्जाय करतां महात्मा-प्रतिइं गुरु कहइ जु, 'आज कोई आपणइ परहुणउ आविसिइ, ते अम्हारी सर्व विद्या लेसिइ ।' इम वात करतां प्रभाति श्री-वयरस्वामि आव्या । गुरुनइ वांदी आगलि बइठा । तेतलइ गुरे अति बहुमानपूर्वक संयमनइ विषयि कुसल पूछिउं । वली पूछिउं, 'श्री-सीहगिरि-सूरिना चरण-कमल मूंकी ईहां किम आव्या ? तेतलइ वयर विनयपूर्वक कहइ, 'श्री-गुरे तुम्ह समीपि दश पूर्व भणिवा-भणी मोकलिउ छउं । ते पूर्व तुम्ह कन्हइ छइं, अनेथि नथी । एह-भणी प्रसाद करी मुझनइ भणावउ ।' पछइ वयर गुरुनइ प्रसादिइं, सिद्ध-सारस्वत-चूर्णनइ प्रमाणिइं दस इ पूर्व थोडा काल-माहि भण्या । पछइ श्री-भद्रगुप्त-सूरिनइ आदेसिइ दस पूर्वनी अनुज्ञा पामी, दशपुर आवी श्री-गुरु प्रणम्या । तिसिइं श्री-सीहगिरि-सूरि वयरनइ संतुष्ट-वर्तमान आचार्यपद देई गणनी अनुज्ञा दीधी । तिणि अवसरि जूंभक-देवताए महा-महोत्सव कौषउ, आकासि-ईंतु कुसुमनी वृष्टि कीधी । श्री-सीहगिरि-सूरि चारित्रि पाली अणसण-पूर्वक मरण पामी स्वर्गनइ भाजन हुआ ।

हिवइ श्री-वयरस्वामि पांच सइ माहात्माए परिवर्या जिहां जिहां विहार करइ, तिहां तिहां श्रावक संघ नवनवा महोत्सव करइं । इसिइं श्री-वयरस्वामिनी महासती पाडलीपुरि नगरि घनश्रेष्ठिनी यानसालाईं आवी रही । तिसिइं ते विवहारीआनी पुत्री रुक्मिणी महासती-कन्हइ भणइ, महासती-कन्हइ बइसइ । तिसिइं महासती श्री-वयरना गुण वर्णवइ । रूप-लावण्य-विद्या वर्णवतां रुक्मिणीनइ अनुराग वयरस्वामि-ऊपरि हूउ । पछइ प्रतिज्ञा करइ, 'मुझनइ इणि भवि वयर जि भरतार ।' तिवारइ महासती कहइ, 'ते तु नीराग निस्पृही, काम-हूंतता विरतां छइं । तेह ऊपरि ए मनसा म करेसि ।' पछइ रुक्मिणी कहइ, 'हिवइ तां वयरना पग शरणि ।' ते रुक्मिणीनइ चित्ति वज्रलेपनी परिइं वयरनउं नाम रहिउं ।

अन्यदा पाडलीपुरि श्री-वयरस्वामि विहार करता आव्या । तिहां नगरना लोक सर्व वांदिवा गया । राजा पणि वांदिवा आविउ । तिसिइ गुरे विद्यानइ बलिइं आपणउं रूप सउ महात्मानइ विषइ कीघउं । पांच पांच महात्माए संघाडउ कीघउ अनइ संघाडइ संघाडइ वयरस्वामि जूजुआ दीसइ । तिवारइ लोक, राजा सहू विस्मयापन्न, महात्मानइ पूछइ, 'तुम्ह-माहि श्री-वयरस्वामि कउण ?' तिवारइ महात्मा कहइं, 'जेहनइ महांत तेज, ते जाणिज्यो वयरस्वामि ।' इम सर्व महात्मा आव्या । पणि अजी ओलखी कोई न सकइ । तेतलइ वयरस्वामि विद्याबलिइं अपूर्व रूप करी नगरनइ परसरि आवी धर्मापदेस देवा' मांडिउ । तिसिइ राजादिक लोके गुरु ओलख्या । सघले वांच्या । पछइ धर्मनउ उपदेश सांभली सहू आपणइ आपणइ स्थानकि पहुता । पछइ अंतैउरीए ते आचार्यनो रूपसंपदा सांभली, राजानइ कही गुरुनइ वांदिवा आवी । तिसिइं रुक्मिणी पितानइ कहइ, 'तात ! ए वयरस्वामि आविउ छइ, अनइ मइ तु एहवी प्रतिज्ञा कीधी छइ जउ, इणि भवि वयर भरतार । तेह-भणी चालउ जोई आवीइ । तात ! ए तु देशांतरी छइ । ऊठी अनेथि जासिइ । पछइ मुझनइ आगि जि शरणि हुसिइ ।' ए वात सांभली घनश्रेष्ठि रुक्मिणीनइ साथिइं सउ कांडि घन लेई, अनेक वस्त्र-अलंकार

१. Pu.पडघल, K.पडघु । २. Pu. K. देवउ ।

संघातिईं लेईं श्री-वयर-समीपि आविउ । तेतलइं श्री-वयरि स्त्रीना चित्तनउ क्षोभ निवर्त्ता-
विवा-भणी सामान्य रूप कीधउ । तिवारइं सर्व लोक कहिवा लाग्ग, 'एवडा अतिशय, एवडी
विद्या, पणि विधात्राईं रूप न कीधउं ।' तेतलइ भगतना चित्तनइं हर्ष ऊजाविवा-भणी वली
स्वाभाविक रूप कीधउं । पछइ धर्मोपदेश श्री-वयरस्वामिइं दीधउ । इसिइ धन मन-माहि चींतवइ,
'माहरी पुत्री धन्य, जीणइ एहवइ ए स्थानकि अनुराग कीधउ छइ ।' इम कन्यानइ दानिइ,
वरनइ ध्यानिइ गुरुनी देशना धन न सांभलइ । तिसिइ देसनःनइ अंति धन गुरुनइ वीनवइ,
'स्वामिन ! ए रुक्मिणी पुत्री तुम्हारा गुण स्मरती एतला दिन रही, पणि हिवइ पाणिग्रहण करी
मनोरथ सफल करउ । नहीं तु अग्नि-सरण करिसिइ । एहनइ घणाइ वर आव्या, पणि ताहरइ
सोभाग्यइ करी रुक्मिणीइ सर्व वरनउ निषेध कीधउ । तेह-भणी हाथ-मेलहावणीइ सउ कोडि
धन हूं आपिसु । पणि हिवइ पाणिग्रहण करि ।' तिवारइ वयरस्वामि कहइ, 'अहो धन ! कल्प-
वृक्ष मूँकि एरंडउ कउण आश्रइ ? चिंतामणि परिहरी काच कउण लिइ ? तिम चारित्र परिहरी
धन अनइ कन्या कउण आदरइ ? ए भोग विष-समान, जेह-लगइ चिट्टुं गतिना दुक्ल पामीइ ।
ए तु धन अनइ स्त्री नरगनउ कारण । अनइ जे चारित्र, ते मोक्षनउ कारण । जउ एहनउ
अनुराग साचउ छइ, तु चारित्र लिउ, जेह-लगइ अनंत सुख पामीइ ।' इत्यादि श्री-वयरना वचन
सांभलो रुक्मिणीइ चारित्र लीधउं साचउ सनेह पालिवा-भणी । तिम घणे श्रावके दीक्षा लीधी ।
इसिइ श्री-वयरस्वामिनइ ज़ुंभक—देवताए आकाशगामिनी विद्या दीधी । ते विद्यानइ बलिइं
वयर अगंजनीय हुउ ।

इम श्री-वयरस्वामि विहार करतां, प्रतिबोध देतां, सुखिइं रहइं छइं । इसिइं बार-वरिसी
दुकाल पडिउ । माता बेटानउ बेसासन करइ, पिता पुत्रनइ न वीससइ । एहवइ दुकालि श्री-संघिइं
गुरु वीनव्या, 'स्वामिन ! हाथीइ चड्यां जउ स्वान भसइं, तु किम सोभइ ? तिम तुम्ह सरीखा
गुरु, अनइ श्री-संघ दुकालि दुखो थाइ ए वात शोभती नथी ।' पछइ श्री-वयरस्वामि चक्रवर्तिनी
परिइं पट विस्तारी, संघ सर्व बइसारी, विचि आपणपे बइठा । विद्या स्मरी हुंकारउ जेतलइ मूँकिउ,
तेतलइ पट आकाशि चालिउ । तिसिइ दत्त नामा ब्राह्मण शय्यातर कण मांगिवा-भणी गयउ
हुंतउ । एहवइ श्री-वयर आकाशि जाता देखी ऊंचइ सादि कहिवा लागउ, 'एता दिन शय्यातर
हुंतउ, हिव साहम्मी थाउं छउं । मुझनइ कांइ मूँकुउ छउ ? ए वचन सांभली श्री-वयरिइं दया-
लागइ तेहू पटि बइसारिउ । पछइ पवनवेणि पट चालिउ ।

ते पट श्री-संघनइ विस्मय ऊपजावतां—माहेश्वरि पुरि श्री-वयरस्वामि आव्या । तिहां
बौद्धभक्त राजा राज्य करइ । तेहनइ मिली श्री-संघ सुभिक्ष-भणी तीणइ देसि रहिउ । तिहां
जैन अनइ बौद्ध एकठा रहितां स्पर्धा ऊपजिवा लागी । जैननी पूजा-महिमा देखी बौद्धे राजा
वीनविउ, 'राजन् ! ए जे जैन आव्या, ते तु सर्व फूल लेईं जाइं । आपणइ देहरइ कांइ फूल
लावइं नहीं । तेह-भणी माली वारीइं ।' पछइ राजाईं सर्व माली तेडीनइ कहिउं जु, 'श्रावक-
नइ फूल मापिजो ।' पछइ मुहगा ईं फूल सोनानइ मूँलि नापइ । तिवारइ श्रावक पंचवर्ण रत्न,
कपूर, कस्तूरीए करी पूजा करइं । पणि जेहवी फूलनी पूजा करतां लागइ, तेहवी इच्छा अणपुहु-
चतइं, अनेक उपाय श्रावक चींतवइं । पणि उपाय लहइं नहीं । इम उपाय चींतवतां पञ्जसण

१. P. मेलावणीइ २. Pu. P. पञ्जसण ।

आविउं । तिवारइं संधिइं वयरस्वामी वीनव्या, 'स्वामी ! कारिमे कुसुमे पूजानु हर्ष न पहुचइ । तु स्वामि ! तुम्ह सरीखा गुरु, अनइ संघनी इच्छा न पहुचइ, तु ए वात साची-घरि रत्नमय दीवा बलइं, अनइ अंधारउं पराभवइ । तेह-भणी संघनु हर्ष पूरउ, जिम 'पजूसण सरंग हुइ ।' पछइ श्री-वयरस्वामि प्रभावना अंग-फल जाणी आकाशगामिनी-विद्यानइ बलिइं माहेश्वरी-नगरीइ आव्या । वह्निदेवनइ आरामवनि धनगिरिनउ जे छइ मित्र तडितामिध माली, ते-समीपि आव्या । तिणइ मित्रनउ पुत्र देखी भक्तिपूर्वक वांदी कहिवा लागउ, 'कांइ काजु हुइ ते कहउ ।' तिवारइ गुरु कहइ, 'संघनु काज एक मोटउं छइ, तेह-भणी हूं फूल लेवा आविउ छउं ।' तिवारइ माली कहइ, 'ईणी वाडीइ वीस लाख फूल दिन प्रतिइं ऊतरइं । जेतलां जोईइ तेतलां लेई पहुचउ ।' तिवारइ गुरे कहिउं, वीस लाख फूल मजुद करि, जेतलइ हूं आगलि जई आवउं ।' इम कही आपणि क्षुद्र हिमवंति पहुता । तिहां शाश्वतां चैत्य वांदी 'पद्मद्रहि आव्या । तिहां श्री-लक्ष्मी राजहंसि बइठी । बिहुं हाथे कमल । भमरे रणझुणाट करती, एक कमल हाथि लेई, 'पद्मदेवनी पूजा-भणी चाली । तेतलइ वयरस्वामि दीठा । लक्ष्मी प्रणाम करी कहइ, 'कमल जोईइ तेतलां तुम्हे लिउ ।' तिहां लक्ष कमल लक्ष्मीइं दोधां । पछइ गुरु वह्निदेवनी वाडीइ आवी रत्नहेममय, देवतानी परिइं विमान विकुर्वी वीस लाख फूल माहि मूक्यां । एक लक्ष कमल माहि मूकी आप माहि बइठा । जुंमक देवतानउ जेतलइ स्मरण कीधउं, तेतलइ देवता आव्या । ते देवताने वुंदे पर-वरिया अनेक वाजिन्न वाजते, घांटना सइं रणझुणाट करते, अनेक ध्वज लहलहते, आकाशि आविवा लागी । तेतलइं बौद्धे चींतविउं, 'ए विमान अम्हारइ देहरइ आवइ छइ ।' तेह-भणी राजादिक लोक सर्व मिली देहरानइ बारणइ ऊभा रद्या जोइ छइं । तेतलइ विमान ते देहरउ परिहरी जैन प्रासादि आविउं । माहि श्री-वयरस्वामि अनेक देवताने वुंदे परिवर्या विमान-तु ऊतरी, परमेश्वरनइ प्रणाम करी, संघनइ कहइ, 'पजूसण-ऊपरि फूल तु आव्या छइं । तुम्हे आपणी इच्छा पूरवउ ।' पछइ श्रावक-संघ आपणी भक्तिइं टोडर लेई लेई वीतरागनइ पूजइं । एहवी महिमा श्री-जिनशासननी देखी राजादिक सर्व लोक जैनभक्त हुआ ।

पछइ श्री-वयरस्वामि दक्षिण देशि आव्या । तिहां वली वार-वरसी दुकाल ऊपनउ जाणी, महातमा सर्व स्रीदाता देखी, विद्यानइ बलि अन्न आणी करी ऊद्धरिवा लागी । एतलइ श्री-वयरस्वामिनइ श्लेष्मा ऊपनउ । तिसिइं महातमाए सूंठि आणी आपी । गुरे प्रासुक देखी केतलीएक लीधी । गांठीउ एक भोजननइ अंति लेवा-भणी कानि मूकी छांडिउ । वार कीधी, पणि गांठीउ वीसरी गयउ । वली सञ्ज्ञाय करतां संभ्याइं प्रतिक्रमण-वेलाइ आलोयणउं आलोयतां ते सूंठि कान-हूती पडी । तिवारइं आपणउ प्रमाद जाणी चींतवइ, 'जु मुञ्जनइ एवडउ प्रमाद ऊपनउ, तु रुडा कारण नही । तेह-भणी अणसण लीजइ ।' एहवइ श्री-वयरस्वामिइं सर्व महा-तमा तेडी कहिउं, 'ए जे मंत्रपिंड लीजइ छइ ते तु पाप हुइ छइ, अनइ ए तु वार-वरसी दुकाल । तु ए असार सयरनइ कीधइ कउण संयम विराधइ ?' इसिउं विमासी, पछइ वज्रसेन शिष्य तेडो, गच्छनउ भार आपी, कहिउं, 'जिहां लक्ष धननउ व्यय करी एक हांडो जिहां चडिसिइ, तिहां जाणियो सुगाल होसिइ ।' ए वात कही, वली महात्मानइ कहिउं, 'चालउ, कीणइ एकि पर्वति चडी अणसण लीजइ ।' इम कही केतलाएक महातमाए परिवरियां पर्वति चडिवा लागी । तेतलइ

१. Pu. P. पजूसरण २. P. L. पद्मदेवीनइं द्रहि आव्या । ३. K. पद्मादेवी पूजा ।

चेलउ एक बालक देखी बलात्कारि पर्वत-तलइ मूकी आप पर्वति आरुहिआ । तेतलइ चेलउ चोंतवइ, 'मइ ऊपरि चडिइं रखे गुरुनइ असमाधि ऊपजइ ।' तेह-भणी चेलउ तलइ रही आराधना अणसण लेई शिला-ऊपरि काउसगग कीधउ । जिम 'आगइ घी वीघरइ, तिम तडकइ चेलानउ सयर वीघरिउं । क्षण एक-माहि कर्मनउ क्षय करी स्वर्गवइ भाजन हुउ । तिहां देवताए महिमा कीजइ । ते देखी वयरस्वामि महात्मानइ कहइ, 'जोउ, थोडइ कालि किम आपणपु साधिउं । तु आपणपे आलस कांइ कीजइ ?' पछइ सघले महातमाए समकालि अणसण लीधउं । तेतलइ मिथ्यात्वी देवता एक श्रावकनु रूप करी महात्मानइ मोदक देखाडइ, पाणी देखाडइ । पछइ श्री-वयरस्वामि चोंतवइ, 'ए मिथ्यात्वो देवता महात्माना मन पडावइ । तु अनेधि जई काज साधीइ ।' पछइ श्री-वयरस्वामि दस सहश्र महातमाए परवरिया बीजइ पर्वति चडी आपणउं काज साधई । तिहां सम्यग्-दृष्टी देवतानु अनुग्रह मागिउ । सुखिइं अणसण पाली सर्व साधु स्वर्गनइ भाजन हुआ । तेतलइ देवताए ते वात इंद्र-आगलि कही । तु इंद्र आपणपे जंभक देवताए परिवरिउ आवी रथि बइसी, पर्वत-पाखती त्रिणिण प्रदक्षिणा दीधी । तेह-भणी रथावर्त पर्वतनउं नाम हूउं । तिहां अंत्य-क्रिया करी, स्वर्णमय स्तूप करी, श्री-वयरस्वामिनी प्रतिमा पूजी, इंद्र आपणइ ठामि पहुतु ।

इसिई वज्रसेन सोपारइं बार वरसनइ प्रांति गुरुनी शिख्या हीयइ धरी आविउ । तेतलइ जिनदत्त श्रेष्ठि, ईश्वरी भार्या, तेहना च्यारि पुत्र चंद्र १, उद्देहिक २, नाग ३, विद्याधर ४-इत्यादि कुडुंबे परवरियां दुकाल जालवई । पणि अन्न न लाभई । पछइ एक दिनि लाख द्रव्यनउ व्यय करी हांडी एक चडावी, अनइ विष वाटी ढांकणीइ घाति मूकिउं छइ । तिसिइं कुडुंब तेडी जिण-दत्त कहइ, 'कुमरणइं मरण होसिइं ते पाहइं आराधना अणसण ऊचरी जउ ए विष-लगइ मरीइ, तु दुःख न देखीइ ।' इम कही जेतलइं अराधना ऊचरावइ, तेतलइ वज्रसेन आवी 'धर्मलाभ' कहिउ । तिसिइं ईश्वरी ऊठी आपणउं धन्य मानती कहइ, 'भलउं हूउं जे भाग्य-लगइ तुम्हे इहां आव्या । संविभाग करावउ । अजो विष तु नथी घातिउं । ए खीर लेई अगहनइ तारउ ।' तेतलइं गुरुवचन स्मरी वज्रसेन कहइ, 'तुम्हे म मरउ । प्रभाति सुगाल होसिइ' । इम जेतलइं मरण-हंता निवर्त्या तेतलइ प्रभातिइ धानना वाहण आव्यां, सुगाल हूउ । तिवारइं श्रेष्ठिने चिहुं बेटे दीक्षा लीधी । च्यारइ समग्र विद्या भण्यो । चिहुंनइ आचार्यपद दीघां । तिहां च्यारि गच्छनी स्थापना कीधी ।

तु एहवा श्री-वयरस्वामि छ मास घरि रही, आठमइ वरसि वाचनाचार्य पदवी लही, ४४ वरस व्रतभार्याय पाली, ३६ वर्ष आचार्यपद पाली, जिनशासनि महांत प्रभावना करी, धननी कोडिइ जे लोभि न गया ।

श्री-वयरस्वामिचरित्र समाप्त ॥२०॥

*

हिवइ शीलवंत पुरुष मान्य हुइ, पणि जे स्त्री शीलवती हुइ, ते पणि पूजनीक हुइ-इसिउं दृष्टांतपूर्वक कहइ छइ -

पालंति निय-सीलं ठावंति सुद्ध-धम्म-मग्गम्मि ।

रहनेमि सुणि पि जए सा पुज्जा रायमइ अज्जा ॥४३

१. K. अग्निइं घी वीघराइ २. Pu. इंद्र ३ उद्देहिक ४ नागेन्द्र ५ विद्याधर ४ ।
A. इंद्र १ चंद्र २ नाग ३ ।

व्याख्या :- निज = आपणइ डील्लिइं सूधउं शील पालती, अनइ रहनेमिनइ उन्मागि पडतां धर्मनइ विषइ स्थापती हूँती एहवी राजीमती महासती जगत्रय-माहि पूजिवा = वांदिवाणइ योग्य हुई । श्री-नेमी दीक्षा लेतां श्री-नेमिनउ लघु बांधव रथनेमी प्रार्थना करतउ राजीमतीइं प्रति-बोधिउ । इम शीलनइ प्रधानपणइ राजीमती पूज्य हुई । कथा तु आगइ कही छइ ।

हिवइ जे ऋषीश्वर शील पालइं ते धन्य । वली जे गृहस्थ हूँता शील पालइं ते गाढेरा धन्य । ते कहइ -

ते धन्ना गिहिणो वि हु महरिसि-मज्झम्मि जे उदाहरणं ।

निरुधम-सील-वय-रथा पावंति पसिद्ध-माहृप्पं ॥४४

व्याख्या :- खलु = निश्चइं ते गृही धन्य, जे गृहस्थावासि वसता हूँता-सुदर्शन श्रेष्ठि प्रमुख-निरुधम शील पालिवानइ विचारि ब्रह्मव्रतनी परीक्षा करतां, महर्षि गरुआ श्री-स्थूलिभद्रादि मुनि-माहिं दृष्टांत जगत्रय-माहि हूआ । शीलनइ महात्म्यइ करी महर्षि समान हूआ । ते गृहस्थ कित्था छइं ? पसिद्ध=समस्त-लोक विख्यात महात्म्य जेहनउं छइ, एहवा ते गृहस्थइ धन्य = वंदनीय हुई । हिवइ ते शीलवत गृहस्थनां नाम पूर्वक देखाडीइ छइ—

सील-पभाव-पभाविय, सुदंसणं तं सुदंसणं सेट्ठि ।

कवित्ता-निवदेवीहिं अखोहिअं नमह निच्चं पि ॥४५

व्याख्या :- आपणा सुद्ध शीलनइ प्रभाविइं = महात्म्यइं करी, दीपाविउं = उद्योतवत कीधउं, सुष्ठु=प्रधान दर्शन=सम्यक्त्व अथवा जिनशासन जाण्यउ छइ जेणइ । एहवउ जे श्रेष्ठि सुदर्शन श्रावक = गृहस्थ-धर्मिइं वर्तमान, सुनीश्वरनी परिइं कपिलनी भार्या कपिला ब्राह्मणी अन-इ राजानी पट्टराणी अभयादेवी ए विहुंए हावभाव-लोभ-भयादिक अनेक प्रकारि अब्रह्मसेवना-भणी क्षोभवीतु इ हूँतउ पणि क्षोभि न गयउ, शील हूँतउ चूकउ नही । मरण आंगमिउं, पणि शील भाजिउं नही । एहवा सुदर्शन श्रेष्ठिनइ नमस्करउ = सदा प्रणाम करउ । एहवां वांदिवा याग्य हुइं । इति गाथार्थः । विस्तरार्थ कथा हूँतउ जाणिवउ ।

हिवइ ते सुदर्शनश्रेष्ठिनी कथा कहीइ—

[२१ सुदर्शन श्रेष्ठिनी कथा]

अंगदेशि चंपानगरीइ दधिवाहन राजा अभया प्राणवल्लभा सहित सुखिइं दिवस नीगमइ । हिवइ तिणि नगरीइ ऋषभदत्त श्रेष्ठि वसइ । तेहनी प्रिया अर्हदासी जाणवी । तेहनइ सुभग नामा भइसिनउ पालणहार सदाइ गाई-भइंसि वेडि-माहि जई चारइ, पाइ । इम एकदा सांझइ पाछउ वलिउ घर-भणी । तिसिइं प्रतिमाइ रहिउ महात्मा एक वस्त्ररहित शीत परोषह सहतउ दीठउ । ते सुभग वरि आविउ । पणि ते महात्मानु कष्ट चींतवतां रात्रि मोटइ कष्टिइं गमाडी । प्रभाति सवारइ ऊठी, गाइ-भइंसिनइ आगलि करी, जु महात्मा-कन्हलि आवइ, तु अजी ते महात्मा काउसग्ग जि दीठउ । आहार करिवा लागउ ।

तेतलइं सूर्य ऊगिउ । 'नमो अरिहंताणं' कहतउ ते चारणऋषि काउसग्ग पारी आकाशी ऊडिउ । पछइ सुभग चींतवइ, 'नमो अरिहंताणं' ए आकाशगामिनी विद्या घटइ । पछइ ते रात्रि नई दिवस मन-हूँतउ ए पद न मूंकइ । तिसिइं श्रेष्ठिइं पूछिउं, 'आजकालि तूं सिउं जपइ छइ ?' तीणइ कहिउं, 'आकाशगामिनी विद्या जपउं छउं?हि' 'तु मुञ्चनइ कहइ(हि)।' तिबारइ 'नमो अरिहंताणं' ए पद कहिउं । तिसिइं श्रेष्ठि कहइ, 'बापडा ! एह लगइ अनेक

विद्या सीसइ ।' पछइ एकदा वर्षाकालि आविइ हूंतइ गाई-भईंसि चारिवा गयउ । तेतलइ आडी महापूरि नदी आवी गाईभईंसि तरी पइलइ पारि गई । सुभग उलिइ तटि रहिउ चीतवइ, 'मुसुनइ तां आकाशगामिनी विद्या आवडइ छइ, आज परीक्षा जोउ ।' इम चीतवी ऊंची भूमिकार चडी 'नमो अरिहंताणं' कही झांप दीधी, तेतलइ पाधरउ नदी-माहि पडिउ । तलइ खयरनउ खूटउ हूंतउ, तेणइ पेट वंघाणउं । नवकारनइ ध्यानिइ मरी अहंदासीनी कूखिइ अवतार लीधउ । ते गर्भनइ प्रमाणि धर्ममय डोहला ऊपनइ, अनइ श्रेष्ठि सर्व डोहला प्रवइ । इम पूरे दिवसे पुत्र जन्मिउ, ते सर्वांग-सुंदर देखी सुदर्शन नाम दीधउं । मउडइ मउडइ कल्प-वेलिनी परिइ वाधिवा लागउ । सघलीइ कला अभ्यसी, क्रमिइं यौवन पामिउ । पिताइं मनोरमा कन्या परिणाबिउ । पंच प्रकार विषयसुख अनुभवतां सुगुरुनइ योगि परस्त्रीनउ नेम लीधउ ।

हिव तेह जि नगर-माहि कपिल नामा पुरोहित वसइ । ते साथिइ सुदर्शननइ प्रीति ऊपनी । अनेक श्लोक-कथा-विनोद करतां दिवस जाइ । एकदा कपिलनी भार्या कपिलनइं पूछइ, 'स्वामिन ! सर्व घरना काम मूकी तुम्हे रात्रि-दिन किहां रहउ छउ ?' तिवारइ कपिल कपिलानइ कहइ, 'ऋषभ-दासनउ पुत्र सुदर्शन, ते साथि माहरइ मित्राचार छइ । तेहनी संगति हूं मूकी न सकउं ।' ए वात सांभली कपिला सुदर्शन देखिवा-भणी मनसा करइ । एकदा राजानइ आदेसि कपिल ग्रामांतरि गयउ अनइ अवसर लही कपिला सुदर्शननइ घरि आवी । मित्रनी पत्नी-भणी सुदर्शनि बहुमान आगता-स्वागत कीधउं । तेतलइ कपिला सुदर्शननू रूप जोती कामनी वाही इस्या वचन कपटमइ बोलइ, 'अहो सुदर्शन ! तुम्हारा मित्रनइ शरीरि कांइ असुख छइ । तुम्हे तु पूछवा इ नावउ । प्रीति किसी जे सुखि दुखि नावीइ ?' तिवारइ सुदर्शन मित्रनी प्रीति मन-माहि घरतउ कपिलनइ घरि गयउ । पूछइ, 'मित्र कहां ?' कपिलाइ कहिउं, 'निवाइ सूतउ छइ ।' तिसिइ-घर-माहि आवी पूछिउं, 'किहां छइ ?' तु वली कहइ, 'उरडा-माहि छइ ।' सुदर्शन जेतलई उरडा-माहि आवइ तेतलइ कपिलाइ बार दीधां । तिवारइ सुदर्शनइ जाणिउं जु, 'ए स्त्रीना कपट हुइ ।' मनि चीतवइ, 'स्युं थयउं ? माहरुं मन किसिउं एहनइ पाडिसिइ ?' मेरु-पर्वतनी परिइं दढ छइ ।' तिसिइ कपिला अनेक हावभाव करती, कामना भाव देखाडती, नवनवा शृंगार करती, आलिगन देती, अंगोपांग सर्व फरसती, घणाइ बोल बोलइ । पणि जिम महिषनइ शृंगि मसानउ डंक न लागइ, अभव्य नइ जिम जिननउ उपदेश न लागइ, तिम कपिलाना बोल सुदर्शन नइ न लागइ । तिहां आपणि काउसगि रहिउ । वली जु बोलावइ तु कहइ, 'सुभगि ! मुसुनइ पुरुषार्थपणुं नथी । जोइ-न ताहरे वचने तो पाषाण भेदीइ, तु मनुष्यनी केही वात ?' इत्यादि वचन सांभली सत्यवचन मन-माहि आणी पछइ बार उघाडी जावा दीधउ । जिम कोई घाडिनइ हाथि चडिउ हुइ अनइ छूटउ हूंतउ नासी जाइ तिम सुदर्शन नासी आपणइ घरि आविउ । पछइ पारकइ घरि एकला जाइवानउ नीम लीधउं ।

हिवइ एक दिवसि दधिवाहन राजा अंतःपुर-सहित, राजलोके परिवरिउ, सुदर्शन श्रेष्ठि पणि आरणइ परिवारिइं परवरउ, बीजाइ नमस्त लोक उद्यानवनि इंद्र-महोत्सव करिवा-भणी जावा लाग्वा । तिसिइं अभया रागा सुखामनि बइठी कपिला-सहित वन माहि जाती हूंतो । एहवइ मार्गि सुदर्शननी भार्या मनोरमा पांचे पुत्रे परिवरी, रथि बइठी, पान आरोगती दीठी । तिवारइ कपिलाइं

१ K. पाडि छइ, L. Pu एहनइ पाडि छइ । २. Pu डस, L. डंस ।

अभया पूछी, 'हे देवि ! ए स्त्री इंद्राणी सरीखी पुत्रवती कुण ?' तिवारइं अभयाई कहिउं, 'श्रेष्ठि सुदर्शननी ए भार्या । एहना पांच इ पुत्र ।' तिवारइ कपिलाई हसीनइ कहिउं, 'नपुंसकनइं पणि किसिउं पुत्र हुइ ?' तिसिइ अभयाईं कहिउं, 'ए वात तूं किम जाणइ ?' इम पूछीइ अति स्नेह-लगइ आपणी प्रछन्न वात कही, अनइ सुदर्शननउ सर्व वृत्तांत कहिउ । तिवारइं अभयाराणीं कपिला हसी, 'तु तूं एहवीइ चतुरि हूंती पणि ईणइ धूर्ति तूं वंची । ते तु परस्त्रीनइ संगि नपुंसक छइ पणि घरि तु नथी । किवारइ गाढाइ बाहा घासई ।' इम हसी हूंती रीसाणी कपिला कहइ, 'बहिनि ! तूं गाढी चतुरि छइ पणि जाणीसिई जउ तु सुदर्शनइ भोलवेसि ।' इणि वचनिईं अभयाराणी अहंकारि चडी प्रतिज्ञा करइ, 'तु हूं जउ एहनइ शील-हंतउ पाडउं ।' इम अभयाईं प्रतिज्ञा कीधी, आपणइ घरि आवी, धाविमाता-आगलि आपणी प्रतिज्ञानी वात कही । तिवारइ धाविमाताईं कहिउं, 'चिंता म करेसि । ए प्रतिज्ञा ताहरी हूं पूरविसु ।' इम कही ते धावि सुदर्शन श्रेष्ठिना छल बिलाईनी परिइं जोती रहइ, पणि छल सहइ नही ।

इसिइ सुदर्शन, आठमि प्रमुख पर्वतिथिईं पोसह लेईं सूना घर-माहि आवी, काउससग करइ । ए स्वरूप तीणी धाविइ जाणिउं । पछइ एक दिनि कौमुदी-महोरसव आविउ । अनइ जिन-शासन चउमासउं आविउं । तिसिइ राजा नागरीक-लोकै परिवरिउ क्रीडा-भणी वन-माहि जावा लागउ । इसिइ सुदर्शन राजानइ वीनवी पोसह लेवा-भणी घरि रही, पोसह लेईं सूना देवकुल-माहि काउ-सग्गि रहिउ । ए वात अभयाराणीइ जाणी, धाविमाता-सहित घरि रही । हिव आगइ सुदर्शन श्रेष्ठि सरीखी काष्टमय प्रतिमा छद्म-लगइ करावी छइ, तेहनइ अलंकार सुदर्शन सरीखा करावी, पालखीइ बहसारी, प्रतिमा गाजतइ घाजतइ सखीए परिवरी ते धाविमाता पोलिईं लेईं नीकली क्रीडा-भणी । तेतलइ पोलीआ ऊठी जोई तु काष्टनी प्रतिमा । वेसास उपनइ कोई करणवार न करइ ।

इसिइ तीणइ कौमुदीनइं दिनि राजा बाहरि गयउ हूंतउ, अनइ धाविमाताईं तेह जि सुदर्शन पालखीइ घाती अभयाराणी-समीपि आणिउ । अभया हखीं हूंती अनेक हावभाव करी क्षोभिवा लागी । पणि तेहनउ एक रोम मात्र हालइ नही । मेरुनी परिइं निश्चल देखी अभया तु ऊभगी । सुदर्शन श्रेष्ठि चारि पुहर काउसगग करी रहिउ । तिसिइं अभयाईं भय देखाडिया, तुह इ क्षोभ न पामइ । अभयाराणी खिन्नखेद हुई । पणि रोम मात्र भीजिइ नही । पछइ प्रभात होवा लागउं । राजानइं घरि आविवानी वेला हुई । तिसिइं राणी रीसाणी हूंती आपणउं डील आपणीइ विलूरी, वस्त्र फाडी पोकार करिवा लागी । तेतलइ पाहुरी गमे गमे घाया । आवी जु जोइ तु आगलि सुदर्शन काउसग्गि रहिउ दीठउ । पाहुरीए ते झालिउ । तेतलइ राजा आविउ । पूछिउं । तिसिइं अभयाईं कहिउं, 'स्वामी ! ईणइ पापीइ घर-माहि पइसी ईणइ प्रकारि हूं विडंबी ।' तिवारइं राजाईं चीतविउं, 'जु अमृत-हूंतुं विष ऊठइ तु ए-हूंती ए वात हुई । ए सुदर्शन पुण्यवंत, ए-हूंतउं ए कर्म न घटइ ।' पछइ राजाइ सुदर्शन पूछिउं, पणि अभयानी दया-लगी काईं न बोलइ । तिवारइं राजाईं चीतविउं, 'जु ए न बोलइ तु वही ए अन्गई संभवीई ।' इम चीतवी राजा रीसाणउ कोपि चडिउ, तलार तेडी कहिउं, 'एइनइं विडंबनइं सूली दिउ ।' तिवारइ ते तलार यमदूत सरीखा आवी, जटइं झाडी, बाहरी काढी, माथइ मद्र करावी, गरइ कणघरनी माल घाती, रतांजणीनां टीला काढ्यां, सूपडानां छत्र माथइं करी, रासभि चडावी, आगलि डूंडे वाजते, मारवा-भणी चलविउ । 'अंतःपुर-माहि भरणघ कीधउ तेह-भगो राजाईं एइवउ अ-देश दीधउ' इम लोक-आगलि वात ते तलार कइइ । ए वात मनोरमाइ सांभली । मनोरमा चोतवइ, 'चंद्रमा-

हूँता किवारइ अंगार पडइं, पणि ए वात सुदर्शन श्रेष्ठि-हूँती न हुइ ।’ पछइ घरनइ देवालइ जई, देव पूजी कहिवा लागी महासती, ‘अहो शासनदेवताउ ! ए सुदर्शननइ निःस्कारण जु आल दीधउं छइ तु सानिध्य करिज्यो । नहो करउ तउ सुन्नइ काउसग्ग पारिवानउ नीम ।’ इम कही काउसग्ग कीधउ । तेतलइ आकासि देवतानी वाणी ऊपनी, ‘हे महासति ! म करि चिंता । अम्हे तेहना शील-लगइ सानिध्य करिसुं ।’

इसिइ सुदर्शन गाम-माहि फेरवी, अनेक विडंबना देखाडी, लोकनइ हाहाकार करतां सुदर्शन सूलीं चडाविउ । तेतलइ शीलना प्रभाव-लगइ सम्यग्दृष्टी देवताए आवी, सूली फेडी सिंहासन कीधउं । तेतलइ तलार खांडाना घाय मूकइ, ते घाय फीटी आभरण थाइवा लागी । ए आश्चर्य देखी तलारे राजा-समीपि जई वात सर्व कीधी । राजा साश्चर्य गजेंद्रि बइसी नागरीक-लोके परिवरिउ कउतिग-लगइ तिहां आविउ । सुदर्शन सिंहासनि सालंकार साभरण बइठउ देखी हर्षित हूँतउ राजा प्रणाम करी कहइ, ‘अहो सत्त्वनिधि ! तूं आज मइ लोचनइ करी दीठउ । मइ मूडिइ स्त्रीनइ वचनि एवडी आपदा देखाडी । पणि तुन्ननइ ते सर्व संपदा थई । जिम गाइ क्षार-जल पीइ पणि दूध दिइ तिवारइ मिष्ट थाइ, जिम समुद्रनइ जलइ नालेरी सीचीई अनइ आपणइ गुणि करी मिष्ट थाइ, तिन तुन्ननइ अम्हे आपदा कीधी, पणि ताहरा शीलनइ गुणे करी संपदा जि हुइ ।’ इम राजा सुदर्शननइ स्तवी, पूजी, हाथीइ बइसारी नगर-माहि आणी, घरि पहुचाडिउ । तेतलइ सुदर्शन देवालइ आवी मनोरमानइ काउसग्ग परावइ । इसिइ राजाइ सर्व वृत्तांत पूछी, वस्त्र-अलंकारे करी बहुमान देइ, आपणउ अपराध खमावी, घरि आवी अभयाराणीनइ देसव-टउ देवा लागउ । तिमिइ सुदर्शन आवी पगे लागी, रानानइ मनावी, अभयाराणीनइ अभयदान देवराविउं । इम सुदर्शन जैन धर्मनइ विषइ प्रभावना करी धर्म-ध्यान करइ छइ ।

एहवइ अभयाइ मननी संकाइ बीहती गरइ पाशी देई प्राण छांडथा । अनइ अभयानी धाविमाता नाकी पाडलीपुरि देवदत्ता वेदयानइ घरि आवी रही । जिणि कारणि एहवा कामना करणहारनइ एहवां जि ठाम हूईं । हिवइ ते धावि सुदर्शनना शीलनी प्रपंसा देवदत्ता गणिका-आगलि करइ । इमिइ सुदर्शन संसार-हूँतउ विरक्त, दीक्षा लेई विहार करतउ पाडलीपुरि आविउ । तिहां अभयानी धाविं ओलखिउं । पछइ धावि कपट-श्राविका थई, पारणानइ मसिइं देवदत्तानइ घरि लेई आवी । तिहां वारणउं दीधउं । देवदत्ताइं ते मुनि व्रणउं कदर्थिउ, पणि ध्यान-हूँतउ चूकउ नहो । तिसिइ सांझइ आपहणी मूँकिउ । पछइ सुदर्शन विरक्त हूँतउ वन-माहि जई प्रतिमाइ रहिउ मसाण-भूमिकाइं । हिवइ अभया मरीनइ व्यंतरी हुईं ते तिहां आवी । वयर पोषती अनेक उपसर्ग करतां शुभध्याननइ बलिइं केवलज्ञान पामिउ । तेतलइ देवताए केवल-महिमा कीधउ । सहश्रपत्र कमल रची देवताए विचिइ बइसारिउ । धर्मोपदेश देवा लागउ । द्विविध धर्म प्ररूपिउ । तिहां घणे लोके यतिधर्म आदरिउ, घणे श्रावकनउ धर्म आदरिउ । तिहां अभया व्यंतरीइं पणि जैन धर्म आदरिउ । अनि वली देवदत्ताइ, धाविमाताइ श्रावकनउ धर्म आदरिउ ।

इम सुदर्शननउं चरित्र सांभली अहो भविको ! शील जि पालउ, जिम हेलाई मोक्ष-सुख पामउ । इति शीलोपदेशमाला-बालाबोध श्री. सुदर्शन-श्रेष्ठि-कथा समाप्ता ॥२१

हिवइ जे श्रावक शील पालइं तेहनं स्युं कहीईं ? पणि चौर हूँता शील पालइं ते धन्य । तेह जि कहइ-

जो अन्नायरओ वि हु निव-भञ्जा-पत्थिओ वि न हु खुद्धो ।

सील-निअमाणुकूलो स वंकचूलो गिही जयउ ॥४६

व्याख्या :- ते वंकचूल राजपुत्र जयवंतउ हुइ । छइ जे केहवउ ? अन्धाई पर-द्रव्यनउ हरणहार अनइ नृप=राजानी भार्याइ प्राथिक हूंतउ पणि क्षोभिउ नही । वली केहवउ छइ ? 'शाल-भंग करिवानउ नीम, राजपत्नी माता समान ।' इसिउ अभिग्रह पालिवा भणी अनुकूठ = सावधान छइ । इति गाथार्थः । विशेष कथा-हूंतउ जाणिवउं । हिवइ ते वंकचूलनी कथा कहीइ-

[२२. वंकचूल-कथा]

रथनपुर नगर, तिहां विमलयश राजा, सुमंगला पद्मगणी, तेहनी कूखिइ वंकचूल पुत्र, वंकचूला पुत्री हुई । कमिइं यौवनवस्थाई आव्या । अवसरि राजानी पुत्री रोहणी कोई एक कुमारनइ परिणावी, पणि वंकचूला लहुडपण-लगइ विधवा हुइ । इसिइ राजा उरमाई भाई लघु, तेहनइ राज देवानी मनसा करवा लागउ । तिवारइ वंकचूलिइं ते वात सांसही न सकी । तेह-भणी राजानइ अणकहिइं जि वंकचूल नोकलिवा लागउ । तेतलइ भाईना स्नेहलगइ वंकचूला पणि नीकली । पछइ वंकचूल पंथ अवगाहतइ पालि-माहि आविउ । तिहां भीले आकारेंगित-चेष्टाई राजकुमार जाणी, प्रणाम करी, आविवानउं कारण पूछिउं । पछइ कुमारि सर्व वृत्तांत कहिउं । पछइ ते सर्व भील प्रणाम करी कहइं, 'स्वामिन ! अम्हारइ स्वामी हूंतउ ते परोक्ष हुउ । हिवइ स्वामी तुम्हे थाउ ।' इम कही अभिषेक कीधउ । पछइ पालिनउ अधिपति वंकचूल हुउ ।

इसिइं श्री चन्द्रयशसूरि पृथ्वी-माहि विहार करतां, अनेक जोवनइं प्रतिबोध देतां आवइ छइ । एहवइ वरसालउ आविउ । तिहां धुरि आविउ आसाढ, अंतर गण संवाढ, काटीइं लोह, अंभतणा निरोह, छासि खाटी थाइ, माटी व्याइ, पाणी भांभलीइ, गउडो गूजरी वर्ण सांभलइं, रात्रि अंधारी, लवइ तिमरी, ऊगतउ स्वच्छ, पश्चिम दिसिइ मच्छ, दिसि अंधार घोर, नाचइं पंचविध घोर, पहिलउ सूसूआट, लोकनउ कूकूआट, विसमी छांट, भूमि कलहाट, परनाल ख उहलइं, नेत्र तडत-डइं, खोलडां खडहडइं, क्यारा गाहीइं, दंताल वाहीइं, वणसती वस्तु राखीइं, भोजता घरि आवीइं-एहवउ वर्षाकाल आविउ जाणी आचार्य पालि-माहि आव्या । तिहां वंकचूल-कन्हइ उपाश्रय मागिउ । तिवारइ वंकचूल कहइ, 'जउ धर्मनउ उपदेस कहिनइ न दिउ तु रहउ । काइं अम्हारइ तु चोरी-वंच-द्रोह-गालइ निर्वाह न पडइ । चोरी जि अम्हारइ आजीविका । तेह-भणी तुम्हे धर्मकथा न कहिवी ।' पछइ आचार्य वचन मानिउं । तिहां च्यारि मास धर्मध्यान करतां, संयम पालतां, सुखइ रही, वंकचूलनइ कही वर्षाकालनइ प्राप्ति चालिवा लागी ।

तेतलइ वंकचूल खड्डु सखायत करी गुरुनइ संप्रेडिवा-भणी आपणी सीम ताई आविउ । पछइ गुरुनइ कहिउं, 'एतला आधो पारकी सीम, मइ अवाइ नही । तेतलइ गुरु पारकी सीम-माहि ऊभा रही वंकचूलनइ कहइ, 'अहो क्षत्रिय कुमार ! हिव काई धर्म कहीइ ।' तिवारइ वंकचूल कहइ, 'जुकांइ मइं पलइ ते कहउ ।' गुरु कहइ, 'जिवारइं जीव-वध हइ तिवारइ सात पग पाछउ उसरो घाउ देख्ये । एक ए नीम १, बीजउ जे फलनउ नाम न जाणइ ते फल म खाएसि २, बीजउ राजानी पट्टराशी मातासमान गणिजे ३, चउथउ कङ्गा-मांसनउ नीम ४ ।' ए च्यारि नीम गुरे दीषा । वंकचूल 'तह चि' करी नीम पडिवज्या । गुरे विहार कीधउ ।

१. Pu. L. क्षोभिउ नही चूकउ नही । २. राग । ३. K. हुई ।

वंकचूल घरि आवी कुणिहि गामि हेरु करी, सर्व भील एकठा मेळो, धाडइ चालिउ । तेतळइ तीणइ गामि सुद्धि हुई ते गाम ऊचलिउं । वंकचूल तिहां गयउ पणि ठालउ पडिओ । पळइ सर्व भील पाळा वलिया । भूख्या तरस्या वन एक-माहि जइ केई सुता, केई बइठा, केई वनफल सोधिवा लाग्ता । इसिइ विषनइ वृक्षि फल लाग्ता देखी सघले ते फल लेई वंकचूल-आगलि आणी मूंक्यां । तिवारइं वंकचूल पूछइ, 'एहनउ सिउं नाम ?' ते कहइ, 'अम्हे न जाणउं' तिवारइं गुरु-दत्त नीम चीति आविइ कहइ, 'जां एहनउ नाम न कहउ ता मुझनइ खाइवा नीम छइ' । पळइ सेवक कहइ, 'स्वामी ! नीम पळइ पालिज्यो । आज भूख्या, सिउं नीम ?' तुहइ वंकचूल न मानइ । पळइ सर्व सेवक एकांति जई सर्व फल खाई सुता । एक सेवक भक्ति-लगइ चींतवइ, 'आज आपणउ स्वामी भूखिउ तु हूं किम फल मुखि घातउं ?' तेह-भणी ते रहिउ । रात्रि प्रहर एक गई तेतळइं कुमार ऊठी सेवकनइ कहइ, 'ए सर्व ऊठाडि, जिम घरि जईइ ।' जेतळइ सेवक ऊठाडइ तेतळइ देखइ, सिउं ? सघलाइ प्राण-हूता मूकाणा । आवी वंकचूलनइ कहिउं, 'ए तु सर्व मूआ दीसईं छइ ।'

तेतळइ वंकचूल सेवकना मरणनुं दुस्त्र अनइ आपणउ नीम फलिउं ते हर्ष घरतउ खड्ग लेई घरि आविउ । एहवइ घरना कमाड दीघां दीठां । कमाडनइ छिद्रि माहि जोइ तु भार्या पुरुष-सहित सूती दीठी । रीस ऊपनीइ, खड्ग काढी, उपरि चडी घर-माहि आविउ । बिहुंनइ एकइ खांडिइ करी हणिसु इम चींतवी जेतळइ घाय मूकइ तेतळइ नीम चीति आविउं । पळइ सात पग पाळउ उसरिउ । तेतळइ खांडउ भारवटि लागउं, खटकु हूउ । बहिन वंकचूला जागी हूती कहइ, 'जीवउ वंकचूल ।' एहवउ बहिननउ स्वर ओलखी खड्ग पाळउं साती पूछिवा लागउ, 'हे बहिनि ! पुरुषनइ वेषि तूं कांइ सूती ?' तेतळइ बहिन बोली, 'सांभलि भाइ । जिवारइ तूं धाडइ चडिउ तिवारइ केडिइ पेखणीया आव्या । उसर मांडिउ । मइ चींतविउं-जउ इम कहीसिइ वंकचूल घरि नथो तु ए अनेथि जई कहिसिइ 'पालि सूती छइ ।' इम कही रखे कोई आवी लखइ, तेह-भणी ताहरां वस्त्र पहिरी सभा-माहि रातिइं हूं जई बइठी । वडी वार तिहां बइसी दान देई, पेखणीया विसर्ज्या । असुर-लगइ ऊतावली ईणइ जि वेसिइ भउजाई-कन्हलि आवी सूती ।' इम सांभली वंकचूल कहइ, 'ते गुरु धन्य जीणे मुझनइ एहवा नीम दीघा । मुझनइं बि नीम तु फल्या । एकणि नीमि तां जीवतु ऊगरिउ जे अजाणिउ फल न खाधउं । बीजइ नीमि आज तां बहिननी हत्या अनइ पत्नीनी हत्या-हूंतउ छूटिउ । ए महातमा आप नइ परनइ तारक छइ । मइं तां महात्मानी भगति लगारइ न कीधी ।'

इम वात करतां केतला एक दिन पालि-माहि रही विमासिउं, 'भील तु सर्व मूआ । हिंवइ रखे मुझनइ कोई हणइ ।' एह-भणी पालि मूकी ऊजेणीइ आवी कोई एक श्रेष्ठिनइ घरि बहिन नइ भार्या मूकी, आपण चोरी करिवा लागउ । इम करतां घणा दिन गया । एकदा प्रस्तावि चींतवइ, 'जे बापडां दूबला नीठ रुली पेट भरइं छइं तेहना धन लेतां मुझनइ महा पाप लागइ छइ । पणि जउ चोरी कीजइ तु राजानइ घरि भली, कांइ कइ डील दीजइ कइ अधिक धननी राशि आणीइ ।' इम चींतवी वरसालइ गोह एक मोठी झाली सीखवो । पळइ तेहनइ पूंछि विलगी रात्रिनइ समइ राजानइ घरि चोरीइ पइठउ । एहवइ राजा राणीनइ माहोमाहि प्रेम-स्नेह-कलह ऊपनउ । राजा रीसावी अनेथि घर-माहि जई नष्ट-चर्याइ राणीनां कउतिग जोइ छइ ।

१. Pu. चींतविउ K. संभारिउ । २. K. साद ।

इसिइं वंकचूल गोहनइ प्रयोगिइ जिहां राणी छइ तिहां आविउ । राणीइ वंकचूल दीठउ । ते वंकचूलनुं रूप देखी राणी व्यामोही हुंती प्रार्थना करिवा लागी, 'अहो पुरुष ! ऊकरडउ खगतां जिम रत्नराशिनी प्राप्ति सुत्रदायक तिम तूं आज चोरीइं पइठउ अनइ माहरी प्राप्ति तुझनइ हुई । तु इम जाणीइ देव तुझनइ तूठउ । पणि कहिनइ तूं कउण ?' वंकचूल कहइ, 'हूं चोर ।' 'तूं स्या-भणी आविउ छइ ?' ते कहइ, 'हूं मणि-रत्न-धन लेवा-भणी आविउ छउं ।' तिसिइं राणी कहइ, 'जु माहरी वात मानइ तु ताहरा मनोरथ पूरवउं ।' वंकचूल पूछइ, 'सुभणि ! तूं कउण ?' ते कहइ, 'हूं राजानी पट्टराणी । जेहनइं तूसउं तेहनइं राज आपउं, जेहनइ रूसउं तेहनउ जीव लिउं ।' तु वंकचूल कहइ, 'तूं तु माहरी' माता, इणि कारणि शास्त्र इम बोळिइ छइ—

राजपत्नी गुरोपत्नी मित्रपत्नी तथैव च ।

पत्नीमाता स्वमाता च पंचैते मातरः स्मृताः ॥१

वली राणी कहइ, 'माहरउं वचन मानि ।' वंकचूल कहइ, 'तु तूं माता । ए वात न हुइ ।' तु राणी कहइ, 'हिंवइ माहरउं कीधउं जोए ।' पछइ राणीइ आपणां वस्त्र फाडयां, अंग विल्हरी पोकार कीधउ, 'अहो सुभटो ! धाउ धाउ । माहि कोई चोर पारदारिक पइठउ ।' तेतलइ सुभट 'हणि हणि' मारि मारि' करतां धाया । हिंवइ राजाईं बारणइ ऊभां ए वात सांभली आश्चर्यमइ दूउ छइ । एहवइ सुभट जे बारणइ आव्या तेहनइ राजाईं कहिउं, 'एहनइं कोई धाउ म देउयो, प्रभाति साही मुझ कन्हइ आणिज्यो ।' पछइ तलार घर-माहि आव्या । राणीइ कहिउं, 'ए ते पारदारिक । झालउ, बांधउ, मारउ ।' पछइ तलारे वंकचूल झाली राखी मूंकिउ । हिंवइ राजा छीना चरित्र मन-माहि विचारइ, 'जोउ एहनइ एवडउं तोछडपणउं ।' अनइ वंकचूलना गुण स्मरइ, 'जोउनइ एवडाइं वचन कल्यां, पणि लगारइ मन भेदिउं नहो । तु कोई ए उत्तम पुरुष छइ ।' प्रभाति राजा सभा-माहि आवी नइठउ, चोर अणावी पूछिउं, 'तूं कउण ? स्या-भणी आव्यउ ?' वंकचूल कहइ, 'हूं चोरी-भणी आविउ हुंतउ पणि राणीइ दीठउ । राणी बीहतीइं पोकार कीधउ अनइ हूं झलाणउ ।' राजाईं चींतविउं, 'एहनी धीरिमा जोउ — आपणउ दोष लीधउ, पणि राणीनउ दोष लगारइ मनि नाणिउ । तु ए माहरइ पुत्रनइ ठामि ।' इम चींतवी राजाईं वंकचूलनी परीक्षा-भणी कहिउं, 'ए राणीनइ तूं लिइ, मइ तुझनइ आपी ।' तिवारइ वंकचूल कहइ, 'ए माहरी माता ।' पछइ राजा रीसाणउ तलारनइ कहइ, 'जाउ सूलीइं दिउ, दुर्मरणिइं मारिज्यो ।' तु ही वंकचूल राणीनइ पडिवजइ नही । तिसिइं तलार वंकचूल नइ लेईं नीकल्या । सूली-समीपि आणिउ तु ही न मानइ ।

पछइ राजाईं वंकचूलनउ सत्त्व जाणी, पुत्रपणइ पडिवजी, युवराज-पदवी दीधी । वंकचूलइ बहिन-भार्या तेडावी । वारु सात भूमिनउ आवास दीधउ । तिहां आपणा कुंडुव-सहित सुख भोग-वइ । मन-माहि चींतवइ वली जउ, 'एकवार गुरु मिलईं तु जन्म सफल थाइ ।' इम विमासतां अनेरइ दिवसि गुरु आव्या । भावपूर्वक वंकचूल तिहां जईं गुरुनइ प्रणाम करइ । गुरु पणि धर्म-उपदेश दिइ । पछइ वंकचूलिइं श्री-सम्पत्त्व पडिवजिउं, गीतार्थ श्रावक हूउ ।

इसिइ ऊजेणी-समीपि सालिग्राम । तिहां जिनदास श्रावक । ते साथि वंकचूलनइ मित्रा-चार हूउ । इसिइ भीम नामा चरड देसनइ संतापइ । तेहनी राव लोके आवी किधी । तेतलइ राजाईं प्रयाण-भंभा देवरावी । राजा आपणि नीकलिउ । एहवइ वंकचूल राजानइ प्रणाम करी कहइ, 'स्वामी ! कीडी-ऊपरि तुम्हारी सी कटकी ? ए वित् हूं करिसु ।' पछइ राजाईं

१. K. मांहरइ ।

वंकचूल चलाविउ । वंकचूलइ तिहां जई भीम पछीपति साथिइ महायुद्ध करी बांधिउ । पणि बांधतां वंकचूलनइ प्रहार गाढा लागा । वंकचूल जय पामी घरि पाछउ आविउ, पणि घाउ रुझाइ नही । पछइ वैद्य तेडी राजाई कहिउं 'ए किम साजउ थाइ ?' तिवारइ वैद्य कहइ, 'जउ कागमांस लिइ तु गुण हुइ ।' पछइ वंकचूल कहइ, 'मुझनइ कागमांसनउ जावज्जीव नीम छइ ।' तिवारइ राजा कहइ, 'वन्ड ! जीवननरो भद्र-शतानि पश्यति । एकवार लिइ, पछइ वली नीम पाले ।' तिवारइ कुमार कहइ, 'वरि माहरा प्राण जाउ, पणि कागमांस न लिउं ।' तिवारइ राजाई सेवक पूछया, 'एहनइ को मित्र छइ ?' सेवके कहिउं, 'स्वामी ! शालिग्राम-वास्तव्य जिनदास एहनइ परम मित्र छइ ।' तिवारइ राजाई जिनदास तेडाविउ । ते मार्गि आवतां जिनदासि वि स्त्री रुदन करती दीठी, पूछिउं, 'काई रुदन करउ ?' तेतलइ देवांगना कहइ, 'ए वंकचूल कागमांस लेसिइ, तु अम्हारइ पति भर्तार न हुइ । तूं तु एहनउ मित्र छइ जु अम्हनइ दया करइ । तु कागमांस लेवा म देजे ।' ए वचन जिनदास पडिवजी वंकचूल-समीपि आविउ । राजाइ कहिउं, 'वंकचूल मनावउ ।' जिनदासि आवी वंकचूलनी नाडि जोई । राजा-प्रत्यक्ष कहिवा लागउ, 'एहनइ हिवइ धर्म जि ऊषध करावउ । विलंब म करउ ।' पछइ आराधनापूर्वक अगसण लेवणी दुकृतनी गरिहा, सुकृतनी अनुमोदना करावतां, नवकार गुणावतां दिवंगत हूउ । वंकचूल मरी बारमइ देवलोकि देवता हूउ । वंकचूलना ऊर्ध्व कार्य करी, जिनदास जउ पाछउ आवइ तु देवांगना तिम जि रुदन करती देखी पूछइ, 'हिव काई रोउ ? मइ तुम्हारइ वचनि कागमांसनउ परिहार कराविउ ।' तिवारइ देवांगना कहइ, 'तइ तिम निर्जराविउ जिम वंकचूल मरी बारमइ देवलोकि गयउ । अम्हारी आन निराम हुई ।'

तु जोउ एहवउ वंकचूल जे देवभव पामइ ते शीलनउ माहारम्य । इति श्री-वंकचूलनउ चरित्र समाप्त ॥२२॥

*

एतलइ गृहस्थ जे शीलवंत पुरुष हुआ तेहनी स्तुति कही । हिव जे स्त्री शीलवंत हुई ते कहइ-

अस्खलिय-शील-विमला महिला धवलेइ तिनि वि कुलाई ।

इह-परलोएसु तहा जसमसमसुहं च पावेइ ॥४७

व्याख्या :- अस्खलित = खंडना-रहित शील पालवई करी जे विमल = निर्मल छइ महिला = स्त्री एहवी त्रिहुं कुलनई घउलइ = निर्मल करइ, पिता-माता अनइ सुसराना गोत्रादिक प्रगट करइ, त्रिहुं गोत्रना पूर्वजनइ अजुथालइ । किसिउं स्त्री एकला कुल जि नइ अजुआलइ ? ना, इह-श्रेकि=सर्वविश्व-माहि पणि महाजस पामइ । वली परलोकि शील पालिवानइ प्रमाणिं यश = कीर्ति, असमसुख = असामान्य सौख्य-बार देवलोक नव भ्रैवेयक, सर्वार्थसिद्धि, मोक्षनां अनंत सुख-ते पणि लइइ । वली शीलवंत महासतीनी स्तुति कहइ-

जा निप्र-कंतं मुक्तुं सुविणे वि न ईहए नरं अन्नं ।

आत्राल-बंधयारीणं सा रिसीणं पि थवणिज्जा ॥४८

व्याख्या :- जे स्त्री निज = आपणउ, कंत = वल्लभ मूकी, सउणा इ माहि अनेरउ = पर-पुरुष मनि-वचनि करी वांछइ नही, आजन्म मन-वचन-कायनी शुद्धिं जे भर्तार जि नई धयाइ ते महासती, आत्राल-ब्रह्मवारिणी स्त्री, तेहनइ महर्षि = महान्त ऋषीश्वर तेह इ स्ववई, महातमा इ ते स्त्रीना शीलगुण वर्णवई । त्रिहुं गाहनउ अर्थ हूउ ।

१. K.अम्हारइ भतरि कुण हुसीइ ? ।

हिवइ कुलवधू अनइ दुश्चारिणीनउ अंतर कहइ-

पर-पुरिस-सेविणीओ कुल-रमणीओ हवन्ति जइ लोए ।

ता बेसा-दासीणं पढमा रेहा कुलवधूसु ॥४९

व्याख्या :-जउ किमइ कुलवधू परपुरुषनी सेवा करइ तउ लोक-माहि जे वेद्या-दासी, जे सदाइ परपुरुषनी सेवा करइ, तेहनइ पनि कुलवधूनइ धुरि पहिली रेखा हुई जोईइ । विहुंनइ अंतर किसिउं ? जे वेद्या ते परपुरुषनो सेवा करनी रहइ अनइ जे कुलवधू ते परपुरुषनी बांछा इ न करइ । इणइ करणि कुलवधूइ परपुरुषनउ संग सर्वथा वर्जिवउ ।

तुच्छा वि रमणि-जाई पसंसणिज्जा सुरासुर-नराण ।

विहिया महासईहिं काहिंचिय विमल-सीलाहिं ॥५०

व्याख्या :-अति तोछडी=अगंभीर, निच इसी जे स्त्रीतणी जाति ते जाति किणिही एक लाख कोडि-माहि एकि 'कुणिइं स्त्रीइं महासतीइं विमल शीलनइ पालिवइ करी देवदानवनइ प्रशंसनीय=वर्णनीय कीधी ।पणि प्राहइ स्त्रीनी जाति तोछडी=निच सर्व विश्व-माहि कही । घणे प्रकारे निच स्त्रीनी तुच्छ जाति हुइ । अथ कुणि कुणि शील पालिवइ करी स्त्रीनी जाति प्रशंसनीय कीधी ? ते दृष्टांत-पूर्वक कहइ-

निय-सील-महामंतेण पवल-जलगं जलं कुणंतीए ।

सीलगुघोसण-पडहो अज्ज वि रुणझुणइ सीयाए ॥५१

व्याख्या :-निज=आपणउं शील पालिवा तणउं घोसणरूप जे पडह=वाजित्र ते अजी=आज-सीम, जगत्रय-माहि रुणझुणायमान=प्रसिद्ध छइ । आज-सीम समस्त लोक ऋषि इम कहइ-जउ-शीताना शीलनइ प्रमाणिइं अग्निकुंड फीटी जलनउ कुंड पद्मसरोवर समान हूउ । यदाकालि श्री-रामदेविइं दशकंधर रावण हगिउ, शीता पाछी लाधी, तिवारइ शीलभंगनी शंका फेडिवा-भणी सुर, असुर, मनुष्य समक्ष खयरना अंगार भरी खाई, तेह-माहि शीता-माहिइं धीज कराविउं । जिम शीताइ खाई-माहि झांप दाधी तिम शीलनइ प्रमाणिइं अंगार फाटी पाणी थयउं, विचालइ कर्णिका हुई, ते ऊपरि शीता जई बइठी । तिहां देवदेवतां जयजयारव करता शीलनु महिमा वखाणिवा लागी । इत्यादि गाथानउ अर्थ हूउ । विस्तरार्थ कथाहूंतउ जाणिवउं । ते शीता चरित्र आगलि कहीसिइ । वली शील पालिवानउ महिमा विशेष कहइ-

चालणि धरिय-जलाए संघ-मुहुग्घाडणं कयं जीए ।

चंपा-दारुग्घाडण-मिसेण नंदउ सुभदा सा ॥५२

व्याख्या :-शीलनइ प्रमाणिइं, काचा सूजनइ तांतणइ बांधी चालणीइ करी कूआ-माहि-थिकउं पाणी काढी, देवताए दीघा छइ जे चंपानगरीनां च्यारि बारणां, तेह-माहि त्रिणि बारणा पाणीसिउं छांटी ऊघाड्या । वली एक बारणउं अणऊघाडिउं राखी कहिउं, 'जउ को स्त्री शुद्ध शोलवंत हुई ते बार ऊघाडिज्यो ।' इणि प्रकारिइं पोलिना बार ऊघाडिवइं करी जिणि संघनउं मुख ऊघाडिउं, जिनशासन दीपाविउं, प्रभावना कीधी ते सुभद्रा स्त्री चिरकाल-सीम नांदउ । गाथानउ अर्थ हूउ । विशेष कथा-हूंतउ जाणिवउ । ते कथा कहीइ-

१.Pu.L. कुणहि २. K.-लगइ

[२३. शील-ऊपरि सती सुभद्रानी कथा]

वसंतपुरि नगरि जितशत्रु राजा राज करइ । तिणि नगरि जिनदास श्रावक वसइ । तेहनी वल्लभा जिनमति शीलवती । तेहनी सुभद्रा एहवइ नामि पुत्रि शीलादिक गुणे करी विराजमान, वाधती वाधती अनेक विद्याभ्यास करती यौवनावस्थाइ आवी । ते मिथ्यात्वनउ नाम न सांभलइ ।

इसिइ अन्यदा चंपानगरी-वास्तव्य बुद्धदासाभिध श्रेष्ठि व्यवसायनइ हेति वसंतपुरि आविउ, पणि बौद्धधर्मनइ विषयि ते विशारद छइ । ते बुद्धदासे अन्यदा जिनदासनइ घरि आविउ किसिइ वाणिज्यनइ हेति । तेतलइ सुभद्रा सालंकार, साभरण तिहां आवी । तिणि बुद्धदासि दीठी । हिवइ तेहनइ रूपइ व्यामोहिउ हूंतउ लोकता मुख-तु जिनधर्मनउ सर्व संबंध जाणी कपट-श्रावक हूउ । भाव-पाखइ सर्व मशात्मानइ बांदइ, उपदेस सांभलइ । पर्युपास्ति करतां साधु-संसर्ग-लगइ सम्यक्त्वनी रुचि ऊनी । जिम चांपानइ गंधि तिल भाव्या हूता सुगंध थाई, चांपेल कहिवाइ, तिम ते जिनधर्म-वासित हूउ । पछइ श्री-वीतरागनी पूजा-वंदना-आवश्यकदि धर्म निरंतर करइ । रत्ननइ लाभि कउण प्रमाद करइ ? अपि तु न कोई । हिवइ जिनदास पणि बुद्धदासना विनीतादि गुणे रंजित हूंतउ योग्य वर देखी आपणी पुत्री तेहनइ दीधी । भलइ सुहूर्ति, भलइ दिवसि, महा-श्रद्धिनइ विस्तारि, पाणिग्रहण कराविउं । पछइ महा आनंद ऊपनउ ।

हिव बुद्धदास सुभद्रा-सहित सुखिइ युगलीयानी परिइं सुख अनुभवतां, अन्यदा बुद्धदास चींतवइ, 'मइ तु घणउं धन ऊराजिउं । हिवइ पिता-समीपि जई कुटुंबनइ मिलउं ।' इम चींतवी सुसरानइ कहिवा लागउ जु, 'तुम्हे कहउ तु हूं चालउं । पितानइ मिल्या घणा दिन हूया ।' तिवारइ जिनदास श्रेष्ठि कहइ, 'वच्छ ! ए वात तु जुगती, जे तुम्हे पितानइ मिलिवा चालउ । उच्चमनउ ए आचार छइ । पणि विशेष एक छइ ते सांभलउ । तुम्हारइ जे मातापिता, ते बीजइ धर्मि अनइ जे सुभद्रा, ते तु जिनधर्मि । तु इम किम निर्वाह थासिइ ?' तिवारइ बुद्धदास कहइ, 'हूं तिहां गया पछी पितानइ प्रणमी, सुभद्रानइ जइ घरि राखिसु ।' इम कहिउं तिवारइ जिनदासि वचन मानिउं । पुत्रीनइं सर्व सीख दीधी । तिहां-थिकु बुद्धदास चालिउ । पंथ अवगाही चंपा आविउ । सुभद्रा जइ घरि राखी, आप पितानइ प्रणमी, धन सर्व आणी पितानइ दीधउं । मातापिता पूछइं, 'वहू किहां ?' बुद्धदास कहइ, 'मइ जइ घरि राखी छइ ।' पछइ सुभद्रा-ऊपरि सासु-नणंद वयर बहइ जिनधर्म-भणी । हिवइ ते छिद्र जोती रहइं अनइ सुभद्रा केवलउ जिनधर्म पालती सुखिइं रहइ ।

इम करतां एकदा महात्मा एक भात-पाणीनइ हेति मध्याह्न-समइ विहरवा आविउ । तेतलइ बुद्धदासनइ सुभद्रानी सासू कहइ, 'वत्स ! ए सुभद्रा कुशीलि, सदाइ महात्मा-साथि भावइ तिम हसइ, बोलइ ।' तिवारइ बुद्धदास कहइ, 'हे मात ! सोनइ किवारइ मल बइसइ, पणि ए-माहि कुशीलपणउं नही ।' वज्री सुभद्रानी सासू-नणंद मिस जोती रहइं । एहवइ ते महात्मा मध्याह्न-समयि घर-माहि वहिरवा आविउ । हिवइ तेहनइ सुभद्रा प्रासुक भात-पाणी वहिरावइ छइ । एहवइ सुभद्रा जु महात्मा-सामहूं जोइ, तु सिउं देखइ ? तु वायनउं ऊडिउं तृणउं एक महातमानी आखि-माहि पइठउं, पणि ते डोलनइ विषइ निस्पृही हूंतउ काढइ नही, अनइ कटावइ पणि नही । एहवउं देखी मिक्षा देतां जि लाघवपणइ करी, जीभइ करी आखिनउं तृणउं काडिउं । पणि

१. प्रतोमां बारंवार 'बुद्धिदास' पाठ मळे छे. २. P. लघुलाघवी कलाइ करी, K. लाघव-लगाइ ।

कादतां सीमंतनउ सिंदूर महात्मानइ माथइ लागउ । महात्मा निस्पृही, ते सिंदूर परहउं न कीषउं । हिवइ सुभद्रानइ मनि कपट तु काई नही । इसिइ सुभद्रानी सासूइ ए सर्व आचरण देखी बुद्धदास तेडी कहिउं, 'ताहंरा घरना आचरण जोइ । एतला दिन न तू मानतु, पणि आत्र जोई । अजी ते महात्मानइ माथइ सिंदूर छइ ।' पछइ बुद्धदास ते सिंदूर देखी पतीजिउ ।

हिवइ बुद्धदास ते दिवस-लगइ विरतउ हूउ चींतवइ, 'एहवी इ सुभद्रा जउ 'इणइ आचारि हुइ तु कहिनइ दूषण दीजइ ?' अनइ सुभद्रा पणि निस्नेह भर्तार देखी मनि चींतवइ, 'कारिमा संबंध जु साचा भणीई, तु किसउ ते साचा थाई ? पणि असमाधि एह जि एक, जे जिनशासनि आकस्मिक ए अपवाद ऊपनउ । तु हिव काउस्सग तहीई पारउं, जहीई ए अपवाद टलइ ।' इम चींतवी, देवपूजा करी आगलि ऊभी रही कहइ, 'अहो शासन-देवताउ ! मुझनइ ए अपवाद ऊपनउ छइ, तु हिव काउसग हूं तहीई पारिसु, जहीई माहरउ ए अपवाद उतारिसु ।' इम कही काउस्सग जेतलइ लीधउं, तेतलइ शीलनइ प्रमाणइ शासन-देवता आवी कहिवा लागी, 'वरिस ! ताहरइ सत्त्वइ, ताहरइ शीलइ हूं इहां आवी । हिवइ जि काई ताहरइ कथनीय छइ, ते कहि, जिम हूं करउं ।' तेतलइ सुभद्रा काउसग पारी, प्रणाम करी कहिवा लागी, 'मात ! ए जिनशासननइ विषइ कलंक ऊपनउं छइ ते परहउ करि ।' तेतलइ शासनदेवता कहइ, 'वरिस ! असमाधि म करेसि । प्रभाति तिम करिसु, जिम ताहरउं कलंक ऊतरिसिइ, अनइ वली जिनशासनि प्रभावना होसिइ ।' इम कही देवता अदृश्य हूई ।

इम करतां रात्रि विहाणी । इसिइ सूर्यनइ उदधि नगरनी पोलि पोलीया उघाडइ, पणि ऊघडइ नही । गाई, वाळरूया, भईसि, घोडा-सहू इ तृषाक्रांत वारणइ आवी ऊभां रहियां । इसिइ राजानइ सुखि हुई । राजा आपणपे आविउ । घण अणाढया, पणि किमाड होलई नही अनइ भाजई नही । राजा पणि खेद पामिउ । पछइ राजाई स्नान करी धूपना कुडछा हाथि लेई कहिवा लागउ, 'जि को देव-दानव कुपिउ छइ, ते आकाशि आवी, प्रगट थई वात कहउ । अम्हे तउ जाणउं कांइ नही ।' इणि वचनि आकाशि देवतानी वाणी हुई, कहिउं, 'जि को महासती हुइ, ते काचइ तांतणइ चालणी बांधी कूआ-माहि-थी पाणी काढी, किमाड त्रिणि वार पाणीई करी छांटइ, तु किमाड ऊघडई ।' पछइ राजाई सर्व स्त्री तेडावी, चालणी अणावी काचइ तांतणइ बांधावी । पणि किहनइ बांधतां झूटइ, किहनइ बांध्या पछी हाथि लेतां झूटइ, किहनइ कूआ-कांठई झूटइ, पणि कूआ-माहि किहनइ कीघइ चालणी न पइसइ । इम सर्व स्त्री त्रिलखी हूई । पछइ राजाई पडहउ वजाविउ । पणि पडहउ कोई छवइ नही । लोक, राजा आकुल-व्याकुल थया, पणि पोलि ऊघडइ नही । सचली इ स्त्रीनी परीक्षा जोई ।

तिसिई सुभद्रा मधुर-स्वरि सासू-प्रति कहइ, 'मात ! जउ आदेश दिउ, तु एकवारे हूं पणि विनोद जोउं ।' तिवारइ सासू हसीनइ कहइ, 'आगइ ताहरउं शील जाणिउं । हिवइ वली कांइ लोक-माहि विगूचई ? जु एतली स्त्रीए पोलि नथी ऊघडी, तु तई किम ऊघडिसिइ ? पणि ताहरइ जिनधर्मि पाखंड जि घणा दीसई ।' तिवारइ सुभद्रा कहइ, 'मात ! तउ हिवइ मई पणि पांचनइ आचारि आपणो परीक्षा कीजिसिइ ।' इम कही स्नान करी, निर्मल वस्त्र पहिरी, सुभद्रा घर-हुंती नीकली । तिसिई सासू, नणंद सर्व वारइ, पणि बलात्कारि जिहां राजादिक लोक ऊभा रहिया छइ, तिहां आवी । पछइ बुद्धदास उदासीन हूंतउ तिहां आविउ । सासू, सुसरा सर्व तिहां आग्या ।

१. K. इणइ अनाचारि प्रवर्त्तइ ।

तेतलइ सुभद्राई काचा तांत्रणा लेई चालणी बांधी । सर्व लोक देखतां ते चालणी कूआ-माहि घाती, माहि-थिकउ पाणी काडिउ । पणि एक बिंदु पाछउं न पडिउं । इम पाणी कूआ-बाहरि काटी राजा-आगलि ऊभी रही । तेतलइ राजादिक सर्व लोक जयजयारव करवा लागा । 'वत्सि ! ए नगरिनी पोलि तहि जि उघडिसिइ ।' इम कहतां मंत्रि, सामंत, भूगाल, पौरलोक सर्व सुभद्रा-साथि हूआ । सुभद्रा पणि भद्रहस्तीनी गतिई चालती, वीतराग हीआ-माहि घरती, नवकार ऊचरती, ते महासती पोलिनइ बारणइ आवी, सर्व-साखि कहिवा लागी, 'जउ मइ बुद्धदास टाली इणि भवि मन-वचन-कायाई करी अनेरउ पुरुष चींतविउ हुइ, तु पोलि म ऊघडिज्यो । अनइ जउ परपुरुष न चींतविउ हुइ, तु पोलि ऊघडउ ।' इम कही पाणीई पोलि छांटी त्रिणि वार । तेतलइ पोलि ऊघडी । आकाशि देव-हुंदुभि वाजी । देवताए जयजयारव कीघउ । इम सासू-नणंद देखतां त्रिणि पोलि ऊघाडी । हिवइ चउथी पोलि राखी, वली कहिउं, 'जि को बीजी इ सती हुइ, ते चउथी पोलि ऊघाडिज्यो ।' इम कही गाजतइ-वाजतइ सुभद्रा सघले देहरे चैर्य-परवाडि करी, राजादिक लोके परिवरी घरि आवी । इसिइं सासू, स्वसुरउ, भर्तार आवी आपणउ अपराध खमावी कहईं, 'अम्हे वरास्यां । धन्य जिनश्रसन, जिहां एवडु महिमा छइ ।' पछइ राजा आपणइ घरि गयउ । हिवइ बुद्धदास जिनधर्म-ऊपरि सादर हूउ । पछइ केतलउ काल गृहस्थ-धर्म पाली, अवसरि चारित्र पाली, सुगतिनइ भाजन हूओ ।

इति श्री-शीलोपदेशमाला-बालावबोधे सुभद्रा-कथा समाप्ता ॥२३॥

निअ-सील-रक्खणत्थं तणं व रज्जं पि परिहरंतीए ।

सयल-सईणं मज्झे इह रेहा मयणरेहाए ॥५२

व्याख्या:-निज=आपणउं शील राखिवा-भणी तृणानी परिइं राजनां सुख परिहरीआं जिणि ते मदनरेखा महासती इहां=पृथ्वीमाहि समस्त सतीनइ धुरि पहिली रेखा हुई । इम संक्षेपिइ गथानउ अर्थ हूउ । विस्तरइं अर्थ कथा-हूंतउ जाणिवउ । हिव ते मदनरेखानी कथा कहीइ -

(२४. मदनरेखा सतीनी कथा)

अवंतीदेशि सुदर्शन नगर । तिहां राजा मणिरथ राज करइ, अनइ युगबाहु युवराज-पदवी भोगवइ । तेहनइ मदनरेखा एहवइ नामिइं भार्या हुई । ते मदनरेखा आपणां धर्मकरम करती सुखिइं काल गमाडि । अन्यदा मणिरथराजाइं मदनरेखानउं रूप दीठउं । वयामोहिउ थिकउ मदनरेखा-भणी वस्त्र, आभरण, अलंकार, सुखडी मोकलइ । अनइ मदनरेखा जेठना मोकल्या-भणी हर्षित-थिको लिइ । इम केतलाएक दिवस अतिक्रम्या ।

इसिइं मणिरथराजाइं दूती मोकली । तिणिइ दूतीइं आवी मदनरेखानइ राजानउ अभिप्राय कहिउ जु, 'हे सुभगि ! जे दिवस-लगइ राजाइ तूं दिठी, ते दिवस-लगइ राजा ताहरइ विषइ सानुराग हुउ । हिवइ राजा कहइ छइ, "माहरउ बोल मानि अनइ राजनी धणीआणी तूं था ।" इत्यादि वचन सांभली मदनरेखा कहइ, "जे सत्पुरुष छईं, ते तउ परखीनउ नाम लेता संकाईं, पछइ वांछा किम करईं ? तु जोइ-न राजा पितानइ ठामि । जे वधू-ऊपरि अनुराग करइ, ते किसिउं लाज नथी ऊपजती? वली सगउ भाई जीवइ छइ, तेहनी पणि लाज नथी ? अथवा ए

१. 'सय जयारव...पौर लोक सर्व' सुधी पाठ K मां नथी.

२. 'इम कहतां...पोलि ऊघडउ ।' पाठ Pu. मां नथी । ३. Pu. जिन धर्म पाली,

K. जिन धर्म पाली गृहस्थावासि ।

वात जु ऊपनी मनि, तु प्रकासी कांइ ?' इम दासी निर्भेछी हूँती पाछी आवी । राजानइ सर्व वृत्तांत कहिउ । राजा मणिरथ चींतवइ, 'जां लगइ ए भाई बीवइ, तां लगइ ए मुसनइ नही आदरइ । तेह-भणी पहिलउं तां युगबाहु मारिवानउ उपाय चींतवीइ ।' इम विमासतां, चोरनी परिइं छिद्र जोतां वसंतऋतु आविउ । उद्यानवनि सर्व वनस्पती मउरी । एहवइ वनपालि आवी राजा वीनविउ, 'स्वामी ! वनस्पती मउरी ।' ए वात सांभली राजा सहर्ष हूउ ।

तिसिइं युगबाहु मदनरेखा सहित वन-माहि गयउ । सघलउ दिवस वसंतक्रीडा करी, केलिना घर-माहि जई जेतलइ निद्रा करइ, तेतलइ मणिरथ राजाई अवसर जाणी, छल लही, थोडइ परवारि परवरिउ, निर्दयपणइं शस्त्र लेई, वन-माहि आविउ । तेतलइ युगबाहुना सेवक ऊभा हूआ । मणिरथ कहइ, 'भाई किहां ? आपणइ तु चउ-पखेर वयर छइ, एह-भणी एकलउ भाई देखी हूं तेडिवा आविउ छउं ।' तिसिइ सेवक कहइ, 'ए केलिहरा-माहि छइ ।' पछइ राजा खड्ग लेई केलिहरा-माहि पइसी, कुलधर्म, यश, दया लोपी, खड्गि करी युगबाहु हणिउ । एहवइ मदनरेखा पोकार करती जागी, विलाप करिवा लागी । तेतलइं पाहरी गमे गमे जाग्या हूँता धाई सर्व एकठा मिल्या । पछइ राजाई कहिउं, 'भाईनइ हूं जगाडतउ हूँतउ अनइ वरांसइ खांडउ हाथ-हूँतु पडिउं ।' इम कही राजा घरि आविउ ।

पछइ मदनरेखा युगबाहुना काननइ मूलि आवी कहइ, 'रखे तुम्हे राजा-ऊपरि वयर चींतवउ । ए सर्व तुम्हारा भवांतरीक कर्म-लगइ ए वात आवी घटी । हिवइ जउ तुम्हे लगारइ काचउ थाएसिउ, तु परलोक-हूँतउ चूकिसिउ । एह-भणी मननइ समाधि आणु । श्रीवीतरागनउ शरण कर । ममता मूंकु । कहिना कुउंन ? केहना भाई ? केहना घर ? सघला इं जीव साथिइं मित्राचार पडिवजउ । अरिहंत-देव-सुसाधु-गुरु-जिन-प्रणीत धर्म एह जि पडिवजउ । आपणा पाप आलोउ, निंदु । सिद्ध-साखि जि कांई पुण्य कीधउ हुइ, तेहनी अनुमोदु । महामंत्र नवकार स्मरु । कांइ जु नवकार गुणतां प्राण जाई, तु जीव मोक्ष पामइ । कदापि मोक्ष न पामइ, तुहइ विमानना सुख पामइ । पांच अणुव्रत, त्रिण्णि गुणव्रत, च्यारि शिक्षाव्रत-इम बार व्रत आदरउ । तुम्हारइ मित्र, पुत्र, कलत्र कोई शरण नही, एक जि जिन-धर्म शरण । वली ए मनुष्यभवनी सामग्री दोहिली छइ, तेह-भणी हिवडां प्रमाद म करिउयो ।' एहवा मदनरेखानां वचन सांभली कोप उपशमिउ । संवेगरंग-पूरिउ हूँतउ मरी ब्रह्म-देवलोकि देवता हूउ । इसिइं सती मदनरेखा, पुत्र चंद्रयश, बीजा इ सर्व परिवार विलाप करतां देखी चींतवइ जु, 'हूं गर्भि-हूँती विलय कांइ न गई, जे माहरउ' रूप एवडा अनर्थनइं हेति हूउं ? जे युगबाहु विनाश पामइ, तेहनउं मूल हू थई, जिम सूकडिना वृक्षनइ परिमल विणास ऊपजावइ । तु हिव ए वात तां इम हुई, पणि भइ आपणउ शील किम राखीसिइ ते उपाय चींतवउं ।'

पछइ कांइ एक मन-माहि ध्याई, सर्व पुत्रादिक तृणनी परिइं परिहरो, सघलानी दृष्टि वंचो, रात्रिनइ समइ नाठी । पूर्वदिशिइं जाती, गर्भ धरती, संसारनी असारता चींतवती, पगे डाभनी पीड सहती अटवी-माहि पइठी । तिसिइं रात्रि अतिक्रमी । पंथ अवगाहतां मध्याह्न-समइ तलावि आवी पाणी पीधउं, फलफूल आस्वाद्यां, त्रिषा-बुभुक्ष्या उपशमावी, संध्यानइ समइ सागार पञ्चलाण पञ्चकली, वेलिना घर-माहि सूती नवकार स्मरती । इसिइं रात्रिइं सिंह बोलइ महा भयंकर वन-माहि । तिहां सर्वांग-सुंदर पुत्र प्रसविउ, जिम पूर्व दिशि सूर्यनइ प्रसवइ । पछइ तलावि आवी, पाणीइ करी सर्व शरीर धोई, बालकरन कंबलिइ वीटी, हाथि भर्तारना नामनी मुद्रिका

घाती, हर्ष धरती वेलिना घर-माहि बालकनइ मूकी, आपणपइ तलानि पाणी पीवा-भणी जेतलइ आवइ, तेतलइ पाणी-माहि-थिकउ जलहस्ती नीकलिउ । तिणि मयणरेखा अपहरी आकाशि ऊलाली ।

तेतलइ नंदीश्वरि यात्रा-भणी विद्याधरेश्वर जातउ हूंतउ, तिणी मदनरेखा पडती झाली, कामनउ वाहिउ लेई चालिउ । तेतलइ मदनरेखा विलाप करती कहइ, 'हे बांधव ! मुसुनइ मूकि, जिणि कारणि काननवन-माहि जातमात्र बालक मूकिउ छइ, तेहनइ स्वापद खाईसिइ । वली स्तन्यपान-पाखइ बालक मरिसिइ । तेइ-भणी कृपा करि मुसुनइ तिहां मूकि अथवा ते बालक इहां आणि ।' तिवारइ विद्याधर कहइ, 'ए वात हूं तु करउं, जु मुसुनइ मानइ, भर्तायणइ पडिवजइ । एक ए रुडउं हूउं, जे तीणइ हाथीइ तूं ऊलाली अनइ मइ पडती झाली । नहीतरि मरण हुउ हूंतउं । हिंव एक बोल माहरउ मानि । जिणि कारणि हूं मणिचूड विद्याधर-चक्रवर्त्तिनउ पुत्र मणिप्रभ विद्याधर एहवइ नामिइ, पितानइ प्रणाम करिवा जातउ हूंतउ एहवइ मइ तूं दीठी । हिंव तूं मुसुनइ पडिवजी, विद्याधरनो स्वामिनी था । वली ताहरइ जे पुत्रनो आर्ति छइ, तेहनी वात सांभलि । मिथिला-नगरीनउ अधिपति श्री-पद्मरथ राजा वक्र-शिक्षित घाडइ अपहरिउ, वन-माहि आविउ हूंतउ । तिणि ते बालक रोतउ सांभलो तिहां आवी बालक लीधउ सर्वांग-सुंदर देखी । पछइ आपणि घरि लेई भार्या पुष्पमाला, तेहनइ पुत्र मानोनइ आपिउ । कहिउ, "आपणइ एह जि पुत्र ।" इम कही सुखिइं ते पुत्रनइ पालइ छइ । ए वात मुसुनइ प्रज्ञप्ति-विद्याइ कही । हिंव ए विखवाद मूकि । मुसुनइ आदरि ।' तिवारइ मदनरेखा विषाद करती मन-माहि चोतवइ, 'एतला दिवस-ताइ मइ आपणउं शील राखिउं, पणि हिंव किम कीजिसिइ ? कउण उपाय चींतवीसिइ ? शील तु सही पालिउं जोईइ अनइ ए तु स्मरत' । तु कांई कालक्षेप करउं ।' तेह-भणी कहइ, 'हे महाभाग ! पहिलउं मुसुनइ नंदीश्वरि यात्रा करावि । पछइ जिम कहेसि, तिम करिसु ।' तिवारइ संतुष्ट वर्तमान मानिउ ।

पछइ मदनरेखानइ नंदीश्वरि यात्रा लेई चालिउ । क्रमिइ नंदीश्वरि आव्यउ । बावन चैत्यदेव नमस्कुरिया । तेतलइ मणिचूड मुनि चतुर्ज्ञानी तिहां आविउ । तिणि मणिप्रभि आपणउ पिता आविउ जाणी, प्रदक्षिणा देई, आगलि बइठउ । तिसिइ पिताइ तिम कांई उपदेश दीधउ, तेहवउ कांई संसारनुं असारणउं देखाडिउं, जिम मणिप्रभ ऊठी मदनरेखानइ बहिनपणइ पडिवजी खमाविवा लागउ, 'बहिन ! हूं वरांसिउं । हिंवइ मइ मननउं कुटिलणउं मूकिउं ।' पछइ ज्ञानी-महात्मा-कन्हइ पुत्रनउ सर्व वृत्तांत पूछिउ । ज्ञानीइ मूल-हूंतउ आरंभी सर्व वृत्तांत पुत्रनइ कहिउ । तिहां मणिप्रभि परदारनउ नीम लीधउ ।

इसिइ आकास-इतु ऊतरी देवता एक महा रिद्धिनइ विस्तारि, मदनरेखा-पाखती त्रिणिण प्रदक्षिणा देई, प्रणाम कीधउं । पछइ मुनिनइ प्रणाम कीधउं । एहवउ असमंजस स्वरूप देखी मणिप्रभ देवता-प्रति कहइ, 'अहो देवेंद्र ! चतुर्ज्ञानी उल्लंघोनइ पहिलउं स्त्रीनइ प्रणाम करइ, तु मुसुनइ सिउं कहीइ ?' इम उलंभइ दीधइ वलतउ जेतलइ देवता बोलइ, तेतलइ चारण-श्रमण महात्मा बोलिउ, 'वत्स ! उलंभउ म दइ । ए तु कुतज्ञ, उत्तम, जिणि कारणि ईणी मदनरेखाइ युगबाहु भरतारनइ जिवारइ खड्गि करी आहणिउ वेदनाग्रस्त दीठउ, तिवारइ एहनइ तेहवा कांई उपदेश दीधा, जे उपदेशनइ प्रमाणिइ मरी पांचमइ देवलोकइ देवता हूउ । पछइ

१. P. कामार्त्त छइ ।

अवधिनइ ऋषि धर्माचार्य गुरुनउ आचार साचवतउ ए मदनरेख! महासतीनइ प्रणमइ । ते ए आचार — इहां दोष काई नही। जिणि कारणि अणगार अथवा जि को जेहनइ उपदेश दिइ, ते तेहनइ गुण । इहां संदेह काई नही । ईणी मदनरेखाइ प्रांतकालि भर्तारनइ सम्यक्स्व देतां कउण कउण वस्तु न दीधी ? अपि तु सर्व दीघउं ।’ ए वात सांभली विद्याधर देवतानइ खमावइ । तेतलइ देवता मदनरेखानइ कहइ, ‘कहि, सिउं करउं तुझनई ?’ तिसिइ मदनरेखा कहइ, ‘मुझनइ मिथिलानगरी लेई मूकि, जिहां ते लघु पुत्र छइ ।’ तेतलइ देवताइ क्षण एक-माहि तिहां लीधी । तिहां नमि अनइ मल्लिनाथ प्रणम्या महा-प्रासादि । पछइ ‘साध्वी-कन्हइ जई धर्म सांभलिवा लागी । एहवइ देवताए कहिउं, ‘आवउ, जिम पुत्र देखाडउं’ ।’ तिवारइ मदनरेखा कहइ, ‘माहरइ पुत्रिइं सिउं कीजइ ? केता पुत्र आगइ हुआ छइ । हिंवइ मुझनइ चारित्र शरण ।’ पछइ देवता महासतीनइ प्रणाम करी आपणि ठामि पहुतउ । मदनरेखाइ दीक्षा लीधी ।

हिंवइ श्री-पद्मरथराजाइ ते पुत्र घरे पालतां वइरी सर्व नमाव्या, तेह-भणी ‘नमि’ ए नाम दीघउं बालकनइ । क्रमिइ बालक वाधतउ यौवनावस्थाइ आविउ । तिसिइ पिताइ एक सउ आठ कन्या परिणावा । महांत योग्य जाणी पिताइ आपणउं राज दीघउं । पछइ आपणपे पद्मरथराजाइ दीक्षा लीधी । क्रमिइ मोक्ष(?) पहुतु ।

हिंवइ मणिरथ युगबाहु बांधवनइ हणी घरे आविउ, रात्रिइं सर्पइ खाधउ मरण पामी चउथी नरग-पृथ्वीइ गयउ । पछइ प्रधान मिली युगबाहुनु पुत्र ‘चंद्रयशकुमार, तेहनइ राज दीघउं । ते राज आपणउं सुखिइ पालिवा लागउ । इसिइं नमिराजानउ पट्टहस्ती श्वेत, भद्रजातीय, आलानस्तंभ उन्मूली, वंध्याचल स्मरतउ नीकलिउ । तेतलइ मार्गि जातां चंद्रयशराजाना जण, तीणे झालिउ । पछइ ए वात चरना मुख-इतु नमिराजाइ जाणी, दूत मोकली हाथीउ मंगाविउ । तिवारइ दूत-प्रतिइ चंद्रयश-राजाइ कहिउं, ‘नमिराजा नीतिनउ जाण नही । काई परहस्त-गत वस्तु फोकट किम लाभइ ? ए वस्तु जेहनइ हाथि चडी, ते तेह जिनी ।’ इम कही दूत अवगणी विसर्जिउ । तिणि दूति आवी नमिराजानइ कहिउं, ‘तिहां तु तुझनई को न मानइ ।’ पछइ नमि प्रयाण-भंभा देवरावी, सर्व-सैन्य मेली नीकलिउ । तिसिइ वली दूत एक मोकली कहाविउं जु, ‘हाथीउ आपि, नहीतरि हूं आवउं छउं ।’

इसिइं चंद्रयश राजा पणि चतुरंग दल मेली साम्हउ नीकलिवा लागउ । तेतलइ अपशकुन हुआ । प्रधाने वारी राखिउ । पछइ नगर जि माहि कटक मेली रहिउ । तिसिइ नमि आवी गढ वीटिउ । सदा युद्ध हुइ, लीकुली-यंत्र वहइं, घणा सुभट रणि रहइं, वास्त्रि वाजइं, कायर भाजइं, सुभट गाजइं । तिसिइ महासतीइं ए वात सांभली, मन-माहि चींतवइ, ‘ए बेहू सगा भाई छइं, पणि घणा लोकनउ क्षय करिसिइं ।’ एह-भणी आर्या पूछी, आपणउ वृक्षांत कही, नमिराजा-कन्हइ महासती आवी । नमिइं पणि विनय-प्रतिपत्ति कीधी, कांइ जे स्नेह ते जाइ नही । पछइ महासती कहिवा लागी, ‘अहो राजेन्द्र ! लक्ष्मी समुद्रना कल्लोलनी परिइं चल छइ । तु नमिराजन ! ए असार संसार देखी एवहुं जे झुझ करउ छउ, ते नरग-जिनइ हेति । अनइ वली विशेष सांभलि । वडा भाई साथिइं झुझ करिवा युगतउं नही ।’ तिवारइं नमि आश्चर्यमइ वचन सांभली कहइ, ‘हे महासति ! कउण वडउ बांधव ?’ महासती कहइ, ‘एह जि चंद्रयश राजा ताहरउ बांधव ।’ नमिराजा वलतउं कहइ, ‘किम ?’ तिवारइ

१. K. पहुचाडी । २. K. L. पवत्तिणि-कन्हइ । ३. Pu. L. देवरावउं ।

४. P. L. सर्पना डंस लगइ मरण । ५. K. सर्वत्र ‘चंद्रयशा’ नाम आपे छे ।

महासतीइ सर्व वृत्तांत-संबंध, जिम युगवाहु हणिउ, जिम नमि पद्मरथइ राजाई लीचउ-इत्यादि सर्व वृत्तांत कही, पछइ मुद्रिकारम्भ उलखाविउं । रत्नकंबलनउ वृत्तांत पणि पुष्पमाला-इंतु जणावी रोष गमाडिउ । पणि नमिराजा अहंकार न मूकइ । कहइ, 'हूं किम नमी दिउं ? हिव लोकमाहि शोभा न पामउं ।' पछइ महासती चंद्रयश-कन्हइ गई । सघले उलखी । सर्व अंत-पुरी पगे लागी । तिहां चंद्रयशराजाई माता उलखी, सघलउ वृत्तांत मा-कन्हइ पूछिउ । कहिउं, 'ते गर्भ किहां ?' तिसिइ महासती कहइ, 'जे नमि आविउ छइ, ते ताहरउ भाई ।' ए वात सांभली, वयर मूकी, सर्व ऋद्धिनइ विस्तारि भाईनइ मिलिवा-भणी सामुहु आविउ । तेतलइ नमि पणि भाई आवतउ देखी सामुहु आविउ । बेहु भाई मिल्या, चंद्रमा नइ सूर्यनी परिइ शोभिष्ठा लागी । ते बेहु नगर-माहि आव्या । महा हर्ष ऊपनउ ।

इसिइ चंद्रयश राजा कहइ, 'भ्रात ! सुणइ(?णि), घणा दिवस-लगइ माहरी मनसा दीक्षा लेवा ऊपरि हूती । पणि राजनइ योग्य कोई नही । हिवइ बांधव ! ए राज तूं लिइ । मुझनइ दीक्षा लेवा दिइ, जिम आपणउ मनोरथ सफल करउं ।' इम कही नमिनइ राज देई चंद्रयशि दीक्षा लीधी । आपणउ काज साधिउं । पछइ नमिराजाइ बेहु राज आपणइ वसि करी अखंड राज पालिवा लागउ ।

इसिइ नमिरायनइ डीलि पूर्वकर्मना उदय-लगइ छपासी महादाघ ऊपनउ । अनेक वैद्य तेज्या, पणि उपशामइ नही । पछइ सूकडिना लेप-भणी राणी सघली सूकडि घसिवा बइठा । तिसिइ प्रधान आवी राजा-कन्हइ पूछइ, 'स्वामी ! समाधि छइ ?' राजा कहइ, 'ए जे सूकडि घसतां वलयना खटका हुइ छइ, ते महा मुझनइ असुखदायक छइ ।' पछइ प्रधानि आवी सर्व राणीना वलय ऊतराब्यां । एक एक वलय मंगठिक-भणी राखिउं । सूकडि घसाइ छइ । एहवइ राजाइ कहिउं, 'हिवडां समाधि छइ । खटका काई नथी हुंता ?' प्रधान कहइ, 'एक जि वलय राखिउं छइ, तिणि करी खटका नथी हुंता ।' राजा चोतवइ, 'जिहां घणा संबंध, तिहां घणा कर्म-बंध ।' पछइ चारित्रावरणी कर्मनइ क्षयि एहवी बुद्धि ऊरनी, 'जोउ, जां घणां वलय हुंता, तां खटका थाता हुंता । हिवडां एकलां वलय काई नथी वाजतां । तिम ए संसार-माहि घणा कुडुंन, घणी राजऋद्धि, तां कर्मबंध । जिवारइ जीव एकलउ, तिवारइ सुखी । जिम एकणि हाथि ताली न वाजइ, तिम एकलां कर्मबंध न हुइ ।' इम मनि विमासी वला विमासइ, 'जु ए वेदना उपशामसिइ, तु हूं दीक्षा लेसु ।' इसिउं चोतवी जेतलइ सूतउ, तेतलइ निद्रा आवी, समाधि ऊपनी । तिसिइ सउणा-माहि मेरुपर्वत-ऊपरि श्वेतगजारूढ आपणपउं देखी जागिउ । जाग्या पछी सर्व कुडुंननी ममता मूकी प्रभाति दीक्षा लीधी ।

एहवइ इंद्र अवधिनइ बलिइं राजाना चरित्रनु सत्त्व देखी परीक्षा-भणी ब्राह्मणनइ वेशि आवीनइ कहइ, 'अहो नमि ! तूं दीक्षा लिइ छइ, पणि पाछइ मिथिला-नगरीइ आगि लागी छइ । तूं पाछउ बलि ।' वलतूं नमि कहइ, 'मिथिला दासतइ माहरउं काई नथी दासतउ ।' वली इंद्र कहइ, 'जउ चारित्र लेसि, तु पहिलउं पुत्रनइ काजि गढ-मढ-मंदिर करावि, पछइ चारित्र लेजे ।' तिवारइ नमि कहइ, 'धर तु वाट-माहि न करावीइ । जिहां शाश्वतउं ठाम हुइ, तिहां करावीइ ।' इत्यादि वचने नमिनी द्रदिमा देखी, इंद्र प्रत्यक्ष हुई, प्रणाम करी कहइ, 'अहो ! तूं धन्य, जे तइ एहवी बुद्धि आणी ।' पछइ आपणउ अपराध खमावी, इंद्र आपणइ ठामि पहुतउ । अनइ नमि आपणउं चारित्र पाली कार्य साधिउं । हिव मदनरेखा महासती पणि आपणउं शील पाली उत्तम पई साधिउं ।

इति मदनरेखा महासती कथा समाप्ता ॥२४॥

जिम मदनरेखाइ शीलरक्षा-भणी तृणानी परिइं राजऋद्धि परिहरी, शील पालिउं, तिम अनेरीइ स्त्रीए इम जि शील पालिवउं । ते दृष्टांत-पूर्वक कहइ -

नंदउ सीलाणंदिय-जणचिंदा सुंदरी महाभागा ।

अंजणसुंदरि-नमयासुंदरि-रइसुंदरीओ य ॥५५

व्याख्या:— ते सुंदरी महासती १, अंजणासुं री २, नर्मदासुंदरी ३, रतिसुंदरी ४- ए च्यारिइ महासती चिरकाल-सीम नांदउ । ते किसी छइ ? जीणि शील गुणि करी हर्षायां सर्व-जन=लोकना वृंद =समूह छइ । वली किसी छइ ? महाभागा =महा भाग्यवंत ते कहीइ जेहनइ आजन्म-मरण-आंत-सीम एक इ अपवाद नथी हूउ । एतलउ गाथार्थ थयउ । विशेष अर्थ कथा-हुंतउ जाणिवउ । तिहां पहिलउं सुंदरीनी कथा कहीइ -

(२५. सती सुंदरीनुं दृष्टांत)

इणी अवसर्पिणीइ श्री-आदिनाथ, नाभिराजानु पुत्र, विनीता-नगरीइ राज करइ । सुमंगला-सुनंदा ए वि भार्या सहित सुखिइं काल अतिक्रमावइ ।

अन्यदा सुमंगलाइं चऊद सउणां दीठां । पछइ तिणि जई ऋषभदेवनइ कहिउं । स्वामी कहइ , 'ताहरी कृषिइं चक्रवर्ति होसिइ ।' ए वात सांभली गर्भ बहुतां सार्धाष्ट नव मास गया । पछइ भरत नइ ब्राह्मी युगल सुमंगलाइ प्रसविउं । तिसिइ वली सुनंदाइ पणि बाहुबलि नइ सुंदरी युगल प्रसविउं । पछइ वली सुमंगलाइं ऊगणपंचास पुत्र-युगल प्रसव्यां । जिम गज वन-माहि वाघइ, तिम सउ पुत्र वाघिवा लागा । मोटा हूआ । यूथनाथनी परिइं स्वामी पुत्रे वीटिया रहइं । तिहां सउ शिल्प स्वामीइं लोकना व्यवहार-भणी प्रकट कीधां । भरतनइं बहुत्तरि कला भणावी, तिम बीजाइ पुत्रनइं बहुत्तरि कला सीखवी । कांइ सुपात्रि शालिना बीजनी परिइं शतधा विद्या वाघइ । पछइ वली बाहुबलिनइ पुरुष, स्त्री, हस्ती, अश्वनां लक्षण संपूर्ण सीखव्यां, अनइ अदारइ लिपि ब्राह्मीनइ सीखवी । सुंदरीनइ पणि गणितादि विद्या सीखवी । इसिइ कल्पवृक्ष पणि फलादि देता रहिया । युगलियां सीदावां लागां । एहवइ अग्नि-धर्म प्रकट थयउ ।

इम एकदा युगलियां श्रीऋषभदेवनइ राज्याभिषेक करिबानी वांछाइ गंगाइ पाणी लेवा गया छइं । एहवइ स्वामीनइ राज्याभिषेकनउ समय जाणी, इंद्रइ आवी स्वामीनइ राज्याभिषेक करी, सोनानी कांब लेई आगलि ऊभउ रहिउ । इसिइ युगलियां आव्यां । स्वामी सालंकार, साभरण देखी विनय-लगइ पाणी पग-ऊपरि नामिउं । तिहां इंद्र तूठउ । पछइ विनीतानगरी कीधी । नवी राज्यस्थिति सर्व स्वामीइ कीधी । पछइ स्वामी संसार-सुख-विमुख हूंता, भोगफल-कर्मनइ क्षयि लोकांतिक देव आवी दीक्षानु समय बोलइ जु, 'स्वामी ! धर्मतीर्थ प्रवर्तावउ ।' तेतलइ स्वामी ज्ञानिइं करी दीक्षानु समय जाणी, भरत चक्रवर्तिनइ मूलगूं राज्य दीधउं, अनइ बहुलीदेसनु राज्य बाहुबलिनइ दीधउं । बीजा इ पुत्रनइं एकेकउ देस विहिचो दीधउ । पछइ स्वामीइ दीक्षा लीधी । आर्य-अनार्य देसि स्वामी विहार करता वरसमइ दिनि श्री-श्रेयांसनइ घरि पहिलउं पारणउं इक्षुरसि करी कीधउं । तिहां-थिकउ दान-धर्म विस्तरिउ । देवताए साढीवार कोडि सुवर्णनी वृष्टि कीधी । हिवइ स्वामी छद्मस्थावस्थाइं सर्व देसि विहार करता, एक सहश्र वर्षनइ अतिक्रमि, अयोध्यानइ परिसरि, पुरिमतालपुरि, शकटमुख-उद्यानवनि, ऋषभनाथनइ अष्टम-तपि न्यग्रोध वृक्ष-तलइ फागुण वदी इग्यारसिइं केवलज्ञान ऊपनउं । देवताए समवसरण कीधउं । तिहां इंद्रादिक देवताए केवल-महिमा कीधउ ।

१. K आंतरइ

इसिइ भरत चक्रवर्ति सभा-माहि बइठउ छइ, तेतलइ यमक-समकि बिहुं पुरुषे आवी सभा-माहि भरतनइ वधामणी दीधी, कहइ, 'स्वामी! श्री ऋषभदेवनइ केवल ऊपनउं।' तेतलइ वली बीजइ वधामणी दीधी, कहइ. 'स्वामी! आयुधशाला-माहि चक्ररत्न ऊपनउं छइ।' पछइ ए वेहुं-वात सांभली भरत चीतविवा लागउ, 'तां चक्ररत्ननो पूजा संसारनइ हेति छइ, अनइ जे स्वामोनइ ज्ञाननी उरगत्ति ते तु मोक्षनइ हेति।' इम विमासीनइ भरत श्रीऋषभदेवनइ वांदिवा-भणी सपरिवार सेनासहित नीकलिउ । पछइ तिहां पूर्वद्वारि समवसरण माहि आनी, त्रिणिण प्रदक्षिणा देई स्वामीनइ वांदि, यथायुक्तिइ भरत बइठउ ।

हिवइ स्वामी सर्व भाषाइ सर्व जीवनइ उपदेश दिइ जु, 'संसार-रूपीया क्षारसमुद्र-माहि जरा-व्याधि-दुर्गति-रू नक्र-चक्रे संक्र(एव)लित तिहां प्राणीनइ किसिउं सुख छइ ? पणि तिहांइ के-एक जीव सुरस्थलनइ परिइ सुख पामइं । तु चतुर्गतिक संसार-दुक्ख-रूप-माहि विचरतां मोक्षनी वांछा कीजइ ते यत्निइं करिवउं ।' इत्यादि उपदेश सांभली पांच सइ पुत्र भरतना दीक्षा लेवा लागे । सात सइ पोतरा पणि दीक्षा लेवा लागे । तिवारइं भरति ब्राह्मीनइ आदेश दीधउ । ब्राह्मीइ पणि दीक्षा लीधी । सुधाकुंड पामी कुण अमृतपान न करइ ? अपि तु सहुइ करइं । तिसिइ बाहुबलिइं पणि सुंदरीनइ अनुमति दीधी, 'जा, चारित्र ल्यइ ।' तेतलइ भरति सुंदरी दीक्षा लेती राखी । पछइ स्वामीनइ पहिली श्राविका हुई । हिवइ सुंदरीनउं सुंदर रूप देखी स्त्री-रत्ननी वांछाइ सुंदरी राजे मूकी । भरतइ पणि श्रावकनउ धर्म पडिवजिउ । पछइ चक्र-रत्ननी पूजा करिवा-भणी भरत आयुधशाला-माहि गयउ । तिहां प्रदक्षिणा देई, चक्ररत्ननइ नमी, अष्टाङ्गिका महोत्सव करी, भरत दिग्विजय-भणी चालिउ । तेतलइ सोल सहश्र यक्ष सेवा करवा लागे ।

हिव भरत छइ खंड साधि छइ एहवइ वली चक्ररत्न १, खड्गरत्न २, छत्ररत्न ३, दंडरत्न ४-ए च्यारि रत्न आयुधशाला-माहि ऊपनां । पणि च्यारिइ एकेंद्री जाणिवां । हिवइ काणिणीरत्न ५, चर्मरत्न ६ अनइ मणिरत्न ७-ए त्रिणिणइ लक्ष्मीनइ घरि पाम्यां । सेनापति ८, गृहपति ९, पुरोहित १०, वार्षिक ११-ए च्यारि रत्न विनितानगरिइ हूआं । गजरत्न १२, अश्वरत्न १३ वैताढ्य-मूलि पाम्यां । वली स्त्रीरत्न १४ ए विद्याधर-श्रेणिइं ऊपनउं । इम चऊद-इ रत्न ऊपनां । हिवइ भरत साठि सहस्र वर्ष-लगइ सघलइ दिग्विजय करी पाछउ आविउ । पछइ भरत चक्रवर्ति विनीता-नगरीइ आवी बार वरस-लगइ राष्ट्याभिषेक कराविउ । एह-वइ सुंदरीइ सांभलिउं, 'जे स्त्री-रत्न हुइ ते छट्टी नरग-पृथ्वीइं जाइ।' ए वात सांभली सुंदरी मनि अपार दुक्ख धरिवा लागी, 'धिग् माहरा रूपनइ, जे रूप-लगी नरकि जाइसु । तु तिणि रूपि, स्त्री-रत्ननी पदवीइ किसिउं करिवउं छइ जेह-लगइ नरग पामीइ ?' इम चीतवी साठि सहश्र वर्ष-लगइ सुंदरीइ आंबिल कीषां । पणि तपि करी सूकी लाकडी-सरीखी हुई ।

एहवइ भरत चक्रवर्ति छइ खंड साधि घरि अंतःपुर-माहि आविउ । इसिइ सुंदरी वृद्धली दीठी । सूआर पूछ्या, 'कहु रे ! माहरइ घरि किसिउं धान न हुंतु ? किं वा खादिम न हुंतां ? किं वा स्वादिम न हुंतां ? अथवा कोई कृपण भंडारी हुंतउ, जे देतउ कांई नही ? किं वा वस्त्र अलंकार पहुचतां न हुंतां ? अथवा मूं जावतां एहनइ कुण दूहवइ छइ ? किं वा

काई रोग छइ ? अथवा काइ वैद्य न हुंतउ ? अथवा ऊषध माहरइ घरि लाभतां न हुंतां ? अथवा ए धुरि-लगइ किसिउं दूबली जि छइ ?' इम कहिइ हुंतइ अधिकारी छइ तीणइ प्रणाम करी भरतनइ कहिउं, 'स्वामी ! जे दिवस-लगइ तुम्हे दिग्विजय-भणी चाल्या, ते दिवस-लगइ स्त्री-रत्नपणानी अणवांछाईं साठि सहस्र वर्ष-सीम कर्मना क्षय-भणी आंवलि कीधां ।' हिव ए वात सांभली भरत पश्चात्ताप करतउ सुंदरी-समीपि आवी पूछइ, 'कहि-न, तूं दीक्षा लेणहारि छइ ?' तिवारइ सुंदरीइ कहिउं, 'हा ।' तिसिइं भरत कहिवा लागउ, 'मइं जे तुझनइ चारित्र लेतां विन्न कीधउं ते खमि । काई घन्य ते, जे चारित्र पालइ । अनइ एक हुं 'अभागीउ छउं, जे विषयनउ वाहिउ चारित्र न लिउं । तु तुं चालि, जिम परमेश्वर-समीपि जई दीक्षा तुझनइ देवरावउं ।'

इसिइ त्रैलोक्यनउ नायक विहार करतउ अष्टापदि आवी समोसरिउ । देवतानी कोडि तिहां मिली । तेतलइ भरतनइ कुणहि एकणि आवी वधामणी दीधी जु, 'स्वामी अष्टापदि समोसर्या ।' पछइ तेहनइ भरति साढी वार कोडि सुवर्णना आपी वधामणा-भणी । तिसिइं सुंदरी कहइ, 'हे भरत ! माहरा मनोरथ फलिया, जे स्वामी आव्या । हिवइ हूं दीक्षा लिउं ।' तिसिइं भरत सपरिवार, सनागरिक स्वामीनइ वांदिवा चालिउ । तिहां स्वामीइं धर्मोपदेश दीधउ । पछइ भरति सुंदरीनइ दीक्षा-महोत्सव कराविउ । तिवारइ सुंदरी साथिइं घणी स्त्रीए दीक्षा लीधी । सुंदरी महा हर्ष धरती कहइ, 'स्वामी ! घन्य ते, जे ताहरउ मार्ग आदरइ ।' इम कहती सुंदरी महासती-माहि आवी बइठी । अनइ भरत वांदी अयोध्याइं पहुतउ । हिवइ सुंदरी निर्मल चारित्र पाली, घातिया कर्मनउ क्षय करी, मोक्षि पहुती । इम संक्षेपिइं सुंदरीनउ दृष्टांत कहिउं ॥२५॥

*

हिवइ अंजनासुंदरीनउ दृष्टांत कहीइ—

[२६. अंजनासुंदरी-दृष्टांत]

ईणइ जंबूद्वीपि वैताढ्य-पर्वति प्रह्लादनपुर नगर । तिहां प्रह्लादन नामइ राजा, पद्मावती राणी । तेहनउ पुत्र पवनंजय एहवइ नामिइं छइ । हिवइ तेहनइ ऋषभदत्त एहवइ नामि मित्र । ते साथिइं क्रीडा-विनोद करतां मित्र-सहित सुखिइं काल गमाडइ ।

इसिइ तीणइ जि वैताढ्य-पर्वति अंजनपुरनगर । तिहां अंजनकेतु राजा, अंजनावती राणी । तेहनी पुत्री अंजनासुंदरी पणि महा रूपवती, गुणवती, भणती-गुणती सर्व कलानइ पारि पहुती । ए वात सघले राजानइं देशि प्रसरी जु—'आजनइ कालि एहवउं रूप-लावण्य अनेथि नथी ।' पछइ सघले राजाए आपणउ आपणउ प्रधान अनइ आपणां आपणां रूपनां पट मोकल्यां । हिवइ राजा सर्व पट जोइ, पणि एकु-इ रुचइ नही । ईसिइं पवनंजयकुमारनउ पट आणिउ । ते देखी अनेरा सर्व कुमारना पट नांखी, ते रूप जोवा लागउ । राजा पछइ अंजनासुंदरी अनइ पवनंजयना रूपनइ सरीखा-इ देखो प्रधान प्छिउ, 'जोइ-न, सरीखां रूप छइ ।' तिवारइ प्रधान कहिवा लागउ, 'स्वामी ! रूप जोतां तु देवदत्त-कुमारनउ रूप अधिकउं छइ । पणि केवलीइ कहिउं छइ जउ, अटारमइ वरसि मुक्तिगामी होसिइं । एह-भणी ते अल्प-आयु जाणी ए संबंघ रहउ । पवनंजयनउ संबंघ करउ ।'

१. K. प्रमादी छउं । २. K. L. Pu. रायतने पसरी ।

हिवइ अन्यदा नंदीश्वरि शाश्वतां चैत्य वांदिवा-भणी विद्याधरनां सहश्र मित्या छई । तिहां अंजनपुरनउ अधिपति पणि आविउ छइ । तिसिइं प्रह्लादन-राजानउ पुत्र पवनंजय देखी, योग्य जाणी अंजनासुंदरी कन्या दीधी । तेतलइ नैमित्तिकि लग्न दीधउं । पछइ बेहू राजा आपणे आपणे घरे आवा विवाहनी सामग्री कोधी । अंजनकेतु-राजाइ महाऋद्धिनइ विस्तारि सामग्री करी श्री-प्रह्लादन-राजा-भणो लग्न-पत्रिका मोकली । हिव प्रह्लादन-राजाइं पणि सर्व कुटुंब तेडी जान चलावी । कांई पुत्रनइ काजिइं कहिनइ उरसाह न ऊपजइ ?

इसिइ ऋषभदत्त पवनंजयकुमारनइ कहइ, 'हे मित्र ! आपणी मैत्रीनउ स्नेह भाजतउ दीइस छइ ।' तिवारइ कुमार कहइ, 'मित्र ! चालि, कउतिग जोई अधीइ, कन्या केहवी छइ । कांई स्नेह भाजिसिइ ? चाल तउ, ए वात जोईइ ।' पछइ बेहू मित्र विमानि बइसी प्रच्छन्न रात्रिइं सुसुरानइ घरि अंधकार-पट पहिरो आव्या । जिहां अंजनासुंदरी सखीइं परिवरी वात करइ छइ, तिहां आव्या । तिसिइ एक सखी कहिवा लागी, 'हे अंजनासुंदरि ! जे ताहरइं कीधईं वर जोयउ हूंतउ, तेहनइं आऊखउं थोडउं । ते नात्रउं तउ रहिउं । अथवा वली तीणइ नात्रइं सिउं कीजई, जीणइ वियोग हुइ ?' तिसिइ अंजनासुंदरी कहइ, 'हे सखि ! थोडी-इ अमृतनी छटा किहां लाभइ ? ते देवदत्तकुमार किहां मुक्तिगामी ?' ए वचन सांभली पवनंजयकुमार तिहनी परिइ कोपासण-लोचन हूंतउ खड्ग लेई मारिवा ऊठिउ । तेतलइ ऋषभदत्ति हाथ-हूंतउ खांडउं ऊदाली लीधउं, 'हिवडां ए कोपनउ कउण अवसर ? भला मनुष्यनइ ए वात युगती नहीं । एक वली आपणपे पारकइ घरि आव्या, वलि रात्रि, अनइ ए अणपरिणी पारकी खो कहिवराइ ।' इसिउं कही खांडउं पाछउं घटाविउं । पणि कुमार मनि दूहवाणउ । पछइ विरतउ हूंतउ घरि पाछउ आविउ ।

तिसिइ अनेक हाथी, घोडा, रथ, पायक मेली पिताइ जान चलावी । गण्या दिन-परिऊ वाटइ अनेक दान दीजइ, गीत गाईइ, सुहासिणि कुमारनउ लूण ऊतारई । कुमार ते स्वरु देखी मित्रनइ कहइ, 'ए आरंभ युगतउं नथी । ए वीवाह दुर्जननी गोष्ठिनी परिइं मुञ्चनइ रुचतउ नथी ।' हिवइ ए वात माताइं सांभली । माता आवी पुत्रनइ कहइ, 'वरस ! तई सामान्य लोकनी आशा पूरवी । पछइ मातानइ निरास कांई करइ ? एक वार मंडाणि विवाह करिवा दिइ ।' इसिइं वली राजाइं वात सांभली । राजा आवी कुमारनइ कहइ, 'ए सिउं इसांभली छइ, लाजनउ कारण ? अम्हारउं कीधउं काज किहां ढीलउं न हुइ । अमह जीवतां ते अनेरउ कउण छइ, जे ए कन्यानइ परिणिसिइ ?' इम सरोष बोलतउ राजा कुमारनइ सर्व आभरण पहि-रावइ । पछइ हाथीइ बइसारी माथइ छत्र धराविउं । बिहुं पासे चमर ढलिवा लागा, सुहासिणी गीत गावा लागी । यात्रनइ पणि पणि दान दीजइ । पणि कुमार हीया-माहि गूढ कोप धरतउ तंत्रोल लेवा लागउ । आगलि सर्व जानीया हूआ । वर चउरी-माहि आविउ । तिहां अंजना-सुंदरी-पवनंजयकुमारनइ पाणिग्रहण हूउं । दान, भोजन, सन्मान सर्व अंजनकेतु-राजाइं कीधां । जिवारइं कुमार परिणी घरि आविउ, तिवारइं प्रह्लादन-राजाइं सर्व जानी-लोकनइ दान देई संतोष्यां हूतां विसर्ज्या । आपणे आपणे घरे गया ।

हिव अंजनासुंदरी कुलाचार पालती आपणे गुणे करी सर्व कुटुंबनइ संतोषइ । पणि भवांतरना कर्म-लगइ पवनंजयकुमार अंजनासुंदरी-सामहुं दृष्टि-मात्रइं न जोइ । परण्या-पछी बोलावी नहीं ।

अंजनासुंदरी उत्तम कुलवंतो, शीलवन्ती, परम भक्तिइं करो देवतानी परिइं भर्तारनइ आराधइ, अनइ श्री-वीतरागनउ धर्म एकचित्ति पालइ छइ ।

इसिइ रावण लंकाधिपति प्रतिवासुदेव-साथि युद्ध करवा-भणी कटक मेलणहार हूंतइं झझनइ सखायत-भणी प्रह्लादन-राजानइ तेडउं मोकलितं । तिसिइं प्रह्लादन राजा रणनइ कउतिगीयाल हूंतउ जयदक्का देवराविवा लागउ । तेतलइं कुमार ए वात सांभली पितानइ कहइ, 'मइ पुत्र हूंतइ जे तुम्हे झझिवा जाउ, ते शोभइ नहीं ।' इम कही कुमारि बीडउं झालितं । पितानइ प्रणामी, मातानइ प्रणाम करिवा-भणि आविउ । एहवइ अंजनासुंदरी सासूनइ घरि आवी ऊम्मण-दूमणी थांभइ उठींगी ऊमी रही । तिसिइ कुमार माताने पगे लागउ । माताइं आसीस दीधी, शिक्षा देई पुत्र विसर्जित । हिवइं अंजनासुंदरी थांभइ वलगी पूतलीनी रीतिइ रही, पणि पवनं-जयइ लगारइ दृष्टि न दीधी । पछइ अंजनासुंदरी शून्य चित्तइ आंखिइं अश्रुपात करती घरि आवी ।

हिवइ कुमार चाली, पहिलइ प्रयाणइ मानस-सरोवरनइ कांठइ ऊतरिउ । तिहां रात्रिइं पर्यैति पंखी आक्रंद करतां देखी मित्र-कन्हइ कुमार पूछइ, 'ए पंखीया स्य-भणी पुकारइं छइं ?' तिवारइ मित्र कहइ, 'देव ! ए चक्रवाक-चक्रवाकी, रात्रिनउ वियोग तिणि करी विलाप करइं छइं ।' इसिइ अंजनासुंदरीनउं अंतराय-कर्म क्षयि गषउं । एहवइ पवनंजय चींतवइ, 'जोउ, जे पाधरा पंखीया, तेहनइ एवडां विरइ छइं । अनइ मइं तां अंजनासुंदरी बार वरस-माहि बोलावी नथी ! पाणिग्रहण कीधा पछी दृष्टि-मात्रइं जोई नथी । तु तेहनउं कउण हाल ?' तिवारइ मित्र बलउं कहइ, 'एतला दिननउ विरइ तइ तां मनि नाणित ।' तिवारइं पवनंजय कहइ, 'मित्र ! हुं पाछउ जई मिली आविसु । हिव मइ विरइ सहिवातउ नथी ।' पछइ पवनंजय रात्रिनइ समइ नीकली पाछउ घरि आविउ । बारणइ ऊभउ रही माहि चरित्र जोवा लागउ । देखइ तु अंजना असमाधि करइ छइ । तेतलइ पवनंजयि बार ऊषडाविउं, तिहां अंजनासुंदरी आदरी । तहोईं अंजनासुंदरी ऋनुस्नाता हूंती । तिणि अंजनाइं कहिउं, 'स्वामी ! कदाचित् संतानप्राप्ति हुसिइं, तु सासू-सुसरा विकल्प घरिसिइं ।' पवनंजयि आपणी मुद्रिका नामांकित दीधी । आप वली कटक-माहि गयउ ।

हिवइ अंजनासुंदरी चींतवइ, 'तां अंतराय-कर्म क्षयि गयउ, जे भर्तारनउ बहुमान लाषउं ।' इसिइं त्रोजइ मासि गर्भ प्रगट थयउ । सासू मनि चींतवइ, 'बहु तां असती हुईं ।' ए वात सुसरइ पणि जाणी । पछइ गर्भ जिम जिम बाधइ तिम तिम अंजनानइ मनि हर्ष ऊपजइ । अनइ कलंक पणि लोक-माहि वाधिवा लागउ । इम गर्भ बाधतइ सासू-सुसरे पूछिउं, 'ए सिउं ?' तिवारइ ते मुद्रिकाररन देखाडिउं, तुहइ न मानइ । तिसिइ मास पांचनउ गर्भ थयउ । पछइ सुसरउ मनि चींतवइ, 'भर्तारि तां कदापि स्पर्शमात्र नथी कीधउ, जे एहनइ गर्भ हूउ । तु निश्चइं ए दुश्चारिणी अनइ असती ।' इम चींतवी घर-बाहरि काटी ।

पछइ बापना घर-भणी चाली । एकाकिनी वाटइ चालती चींतवइ, 'वली तां ए कर्म उदयि आविउं । तउ रे जीव ! सहि ।' इम एक दासी सहित अंजनासुंदरो मार्गि चालती वली चींतवइ, 'माता-पितानइ घरि जातां शोभइ नहीं ।' तेह-भणी वन-माहि आवी । आपणउं

१. K. छतइ तुम्हे ।

शील राखती, कंदमूल आहार लेती, नीझरणना पाणी पीती, किहां एक वन-निकुंज-माहि पुत्र प्रसविउ सूर्य-समान । ते वन-माहि अंजनासुंदरीना शीलरूप शस्त्रनइ प्रमाणइं सोह, वाघ, चित्रक, शृगाल, चोर एक-इ दूकडा आवी न सकइं । इसिइं एकदा पाणी जोवा भणी दासी मोकली । तिणि दासइ आवी अंजनासुंदरी वीनवी जउ, 'स्वामिनि ! पर्वतना शृंग-उपरि एक महात्मा काउस्सगि ऊभउ रहिउ छइ ।' ए वात सांभली अंजनानइ तृषा-बुभुक्षा वीसरी गई । पछइ अंजना क-बाल नइ लेई महात्मा-समीपि आवी, भक्तिपूर्वक त्रिणिण प्रदक्षिणा देई मुनि वांदिउ । तेतलइ मुनि कायोत्सर्ग पारो धर्मलाभ दीधउ । अंजना आगलि बइठी । मुनि उरदेश दिइ, 'हे महाभागि ! ए संसार-माहि जीवनइ एक धर्म जि शरण छइ । संयोग नइ वियोग कर्म-जि लगइ हुइं । जे जीव परनइ दूषण दिइ, ते सर्व फोक । जां जीव कर्म भोगवइ नही, तां-लगइ जीव छूटइ नही ।' इत्यादि धर्मोपदेश सांभली, वैराग्यरंग ऊपनइ अरिहंतनउ धर्म सांभली अभिग्रह-सहित श्री-सम्य-क्त्व लीधउं । पछइ ते महात्मा अतिशयवंत जाणी अंजना पूछइ, 'स्वामिन ! केहा कर्म-लगइ मुक्तनइ ए दुक्ख ऊपनउं ?' मुनि कहइ, 'हे भद्रि ! को-एक व्यवहारीउ, तेहनइ घरि तूं वल्लभा हुंती । अनइ जे ताहरइ बीजी सउकि, ते जिनधर्मि करी वासित । अभिग्रह लीधउ-वितरागनी प्रतिमा तेहनइ पूजी फूल-धूप करी जिमउं ।' अन्यदा मिथ्यात्वाभिनिवेश-लगइ [तई] प्रतिमा चार प्रहर ऊकरडा-माहि गोपवी राखी, अनइ ते सउकि श्राविका देव पूज्या-पाखइ जिमइ नही । इम चार पदुर भूखी रही । पछइ तई दया-लगइ ऊकरडा-माहि-थकउं विंन कादी दोधउं । ते कर्मनउ ए विपाक, जे तुम्हानइ भर्तार-साथि चार वरसनउ वियोग हुउ ।' वली पतिव्रता कहिवा लागी हाथ जोडीनइ, 'स्वामिन ! माहरइ केडइ ए दासी कर्म भोगवइ ते कांइ ?' मुनि कहइ, 'जिवारइ तई प्रतिमा गोपवी, तिवारइं ईणि कहिउं, "ए अजी उघाडी दीसइ छइ ।" पछइ तई विशेषत ढांकी । ते कर्म-लगइ ए पनि तुम्हा केडिइ दुक्ख पामइ छइ ।' ए वात सांभली सविरुमय हुंती अंजनासुंदरी चीतवइ, 'तां सघले-इ कर्म-जि-नइ प्रधानपणउं, जे दुक्ख-सुख पामीइ ।' पछइ ते महासती सचव अबलंबी पर्वतनइ शिखरि रही ।

एहवइ तेहनउ माउलल सूर्यकेतु-नामा विद्याधर नंदीश्वरि यात्रा करी पाछउ घर-भणी वलिउ, तेतलइ ऋषिनइ प्रमाणि विमान खलिउं । कांइ जिणि कारणि तीर्थनइ लांघिवइं विमान खलीइ" (?) । तिसिइ सूर्यकेतु विमान-हूंतउ ऊतरी, ते मुनि वांदी आपणपुं धन्य मानिवा लागउ । तिसिइं ते देखी साहम्मिणिनी बुद्धिइ 'वांदू' इम कहइ, तेतलइं ते बहिननी बेटी उलखी । हर्षित हुंतउ ते-कन्हइ सर्व वृत्तांत पूछी, अंजनासुंदरी बालक-पुत्र-दासी-सहित विमानि बइसारी, सूर्य केतु चालिउ । तेतलइ विमाननी घांट वाजिवा लागी । ते घांटनउ नाद सांभली बालक योगीनी परिइं ध्यानस्थ रहिउ-बोलइ नही, चालइ नही । तिसिइ ते बालस्वभाव-लगइ माउलनइ उरसंग-हुंतउ ऊलली विमाननी घांटइ वलगउ । तेतलइ बालक भुइं पडिउ । -इसिइं अंजनासुंदरी विलाप करती कहइ, 'अरे दैव ! पहिलउं तां तेहवउं दुक्ख सहिउं, अनइ हिवडां जे वेदानउं मुख जोती सुख पामती तेहीनइ सांसही न सकिउं ?' इम विलाप करती दैवनइ उलंभा देती, रुदन करती कहइ, 'पुत्र मिलाइं आफलिउ हुसिइ, कि भुइं पडिउ हुसिइ ?' तेतलइ सूर्यकेतु विमान-तु ऊतरी

१. K. खलिउं । २. P. ख लीहीइ, L. खलहिइ । ३. K. तेह इ ।

जीणइ प्रदेशि बालक पडिउ छइ, तीणइ प्रदेशि आविउ । देखइ, तु अंजनाना शीलनइ प्रमाणि बालक पत्यंकनी परिइं सूतउ छइ, पणि शिला चूर थई बालकनइं प्रहारिइं । पछइ बालकनइ सूर्यकेतु लेइ, चउ पखेर अंग स्पर्शी, बिहुं हाथ-ऊपरि बइसारी, भाणेजनइ बेटउ आणी दीधउ । पछइ बालक अक्षतअंग देखी माता हर्खी । जिम दालिद्री निधान पामीइ हर्खीइ, तिम माता हर्खी । तिहां पुत्रनइं नाम शिलाचूरण दीधउं । पछइ उरसन-पूर्वक सूर्यकेतु घरि लीइ आविउ । घणे दिने सगानइं मिली, तेह-भणी सर्व हरर्खा ।

हिवइ तिहां अंजनासुंदरी दान देती सुखइ आपणा दिवस गमाडइ छइ । इसिइ अंजना-सुंदरीनी सघले वात प्रसरी । एहवइ पवनंजयकुमार पणि वरुणनइ जीपी जितकासी महोरसव-पूर्वक घरि आविउ । पितानइ चरण प्रणमी, मातानी आसीस लेतु, सुहासिणीए तिलक(कि) वधावीते जयजयकार लोकनां वचन सांभलतु, जायानउं मुख जोणहार हूंतउ, घरि आविउ । जिम प्रासाद बिंब-विण न शोभइ, तिम प्रिया-विण घर शून्य देखी विरहि करी आकुलउ कुमार हूउ । चित्र-शाला झालनी परि मानतउ, राजरिद्धि तृण-समान गणतउ, विलाप करिवा लागउ, 'हे कांते ! हे प्राणनाथि ! कहि, तूं किहां गई ? अथवा धाविमाताइ कांइ न राखी ? अथवा प्रधानो ! तुम्हे कालक्षेप करी कांइ न राखी ? हा मातापिताउ ! मुझ आवतां-लगइ कांइ न पडिख्या ? तु इम जाणीइ, ते घर-हूँती काव्या पछी स्वापदे खाधी हुसिइ । तु हिवइ ए स्त्री-रस्त किहां पामी-सिइ ?' इम विलाप करतउ पवनंजय नगरनइ परिसरि चिहि रचावी चंदनना काष्ठनी । तेतलइं मातापिता आकुल-व्याकुल हूँता पुत्रनइ समझावइं, पणि समझइ नहो । इसिइं ऋषभदत्तिइं आवी मित्रनइ आलिगी कालक्षेप-भणो त्रिणि दिन माग्या । अनइ वली कुमारनइ कहिउं, 'ते शील-नइ प्रमाणि जीवती होसिइ । तेह-भणी हूं प्रतिज्ञा करउं छउं ।' पछइ पवनंजय मित्रना वचन-लगइ त्रिणि दिवस-ताईं पडिखिउ ।

हवइ ऋषभदत्त विमानि बइसी अनेक गाम-नगर जोतउ त्रीजइ दिनि सूर्यपुरनइ उद्यानि आविउ । तिहां स्त्रीनी गोछि इसी सांभली जु, 'शिलाचूरण बालक-सरीखउ सोहागी को दीसइ नही ।' ए नाम सांभली ऋषभदत्त चींतवइ, 'ए अंजनासुंदरीनउ पुत्र तेहनउं नाम घटइ ।' पछइ प्रच्छन्नपणइ सर्व वात सांभली, सूर्यकेतु-राजानी सभाइं जउ आवइ, तु अंजनासुंदरी पुत्र-सहित दीठी । तत्काल उलखी । पछइ अंजनाइ ऋषभदत्त उलखीउ, लाजी हूँती आसन मूँकी ऊभी थई । तिहां सूर्यकेतुनइ भर्तारना मित्रनउं स्वरूप कही आगता-स्वागत कराविउं । एहवइ ऋषभदत्त कहिवा लागउ जु, 'अंजनासुंदरीनइ विरहि पवनंजयकुमार अग्नि-माहि पइसतउ मइ राखिउ छइ । त्रिणि दिन बोल्या छइं । तेह-भणी तुम्हे विलंब म करउ । अंजनानइ चलावउ । हिवइ तुम्हनइ कल्याण हु । तुम्हारउ ए उपगार सय साखे पसरउ ।' पछइ सूर्य-केतु जमाईना मित्र-साथिइं अंजनासुंदरी पुत्र-सहित चलावी । ऋषभदत्त विमानि बइसारी घरि लेई आविउ । तेतलइ राजानइ वधावणी दीधी । अनइ पवनंजय हखिउ । पवनंजयनइ प्रियानइ आगमनि नवउ जन्म हूउ । पछइ प्रह्लादन-राजा सखिवार सामहु आवी अंजनासुंदरी पुत्र-सहित नगर-माहि आणी । पवनंजयना पुत्रनइ शिलाचूरण जे नाम हूँतउ, ते पछइ वली हनूमंत एहवउं नाम दीधउं । राजाइं पवनंजयनइ राज देइ आपणपे दीक्षा लीधी ।

१. P. K. Pu. वधावीते, L. वधारीजते । २. K. जणावी ।

हिवइ पवनंजय राजा राज्य पालइ । अंजनासुंदरी पटराणी कीधी । सुखिइ आपणा धर्म साधइ छइ । इसिइ हनूमंत पुत्र मोटउ हूउ । ऊदार्य-धीर्य-गांभीर्यादि गुणे करी विख्यात हूउ । इसिइ श्रीमुनिसुवतनइ तीर्थ कोई आचार्य विहार करता तीणइ नगरि आव्या । राजा पवनंजय वांदिवा आविउ, अंजनासुन्दरी-सहित । तिसिइ गुरे भव-निस्तारक धर्मोपदेश दीधउ । तिहां अंजनासुंदरी प्रतिबूझी हुंती पवनंजयनइ कहइ जु, 'मुझनइ दीक्षा लेवा दिउ ।' पणि पवनंजय प्रियानु स्नेह परिहरी न सकइ, तेह-भणी आदेस न दिइ । तू ही अंजना न रहइ । पछइ अति आग्रह अंजनानउ जाणी हनूमंतनइ राज दीधउं । आपणी प्रिया-सहित सुगुरु-समीपि दीक्षा लीधी । वेहूं निरतीचार चारित्र पाली देवलोकि पढुता । क्रमिइ मोक्ष जासिइं ।

इति श्री अंजनासुंदरी कथा ॥६२॥

हिवइ श्रीनर्मदानी कथा कहीइ-

[२७. नर्मदासुंदरी-कथा]

एह जि जंबूद्वीप-माहि वर्धमानपुर नगर । तिहां संप्रति-राजा राज्य करइ । तीणइ नगरि ऋषभसेन सार्थेवाह वसइ । तेहनी भार्या वीरमती । तेहनइ चि पुत्र-एक सहदेव, बीजउ वीरदास । अनइ ऋषिदत्ता एहवइ नामि पुत्री महा रूपवती । यौवनावस्थाइ आवी तेतलइ घणा-इ महद्विक व्यवहारीया मागइं, पणि श्रेष्ठि मिथ्यात्वीनइ नापइ । इसिइ महद्विक रुद्रदत्त नामि वाणिग-पुत्र वाणिज्य-हेति रूपचंदपुर-हुंतउ तीणइ नगरि आविउ । पणि ते कुबेरदत्त मित्रनइ घरि आवी ऊतरिउ । अनेक व्यवसाय करइ । आपणा घरनी रीतिइं तिहां रहइ ।

अन्यदा ऋषिदत्ता सखीइं परिवरी तिहां मत्तवारणइं बइठी दीठी । हिवइ रुद्रदत्त रूपिइं व्यामोहिउ हुंतउ ऋषिदत्तानउं ध्यान धाइ । पछइ ए वात कुबेरदत्त मित्र-आगलि कही । तिवारइं कुबेरदत्त कहइ, 'ए श्रेष्ठि जिनधर्मो टाली अनेरा कहिनइ नापइ ।' तिवारइं रुद्रदत्त मिथ्यात्वी-इ-थिकउ ऋषिदत्तानइ लोभिइ श्रावकनउ धर्म पडिवजिउ । काई माया-लगइ गाढा-इ विवेकीनां चित्त आवर्जीइं । पछइ ऋषभसेनइ आपणी पुत्री ऋषिदत्ता रुद्रदत्तनइ दीधी । तिहां पाणिग्रहण-महोत्सव हूउ । केतलाएक मास जउ अतिक्रम्या, तू रुद्रदत्त सुसरानइ पूछी, प्रिया-सहित आपणइ नगरि आविउ । तिसिइ रुद्रदत्तनउ पिता वधूनइ आगमनि हलिउ । पछइ रुद्रदत्ति जिनधर्म छांडिउ । ऋषिदत्ताइं पणि भर्तारना संसर्ग-लगइ जिनधर्म छांडिउ । क्रमिइं महेश्वरदत्त पुत्र तोणइ जन्मिउ । सर्व कला क्रमिइ अभ्यसी मोटउ हूउ ।

इसिइ ऋषिदत्तानउ वडउ बांधव सहदेव भार्या सुंदरी-सहित सुखिइ रहइ छइ । एहवइ तिणि सुंदरीइ अपूर्व सुहणउं दीठउं । तेहनइ योगि आधान घरिवा लागी । क्रमिइं गर्भ वृद्धि पाम-तइ एहवउ डोहलउ ऊपनउ जाणइ जउ, 'नर्मदा नदी-माहि जई स्नान करउं ।' ए वात भर्तार-
१. K. छांडी । २. K. परिणावइ नही । ३. K. जिनधर्म-वासित टाली अनेरानइं न दिइ ।

आगलि कही । पछइ सहदेव संघातनी रचना करी सुंदरीनइ साथि लेई चालिउ । हिवइ नर्मदा-नइ कांठइ आवी, पूजा अर्चा करी, नर्मदा-माहि पइसी, जलक्रीडा कीधी । पछइ सहदेव व्यवसाय-नइ सुखिइं तिहां नगरीनी स्थापना करी, नर्मदापुर नाम दीधउं । तिहां जिनमंदिर कराविउं सम्य-क्त्व-पिंड पोषिवा-भणी । पछइ सघला-इ व्यत्रहारोआ आपणा आपणा नगर मूंकी तिहां आवी वस्था । इसिइ पूरे दिवसे पुत्री जन्मी, पणि पुत्र-जन्म-परिइं उत्सव कीधउ । नर्मदासुंदरी ए नाम दीधउं । क्रमिइ सघली इ कला अभ्यसी यौवनावस्थाइ आवी ।

इसिइ नर्मदासुंदरीनउं रूप सांभली ऋषिदत्ताइ चीतविउं जउ, 'माहरा पुत्र महेश्वरदत्त, तेह-नइ हेति ए नर्मदासुंदरी मागीइ । अथवा मुझनइ धिग्धिकार हु, जे मइ जिनधर्म छांडइ हूंतइ हूं कुटुंबिइं छांडी । जे हूं पर्वतिथिनां नाम-इ न जाणउं, ते माहरा पुत्रनइ किम पुत्री देसीइं(?) ?' इम कहती रोवा लागी । तेतलइ रुद्रदत्त आविउ । तिणि पूछिउं, 'तूं असमाधि कांइ करइ ?' तिवारइं ऋषिदत्ताइं सर्व वृत्तांत कहिउ ।

एहवइ महेश्वरदत्त पुत्र, मा-बापनी वात सांभली कहिवा लागउ, ' तात ! मुझनइ तिहां मोकलउ, जिम सघला-इ आवर्जी, माउलानी पुत्री परिणी, मानइ हर्ष ऊपजावउं ।' पछइ पिताइं महेश्वरदत्त चलाविउ । थोडे दिहाडे पंथ अवगाही नर्मदापुरि आविउ । तिहां सहदेवनइं मिलिउ । हिवइ महेश्वरदत्त तिम बोलइ, तिम चालइ, जिम सहदेवादिक सहू मनि चमत्करिया । पछइ उत्संगि बइसारी कहिवा लागी, 'वत्स ! तइ अम्हारां चित्त तिम आवर्जियां, जिम जांगुली-विद्याइ करी साप वशि थाइ, तिम अम्हे वशि कीधा । तु वत्स ! मागि । जि कांई मागइ, ते आपउं ।' तिवारइं महेश्वरदत्ति नर्मदासुंदरी मागी । पछइ मातापिताइ आपी । तिहां महेश्वर-दत्ति जिनधर्म पडिवजिउं । सम-शपथ कीधा जु, 'इणि भवि जिनधर्म टाली अवर धर्म न करउं ।' पछइ महा-आनंदि, महा-महोत्सवि नर्मदासुंदरीनउं पाणिग्रहण कीधउं । केतलाएक दिन तिहां रहिउ । हवइ नर्मदासुंदरीइ तिम जिनधर्मना उपदेस दीधा, जिम महेश्वरदत्त जिनधर्मनइ विषयि गाढउ निश्चल हूउ । पछइ केतलेएक दिहाडे सुसरानइं कही, भार्या-सहित महेश्वरदत्ति आवी, मातापितानइ प्रणाम कीधउ । तिसिइं ऋषिदत्ता नर्मदासुंदरीनइ उत्संगि बइसारी कहइ, 'वत्स ! तइं तिम चालिवउं, जिम मिथ्यात्वनउ नाम घर-माहि न रहइ ।' हिवइ महेश्वरदत्त नर्मदासुंदरीं सुखिइं काल गमाडतां सर्व स्वजननइ मान्य हूयां ।

अन्यदा नर्मदासुंदरी गउलि बइठी आरीसइ आपणउं मुख जोती, तंजोल खाती, अनेक विभ्रम करती, लीला-लगाइ तंजोल गउखनइ बारणइ नाखिउ । इसिइ महातमा इक तलइ जातउ हूंतउ, तेहनइ माथइ तंजोल पडिउ । तेतलइ तेणइ महातमाइ कहिउं, 'इम जे ऋषिनी आशातना करइ, ते भर्तारनउ वियोग पामइ ।' इसिउं ते महात्मानउं सकोप वचन सांभली विषाद-पर नर्मदासुंदरी गउख-हूंती ऊतरी, महात्माने पगे लागी कहिवा लागी, 'महात्वन ! हूं वरांसी, जे हूं जिनधर्मना मर्म जानती इ हूंती एवइउ अविनय कीधउ । तु हिवइ तुम्हे विश्वनइ वत्सल छउ, मुझ ऊपरि क्षमा करउ । तुम्हे तु वयरी-इ-ऊपरि कोप न करउ, पछइ मुझ ऊपरि कोप किम करिसिउ ? तथापि मुझ अभागिणी-ऊपरि शाप परहउ करउ ।' तिसिइ मुनि बोलिउ, 'हे वत्स ! सांभलि, खेद म धरि । जे महात्मा हुइ, ते शाप अनइ अनुग्रह न करइ ।

१. K. अतिक्रमतां । २. L. Pu.लांषिउ । ३. K. यती ।

पणि न जाणउं, माहरा मुख-हुंतउ एहवउं वचन किम-हि नीकलिउं ? अथवा लींवनइ जे कइ-अपणउं, ते कोई करइ छइ ? ते स्वभाविइं जि हुइ ।' इम प्रतिबोधी महात्मा आपणइ काणि गयउ । नर्मदासुंदरी पाळी घरि आवी । सुखिइं घरि रहइ छइ ।

इसिइ अनेरइ दिवसि महेसरदत्त व्यवसाय-भणी जवनद्वीप-भणी चालिवा लागउ । तेतलइ नर्मदासुंदरी कहइ, 'स्वामी ! हूं पणि साथि आविसु ।' पछइ नर्मदासुंदरी संघातिइ चालि । हिवइ समुद्र-माहि प्रवहणि बइसी चालतां अर्ध पथ अवगाहिउ जेतलइं, तेतलइं रात्रिनइ समइ कुणिहि एकणि गीत गायउं । ते गीत सांभली नर्मदासुंदरी स्वरनां लक्षण जाणती हुंती भर्तारनइ आश्चर्य ऊपजावती कहिवा लागी, 'स्वामिन ! जे ए गीत गाइ छइ, ते सामलइ वर्णि छइ, स्थूल-गणि छइ, कृश-देह छइ, गुह्यदेसि मसउ छइ, शोण-लांछन छइ, बावीस वरसनउ छइ, हीयउं पहलउं छइ ।' इत्यादि स्त्रीना वचन सांभली महेसरदत्त मन-माहि चींतवइ 'ए नर्मदासुंदरी कुशीलि संभावीइ, अन्यथा एतली वात किम ए जाणइ ? तां हिवइ परीक्षा करउं ।' पछइ प्रभाति ते पुरुष तेडी, सर्व अहिनाण जोई, मनि निश्चय कीधउ, 'तां सही ए कुशीलि जि ।' पछइ गूढ कोप धरतउ चींतवइ, 'एतला दिन हूं इम जाणतउ जउ, ए महासती छइ । पणि तां आज पारखउं दीठउं । तु हिव एहनइ समुद्र-माहि ठेली दिउं । अथवा खड्गि करी केलिनी परिइं बि-खंड करउं ।' इम जेतलइ चींतवइ छइ, तेतलइ अकस्मात निया-मक कूभाखंभा'-ऊपरि चडिनइ कहइ, 'अरे लोको ! प्रवहण राखउ, सिढ पाडउ, नांगर मूंकउ । राक्षसउ द्वीप आविउ । जल-ईंधननी सामग्री लिउ ।' इम कही आपणउं प्रवहण राखिउं । सर्व संग्रह कीधउ । इसिइ महेसरदत्त माया-लगइ गूढ कोप धरतउ नर्मदासुंदरीनइ वन-माहि लेई गयउ । अनेक तलाव देखाड्यां । वस्त्री वन सर्व देलाडी संध्याइं किहां एक वननिकुंज-मोहि जई सूतां । तेतलइ पूर्वोपार्जित दुःकर्म-लगइ नर्मदानइ निद्रा आवी । तेतलइ महेसरदत्त नर्मदा सूती जि मूंकीनइ प्रवहणि आविउ । पणि कहि, 'लोको ! नासउ नासउ । कांता राक्षसि खाची । हूं नासी आविउ । तुम्हे चालउ, नहीतरि राक्षस आवी खासिइ ।' तिवारइ बीहतां लोक प्रवहणि चडी चाल्या । पछइ महेसरदत्त चींतवइ, 'मइ बिहू वानां कीधां—दुःशालि स्त्री-इ छांडी अनइ लोकरनउ अपवाद-इ राखिउ ।' हिवइ क्रमिइं यवनद्वीपि आविउ । तिहां घणउ धन उपार्जी आपणइ नगरि आविउ, अनइं प्रियानउ स्वरूप कहिउं जउ, 'राक्षसइ प्रिया खाची ।' पछइ असमाधि करी नर्मदानां प्रेतकार्य कीधां । वली महेसरदत्त नवी वार परणिउ ।

'हिवइ नर्मदासुंदरी वन-माहि जिम सूती हुंती, तिम जि नवकार कहिती हुंती जागी । पणि अ गलि भर्तार न देखइ । तिसिइं नर्मदा भोलपण-लगइ कहइ, 'स्वामी ! एहवउं हासूं न कीजइ ।' तुहइ कोई नावइ । तेतलइ ऊठी वन-माहि जोषा लागी, पणि भर्तार न देखइ । तिवारइ नर्मदा रोइषा लागी । तिणि रोतां जे वननां स्वापद छइं, ते ही रोवा लागं । पछइ लताना घर-माहि रात्रि रही, पणि रात्रि सउ वर्ष समान हुई । वली प्रभाति वन जोती, रुदन करती, पांच दिन अतिक्रमावी छठइ दिनि जिहां प्रवहण हुंतां, तिहां आवी, तु आगलि प्रवहण नही । तिवारइ गाढेरी निरास-थकी रुदन करती ते मुनिनउ वचन चीति आविउ । पछइ थोडेरी असमाधि करिवा लागी । इम आपणउं पूर्वोपार्जित कर्म भोगवती, आत्मानइ प्रति-

१. K. कूआथंमा । २. L. Pu. राखसउं द्वीप K. राखिस द्वीप ।

बोध देती, महासतीइ सरोवरि स्नान करी, वन-माहि देव वांदी, फलाहार करीनइ तापसी हुई । पछइ गुफा-माहि माटीनी प्रतिमा करी, मननइ स्थिरता-भणी फले-फूले पूजी, आगलि बइसी सज्जाय करइ । एकाग्र-चित्त दीक्षाना, ध्यानना विषइ तत्पर हूँती रहइ छइ ।

इसिइ ते नर्मदानउ पीतरीउ वीरदास बब्बरकूल-भणी जातउ हूँतउ, तीणइ प्रदेशि जिहां नर्मदासुंदरी गुफा-माहि स्वामीनी स्तुति करइ छइ, तिहां आविउ । पछइ ते स्तुति सांभली वीरदास गुफा-माहि पइठउ । तिसिइं साश्र्वर्यरूप वीरदासि भत्रीजी देखी । कंठि आलिगी शोक अनइ हर्षं धरतउ पूछिवा लागउ, 'हे वत्सि ! तूं एकाकिनी इहां कांइ ? अथवा तूं किम आवी इहां ?' इम पूछइ हूँतइ नर्मदाइ आपणउ सर्व वृत्तांत कहिउ । पछइ वीरदास दैवनइ ओलंभा देतउ हूँतउ नर्मदासुंदरीनइ संघातइ लेई बब्बरकूलि आविउ । तिसिइं नर्मदासुंदरी वस्त्रना घर-माहि मूकी । पछइ वीरदास भेटि लेई राजानइ मिलिउ । राजाइ बहुमान देई अर्धं दाण मूंकिउ । पछइ वीरदास क्रियाणां वेचिवा लागउ । तिहां हरिणी नामिइं पण्यांगना वसइ। पणि ते प्रवहणी-लोक-कन्हलि सहस्र दीनार लिइ । ते लेवा-भणी दासी एक वीरदासनइ ऊतारइ मोकली। तिणि दासीइ नर्मदासुंदरी रूपवंत दीठी । तिणिइं जई हरिणीनइं कहिउं जउ, 'एहवउं रूप पृथ्वी-माहि प्रथी । ए जउ ताहरि घरि आवइ, तु जाणे कल्पवेलि आवी । तीणीइं द्रव्यनी कोडि ऊपार्जीइ ।' पछइ हरिणीइ धन मागिवानइ मिसिइं तेहनउं चरित्र जोवा-भणी वली तेह जि दासी मोकली । तिसिइ वीरदासिइं सहस्र दीनार दीधा । तेतलइ पाछी आवी हरिणीनइ कहइ, 'न जाणीइ, ए वीरदासनी बहिनि छइ अथवा सगी छइ ? किंवा दासी छइ ते जाणीइ नही ।' तिवारइ हरिणी तेहनइ घरि आवी । पछइ वीरदासनइ बलात्कारिइं भिषांतर करी आपणइ घरि लेई गई । वीरदास भोलवी हाथनी वीठी नामांकित लीधी । ते लेई बली हरिणीइ दासी मोकली नर्मदासुंदरी-कन्हलि, कहिवराविउं जु, 'ए मुद्रिकानइ अहिनाणिइं श्रेष्ठि वीरदास तुझनइं तेडइ छइ ।' तिसिइं नर्मदा सरल चित्त-लगी ते दासी-साथिइं गई । तेतलइ हरिणीइ ते नर्मदासुंदरी भइहरि लेई घाती । मुद्रिका पाछी आपी । पछइ अखंडव्रत वीरदास पाछउ घरि आविउ । जउ ऊतारइ जोइ, तु नर्मदा न देखइ । पछइ नगर-माहि जोतउ हूँतउ सासंक हरिणी-नइ घरि आवी पूछइ जु, 'नर्मदा किहां ?' तिवारइं ते कपटपंडिता न मानइ, कहइ, 'हूं सिउं जाणउं ?' तिसिइं वीरदास चींतवइ, 'एक कारेली अनइ लीबडइ चडी, एक वेश्या अनइ राजानउं बहुमान । तु ए साथिइं नही पुहुचीइ । एक परदेस, बीजउं जीणइ गोपवी ते किम आपिसिइ ?' इम घणी असमाधि कीधी ।

पछइ आपणी वस्तु सर्व लेइ, घणउ लाभ ऊपार्जी, पाछउ चालिउ । भरुअच्छि नगरि आविउ । तिहां आव्या-पछी परम मित्र परम श्रावक जिणदास श्रेष्ठि, ते-आगलि वात कही । नर्मदासुंदरीनी सुद्धिनइ हेति बब्बरकूल-भणी आपणइ ठामि मित्र मोकलिउ । हिबइ हरिणीइ वीरदास चाल्या पछी नर्मदासुंदरीनइं कहिउं, 'हे सुभगि ! सौभाग्यनउ निधान वेश्यापणउं आदरी यौवननउं फल लिइ ।' ए वचन जेतलइ हरिणी कहिषा लागी, तेतलइ नर्मदाइ कान दांकी-नइ कहिउं, 'ए घात आज पछी म कहेसि । हूं आजन्म सीलनी खंडना नही करउं ।' तिवारइ वेश्या कहइ, 'अम्हारउ जन्म सफल, जे आपणी इच्छां विलसउं, भोग भोगवउं ।' तेतलइ नर्मदा कहइ, 'ईणे सुखे मोक्षना सुख कुण हारइ ? जां मुझनइ जीवतव्य, तां शील कुण

हरी सकइ ? कदापि मेरुपर्वतनी चूलिका चालइ अनइ कदापि पश्चिमिइं सूर्य ऊगइ, पणि हउं शील-मंग न करउं ।' पछइ हरिणीइं अनेक दीन बोल बाल्यां, लोभ देखाडिया, पणि तुह-इ न मानइ । तिवारइ हरिणीइ नर्मदानइं पांचसइ नाडी देवरावी । पणि लगारइ ते सतीनउ रोम-मात्र खुभु नही, अनइ शील-इ भागउं नही ।

तिसिइं नर्मदानइ मारतां शीलनइ प्रमाणिइं हरिणी वेश्या मूई । पछइ बीजी वेश्या भयभीत हुंती पगे लागी नर्मदानइ मनावइ, 'तू अम्हारइ स्वामिनी था । प्रभुरव-पणइ आपणी इच्छाइ शील पालि ।' पछइ नर्मदासुंदरीइ ते वचन मानिउं । इम करतां प्रधानि नर्मदानउं रूप देखी प्रार्थना करिवा लागउ । पणि मानइ नही । तिवारइ प्रधानि राजा-आगलि जई नर्मदाना रूपनी वर्णना कीधी । तेतलइ राजाइं नर्मदासुंदरी-भणा पालखी मोकली । तिसिइं राजाने सेवके जई, महाविस्तारि नर्मदासुंदरी सुखासनि बइसारी, माथइ छत्र धरी चलावी । एहवइ नर्मदासुंदरी शीलनी रक्षा-भणी गहिली हूई । मोटउ एक नगरनउ खाल तेह-माहि ऊलली पडी । पछइ इम कहइ, 'लोको ! माहरइ सयरि यक्षकर्दम कहितां सूकडि, कपूर, कस्तूरी लागी छइ ।' इम कहिती सघलाइं लोकनइ कादवि छांटइ, अनइ आपणां वस्त्र फाडइ । वली लोक-साहमी धूलि नांखइ । इसिइं प्रधानिइं राजानइ कहिउं, 'स्वामी ! न जाणीइ, छलभेद हूउ कि दृष्टि लागी ।' तिसिइं राजाइं मंत्रवादी तेडिया । ते जेतलइ मंत्र गुणी गुणी सरिधव नाखइं, तेतलइं नर्मदासुंदरी ते-साहमा पाषाण तिम नांखिवा लागी, जिम ते मंत्रवादी नासी गया । हिवइ नगर-माहि गहिलीनइं परिइं फिरइ, वीतरागनां गीत गाइ ।

इसिइं जे जिनदास भरुअच्छि हुंतु आविउ छइ, तीणइ ते नर्मदासुंदरीनइ मुखिइं वीतरागनां गीत सांभल्यां । तिवारइ जिनदास आगलि आवी दयापर हुंतउ कहेवा लागउ, 'हे सुभगि ! तुझनइ ए स्युं थयउं ? तू तु परम श्राविका जिनभक्त छइ ।' तिवारइं नर्मदा कहइ, 'तू जउ जिन-भक्त छइ, तु माहरउ स्वरूप एकांति पूछे, पणि लोक देखतां म पूछेसि ।' हिवइ अन्यदा गीत गाती वन-माहि जई, देव वांदी, गीत गाई छइ, तिसिइं जिनदास पणि केडइ लागउ वन-माहि गयउ । तिहां तेहनइ 'वाहुं' कही जिनदास पूछिवा लागउ, 'तू कउण ?' तिवारइ नर्मदा-सुंदरीइ आपणउं स्वरूप सर्व श्रावक-आगलि कहिउं । तिवारइ जिनदास कहइ, 'वत्सि ! ताहरी मोटी वात । तइं जिम शील राखिउं, तिम बीजउ कोइ राखी न सकइ । हिव हूं ताहरइ कीधइ ईहां आविउं छउं । भरुयछि हुंतउ वीरदास-मित्रिइं हूं मोकलिउ । तु हिवइं तू खेद म धरेसि । जिम रुडउं हुसिइं, तिम हूं करिसु' । पणि आज पछी राजमार्गि जेतला पाणीना घडा आवइं, तेतला तू भांजे ।' इम संकेत करी ते वेहू नगर-माहि आव्या ।

पछइ नर्मदा पाषाण नांखइ, हांडलां फोडइ, लोकनइ संतापइ । इसिइं नगरनउ राजा नीकलिउ । तिणि ते गहिली दीठी । तिसिइं जिनदास आगलि ऊभउ हुंतउ । तेहनइ कहिउं जउ, 'इणिइं नगर सघलउं वानरीनी परिइं संतापिउं । हिवइ तिम करि, जिम प्रवहणि बइसारी एहनइ परद्वीपि लेई जा, जिम व्याधि झुटइ ।' तिवारइ जिनदासि पडिवजिउं । मन-माहि हखिउ । पछइ लोहार तेडी, नर्मदानइ पणि अठील घाती, प्रवहणि बइसारी, सर्व वाखर प्रवहणि घाल्या । पछइ आपण प्रवहणि बइसी चालिउ । मार्गि जातां अठील भांजी, वस्त्र-आभरण पहिरावी, नर्मदापुरि आणी । तिसिइं पिताइं

१. K. करेसि । २. K. क्रयाणां ।

आवी जाणी, सामुहु आव्यउ । पछइ नर्मदासुन्दरो मातापितानइं कंठि लागी तार-स्वरिइं रुदन करिवा लागी । तिसइं ऋषभसेनादिक कहिवा लागी, 'मल्लं हुउं जे, अम्हे बेटी जीवती दीठी । तु आज पुत्रीनइ नवउ जन्म हूउ ।' एह-भणी महा महोत्सव करिवा लागी । जैन-प्रासादि महापूजा-पूर्वक साधर्मिक-वात्सल्यादिक कीर्षां । केतलाएक दिन जिनदास तिहां रही वीरदासनइ पूछी भरुअच्छि गयउ ।

इसिइ एकदा आर्य-सुहस्तिस्सुरि दश-पूर्व-घर विहार करतां आव्या नर्मदापुरि । तिवारइं नर्मदासुंदरी मानाप-पीतरीआ-सहित आचार्य-समीपि आवी, प्रणाम करी आगलि बइठी । तेतलइ श्री-सुहस्तिस्सुरि धर्मलाभ कही धर्मोपदेश दीघउ । तिवार-पछा देशनानइ अंति वीरदास गुरुनइ प्रणमीनइ पूछिवा लागउ, 'स्वामिन ! नर्मदासुंदरीइं भवांतरि कउण कर्म ऊपाजिउं, जे निर्दोष इ सुखील हुंती इ एवडां कष्ट पाभ्यां ?' तिवारइं भगवंत श्रुतनउ उपयोग देई पूर्वभव कहिवा लागी, 'ईणइ पृथ्वीपीठि विंध्यगिरि । ते-माहि-थिकी नर्मदा नदी नीकली छइ । तेहनी अधिष्ठायिका मिथ्वातिवनी देवता एक छइ । तीणइं देवताइं एकदा महात्मा एक धर्मरुचि प्रतिमाइ रहिउ देखी घगा उपसर्ग कीघा । तु-ही धर्मरुचि महात्मा ध्यान-हुंतुन चूकउ । तिसिइं देवताइं महात्मानो क्षमा देखी प्रतिबुझी हुंती सम्यक्भवति हुई । हिब ते मरी तुम्हारी पुत्री नर्मदा हुई, अनइ पूर्विला अभ्यास-लागी नर्मदा-स्नाननउ ढोहलउ ऊपनउ । वली जे महात्मानइ उपसर्ग कीघउ हुंतउ तेह-भणी दुक्खिणी हुई ।

ए वात सांभलो नर्मदाइं दीक्षा लीधी । तिसिइं जातीस्मरण उपनउं । पछइ चारित्र पालतां वली अवधिज्ञान ऊपनउं । पछइ पवत्तिणि-पद पामी कूववंदपुरि आवी । पणि तप लगी काल-कर्मइं कुरादेह हुई छइ । तिहां कुणिहि उलखि नही । पछइ नमयासुंदरी पवत्तिणी महा-सतीने वृदे परिवरी ऋषिदत्तानइ घरि आवी । धर्मलाभ कहिउ । तिसिइं ऋषिदत्ताइं उग्राश्रय दीघउ । तिहां महासती रही । हिबइ धर्मनउ उपदेस महासती सदा दिइ अनइ महेसरदत्त - ऋषिदत्ता उपदेश सांभलइं, पणि एकू ते महासतीनइं ओलखइ नही । इम अन्यदा संवेगरंग ऊपाइवा-भणी महेसरदत्तनइं स्वर-लक्षण भणाविउं । तिसिइं स्वर-लक्षण भणिइ हुंतइ ते नर्मदा-सुंदरो स्त्री चित्ति आवी । पछइ पश्चात्ताप करिवा लागउ, 'धिग् धिक्कार मुन्ननइ, जे मइं एहनी इ सती बन-माहि सूती मूकी । तु हूं दैवइं हणिउ । जे स्वरलक्षण-लगी रात्रिइं गीत गातउ पुरुष तेहना अहिनाण कहियां, पणि महारइ मनि विकल्प ऊपनु । तेह-लगइ मइं निरपराध ते स्त्री बन-माहि मूकी । तु ते नमयाना कु' ले होसिइं ?' इम आपणी शोचा करतउ देखी दया-लगइ महासती कहइ, 'ते हूं नमयासुंदरी, जे तुझ आगलि बइठी छउं ।' तिवारइं महेसरदत्त चींतवइ, 'ए किसिउं आश्चर्य ? जोउ, सघले कर्म जि सबल, जिम नचावइ तिम नावीइ । इहां किहनउ दोष नही ।' पछइ ऊठी महासतीनइ पगे लागिउ । तिहां खमावी करी त्रैगरंग-पूरित हुंतउ श्री-सुहस्तिस्सुरि आचार्य-समीपि जई व्रत लीघउं । अनइ ऋषिदत्ताइं पणि चास्त्रि लीघउं । पछइ बेहूं तप तपी, चारित्र पाली, स्वर्गनइ भाजन हूया । अनइ नमयासुंदरी पणि प्रांत-समय जाणी, संलेखनापूर्वक अणसण पाली, देबलोकि पहुती । पछइ वली महाविदेहि क्षेत्रि ऊपनी, दीक्षा लेई, मोक्ष पहुचिसइ ।

इति नमया-सुंदरी कथा ॥२७॥

*

हिवइ रतिसुंदरीनी कथा कहीइ -

[२८. रतिसुंदरी - कथा]

साकेतपुरि नगरि नरकेसरी राजा राज्य करइ । तेहनइ सकल-अंतेउर-मुख्य कमलसुंदरी पट्टराणी छइ । तेहनो पुत्री नामिइं करी रतिसुंदरी । क्रमिइं क्रमिइं वाधिवा लागी ।

तिसिइं विहार करती अति गुणवंति गुणश्री एहवइ नामिइं पवत्तिणी आवी सांभली । तिवारइं रतिसुंदरी सखीए परिवरी वांदीवा गई । तिसिइं गुणश्री महासताइ धर्ममइ उपदेस देवा मांडिउ, 'जिम दालिद्रीनइ चितामणि रत्न दुर्लभ, तिम संसारी जीवनइ मनुष्यनइ जन्मि धर्मनउं भ्रवण दोहिलउं । तिहां इ वली ररिनइ भरिउं निधान हुइ, ते-माहि-थी जिम भाग्यवंतनइ हाथि रत्न चडइ अनइ अभागोयानइ हाथि कउडी इ न चडइ, तिम जे भाग्यवंत होसिइ, ते' सम्यक्त्व-रत्न लेसिइं । इम जाणी सम्यक्त्व लिउ । निर्मलउं तप तपउ । अनइ उज्जलउं शील पालउ, जिम हेलाइं मुक्तिपद पामउ ।' ए उपदेस महासतीना मुख-इतु सांभली रतिसुंदरी कहिवा लागी, 'हे महासति ! तईं भलउ उपदेस दीघउ । आज्ञ ज्ञान-लोचन ऊपाडिउं । तु गृहस्थनइ उचित योग्य धर्म प्रसाद करी मुक्षनइ दिइ ।' पछइ महासतीइं सम्यक्त्व दीघउं अनइ वली कहइ, 'वच्छि ! शीलरत्न-समान अवर धर्म नही । एह-भणी तू अखंड शीलव्रत पालिजे । पर-पुरुषनउं वर्जन करिजे । कुलांगननइं शीलनइं प्रभावि अनेक सिद्धि हुई । अनइ परलोकि संसार-माहि पणि दुख दुर्गति न हुई । परंपराइं मुक्ति पणि पामीइ ।' इत्यादि उपदेश सांभली रामांचित-गात्र हुंतो रतिसुंदरी नीम लेई, महासतीनइ वांदी घरि आवा ।

हिवइ इसिइं नंदनपुरि चंद्रभूति^१ नामिइ राजा राज करइ छइ । अन्यदा साकेतपुरनगर-तु अरिकेसरि राजा, तीणइ राजकाजनइ अर्थि चंद्रभूतिराय-भणी दूत एक मोकलिउ । हिवइ चंद्र-भूतिइं ते दूत-कन्हलि सर्व देस-देसनउं स्वरूप पूछिउं । तिवारइ तिणि दूति सर्व देसनुं वर्णन करतां विशेष रतिसुंदरीना रूपनउं वर्णन कीघउं । तिसिइं चंद्रभूति राजा ते-ऊपरि अनुराग धरतउ, संबंध जोडिवानइं काजिइं आपणउ प्रधान मोकलिउ अरिकेसरि-भूपति-भणी । पछइं राजाइं योग्य संबंध जाणी पुत्रिका दीधी । पछइ भलइ दिवसि राजाइं कन्या नंदनपुरि मोकली । जिम लक्ष्मी नारायणनइ सयंवरा आवी, तिम रतिसुंदरी ते राजानइ सयंवरा आवा । तिहां भलइ मुहूर्ति विवाहनउ उत्सव हुउ । सुखिइं रहइं छइं । एहवइ महेन्द्रसिंह-राजाइं चंद्र नामा दूत-पाहइं चंद्रभूतिनइं इसिउं कहाविउं जु, 'अहो राजेन्द्र ! आपणपानइ आगइ एतलउं काल प्राति हुंती, पणि पुत्र ते प्रमाण, जे कुलनइ उद्यातकारक हुइ, अनइ पूर्वजनउ संबंध जे लोपइ नही । हिवइ जउ तू सगाईं राखइ, स्नेह पालइ, तु तईं जे नवी परिणा छइ रतिसुंदरी ते अम्हनइ भेटइ मोकले । जिम हूं पणि प्रीति चलाविउं जाउं । जिहां प्रीति हुइ तिहां एतलउं काज घणउं न लेखवीइ ।' इत्यादि दूतनां वचन सांभली चंद्रराजा लगाएक हसी-नइ कहिवा लागउ, 'हे दूत ! सगा कहिनइ वल्लभ न हुइ ? पणि जिणइ कारणि—

परोपकारो मैत्री च दाक्षिण्यं प्रियभाषणं ।

सौशील्यं विनयस्त्यागो सज्जनानां गुणा अमी ॥१॥

१. K. तेहनइ हाथि सम्यक्त्व-रत्न आविसिइ । २. K, P. अज्ञान लोचन । ३. K. चंद्रभूपति ।

तु अहो दूत ! ताहरइ स्वामीइं मुझनइ भलउं कहाविउं । पणि जे कुलोन हुइं ते आपणी मर्यादा न मूकई । तु हिव हूं पणि वलत्तूं कहावउं छउं जउ- 'तूं आपणी भार्या शिवादेवी मोकलइ ।' तिसिइ दूत कहिवा लागउ जउ, 'तू माहरा स्वामीनउं वचन लोपेसि तु जाणे तुझनइ अनर्थ रूपजिसिइ । ते महेन्द्रराजानउं कटक तइं किम सहवराणिइं ? तेह-भणी ऊतावलउ म बोलि ।' इसिइं चंद्रराजा रोषारुण-लोचन हुंतउ कहिवा लागउ, 'अरे दूत ! ताहरा स्वामीनउं जाणपणउ जाणिउं । ते भलउ कुलाचार पालइ छइ, जे पारकी स्त्रीनी बांछा करइ छइ ।' तिसिइं वलो दूत कहइ, 'अशो राजेन्द्र ! माहरउ वचन सांभलि । कांइ बुद्धिवंत पुरुषे जणइ कीणइ उताथइं करो आपणउ आत्मा राखिवउ । किसिउं तुझनइ नीतिशास्त्र वीसरी गयउं ? यतः—

भृत्यैर्धनेन ताभ्यां तु रक्षणीया हि वल्लभा ।

दास-द्रव्य-कलत्रैस्तु रक्षणीयं स्व-जीवितं ॥'

इत्यादि वचन दूत बोलतउ राजाईं गलइ झलावी सभा-बाहरि कढाविउ । जिम कृपण इ भोखारी बाहरि काढीइ तिम काढिउ । तिणइ दूतइ जई महेन्द्रसिंहनइ कहिउं । तेतलइ महेन्द्र-सिंह राजा समुद्रनी वेलि जिम कटक लेई आविवा लागउ । तिसिइं ए वात सांभली चन्द्रराजा पणि सामहउे नीकलिउ । पछइ तिहां बिहुं कटकनइ झुझ होतां चन्द्रराजानउं कटक भागउं । तिसिइ महेन्द्रसिंह राहुनी परिइं चंद्रराजा जीवतउ बांधी प्रधाननइ आपिउ । तिवारइ हरिणी परिइं चंद्रराजानउं कटक नासतां मृगलीनी परिइं रतिसुंदरी झाली । पछइ रतिसुंदरीनइ लाभिइ संतुष्ट हुंतइ महेन्द्रसिंहिइं चंद्रराजा मूकिउ । पछइ महेन्द्रसिंह राजा आपणइ नैगरि पाछउ आविउ । तिसिइ कामनउ वाहिउ रतिसुंदरीनइ कहिवा लागउ, 'हे सुभणि ! जे दिवस-लगइ मइं तूं दूतना मुख-इतु सांभली ते दिवस-लगइ हूं आनंदपूरित हीयइ मनोरथ करतउ रहिउ । तु हे मद्रि ! एत-लउ आरंभ मइं ताहरइं काजिइं कीधउं । तु हिवइ माहरउं वचन मानी राज्यनी स्वामिनी था ।' तिवारइ रतिसुंदरी चीतविवा लागी, 'ए माहरा रूपनइ धिक्कार हु जे भर्तार एवढी आपदा-माहि पाडिउ । अनइ वली ए कामी बशाकारि शीलनउं भंग करिसिइ । तु हिवइ मइं किम कीजिसइ ? किम शील राखोनिइ ? अथग काल-विलंब करउं । ते करतां सर्व बोल भला हुसिइं । इहां शांत जि वचन बोलिउं मेलि आविसिइ । इम चीतवी वठुं कहिवा लागी 'अहो राजेन्द्र ! ए बोलनी थोडी वात छइ ? ताहरउ बोल किम लोपाइ ? पणि कांई एक मांगउं ते आपि ।' राजा कहइ, 'ए सिउं कहिउं ? जु कहि तु आपणउ जीव पणि आपउं ।' तिवारइं रतिसुंदरी कहइ, 'ए बातनउं सिउं कहिवउं ? पणि च्यारि मास शीलभंग म करेसि ।' तिसिइ राजा कहिवा लागउ, 'ए तु वज्रगत-पाहिइं अधिकु बोल मागिउ । तु हिवइ मइ ताहरउ च्यारि मासनउ बोल मानिउ । पछइ तु माहरइ जि हाथि वात छइ ।' इम कही राजा गयउ ।

पछइ रतिसुंदरी आंबिलनइ उपवासे करी आपणउं डोल शोषती, स्नान-विलेपन सर्वं वर्ज्यां, मउडइ मउडइ कृश-देह हुई । मांस-लोही सर्वं सूकिवा लागीं । एहवइ राजाईं ते रतिसुंदरी दीठी । चिंतातुर हुंतु पूछिवा लागउ, 'हे सुभणि ! तुझनइ कांई रोग छइ ? अथवा कांई दुःख छइ ? जे तुझनइ एहवी अवस्था आवी ?' तिवारइं रतिसुंदरी कहइ, 'हे राजन् ! वैराग्य-लगइ मइं एहवउं व्रत कीजइ छइ, तिणिइ करी माहरी काया विच्छाय दीवइ छइ ।' जिम फागुणमासि विच्छाय वन दीसई, तिम ते विच्छाय दीसिवा लागी । वली कहइ, 'ए व्रत तां मइ

१ K. सहस्र । २. K स्थानकि गयउ ।

किम्हइ पूरउं कीधउं जाईइ । काई व्रतनइ भंगि नरकपात हुइ । तिवारइ राजा पूछइ, 'तुझनइ वैराग्य स्या-लगी ऊपनउ ? भोगनइ योग्य एहवउं जे सयर, ते तूं तपरूप अग्निकुंड-माहि कुसुममालानी परिइ कांइ घातइ ?' तिवारइ पतिव्रता कहइ, 'अहौ राजेन्द्र ! ए सयरनइ तई सिउं वखाणिउं, जे सयर दोषने सए भरिउं छइ ? ए सयर जि वैराग्यनउं कारण । सांभलि, ते केहवउं छइ ? यतः—

वसासुगमांसमेदोस्थिपित्तविष्णुत्रश्लेष्मभिः ।

सवत्येतद्गुद्गारैः नवभिः पूतिगंधितां ॥१॥

एहवा डीलनइ वली वली जे विलेपन-स्नान-धूपे करी संस्करीइ, पणि तु ही दुर्गंधि न छांडइ । ए अशुचिनउं निधान छइ । एहवा डीलनइ विषइ कउण मोह करइ ? अपि तु न कोई । कांइ बाहरि दीसतां रूडउं, माहि तउ एहवउं । जिम विषफल मुहि मीठउ लागइ अनइ अंतरंगि विणास ऊपजावइ ।' इत्यादि घणउ उपदेस रतिसुंदरीइं दीधउ । पणि मगसेलीआ पाषाणनी परिइ राजा भेदीइ नही, मन-माहि चींतवइ, 'ए तां च्यारि मास सर्व ब्रोल कहउ, पछइ तु माहरइ हाथि वात छइ ।' इम चींतवी राजा कहिवा लागउ, 'तूं कांई असमाधि म करेसि, आपणउ नीम सुखिइं पूरवि ।' इसिउं कही राजा आपणइ घरि आविउ । इम करतां जि च्यारि मास गया ।

पछइ अवधि पहुतीइ राजा कहिवा लागउ, 'आज हुं आपणउ मनोरथ पूरवउं ।' तिवारइं रतिसुंदरी कहिवा लागी, 'हे राजन् ! सघले आपणउ स्वार्थं जि वाल्हउं ।' इसिउं कही वली रतिसुंदरी कहिवा लागी, 'आज जि तां मइं सबल खीरनउ आहार लीधउ छइ, तिणि करि माहरउं डील आकुलउं थाइ छइ, डील फूटइ छइ, सूल आवइ छइ, माथउं दूखइ छइ ।' इम कहती मीण-हल खाईं वमन कीधउं । तिसिइ राजानइ तेडी कहिउं, 'जोइ-न कृतघ्न डीलनउं विलसित । एहवउं परमान्न लीधउं हूंतउ, अनइ हिवडां जिम अशुचिमइ थयउं, तिम भोजन-समान एक-वार हुं दीधी, अनइ हिव तूं माहरी वांछा करइ छइ । ते तु हूं वम्या अन्न-समान हूई छउं । हिव तूं ए वांछा करतउ लाजतउ नथी ? परनी ग्रही पराईं स्त्रीना अंगीकार-समान पृथ्वी-माहि अवर कांई पाप नथी ।' तिवारइं राजा कहइ, 'हे सुंदरि ! ए वात सर्व जाणउं । पणि अति-रागना वश-लगइ ताहरउं संगम वांछउं ।' तिसिइ महासती कहिवा लागी, 'अजो माहरा अंग-नउ तुझनइं सिउं अनुराग छइ ?' वली राजा कहइ, 'ताहरउं डील तपिइ करी दाधउं छइ, पणि ताहरां जे वि लोचन ते मइं न मूंकाइं ।' तिसिइ रतिसुंदरीइ आपणउं शील राखिवा-भणी लोचन बेहू कादी राजानइ हाथि आप्यां । ए स्वरूप देखी राजा चमस्करिउ हूंतउ रतिसुंदरी-ऊपरि राग मूंकी कहिवा लागउ, 'हे कुशोदरि ! एहवउं दारुण कष्ट तईं मिउं कीधउं, जे मुझनइ महा दुःखदायक हूउं-?' तिवारइं सती कहिवा लागी, 'तुझनइ मुझनइ ऊषध समान ए वात हुई, जिणि कारणि 'ऊषध पीतां कइउं हुई, पणि परिणामि गुणकारक, तिम हिवडां कष्ट हूउं, पणि आगलि गुणनइ हेति होसिइ ।' पछइ रतिसुंदरीइ तिम उपदेस देवा मांडिउ, जिम राजा धर्मेनइ विषइ निश्चल हूउ, वैराग्य ऊपनइ रतिसुंदरीनइ खमाविवा लागउ । तेतलइ शीलनइ प्रमाणि शासन देवताइं बेहू लोचन नवां कीधां । पछइ राजां महंता-साथिइं रतिसुंदरी नंदनपुरि

१. K. करिउं । २. K. नाखइ । ३. P. मयणहल Pu. मीडहल । ४. K. राजा पणि अति रागना वश-लगइ कहइ 'ताहर संगम वांछउं ।' ५. P. L. Pu. उसइ K. उसइ ।

मोकली, चंद्रराजानइ कहाविउं जु, 'ए माहरइ बहिन । एहनइ मई सासरवासउ करी मोकली छइ ।' पछइ चंद्रराजा शीलधर्मनउ महारम्य जाणी प्रतिबुधउ हुंतउ, अवसरि पुत्रनइ राज देई, रतिसुंदरी प्रिया-सहित दीक्षा लेई, चारित्र पाली, बेहू मोक्षि पहुतां ।

इति श्री शीलपदेशमाला-नालाविवोधे रतिसुंदरीनी कथा ॥२८॥

❀

इम वली शील-महारम्य-लगइ स्त्रीनां नाम पापक्षयकारक हुई ते कहइ -

रिसिदत्ता द्वादती कमला य कलावई विमलसीला ।

नामरंगहण-जलेण वि कलिमल-पक्खालणं कुणह ॥ ५५

ठ्याख्या :- ऋषिदत्ता १, द्वादती २, कमला ३, अनइ कलावती ४— ए ब्यारिइ महासती शीलवन्ति हुई । पणि ते केहवी छइ ? विमल=निर्मल परीक्षा-सहित शीलगुण जेहनइ छइ । इसी ब्यार इ सती । अहो लोको ! तेहनउं नाम-ग्रहण-रूपीइ जल = पाणीइ करी आपणउं कलिमल=अनंता भवनां पापरूप मल, तेहनउं पखालिवउं करउ । एतलइ गाथानउ अर्थ हुउ । हिव विस्तरार्थ कथा हुंतउ जाणिवउ । तिहां चिहुं सती-माहि पहिलउ ऋषिदत्तानी कथा कहीइ -

[२९. ऋषिदत्ता-कथा]

इणइ मध्यदेशि रथमर्दन नगरि, हेमरथ राजा । तेहनी वल्लभा सुयशा । तेहनु पुत्र कनकरथकुमार सुखिइ वाचइ छइ । इसिइ काबेरीनगरीइ सुंदरपाणि राजा, तेहनी प्रिया वासुला । तेहनी पुत्री रुक्मिणी यौवनावस्थाइ आवी । तिवारइं कनकरथकुमारनइं दीची । पछइ भलइ दिवसि पाणिग्रहण करिवा-भणी पितानु आदेश लही कुमार चालिउ । हिव मार्गि सीमाल भूपालनि वशि करतउ महा एक वन गहन, तेह-माहि आविउ, जिहां सूर्य ऊगिउ न दीसइ । तिसिइं कुमारइं पंथ जोवा-भणी गमे गमे जण मोकल्या हुंता, ते आवी कुमारनइ प्रणाम करी कहिवा लागा, 'स्वामी ! तुम्हारउ आदेश पामी दूर भूमिकाइं गया, तेतलइ तलाव एक अपूर्व दीठउं । अम्हे तेहनइ कांठइ आव्या । तिसिइं वननइ आंतरइ कन्या एक वृक्षनइ मूलि हींचती दीठी । जेतलइ अम्हे आवेरा आव्या तेतलइ ते दूरि नाठी, जिम काइ उलखी न सकइ । खेचरीनी परिइं वन-माही लुकी रही । पछइ अम्हे घणू इ वन-माहि जोई, पणि किहां इ दीठी नही । जिम चित्रकवेलि दालिद्री न देखइ, तिम अम्हे ते न दीठी ।' ए वात सांभली कुमार सहर्ष हुंतउ तेह जि जणनइ साथिइं लेई तीणइ मार्गिइ कुमार चालिउ ।

तिहां पंथ अवगाहतां, वन गहन सोधतां, कुरंगीनी परिइं ते कन्या कुमारी दीठी । तिवारइं कुमार चौतवइ, 'ए देवांगना मुनिना शाप-लगइ पडी घटइ । अन्यथा एहवी स्त्री इहां किहां ? जिम मरुमंडलि कल्पवेलि नही, तिम ए स्त्री-रत्न पृथ्वी-माहि नही ।' इम तेहनइ रुपिइं मोहिउ हुंतउ कुमार सैन्य-सहित आवेरउ चालिउ । तेतलइं कटकनउ कोलाहल सांभली कन्या नाठी । पछइ कुमारी कटक सघलउं इ तलावनी पालिइ ऊतारिउ । अनइ आपणि कामनउ वाहिउ कन्या जोवा-भणी वन-माहि फिरवा लागउ । पणि कन्यानइ न देखइ । तिसिइ आगलि 'उत्तुंग-तोरण प्रासाद एक दीठउ । पछइ कुमार चौतवइ, 'सही ए कन्या एह-माहि घटइ ।' इम चौतवी ते प्रासाद-माहि कुमार पइठउ । तिहां श्री-आदिनाथनी प्रतिमा दीठी । आपणपउं धन्य मानतउ

१. K. Pu. उल्लंग ।

प्रणाम करी, वननइ फूले करी प्रतिमा पूजा । तेतलइं तापस एक महाइन्द्र, मस्तक जटा धरतु, कन्यानइं साथिइं लेई, तिहां आविउ । तिसिइ कन्याइं ते कनकरथ देखी चोतविउं, 'ए इन्द्र कि चंद्र कि कंदर्प ?' इम चोतविवा लागी । एतलइ कुमारइं प्रतिमा नमस्करी । पछइ तापस मुनिनइ प्रणाम कीधउं । तिसिइ तापस मुनिइ 'चिरं जीव' ए 'आशिषा दीधी, पूछिवा लागु, 'अहो कुमार ! ताहरउं कुण कुल ? कुण नाम ? कुण ठाम ?' तिवारइं कुमारनइं बंदीजनिइं सर्व कुलजाति प्रकट कीधां । पछइ कुमारिइं कन्याना मुख सामहउं जोई तापस पूछिउ, 'ए कउण कन्या ? ए कहिनउं देहरउं ? अनइ तुम्हे कुण ?' तिवारइ तापस कहिवा लागु, 'ए कथा मोटी छइ । एह-भणी जेतलइं हूं पूजा करी पाछउ आवउं, तां-लगइ पडखउ ।' पछइ कुमार वचन पडिबजी, मंडपि आवी बइठउ । तिसिइ ऋषि कन्या-सहित देवगृह-माहि जई, देव पूजा पाछउ आविउ । एहवइ वली कन्या-सामुहउं कुमार जोवा लागु । तेतलइ मुनि कुमारनइं संघातिइं लेई, प्रासादनइ उत्तरदिसिइ 'उत्त एक छइ, तेह-माहि लेई आविउ । तिहां कुमारनइ पगभोअण देई 'प्रहृणागति कीधी ।

पछइ तापस वात कहिवा लागु, 'वत्स ! इहां 'मंत्रसंज्ञा नामिइं नगरी हुंती । तिहां श्री हरिषेण राजा, प्रियदर्शना राणी । तेहनउ पुत्र अजितसेन एहवइ नामिइं विख्यात हुउ । हिवइ अन्यदा वाहीआली-भणी वक्र-शिक्षित तुरंगमि चडी राजा नीकलिउ । तिहां अश्व फेरवतां, घोडइं राजा अपहरी ए वन-माहि लीधउ । तिनिइं राजा पणि दक्षवणा-लगइ बडनी डालइं बलगउ । घोडउ वही आघउ गयउ । पछइ राजा डाल-इनु ऊतरी तृषाक्रांत हुंतउ वन-माहि फिरवा लागु । तेतलइ तलाव एक दीठउं । तिहां हाथ-मुख धोई पाणी पीधउं । तिसिइं विश्वभूति तापस एक आविउ । राजाइं प्रणाम कीधउं । ते तापस कच्छ-महाकच्छनउ केडउ । तिणि श्री-आदिनाथनउ आशीर्वाद दीधउ ।

पछइ राजा अनइ ऋषि माहोमाहि कुशल समाचार पूछिवा लागु । एहवइ वन-माहि कोलाहल हुउ । आश्रमवासी ऋषि कहइ, 'ए सिउं कोलाहल ?' तिसिइं राजाइ चोतविउं, 'मुझ केडिइ माहरउं कटक आविउं 'घटइ ।' इमिइ सर्व साभंते आवी राजा प्रणमिउ । पछइ तापसे मास एक राजा राखिउ । राजा पणि तापसनी सेवा करिवा लागु । हिवइं राजाइं तिहां उत्तंग-तोरण प्रासाद कराविउ । माहि श्री-आदिनाथनी प्रतिमा मंडावी । पछइ राजा आपणा नगर-भगी चालिवा लागु । एइवइ तापसि राजानइं विषापहार मंत्र एक दीधउ । हिव राजा आवी आपणइ नगरि सुखिइं राज पालिवा लागु । इम एकदा सभा-माहि राजानइ बइठे द्वारपालि आवी वीरती कीधी, 'स्वामिन् ! मंगलावती-नगरोइ प्रियदर्शन राजा विद्युत्प्रभा राणी, तेहनी पुत्री प्रीतिमति । तेहनइ सापनउ डंस हुउ । ते विष बलइ नही । पछइ राजाइं अम्हे तुम्ह-समीपि मोकल्य । हिवइ तिम कर, जिम जीवदान दिउ ।' ए वात सांभली राजा घडीआ-जोअणी सांदि सज्ज करावी, आपणि तिहां आवी, ऋषिदत्त मंत्र, तेहनइ योगि तरकाल कन्या निर्विष कीधी । पछइ पिताइं ते कन्या तेह जि राजानइं दीधी । पाणिग्रहण करी राजा आपणइ घरि आविउ ।

हिवइ केतलउ काल राजाइं राज पाली, पुत्रनइ राज्य देई, पछइ राजाइ प्रिया-सहित तापसा दीक्षा लीधी, विश्वभूति तापस-समीपि । पछइ बेहू सुद्ध शीलव्रत पालइं छइ । इसिइ प्रीतिमतीनइं

१. K. ए आशीर्वाद दीधउ । २. P. उडीउ एकु । ३. K. प्राहृणाचार कीधउ ।

४. K. विना बधी प्रतिओमां 'मंत्रिसंज्ञा' पाठ छे । ५. K. हुसिइ ।

१३

पांचमइ मासि गर्भं प्रगट हूउ लज्जाकारक । तिवारइ राजाईं पूछिउं, 'हे भद्रि ! ए किसिउं ?' प्रीतिमती कहइ, 'आगइ माहरइ आधाननउ संभव हूंतउ, पणि मइ जाणिउं—जउ हुं कहिसु, तु व्रतनउ अंतराय होसिइ । तेह-भणी मइं न कहिउं ।' वली राजा कहइ, 'हिवइ तु सघला इ तापस-माहि आपणपे हलूआ पडेया । तु प्रभाति आरणपे अनेथि जासिउं ।' इम चींतवी गालहथा देई संचित रात्रि गमाडि । तिसिइ प्रभाति जउ जोइ, तु तापस एक वन-माहि नही । तिवारइं वेहू विलखा हूआं । डाबउं-जिमणउं जोवा लागं । तेतलइ तापस एक जातउ दीठउ । एहवइ हरिषेण ते तापसनइ प्रणाम करी पूछिवा लागउ जु, 'ए वन आज सूनउं कांइ दीसइ ?' तिवारइं ऋषि कहइ, 'ए तुम्हारउं कुकर्म देखी सर्व तापस गया ।' इसिउ कही तापस गयउ ।

पछइ हरिषेण विषाद-पर हूंतउ उटज-माहि पइठउ । तिहां आपणां कुकर्मनइ निंदता प्रीतिमतीइ बेटी जाई । पणि अति रूपवती । तेहनउं ऋषिदत्ता नाम दीघउं । वधामणउं हूउं । तिसिइं माता परोक्ष हुई । पछइ पिताईं पुत्री पाली, आठ वरसनी कीधी । पणि मन-माहि चिंतविउं, 'रखे ए पुत्री रूपवंतीनइ वनेचर, भील, पुलिंदादिक उपद्रवइं ।' एह-भणी तेहनइ पिताइ अदृशीकरण अंजन करी मुझनइ दीघउं । हिव ते हूं श्रीषेण दाक्षिण्य-लगइ ए कन्यानी सार करउं छउं । पणि मुझनइ कोइ उलखी न सकइ । अहो कुमार ! ते आज हूं तइं उलखिउ ।'

इम वात करतां ऋषिदत्ता कुमार सामहउं जोवा लागी । इसिइ ऋषिदत्ता अनइ कुमार ते बेहूँनइं स्नेहनउं कारण जाणी तापस कहइ, 'ए कन्या मइ तुझनइ दीधी ।' पछइ कुमारि तहत्ति करी, बचन मानी पाणिग्रहण कीघउ । केतलाएक दिन कुमार ऋषिदत्ता साथि तिहां तापसाश्रमि रहिउ । ऋषिदत्ता पणि कुमारना संसर्ग-लगी वनेचरी फीटी विचक्षण, डाही हुई । एहवइ बेटी-जमाईनइ पूछी ऋषि वैराग्य-पर पंच परमेष्ठि स्मरतउ अग्नि-माहि प्रवेस कीघउ । तिवारइं ऋषिदत्ता घणउ विलाप करिवा लागी । तिसिइं कुमारिइं ऋषिदत्तानि तिम समजावी जिम असमाधि करती रही ।

पछइ कुमार आपणउ कटक लेई ऋषिदत्ता-सहित आपणइ नगरि पाछउ आविउ । राजा-दिक ए स्वरूप देखी विस्मयापन्न हूया । रथमर्दननगर-माहि उत्सव होइवा लागी । हिव ऋषि-दत्ता भर्तारनइ बहुमान्य हुई, अतिविनय-लगी सासू-सुसरानां चित्त आवज्यां । पछइ राजाइ कुमारनइ युवराज-पदवी दीधी । ऋषिदत्ता-सहित सुखिइ काल अतिक्रमावइ छइ ।

एहवइ काबेरी-नगरीइ सुंदरपाणि राजाइ ए वात सांभली जु, 'पाणिग्रहण-भणी कुमार आव-तउ हूंतउ अनइ अंतरालि ऋषिनी पुत्री परिणी पाछउ गयउ ।' ए वात रुक्मिणीइ पणि सांभली । यौवननउ उन्माद, तेहना गर्व-लगइ उपाय चींतविवा लागी जु, 'कीणइ उपायइ ऋषिदत्तानइ असुख उपजइ, तु हूं कुमारनउं पाणिग्रहण करउं ।' इम विमासी सुलसा जोगिनी तेडावी । पणि ते केहवी छइ ? अनेक मंत्र, तंत्र, यंत्रनी जाणी, छइ कूड-कपटनी खाणि । ते सुलसा योगिनी घणउं आवर्जा, तिवारइ तूठी हूंती कहइ, 'मागि, जि कांई कहइ, ते आपउं ।' पछइ रुक्मिणी कहइ, 'ऋषिदत्तानइ कलंक दिइ अनइ कुमार मुझनइ पति दिइ ।' ए वात सुलसाइ पडिबजी, रथमर्दननगरि आवी, पणि सापिणिनी परिइं दोपडी हूंती नगर-माहि खडी-चापडी करइ । राक्षसीनी परिइं महा दुष्टि तिणि सुलसाइ एकदा महा अंधकार विकुविउ । अवस्वापिनी विद्या प्रयुंभी

१. K. व्याघात । २. Pu. गालहथु, K. गाहथा, L. गलहाथ । ३. K. रात्रि संचितपणइ नीगमी । ४. Pu.L. तेहनइ ।

एक मनुष्य हणित । पछइ कुमारनइ घरि आवी, दुष्टबुद्धिइ ऋषिदत्तानउं मुख लोहीइ खरडिउं । वली मांसनउ पौडउ गांठडीइ बांधिउ । हिवइ ऋषिदत्ता सूती हुंती ए वात जाणइ नही । एतला बोल करी राक्षसी गई । एहवइ पाडोसी, जेहनउ मनुष्य हणित हुंतु ते, जउ जागइ (?) तु मनुष्य मारिउ देखी कोलाहल कीधउ । तेतलइ कुमार जागिउ । ते पुरुषनी वात सांभली । प्रियानउं मुख जउ जोइ, तु लोहीइ खरडिउं दोठउं । अनइ छेहडइ मांसनउ पौडउ दीठउ । तिसिइ कुमारना चित्तनइ विषइ शंका ऊपनी, 'किसिउं भई, जिम आगइ राक्षसी सांभलीइ, तिम ए स्त्री दीसइ छइ । तु किसिउं माहरइ ए प्राणवल्लभा राक्षसी छइ ? ए वात संभवइ नही, पणि इहां दीसइ छइ ।' पछइ कुमारी तत्काल प्रिया जगाडी । जिम सूती ऊठी, तिम जि पूछिवा लागउ, 'हे देवि ! तूं जउ गोपवइ नही, तु हूं तूनइ कांई पूछउं ।' प्रिया कहइ, 'पूछउ ।' तिवारइं कुमार कहइ, 'हे प्रिये ! आज पुरुष एक रात्रिइं मारिउ सांभलिउ । अनइ आज तु तांहरउं मुख पणि लोहीइ खरडिउं दीसइ छइ । वली मांसपिंड ओसीसइ मूंकिउ छइ । तु कहिन तूं मुनिपुत्रिका हुई-नइ सांप्रत ए किसिउं राक्षसी थई ? इम जे प्ररयक्ष देखइ, ते किम सावउं न मानइ ?' पछइ ऋषिदत्ता भर्तारनउं एहवउं वचन सांभली बीहती हुंती तरल-लोचन कुमार प्रति कहइ, 'स्वामिन् !' लहुडपणइ जउ मइ मांसनी स्पृहा कीधी हुत, तु आज इच्छा इ ऊपजत । पणि तां ए वात असंभाव्य दीसइ छइ जे मुखइ करी ऊचराइ नही । पणि तां कुणहि वैरि-लगाइ अथवा माहरा पूर्विला कर्म-लगाइ ए भाव कीधउ छइ । अनइ जु स्वामीनइ कदाचित् 'अप्रतीति ऊपनी छइ, तु घट-सर्प आणउ जिम प्रतीति ऊपजावउं ।' तिसिइ कुमार कृपासागर, विवेकी तेह-प्रतिइं कहइ, 'हे भद्रि ! हूं तु तुझनइ निर्दोष जाणउं छउं, बीजना चंद्रमानी परिइ ।' इम कहतउ पाणीनउ लोटउ लेई कुमार आपणइ हाथि प्रियानउ मुख घोवा लागउ ।

इम सदाइ ते सुलसा रात्रिइं पुरुषनइ हणी अवस्वापिनी-विद्यानइ बलिइ कुमारनइ घरि आवी, ऋषिदत्ता जि सूती छइ तेहनउं मुख लोहीइ खरडी, उसीसइ वली मांसपिंड मूंकी-नइ जाइ । अनइ कुमार सदा प्रियानउ मुख घोइ, पौडउ बाहरि नखावइ । इम करतां घणा दिन गया । हिवइ ए वात प्रभातना वायुनी परिइं विस्तरती राजा-आगलि वात गई । पछइ राजाइ प्रधान तेडी कहिउ, 'तुम्ह थकां दिन दिन प्रति एक एक पुरुष कोइ हणइ छइ । तु मउडइ मउडइ बि-बि पुरुष हणासिइ ।' तिवारइ प्रधान कहइ, 'अम्हे यत्न घणउ करउं, पणि जाणी न सकीइ । न जाणीइ, नगर-माहि मरगी छइ कि देवता छइ कि योगिणि छइ ? एह-भणी पाखंडी सर्व नगर-बाहरि काढोइ । पछइ शांति होसिइ ।' पछइ राजाइ जैन मुनि टाली सर्व दर्शनी काढया । एहवइ पापिणी सुलसा राजानइ आवी मिली । एकांत मांगी कहिवा लागी, 'स्वामिन् ! आज सउणा-माहि मुझनइ कोई कही गयउ जउ-पाखंडीनइ निरपराध राजा कांई काढइ छइ ? जिम दूध बिलाई पीई जाइ अनइ रीसिइ बालक मारीइ, तिम जे कुमारी वनचारिणी ऋषिदत्ता आणी छइ ए सर्व विलसित तेहनां । अनइ राजा दर्शनीनइ काढइ । इम मुझनइ कही ते अद-श्य हूउ । अनइ जउ न मानउ तु आज राजा आपणपे जई कउतिग जोउ ।' तिवार पछी राजाइ ते सुलसा विसर्जी । तीणी रात्रिइ पुत्र आपण-समीपि राखिउ, अनइ ऋषिदत्ता-समीपि

१. K.L.P. लहुडपण-लगइ । २. L. Pu. अप्रिति ।

छाना चर मूक्या । एहवइ कुमार चीतवइ, 'आज प्रियानउ ऊषाड होसिइ, तु हूं किम करउं ? एकणि दिसि बापनउ आदेश प्रमाण कीधउ जोईइ, अनइ बोजउं तु प्रियानइ दुःख ऊपनउं । तु हूं महा-संकट-माहि पडिउ ।'

इसिइ सुलसाइ अवस्वापिनी विद्यानइ बलिइं, पूर्विली रीतिइं, पुरुष हणी तिम जि ऋषि-दत्तानइ कीधउं । ते स्वरूप प्रभाति राजाने चरे ऋषिदत्ता-समीपि आवी जोजउं । अनइ तिम जि राजानइ पणि आवी कहिउं । तेतलइं राजा पुत्र-ऊपरि रीसाणउ निर्भरिस्वा लागउ, 'अरे पुत्र ! स्त्रीना आचार जाणतउ इ धरि राखइ । तु रे पापी ! अरे दुराचार ! मुझआगलि थी अलगउ जा । जे राखसी, ते तइं धरि राखा । माहरइ कुलि तइं कलंक चडाविउं ।' एहवइ कुमार राजानइ पगे लागी कहइ, 'कोप म करउ । ए कोई दुष्ट तेहनउं काम ।' तेतलइ राजा कोपाटोपि चडिउ । कहिवा लागउ, 'अरे पुत्र ! जु न पतीजइ तु जईनइ जोइ ।' पछइ कुमार राजानउ आदेश पामी विच्छाय-वदन हूंतु प्रिया-समीपि आवी कहिवा लागउ, 'हे प्रिये । ए ताहरां प्राचीन कर्म उदयि आव्यां । हिव हूं सिउं करउं ? तुझनइ राखसीनउं कलंक सुलसा-योगिनीइ चडाविउं । ते आज राजाने चरे तू तेहवी मुखि धरि-खरडी दीटी । तु हिव न जाणोइ ताहरउं कर्म तुझनइ किम रोलविसिइं ।'

इसिइं राजाइं तलारनइ कहिउं, जाउ, ऋषिदत्ता घर-माहि-हूंती जटीए झाली, खांची, बाहरि काढउ । अनइ नगर-माहि फेरवी, प्रेतवन-माहि लेई, ए राखसीनइ हणिज्या ।' एहवउ राजानउ आदेश लही सर्व तलार ऋषिदत्ता-समीपि आवी, जटीए झाली, घर-बाहरि काढी । तेतलइ कुमार गलइ पासउ घातिवा लागउ । तिवारइं राजाइं बलात्कारि कुमार मरण-इतु राखिउ । पछइ कुमार आखिइ आंसू पाडतु विलाप करिवा लागउ । तेतलइ तलारे ऋषिदत्तानइ कानि सूरडां बांध्यां, वली बीलना फल माथइ घात्यां, रासभ आणिउ, माथइ भद्र कराविउं, लीबनां पान नइ ठीकरानी माल गलइ घाती, मसि मुखि लगाडी, डील चीतराविउं । पछइ रासभि बइसारी, आगलि डुडि वाजतइं, काहली सीगडां वाजते, ते सती नगर-माहि फेरवी, हाहाकार लोकने कीजते, नयर-बाहरि जेतलइ काढी, तेतलइ मूर्छा आवी, अचेत थई, भूमिइं पडी । तिवारइं तलारे जाणिउ—'बिन्हइ धाना हूयां—अम्हनइं स्त्री-हत्या न लागी, अनइ राजानउ आदेश पणि प्रमाणि चडिउ ।' पछइ तलार पाछा वली धरि आव्या । तेतलइ केडिइ ताढउ वायु बायउ, सचेत हुई । चउ-पखेर सामुहउ जोइ, तु निवरुं देखइ । पछइ रोवा लागी, दैवनइ उलंभा देती, 'हा तात ! हे मात ! हा प्राणनाथ ।' इम कहती, मउडइ मउडइ चालती, वन-भणी नीकली । मन-माहि चीतवइ जु, 'कर्म-आगलि कोई न छूटइ । कीधां कर्म भोगवीई, तउ छूटीई । तेह-भणी हिवडां ए कलंक तुझनइ चडिउं, तु रे जीव ! सहि । अनइ भर्तार पणि महा संकट-माहि पडिउ । तेहनउ कउण हाल होसिइ ?' इम विलाप करती पाद-चारिणी पिताना आश्रम-भणी चाली । पगे डामसी खूचइं, लोहो वहइ । इम पगे चालती जिहां पिता आगि-माहि पइठउ हूंतउ, ते चिहि-दूकडी आवी, रोती हूंती कहिवा लागी, 'हे बाप ! एक धार तू मुझनइ दर्शन दिइ । आगइ हूं ए तापस-वन-माहि रहिती । हिवइ वली एह जि तपोवन शरण । तु हिव ए वन-माहि शील मई किम पालीसिइ ?' इम विमासतां चीति आविउं जु, 'मुझनइ बापि ऊषधी देखाडी हूंती, जेहनइ प्रमाणि स्त्री पुरुष रूप थाइ ।' पछइ ते ऊषधी लेई कानि बांधी । तत्काल ते पुरुष-रूपि हुई । वन-माहि कंद-मूल-फल खाती रहइ । श्रीआदिनाथनी पूजा करइ । तापसउ वेष धरती, ऋषिदत्त नाम धरती, सुखइ रहइ छइ ।

हिवइ पाछलि कुमार प्रियानउ विरह, तिणि करी आकुलउ शून्यचित्त-थकउ रहइ छइ । एहवइ सुलसा कृतकृत्य हुंता रुक्मिणी-समीपि जई सर्व वात कही, रुक्मिणीनइ हर्ष ऊपजाविउ । पछइ चंडिकानइ पूजा-भगो छग एक हणित । तिसिइ काबेरीपतिइ रथमर्दन-नगरि हेमरथ राजा-भणी दूत एक मोकलिउ । पछइ दूत तिहां आवी राजानइ कहइ, 'कउग कारण जे पुत्र तुम्हारउ पाणिग्रहण-भणी नाविउ ? हिव आपगउ पुत्र रुक्मिणी कन्याना पाणिग्रहण-भणी चलावउ । सगाई कीधी जि हइ ।' ए वचन सांभली राजाइ दूत बहु मानी, एकांति पुत्र-समीपि आवी इसिउं कहइ, 'वरस ! आज कालि तू विच्छाय-वदन कांई दीसइ ? सूना घरनी परिं ऊपण-दूमणउ कांई ? तु तू वच्छ ! पूर्वं-दुःकर्म-लगइ जि कांई कष्ट पडिउ हुइ, ते फेडि । धीर पुरुष वली सर्व कर्मनइ विषइ उद्यम करइ । तू हिवइ तू माहरइ वचनि काबेरीपतिनी पुत्रीनउं पाणिग्रहण करी माहर मन संतोषि ।' पछइ कुमार पितानी आज्ञा अणलोपतउ सैन्य-सहित वली पाणिग्रहण-भणी चालिउ । हिवइ मार्ग उलंघतउ, ऋषिदत्तानउ ध्यान धरतउ ते पूर्व-परिचित तपोवन पामिउं । ते देखी मित्रनइ कहइ, 'ए ते तपोवन, ए ते देहरउ, ए ते सरोवर, ए ते वृक्ष, जिहां मइ स्नेहपूर्वक ऋषिदत्ता परिणी । तु जोइ-न, ते ऋषिदत्ता-विण आज मुझनइ सर्व दुःखरूप प्रतिभासइ छइ । तु अरे दैव ! तइं ए सिउं कोषउं ?' इम असमाधि करतउ श्री-आदिनाथनइ प्रासादि आविउ । तेतलइ जिमणउ लोचन फरकिवा लागउ । तिसिइ कुमार मनि चींतवइ, 'जे असमाधि करउं, ते फोरु, कांई प्रिया भावइ तिहां जीबइ छइ । अथवा ए देहरउं आगइ रुलियामणउं छइ ।' इम चींतवतउ जेतलइ देवकुल-माहि चउ-पखेर जोइ छइ, एहवइ ते ऋषिदत्त तापस फलफूल लेई कुमारनइ आप्यां । कुमार पणि प्रियाना स्नेह-लगी महा आनंद धरिवा लागउ । तेतलइ ऋषिदत्त मुनि मन-माहि चींतवइ, 'ए कुमारना आकार ते दीसइ, जे रुक्मिणीना पाणिग्रहण-भणी चालिउ । तु हूं आपणपउं प्रगट करउं । पणि हिवडां प्रस्ताव नही । पछइ कुमार देव पूजीनइ ऋषिदत्त तापसनइ साथि लेई, कटक-माहि आणी वस्त्र, असन, पान, खादिम-स्वादिमे करी घणी भक्ति कीधी । पछइ पूछिवा लागउ, 'केतला दिवस-लगइ तुम्हे ईणइ आश्रमि रहउ छउ ? ते तुम्हे आपणउ वृत्तांत कहउ ।'

तिवारइ मुनि कहइ, 'आगइ ईणइ आश्रमि हरिषेण मुनि हुंतउ । तेहनी पुत्री ऋषिदत्ता कन्या । तेहनुं पाणिग्रहण कोई राजपुत्र इहां आवी करी गयउ । एहवइ ऋषि जमाई-पुत्रीनइं पूछी आगि-माहि पइसी प्राण छांड्या । अनइं हूं पृथ्वी भमी भमी इहां आविउ । मुझनइ इहां रहितां वरस पांच हूआं । अहो कुमार ! ताहरइ दर्शनि ते वरस आज सफल हूआं ।' कुमार कहइ, 'अहो मुनि ! सानन्दपणइ तुझनइ देखी दृष्टि तृप्ति नही पामती, जिम थल घटइ पाणीइ तृप्ति न पामइ ।' पछइ ऋषि कहइ, 'मुझनइ पणि तुझ देखी हर्ष ऊपजइ छइ ।' कुमार कहइ, 'अहो मुनि ! ताहरइ स्नेहि माहरउ चित्त बांधिउ छइ, पणि मुझनइ आगलि जावउं छइ । एह-भणी तू मुझ साथि आवि । अनइ वलतां तूं ईणइ आश्रमि रहे ।' तिवारइ मुनि कहइ, 'अहो कुमार ! मुझनइ आग्रह न करिवउ ! जिणि कारणि राजानु संसर्ग ऋषिनइ दूषणप्राय छइ ।' इणि वचनि कुमारि गाढेरउ आग्रह करी ऋषिदत्त-मुनि संघाति चलाविउ । पछइ कुमार नइं ऋषिदत्त चालतां, मार्गि अनेक गोष्टि करतां, नवनवा विनोद जोतां, थानकि थानकि रहितां, नव-नवा श्लोक सुभाषित बोलतां, काबेरीनगरीइं आव्या । एहवइ वधामणीइ जई काबेरीपति वधाविउ, कहिउं, 'स्वामिन् ! हेमरथराजानउ पुत्र कनकरथ आविउ ।' तिसइं राजाईं तेह-नइं

पहसारउ कराविउ । नगर-माहि अनेक तलियां तोरण, वंदरवालि बंधावी । पछइ भलइ लग्गि कुमारि रुक्मिणीनउ पाणिग्रहण कीधउं । कुमार केतलाएक दिवस तिहां रहिउ ।

अन्यथा वेसास ऊपनइ रुक्मिणीइ कुमार पूछिउं, 'हे स्वामिन् ! जे ऋषिदत्ता पहिली परिणी हुंतो ते केहवी हुंतो, जेणीइ अहल्यानी परिइं ताहरउं चित्त रंजिविउं हुंतउं ?' इम कहिइ हुंतइ कुमार आंखिइं आसू पाडतउ गद्गद्-स्वरिइं कहिवा लागउ, 'जेतली विश्व-माहि स्त्री छइं, तेतली हूं तेहनी पग-धूलि-समान गणूं । तेहनइ विरहइं तां मइ ताहरउं पाणिग्रहण कीधउं । जिम मानसरोवरनउं नीर आस्वादी मनुष्य मरुमंडलनउं क्षार-जल किम आस्वादइ ? तिम ताहरउ संबंध जाणिवउ ।' ए वात सांभली रुक्मिणी रीसाणी हूंती पूर्विली आपणी सर्व वात कहिवा लागी, 'ए तां मइ जि ऋषिदत्ता ताहरा मन-हूंती ऊतारी । सुलसा योगिनी मोकलीनइ मइं कलंक चडावात्रिउ ।' इत्यादि वचन सांभली ऋषिदत्तमुनि मन-माहि चोतवइ, 'तां भरतारना मन-हूंतउ माहरउं कलंक ऊतरिउं ।' इम कुमार पणि ते रुक्मिणीनां वचन सांभली रोषारुण-लोचन हूंतउ ते रुक्मिणीनइं तर्जिवा लागउ । जिम दर्होनइ भांडि शुनीनइ बोटिइं शुनी हाकी काढीई, तिम ते काढी । 'अरे पापिणो ! तइं ता हूं केवडा संकट-माहि घातिउ ? तु हिव हूं आपणा जीवनई काई हित करउं, जिणि कारण मइं लोकरुद्वय-विरुद्ध नरकनइं हेतु आचरण आचरिउं ।' इम कही नगरनइ परसरि कुमारि चिहि करावी । आपणि काष्ठ-भक्षण करवा लागउ ।

एहवइ काबेरीपति तिहां आवी कुमारनइ हाथि जाली निवारिवा लागउ । समस्त लोक पणि अश्रुपात करता वारिवा लागी । तु ही कुमार रहइ नही । इसिइ ऋषिदत्त-मुनि तिहां आवी कुमारनइ कहइ, 'अहो कुमार ! स्त्रीनइ कीधइ एवडउं सिउं मांडिउं ? अनइ मूआ इ पछी को कहिनइ न मिलइ । एह-भणी जीवतां अजी किहां-इ-थकी तुझनइ वल्लभा मिलिसइ ।' तिवारइं कुमार कहइ, 'अहो ऋषि ! तइं तां बालकनी परिइं हूं^३ भोलविवा मांडिउ । हिवइ एक वार मुझनइ मरिवा दइ, जिम विरहनउं दुःख भाजइ ।' ऋषे कहइ, 'ताहरइ सखिइं सही ताहरी भार्या जीवइ छइ ।' ए वात सांभली कुमार कहइ, 'तइं प्रिया किहां दीठी, किहां सांभली ?' तिवारइ मुनि कहइ, 'हूं ज्ञानि करी जाणउं छउं, जु ताहरी वल्लभा सुखिइं जोवइ छइ ।' [कुमार कहइ] 'तु ऋषि ! कहि-न किम ही ते प्रिया आवइ ?' वल्लुं ऋषि कहइ, 'मुझनइ जु मोकलइ, तु सही आणउं ।' तिवारइ कुमार कहइ, 'तुं सम करि, जिम मुझनइ प्रतीत(ति) ऊपजइ ।' वली ऋषि कहइ, 'जु हूं आणउं, तु मुझनइ सिउं आपइ ?' कुमार कहइ, 'हूं आपणउं आत्मा आपउं ।' तिवारइं मुनि हसोनइ कहइ, 'तूं आपणउ आत्मा आपण-कन्हाल राखि, पणि प्रस्तावि काइं मागउं, तेहनी ना म कहेसि ।' ते वचन कुमारि पडिवजिउं ।

पछइ ते तापस-मुनि परीयलि माहि पइठउ । लोक घणा कउतिगोयाल मिल्या छइं नगरीना । इसिइ आकाशवाणी हुई जु, 'सतीना सत्व, तप, ध्यान पृथ्वी-माहि जयवंता छइं ।' इसिउ कहतां हाथि फूलनी माल धरता देवता आकासि आब्या । तिसिइ जिम करसणी मेघ-सामुहउं जोइ, तिम सहू ऋषेदत्तानी वाट जोवा लागी । लोकनइं सर्व काम वीसरी गयां । एहवइ कुमारि ते ऋषिदत्ता दीठी । पणि ते केहवी छइ ? जिम अग्नि-हूंतउ नीकलिउ सोनउं दीपइ, तिम ते दीप्तिमंत, उपपात-शय्यनी परिइं सुरांगना सरीखी प्रकट हुई । प्रसन्नमुख ऋषिदत्ता जिवारइं आवी, तिवारइं सर्व देव, दानव, मानव पतिव्रतानइं 'जय जय', 'जय जय' शब्द ऊचरतां आकाशि

१. P. विना: घणइ पाणीइ । २. K. लेखवउं छउं । ३. P भोलिवउ Pu. भोलविवउ ।

कुसुमनी वृष्टि करिवा लागी । तिवारइ ऋषिदत्ता आपणइ रूपि करी रुक्मिणीनइ दासी-समान करती ऊभी रही, देखी लोक सर्व कुमारनइ प्रसंसइ । कावेरीपति पणि जमाईनइ जीवितग्य देखी हर्षित । जिम चंद्रमा देखी समुद्र उल्लास पामइ, तिम तीणइ पामित । पछइ कावेरीपतिइ कुमारनइ ऋषिदत्ता गजेंद्रि बईसारी, महा ऋद्धिनइ विस्तारि आपणइ घरि आणी, गौरवपणइ स्नानादिक करावितुं । पछइ योगिनी अणावी कान-नाशिका छेदी, घणी विडंबना देखाडी, देस-हूंती बाहरि काढी । पछइ कावेरीपतिइ आपणी बेटी गाढी निर्भ्रंछी, कुमार केतलाएक दिवस तिहां राखित ।

अन्यदा कुमार ऋषिदत्ता-नइ कहइ, 'हे प्रिये ! तुझ-केडिइं ताहरी सुद्धि-भणी मह ऋषि एक मोकलित हूंतु, ते अजी नावइ । तेहनी असमाधि मुझनइ गाढी छइ ।' तिवारइं ऋषि-दत्ता हसीनइ कहइ, 'स्वामी ! ए 'विषाद म करि । ऊषधीना योग-लगइ ए सर्व मइं जि कीधउं । पणि हिवइ माहरउ वर आपि, तइं जे बोलित हूंतउ ।' कुमार कहइ, 'मागि ।' ऋषि-दत्ता कहइ, 'जिम मुझनइ लेखइ, तिम जि रुक्मिणीनइ गणि ।' कुमार कहइ, 'जोउ एहनउ विवेक, एहनी दया जोउ ।' इम कही ते वात कुमारइ मानी । तेतलइं ऋषिदत्ता रुक्मिणी अणावी । भरतारनइ पगे लगाडी । पछइ कुमार सुसरानइ मोकलावी, विहुं स्त्रीए परिवरित, सैन्य-सहित आपणइ नगरि आवित । पिताइ महा-विस्तारि प्रवेशोत्सव कीधउ । पछइ राजाइं ए स्वरूप जाणी ऋषिदत्तानइ आपणउ अपराध खमावीनइ कहइ, 'ए ऋषिदत्ता सती-सिरो-मणि ।' इम कही मानिवा लागउ ।

हिव अन्यदा कनकरथ पुत्रनइं राज देई राजा आपणपे श्री-भद्राचार्य-समीपि चारित्र लेई, सुद्ध संयम पाली, मोक्षि पहुतउ । हिव कनकरथ आपणउं राज पालइ छइ । इसिइ ऋषिदत्ताइं सिहरथ पुत्र जन्मिउ । तिहां महा-महोत्सव हूउ । एकदा राजा ऋषिदत्ता-सहित गउखि बइठउ छइ, एहवइ आकाशि पंचवर्ण आभां हूयां, अनइ देखतां जि विलइ गयां । तिवारइं राजाइ ए असार संसारनू स्वरूप देखी मनि वैराग्य धरतां जि रात्रि गई । तिसिइं प्रभाति श्री-भद्रयशसूरिनउ आगमन सांभली सपरिवार राजा वांदिवा गयउ । तिहां गुरे धर्मोपदेश दीधउ । गुरुनी देसना सांभली पछइ ऋषिदत्ता गुरुनइ पूछइ, 'स्वामिन् ! मइं भवांतरि कउण पाप कीधउं जे मुझनइ राक्षसीनउं कलंक चडिउं ?' तिवारइं गुरु ज्ञानि करी कहइ, 'वरिस ! पूर्व-भव सांभलि । गंगापुर नगर । तिहां गंगदत्त राजा, गंगा एहवइ नामि प्रिया, गंगसेना पुत्री । पणि अति हि सुशीलि । एकदा गंगसेना-नइ चंद्रयशा महासती-साथिइं धर्मेनी गोष्टि हुई । तिवारइ गंगसेना विषय तृण-समान गणिवा लागी ।'

हिवइ ते गुरु कहइ, 'ते महासती-कन्हलि काई एक तपस्विनी तप तपइ छइ । ते-साथि ताहरइ मत्सर हूउ । तूं तेहनी प्रसंसा सही न सकइ । पछइ तइं तेहनइ एहवउ कलंक दीधउं ज, "ए दीहइ तप तपइ अनइ रात्रिइं मसाणि जई मृतकनां मांस खाइ ।" तिसिइं तुझनइ महा-सतीए कहिउं, "बापडी ! एवडउ कर्मबंध कांइं करइ ? सामुहउं कर्म ऊपार्जइ छइ ।" हिवइ ए पाप तइं अणआलोइं अणपडिकमिइं मरी, घणउ काल संसार-माहि भमी, ईणइ जि गंगापुरि राजानी पुत्री हुई । पछइ प्रस्तावि जिन-दीक्षा लेई, तप तपी, अणसणपूर्वक मरी, ईशानेन्द्रनी प्रिया हुई । तिहां-हूंती चिबी तूं हरिषेण राजानो पुत्री हुई । पणि भवांतरनां कर्म-लगइ तुझनइ

१. K. L. Pu. विखवाद । २. P. Pu. देखइ ।

ए कलंक ऊपनउं छइ । इम जु वचन-मात्रिइं प्राणी एवडां कष्ट पामइ छइ, तु जे कायाइ करी पाप करइ छइ, ते तउ भवने सए नही छूटइ ।’ इम ज्ञानीनां वचन सांभली, वैराग्य-रंगि पुरित हुंती, ईहापोह करतां जाती-स्मरण-ज्ञान ऊपनउं । आपणउ भवांतर दीठउ । तिवारइ ऋषिदत्ता कर्म-थकी बीहती ज्ञानीनइ बीनवइ जउ, ‘मुझनइ हिवइ जिन-दीक्षा दिउ ।’ गुरु कहइ, ‘राजानइ मनावि, जिम तुझनइ दीक्षा दिउं ।’ पछइ ए वात सांभली राजा पणि संसारनउं असारणउं देखतउ सिंहरथ पुत्रनइ राज देई, ऋषिदत्ता भार्या-सहित राजाइ दीक्षा लीधी । पछइ विहार करतां, खड्ग-धारा-समान चारित्रि पालतां, महिलपुरि आव्या । तिहां संपूर्ण कर्म उन्मूली, केवल-ज्ञान पामी, बेहू मोक्षि पहुतां ।

इति श्री-शीलोपदेशमाला-त्रालाविबोधे श्री-ऋषिदत्ता-महासती-कथा ॥२९॥

*

हिवइ दवदंतीनी कथा कहइ -

[३०. दवदंतीनी कथा]

ईणइ जंबूद्वीपि भरतक्षेत्रि अष्टापद-समीपि संगमपुर नगर । तिहां मम्मण राजा वीरमती भार्या-सहित सुखिइं राज करइ । अन्यदा प्रिया-सहित राजा आहेडा-भणी नगर-बाहिरि नीकलिउ । तिसिइं संघात-साथइ महात्मा एक मल-मलिन-गात्र आवतउ देखी मन-माहि अपशुकन मानतउ राजाइं महात्मा खली राखिउ, संघात-हुंतउ चूकविउ । बार घडी-ताइं संतापी पछइ दया-परिणाम ऊपनइं, राजाइं महात्मा पृछिउ, ‘किहां हुंतउ तू आविउ ? किहां जाएसि ?’ तिवारइं मुनि कहइ, ‘हुं रोहीतकनगर-हुंतउ आविउ । पणि अष्टापदि बिब नमस्करिवा-भणी जाउं छउं । ते हुं तुम्हे हिवडां संघात-हुंतउ विछोहिउ ।’ इम वात करतां राजाराणीए दुःस्वप्ननी परिइं कोप मूकिउ । पछइ ते महात्मा-नइ भातपाणीइं करी संपूर्ण भक्ति कीधी । तिसिइं महात्माइं ज्ञानरूप धर्म-ऊषध कर्म-रोगनी चिकित्सा-भणी आपिउं । पछइ महात्मा अष्टापद पहुतउ ।

हिवइ ते बिहुइ महात्माना संसर्ग-लगइ श्रावकउं धर्म तिम पालिवा लगां, जिम रांक द्रव्यनइ पालइ । अन्यदा वीरमतीनइ जिनधर्मनी गादी स्थिरता करिवा-भणी शासन-देवताइं अष्टापद तीर्थ देखाडिउं । तिसिइं तिहां वीरमतीइं, अष्टापद-ऊपरि शाश्वती प्रतिमाइं जे देवता पूजइं अर्चइं छइं ते देखी परम आनंद घरती चउवीस इ जिननी प्रतिमा नमस्करी, विद्याधरीनी परिइं आपणइ नगरि पाछी आवी । पछइ जिन-जिन-प्रति वीस-वीस आविल करी रत्नमइं चउवीस तिलक कराव्या । पछइ सपरिवार अष्टापद-पर्वति जई स्नात्र-महोत्सव-पूर्वक चउवीस इ तीर्थकरनइं चउवीस इ तिलक दीधां । भावपूर्वक वली चारण-श्रमण महात्मा तिहां आविआ हुंता, तेहनइं दान देई, महा-भक्तिपूर्वक नाचो, गीत गाई, घरि आवी । हिवइ बिहुंनइ डील इ जूजूआं पणि जीव एक जि । इम धर्म-कर्म करतां समाधि-मरण पामी, बेहू देवलोकि देव-देवी हूआं । तिहां-हुंतउ मम्मणनउ जीव चिवी, ईणइ जंबूद्वीपि, भरतक्षेत्रि, बहुली-देशि, पोतनपुरि नगरि, घम्मिल्ल नामिइं आभारनी भार्या रेणुका, तेहनी कूखिइं, घन एहवइं नामिइ पुत्र हूउ । अनइ वीरमतीनउ जीव देवलोक-तु चिवी धूसरी एहवइ नामि घननी भार्या हई ।

हिवइ धन अरण्य-माहि भईसि चारइ । काई ? आभीरनइ कुलि मूलगी एह जि वृत्ति, जे भईसि चारीइ । इसिइं अन्यदा वर्षाकाल आविउ । गाढउ कादम हूउ । भईसि क्रौंकार करिवा लागी । एहवइ धन चारिवा-भणी वरसतइ मेघि भईसिनइ लेई, माथइ छत्रडी घरी, नीकलिउ । पछइ महा-अटवी-माहि भईसिनइं चारतां महात्मा एक प्रतिमाइं रहिउ दीठउ । पणि एक जि पग भूमिकाइं लागउ छइ । अनइ उपवासि करी महा-कृश छइ । वली ताढिइं करी कांपतउ, वृक्षनी परिइं धूजतउ छइ । एहवउ ते मुनि देखी धननइ दया ऊपनीइ आपणी छत्रडी महात्माना माथा-ऊपरी महा-भक्तिभावना-सहित घरी रहिउ । पणि न ते धन थाकउ, न ते मेघ वरसतउ रहिउ । इम घणा प्रहर वृष्टि करी मेघ रहिउ । तेतजइं महातमाइं काउस्सग पारिउ । पछइ धन प्रणाम करी महात्मानइं पग चांपिवा लागउ । हाथ जोडी कहिवा लागउ, 'अहो मुनि ! ए काल तु विषम, अनइ पृथ्वी कर्दम-बहुल हुई । तु आज तुम्हे किहां-हूंता आव्या ? अनइ किहां जासिउ ?' तिवारइं मुनि कहइ, 'हूं पांडुदेस-थरुउ आविउ अनइ गुरुनइ वांदिवा-भणी लंकाइ जाइसु । पणि जातां ए वरसालउ आविउ, तु मुनिनइ वरसतइ मेघइ जावउं नावइ । तेह-भणी मइ नीम लीधउ- जां ए मेह वरसिसइ, तां किही नहो जाउं । इम चीतवी इहां जि रहिउ । तु आज मेहनइ वरसतां सात दिन थया । ए अभिग्रह हिवडां पहुतु । तु हिवइ हूं किहां एक वसि-मिहि जई रहिसु ।' तिवारइं धन कहिवा लागउ, 'माहरइ भईसउ छइ, तिणि चडउ, जिम कादमनउ उपद्रव न हुइ ।' तिसिइं मुनि कहइ, महात्मा भईसइ न चडइ । परनइं जिम पीड हुइ तिम न करइं । महात्मा पाला जि चालइं ।' इम कहितउ ते मुनि धन-नइ साथिइं नगरनइ परसिरि आविउ । तेतलइ धन कहइ, 'अहो मुनि ! जां हूं भईसि दोहउं, तां पडखउ ।' इम कही धन घरि आवी भईसि दोही, घडउ एक दूधिइं भरी, आपणपुं कन्य मानतउ, तिहां आवी महात्मानइं पारणउं कराविउं । पछइ वर्षानइ व्यतिक्रमि महात्मा पोतनपुरि आविउ । पछइ धन धूसरी-प्रिया-सहित श्रावकनउ धर्म सूधउं सम्यक्त्व-सहित पालइ । पछइ अवसरि चारित्र लेई, सात वरस दाक्षा पाली, मरण पामी, सुगानि जे दान दीधउं तेहनइ प्रमाणि, हैमवति क्षेत्रि बिन्हइ जीव युगलीयां हूयां । तिहां-हूंता मरी देवलोकि ऊपनां । वली तिहां-हूंतउ मम्मणनउ जीव चिची ईणइ भरतक्षेत्रि कोशलदेशि कोशलानगरीइं इक्ष्वाकु-कुलि निषध एहवइ नामि राजा अनइ सुंदरी भार्या, तेहनी कूखिइ नल एहवइ नामि पुत्र हूउ । अनइ कूवर लघु बांधव हूउ ।

इसिइं विदर्भदेशि कुंडिनपुरि भीमरथ राजा, पुष्पदंती-भार्या सहित, सुखिइं दिवस गमाडइ छइ । इसिइं पुष्पदंती पश्चिम-रात्रिइं सुख-शिय्याइं सूती सउणउं लही, राजानइ कहइ, 'स्वामी ! इम जाणउं वन-हूंतउ दावानलनउ प्रेरिउ स्वेत हस्ती एक माहरइ घरि आविउ ।' ए वात सांभली राजा कहइ, 'ए सउणानइ अनुसारी कोई पुण्याधिक जीव ताहरी कूखिइं अवतरिसिइ ।' पछइ पुष्पदंती अनेक धर्मकाज करइ । इम धर्म-कर्म करतां साद्वाष्ट्र नव मास गया । पछइ भलइ दिवसि पुत्री जन्मी । पिताइ पुत्रजन्मनी परिइं जन्म-महोत्सव कीधउ । पूर्व-कर्मनुभाव-लगी ते कन्यानइ भालि तिलक रत्न-समान ऊपनउं, जाणे सूर्य झलहलइ छइ । पछइ सूर्य-चंद्र-दर्शन कराव्यां, छठइ दिनि छट्टी जागी । हिवइ जे दावानल-हूंतउ स्वेत हस्ती घरि आवतउ

१. K. बार । २. K.P.L. ताहरइ ।

दीठउ तेह-भणी दवदंती नाम दीधउं । जे 'मित्रेयी माता तेही मधुर-वचने बोलावई । जिम जिम कुमरी रीखती, पगि नूपुर रमिझमि करती, हसती, खेलती चालइ, तिम तिम मावाप हर्षीइ । इम पुत्री वाधती, मावापनां मनोरथ पूरवती, आठ वरसनी हुई । तेतलइ माता-पिताए कलाचार्य-समीपि भणिवा मूंकी । पणि थोडे दिहाडे सर्व शास्त्र भण्यां । साक्षात्कारि सरस्वतीनी परिइं शास्त्र जाणिवा लागी । गुरु नाममात्र जि हूया । तिसिइं कलाचार्यिइं दवदंती आणी राजानइं दीधी । तिवारइं राजाईं दवदंतीनी विद्या देखी, एक लाख सोनउं आचार्यनइं देई कलाचार्य विसर्जिउ ।

पछइ निर्वृत्ति-देवताइं दवदंतीनुं पुण्य देखी सुवर्णमइ श्री-शांतिनाथनी प्रतिमा आपी । वली इम कहिउं ज, 'ए भाविउ सोलमउ तीर्थकर होसिइ । ए प्रतिमा तई सदाइ पूजिवी ।' कही देवता अदृश्य हुई । पछइ दवदंती घरनइं देवालइ प्रतिमा मूंकी, सदाइ पूजइ । क्रमिइं दवदंतीइं यौवनपणउं पामिउं । इसिइं मागप अनुरूप वरनी चिंता करतां जि पुत्री अठार वर-सनी हुई । तेतलइं प्रधाने राजा वीनविउ, 'स्वामी ! स्वयंवरा-मंडप मंडावीइ । तिहां पुत्री आफणीई^१ वर ऊलखी लेसिइ ।' पछइ राजाई स्वयंवरा-मंडप मंडाविउ । हिवइ गामि गामि दूत मोकली राजाना कुमार टेडाव्या । दूते निषधराजा बोलाविउ । निषधराजा पणि नल-कूबर-पुत्रे परिवरिउ आविउ । पछइ भोमरथ राजाईं आगता-स्वागत करी, आवासे सर्व राजा ऊतारिया । तिसिइं नल देखी सर्व राजा अदेखाई करिवा लागी ।

हिवइ भीमराजाईं सयंवरा-मंडप मंडाविउ । हेममय सिंहासन मंडाव्यां । जेहवी सौधमें^२ द्रनी सभा हुइ, एहवी कीधी । विचालइ स्तंभ मांडिउ । तीणइ सर्व-भूषण-भूषित पूतली करी मांडी, जाणे देवांगना छइ । जे पाधरा राजा छइं, ते चींतवइं, अग्हे ए जोवा इ नही लहउं ।' इसिइ प्रभाति सर्व राजेंद्र सिंहासने आवी बइठा । निषधराजा पणि पुत्रे परिवरिउ आवी बइठउ । एहवइ दवदंती उदार स्फार शृंगार करी, स्वेत वस्त्र पहिरी, सभा-माहि आवी । पणि आगलि प्रतिहारिणी हाथि सोनानी कांब लेईं सर्व राजानां नाम नइ गुण प्रगट करती कहइ, 'हे स्वामिनि ! ए मगधदेसनउ अधिरति चंद्रकीर्ति । ए अंगदेसनउ अचिपति भीमराजा । ए कोशलदेशनउ निषध राजा । ए नल-कूबर तेहना पुत्र ।' इम नाम लेतां नलनइ विषइ दवदंती-नउं मन गयउं, अंगि रोमंच ऊपनउ । तिवारइं नलनइं कंठि वरमाला दवदंतीइ मूंकी ।

तेतलइ कृष्णराज खड्ड लेईं कहइ, 'रे नल ! तूं कन्या मूंकि । मुझ-छतां कउण कन्या परिणी सकइ ?' तिवारइं नल अनइ कृष्णराजनइ माहोमाहि युद्ध होतां मनुष्यना संहार थातां देखी दवदंतीइं अवश्रावणा कीधी, 'जउ हूं अहंतनी भक्त छउं, तउ शासन-देवता ! नलनइ जय हु ।' इम कही पाणीनी छांट नांखी । तेतलइ कृष्णराजानउं खांडउं पडिउं । पछइ कृष्णराजाईं नल प्रण-मिउ । तिहां नलिइं जैत्र-पदवी पामी । तिवारइं सर्व राजेंद्र हर्षिया । पछइ भलइ दिवसि पाणि-ग्रहण-महोत्सव हूउ । तिहां हाथ-मेल्हावणीइ भीमराजाईं अनेक धन, कनक, अस्व, हस्ती दीघां । पछइ भीमरथ राजानइ पूछी निषधराजा पुत्रवधू-सहित कोशल-भणी चालिउ । तिसिइं भीमराजा पुत्रीनइ सीख दिइ, 'वरिष ! व्यसने कष्टिइ पडिइ भर्तारनउ केडउ न मूंकिवउ ।' इम सीख देई भीमराजा पाळउ^३ वलिउ । पछइ दवदंती पितानी सीख मन-माह धरती, नलनइ रथि बइठी । रथ आघउ चालिउ ।

१. K. मंत्रेइ । २. P. आपहणी Pu. आफहणी L. आफणी । ३. Pu. P. वलयउ ।

हिवइ नरु-दवदंती मार्गि अनेक वृक्षनां कउतिग जोतां, रथ उन्मार्गि चालिवा लागउ । इम मार्गि चालतां अंधकार प्रकट हूउ । तिसिइ लोक चाली न सकई, उरई-परई पडिवा लागी । एहवइ नलि दवदंतीनइ कहिउं, 'हे प्रिये ! निद्रा म करि, तिलक प्रकट करि ।' तिवारई दवदंती रथनइ अग्रि जेतलइ बइठी, तेतलइ तिलक सूर्यी परिई उद्योत करिवा लागउं । पछइ सर्व लोक सुखिई चालिवा लागी । इम चालतां नलि मुनि एक प्रतिमाई रहिउ दीठउ । तिवारई नल पितानइ कहइ, 'तातपाद ! अजूआलानइ योगिइ महात्मा एक दीसइ छइ । तु मार्गनउ कांई फल लीजइ । ए महात्मानइ काउवगि रहतां जे गंधहस्तीइ डील घसिउं छइ, तेहनइ गंधिइ भमरा संतावई छइ । ते परीसह मुनि सहइ छइ ।' ए वात सांभली निषधराजा पुत्र-सहित तिहां जई, मुनिनइ प्रणाम करी, सर्व उपद्रव निवारी, उपदेश सांभली (?लइ) । पछइ नल मुनिनइ पूछइ, 'ए दवदंतीना तिलकनउं एवडउं सिउं तेज ?' तिवारइ मुनि कहइ, 'जे चउवीस तीर्थकरनइ तिलक दीघां हूंतां, तेहनउं ए फल । अजो घणा प्रकार होसिई ।' इम सांभली मुनि वांदी आघा चाल्या । पंथ अवगाही आपणि नगरि आव्या । पछइ निषधिइ नलनइ राज दीघउं, अनइ कूबरनइ युवराज-पदवो देई आपणइ चारित्र लीघउं । तिवार-पछी नलराजा आपणी प्रजानइ पालइ ।

इसिई अन्यदा नलराजा प्रधाननइ पूछइ, 'माहरइ पिताइ केतली भूमिका साधी हूंती ?' तिवारइ प्रधान कहइ, 'पिता-थकी तुम्हे घणी मुंई साधी । पणि इहां-थकी वीस इ जोयण ऊपरि तक्षशिला नगरी, तेहनउ अधिपति कदंबराजा छइ, ते तुम्हारी आज्ञा न पालइ ।' ए वात सांभली नलराजाइ कटक करी, तक्षशिलाइ जई, नगर वंटिउं । एहवइ कदंबराजा सामुहु नीकलीउ । तिवारइ नलि कहिउं, 'जे एवडां मनुष्यानउ क्षय कीजइ, ते कांइ? आवि, आपणपे बेहू युद्ध करीइ ।' कदंबि ए वचन मानिउं । पछइ बिहुनइ युद्ध करतां कदंबि हारिउं । तिवारइ कदंबि दीक्षा लीधी । पछइ नलराजा कदंबना पुत्रनइ राज देई आपणइ घरि आविउ । त्रिणि खंड साधी सुखिइ रहइ छइ ।

इसिइ कूबर राज्यनी वांछा करतउ शाकिनीनी परिइ नलराजानां छिद्र जोइ । पणि नलराजा तु सरल । हिवइ एकदा कूबर दुष्ट स्वभाव-लगी सारि-पासा आणी नलनइ कहइ, 'वांधव ! आवउ, आपणपे जूए खेलीइ ।' पछइ नल नइ कूबर बेहू रमिवा लागी । किवारइ नल जीपइ, किवारइ कूबर जीपइ । इम करतां दैवना योग-लगइ नल हारिवा लागउ, अनइ कूबर जीपवा लागउ । गाम, नगर, देस, भंडार, कोठार, अश्व, गज, रथ, सर्व हारइ, अनइ कूबर जीपइ । तिसिई लोक हाहाकार करिवा लागी, 'स्वामिन् ! ए व्यसन मूकउ । ईणइ व्यसनि घणा लोक क्षयि गया छई ।' तु ही नल पाछउ उइटइ नही । तिसिइ दवदंती आवीनइ कहइ, 'स्वामी ! ए द्यूत-क्रीडा मूकि । वरि आपणउं राज भाईनइ आपहणी दिइ । पणि जे हारीनइ दीजइ, ते शोभइ नही ।' जिम दसमी अवस्थाई हस्तौद्र कांइ चेषइ-वेयइ नही, तिम ते नलराजा कांइ चेषइ-वेयइ नही । पछइ दवदंती-सहित अंतःपुर पणि हारिउं । तिवारइ कूबर नलनइ कहइ, 'ए तु मइ सर्व जीतउं । हिव माहरी मुंई छांडि । तुझनइ बापिइ राज दीघउं हूंतउं, मुझनइ परमेसरि दीघउं ।' ए वचन सांभली नलराजा राज्य-रिद्धि सर्व छांडी, एक पहिरणउं पहिरी, नीकलिउ । तिसिइ दवदंती पणि केडिइ नीकली । तिवारइ कूबर कहइ, 'मइ तूं जूवटइ जीती छइ । तूं म जाएसि ।' तेतलइ अमात्य कहइ, 'कूबर ! तूं वरांसीइ छइ । ए सती परपुरुषनी छाया पणि न सहइ । वली वडा भाईनी पत्नी माता-समान गणीइ । हिव जु तूं रूडइ मूकइ तु रूडउं नहोतरि ए सती भस्म करिसि । सतीनइ कांइ असाध्य नथी । एह-भणी रथ एक सई बलयुक्त सारथी-सहित दवदंतीनइ आपि ।'

तिवारई नल कहइ, 'मइ जु भरतार्ध छांडिउं, तु वली ईणइ रथि सिउं कीजइ ?' इम कही दवदंती-सहित नल चालिउ । तिसिइ प्रधान वीनबइ, 'स्वामी ! दवदंती रथ-विण पाली चाली नही सकइ, तेह-भणी कृपा करउ । एतलउ बोल मानउ ।' पछइ नल रथ लेई चालिउ ।

तिसिइ चालतां मार्गि पांच सइं हाथनउ थांभउ एक दीठउ । ते थांभउ एकणि हाथि केलिनी परिइ लेई वली थापिउ तीणई थानकि । तेहवइ ऋषि एक आविउ । तीणइ कहिउं, 'वली इहां नलराजा राज्य पामिसिइ ।' इम वात सांभलो नल-दवदंती नगरी-बाहरि नीकली कहइ, 'हिवइ केही दिसिइ जईसिइ ?' तिवारइ दवदंती कहइ, 'स्वामी ! कुंडिनपुरइ जईइ, जिहां माहरउ पिता छइ ।' तिवारई नलि कुंडिनपुर-भणी रथ खेडिउ । पछइ मार्ग उल्लेखतां महा अटवी-माहि रथ पडिउ । तिसिइ गमे गमे भील आव्या । एहवइ नल रथ-हुंतु ऊतरी, खड्ग लेई, सामुहु थाइवा लागउ । तेतलइ दवदंतीइ कहिउं, 'हे नाथ ! शीआलीआ-ऊपरि ताहरउ सिउ आक्षेप ?' इम कहती दवदंती हूंकारउ मूकइ । जे जे हूंकारा सांभलइ, ते ते अचेत थई भुंइ पडइ । पछइ भीले पलायन कीधउं । हिवइ जे रथ अलगउ मूंकिउ हुंतु, ते रथ बीजे भीले लीधउ । पछइ नल-दवदंती पाला चालिवा लाग ।

इम चालतां मार्गि जातां थाकां । किहां एक वृक्ष-तलइ जइ बइटां । तिहां नल केलिने पत्रे करी दवदंतीनइ वाय घातिवा लागउ । दवदंती पणि नलना पग चांभइ छइ । एहवइ दवदंती तृषाक्रांत हुई । तेतलइ नलि कमलने दले करी जल आणी पायउं, सुस्ती कीधी । तिवारइ दवदंती पूछइ, 'अजी अटवी केतली थाकइ ?' नल कहइ, 'सउ जोयण-माहि अजी पांच जि जोयण आव्या छउं ।' इम वात करतां सूर्य आथमिउ । पछइ अशोकवृक्षना पल्लव लेई साथ-रउ कीधउ । तिहां दवदंती सूती । एहवइ गाइनउ शब्द सांभली, वसतु तिवारइ जाणी, नलि कहिउं, 'इहां कोई तापसाश्रम घटइ ।' तुही दवदंती ऊठी न सकइ । नलि कहिउं, 'हूं पाहरी छउं । तूं सुखिइं निद्रा करि ।' पछइ दवदंतीनइ नीद्र आवी । एहवइ नल चींतवइ, 'जे कष्टि आविइ सुसरानइ शरणि जाइ, ते अधम । एह-भणी जु दवदंती वापनइ घरि जाइ, तु हूं भावइ तिहां जाउ । अथवा ए दवदंतीनइ शीलनइ प्रमाणि कांइ उपद्रव नही ऊपजइ ।' इम चींतवी वज्र सरीखउं कठिन चित्त करी, छुरीइ करी जांघ विदारी, रुधिर काटी, वस्त्रनइ छेहडइ एहवा अक्षर लिख्या जु, 'ए वड-तलइ वि बाट छइ । तिहां डाबी वाट पिताना घर-भणी जासिइ, अनइ जिमणी वाट सुसराना घर-भणी जासिइ । हिवइ जिहां ताहरइ विचारि आवइ, तिहां तूं जाए ।' एहवा अक्षर लिखीनइ नल मउडइ-सिउं निकलिवा लागउ । तिवारइ आपणा जीवनइ कहइ, 'अरे जीव ! तूं चांडालनी परिइं निर्दय । कांइ ? जे ए अबलानइ मूकी जाइ छइ ।' वली विमासइ, 'जे अर्धउं वस्त्र पहिरिउं छइ, अर्धउ दवदंतीनइ बिछाहिउं छइ, ते किम खांचि लिउं ?' इम चींतवतउ वली कठिन चित्त करी, छुरिइ करी वस्त्र कापिउं । वली चींत-बइ, 'ए हाथनइ धिकार हु, जे वस्त्र कापतां हाथ वहिउ । तु अरे जिमणा हाथ ! एतली दया इ न ऊपनी ?' इत्यादि अनेक संकट-विकल्प चींतवी नोकलिउ । तिसिइं आवेरउ जई वली नल चींतविवा लागउ जु, 'हूं आपणउं मुख किम देखाडिसु ?' इमिउं कहितउ वली वली पाछउं जोतउ, वली दैवतइ उल्लेख दिइ, 'अरे दैव ! अरे विधि ! तइं ए सर्व-गुणशालिनी दवदंती कांइ नीपाइ ? अनइ जु नीगईं तु एवडा दुख-माहि कांइ घाती ? तु अहो वन देवताउ ! ए बल्लभा तुम्हनइ भलावी छइ । तिम करिब्यो जिम एहनइ कष्ट नावइ ।' इत्यादि विलाप करतउ

पाछुं जेतउ तां गयउ जां आडां वृक्ष आव्यां । घणी भूमिका जई वली चीतवइ, 'रखे एहनइ कोई वनेचर जीव संतावइ।' इम चीतवी वनलतानइ अतरालि जेतउ आत्मानइ कहइ, 'अरे नल ! जे तू एकली निराधार प्रिया वन माहि सूती मूकीनइ जाई छइ, तु तू शत-खंड कांइ नही थातउ ?' इम जि विलाप करतां प्रभात हूउ ।

जेतलइ नल आघउ चालिउ तेतलइ सूर्यनइ उदयि वली सिउं देखइ ? महांत एक दावानल आगलि लागउ दीठउ । ते-माहि अनेक वनेचर जीवना आक्रन्द सांभलिवा लागउ । आघेरउ जु जाइ तु मनुष्यनी भाषाई इसिउं सांभलिवा लागउ जु, 'अहो इक्ष्वाकु-कुलमंडन नल ! मुझनइ बलतां राखी राखि ।' इम साप एक मनुष्य-भाषाई बोलतउ दंठउ । तिवारइ नल चीतवइ, 'ए साप माहरउं नाम किम जाणइ ? अथवा मनुष्यना भाषाई साप किम बोलइ ?' इम नलनइ विमासतां वलतुं साप बोलिउ, 'अहो, उत्तम ! पूर्विलइ भवि हूं मनुष्य हूंतउ । ते अभ्यास-लगइ मनुष्य-भाषाई बोलउं छउं । तउ वली मुझनइ अवधिज्ञान छइ, तीणइ करी सर्व जगत्रयनी वात जाणउं । पणि हिवडां मुझनइ ए आपदा-तु राखि ।' पछइ नलि आपणउं वस्त्र मूंकी, जिम कूवा-हूंतउं पाणी काढीइ, तिम ते साप आगि-हूंतउ काढउ । तिवारइ जि तीणइ सापि ते नल डसिउ । तिम जि नलि साप भुंइं लांखीनइ कहिउं, 'अहो सर्प ! तईं भलउं न कोधउं ।' तेतलइं विष डील-माहि संकमिउं । नल कूवडउ अनइ कुरूप हुउ । पछइ नल चीतवइ, 'हिव दीक्षा लेई आपणउं काज साधउं ।' इसिइ साप दिव्यमूर्ति हुई कहिवा लागउ, 'वत्स नल ! तुं कांइ असमाधि करइ ? हूं तु ताहरउ पिता निषध नामि, दीक्षानइ प्रमाणि ब्रह्म-देवलोकि देवता हूउ छउं । ते हूं आज तुझनइ आपदा देखी इहां आविउ । हिव तुं विषाद म करि । ईणइ रूपिइं तुझनइ वइरी कांई पीडा नही करइ । अजी तु राजा हुई भरतार्थ भोगवेसि । तुझनइ दीक्षानु अवसर आपहणी हूं कहिसु । हिव ए श्रीफळ-बीलउं लइ, ए करंडी लइ, पणि आपणा जीवितव्यनी परिइं यतिनइ राखे । अनइ जिवारइ आपणउं मूलगउं रूप करिवा हीडइ, तिवारइ ए फल भांजी, वस्त्र-युगल काढी, अनइ ए करंडो-माहि-थकां आभरण काढी पहिरजे । एतलइ मूलगउं रूप पामिसि ।' इम कहिइ हूंतइ वली नल पूछइ, 'तुम्हारी वहु मइ जिहां मूकी हूंती, तिहां जि छइ अथवा अनेथि गई ?' तिवारइ देवताइं दवदंतीनउ सर्व वृत्तांत कही, वली नलनइ कहइ, 'ए वन-माहित् एकलउ कांइ भमइ ? जिहां ताहरी मनसा हुइ, तिहां मूकउं ।' वलतुं नल कहइ, 'मुझनइ सुंसुमारपुरि लेई मूकउ ।' पछइ देवताइं तदकाल नल तिहां लेई मूकिउ ।

तिहां श्री-नमिनाथनउ नगर-बाहिरि देह-उं छइ, तेह-माहि जई नल देव वांदिवा लागउ ! तिवारइ देवता अदृश्य हूउ । देव जुहारी कूवडउ नगर-भणी जेतलइ नीकलिउ तेतलइ नगर-माहि कोलाहल सांभलिउ । तिसिइं कुमार च तवइ, 'ए किसिउ कोलाहल ?' तेतलइ घाइ सिउं प्रलयकाल सरीखउ हाथीउ एक प्रकट हूउ । पणि ते हाथीउ मनुष्यना लक्षनइ हणतउ, उपद्रव करतउ हाटनी श्रेणि पाडतउ, मनुष्यनी कोडि परिवरिउ, एहवउ चहुटा-माहि नीकलिउ । तेतलइ दधिपर्ण राजा ऊचउ हाथ करी कहिवा लागउ, 'अहो लोको ! जि को ए हाथीनइ वशि करिसिइ, तेहनइ हूं सर्व संपदा आपिसु ।' ए बात सांभली नल राजा हाथीआ-सामुहउ धायउ । तिसिइं लोक कहइं, 'अरे कुब्ज ! म मरि, म मरि । हाथी महा दुष्ट छइ ।' इम वारतां जि नलि हाथी हाकिउ, 'अरे पापी हस्ती ! बापडा लोकनइ कांइ संतापइ ? हूं तु आगलि ऊंभउ छउं । तू आवि ।' तेतलइ हाथीउ सर्व लोक मूकी कूवडा नल-भणी आविउ । तिवारइं नलि अनेक किरण-अंगमोटने करी हाथीउ तिम खेदिउ जिम हाथीउ थाकउ । तेतलइ नलि आपणउं वस्त्र लांखिउं । हाथीउ रीस-लगइ दंतूसल वस्त्र-भणी खोइवा लागउ । एहवइ

१. C. Pu. खोवा, K. क्षोभिवा ।

कुब्ज-रूपि नल किरण देई हाथी-ऊगरि चडिउ । ए स्वरूप दधिपर्ण-राजाई देखी मन-माहि चीतविउ, 'ए कोई असामान्य पुरुष ।' इम चीतवी आपणा कंठनी रत्नमाला नलनइ गलइ घाती । तिवारइ नल हाथीइ बइसी, आलान-स्तंभि आणी, बांधिउ । पछइ दधिपर्ण पट्टकूठ, सर्व आभरण देई बहुमानपूर्वक जाति, कुल, वंश, सर्व पूछिवा लागउ । तिवारइ कुब्ज कहइ, 'जन्मभूमि कोशलानगरी । अनइ हूं ते नल-राजानउ सूआर । ते नलनी संगति-लगइ सर्व कला जाणउं । वली सूर्य पाक रसवती नल जाणतउ कि (!) हूं जाणउं । हिव ते नलराजाई द्यूतक्रीडा करतां राजरिद्धि सर्व हारिउं, अनइ पापीइ कूबरि जीतउं । पछइ तिणि कूबरि नल दमयंती बाहरि काढयां । ते सांप्रत न जाणीइ किहां गयां ?' ए वात सांभली दधिपर्ण-राजा नलना गुण स्मरी स्मरी, नलनां प्रेतकार्य करी, असमाधि करिवा लागउ ।

हिव अन्यदा दधिपर्ण राजा ते सूआरनइ प्रार्थना करइ, 'अहो ! एक वार सूर्यपाक-रसवती नीपाइ ।' तिवारइ सूआरि सूर्यपाक-रसवती करी, राजा सपरिवारि जिमाडिउ । पछइ राजा संतुष्ट वर्तमान हूंतउ ते कूबडा नलनइ पांच सई ग्राम अनइ एक लाख टंका एतलुं देवा लागउ । पणि ते नल ग्राम न लिइ । पछइ खरच-भणी एक लाख द्रव्य लीधउं । वली राजाई कहिउं, 'जि कांई ताहरइ जोईइ, ते कहि ।' तिवारइ कुब्ज कहइ, 'तुम्हे राज पालतां उछउं कांई नथी । पणि देस-माहि सघलइ मदिरा, द्यूतक्रीडा, आहेडउ - ए सहू निवारउ ।' तिवारइ राजाई 'तह त्ति' करी कुब्जनउं वचन मानिउं । इम कुब्ज-रूपि नल सुखिइ रहइ छइ ।

एहवइ अनेरइ दिवसि तलावनइ कांठइ ते कूबडउ जई बइठउ । तिसिइ कोई एक देसां-तरी ब्राह्मण आवी कुब्ज-कन्हइ बइठउ । तिहां कूबडनउं सर्वांग रूप देखी गोष्टि करतां अंतरालि तीणइ बि श्लोक पढ्या । यतः-

अनार्याणामलज्जानां दुर्जुद्धीनां हतात्मनां ।

रेखां मन्ये नलस्यैव यः सुप्तामत्यजत् प्रियां ॥१॥

विश्रग्धां वल्लभां स्निग्धां सुप्तामेकाकिनीं वने ।

त्यक्तुकामोऽपि जातः किं तत्रैव हि न भस्मसात् ॥२॥

गीत-माहि एहवउं सांभली कुब्ज कहइ, 'तईं भलउं गीत गायउं । पणि कहि, तूं कउण ? किहां-हूंनउ आविउ ? अनइ किहां ए नलनी वात सांभली ?' इम पूछिउ हूंतउ कहइ, 'माहरउ नाम कुसलउ, अनइ कुंडिनपुर-हूंतउ आविउ । तिहां मईं ए नलनी कथा सांभली ।' तिवारइ विकुश्वर-नेत्र हूंतउ कुब्ज वली पूछिवा लागउ, 'अहो ! जिम तईं वात सांभली छइ, तिम मुझ-आगलि वात सर्व कहि ।' तु ब्राह्मण कहइ, 'सांभलि, जिवारइ नल दवदंती सूती मूकीनइ गयउ, तिवारइ दवदंतीइ सउणउं दीठउं, 'जाणइ - हूं आंनइ चडी छउं, आंनवा खावानी वांछाइ । जेतलइ हाथ घातउं तेतलइ हाथीइ आवी आंनउ उन्मूलिउ, अनइ हूं भुंई पडी । इम सउणउं लही जेतलइ प्रभाति जागी, तेतलइ भर्तार आगलि न देखइ । पछइ चउ-पखेर जोवा लागी, तुही न देखइ । तिवारइ चीतवइ, 'ए विधात्रा अजी मुझनइ सिउं करिसिइ, जे एहवी अवस्थाई भर्तारनइ न देखउं ? अथवा मुख घोवा-भणी तलावि गयउ हुमिइं । अथवा सौभाग्यनिधि पति कीणी विद्याधरीइ अवहरिउ घटइ । अथवा हासा-लगइ वन-माहि लुकी रडिउ घटइ ।' इम चीतवती दवदंती वृक्ष-वृक्ष-प्रतिइं जोइवा लागी । पणि किहां नलनइ न देखइ । तिवारइ विलाप करती कहइ, 'ते वृक्ष, ते पर्वत, ते भूमि दीसइ, पणि एक नल न दीसइ ।' पछइ सउणानउ अर्थ चीतारिवा लागी, 'जे सहकार दीठउ, ते नल । जे पुष्पफल, ते राज । अनइ जे

फलनउ स्वाद, ते राज्य-मुख । जे भमरा, ते परिवार । अनइ हाथीइ जे सहकार उन्पूलिउ, ते दैविइ नल राज्य-हूंतउ काठिउ । अनइ जे वृक्ष-हूंती पडी, ते जाणे नल-हूंती हूं अलगी हई । तु ईणइ सउणइ मुझनइ नल दोहिलउ मिलिसिइ ।' इम सउणानउ अर्थे विचारी पछइ तिम रोवा लागी, जिम वृक्षनइ पनि रुदन आविवा लागउं ।

वली विलाप करती कहइ, 'हे नाथ ! हे स्वामी ! मुझनइ मूकी तूं किहां गयउ ? हूं तु मुझनइ कांई भार न करती, कांचली जिम सापनइ भार न करइ तिम । अथवा तूं जु वन-माहि लुकी रहिउ छइ, तु ए हासउं शोभतउं नथी । अथवा हूं वनदेवतानइ प्रार्थना करउं छउं जउ, मुझनइ नल देखाडउ । अथवा वली पृथ्वी ! तूं त्रि-खंड था, जिम हूं माहि पइसु ।' इम भरतारनइ चींतवती, अटवी-माहि सूनइ मनि फिरती हूँती, आपणइ वस्त्र अक्षर लिख्या दीठा । ते देखी हर्षित हूँती वाचिवा लागी । पछइ मन-माहि चींतवइ, 'तां हूं नलनां मन-माहि हूं । आपणपे गयउ, पनि मुझनइ आदेस देई गयउ । तु हिव हूं ए वडनइ अहिनाणि पितानइ घरि जाउं । जिणि कारणि, पति-रहित स्त्रीनइ पिता जि शरण ।' इम विमासी नउकार स्मरती पिताना घर-भणी चाली । मार्गि जातां अनेक डाम खूनइं छई, तिणि करी लोही नीकलइ । वली मार्गनउ श्रम, तिणि करी परिस्वेद ऊरजइ छइ । पनि तेहना शीलनइ प्रमाणि तेहवा इ वन-माहि महा हिंसक जीव ते साम्हा सखाईआ हूआ ।

इम जातां आगलि संघात एक दीठउ । ते संघात देखी दवदंतीनइ समाधि ऊपनी । एहवइ भीले आवी संघात ग्रहिउ, जिम विषय कामीनइ ग्रइइ । तिवारइ सती दवदंती ऊचइ सादि भीलनइ कहइ, 'अरे भीले ! जाउ जाउ ।' तु ही संघातना लोक बीहवा लागी । तिसिइ भील संघात लूसिवा-भणी धाया । तेतलइ सती कहइ, 'अहो लोको ! म बीहउ । ए संघात मइं राखिउ । ते कउण छइ, जे तुम्ह-साम्हुं जोई सकइ ?' इम कही जेतलइ हूँकारउ मूँकिउ, तेतलइ ते चोर सर्व नासी गया । जिम जांगुली-मंत्र-गुणिइ साप नासइ, तिम ते भील नाठा । पछइ संघातनउ अधिपति सपरिवार आवी, हाथ जोडी, सती-आगलि ऊभउ रही कहइ, 'मात ! आज तई जीवदान दीघउं । तु तूं कउण ? ए वन-माहि तूं एकली कांई भमइ ? आज अम्हारा पुण्य-लगइ तूं इहां आवी ।' तिवारइ वलतूं दवदंती कहइ 'नल-राजाइ चूत-व्यसनि करी राज हारिउं ।' इत्यादि सर्व वात कही । पछइ सार्थवाहि नलनी प्रिया जाणी, बहिन करी मानी । पछइ सार्थवाहि दवदंती तंगोटी माहि राखी । मुखिइं मार्गि उलंघिवा लागी ।

तेतइ वरसाळ आविउ । कादम-माहि गाडां खूचिवा लागीं । बलद हाली न सकइं । तिवारइ च्यारि मास संघात तिहां रहिउ । पछइ सती घणा कालनी स्थिति जाणी सार्थवाहनइ विण-कहिइ एकाकिनी नीकली । तिहां-हूँती जेतलइ आधी चाली, तेतलइ राक्षस एक सामुहउ आविउ । कहिवा लागउ, 'हूं घणा दिननउ भूखिउ छउं । आज तुझनइ खाइसु ।' तिवारइ सती बीहती इ हूँती धोरपणउं अवलंबीनइ कहिवा लागी, 'अहो राक्षस ! जु जीव जायउ. तु मरण छइ । पनि परस्त्रीनइ स्पर्शि तूं भस्म थाएंसि ।' इणि वचनि राक्षस हर्षिउ हूंउ कहइ, 'वच्छि ! तूठउ । भणि, सिउ उपगार करउं ?' तिवारइ सती कहइ, 'जु तूं देवता छइ, तु कहि, मुझनइ नल कहीइ मिलिसिइ ?' तिसिइं अवघिनइ बलि राक्षस कहइ, 'बारमइ वरिसि पितानइ घरि तुझनइ नल मिलिसइ ।' पछइ राक्षस कहइ, 'हे भद्रि ! जु कहइ, तु तुझ-इ क्षण एक-माहि पितानइ घरि लेई मूऊं ।' तिवारइ सती कहइ, 'तूँहनइ कल्याण हु । हूं परपुरुषनउ स्पर्श न करउं ।' इणि वचनि देवता प्रकट हुई, आपणउं रूप देखाडी, अदृश्य हूउ । हिव दवदंतीइ बार वरसनी अवधि जाणी पछइ एहवउ अभिग्रह कीघउ, 'जां भर्तार न मिलइ, तां-सीम रक्त-वस्त्र, तांबूऊ, भूषण, विलेपन, विगइ-एतलानु

सुन्ननइ नीम ।’ पछइ पर्वतनी गुफा-माहि श्री-शातिनाथनी माटीनी प्रतिमा करी, एकइ खूणइ मांडी । तिहां अनना कुसुम आणी सदा इ पूजइ । बिहु उपवासि पारणउं करइ, अनइ पारणइ फलाहार लिइ । नवकार गुणइ । एकली रहइ छइ ।

एहवइ ते सार्थवाह दवदंतीनइ अणदेखतउ, असमाधि करतउ, पगइ पगि केडिइं आविउ । तिहां गुफा-माहि देव-पूजा करती दवदंती देखी सार्थवाह पृछइ, ‘ए कउण प्रतिमा ?’ दवदंती कहइ, ‘ए श्री शातिनाथनी प्रतिमा ।’ इम आलाप-संलाप सांभली दूकडा तापस छइं ते आव्या । पछइ दवदंतीइ तेहवउ कांइ उपदेस मांडिउ, जिम वसंत सार्थवाह श्रावक हूउ । पछइ सर्व संघात तिहां आणी राखिउ । इसिइ तापसनइ आश्रमि महा-मेघवृष्टि होइवा लागी । तिणि करी तापस आकुला हूंता दवदंती-कन्हलि आव्या । तिवारइं दवदंतीइं मेघनइं कहिउ, ‘जु मइं जिन-धर्म सूधउ पालिउ छइ, तु मेघ म वरिसिजो ।’ इणि वचनि मेघ थंभाणउ । पछइ तापस धन-कनक आणी दिइ पणि सती न लिइ । तिहां तापसि जिनधर्म पडिवजिउ । पछइ वसंत सार्थ-वाहि तिहां महानगर वसाविउं । वली श्री-शातिनाथनउ प्रासाद कराविउ । सती दवदंतीइ पांच सइं तापस प्रतिबोध्या । तेह-भणी तापसपुर ए नाम हूउ ।

हिव अन्यदा यशोभद्रसूरि आचार्य तिहां आव्या । ते-कन्हलि विमलमति-कुलपतिइं दीक्षा लीधी । इसिइ पर्वत-ऊरि उद्योत दीठउ । तिहां एक देवता आवइ, एक जाइ । इम जयजया-रव देखी तापस, सार्थवाहना लोक, सर्व जाग्या । पछइ दवदंती तापस-वणिग-सहित पर्वति चडी । तिहां जु जोइ, तु सिंहकेसर मुनिनइ केवल-ज्ञान ऊपनउं छइ । एह-भणी देवता केवल-महिमा करइ छइं । पछइ सपरिवार दवदंतीइ ते केवली वादिउ । एहवइ यशोभद्र केवलीनु गुरु तिहां आविउ । ते पणि केवलीनइ वांदि आगलि बइठउ । तिसिइ सिंहकेसर-केवली धर्मोपदेश देवा लागउ । तिवारइं तापसे पूछिउं, ‘स्वामी ! दवदंतीइ जे मेह राखिउ, ते किम ?’ मुनि कहइ, ‘ए शीलनउं प्रमाण । अनइ जे संघात चोर-हंतु राखिउ, ते ही शीलनउं प्रमाण ।’ इम कहितां जि ते केवली मोक्षि पहुतउ । पछइं यशोभद्रसूरि कन्हलि दवदंतीइ आपणउं भवांतर पूछिउ । तिवारइ गुरे सर्व कहिउं । तिहां तापसे दीक्षा लीधी । पछइ सार्थपतिइं प्रासादनी प्रतिष्ठा करावी । इम दवदंतीइ सात-वरस-तांइ प्रभावना-पूजा कीधी ।

हिव अनेरइ दिवसि कोई गुफानइ बारणइ आवी कहइ, ‘हे दवदंति ! मइ तउ दूकडउ जि नल दीठउ, पणि माहरइ साथ जाइ छइ । तेह-भणी हूं नही पडखउं ।’ ए वात सांभली दवदंती हर्षित हूंती शब्द-केडिइं जि नीकली । आगलि जु घणी भुंइ गई, तु मनुष्यनइ न देखइ । कांइ ? ‘दैवो दुर्बलघातकः’ । दवदंती पछइ अरण्य-माहि पडी । तिवारइ वली बइसइ, वली ऊठइ, वली रुदन करइ, वली वल्लभनइ स्मरइ, वली चीतवइ, ‘किसिउं करउं ? किहां जाउं ?’ इम चीतवतां राखसी एक आवी कहइ, ‘हूं तुक्षनइ खाइसु ।’ तिवारइ दवदंती कहइ, ‘जउ मइं नल टाली बीजउ मनि करी प्रार्थिउ न हुइ, तउ राखसी ताहरउ प्रभाव जाउ ।’ तैतलइ राखसी अदृश्य हुई । पछइं दवदंती आधी चाली, पणि त्रिषाक्रांत हुई । एहवइ नदी एक जलि करी रहित दीठी । तिवारइ दवदंती कहइ, ‘जु मइ सूधउं समकित्व पालिउं छइ, तु सांप्रत पाणी प्रकट थाउ ।’ इम कही जेतलइ पाटू आहणी तैतलइ जल नीकलिउं । पछइ पाणी आश्वादी, आगलि जाती वड-तलइ जई बइठी । तिसिइ घनदेव सार्थवाह तिहां आविउ । तिणि ते सती दीठी । पछइ तेहनइ साथइ अचलपुरि आवी । हिवइ ते अचलपुरनइ परसरि वावि

एक छइ । तिहां तृषांक्रांत पाणी पीवा-भणी आवी । इसिइ पाणीहारि जाणइं जउ, 'ए जल-देवता छइ ।' पछइ जेतलइ वावि-माहि पइठी, तेतलइं दवदंतीनउं पग जलगोधाइं ग्रसिउ । तिवारइं जि त्रिणिण नवकार कहिया । तेहनइ प्रमाणि पग मूंकाणउ । पछइ दवदंती पाणी पीई वाविनी वरंडीइ आवी बइठी ।

हिवइ तीणइ नगरी ऋतुपर्ण राजा राज्य करइ छइ । अनइ चंद्रयशा भार्या । तेहनी दासी एक वाविइ पाणी भरिवा आवी । तिणि ते सती दीठी । तिणि दासीइ जई चंद्रयशा राणीनइ कहिउं । तिवारइ वलतुं चंद्रयशा कहइ, 'जा, ते स्त्री इहां आणि । जिम माहरी पुत्री चंद्रवती, तेहनइ बहिन हुसइ ।' इम कही दासी-गहिइं तेडावी, पुत्री करी मानी । पणि सगण कुणहइ न जाणिउं । इम एकदा चंद्रयशा कहइ, 'जेहवी दवदंती, तेहवी ए संभावीइ छइ । पणि ते नलनी पत्नी, इहां इम किम आवइ ?' वली ते स्त्री पूछी । तुही दवदंतीइ आपणउ वृत्तांत न कहिउ । पछइ चंद्रयशाइ पुत्री करी मानी । तिहां शत्रुकारि दान दिइ छइ ।

इसिइ पिंगल चोर मारिवा काढिउ । तिसिइ तिणि दवदंतीइ ते चोर मूंकविउ । पछइ तिणि चोरि दवदंती माता करी मानी । तिवारइ दवदंतीइ चोर पूछिउ, 'तूं कउण ?' तिसिइं चोर कहइ, 'हूं वसंत-सार्थवाहनउ दास पिंगल । कर्मनउ प्रेरिउ हूंतउ इहां आवी चंद्रवतीनी रतननी करंडी चोरी । तेतलइं हूं तलारि झालिउ । पछइ राजाइ वध-भूमिकानउ आदेस दीधउ । अनइ तई ईणी वेलाइं जीवदान दीधउं ।' वली चोर कहइ, 'माता ! जिवारइ तूं तापसपुर-हूंती गई, तिवारइ सार्थवाहि भोजन मूंकिउ । एहवइ यशोभद्रसूरि आव्या । तीणे गुरे सातमइ दिहाडइ वसंत-सार्थवाहनइ पारणउं कराविउं । पणि रोतउ, असमाधि करतउ रहइ नही । पछइ ते वसंत सार्थवाह, अन्यदा, घणी भेटि लेई, कूवर-राजानई मिली, संताष ऊपजावी, ते तापसपुरनउ राजा हुउ । तिहां कूवरि छत्र-चामर देई, ते सामंत करी मूंकिउ । अनइ वसंतश्रीसेखर एहवउं नाम दीधउं । वली कूवरि अनेक वाजिन्न दीधां । पछइ वसंतश्रीसेखर गाजतइ वाजतइ आपणइ नगरि आविउ । सुखिइ राज पालइ ।' हिव दवदंती कहइ चोरनइ, 'तू दीक्षा लेइ, संसार-हूंतउ निस्तरि ।' तिवारइ पिंगलि तेहनउं वचन मानी दीक्षा लीधी ।

एहवइ प्रस्तावि भीमि राजाइं वात सांमली जु, 'नलि राज हारिउं अनइ कूवरिइ नल बाहरि काढिउ । पछइ दवदंतीनइ लेई अटवी-माहि पइठउ । आगलि ते न ज्ञाणीइ जीवइ छइ कि मूआं ।' तिवारइ पुष्पदंती माता पणि रोवा लागी । पछइ भीमराजाइ हरिमित्र नल-दवदंतीनी सुद्धि लेवा-भणी देस-माहि चलाविउ । हिव ते गाम, नगर, वन जोतउ जोतउ अचलपुरि आविउ । तिहां आवी राजा-कन्हलि नल-दवदंतीनी वात पूछी । तिवारइ चंद्रयशा बइठी हूंती । तिणि वात सांमली नल-दमयंतीनउं स्वरूप पूछिउ । तिवारइ हरिमित्रइं सर्व वात कही । तिहां सर्व असमाधि करिवा लागउ । एहवइ सहू असमाधि करतां देखी ते हरिमित्र भूखिउ हूंतउ, दान-शालाइ जिहां शत्रुकार मंडाणउ छइ, तिहां जु आवइ, तु आगलि भीमराजानी पुत्री दीठी । ऊलखी । पछइ दमयंतीने पगे लागउ । भूख-तिरस सर्व विसरी गई । पछइ पूछइ, 'माता ! तुम्हनइ ए कउण अवस्था ?' इम कही तिहां-थकउ ऊठी चंद्रयशादेवीनइ वधामणी दीधी । कहिउं, 'ताहरी दानशालाइं दवदंती छइ ।' तेतलइं चंद्रयशा तत्काल तिहां आवी कहिवा लागी, 'मइ एनलउ काल तू उलखी न सकी, पणि तई आपणउं कांई न जणाविउं ? तिवारइं जु भावठि आवइ, तुही मातृकुलि लाज न कीजइ ।' अथवा वरी कहइ 'तई नल मूंकिउ कि नलइ तूं मूकी ?'

तिवारइ दवदंती कहइ 'ए वात पछइ कीजिसिइ ।' इम कहइ हुंतइ चंद्रयशाई आपणइ घरि आणी, स्नानभोजन करावी, सर्व नलनी कथा पूछी । दवदंतीइ सर्व वात कही । तिवारइ सघलानइ मनि हर्ष ऊनउ । तेतलइ कोई एक देव, आपणी कांतिइ सभा-माहि उद्योत करतउ, आवी दवदंतीनइ प्रणाम करी कहइ, 'हे मात ! ते हूं पिंगल चोर, जे तई प्रतिबोधी, दीक्षा देवरावी । पछइ हूं इमशान-माहि प्रतिमाइ रहिउ हुंतउ । तिहां चितानउ दवानल आविउ, तिणि करी हूं दाघउं । पणि मइ परीसह अहिआसिउ । तेह-लगइ मरी, ताहरइ प्रसादइ, हूं सौधर्म-देवलोकि देवता हूउ ।' इम कही सभा-माहि सात कोडि सुवर्णनी वृष्टि कीची सर्व देखतां । पछइ ते धर्मनउं फल देखी राजां जिनधर्म पडिवजिउ । तेतलइ हरिमित्र कहइ, 'इहां दवदंती घणउ काल रही । हिवइ पितानइ घरि मोकलउ ।' पछइ राजां आपणउ कटक संघाति देई सती पितानइ घरि मोकली । पिताइ पणि आवती जाणी, माता-पिता साब्रहा आव्या । तिहां दवदंतीई मा-बाप नभ्या । तिवारइ हर्ष अनइ विखवाद समकाल हूआ । पछइ नगर-माहि आणी, सात दिन-ताइ महोत्सव करी भीमि राजां नरुनउ सर्व वृत्तांत पूछिउ । तु अहो कुब्ज ! जिवारइ दवदंतीइ ते नलनी सर्व वात कही तिवारइ हूं तिहां बइठउ हुंतउ । पछइ दवदंती बापनइ घरि रही । तिहां राजां हरिमित्रनइ पांचसइ गाम दीधां । अनइ वली कहिउं, 'नलनइ आगमनि तुझनइ अर्ध राज आपिसु ।'

इसिइ प्रस्तावि पूर्वि आपणइ काजि दधिपर्ण राजानउ जण एक सुंसुमारपुर-थकउ भीम-राजा-कन्हलि आविउ हुंतउ, तेणइ भीमराजा-आगलि एहवी वात कीची जु, 'नल राजानउ सूआर दधिपर्णराजा-कन्हलि आविउ छइ । ते सूर्यपाक-रसवती करइ छइ ।' ए वात सांभली दवदंती कहइ, 'तात ! नल टाली ए विद्या अनेथि नथी । पणि गुटिका, मंत्र, देवतांना योग-लगइ आपणउं रूप गोपविउं घटइ । तु सही तुम्हारउ जमाई तेह जि घटइ ।' पछइ भीमि मुझनइ सीख देई हूं इहां मोकलिउ । हिव हूं पूछतउ पूछतउ इहां आविउ । तूं कूबडानउं रूप देखी मइ चीतविउ, ते नल किहां अनइ तूं किहां ?' तिवारइ कुब्ज रोवा लागउ । दवदंतीनउ वियोग चीति आविउ । पछइ कुब्ज कहइ, 'अहो ब्राह्मण ! तूं भलइ आविउ । वारु कथा कही जे मुझनइ संतोष ऊपजाविउ । तु आज तूं माहरइ घरि आवि ।' इम कही ब्राह्मण घरि तेडी, सूर्यपाक-रसवतीनुं भोजन करावी, अनइ जे पूर्वइ लाख टंका लाघउ हुंतउ ते ब्राह्मणनइ दीघउ । वली आपणां आभरण दीधां । पछइ ब्राह्मणि भीम राजा आगलि जई ते कूबडनउ रोइवउं, सूर्यपाक रसवतीनुं करिवउं, लक्ष टंकानउं देवउं—ए सर्व वात कही । तिवारइ दवदंती कहइ, 'तात ! इहां कांई विचारणा न करिवी । ए सही कूबडनइ रूपिइ तुम्हारउ जमाई छइ । एक वार किम ही इहां आणउ, जिम हूं ऊलखूं ।' तिवारइ भीम कहइ, 'कूडउ सयंवरामंडप मंडावी सुंसुमारपुरनउ अधिपति तेडावीइ । अनइ जु नल होसिइ तु ते साथि आपहणी आविसिइ । कांइ, नारीनउ परीभव पशुनइ पणि दोहिलु हुइ । वली अश्वना हीयानी वात नल टाली बीजउ को न जाणइ । एह-भणी सयंवरामंडपनउं सुहूर्त्त डूकडुं कहावउ ।'

पछइ भीमराजां दधिपर्णराजा-समीपि दूत मोकली कहाविउं, 'अहो दधिपर्ण राजेन्द्र ! जे दवदंतीनउ सयंवरामंडप छइ । जेव शुदि पांचमि महूर्त्त छइ । इणि कारणि तुम्हे वहिला आविज्यो ।' इसिउं कहाविइ दधिपर्ण विखवाद करइ । तिवारइ कूबड कहइ, 'राजन् ! आज सचित कांइ ?' तिवारइ राजा कहइ, 'अहो कूबड ! नल राजा परोक्ष हूउ सांभली सांपत भीम

राजाइं दवदंतीनइ हेति सयंवर-मंडप मंडाविउ । अनइ ते मुहुत्तं आडा सघलाइ च्यार प्रहर छइ । तेह-भणी मइ तिहां न जवाइ । एह जि चिंतानुं कारण ।' तिवारइ कूबड कहइ, 'हूं तुझनइ कुंडिनपुरि प्रभाति लेई जाउं, जु मुझनइ मनमानतां घोडा नइ रथ आपइ ।' तिसिइ राजाइ रथ मजूद कराविउ । पछइ तिणि रथि राजा, छत्रधर, तंबोलदार, बि चमरढाल, अनइ कूबड-एतला जणा रथि बइठा । वली कूबडि आपणी करंडी अनइ श्रीफल ए बि वानां संघाति लीधा । इम छ जणा रथि बइठा । पछइ कूबडइ रथ खेडिउ । जिम वायनउं प्रेरिउं प्रवहण चालइ, तिम रथ चालिवा लाजउ । इम चालता राजानुं उत्तरासंग ऊडी भुईं पडिउं । तेतलइ राजा कहइ, 'अहो कूबड ! रथ राखि, जिम वस्त्र लिउं तिवारइं कूबड हसीनइ कहइ, 'राजन ! जिहां वस्त्र पडिउ ते अनइ रथनइ पंचवीस जोअणनउ आंतरउ हूउ । अजी ए घाडा मध्यम छई, जु उत्तम हुईं तु पंवास जोयणनउ अंतराल हुइ ।' इम मार्गि चालतां कउठनउ वृक्ष एक दीठउ । ते देखी राजा उत्कर्ष-लगइ कूबडनइ कहइ, 'ईणिइ वृक्षइ जेतलां फल लागा छइ तेतलां वलतां तुझनइ हूं कहिसु । हिवडां तु कालक्षेप खमइ नहीं ।' तिवारइं कूबड कहइ, 'राजन् ! हिवडां जि कउतिग देखाडि । तू कालक्षेपनउ भय माणेसि ।' तिसिइं राजाइं कहिउ, 'ईणइ कउठि अदार सहस्र फल छई ।' पछइ कूबडइ एक मुष्टिनइ प्रहारि वृक्ष आहणिउ । तेतलइं तडतडाट करतां फल भुईं पड्यां । जु गणी जोइ तु ते अदार सहस्र फल हूआं । पछइ कुब्जि ते विद्या लीधी । अनइ अश्वरा हीआनी वात जाणिवानी विद्या राजानइ दीधी । तिसिइ एक दिसिइं सूर्य ऊगिउ आइ एहइ दिसिइं विदर्भानी पोलिनइं वारणइ आव्या ।

तेतलइ दवदंतीइ रात्रि सउणउं लही प्रभाति बापनइ कहइ, 'तात ! आज निवृत्तिदेवीइ हूं कोशलानगरीइ लीधी । तिहां मुझनइ वन देखाडिउ । वली तेहनइं वचनि हूं सहकारि चडी । वली तीणइ एक कमळ माहरइं हाथि दीधउं । एहवइ पंखीउ एक वृक्ष-तलइ पडिउ ।' एहवउ सउणउ दवदंतीइ कहिउ । तिवारइं भीम कहइ, 'वरिष ! तईं सउणउं उत्तम दीठउं । जे कोशलानउ वन दीठउ ते वली पूर्विली संपदा पामेसि । अनइं सइकार ते तुझनइं नल मिलसिइं । वली जे पंखीउ पडिउ ते जाणे कूबर राज-हूंतउ पडिसिइ ।' इसिउ सउणानउ विचार सांभली हर्ष धरिवा लागी । तेतलइ वधामणीइ आवी वधामणी दीधी । कहिउं, 'स्वामी ! दधिपर्ण नइ कूबड पोलिनइ वारणइ आव्या ।' पछइ, भीमराजा साम्हउ आवी, घणउं बहुमान देई, आवासि ऊतारिया । तिहां कूबड-पाहइ सूर्यपाक-रसवती करावी सर्व जिम्या । पछइ दवदंतीइं कूबड आपणइ घरि अणावी बापनइ इसिउं कहइ जउ, 'कूबड-रूपि नल । कांई, ज्ञानीइं तु इम कहिउं हूंतउं जु, नल टाली सूर्यपाक-रसवती बीजउ को करी न जाणइ । तु एह-भणी ए निषधराजानउ पुत्र नल जि । इहां संदेह नही । मुनिनां वचन अन्यथा न हुईं । वली एक विशेष छइ, जु एहनी आंगुली लागइ मुझनइ रोमांच ऊपजइ तु जाणिल्यो नल, नहीतर नही ।' तिवारइ कूबड कहइ, 'आजन्म परस्त्रीनइ हूं स्पर्श न करउं ।' पछइ भीमराजाइ घणी अभ्यर्थना करी आंगुलीनउ स्पर्श कराविउ । तेतलइं दवदंतीनइ रोमांच ऊपनउ । तिसिइं दवदंती कहइ, 'स्वामी ! तहीइं हूं सूती मूंकी तूं गयउ । पणि हिवडां जागतां किम मूंकी जाएसि ?' इसिउं कही कूबड गृह्णांगण-माहि आणी, प्रार्थना करिवा लागी, 'प्राणनाथ ! अजी आपणउं रूप प्रगट कांई न करइ ? मुझनइ कांई संतापइ छइ ?' इम कहिइ हूंतइ तिणइ कूबडइ

श्रीफल-बील भांजी वस्त्र-युगल काढिउं । वली करंडी-माहि-थां आभरण काढ्यां । तेतलइ तत्काल कूबडउ फीटी संपूर्ण-रूपि नल प्रगट हूउ । पछइ तिहां सर्व सभा-लोक देखतां नलनइ सिंहासनि बइसारी भीमराजा हाथ जोडी कहिवा लागउ, 'ए राज-संपदा, अग्हे, सर्वस्व ताहरउं । जि कांइ आदेस दिउ ते हूं करउं ।' तिसिइं वली दधिपर्ण राजा पणि ससंभ्रांत नलनइ प्रणाम करी कहइ जे, 'मइ अजाणि जि कांइ अवज्ञा कीधी ते तूं खमि ।' वलि तिणि समइ धनदेव सार्थवाह मिलिवा आविउ । दवदंतीइ भाईनी परिइं भक्ति कीधी । इम सघलानइ बहुमान देई, मासदिवस-सीम सर्व राख्या । पछइ नवनवा उत्सव करिवा लाग ।

इम अनेरइ दिनि कोई एक देवता आवी दवदंतीनइ कहइ, 'हे देवि ! तुझनइ चीति आवइ, जे पूर्विइ तापसनउ नायक सम्यक्त्व लेवराविउ हूंतउ ? पछइ वली दीक्षा लेवरावी ? ते हूं सौधर्म-देवलोकि देवता हूउ ।' इम कही सात कोडि सुवर्णनी वृष्टि करी अदृश्य हूउ । पछइ वसंत सार्थवाह, दधिपर्ण, भीमादिक राजाए मिली नलनइ राज्याभिषेक कीधउ । पछइ भलइ मुहूर्ति नल-राजा अयोध्या-भणी चालिउ । मार्गि अनेक देस, गाम, नगर साधतउ साधतउ अयोध्यानगरीनइ परसरि रतिवल्लभ-उद्यानवनि आवी ऊतरिउ । एहवइ कूबरि वात सांभली बीहवा लागउ । तेत-लइ नलि दूत मोकली कहाविउं, 'बांधव ! आवि, पासे करी वली खेळीइ । जु हूं जीपउं तु माह-रउं राज, अश्व, हस्ती, सर्व माहउं, अनइ तूं जीपइ तु ताहरउं ।' इम जिवारइ कहाविउं, तिवारइ कूबरि चोतविउ, 'सही ए-साथिइ रण-भूमिकाइ नही जीपाइ, पणि पासे करी नलराजा आगिइ मइ जीतउ छइ अनइ वली जंपिसु ।' इम विमासी तिहां आवी बेहू बांधव पासे खेलिवा लाग । हिव भाग्यना उदधि करी नलराजाइ सर्व पृथ्वी जीती । पछइ नलइ आपणउं राज्य लीघउं अनइ कूबरनइ भाई-भणी युवराज-पदवी दीधी ।

हिवइ नलराजा आपणउं राज लेई दवदंती-सहित कोशलानगरीना चैत्य वादिवा गयउ । इसिइ अनेक राजा भेटि लेई आविवा लाग । इम घणा वरस भरतार्धनूं राज्य पालिउं । तेतलइ निषध पिता देवलोकथी आवी नलनइ उपदेश दिइ, 'ए असार संसार, तेह-माहि चारित्र जि सार । तेह-भणी हिव तूं दीक्षा लिइ' । पछइ नलराजाइ पुष्कल-पुत्रनइ आपणउं राज देई, दवदंती-सहित दीक्षा लिधी । तिहां सतरे भेदे संयम पालतउ पृथ्वी-माहि विहार करिवा लागउ । पणि नल सकोमलपणा-लगइ चारित्र पालतउ ढीलउ हूउ । एहवइ निषधि देवि आवी दृढ कीधउ । तुही नल-मुनि दवदंतीनइ विषइ कामातुर हूउ । वली पिताइ आवी प्रतिबोधिउ । तुही चारित्र पाली न सकइ । पछइ नल-मुनिइ अणसण लीघउं । तिवारइ नलनइ स्नेहि दवदंतीइ पणि अणसण लीघउं । पछइ अणसण-सहित नल मरी कुबेर-नामि उत्तरदिशिनउ अधिपति हूउ, अनइ दवदंती तेहनी देवी हुई । इम दवदंतीनी परिइं अनेरे लोके शील पालिबउं ।

इति श्री. शीलपदेशमाला-बालावबोधे नल-दवदंतीकथा ॥३०॥

*

हिव श्री कमला महासतीनी कथा कहीइ-

[३१. कमला महासतीनी कथा]

श्री. लाटदेशि भृगुकच्छनगरि मेघरथ राजा राज करइ । तेहनइ गृहांगणि विमला राणी । तेहनी पुत्री कमला एहवइ नामि । सात पुत्र ऊपरि ते पुत्री जाई । महा रूपवति, वाधती वाधती

१. K. संग्रामि ।

यौवनभरि आवी । इसिइ सोपारइ पत्तनि राजा श्री.रतिवल्लभ राज करइ । तेहनइ मेघरथ-राजा-साथि प्रीति हुई छइ । ते मेघरथ-राजानई रतिवल्लभ दिहाडीनी भेटि मोकलइ । इम बिहुंनइ ऋति वाधिवा लागी । दूत माहोमाहि आवता जि रहइ ।

अन्यदा मेघरथ चीतवइ जु, 'रतिवल्लभ समान राजपुत्र कोई दीसई नही । तु माहरइ कमला पुत्री छइ ते रतिवल्लभनई देई प्रीति वाधती करउं ।' इम विमासी मेघराजा सभा-माहि आवी बइठउ । तेतलइ कमला पुत्री पितानइ उत्संगि जई बइठी । तिसिइ वरनी चिंता ऊपनी । राजा प्रधाननइ कहइ, 'पुत्रीनइ वर कउण कीजिसिइ ?' तिवारई प्रधान कहइ, 'स्वामिन ! कुल,शील, रूपि, यौवनि करी रतिवल्लभ-राजा योग्य दीसइ छइ ।' तिवारइ राजा कहइ, 'माहरी मनसा-सारइ तुम्है वचन कहिउं । तु इणि कारणि राजा मुहताने लोचने करी सहस्राक्ष कहीइ ते वात साची ।' पछइ प्रधाने कऱिउं, 'स्वामी ! आपणपे दूत मोकली नात्रुं करावीइ ।' पछइ राजाइ सार्दूल प्रधान मोकली, लग्न-ऊगरि रतिवल्लभ तेडावी, भलइ मुहूर्ति रतिवल्लभनइ आपणी पुत्री कमला दीधी । घणइ विस्तारि पाणिग्रहण हूउं । तिहां हाथ-मेल्हावणीइ रत्न, अलंकार, गज, अश्व घणा दीघा । पछइ रतिवल्लभ परणी घर-भणी चालिउ । मेघरथ-राजा संप्रेडी पाछउ वलिउ, अनइ रतिवल्लभ मार्ग उल्लंघी आगणइ नगरि मझविस्तारि आविउ । तिहां कमला-सहित सुख भोगवतां घणा दिन गया ।

इसिइं समुद्र-माहि गिरिवर्धन-नगरि कीर्तिवर्धन राजा राज करइ । पणि ते महा स्त्री लालुर । तिणे अन्यदा कमलानुं रूप सांभली काम-बिह्वल हूउ । तिवारइ युगंधर-मित्र मंत्रवादी एकांति तेडी कहिउं, 'ताहरी प्रीति, ताहरा मंत्रनुं सिउं फल, जे हू कमला-स्त्रीनइ कीघइ दुःखी थाउं छउं ?' तिवारइं मित्रइ कहिउं, 'स्त्री तु बिहुं प्रकारे छइ-एक पतिव्रता, बीजी असती । तिहां सती हुइ ते आप्तिवानउ सिउं प्रयास कीजइ ? जु कुशीलि स्त्री हुइ तु हिवडां आणउं ।' तिवारइं राजा कहइ, 'ए वातनी सी चिंता करइ ? एकवार इहां-जाई आणि, जिम तेहनउं फला-फल देखाडउं ।' पछइ मित्र भूमिग्रह-माहि पइसी मंत्र-जाप-होम तिम करिवा मांडया, जिम क्षण-एक-माहि, कमला जिम पत्यंकि सूती हूंती तिम जि थकी आकर्षी आणी । तिसिइ युगंधर मित्र चीत-वइ 'एहनइ जु हू जगडिसु, तु मुझनइ सतीपणइ हिवडा जि भस्म करिसिइ ।' इम चीतवी कीर्तिवर्द्धन-नइ कहिउं, 'मइ आकर्षणी-वित्यानइ बलि ते कमला आणी छइ । आधी वात तूं जाणइ ।' तिसिइं प्रभाति कमला आपहणी जागी । जउ जोइ तु न ते गाम, न ते ठाम, न ते आवास । एकू न देखइ । तिसिइ यूथ-भ्रष्ट हरिणीनी परिइं सर्व दिशि जोइवा लागी । तेतलइ कीर्तिवर्द्धन राजा कहइ, 'हे भद्रि ! ए घर, ए ठाम, ए संपदा, सहू ताहरउं । हूं इ ताहरउ आदेश-कारक छउं ।' ए वात सांभली कमला रीसाणी हूंती कहइ, 'अरे दुष्ट ! तूं कीर्तिवर्द्धन फीटी आज अकीर्तिवर्द्धन हूउं । तु मुझ-आगलि सिउं ऊमउ रहिउ ? हूं तु रतिवल्लभराजानी प्रिया, ते तहनइ किम होसिइ ? जिम रत्नावली कागनइ कंठि न छाजइ । बापडा ! मुझनइ शोघ माह-रइ घरि मोकलि । नहीतउ, माहरा भर्तारनां बाण ताहरा मस्तकनई दिग्पालनी पूजा-भणी कल्पसिइ ।' तिवारइं कीर्तिवर्द्धन-राजा कहइ, 'हूं बलात्कारि ताहरउं शील भांजिसु ।' इम कही सर्वांग लोहि वीथी, पणि अठील घाती, बंदीखाणइ घाती मूकी छइ ।

एहवइ रतिवल्लभराजा जु जागइ तु कमला राणीनई न देखइ । तिवारइं चोरइ मुस्यानी परिइ राजा आकुल-व्याकुल हूंतउ सर्वत्र जोइवा लागउ । तुही न देखइ । पछइ पाहुरी पूछया ।

ते पणि विस्मयापन्न हुंता कहइ, 'राजन ! इहां पादचारी कोई नाविउ । अम्हे तु प्रभात-ताई जागता हुंता ।' पछइ सवले द्वीपान्तरे चर मोकल्या । पणि कहीं सुद्धि न पामी । तिवारइ राजाइ आपणइ मनि निश्चउ कीधउ जु, 'सही ए राणी विद्यासिद्ध-पुरुषि विद्यानइ बलि अपहरी । तु ए माहरउं राज फोक, माहरी संपदा, मारहउं बल ए सहू फोक, जे मई आपणी प्रिया गमाडी । तु भई, जि को प्रियानी सुद्धि आणइ तेहनइ हूं आपणउं अर्द्ध राज आपउं ।' इम कही नगर-माहि पडह वजाविउ ।

इम करतां पांचमइ मासि केवली नगरनइ परसरि आवी समवसरिउ । पछइ तिहां राजाई जई केवली वांदी देशना सांभली । पछइ पूछिवा लागउ, 'स्वामिन् ! कमलाप्रिया जीवइ छइ कि मूई ? अथवा ए कहिनउं विलसित ? अथवा जीवती मिलिसिइ ?' इम पूछिइं हूंतइ केवली कहइ, 'एहनउ भवांतर सांभलि । विस्मयाक्षि पुरि दुर्जय राजा । तेहनी भार्या धन्या एहवइ नामि हूंती । तिणि एक वार क्रोध-लगइ दासी एकनइ गाढी कूटी, बांधी करी, केतलाएक प्रहर-सीम भुंइहरा-माहि घाती राखी । पछइ दया ऊपनीइ बाहिरि काढी । तीणइ भवि कमलाइ ए कर्म ऊपार्जिउं । पूर्व-कर्म-लगइ सांप्रत कीर्तिवर्द्धन-राजानइ मित्रिइ विद्यानइ बलि अपहरी, तिहां बंदीखाणइ घाती मूकी छइ । ते पाछिलउं कर्म उदयि आविउ । ते धन्या मरी सांप्रत ताहरी प्रिया कमला हूई । अनइ जे ईणइ भवांतरि ज्ञानपांचमीनउ तप तपिउ, ते पुण्यनइ प्रमाणि हिवइ-मास एक-माहि बंदिमोक्ष होसिइ । तुशनइ मासनइ प्रांते निश्चईसिउं मिलिसिइं । कांइ, कर्म भोगव्यां विण न छूटीइ ।' इम केवलीना मुखथी कमलानउ पूर्वभवांतर सांभली घणा जीव प्रति-बोध्या हुंता आपणइ आपणइ धरि गया । पछइ रतिवल्लभ राजे'द्र कटक मेली कीर्तिवर्द्धन-ऊपरि चालिवा लागउ ।

एहवइ तेह जि भुवनभानु-केवली विहार करतउ गिरिवर्द्धनपुरि आविउ । तेतलइ केवलीनइ प्रभावि कमलाराणीनइ गलानी सांकल, पगनी अठोल, सर्व त्रूटी । तिसिइ श्री कीर्तिवर्द्धन-राजा भुवनभानु-केवलीनइ वांदिवा गयउ । तिहां महात्माइ धर्मलाभ दीधउ । वली विशेष प्रतिबोध-भणी कमलानउ भवांतर कहिवउ मांडिउ । कहिउं, 'जि को सुद्ध शील पालइ तेहनइ लोहनी सांकल त्रूटी जाइ ।' ए वात सांभली कीर्तिवर्द्धन मन-माहि चकिउ जु, 'मइ लोक-द्वय-विरुद्ध ए आचार मांडिउ, जे मई कामार्त्त-हूंतइ कमला-महासतीनइ पाडूउं चीतविउं । पणि ते एहनइ शीलि करी सहू निफल हूउं ।' इम चीतवी पछइ पाघरउ बंदीखाणइ जई बंदीखाणा-हूंती कमला बाहरि काढी । लाजतु हूंतु राजा पगे लागी खमाविवा लागउ जु, 'हूं महा पापी, विरासिउ । आज पछइ तूं माहरइ बहिन, तूंह जि धर्माचार्य, जे हूं पाप करतउ निवारिउ । हे बहिन ! तूं रतिवल्लभ-सजानी रीस उपसमावे । हिव तुशनइ हूं प्रवहणि बइसारी ताहरइ नगरी लेई जाइसु ।' इम कही जेतलइ प्रवहण सज्ज करी, कीर्तिवर्द्धन-राजा कमलानइ लेई चालिउ, तेतलइ रतिवल्लभ-राजा कटक मेली सीमा-सेढइ आविउ । तिरिइ कमलाइ सामुहउ जण मोकली कहाचिउं जु. 'स्वामी ! ताहरइ प्रसादि हूं अक्षतशील हूंती, कीर्तिवर्द्धन बांधव साथिइं आवउं छउं । तुम्हे ए राजा-ऊपरि कोप म करिउयो ।' एहवउं स्वरूप सांभली राजा चीतवइ, 'अहो शीलनूं महातम्य जोउ, जे कमलानइ शत्रु हूंता ते मित्र हूआ ।' इम माहोमाहि बेहू राजा मित्या । बिहु उचित प्रतिपत्ति कीधी । पछइ कमलासती महा विस्तारि नगर-माहि आणी ।

हिव केतला-एक दिवस कीर्तिवर्द्धन कमला-बहिन-समीपि रही, पछइ आपणइ नगरि पहुतउ । पछइ रतिवल्डभ कमला-सहित गृहस्थधर्म पाली, अवसरि पुत्रनइ राज देई, दान, संघपूजादिक भक्ति करी, श्री-चंद्रनाचार्य-समीपि दीक्षा लीधी । चारित्र पाली, घातीयां कर्मनइ क्षयि केवलज्ञान पामी, बेहू मोक्ष पहुता ।

इति श्री-शीलोपदेशमाला-बालाविबोधे श्री कमला-महाशती कथा ॥३१॥

*

हिव कलावतीनी कथा कहीइ-

[३२. कलावतीनी कथा]

ईणइ जंबूद्वीपि, मंगलावती-विजयि श्रीशंखपुर नगर । तिहां शंख नामा राजा राज्य करइ । हिवइ ते राजा एकदा सभा-माहि जई बइठउ । एहवइ गज-श्रेष्ठिनउ पुत्र दत्त एहवइ नामि, तिणि भेट आणी राजा-आगलि मूकी प्रणाम कीधउ । तिसिइं राजाइ आगता-स्वागत पूछिउं । वली राजा पूछइ, 'कहउ, काई देसांतरि कउतिग दीठउं ?' तिवारइ दत्त कहइ, 'राजन ! देवशालपुरि नगरि हूं वाणिज्य-नइ हेतिइं गयउ हूंतउ । अनइ वाणिज्य करी जु पाछउ वलिउ, तेतलइ अंतरालि कन्या एकनउं रूप दीठउं । ते तां मुखि करी न कहवाइं । पणि तेहनी वानगी आणी छइ ।' इम कही चित्रलिखित रूपनी पाटी राजा-आगलि मूकी । ते रूप देखी राजा दत्तनइ कहइ, 'ए रूप देवीनउं घटइ । मनुष्य-माहि एहवउं रूप किहां ?' तिवारइ दत्त कहइ, 'स्वामी ! ए मानवी जि, पणि विधात्राइ आपणउं कुशलपणउं जणावानइ अर्थि एहवउं रूप कीधउं ।' 'तु ए कउणि ?' दत्त कहइ, 'देवशालिपुरि श्री-विजयसेन राजा, श्रीमती राणी, तेहनी पुत्री कलावइ एहवइ नामि । ते जिवारइं वयःप्राप्त हुई तिवारइं कन्याइं एहवी प्रतिज्ञा कीधी जु, 'हूं तेहनउं पाणिग्रहण करिसु, जे बिहुं बोलनउ ऊत्तर देसिइ ।' ए वात सांभली राजा गाढउ सच्चित हूउ । पछइ सयंवरा मंडप मंडाविउ ।

एहवइ आपणा नगर-भणी हूं पाछउ चालिउ । जेतलइ हूं देवशालि नगरनइ उद्यानवनि आविउ, तेतलइ राजा विजयसेननउ पुत्र जयसेनकुमार दुष्ट घोडइ अपहरिउ मूर्छागत जातउ दीठउ । ते मइ जीवाडिउ । पछइ सुखासनि बइसारी घरि लेंई गयउ । तिवारइं राज इ ईणइ उपगारि हूं पुत्र करी मानिउ । हिवइ एकदा राजा सभा-माहि मुक्षनइ कहिवा लागउ, 'अहो दत्त ! जिम जयसेनकुमारनइ उपगार कीधउ, तिम माहरी बेटी कलावतीना वरनी चिंता करि ।' तिवारइं मइं कहिउं, 'श्री-शंखराजा योग्य छइ ।' इसिउं कही पछइ मइं कलावतीनउं रूप पटि लिखाव, हूं इहां आविउ । ए तु रूप मइं वानगी मात्र आणिउं छइ । सषळ इ रूप लिखाइ नही ।' ए वचन सांभली राजा वली वली रूप सामुहउं जोतउ, मूर्छागत हूंतउ, दत्त-प्रति कहइ, एवहुं माहरं भाग्य किहां छइ, जे एहवा पात्रनउ संयोग मिलइ ?' तिवारइं दत्त कहइ, 'नाथ ! तूं असमाधि म करि । तुझनइं सउण ते हुइ छइ, जे ए पत्नी ताहरी होसिइ । पणि तुम्हे सरस्वतीनइ आराधउ, जिम च्यारि प्रश्ननउ ऊतर आवडइ ।' इणि वचनि शंखराजा ब्रह्मव्रत पालतउ सरस्वती आराधना लागउ । तिसिइ सातमइ दिनि सरस्वती तूठी । इसिउं कहइ, 'वत्स ! ताहरा हाथनइ स्वर्शि मात्रि पूतली ते ही बोलिसिइ, च्यारि प्रश्नना ऊतर पणि देसिइ ।' इम कही

सरस्वती अटश्य हुई । पछइ शंखराजा दत्त सहित देवशाळनगरी-भणी सैन्ये परवरिउ चालिउ । एहवइ विजयसेनराजाई शंखराजा आवतउ जाणी, जयसेनकुमार सामुहउ मोकली मोटइ विस्तारि नगरमाहि आणिउ । इसिई सयंवरा-मंडपि सर्व राजा मिल्या । 'मांचइ जई बइठा । तेतलइ कलावती सालकार साभरण सखीए परिवरी सभा माहि अवी । तिसिई प्रतीहारिणी कहइ, 'जि को ए च्यारि प्रश्नउ ऊतर देसिइ, ते कलावतीनुं पाणिग्रहण करिसिइ । ते च्यारि पश्न केहां ?

को देवः को गुरुः किं च तत्त्वं सत्त्वं च कीदृशं ।

स्फुटीकर्तार्हति स्पष्टं कलावत्या वरस्रजं ॥१॥

ईणिइ प्रश्नि कुण ही राजानइ वलतु ऊतर नावइ । तिवारइ शंखराजाई कहिउं—

वीतरागः परं देवो महाव्रतधरो गुरु ।

तत्त्वं जीवादयो ज्ञेया सत्त्वं चेंद्रिय-निग्रहः ॥२॥

ईणइ वलतइ ऊतरि दीधइ हूंतइ कलावती कन्या सहर्षं हूती इ शंखराजानइ कंठि जेतलइ वरमाला मूंकी, तेतलइ बीजा सर्व राजा रीसाणा । पणि कलावतीनइ शीलि शंखराजाइ सर्व राजा जीता । पछइ भलइ मुहूर्त्ति पाणिग्रहण कीधउं । मास एक तिहां रही आपणा नगर-भणी पाळउ चालिउं । तिसिइ विजयराजा पुत्रिकानइ शिख्या देई पाळउ वलिउ । अनइ शंखराजा कलावती-प्रिया, दत्त-सहित एकणि रथि बइसी, पंथ अवगाहतउ, सैन्ये परवरिउ, आपणइ नगरि आविउ । तिहां सुखइ राज्य पालइ छइ ।

इसिइ कलावतीइ सउणा-माहि काम-कुंभ अमृत-भरिउ दीठउ । जागरण पामी राजानइ कहिउं । तिवारइ राजा कहइ, 'आपणइ घरि पुत्र जन्मीसिइ । ते राज्यनइ योग्य होसिइ ।' पछइ जेतलइ आठ मास वीस दिन गया, एहवइ कलावतीनइ पिताई जाणिउं जु, 'पुत्रीनउ पहिलउ प्रसव पितानइ घरि हुइ ।' तेह-भणी विजयसेन राजाइ कलावतीनइ लेवा पुरुष मोकल्या छइ । तेहनइ हाथि कलावतीनइ भाईइ कलावतीनइ अर्थि त्रि बहिरखा लाख लाख द्रव्यना मोकल्या । वली लूगडां पणि मोकल्यां । तीणे पुरुषे आवी कलावतीनइ दीधां । अनइ कलावतीइ ते बहिरखा-वस्त्र राजानइ अणदेखाडिइ पहिरियां । पछइ जे प्रधान आव्यां हूता ते सन्मान देई विसर्ज्या । हिंवइ जे जयसेनभाईना अत्यंत स्नेह-लगी कलावतीइ ते बहिरखा आणइ हाथि बांध्या, बांधीनइ हसती हूती सखी-प्रति इसिउं कहिवा लागी, 'हे सखि ! जीणइ ए बहिरखा मोकल्या ते साथि माहरइ गाढउ स्नेह छइ । ते दिवस, ते घडी, किवारइ होसिइ, जिवारइ हूं तेहनइ मिली आपणउं जीवितव्य सफल करिसु ? जिणि कारणि आज मइ तेहनां हाथना मोकल्या बहिरखा पाभ्या ?' एहवउं मिश्र-वचन बोलती राजाई सांभली । तिवारइ राजा मन-माहि क्रोध धरतउ इसिउं चीतवइ, 'जोउ, मुझनइ टाली ए कलावतीनइ अनेरउ कोई चित्त-माहि वसइ छइ । मुझ-साथि चिणउठीनी परिइ बाहरि स्नेह छइ, पणि एहनइ मन-माहि बीजउ कोई छइ । जोउ, एहनइ हूं सर्वस्व दिउं तुही ए माहरी वर्णना नथी करती । तु हिंवइ हूं एहनइ छांडिसु ।' इम चीतवतां रात्रि पडी । तिसिइ मातंगी-युगल तेडावीनइ इसिउं कहिउं जे, 'राणीनइ वन-माहि मूकीनइ तेहना बेहू बहिरखा अनइ बेहू हाथ छेदी लेई आविउयो । इहां कांई विचारणा म करिज्यो ।' इम कही ते बेहू मातंगी मोकली । पछइ शिख्या-पालक तेडीनइ कहिउं, 'जाउ, जिम कोई न जाणइ तिम कलावतीनइ रथि बइसारी वन-माहि मूकी आवि ।' पछइ तिणि एकली कलावती

१. L. मंचि, C. P. मंडपि ।

रथि बइसारी अरण्य माहि लेई, रथ-हूँती ऊतारी, गदगद-स्वरि कहिवा लागउ, 'हे मात ! न जाणीइ, क्रीणइ कारणि राजाइ तू वन-माहि मू'कावी।' जिम ए वात सांभली, तिम जि मूर्छांगत हूँतो, रोवा लागो। वली सचेत थाइ, वची भुंइ पडइ। वली माता-पिता-भ्रातानइ स्मरती तिम रोवा लागी, जिम पाखती वृक्ष छइं ते ही रोवा लागी। इम अनेक विलाप करती ते सिय्या-पालकनइ हाथि इसिउ संदेसउ कहाविउ जु, 'राजन ! मइ जे अनाचार कीधउ, ते तइं मुझनइ कांइ न जगाविउ ?' इम सांभली पछइ रथ-हूँती ऊतारी जेतलइं पाछउ वलिउ, तेतलइं मातं'गी-जुगल आवीनइ कहइ. 'रे पापिणी ! तू भतीरनी वंचनानू फउ भोगवि।' इम कही बहिरखा-सहित बिन्हइ हाथ छेदीनइ लेई गई। तिवारइ कलावती महा-विलाप करती पूर्वोपाजित कर्मनइ झरती नदीनइ तीरि जई वनिकुंज-माहि पुत्र प्रसविउ। पणि हाथ-पाखइ पुत्रनइ सार न कराइ। तिवारइ रोती हूँती इभितं कहइ, 'जोउ, जे दालिद्रीनइ कुलि पुत्र प्रसवीइ, तेहनइ घरे गीत गाईइ, उत्सव कीजइ। अनइ ए पुत्र राजानइ कुलि ऊपनउ छइ, ते पुत्रनी सार-इ-नउ संदेह पडिउ।

इसिइ नदी महा-पूरि आवी दीठो। ते देखो संकल्प-विकल्प करी पछइ कलावतीइ एहवी अवश्रावणा कीधी, 'जु मइ मनि वचनि कायाइं करी शुद्ध शील पालि' हुइ, तु ए नदी उपशमपणउं पामिज्यो। अनइ माहरा हाथ नवा आविज्यो।' इम जेतलइं कहिउं, तेतलइं तेहना शीलनइ प्रमाणि कनकचूड-मंडित नव-पल्लव नवा हाथ आव्या। नदी उपशमी। तिवारइ आकाशि कुसुमनी वृष्टि हई। पछइ कलावती पुत्र-सहित नदी ऊतारी पारि गई। एतलइं तापस आवीनइ कहइ, 'हे सुमंगि ! बालक प्रसाविइ इहां रहिवउं नावइ। तेह-भणी तू अम्हारइ आश्रमि आवि।' इम कही आपणइ आश्रमि आणी। तिसिइ तापसपति पूछइ, 'वत्स ! तू कउणि ? कहिनी स्त्री ? किहां-हूँती आवी ?' तिवारइं कलावतीइ आपणउ सर्व वृत्तांत कहिउ। पछइ तापसि आश्रासना देई, पिताना घरनी परिइं पुत्र-सहित कलावती आश्रम-माहि राखी।

हिवइ इसिइं चांडालि आवी हाथ अनइ बहिरखा राजा-आगलि आणी मूक्यां। तिसिइं राजाइं बहिरखा हाथि लेई जोया। जु जोइ, तु कलावतीनु भाई विजयसेनकुमार, तेहनुं नाम दीठउं। पछइ राजाइ ससंभ्रांतपणइ कलावतीनी सखी पूछं। कहिउं, 'देवशालनगर-हूँतउ कोई इहां आविउ हूँतउ ?' तिवारइं सखीइं कहिउं, 'स्वामी ! कलावतीनइ भाईइ जि बहिरखा अनइ वस्त्र मोकल्या हूँता। ते जण अजी इहां जि छइं।' पछइ राजाइं ते जण तेडीनइ पूछ्या, कहिउं, 'ए बहिरखा तुम्हे आप्या ?' तीणे कहिउं, 'अम्हे आप्या।' जिम ए वात राजाइं सांभली, तिम राजा अचेत थई भुंइ पडिउ। तेतलइं प्रधाने ताढउ वाय घाती सचेत कीधउ। पछइ राजा हीयउं आहणइ. माथउं कूटइ। तिवारइ प्रधानि कहिउं 'पहिलउं अणविमासिइ काज न कीजइ, जु कीजइ तु एवढउं दुक्ख हुइ।' राजा कहइ, 'हिव हूं ए दुक्ख सही न सकउं, काष्ट-भक्षण करिसु।' इम कही राजा काष्ट-भक्षण करिवा चालिउ। तिवारइ महुतइ कहिउं, 'स्वामी ! सात दिन-ताई पडखउ, जिम हूं एऊ वार ते ठाम जोई आवउं। किवारइं तुम्हारा माग्य-लगइ जीवती मिलइ।' इम राजा समजावी, आपणि जोवा नीकलिउ। सर्व वन जोवा लागउ। पणि किहांइ देखइ नही। पछइ तापसनइ आश्रमि आवी, तापस पूछ्या, 'अहो तापसो ! ए वन-माहि एकाकिनी स्त्री दीठी कि ना ?' तिसिइ तापस कहइ, 'तिणि स्त्रीइ कउण काज छइ ?'

१.PL. पहिलउ अणविमासिउं काज कीजइ तु।

तिवारइ प्रधानि कहिउं, 'शंखराजा ते कलावतीनइ वियोगि प्राण-त्याग करइ छइ । पणि जु ते आवइ, तु प्राण न छांडइ ।' इम कहइ हुंतइ तापसे जाणिउं, 'ए सही राजानउ प्रधान घटइ ।' पछइ दत्तप्रधान-नइ पुत्र-सहित कलावती देखाडी । जिम कलावतीई ते राजानु मित्र दूर-तु आवतु दीठउ, तिम जि 'प्रउहंस ऊपनइ रोवा लागी । तेतलई दत्त आवीनइ कहइ, 'बहिन ! मरोइ । कीधां कर्मनां फल भोगव्यां विण न छूटीई । जे तीर्थकर देव छइ, ते ही कर्म-आगलि न छूटइ । इम जाणी धीरपणउं भादरि । अनइ ईणइ रथि बइसि । आपणइ दर्शनि करी राजानइ जीवदान दिइ । नहीतर पश्चात्ताप करतउ राजा काष्ट-भक्षण करिसिइ । मइ आजना दिन-ताई जि राजा राखिउ छइ ।'

पछइ कलावती तापसनी अनुज्ञा मागी दत्त-साथि रथि बइसी चाली । तिहां-हुंती पंथ अवगाही आपणा नगरनइ परसरि आवी । तेतलइ शंखराजाइ वात सांभन्नी । पछइ आंखिई आंसू पाडतउ राजा सामहउं आवीनइ कहइ, 'हे भद्रि ! जे मइ तुझनइ विडंबना कीधी, तूं वन-माहि मूकावी, ताहरा हाथ कपाव्या, ते माहरु सर्व अपराध खमि ।' इम कही महा-विस्तारि पुत्र-सहित नगर-माहि आणी । तिहां सउणानइ अनुसारि पुत्रनइ पुर्णकलस ए नाम दीधउं । अन्यदा कलावतीई एकांति अवसर लही राजा पूछिउ, 'स्वामी ! कीणइ दोषि वन-माहि मूकी माहरा हाथ छेदाव्या ते कहउ ।' तिवारइ राजा सलज्जपणइ कहइ, 'हे भद्रि ! तुझ-माहि सर्वथा कलंक नथी, पणि ताहरा 'भवांतरी कर्म-लगाइ मइ ते काई कर्म आचरिउं, जे मातंग इ नाचरइ ।' तिवारइ राजाई आपणउ सर्व वृत्तांत कहिवा मांछिउ, 'हे सुभगि ! जिणि दिहाडइ मइ तुझनइ आपदा अणावी 'ते-हुंतू' अनेरइ दिहाडइ, ताहरा बहिरखा देखी मुझनइ उरतउ ऊप-नइ, हूं काष्ट-भक्षण करिवा लागउ । तिसिइं दत्त-मित्रइ आवी प्रतिज्ञा करी हूं राखिउ । पछइं हूं प्राणादई देव नमस्करी रात्रिनइ समइ नगरनइ परसरि रहिउ । तिहां मइ निद्रा-माहि इधिउ सउ-णउं लाधउं जु अणपाकी वेलि कल्पवृक्ष-हुंती खिषी पडी । अनइ वली ते वेलि संपूर्ण फल लागइ तत्काल कल्पवृक्षि चडी । पछइ प्रभाति मइ गुरु पृछया । गुरे कहिउं, 'राजन् ! कल्पवृक्ष-समान तूं जाणिवउ, अनइ वेलि-समान ताहरी प्रिया । ते तुझनइ पुत्र प्रसविइ मिलिसिइ ।' ते तूं मिली ।'

इत्यादि स्वप्न-विचार कही पछइ राजा कलावती-सहित वन-माहि मुनिनइ वांदिवा गयउ । तिहां देवपूजा करी, मुनि वांदी भार्या-सहित राजा आगलि बइठउ । तिसिइ मुनिइ देसना दीधी । पछइ देसनाइ अंति राजा पूछइ, 'भगवन् ! कलावतीइ कउण कर्म कीधउं, जे निर्दोष कलावतीना मइ हाथ छेदाव्या ?' तिवारइ मुनि तेहनउ पूर्व-भव कहिवा लागउ, 'श्री विदेहि क्षेत्रि, ४ महेन्द्रपुरि नगरि, विक्रमराजा लीलावती-भार्या-सहित सुखइं राज करइ छइ । इधिइ सुलोचना एहवइ नामि पुत्री जाई । माता-पितानइ महा-बल्लभ हुंती । क्रमि क्रमि वाधती यौवनावस्थाइ आवी । हिव एकदा पुत्री राजानइ उत्संगि बइठी छइ । एहवइ कुणिहि एकणि एक सूडउ 'मनोहर आणी राजानइ भेटिइ दीवउ । राजाई ते उपाध्यायनइ देई भणाविउ । राजानइ आशीर्वाद देवा लागउ । पछइ राजाइ ते शुक्र पुत्रीनइ दीधउ । जिम दालिद्री मोदक पामी हर्ष आणइ, तिम ते शुक्र लही पुत्री

१. C. L. प्रउहंस K. प्रहुंस Pu. प्रहंस P. पहंस । २. K. भवांतरीक कर्म A.B. भवांतरी कुकर्म C. भवांतरी कर्म । ३. K. ते हुतु पहलइ दिनि, Pu. ते हुतु अनेरइ । ४. A.C. महेन्द्रपुरि नगर विक्रम ..B. K. महेन्द्रपुरि नरविक्रम... ५. P. मनोहारिउ L. मनोहरीउ A. मनोहारी ।

हर्ष मानिवा लागी । रात्रि नइ दिवस पुत्रो शुक्रनइ मूंकइ नही । अनेक साकरना पाणी, शालि, दाडिमनी कुली दिन-प्रति दिइ । वली सुवर्णमइ पांजरइ घाती राखिउ । किवारइ उत्संगि, किवारइ पांजरइ, इम विनोद करती भणावइ । भोजनि, शयनि, आसनि, सूती, बइठी, योगिनीनी परिइं एकाग्र-मन हूँती, ते सुलोचना कन्या शुक्रनइ मूंकइ नही ।

हिवइ एकदा सुलोचना उद्यानवनइ विनोद-भणी, शुक्रनइ पांजरा-माहि घाती लेई गई । तिहां देहरा-माहि सुलोचनाइ सोमंधरस्वामि नमस्करिया । एहवइ शुक्र पणि प्रतिमा देखी चीत-वइ, 'एहवी प्रतिमा मइ आगइ किहांइ दीठी हूँतो ।' इम ईहापोह करतां जाती-स्मरण-ज्ञान ऊपनउं । तिसिइं जु जोइ, तु पूर्विलइ भवि चारित्र पामिउ हूंतउ । तिहां सर्व शास्त्र भण्यां क्षयोपशम-लगइ । पणि क्रिया तेहवी न पाली । अनइ वल्ल, पुस्तक, पात्रानी मूर्छाईं आपणउं ज्ञान फोक गमाडिउं । चारित्र विराधिउ । तिहां-हूंतु मरी ए-वन-माहि हूं सूडउ हूउ । अनइ जे डूकडउ पाद मूंकिउ तेह-लगइ हिवडां भगवानी मनसा हुई । हिवइ तु हूं तिर्यचनइ भवि आविउ । मइ सिउं चालइ ? पणि 'आज पछइ ए देवनइ प्रणमी भोजन करिसु ।' एहवउ नीम लीधउं । पछइ सुलोचना देवनइ प्रणमी पूजी, पांजरउ संघाति लेई पाछी आवी । तिसिइ बीजइ दिनि शुक्रनइ हाथि लेई जिमवा बइठी । तेतलइ सूडानइ नीम चीति आविउ । पछइ 'नमो अरिहताणं' कही सूडउ ऊडिउ, देहरइ जई, प्रतिमा प्रणमी, वनफल खावा लागउ । इसिइ राजानी पुत्री शुक्रनइ विरहि विलाप करिवा लागी । एहवइ सूडा-भणी पायक धाया । ते वन-माहि आव्या । तिहां आंवानी डालइ सूडउ बइठउ दीठउ । तीणइ पास मांडी सुडउ ज्ञास्वी सुलोचनानइ आणी आपिउ । तिवारइ सुलोचना स्नेहमइ वचन शुक्र-प्रति कहइ, 'अहो शुक्र ! मुझनइ मूंकी तूं किहां गयउ हूंतउ ? आज पछइ ताहरउ वेसास भागउ ।' इम कही नृपांग-जाइ गतिना भंग-भणी सूडानी वेहूं पांख परही करी, सोनानइ पांजरइ घाती मूंकिउ । तिवारइ शुक्र चीतवइ ज, 'परवसपणानइ धिक्कार हु, जे मइ एवडी पीड सहीइ छइ । अथवा जु तहीं इ क्रिया सूधी पालतउ तु, आज परवसपणउं न पामत । तु अरे जीव ! वेदना सहि । कहइ, हिव परमेसरनउं मुख किम देखिसि ?' ते सूडउ इम चीतवतउ, आंखिइ आंसू पाडतउ, अणसण लेई, मरण पामी सौधर्म-देवलोकि देवता हूउ । पछइ सुलोचना पणि शुक्रनइ विरहि अणसण पाली, सौधर्म इ देवलोकि तेहनी प्रिया हुई ।

हे राजन ! तिहां घणा सुख भोगवी ते शुक्रनउ जीव मरी सांप्रत तूं शंखराजा हूउ, अनइ सुलोचनानु जीव ए कलावती हुई । पणि जे भवांतरि सूडानी पांख छेदी हूँती, ते कर्म-लगइ कलावतीना हाथ तई छेदाव्या । तु ए आपणा कर्म भोगव्या विण न छूटीइ । एक वारनउं क्रीधउं दसवार भोगवीइ ।'

पछइ तत्काल राजाराणीनइ जातीस्मरण-ज्ञान उपनउं । तिहां आपणउ भवांतर दीठउ । तिसिइ वैराग्य-रंग ऊपनइ पूर्णकलस पुत्रनइ राज्य देई, गुरु-समीपि बिहुइ दीक्षा लीधी । पछइ घणउ काल चारित्र पाली केतलइ कालि मोक्षि पहुचिसिइं ।

इति श्री-शीलोपदेशमाला-बालावबोध श्री-कलावती-कथा समाप्ता ॥३२॥

*

हिव केई एक महासतीनइ गृहस्थावासि वसतां इ हूँता शीलना माहात्म्य-लगइ महर्षि इ स्तवइ । ते कहइ—

शीलवइ-नंदयंती-मणोरमा-रोहिणी-पमुक्खणं ।

रिसिणो वि सयाकालं महासईणं थुणंति गुणे ॥५६

व्याख्या:- शीलवती १, नंदयंती २, मनोरमा ३, रोहिणी ४-प्रमुख चारि महासती जयवंती हु। कांइ जे, महासतीना गुण, ऋषीश्वर इ सदा इ=सर्वकाल गुण स्तवइ। एतलइ गाहनउ अर्थ हुउ। भावार्थे कथा-हूंतउ जाणिवउ। तिहां पहिलउं शीलवतीनी कथा कहीइ—

[३३. शीलवतीनी कथा]

ईणइ जंबूद्वीपि श्रीनंदनपुरि नगरि अरिमर्दन राजा राज करइ। हिवइ ते राजानइ मान्य श्रीरत्नाकर नामि श्रेष्ठि वसइ। श्री एहवइ नामि तेहनी भार्या। ते बेहूं श्रावकउ धर्म पालइ। पणि कर्मना योग-लगइ संताननी प्राप्ति नही। तिणि करी महा दुखी। हिवइ अन्यदा पुत्रनइ हेति श्री-कलत्र श्रेष्ठिनइ इसिउं कहइ, 'स्वामिन ! ए श्रीअजितनाथना देहरा-आगलि अजितबला-देवी महा सप्रभाविक छइ। ते अपुत्रीयानइ पुत्र दिइ, निर्धननइ धन दिइ, दोहागीनइ सोहागी करइ। जि को एहनी सेवा करइ, ते सहू पामइ। इणि कारणि, हे नाथ ! आपणपे पुत्रनइ अर्थि कांई मानीइ। कांई, बेदानइ हेति आपणा प्रण, 'ते ही दीजइ।' तिवारइ रत्नाकर श्रेष्ठि श्री-नइ बचनि ते देवीनइ कांई मानिउं। पछइ संताननी प्राप्ति हुई। कांई ? भाग्यनइ योगइ सघली इ वस्तु फलइ। क्रमिइ पुत्रनउ जन्म हुउ। तेहनइ अजितसेन ए नाम दंघउं। जिवारइं बाल्यावस्था अतिक्रामी यौवनावस्थाई आविउ, तिवारइं पिता विवाहनी चिंता करिवा लागउ जु, 'एहनइ भली कन्या आवइ तु रुडउं। यतः—

निर्विशेषः प्रभुः पारवश्यं दुर्विनयोऽनुगः ।

दुष्टा च भार्या चत्वारि मनःशल्यानि देहिनां ॥१॥'

इम चिंता करइ छइ। एहवइ व्यवसायनइ हेति कोई वणिगपुत्र रत्नाकर-सेठिइ आगइ चला-विउ हूंतउ, ते संपूर्ण व्यवसाय करी श्रेष्ठि-कन्हलि आवी बइठउ। तिसिइं सेठिइं व्यवसायनूं स्वरूप पूछिउं। तिवारइ वाणउत्रि आय-वरउ सर्व देखाडिउ। वली वाणउत्र कहइ, हूं मंगलावती नगरीइ गयउ हूंतउ। तिहां जिनदत्त-श्रेष्ठि-साथि माहरइ व्यवहार हुउ। तिणि सेठि एक दिक्क हूं घरि जिमवा तेडिउ। तिहां मई देवांगना सरोखी कन्या एक दीठी। तिसिइं मइ श्रेष्ठि पूछिउ, 'ए कउणि ?' तिवारइं श्रेष्ठि कहइ 'ए माहरी पुत्री। पणि मुझनइ कहीइ चिंता टलती नथी। कांई ? जागउं, ए पुत्री निसेउ वर पामिसिइ ? किम सपुरानइ रंजविसिइ ? किम शील पालिसिइ ? किम पुत्र प्रसविसिइ ? अथवा ए वली रखे एहनइ सउकिनउं दुख ऊपजइ। इम ए कन्या वाधती वाधती मुझनइ चिंता उपजावइ छइ। पणि ए पुत्री सर्व गुणनी खाणि छइ। सर्व भाषा जानइ। पंखीयानी भाषा ते ही समझइ। शीलवती एहवउं नाम। 'एहनइ रूय-कला-गुणे करी सरीखउ वर एहनइ जोईइ छइ। पणि वर किहांइ मिलइ नही। एह भणी मुझनइ चिंता 'टलती नथी।' तिवारइ मई सेठिनइ कहिउं, 'चिंता म करि। श्री नंदनपुरि रत्नाकर श्रेष्ठिनउ पुत्र अजितसेन ए कन्यानइ योग्य छइ।' तिसिइं जिनदत्त कहइ, 'हे मित्र ! घणा

१. A.B एहना, C. एहने। २ C.K टलइ नही।

दिननी चिंता आज तई भांजी ।' इम कही पछइ आपणी बेटी अजितसेननइ देवा-भणी आपणउ जिनशेखर पुत्र मुझ साथि मोकल्लिउ । ते सांप्रत माहरइ घरि छइ । हिव तुम्हे ए नात्रउ सही करउ ।' तिवारइं श्रेष्ठि कहइ, 'हे महाभाग ! तइ ए भठउं कीघउं । काई ? सघलाइ लाभ-माहि ए लाभ मुझनइ मोटउ हूउ ।' पछइ रत्नाकरि बहुमान-पूर्वक जिनशेखर तेडी शीलवतीनउं नात्रउं सही कीघउं ।

पछइ पिताइं अजितसेन पाणिग्रहण-भणी जिनशेखर-साथि चलाविउ । तिहां महा ऋद्धिनइ विस्तारि अजितसेनि शीलवतीनुं पाणिग्रहण कीघउं । अनइ हाथ-मेलावणीइ घणउं घन लाघउं । पछइ सुसरानइ मोकलावी शीलवती-सहित आपणइ घरि आविउ । हिवइ अजितसेन शीलवती-सहित सुखिइं धर्म, अर्थ, काम-त्रिणइ पुरुषार्थ साधिवा लागउ । इम करतां घणा दिन गया । एकदा प्रस्तावि शीलवतीइ रात्रिनइ समइ शिवा-फेकारीनु स्वर सांभलिउ । ते स्वरनइ अनुनारि घडउ लेई रात्रिइ बाहिरि नीकली । तिसिइ शीलवतीनु सुसरउ जागतउ हूंतउ । तिणि ते वधू रात्रिइं बाहिरि जाती दीठी । ते देखी मनि विकल्प ऊनउ ।

पछइ चोतविवा लागउ, 'सही एहवी रात्रिइं जु ए बाहिरि नीकली छइ, तु इम जाणीइ ए शीलवती कुशीलि छइ जोउ-नइ, भला कुलनी बेटी भलइ थानकि आवी अनइ एहवा इ काज करइ । तु इम जाणीइ, प्रवाहइं स्त्री आप-स्वार्थिनी । बाहिरि रूडी दीसइ, पणि माहि चित्त कूडउं ।' सुसरउ इम चोतविवा लागउ ।

हिव शीलवती मायाइं करी रहित, काई काज करी, घडउ ठामि मूकी, आपणि शिथ्याइ आवी सूती । पछइ प्रभाति तोछडगणा-लगाइं सेठि आपणी स्त्रीनइ इसिउं कहइ जु, 'ताहरी वहू शील्लि गुणि आचारे करी केहवी प्रतिभासइ ?' तिवारइ स्त्रीइ कहिउं, 'स्वामी ! कुलमर्यादाइं करी रूडी छइ ।' तिसिइं श्रेष्ठि कहइ, 'ताहरी बुद्धि पणि रूडी नही, जिणि कारणि, एहनां आचरण आज रातिइं मइ दीठां छइ । न जाणीइ, एकली किहांइ नीकली गई हूंती ?' इम वात करइ छइ । इतिइं अजितसेन पुत्र मातापिताना पग नमिवा आविउ । तिहां बापनइ संचित देखी पूछइ, 'आज तुम्हे संचित काई दीसउ ?' तिवारइ पिता कहइ, 'वत्स ! हिवइं सिउं कहीइ ? विधानां आपणइ घरि कल्पवेलि वावी, पणि सांसही न सकी । काई जे, शीलवती एहवइ वंशि ऊपनी, महागुणवंती अनइ एहवी इ जु पाडूआ आचारि चालइ, तु सिउं कहीइ ? जु लाज, जु जिनधर्म, जु सर्व गुण जोईइ, तु एह-माहि । पणि हिवडां सर्व गुण गमाडया । एतला दिन कल्पवेलि-सरीखी हूंती, पणि हिव विषवेलि समान हुई । आज रात्रिइ पाणीनउ कुंभ लेई किहांइ गई हूंती मुझ जागतां जि । ते एक प्रहर बाहिरि रही पाछी आवी । तु वत्स ! एहनइ तू छांडि ।' तिवारइं पुत्र पितानउ आदेस अणलोपतउ 'तह त्ति' कही घरि आविउ ।

तिसिइ प्रभाति श्रेष्ठि काई कूड विमासी वधू-समीपि आवी कहइ, 'वत्स ! ताहरइ पिताइं तू ऊतावली मिलवा-भणी तेडी छइ ।' तिवारइं वधूइं डहापण-लगइ रात्रिनउ वृत्तांत जाणी ससुरानउ वचन मानिउं । काई ? परीक्षाइ *आफहणी सोनउं कसि पहुचिसिइ । पछइ रथ प्रगुण कीघउं । तेतलइ शीलवती-वधू-सहित रत्नाकर श्रेष्ठि रथि बइसी चालिउ । मार्गि चालतां नदी एक आवी । तिसिइ श्रेष्ठिइं शीलवतीनइ कहिउं, 'हे वधू ! ए पगनां खासडां ऊतारि, पाणीइ

१ K. शिवा फेत्कार करती सांभली । २ P. एहवइ, C. एह इ । ३. K.P पाडूइ आचारि प्रवर्तइ । ४. CK. आफणी ।

भोजिसिइं ।' तिवारइं वधू काई 'विमासीनइ ते खासडां पहिरिइ जि पाणी-माहि चाली । तेतलइ श्रेष्ठि रीसाणउ हंतु चींतवइ, 'सही ए तां आप-छंदी छइ ।' इम वली मार्गि चालतां आगलि 'मूंगनु क्षेत्र फलिउं देखी सुसरउ कहइ, 'वरिस ! ए क्षेत्रीनइ हाथि सर्व धान आविउं । आजकालि धान घरि आवसिइ ।' तिवारइं वलतुं वहु कहइ, 'ए क्षेत्र आगिम खाघउं, घरि धान काई नही आवइ ।' ईणइ पद्धतरि ससुरउ गाढेरउ 'दूहवाणउ । वली जेतलइ रथ आघउं चालिउ । तेतलइ नगर एक मोटउं, धनि करी धनद यक्षना नगर सरीखउं, दीठउं । ते देखी श्रेष्ठि वहुनइ कइइ, ए नगर वसइ छइ । ईणइ नगरि आपणपे रहीइ ।' तिवारइ वधू वलतुं कहइ, 'ना, ए नगर सूनुं छइ । इहां नही रहोइ ।' पछइ आघा चाल्यां । पणि ससुरउ दूहवाणउ । तिसिइ आगलि सुभट एक घाए जाजरउ कीधउ आवतउ दीठउ । ते देखी श्रेष्ठि कहइ, 'बापडइ सुभटि वेवडा घाय सख्या छइ ?' तिवारइ वधू कहइ, ए कायर नासतु हंतु कूटाणउ छइ ।'

वली मु सरउ वधूनी निदा करतउ बडबडतउ, रीसाणउ आघउ चालिउ । तिसिइं सूर्य घणउ चडिउ जाणी श्रेष्ठि वड एक मोटउ देखी, वड-तलइ जई ऊतरिउ । तेतलइ वधू इ वडनी छांह मूंकी लूपडउं ऊढी तडकइ जई बइठी । तिसिइं श्रेष्ठि कहिउं, 'वरिस ! छायाइ आवि ।' तिवारइ वधू अणसांभलती आंखि मोची रही । पछइ श्रेष्ठि चींतवइ, 'जे वात हूं कहउं ते तु ए न मानइ । तु हिंवइ एहनइ कउण कहिसिइ ?' इम कही श्रेष्ठि आघउ चालिउ । तेतलइ सूनुं गाम एक आविउं । तेह-माहि 'सघलाइ घर च्यारि-पांच वसइ छइ । ते तुच्छ गाम देखी श्रेष्ठि कहइ, 'ईणइ गामि नही रहीइ ।' तिवारइ शीलवती कहइ, 'ए गाम 'गाढउं वसइ छइ । इहां रही-सिइ ।' पछइ श्रेष्ठि चींतवइ, 'ए वहु सर्वथा विपरीति ।' तेतलइ गाम-माहि-हंतु शीलवती-नउ माउलउं आविउ । तिणि बहुमानपूर्वक 'सेठि जिमाडी राखिवा लागउ । पणि रहइ नही ।

पछइ वधू-सहित सेठि आघउ चालिउ । तेतलइ वृक्ष एक देखी मध्याह्न-समु जाणी रथ हंतु ऊतरिउ । तिहां काई थोडउं सिउं सीरावी रथ-जि-ऊपरि सेठि कपट-निद्रां सूतउ । पछइ शीलवती पणि पितानुं घर दूकडउं जाणी रोटी-करंउ लेई जिमवा बइठी । तेतलइ कयरना वृक्ष-ऊपरि काग एक बोलिवा लागउ । तिसिइ ते कागनी भाषा उलखी शीलवती कागनइ कहइ, 'रे काग ! तूं काई करगराट करइ ?' ए वात सांभली श्रेष्ठि मन-माहि चींतवइ, 'ए दुरा-चारि सउण पणि जाणइ छइ ।' पछइ वधू कागनइ कहइ, 'तुझनइ करंवानी इच्छा छइ, तेह-भगी तूं बोलइ छइ ।' तिवारइ शीलवती अवसर जाणी निःशंकपणइ कहिवा लागी, 'अहो काग ! एक बोल आगइ ।' शिवा-फेकारीनउ मानिउ, ते माटि भर्तारनउ वियोग हूउ, अनइ सांपत

१. C.K. Pu. विमासी नये खासडे पहिरे । २. Pu. मुगनु क्षेत्र वाविउं देखी । ३. K. रीसाणउ । ४. Pu. आवेरउ । ५. K. सर्व थई घर च्यारि पांच सइं छइ, Pu. घर सघलां इ च्यारि कइ पांच वसइं छइ । ६. C. वासिइं । ७. K. सुवासिइं । ८. A.B. विपरित । ९. K. सेठिनइ । १०. Pu. शिवानु मानिउ । ११. तु ।

ताहरउ बोल जु मानउं, तु 'पितानइ मिलवानउ संदेह पडइ ।' तिवारइ श्रेष्टि 'जागतउ हूंतउ, साभिप्राय वचन सांभली कहइ, 'हे दुर्विनीत ! ए सिउं बोलइ छइ ?' तिवारइ शीलवती कहइ, 'सुसरा ! ए साची जि वात । कांइ ? जे माहरा गुण हूंत, ते दोषनइ हेति हूआ, चंदननी परिइं । हूं जहीइ बालकपणइ सर्व शास्त्र भणी, तहीइ काकरुत पणि भणिउं हूंतुं ।' इणि वचनि श्रेष्टि सावधान थई सर्व वात पूछिवा लागउ । तिवारइ वहू कहइ, 'सुसरा ! जिवारइ हूं रात्रिइ जागती हूंती, एहवइ सिवा एक बोली । पछइ हूं तेहना सउणनइ अनुसारिइं घडउ लेई नदीइ गई । तिसइं निहां मृतक एक आविउं । तेतलइ ते नदी-हंतु वाहरि काढी, तेहनी कडिइ आमरण हूंत ते मइं लीधां । ते लेईं घडा-माहि घाती हूं घरि आवी । पछइ मइ छाणहरा-माहि घडउ घातिउ । तु कहउ, ईणइ अपराधि हूं तुम्हे एतली भुइं आणी । हिव वली ए वायस बोलिउं । ते इम कहइ छइ जे, ए वृक्ष-तलइ दस लक्ष स्वर्ण छइ । तेह-भणी हूं कागनइ कइं छउं— दाधा ऊपरि फोडउ म पाडि । आगइ आपदा-माहि पाडी छउं, वली कांइ पाडइ ?' ए वात सांभली, तिषिइ सुसरउ कहइ, 'हे वत्सि ! ए वात किसिउं साची ?' इम कहितउ पलवटि बांधी, तरुणा पुरुषनी परिइं कुदालउ हाथि लेई, कागनइ करंबउ 'देवरावी, ते वृक्षनइ मूलि आवी खणिवा लागउ । तेतलइ माहि-हूंत दस घडा लाख लाख सुवर्ण भरिया नीकल्या । तु जाणे शीलवतीना गुण प्रगट हूआ । ते सोनुं देखी श्रेष्टि चींतइ, 'सही, ए शीलवती साक्षा-त्कारि मूर्त्तिवंती लक्ष्मी छइ । जोउ, मइं काचनी भ्रांतिइ मरकतमणि-समान ए वहू अवगणी ।' इम कही सुवर्णकुभ रथि घाती, शीलवतीनइ आपणउ अपराध खमावा लागउ । वली वली वधूनी प्रसंगा करतउ, वधूनइ रथि बइसारी रथ पाछउ वालिउ । तिसिइ वधू कहइ, 'माहरा बापनउं घर दूकडउं छइ । तेह-भणी एक वार पितानइ मिलउं ।' तिवारइं सुसरउ कहइ, 'हे सुभगि ! हिवडां तूं घरि आवि । आपणउं कुल उजूआलि ।' पछइ शीलवतीइ सुसराना दाक्षिण्य-लगइ वचन मानिउं ।

पछइ श्रेष्टिइ रथ पाछउ खेडिउ । इम मार्गि आवतां पूछिवा लागउ, 'हे वत्सि ! ऊवस नगरनइ तइं वसतउं कांइं कहिउं ?' तिवारइ शीलवती कहइ, 'जिहां आपणा सगा हुइं, ते सूनउं इ वसतउं जाणिवउं । कांइं ? जेतलइं तुम्हे आव्या सांभल्या, तेतलइं माहरइ माउलइ 'जि कांइं कीधउं ते तुम्हे दीठउ । तेह-भणी मइं वसतुं कहिउं ।' तिवारइं 'चाणिक्यनी परिइं वधूनां वचन साभिप्राय जाणो वली श्रेष्टि कहइ, 'जिवारइं हूं वड-तलइ ऊतरिउ तिवारइ तूं तडकइ कांइ बइठी ?' वधू कहइ, 'तुम्हे किसिउं सांभलीउं नथी, जु वायस वडि बइठउ स्त्रीनइ माथइ विटा करइ तु छ-मास-माहि भर्तानइ मरण हुइ किवा महांत रोग आवइ ? अथवा वडनइ मूलि सांभ हुइ । तेह-भणी मइं उपाय करो 'उदणउं उढी, छाया मूकी अलगी बइठी ।' श्रेष्टि कहइ, 'वत्सि ! ताहरी भली बुद्धि ।'

१. C. L. Pu. पिताइ । २. K. सू । ३. K. घालिउ । ४. K. द्रव्य । ५. A. B. पाडी छइ । ६. K. देई । ७. K. Pu. खमाविवा । ८. K. Pu. अजूआलि । ९. K. जे कांइ भक्त कीधी ते तुम्हे दीठी । १०. K. चाणाक्य । ११. K. Pu. ओदणउ ओढी ।

वली सेठि पूछइ, 'ते सुभट मईं वखाणित अनइ तइ वखोडिउ ते कांइ ?' वधू कहइ, 'तेहनइ पूठिइ घा लागा हूँता पणि सन्मुख न ता ।' ए वात सांभली श्रेष्ठि चमत्करिउ हंतु वत्री पूछइ, 'वसतां नगरनइ तइ ऊवस कांइ कहिउं ?' तिवारइ वधू कहइ, 'जिहां आपणउ सगउ कोई नही, ते वसतउं इ सूनउं ।' वली सुसरउ पूछइ, 'मूंगनउं क्षेत्र फलिउं देखी मइ कहिउ—ए क्षेत्रना घणोनइ धाननउं वांक कांइ नही हुइ । तिवारइ तइ कहिउं—ए क्षेत्र आगिम खाघउं । ते तइं इम कांइ कहिउं ?' वधू कहइ, 'ए क्षेत्रना घणी टोहता हूँता, पणि निरादरा दीठा ।' पछइ श्रेष्ठि ते क्षेत्रना घणी पूछया । तणे कहिउं, 'अग्हे ए क्षेत्र आगिम खाघउं ।' ए वात सांभली श्रेष्ठि गाढेरु हर्षिउ । वली सुसरउ पूछइ, 'पाणी भरी नदी, तेह-माहि खासडां पहिरिइ तूं कांइ चात्री ?' तिवारइ वधू कहइ, 'पाणि-माहि कीडा, कांटा, जलसर्प दांसइं नही । तेह-भणी मइ खासडां पहिरियां ।' इत्यादि वात करतां क्रमिइ घरे आव्या । तिहां श्रेष्ठि आपणी स्त्री, आपणउ वेउउ तेडीनइ कइइ जु, 'मइ अजाणपणइ तुम्हनइं आंति उपजावी । पणि ए साक्षात्कारि लक्ष्मी छइ । एहनइ प्रसादइ मइं दस लक्ष सुवर्ण आणित । वली तहीइ जे घडउ लेईं रात्रिइ बाहरि गईं हूँती तहीइ ईणीइ रत्नराशि आणो छइ ।' इम श्रेष्ठिं सर्व वृत्तांत कही छाणहरउं खणी रत्न काढयां । तिहां सघले दीठां । पछइ सर्वस्व घनी स्वामिनी शीलवती हईं ।

हिवइ क्रमिइं श्रेष्ठि अऊलानइ क्षयि परोक्ष हूउ । अनइ अजितसेन पुत्र कुटुंबनउ नायक कीघउ । पछइ ते बेहू श्रावकउ धर्म पालिवा लागां । तिसिइं नगरनउ राजा अरिमर्दन, तीणइ पांचसइं महुता नवा कीघा, पणि मुख्य महुतु नही । तेह-भणी राजा परीक्षा जोवा-भणी एहवी एक समस्या समस्त नागरीक लोकनइ कहइ । किसी ?—'जे मुझनइ पणि करी आहणइ, तेहनइ कउण दंड कीजइ ?' तिवारइ लोक कहइ, 'स्वामी ! तेहनइ शिरच्छेद कीजइ ।' पणि राजानइ ए वात मेलि नावइ । पछइ ए वात अजितसेनइ आवी शीलवतीनइ कही । तिसिइ शीलवती कहइ, 'तेहनइ सर्वांग आभरण दीजइ ।' तिवारइ अजितसेनइ पूछिउं, 'ते किम ?' कहिउं, 'राजानइ प्रिया टाली कउण पाटू दिइ ?' ए वात सांभली अजितसेन सेठि राजा-समीपि जईनइ कहइ, 'जिणि पाटू दीधी तेहनइ सर्वांग आभरण दिउ ।' ए वात सांभली राजा संतुष्ट हूंतु ते अजित सेननइ सर्व प्रधान-माहि मुख्य कीघउ ।

अन्यथा पर्यंत देशना राजा-ऊपरि अरिमर्दन-राजाइ कटकी कीघी । तिहां अजितसेन संघाति तेडिउ, चालिवा लागउ । तिसिइ अजितसेन शीलवती-प्रियानइ कहइ, 'तूं एकली घरि किम रहिसि ? किम शील पालेसि ?' तिवारइं शीलवती कहइ, 'स्वामी ! जु इंद्र आपणपे आवइ, तुही माहरउं शील खंडी न सकइ । अनइ जु तुम्हनइ माहरउ प्ररय नथी, तउ ए फूलनी माल लइ । माइरा शीरुनइ प्रमाणि सदाइ सश्रीक रहिसिइ । अनइ जइीइ मुझनइ कुशीलपणउं, तहीइ जाणे कुरमासिइ ।' इम कही अजितसेननइ कंठि कुमुममाला मूकी । पछइ अजितसेन राजा-साथइ चालिउ । महांत अटवी-माहि गया । तिहां फलफूठ कांइ न पामोईं । तिसिइ अजितसेननइ कंठि फूलनी माला देखी राजा कइइ, 'एहवी अटवी-माहि एहवां फूल किहां ?' तिवारइं अजितसेन कहइ, 'स्वामी ! माहरी शीलवती प्रियाना शीलनइ प्रमाणइ फूलनी माला

१. C. तेही ईणीइ... । Pu. तेही ईणइ ।

कुरमाती नथी ।' जिम ए वात सांभली राज इं, तिम जि कामांकुर-मित्रइ कहिउं जु, 'स्त्रीनइ शील किहां ?' तिवारइ बीजउ ललितांग कहइ, 'ए वात साची । स्त्रीनइ शील नही ।' तेतलइ बीजइ रतिकेलि-मित्रइ कहिउं सही, इहां कांई संदेह नही ।' तिसिइ चउथउ अशोक कहइ, 'चालउ, परीक्षा कीजइ ।' पछइ राजाइ घणउं धन देई च्यारइ शीलवती-कन्हलि मोकल्या ।

हिव कामांकुरि आवी शीलवतीना आवास-कन्हलि नवउं घर मंडाविउं । तिहां सदाइ हाव-भाव नेपथ्य शीलवतीनइ देखाडइ । णि शीलवतीइ जाणिउं जु, 'माहरां शीलना भ्रंश-भृषी एतलां वानां करइ छइ ।' पछइ च्यार इ मित्र उपाय चींतविवा लाग। हिव अनेरइ दिवसि अशो-किइ दूती मोकलीनइ कहाविउं, 'हे भद्रि ! ताहरउ भर्तार तउ देशांतरि गयउ छइ । तूं यौवन-नउं फल कांई न लिइ ?' तिवारइ शीलवती कहइ, 'कुलस्त्रीनइ ए वात युगती नही । अनइ कदापि जु ए वात कीजइ तु लोभ-पाखइ न कीजइ ।' इसिइ कहिइ हुंतइ अशोकि वली दासी मोकली पूछाविउं जु, 'तूं केतलउं धन मागइ छइ ?' तिवारइ शीलवती कहइ, 'हूं लाख टंका मागउं । तेह-माहि अर्ध पहिलउं आपउ, अनइ तुम्हे पांचमइ दिहाडइ आविज्यो तहीइ अर्ध लेतां आविज्यो ।' इणि वचनि अशोक हर्षिउ हुंतु दूती-हाथि अर्धउ लाख देई शीलवतीनइ माकलिउ । हिव शीलवतीइ उरडा-माहि छानउ एक कूउ खणाविउ, अनइ ते-ऊपरि पल्यंक एक वाण-पाटी-रहित उत्तरपटिइ ढांकी मूंकिउ छइ । इसिइ पांचमइ दिनि अशोक पांचास सहस्र लेई, तांबूल भक्षण करतउ, जगत्र सघलउं त्रिण समान गणतउ, जेतलइ पल्यंकि जई बइठउ, तेतलइ घाईसउं कूआ-माहि पडिउ । पछइ शीलवतीइ ते लाख टंका लेई घर-माहि मूंक्या, अनइ तेह-नइ शरावलइ 'दोरडउ बांधी, भात-पाणो घाली, कूआ-माहि मूकावइ । हिवइ ते नारकीनी परिइ दुःख अनुभविवा लागउ । इम कूआ-माहि रहितां अशोकनइ एक मास अतिक्रमिउ । एहवइ वली ललितांग मुहंतउ द्रव्य लेई आविउ । ते णि शीलवतीइ एक लक्ष द्रव्य लेई कूआ-माहि घातिउ । हिवइ वली बीजउ कामांकुर धन लेई आविउ । ते णि शीलवतीइ लाख टंका लेई कूआ-माहि घातिउ । वली चउथउ रतिकेति आविउ । तेइनइ णि तेइ जि हाउ शीलवतीइ कीधउ । इम च्यारि महा दुख भोगविवा लाग।

इसिइ राजा वयरी जीपी आपणइ नगरी पाछउ आविउ । पछइ ते च्यारि इ मित्र महा दुखी हुंता शीलवतीनइ कहइ, 'जे अणविमासिउ काज करइ, ते अम्हारी परिइ दुख पामइ । हिवइ अम्हनइ नरग-हुंता काढि ।' तिवारइ शीलवती कहइ, 'जउ माहरउं वचन मानउ, तु काढउं ।' तिसिइ ते कहइ, 'जि कांई ताहरइ कर्तव्य छइ, तेहनउं आदेश दइ । णि एक वार कूआ-हुंता काढि ।' वलतुं शीलवती कहइ, 'जिवारइ हूं बोलावउं तिवारइं तुम्हे च्यारि अस्खलित बोलिज्यो ।' तीणे चिहुंए ए वचन मानिउं । इम तेहनइ सघली सीख देई, पछइ अजितसेन-पतिनइ सर्व वात जणावी, सपरिवार राजा आणइ घरि जिमवा निहुतरिउ । तेतलइ शीलवतीइं सर्व रसवती नीपाई, प्रच्छन्न करी मूकी । तिसिइ राजा आवी जि भवा बइठउ । णि भोजननी सामग्री कांई न देखइ । तिवारइ राजा कहइ, 'अम्हे किस्या ऊपरि निहुतरिया हुंता ?' तेतलइ शीलवती मूर्तिमंत बारणइ आवी, फूले पूजी, कहिवा लागी, 'अहो यक्षो ! सघली रसवती मजूद करउ । आज आपणइ घरि राजा जिमवा आविउ छइ ।' तिसिइ ते कूआ-माहि-थका च्यारइ कहइ, 'अम्हे रसवती मजूद

१. Pu. दोरउ ।

१७

करुं छुं । तुम्हणइ घणी इ पूरिसिउं ।' पछइ राजा जेतलइ जिमवा बइठउ, तेतलइ सघली इ सामग्री राजा-आगलि आणा । राजा जिमवा लागउ । पणि मन-माहि कउतिग ऊपनउं । तिहां वली शीलवतीइ तांबूल-वस्त्र अलंकारे करी चारी लाख टंकानउ व्यय कीधउ ।

तिवारइ राजा संतोषिउ हूंतउ चीतवइ, 'सही ए काई अपूर्व सिद्धि छइ, जे बोल बोलतां सर्व संपन्नउं ।' पछइ राजा शीलवतीनइ पूछइ, 'हे भद्रि ! ए आश्चर्यकारक किसिउं ?' तिवारइ शीलवती कहइ, 'माहरइ घरि च्यारि कामिक यक्ष छइ । तिणि करी सर्व वस्तु संरजइ ।' तिहां राजाइ शीलवती बहिन करी मानी । पछइ बहुमान-पूर्वक वस्त्र-आभरण देई च्यार इ यक्ष माग्या । तिवारइ शीलवतीइ वचन मानिउं । कहिउं, 'ए च्यारिइ यक्ष तुम्ह-भागलि आणी मूकिसु ।' ए वात सांभली राजा आपणइ घरि गयउ । पछइ शीलवतीइ ते च्यार इ कूभा-माहिथो काठी, बावने चंदने लीप्या, वांसना करंडीया-माहि घाती रथि बइपार्या । पछइ भागलि भनेर धूर ऊगाहीते, वाजिन वाजते, नाटक करावते, इणी रीतिइ करंडीया राजा-कण्डलि आणीवा लागी । तेतलइ राजा साभुहु आवी बहुमानपूर्वक च्यारिइं करंडीया घरि लेई गयउ । पछइ राजइं सूआर निवारिया, कहिउं, 'आज रसवती यक्ष जि देखिइं ।' पछइ भोजननइ अवसरि राजाइं पूजी, अर्ची, भोगादि करी कहिउं, 'अहो यक्षो ! तुम्हे नीपनी रसवती आपउ ।' तिवारइ पेला किहां-थकी आपइ ?

पछइ राजाइं जिम करंडीया ऊपडाव्या, तिम माहि-थका च्यार इ ते कराल-विकराल अस्थि-चर्मावशेष नीकल्या । तिवारइ राजा बीहनउ हूंत पूछइ, 'तुम्हे कउण ? राखस कि झोटींग कि प्रेत ?' तिवारइ ते च्यार इ कहइ, 'स्वामी ! अम्हे ताहरा कामांकुरादि च्यार इ पुरुष ।' इम कहिइ हूंतइ राजाइ उलख्या । पछइ सर्व वृत्तांत पूछिउ । तीणे सघली इ वात जिम हुई, तिम राजा-आगलि कही । तिसिइ राजा कहइ, 'वत्सो ! ए तुम्हणइ कउण अवस्था आवी ?' एहवउं स्वरूप जाणी राजादिक लोक सहु चमत्करिया । तिहां राजाइं शीलवतीनां शीलनी प्रसंसा कीधी । पछइ राजाइ शीलवती तेडावीनइ कहिउं, 'हे पतिव्रते ! ताहरी ए माटी बुद्धि । हे महासति ! एहवा दडिमा शीलनी अनेथि न दीसइ । तिवारइं मइं अजितसेननइ गलइ फूलनी माल दीठी, तिवारइ अम्हे ताहरउं शील जाणिउं । तु हिव तूं अम्हारउ अपराध खमि । आपणा बांधव-ऊपरि कोप म करेसि ।' पछइ तेहना शीलनइ प्रमाणि देवताए कुमुमनी वृष्टि कीधी । तिहां राजादिक लोके परखीना नीम लीधां । पछइ राजाइ शीलवती सत्कारी सन्मानी घरि मोकली ।

हिवइ अजितसेन शीलवती प्रिया-सहित सुखिइं रहइ छइ । ईसिइ 'श्रीदमघोषसूरि ज्ञानी तिहां आव्या । राजादिक सर्व वादिवा गया । पछइ देसनानइ अंति ज्ञानी मुनि शीलवतीनइ कहइ, 'हे भद्रि ! पूर्व-भवनां अभ्यास-लगी ताहरउं शील दीपइ छइ ।' तिसिइ अजितसेन पूछइ, 'किम ?' तिवारइं ते ज्ञानी मुनि शीलवतीनु पूर्वभव कहइ, 'कुशपुरि नगरि सुलस श्रावक वसइ । तेहनी भार्या सुजसा । तेहनु धर्मपुत्र दुर्गत, अनइ तेहनी भार्या दुर्गिला । ते एकदा सुजसा-साथि महासतीनी पोसालइ आवी । तिणि सुजसाइ पोथी पूज । ते देखी दुर्गिला महासतीनइ पूछइ, 'ए किसिउं ?' तिवारइ महासती कहइ, 'आज अजूआली पांचमि छइ । ए पोथी पूजतां, शील पालतां मोक्ष पामीइ ।' ए वात सांभली दुर्गिला चीतवइ, 'ए माहरी स्वामिनी धन्य, जे इम दान दिइ छइ । अनइ एक हूं अभागिणी, जे दान देई न सकूं ।' तिवारइं महासती कहइ, 'जु तइं दान न देवाइं, तु तूं सुद्ध शील पालि, जावउजीव परपुरुषनउ नीम ल्यइ । अनइ

१.P धर्मघोषसूरि, Pu. श्रीमदघोषसूरि ।

आठमि चउदसि धरि पणि शील पाले' । ए उपदेस सांभली दुर्गिलाइ ए नीम लीघउ । क्रमिइं समकित्व पणि पामिउं । वली ज्ञान-पंचमीनउं तर पणि कीघउं । कालनइ योगि भर्तार-भार्या मरी सौधर्म-देवलोकि देवता थया । तिहां-हूंतउ चवी दुर्गतनउ जीव तूं अजितसेन हूउ, अनइ दुर्गि-लानु जीव चिवी ए शीलवती हुई । जे भवांतरि ज्ञान आराधिउं तेह-लगइ शीलवतीनइ निर्मली बुद्धि हुई ।' इम कहिइ हूंतइ जाती-स्मरण-ज्ञान उपनउं । तिहां आपणउं पूर्वं भवनूं स्वरूप दीठउं । पछइ बिहुंनइ वैराग्य ऊपनइ हूंतइ चारित्र लेई, सम्यग् पाली, पांचमइ देवलोकि देवता हूआ । तिहां हूंता वली एक वार मनुष्यनु जन्म लही मोक्ष पामिसिइं ।

इति श्री-शीलोपदेशमाला-बालावबोधि श्रीशीलवतीचरित्र समाप्त ॥३३

*

हिव नंदयंतीनी कथा कहीइ

[३४. नंदयंतीनी कथा]

श्रीपोतनपुर नगरि नरविक्रम राजा राज्य करइ । तिहां सागरपोत नामा श्रेष्ठि वसइ । तेह-नउ पुत्र समुद्रदत्त । ते बालपणा-लगइ सर्व कला अभ्यासतु क्रमिइ यौवनपणउं पामिउ । इसिइं सोपारापाटण-वास्तव्य नागदत्त श्रेष्ठि, तेहनी पुत्री नंदयंती महागुणवंति, तेह साथि समुद्रदत्तनइ पाणिग्रहण हूउं । हिव समुद्रदत्तनउ जे बालमित्र सहदेव, ते साथि कथा-काव्य-विनोद करी काल अतिक्रमावइ ।

अन्यदा समुद्रदत्ति सहदेवनइ कहिउं, 'हे मित्र ! पुरुष ते प्रमाण, जे आपणी ऊपार्जी लक्ष्मी भोगवइ । तेह-भणी चालउ आपणपे देशांतरि जई लक्ष्मी ऊपार्जीइ ।' तिवारइ वलतुं सहदेव कहइ 'तूं पितानइ कहि, जिम आपणि चालीइ ।' पछइ समुद्रदत्त बाप-कन्हलि आवी कहइ, 'मुझनइ आदेश दिउ, जिम हूं देशांतरि चालउं । तिवारइ पिता कहइ, 'आपणइ घरि धननी कोडि छइ । देशांतरि जईनइ किसिउं करिसु ! ए लक्ष्मी आपणी इच्छाई विलसि । कांइ ? ए वात साची हुई, जे आंगणइ कल्पवृक्ष अनइ बेडि-माहि फल लेवा जईइ ।' वली पुत्र कहइ, 'तात ! जे का-पुरुष हुइ, ते बापनूं ऊपार्जिउं धन विलसइ ।' ए वात पुत्रनी सांभली पिता शोक अनइ आनंद धरतउ, गद्गद-स्वरि रोतु कहइ, 'वत्स ! ए वात तु साची । जे भाग्यवंत पुत्र हुइ, तेह जि आपणी ऊपार्जी लक्ष्मी विलसइ ।' इत्यादि वचन कही पिताइ ए वचन मानिउं ।

पछइ समुद्रदत्त घणां क्रियाणां मेली, द्रव्यनी कोडिइ प्रवहण पुरावी, मातापितानी अनुमति मांगी, भलइ मुहूर्ति समुद्रदत्त-मित्र-सहित प्रवहणि चडी चालिउ । तिसिइं रात्रिनइ समइ प्राण-वल्लभा नंदयंती चीति आवी । तिहां तेहनइ विरहि झरतउ असमाधि करतउ मित्र-प्रति इसिउं कहइ 'मइं सह मोकलाविउ, पणि नंदयंती प्रिया रति आवी हुंती, तिणि करी मइ मोकलावी नही । ते माहरा मन-माहि अपार खटकइ छइ ।' तिवारइ मित्रिइं कहिउ, 'अजी कांइ विण्टुं छइ ? पाछउ जई मिली आवि ।' तिवारइ समुद्रदत्त पाछउ वलिउ । अर्धरात्रिनइ समइ धरनइ बारणइ आविउ । पणि सुरपाल पोलीउ जावा न दिइ । तिसिइ समुद्रदत्तिइं पोलीआनइ सर्व वात जणावीनइ कहिउं, 'एक वार माहि मूकि, जिम नंदयंती-प्रियानइ मिली आवउं । अनइ जउ न मानइ, तउ ए माहरी नामांकित मुद्रिका लइ ।' इम कही सुरपाल-पोलीआनइ आपणी नामांकित मुद्रिका दीधी । पछइ आपणइ घरि आवी बारणइ ऊभउ रही इम चीतवइ, 'जोउं,

१.K विणठउं नथी । C. विणठउं छइ, पाछउ जा, मिली आवि ।

प्रियानइ मनि माहरउ वियोग केतलउएक छइ ? किसिउं करइ छइ ?' इम प्रच्छन्न-वृत्तिइं जु जोइ तु सिउं देखइ ? ते नंदयंती भर्तारनइ वियोगि त्रिम जल-विण माछली टलचलइ, तिम टलवलइ छइ । खिणि बइमइ, खिणि सूइ, खिणि ऊठइ, खिणि मुंइं पडइ । इम करतां किमही जंप न हुइ । वली हार-दोर त्रोडइ, समस्त अंग मोडइ, चंद्र चंदन अपारि दहइ, मुखि इम कहइ, 'दैविइं मुञ्जनइ एवडउ वियोग सिउं कीधउ ?' इम कही तिहां-थकी ऊठी घरनी वाडीइ गई । तिहां जई पंच-परमेष्ठि-नवकार कही, देवगुरु स्मरी, सर्व जीव साथि खिमित-खापणां करी कहइ, 'हिवडां भरतार अणचोलाविउ चालिउ छइ । जु इणि भवि एहवउं स्वरूप हूउं, तु आवतइ भवि मुञ्जनइ समुद्रदत्त भर्तार होउयो ।' इम कही आपणा वस्त्रनउ पासउ करी वृक्षिइं बांधिउ । तिहां भरतारना गुण वली वली स्मरी आपणइ गलइ जेतलइ 'पासउ घातिउ, तेतलइ समुद्रदत्ति आवी पासउ कापिउ । पछइ तिहां संभोगादिक सुख अनुभवी, रात्रि रहो, प्रियानइ मोकलावी, पाछउ प्रवहणि आवी, प्रवहण खेडावी द्वीपांतरि चालिउ ।

हिव जे समुद्रदत्त रात्रिइं घरि आविउ, ते वात कोई न जाणइ । पणि तीणइ संयोगि नंदयंतीनइ गर्भ रहिउ । तेतलइं मास च्यारि हूआ, पछइ उदर वाधिवा लागउं । तिसिइ सागरपोत-सुसराना मन-माहि एहवउ विश्लेष ऊपनउ, 'जहीइ समुद्रदत्त चालिउ तहीइ ए वधू तु रतिवंती हूंती । तिणि करी विणमोकलाविइं चालिउ । अनइ हिवडां जे ए गर्भ दीसइ छइ, तिणि करी इम जाणीइ, ए दुःशीला । तु ए वधू अम्हारा कुचनइ लंछन ऊपजाविसिइ । हिवइ ए राखिवा युक्ती नही । चांडालिनी परिइं 'परिहरी जोईइ ।' इम मन-माहि चीतवी, निर्दयपणउं आणी, मउडइ-सिउं नंदयंतीनइ रथि बइसारी, महा-वन-माहि लेई मूंकी आविउ ।

तिवार-पछइ नंदयंती चीतवइ, 'मइं तु अपराध काई नही' कीधउ, अनइ हूं जे ईणइ स्वसुरइ छांडी ते काई ?' इम विमाप्ती अचेत थई मुंइं पडी । लगारैक वाय वायउ, सचेत हुई । निराधार हूंती चीतवइ, 'हिवइ माहरउ शील किम रहिसिइ ? इम चीतवी जेतलइ वन-माहि पासउ गलइ घातिउ, तेतलइ देवताइ पासउ कापिउ । तिहां हूनी आधी चाली । सिंह व्याघ्र आवी नमी नमी जाई, पणि पाड्डउं काई न करइ । पछइ पर्वत एक नइ शृंगि चडी, देव-गुरुनउ ध्यान करी जेतलइ झांप दीधी, तेतलइ देवताइ तलइ पत्यंक कीधउ । तिहां शासन-देवताइं सानिध्य कीधउं । वली आगलि जाती चीतवइ, हू भरतारि छांडी, पिताइं छांडी, न जाणीइ मुञ्जनइ अजी विधात्रा सिउं करिसिइ ?' इम आपणपउ निंदती यूथभ्रष्ट हरिणीनी परिइं उरइ-परइ फिरिवा लागी । ईसिइं भरुभव-नगरनउ अधिपति श्रीपद्मराजा मृगयात्रा-भणी नीकलिउ हूंतउ, तिणि ते वन-माहि नंदयंती दीठी । बहिन करी मानी । पछइ आपणइ नगरी आणी । कहिउं, 'बहिन ! जां-लगइ ताहरउ पति नावइ तां-ताई शत्रूकारि दीन-दुखित-लोकनइ दान दइ-।' पछइ नंदयंती दान देतो, धर्म-ध्यान करती, गर्भ पालती, भर्तारनइ स्मरती, रहइ छइ । हिव श्रेष्ठि वहुनइ वन-माहि मूकी पाछउ घरि आवी, तिहां वहुना शीलनी वात सर्व-कुटुंब-आगलि कही ।

हिवइ अन्यदा सूरपाल प्रतीहार किसिइं काजिइं जिहां समुद्रदत्त छइ तिहां गयउ हूंतउ । ते आपणउं काज करी पाछउ घर-भणी चालिवा लागउ । तिसिइं तेहनइ हाथि समुद्रदत्तइं आपणइ घरि माता-पिता-प्रियानइ काई काई अपूर्व वस्तु मोकली । ते लेई सूरपाल घरि आवी

१K.पाश । २.K.P युक्त । ३K. छांडिवा योग्य । ४K.नथी ।

मावापनइ जूई वस्तु आपी । पछइ जउ नंदयंतीनइ वस्तु देवा जाइ, तु नंदयंतीनइ न देखइ । तिवारइं सूरपाल सागरपोत-कन्हइ पूछइ, 'वधू किहां ?' इम पूछइ सागरपोति वहुनी सर्व वात कही । तेतलइ सूरपाल रोतउ कहइ, 'श्रेष्ठि ! तुम्हे गाढा वरास्या । ते तु महा पतिव्रता ।' कहिउं, 'सांभलउ, जहीइ समुद्रदत्त चालिउ हूंतु, तीणी जि रात्रिइं छानउ पाछउ आविउ । हूं तेहनइ माहि नहुतउ मूंकुत, पणि तीणइ नामांकित मुद्रिका मुझनइ आपी । आपणि घर-माहि जइं प्रियानइ मिली पाछउ वली प्रवहणि चडिउ । अनइ मूझनइ सम दीधउ हूंतउ, तेह-भणी मइं न कहिउं ।' इम कही जेतलइ नामांकित मुद्रिका देखाडी, तेतलइ सागरपोत घणी असमाधि आणतउ, विलाप करतउ जि वधूनइ जोवा चालिउ ।

ईसिइ समुद्रदत्त पुत्र घणउ लाभ ऊपार्जी आपणइ नगरि कुशलखेमइ आविउ । तिसिइ ते स्त्रीनी वात सांभली वज्राहतनी परिइं महांत असमाधि करतउ इम कहइ, 'प्रिया विना जीवीनइ मइ सिउं करिवउं छइ ? हिव हूं काष्ट-भक्षण करिसु ।' तिवारइ मित्रइ कहिउं, 'एक वार सघले देसे जोई आवि । पछइ तुं काष्ट-भक्षण करे ।' ए मित्रनुं वचन सांभली समुद्रदत्त गाम, नगर, वन, सहू जोतउ जोतउ जाइवा लागउ । तिहां संबल खूटइ सखाईया पाछा गया । पछइ एकाकी फिरतउ नंदयंतीनइ स्मरतउ, कंदमूलफलाहार करतउ, महाकृश हूंतउ, फिरतउ फिरतउ भरुअचि अविउ । पणि क्षुधाइ पीडिउ हूंतु भोजननइ हेति शत्रूकारि गयउ । तिसिइ दानशालाइ दान देती नंदयंती दीठी । उलखी । अनइ नंदयंतीइ ते समुद्रदत्त उलखिउ । इम बिहुंनइ माहोमाहि हर्ष ऊपनउ । हिव नंदयंती आपणी वात कहिती रोवा लागी । तिसिइ समुद्रदत्त आपणइ हाथिइ करी आंसू लूहीया । पछइ प्रेममइ वात करिवा लागी । इसिइ राजाइ ए वात सांभली । राजा पणि तिहां आवी समुद्रदत्त-नंदयंतीनइ घरि लेईं सर्व वात पूछी । एतलइ सागरपोत अनइ सूरपाल बेहू भमता भमता तिहां आव्या । सर्व एकठा मिल्या । इम माहोमाहि वात कइं छइं ।

ईसिइ ज्ञानभानु केवली तिहां आवी समवमरिउ । तिसिइं समुद्रदत्तादिक सर्व वांदिवा गया । केवली वांदिनइ समुद्रदत्तइ पूछिउं, 'स्वामिन ! नंदयंतीनइ कीणइ कर्मिइ ए कलंक चडिउं ?' तिवारइ ज्ञानी कहइ, 'एहनइ जीवइ भवांतरि याग मांडिउ हूंतउ । तिहां महातमा एरु भिक्षानइ अर्थि आविउ । तेहनइ कहिउं, "रे शूद्र ! तूं इहां किहां आविउ ?" एहवउं दूषण दीधउं । तेतइ एहनइ कुटुंबि सघले साचउं करी मानिउं । तिहां सामु-दायक-कर्म ऊपार्जिउं । तेह-लगइ ए महासती इ हूंनी पणि कर्म उदयि आविइ हूंतइ ए कलंक पामिउ ।' तु केवली कहइ छइ, 'अहो लोको ! अणआलोइ कर्मना विशेष-लगी जीव भवाटवी-माहि ईणइ परि भमइ ।' एहवउ उपदेस सांभली, वैराग्य-पर दीक्षानु मनोरथ चीतवता श्रावकउ धर्म पडिबजी, जीर्णोद्धारादि पुण्य करी, भर्तार-सहित नंदयंती घणउ काल गृह-धर्म पाली, आऊ-खानइ क्षयि देवलोकि पहुती । क्रमइ मोक्षि जासिइ ।

इति शीलोपदेशमाला-बालाविबोधे श्री नंदयंती कथा समाप्त ॥३४॥

*

अथ वली त्रीजी मनोरमा महासती, सुदर्शन-श्रेष्ठिनी कलत्र, सर्व-लोक-प्रसिद्ध जि छइ । जेहना शील-महिमा-लगइ सुदर्शन श्रेष्ठिनइ एवडइ कष्टि पडिइ, काउसग्ग कीधइ शासन देवताइ प्रत्यक्ष हूई संकट भांजिउं । तिहां महांत महिमा हुई । ते सुदर्शन श्रेष्ठिनी कथा-हुंती जाणिवी । इहां मनोरमानउं नाममात्र कहिउं ।

हिव रोहिणीनी कथा कहाइ-

[३५. रोहिणीनो कथा]

पाडलीपुर नगर । तिहां श्री-नंदराजा राज करइ । तिणि नगरि घनावह श्रेष्ठि वसइ । तेहनो प्रिया रोहिणी, पणि रूपी करी सर्व-जग-मोहिनी ।

अन्यदा श्रेष्ठि रोहिणीनइ कहइ, 'हे प्रिये ! जउ तूं कइइ, तउ हूं प्रवहणि बइसी, देसांतरि जई, घन ऊगार्जी आवउं ।' तिवारइ रोहिणीइ अदेस दीघउ । पछइ घनावह देशांतरि चालिउ । हिव रोहिणीा त्रिकरण-सुद्ध शील पालती, धर्म ध्यान करतो सुखिइं रइइ छइ । इसिइं उष्ण-काल आविइ रोहिणी सखीए परिवरी आरणा आवासनो सातमी भूमिकाइं चडो हासु-विनोद करिवा लागो । तिसिइं नंदराजाइं दीठी । निरुम रूप-लावण्य देखी राजा कामांध हूउ । पछइ राजाइं रोहिणी-कन्हलि दूती मोकली । तिणि दूतीइं आवो रोहिणीनइ इसिउं कहिउं, 'देवि ! तूं-नइ कंरुप तूठउ । कहं, तुझनइ राजा श्रीनंद वांछइ छइ । तु हिव तूं नंदराजानइ संगि आपणउं तुष्णगणउं सफरु करि ।' तिम ए बात सांभरी, तिम रोहिणी मन-माहि चीतवइ, 'सही, ए तां राजा निरगला माता हस्तीद्री नरिइं शीलरूपीउ वृक्ष उन्मूलिसिइ । तु मइ ए राजा उपाइ जि करी राखिउ । पणि इहां कोई प्रणनही चानइ ।' इम विनासी दूतनइ मधुर वचने करी कहइ, 'हे सखि ! तू तु सहजिइ सुभग पुरुषनी वांछा करइ । पछइं वली विशेषिइ नंदराजा सरीखउ प्रार्थइ तु दूध-माहि सकर मिली । जु ए राजा आवणहार छइ, तु राति अविओ ।' इम कही फलफूल देई दासी विसर्जी । तिणि जई नंदराजा संतोषिउ ।

पछइ राजाइं ते दिवस वर्ष-समान गमाडिउ । तिसिइ रात्रि आवी । राजा नंद शृंगार करी, सर्व लोक विषर्जी, नर्म-महुता-सहित रोहिणीनइ घरि आविउ । तिहां चेटी-पाहंति आगता-स्वागत कराविउं । पछइ राजा मनोरथ-सहित सिंहासनि जई बइठउ । तिसिइं रोहिणी सालंकार साभरण राजा-साम्ही दृष्टि देई रही, अनइ राजा रोहिणीनइ साम्हउं जोई रहिउ । जेतलइ राजा धीरिमणउं अवलंबी कोई बोलइ, तेतलइ सत्रीए कहिउं, 'स्वामी ! रसवती मजूद हुई ।' इम कही राजा आगलि सुवर्णमय थाल आणी मूकीउ । पछइ फन्हुलि परीसी । तेतलइ नवनवे वस्त्रे ढांकी हांडली सउ-एक आगलि आणी मूकी । रोहिणी परीसिवा लागी । तिसिइ राजा कहइ, 'सर्व हांडली-माहि-थकुं थोडउं थोडउं परीसउ ।' तिम कोई तृषाक्रांत पाणी मागइ तिम नवनवी हांडिलीनी रसवती लिइ । पणि स्वाद एक जि देखइ । तिवारइ राजा कहइ, 'ए हांडिली नवी नवी दीसइं, अनइ रसवती पणि जूजूईं दीसइं, पणि स्वादतां एक जि स्वाद आवइ छइ । अनइं ए जूजूए ढांकेणे करी ढांकी छइ ते कोई विशेष संभावीइ ?' तिवारइ रोहिणी हसीनइ कहइ, 'राजन ! सर्व जाणवेत्ता-माहि तूं धुरि छइ, पणि इहां कोई कारण छइ ।' राजाइ पृच्छिउं 'किसिउं कारण ?' तिसिइं रोहिणी कहइ, 'तिम ए सर्व वस्तु जूजूईं देखीइ छइ, पणि स्वाद-एक जि, तिम संसार-माहि स्त्री सर्व जूजूईं जि छइं । पणि केतलीएक गोरी, केतलीएक श्याम, एक रूपवंति, एक मध्यम रूपवंति । इम सर्व स्त्री जूजूईं छइं । पणि सवि-हुं-नउ संभोग-विशेष एक जि । तिम आकासि चंद्रमा एक, पणि पाणी-माहि प्रतिबिंब जूजूभां देखीइ । तिम चंद्रमा एक जि तिम सर्व स्त्री स्वादिइ एक-सरीखी, विशेष कोई नही । पण एतलउ विशेष जि स्वदार-संभोगनउ संतोष ते सन्मार्ग, अनइ परस्त्रीनउ संभोग ते असन्मार्ग । तु अहो राजन् ! इहलोक-परलोक-विरुद्ध किम इ नाचरीइ । विशेषत तुम्हे प्रजाना नाथ, पिता समान, सघलानइ आधारभूत छउ । अनइ

जे तुम्हे अन्याई चालउ, तु इम जाणीइ, अमृत-हूँती अंगारनी वृष्टि पडी । हे राजन् ! ए विषय-मुख नरकनी खाणि छइ । तेह-भणी तू आपणा कुलनउ आचार स्मरि । अन्याय-मार्गि म चालि ।’

इणि वचनि राजा प्रतिबोधित हूँतउ रोहिणीने पगे लागी, आपणउ अपराध खमावी नइ कहइ. ‘हे भद्रि ! दुराचारना उपदेशना देणहार घणा इ हुई, पणि हितोपदेश विरल्लु कोई दिइ । आज-पछइ तू माहरइ भगिनी अनइ माहरी गुरुगी पणि तू, जे हूँ नरग माहि पडतउ तइ राखिउ ।’ पछइ नंदगजा आपणइ घरि आविउ । इसिइ धनावह श्रेष्ठि द्वीपांतर-हूँतउ धन ऊपार्जी घरि आविउ । तिसिइ रोहिणीइ आगता-स्वागत कीषउं । पछइ नंदरायनउ सर्व वृत्तांत चेडीना मुख-इतु सांभली धनावह सेठि चींतवइ, ‘ए रोहिणीनुं रूप-लावण्य अमृत तेहनी कूई । ए एकांति राजाइ विण भोगवी किम मेल्ही हुसिइ ? जिम ऊघाडउ करंउउ काग-वसि पडिउ हूँतउ अणचाखिउं न मूकइ । वली विभुश्रितनइ मुखि सरस फळ आविउं अणचाखिउं न मेवइ । तिम एकांते रूपवंति स्त्री पुरुषनइ वसि पडी हूँती अणभुक्त न जाइ ।’ एहवउ विकल्प मन-माहि चींतवी धनावह रोहिणी-साथि न बोलइ । संचित थकउ रहइ । इसिइ रोहिणीइ चतुरपणइ भर्तारनउ अभिप्राय जाणिउ । तिहां धनावह पणि रात्रिइ अणबोलिउ रहिउ ।

इसिइ मेघ अखंड-धार मुसल-प्रमाण-धाराइ करी वरसिवा लागउ । वली सात दिन-माहि धार न खंडी । तिसिइ गंगानदी महा-पूरि आबो । समस्त पाडलीपुर नगर वाहीवा लागउं । तेतलइ राजा-प्रमुख सर्व लोक मिली कहइ, ‘ते कोई छइ जे नदीनउं पूर वालइ ?’ तिवारइ रोहिणी प्रस्तव जाणीनइ आवी । पछइ राजा, भर्तार देखतां, सर्वलोक-प्रत्यक्ष, हाथि पाणी लेई, नवकारनउं स्मरण करी कहिवा लागी, ‘हे गंगे ! जू मइ मनि वचनि कायाइ करी सुद्ध शील पालिउं हुइ, तु नदि ! तू माग दइ । पाछी उहटि ।’ इम कही जेतलइ पाणीनी छांट घाती, तेतलइ तत्काल नदी पाछी वली । तिसिइ सहू लोक जयजयारव करता, देवता ए कुसुमनी वृष्टि कीधी । तिवारइ भर्तारनइ मनि विश्लेष ऊतरिउ । पछइ सघले शीलनी महिमा विस्तरी । तिसिइ घणे लोके परस्त्रीनउ नीम लीघउ । वली मिथ्यात्व-हूँता घणा लोक निवर्त्या । विशेषत जिन धर्मनी ख्याति हुई । पछइ रोहिणी-राजा-सहित चैत्य-परिवाडि करी रोहिणीनइ घरि आब्या । तिहां धनावहि शीलनी महिमा देवो, सर्व मनोषिउ । इम रोहिणी जिन-शासनि प्रभावना करी, घणउ काल धर्म पाली, देव-लोके गई ।

॥ इति रोहिणीनी कथा ॥३५॥

*

हिव शीलवंत मनुष्यनउ संसर्ग बहु गुण-दायक हुइ । ते कहोइ—

शील-कल्लिएहिं सद्धि संगो वि हु तग्गुणावहो होइ ।

कप्पूरं सइं झत्तं(त्थं) पि कुणइ वत्थूण सुरहित्तं ॥७७

व्याख्या:—जे मनुष्य शील-कलित कहीइ, शीलइं करी सहित हुइ=सुशील हुइ इसिउ अर्थ । तेह मनुष्यनउ संग=संबंध गुणकारक हुइ । कांइ ? ते ही मनुष्य सुशील हुइ, कपूरनइ दष्टांति । जिम कपूरनउ संसर्ग कीषउ हूँतउ सयर अनइ वस्त्र विहुनइ आपणइ परिमलि करी सुगंध करइ, तिम शीलवंतनउ संसर्ग करतां, करणहारइ शीलादिक गुण उपजइ । जिणि कारणि वली कहिउं,

१.K. खांची, A.B. खंची, Pu. खंडी ।

जो जारिसेण संगं करेइ अचिरेण तारिसो होइ ।

कुसुमेण सह वसंता तिला वि तग्गंधिया जाया ॥१॥

एह-भणी शीलवंतनउ संसर्ग करिवउ, कुशीलनउ संसर्ग न करिवउ । हिवइ एक शील-गुण-पाखइ बीजा सर्व गुण-फोक थइं । ते कहइ—

सयलो वि गुणग्गामो सीलेण विणा न सोहमावहइ ।

नयण-विहूणं व मुहं लवण-विहूणा रसवई व्व ॥५८

व्याख्या:—नय-विनयादिक सघलाइ गुणग्राम=गुण-समूह, शील-पाखइ शोभा न पामइ, मुखनइ दृष्टांति । जिम मुखि भला कपोल, राता होठ, लंब कर्ण, गौर वर्ण, सुकुमाल शरीर, भली दाढी—इत्यादि भलां हुइ पणि एक आंखि विना जिम मुख न शोभइ । वली दृष्टांत कहइ, जिम समस्त रसवती मिष्ट, मधुर, गविल, तिकादि संपूर्ण-रस-सहित हुइ, पणि जउ एक माहि लवणरस न हुइ तु लगरइ स्वाद न दिइ, तिम अनेरा समस्त गुण शीलगुण-विण शोभइ नही । अनइ किवारइ शरीर-माहि बीजा गुण न हुइ, एक शील जि गुण हुइ, तउ जाणे सर्व गुण हूमा ।

हिवइ शील-जगइ इह-लोकि हि प्रत्यक्ष फल हुइ ते कहइ—

विस-विसहर-करि-केसरि-चोरारि-पिसाय-साइणी-पमुहा ।

सव्वे वि असुह भावा पहवंति न सीलवंताणं ॥५९

व्याख्या:—विष थावर-जंगम-रूप, विषधर=भ्रजगरादि सर्प, करि=मदोन्मत्त हस्ती, केसरि=सिंह व्याघ्रादि, चो'=तस्कर, अरि=त्रैरि, पिशाच=भूतप्रेत, झोटोंग-गोगा-प्रमुख, शाकिनी=शीकोत्तरी-प्रमुख नव कोडि कात्यायनी—ए सघलाइ मारणात्मक अशुभ पदार्थ छइं, पणि शीलव्रतधारोणइ प्रभवइं नही, काई उपद्रव करी न सकइं ।

हिवइ शीलव्रत आदरीनइ इंद्रिना वाह्या हूता शील मेल्हइं, शील भांजइं तेहनूं स्वरूप कहइ—

शील-बभट्टाणं पुण नाम-ग्गहणं पि पाव-तरु-बीयं ।

जा पुण तेसिं तु गई तं जाणइ केवली-भयवं ॥६०

व्याख्या :—जे जीव शील-हूता भ्रष्ट थइं तेहनूं नामग्रहण पणि पाप-तरु-बीज हुइ । जिम बीज वृक्षनइ ऊपजावइ, तिम कुशीलनउ नामग्रहण पाप ऊपजावइ । अनइ जे वली शील-भ्रष्टनी गति संसार-माहि परिभ्रमण-रूप, ते केवली भगवंत जाणइ । अनेरउ को जीव जाणी न सकइ । कही पणि न सकइ, अति रौद्र-पापपणा लगइ । एतलइ गाथार्थे हूउ ।

हिव वली शील-भ्रष्ट जीवनइ इह-लोकइ पर-लोकि जे फल हुइं ते विहुं गाथाए करा कहइ—

बंधण-छेयण-ताडण-मारण-पमुहाइं विविह-दुक्खाइं ।

इह-लोए वि जह्वा थिरमज्जसं पावंति गय-सीला ॥६१

दालिह-खुह-वाही-अप्पाउ-कुरुवयाइं असुहाइं ।

'नरयंताइ वि वसणाइं गलिय-सीलाण पर-लोए ॥६२

व्याख्या :—शीलना भंग-लगइं जीव इह-लोकि बंधन=रांडु-लोहना-बंधन इत्यादि पामइ । छेदन कर्ण-नासिकादि, ताडन शस्त्रि करी, मारण लकुटादिके, खड्गादिके करी, प्रमुख शब्दिइं बीजी इ नानाविध कदर्थना सहावीइ । बली इहलोकि अयश=अपकीर्त्ति एवमादिक प्रकार लहइ । अनइ मूआ पूठिइ परलोकि दालिद्र हुइ । क्षुद्र व्याधि, अल्पायु, कुरूपता, वामणा, कूबडा, दूंटा, पांगुला, अशुभ नपुंसका, नरक, तिर्यंकादि-गति-प्रमुख अनेक कष्ट=व्यसन लहइ=पामइ । जोठ, शील-भंगइ इह-लोकि पर-लोकि एवडां कष्ट भोगवीइ १ ।

हिव शील-भ्रष्ट कूलवालूआनउ दृष्टांतपूर्वक फल कहइ--

निरुपम-तव-गुण-रंजिय सुरो पि सो कूलवालूओ साहू ।
मागहिया-संगाओ गलिय-वओ पाविओ कु-गइ ॥६३

व्याख्या:—निरुपम=असामान्य जे तपगुण, तिणि करी रंजव्या सुर=देवता जीणइ इसिउ, ते कूलवालूउ मुनि मागधिका गणिकाना संसर्ग-लगइ गलित-व्रत=भगशीलव्रत हूउ । इह-लोकि पतित हूउ अनइ परलोकि नरकादि कुगति पामी । एतलइ गाथानउ अर्थ हूउ । भावार्थ कथा-हंतु जाणिवउ ।

ते कूलवालूआनी कथा कहीइ--

[३६. कूलवालूआनी कथा]

कीणइ एकि नगरि कोई एक आचार्य क्षमावंत हूआ । ते आपणा गच्छनइ पालइ । हिवइ जिम श्री-महावीरनइ गोसालउ कुशिष्य, तिम ते गुरुनइ कुशिष्य एक सांपडिउ, गुरुनइ उद्वेगकारक, दुर्विनीत, गुरुनइ प्रतिकूल । तेहनइ गुरु षणीइ सारणावारणा दिइं, पणि ते कुशिष्य-नइ गमइ नहीं । इम सदा-इ ते गुरु-ऊपरि पाप बांधइ । अन्यदा गुरु यात्रा-भणी श्री. गिरि-नारि पर्वति चढथा । तिसिइ ते कुशिष्य चपल-लोचन भावइ तिहां सुख जोतउ देखी गुरे रीस कीधी । पछइ चेलउ डंस राखी रहिउ । गुरु जिवारइ पाछां ऊतरिवा लाग, तिवारइ केडिइ गडउ एक गुरु-भणी ढोली दीधउ । तिसिइं गुरे ते पाषाण आवतउ जाणी, गुरु टली अलगा हूआ । गडउ वही आघउ गयउ । गुरु रीसाणा हूंता कहइं, 'रे कुशिष्य ! तूं स्त्री-हूंतउ पतित थाए ।' पछइ ते शिष्य गुरुवचन कूडउं करिवा-भणी चीतवइ, 'हूं तिहां रहिसु, जिहां स्त्रीनउं नाम-मात्र नही सांभलउं ।' इम चीतवी नर्मदा-नदीनइ कूलि जई मास-श्रवणादि तप तपतउ काउसगि रहिउ । तिसिइ वरसालइ नदीनउं महा-पूर आविउं । तेतलइ नदीनी अधिष्ठायकइं तमनइं प्रमाणि प्रवाह टालिउ । तिहां लोक-माहि कूलवालूउ महात्मा ए नाम विख्यात हूउ ।

हिवइ तिणि प्रस्तावि हार-कुंडल-वस्त्र-सहित सेवनक हस्ती श्री.श्रेणिक राजा हल्ल-विहल्लनइं दीधउं । तेतलइं श्रेणिकराजा परोक्ष हूउ । पछइ कोणिक राजि बइठउ । पणि श्रेणिकनी अक्षमाधिं नगर-माहि रही न सकइ, बाहरिं जई रहिउ । तेतलइं प्रधाने बुद्धि दीधी । तिहां चंपानगरी वसावी । पछइ कोणिक कालादिक दस कुमार सहित तिहां रहिउ । पद्मावती पट्टराणी कीधी । ते राणीना आग्रह-लगइ कोणिकइ हल्ल-विहल्ल-कन्हइ हार-कुंडल माग्यां । तिसिइं हल्ल-विहल्ले विमासी, सार वस्तु लेई, रतोरतिइं विशाल-नगरीइ आव्या । तिहां हल्ल-विहल्लनउ नानउ चैडउ राय राज्य करइ छइ । तिणि हल्ल-विहल्ल मान देई राख्या । तिसिइं प्रभाति कोणिक वात

१ K. नपुंसकता । २ C. भोगवावीइं, K. भोगवावीइ ।

सांभली चोतवइ, 'तां भाई तु गया अनइ रत्न इ गयां । जु मइ ए वात पडिवजी, तु हिव हूं पाछी किम मूकउं ? वरि कटक करीनइ ए रत्न लेई आवउं ।' इम चोतवी दूत मोकली चेडारायनइ कहाविउं जु, 'हल्ल-विहल्ल बेहूं उरहा' मोकलिओ ।' तिवारइ चेडउ राजा दूतनइ कहइ, 'अहो दूत ! ए माहरा दोहीत्र शरणइ आव्या, ते मइ किम देवराइ ?' इम कही दूत पाछइ वालिउ ।

तेतलइ कोणिक सिंहनी परिइं रीसाणउ हूंतउ कटक मेळी विशालानगरी-भणी आविउ । तिवारइ चेडउ राजा पणि सामुहउ आविउ । हिवइ चेडारायनइ परिग्रह-परिमाणि एक जि बाण नाखिवानउ नीम छइ । इसिइ पहिलइ दिनि कोणिकइ आपणउ भाई काल इसिइ नामि सेनानी कीघउ । तिहां झुझनइ समइ चेडारायनइ एरु-इ बाणि परोक्ष हूउ । वली बीजइ दिनि बीजउ भाई हणिउ । इम चेडइ रायइ नवे दिहाडे नव भाई कोणिकना हण्या । तिहां कोटि-संख्य सुभट पड्या । किहांइएक एहवी संख्या दीसइ छइ जउ, एक कोडि असी लाख एतला सुभट पड्या । एहवउं महा-अरिष्ट झुझ हूउं ।

हिवइं रात्रिनइ समइ हल्ल-विहल्ल सेचनकि हाथीइ बइसी नीकलइं, अनइ कोणिकनउं कटक हणी पाछा आंवइं । इम करतां कोणिक घणाइ उपाय करइ, पणि हल्ल-विहल्ल किमहि वसि नावइ । पछइ कोणिकइ खाई एक खणी, खयरना अंगार भरी, छोनी ढांकी मूखावी छइ । इसिइ तिम जि रात्रिइ हल्ल-विहल्ल सेचनकि बइसी आव्या । तिसिइ हल्ल-विहल्ले सेचनक प्रेरिउ । पणि सेचनक आगि जाणी आघउ पइसइ नही^१ । जिवारइ बलात्कारि हाथीउ प्रेरिउ, तिवारइ हाथीइ सूंढिइ करी हल्ल-विहल्ल पूठि-हूंता ऊतारी आपणि खाई-माहि पडिउ । तेतलइ आगि प्रकट हुई । पछइ हल्ल-विहल्ल उरता करता दीक्षानी वांछा करिवा लाग्ता । इसिइ श्रीशासन-देवताइ ऊपाडी श्रीमहावीरनइ समोसरणि^२ मूक्या । तिहां तीणे दीक्षा दीधी ।

हिवइ कोणिक विशाला लेई न सकइ । तिवारइ वली कोणिकइ एहवी प्रतिज्ञा कीधी, 'हूं तु कोणिक, जु विशालनगरी-माहि रासभी जोतरी हल खेडावउं । नहीं तु अग्नि-माहि प्रवेस करउं ।' इसी प्रतिज्ञा कीधी, तुही गढ लेवराइ नही । तिवारइ कोणिक मन-माहि विखवाद करिवा लागउ । तिसिइ शासन-देवताइं गुरुनउ प्रत्यनीक कूलवालूउ जाणी, रीसाणी हूंती, आकाशि रही एहवी वाणी बोली—

‘समणे जइ कूलवालए मागहिआ गणिआ य आणए ।

राया य असोगचंदए वेसालिं नगरिं गहिस्सए ॥१॥’

एहवी गाथा सांभली कोणिक राजा हर्षिउ । कांई ? देवतानी वाणी निःफल न हुइ । पछइ राजां मागधिका वेश्या तेडी वस्त्र-अलंकारे सत्कारीनइ कहिउं, 'हे भद्र ! कूलवालूउ मुनि भोलवी इहां आगि ।' तिवारइं वेश्याइ ए वात पडिवजी । पछइ कपट-श्राविका हुई, तेवडतेवडी पांच-सात सखी साथि लेई, संघनी रचना करी, तीर्थ नमस्करती, जीणइ प्रदेशि कूलवालूउ मुनि छइ तिहां आवी । भावना-पूर्वक मुनि वांदी, आगलि बइठी । तिसिइं मुनिइं घर्मलाम कही पूछिउं, 'तुम्हे किहां-हूंता आव्या ?' तिवारइं मागधिका कहइ, 'नाथ ! अम्हे चंपानगरी हूंता तीर्थ नमस्करता नमस्करता इहां आव्या । तु आज अम्हे जंगम-तीर्थ मेटिउं । महात्मन् ! हिव अम्ह-ऊरि कृपा करी बइतालीस-दोष-विशुद्ध आहार छइ ते आज तूं लइ ।'

१. K. अत्र । २. 'खणी' पाठ मात्र K. मां ज छे. ३. K. आघठ गमन करइ ।

पछइ मुनि घणइ आग्रहि फासू जाणी विहरवा आविउ । हिव मागधिकाइ पूर्वइ नेपालगोटे मिश्रित मोदक करी मूक्या छई । तेहवा ते मोदक विहराव्या । पछइ मुनि एकांति जई जेतलइ पारणउं कीघउं, तेतलइ 'विरेच लागउ । तीणइ अतीसारि करी रात्रि मोटइ कष्टि गई । तेतलइ प्रभाति मागधिका आवी कहइ, 'ए दोष मुजकृत हूउ ।' इम कहती सारशुद्धि करिवा लागी । वली कहइ, 'अम्हारउं चालणउं रहिउं । काई ? मुनिनइ ए अवस्था हुई हूं किम छांडी जाउं ?' पछइ अंगनी संवाहनां करिवा लागी । इम संकटि पाडी हावभावे करी तिम किमइ मुनि भोलविउ, जिम भर्तार-भार्यानुउ संबंध हूउ । जोउ मोहनउ विलसित । जिम क्रीडा-मर्कट दोरीइ बांधिउ भावइ तिहां लीजइ, तिम ते कूलवालूउ मुनि मागधिका वेस्याइं कोणिक-कन्हलि आणिउ । पछइ राजानइ कहइ, 'ए कूलवालूउ मइ पति करी आणिउ छइ ।' तिसिइ राजा कूलवालूआनइ कहइ 'अहो मुनि ! तिम करि जिम ए विशाला लेवराइ ।'

पछइ मुनि विशाला-माहि जई नगरना चरित्र जोइवा लागउ । जु जोइ तु नगर-माहि राजानइ सबलाइ कांइ नथी । पणि श्री-मुनिसुव्रतस्वामिना स्तूपनी सबलाइ दीठी । ते थूमनी प्रतिष्ठा मूलकिं पुण्यकिं मोटइ योगि हुई छइ । तिणि करी जउ इंद्र आवइ तु ही ए नगरी न लेवराइ । एहवउं कारण जाणी कांइ विचारइ तेतलइ नगरना लोक, राजा सहू आवी मुनि-कन्हलि पूछइ, 'अहो ! अजी विग्रह केतलाएक दिन होसिइ ?' तिवारइ मुनि कहइ, 'जां नगर-माहि ए स्तूप छइ, तां-लगइ गढ-रोहउ होसिइ ।' कहिउं, 'जु ए खणी लांखउ, तु हिवडां इ गढ-रोहउ भाजइ ।' तेतलइ लोक कुसि-कुदाला लेई थूम खणिवा लागी । कहउ, धूर्तिइ कउण-एक भोलवीइ नहीं ? पछइ तीणइ कोणिकनइ इसिउं जणाविउं जु, 'तू कटक लेई कोस वि अलगउ जाए, जिम एहनइ प्रत्यय ऊपजइ ।' पछइ कोणिक वि-कोस ताइ पाछउ गयउ । तिवारइ लोके साचउ प्रत्यय जाणी स्तूप मूल-हूंतउ खणी नांखिउ । तिसिइ अधिष्टायक नगरनइ छांडी गया । पछइ बारमा बरसनइ अंति कोणिकइ विशाला नगरी लीधी । तीणी वेलाइ जे संग्राम-हूउ ते संग्राम ईणइ उरसपिणीइ न हुतउ हूउं । पछइ कोणिकि चेडानइ नीकलीनइ कहिउं, 'हे नाना ! हिव तू जि कांइ कहइ ते हूं करउं !' तिवारइ चेडउ कहइ, 'जेतलइ हूं वाविइं स्नान करी आवउं, तेतलइ तू नगर-माहि मावेसि ।' इम कही पछइ चेडइ राजां स्नान करी आपणइ कंठि प्रतिमा बांधी जेतलइ वावि-माहि झांप दीधी तेतलइं धरणे द्रइ आवी, चेडाराजानइ साहमी-भणी लेई, आपणइ स्थानकि गयउ ।

तिहां चेडउ राजा अणसण लेई, आराधना-पूर्वक मरण पामी, आठमइ सहस्रार देवलोकि देव हूउ । एहवइ चेडारायनउ दोहीनु सुजेष्ठानु पुत्र सत्यकी एहवइ नामि विद्याधर छइ । तिणी आवी ते विशालानउ सर्व लोक नीलवति पर्वति लीघउ । पछइ कोणिकि नगरी-माहि जई, हलि रासभ जोतरावी, विशालानी भूमिका खेडी, कउडां वावी प्रतिज्ञा पूरी कीधी । पछइ अशोकचंद्र राजा आपणइ नगरि पाछउ आविउ । अनइ कूलवालूउ ऋषि मागधिका वेस्यानइ संगि शीलमी खंडना करी अनेक भव संसार-माहि भामउ ।

इति श्री शीलोपदेशमाला-बालावबोधि कूलवालूआनी कथा ॥३६॥

*

हिवइ तु (जु) विषय-सुखरसिक जीव, तेहनइ तप इ निरर्थक, ते कहइ —

१. K. रेच २ C.L. चलाणउं, K. चालिवउं । ३. Pu. अवस्था हुई केम ।

४. K. तां-लगइ ए विग्रह नहीं भाजइ । तेतलइ लोक कुसि.....

समणी वि हु विसय-रसा पुठ्व भवे दोवई कव-नियाणा ।

सिवदायगं पि हु तवं मुहाइं हारिसु(?) ही मोहो ॥६४

व्याख्या :—द्रुपदी=द्रुपद राजानो पुत्री अनइ पांडवनी कलत्र । द्रुपदी पूर्विलइ भवांतरि सागरदत्त श्रेष्ठिनी पुत्री हुंती, ते पुत्री श्रमणी महासति हुई । पछइ विषयरस=लोलपता-लग्गइ नियाणउं बांधिउं । ते नियाणा-लग्गइ आपणउं तप मुहियां हारविउ । जिणि कारणि बाटी-वडइ अरहट वेचिउ । जिम' कोई दोरीनइ काजि वैदूर्य-मणि भाजइ, लोह-खंडनइ कीधइ प्रवहण भांजइ, तिम तीणो महासतीइ भोगनइ काजि मोक्ष-दायक तप मुहियां हारविउं । एतलइ गाथार्थ हूड ।

हिवइ २ द्रुपदीनी कथा कहीइ--

[३७. द्रुपदीनी कथा]

चंपानगराई त्रिणिण ब्राह्मण-सहोदर, सोमदेव, सोमभूति, सोमदत्त-इणि नामिइं वसइं । ते त्रिहुं-नी ए त्रिणिण प्रिया-नागश्री १, भूतश्री २, यक्षश्री ३ । ए त्रिण्हइ आपणइ आपणइ वारि रसवती करइ अनइ सर्व कुटुंब एकठउं भोजन करइ । इम एक दिनि नागश्रीइं आपणइ वारइ व्यंजन-सहित रसवती कीधी । पणि ते व्यंजन-माहि अजाणपणइ कइई तूंबडी पचाणी । पछइ संपूर्ण पाकनइ अंति रसवती चाखतां ते कइई तूंबडी सर्प-दृष्टनी परिइ अनिष्ट जाणी । तु-ही लोभ-लग्गइ लांखी नही, एकांति राखी मूकी । पछइ कुटुंब सर्व जमाडिउं । जेतलइ भर्तार-देवर जिमी बाहरि गया, तेतलइ उद्यानि वनि धर्मधोषसूरि ज्ञानी समोसरिया । हिवइ तेह-माहि एक धर्मरुचि महात्मा मारुक्षपणनइ पारणइ नागश्रीनइ घरि विहरवा आविउ । तेतलइ नागश्रीइ दुर्गति पडिवा-भणी महात्मानइ कइउं तूंबडउं दीधउं । तिणि महात्माइ ते गुरुनइ आणी देखा-डिउं । तिसिइं गुरे वत्सलपणा-लग्गइ कहिउं, 'ए तूंबडउं नागश्रीइ तुझनइ दीधउं, पणि तू म लेजे, किहांइ प्रासुक भूमिकाइं लेई 'परिठविजे ।' एइवउ गुरुनउ आदेस पामी धर्मरुचि नगर बाहरि परिठविवा गयउ । तिहां परिठवतां त्रिदु एक भूमिकाइं पडिउं । तिहां कीडी आवी । जे जे कीडी त्रिदुइ लागइ, ते मरइ । ते देखी चोंतवइ, 'जु एकणि त्रिदुइ एवडी कीडी मूई छइं, तु सर्व परिठवतां न जाणीइ केता जीव परिसिइं ?' इम चोंतवी आराधना-पूर्वक ते कइउं तूंबडउं धर्मरुचि-महात्माइं लीधउं । लेतां-समान मरण पामी सर्वार्थसिद्धिइं पहुतउ । तिसिइं गुरु वाट जोइं जु, 'अजी धर्मरुचि नावइ ।' पछइ गुरे वि महात्मा मोकल्या । तीणे धर्मरुचिनउं स्वरूप जाणी गुरुनइ आवी कहिउं । तिवारइं गुरे महात्मा-आगलि सर्व वात कही । ते वात कीणइ प्रकारि सोमदेवादिके जाणी, नागश्री-ऊपरि रीसाणा । पछइ सोमदेवि नागश्री घर-हुंती काटी । तिहां लोके गरहीती-निंदीती जाती हुंती ज्वर-खास-'स्वास-अतीसारनी बेदना अनुभवती, क्षुधा-तृषा सहिती, रौद्र-ध्यान-लग्गइ मरी छठी नरग-पृथ्वीइ गई । तिहां-हुंती मत्स्यनइ भवि गई । वली सातमी नरग-पृथ्वीइ, वली मत्स्यनइ भवि, इम सवले नरके भमी । पछइ वली 'पृथ्वीकाय-माहि भमी । इम गिरि-सरिदुपल-न्यायि करी कर्मना लाघव-इतु नागश्रीनउ जीव भमी भमी चंगानगरीइ सागरदत्त-श्रेष्ठिनी भार्या सुभद्रा, तेहनी कूखिइ सुकुमालिका^१ एहवइ नामि पुत्री हुई ।

१. K. जिम कोदिरा नई काजिइं वैदूर्य मणि भाजइ । २. K. मां सर्वत्र 'द्रौपदी' पाठ छे.

३. K. शिवाय 'परठवा' । ४. K. वावरिउं । ५. Pu. K. कास, ६. K. छ-काय-माहि

७. K.C. सर्वत्र 'सुकुमारिका' पाठ आपे छे.

इसिइं तीणइ जि नगरि जिनदत्त श्रेष्ठि, भद्रा प्रिया, तेहनउ पुत्र सागर सर्व-गुण-संपूर्ण छइ । इसिइ अन्यदा जिनदत्त-श्रेष्ठिइं ते सुकुमालिका महा-रूपवंती दीठी । ते देखी चीतवइ, 'सही, ए कन्या माहरा पुत्रनइ योग्य छइ ।' इम विमासी साजन मेली सागरदत्त-कन्हलि सुकुमालिका पुत्री मांगी । तिवारइ श्रेष्ठि कहइ, 'पुत्री तउ वरनइ दीधी जि जोईइ, पणि पुत्री-विण हूं एक घडी रही न सकउं । तेह-भणी जउ घरजमाई थाइ तु पाणिग्रहण करउ ।' सेठिइ ए वात पडिवजी । पछइ मोटइ विस्तारि पुत्रनउं पाणिग्रहण हूउं । तिहां सागरनइ हाथ-मेल्हावणीइ घणउं धन दीघउं । पछइ सागरिइं सर्व भोगांग-सामग्री मेली सिज्याइ स्त्रीनइं विषइ एकत्र संयोग कीघउ । तेतलइं पूर्वकर्मना उदय-लगइ जिम अंगार ज्वलइ, तिम सुकुमालिकानउ शरीर ज्वलतउं जाणी सागर भयभीत हूंतउ रात्रिनइ समइ नासी गयउ । तिसिइ प्रभाति जागी हूंती, भर्तार गयउ जाणी, यूथ-भ्रष्ट कुरंगीनी परिइं सुकुमालिका रुदन करिवा लागी । तिसिइ ए वात पिताइं सांभली, जिनदत्त श्रेष्ठिनइ कहिउ । तिवारइं जिनदत्ति आपणउ सागर पुत्र गाढउ 'हटकिउ, 'अरे निर्लज्ज ! ए भला कुलनो पुत्री तूं किम छांडइ ? रुडी अनइ पाडूई इ अंगीकार कीधी किम परिहराइ ? इणि कारणि तूं जईनइ आदरि, सगण म भांजि ।' तिवारइ सागर पुत्र कहइ, 'वरि हूं कूह पडउं, पणि ए सुकुमालिकानइ नादरउं ।' ए वात सागरदत्तइ भीतिनइ आंतरि थकउ सांभली पुत्रीनइ कहइ, 'वरिस ! ते सागर तिम किमइ विरतउ हूउ, जिम ताहरउ नाम न सांघहइ । तु वरिस ! असमाधि म करि । वली बीजउ को वर जोईसिइ ।' इम कही श्रेष्ठि गउखि बइठउ बइठउ वर जोइ छइ ।

इसिइ भीखारी एक दीठउ । पणि कहउ ? एक खापर हाथि छइ, माखी भणहणाट करतउ, कुरिउत, यौवनावस्थाइ संप्राप्त, वली कक्षाय जि परिग्रह, साक्षात्कारि दालिद्रीमूर्ति । एहवउ ते घर-माहि तेडी, अभ्यंग-उद्वर्तन करावी, चंदनइ लेपी, दिव्य वस्त्र पहिरावी, सागरदत्त कहिवा लागउ, 'ए माहरी पुत्री सुकुमालिका । तेहनइ परणी घणी लक्ष्मी विलसि ।' इम कहिइ हूंतइ ते भिक्षाचर स्वर्गवास-समान श्रेष्ठिनउ घर मानतउ घर-जमाई थई रहिउ । एहवइ ते सुकुमालिका शृंगार करी वासघर-माहि आवी । पछइ जेतलइ ते स्पर्श करवा लागउ, तेतलइ ते अग्निदाह-समान । राक्षसीनी परिइं सुकुमालिका नइ मानतउ ते भिक्षाचर खापर लेई रात्रिइ नाठउ । तेतलइ वली प्रभाति पुत्री रोती देखी पिता कहइ, 'वरिस ! ए भवांतरना कर्मनउ विपाक । तूं असमाधि म करि । कर्म आगलि कोई न छूटइ । तेह-भणी हिव तूं दान दिइ, संतोष आणी माहरइ घरि सुखइ रहइ ।' पछइ सुकुमालिका आपणउं कर्म भोगवती पितानइ घरि थकी रहइ छइ ।

इसिइ अन्यदा महातमा एक विहरवा आविउ । तिवारइं प्रासुक अग्नि करी महातमा पडिलाभिउ । तिणइ महातमाइ वलतउ धर्मोपदेश तिम दीघउ, जिम वैराग्य-लगइ तीणी सुकुमालिकाइं ते महातमा-कन्हलि चारित्र लीघउं । जिम निर्धन मनुष्य माणिक्यनइ पालइ, तिम ते चारित्र पालिवा लागी । घणा तप तपो, एकदा विशेष तपनी वांछाईं गुरुणीनइ प्रणमी इसिउं पूछइ, 'भगवति ! जिम महातमा वन-माहि रही उग्र तप तपइं, तिम हू पणि वन-माहि जई तप करिसु ।' तिवारइ महासती कहइ, 'महानुभावि ! पुरुषनइ वनवासि रही तप करिवउं वीतरागे कहिउं छइ । पणि संयतीनइ नही ।' तु ही सुकुमालिका न मानइ । गुरुणी घणउं इ

वारइ पणि कदाग्रह न मूंकइ । पछइ वनवासनी तुलना करिवा-भणी एकली नगर-समीपि जे वन छइ, ते वन-माहि जई उग्र तप करिवा लागी ।

हिवइ एकदा वसंतऋतई देवदत्ता गणिका पांचे पुरुषे परिवरी तेह जि वन-माहि आवी क्रीडा करिवा लागी । एक पुरुष पग तलहांपइ, बीजउ वोजणइ वाय घातइ छइ, त्रीजउ पानना बीडी करी मुखि दिइ छइ, चउथानइ उरसंगि सूति छइ, पांचमउ पाणी पाइ छइ-इम पांचे विट पुरुषे देवदत्ता गणिका सेव्यमान । पांचइ लालि पालि करतां देखी सुकुमालिका चींतवइ, 'एक हूं स्त्री जोउ, जे मइं वि वर परण्णा अनइ ते बेइ वर रात्रि मूंनइ मेल्ही नाठा । अनइ एकि बापडी स्त्री जोउ, जेहनइ पांच पुरुष लालिपालि करइ छइं, तु ही ए बोल नही देती । तु हिव जु माहरा तपनुं प्रमाण छइं, तुं हूं भवांतरि पांचे भरतारे सेव्यमान हूजिउ ।' इम कामभोगामिलाषिणीइ निआणउं बांधिउं । तिहां आपणउ तप वेचिउ । जु ए तप न वेचत, तउ तीणउ जि भवि तपनइ प्रमाणि मोक्ष जाअत । हिव ए निआणउं अणआलोइ 'अद्धमासनी संलेखना करी तर तपती हूइ उपाश्रयि रही । तिहां-थको मरी नव पत्योपमनइ आऊखइ सौधर्मइ देवलोकइ देवी हई । तिहां-हूती चिवी कांपित्य-पुरनउ अधिपति द्रुपदराजा, तेहनइ घरि द्रुपदी एहवइ नामि महा-रूपवंति कन्या हई । क्रमिइ यौवनपणउं पामिउं ।

तिवारइ द्रुपदराजाइ पुत्रिकाना पाणिग्रहण-भणी स्वयंवरा-मंडप मंडाविउ । तिहां राधावेध-विद्या मांडी । सर्व राजा दूत मोकली मोकली तेडाव्या । तिहां पांडु राजाना पुत्र युधिष्ठिर १, भीम २, अर्जुन ३, नकुल ४, सहदेव ५-ए पांचइ पांडव महारिद्धिनइ विस्तारि आव्या । तिसिइं द्रुपदी सालंकार, साभरण, स्नान करी, स्वेत वस्त्र पहिरी, स्वयंवरा मंडप-माहि आवी । तिहां हाथि वरमाला लेई ऊभी रही । एतलइ अर्जुनि राधावेध साधिउ । तिसिइं द्रुपदीइ अर्जुननइ कंठि वरमाला मूंकी । तेतलइ पूर्विला निआणाना कर्मना उदय-लगइ पांचइ पांडवनइ गलइ समकालइ वरमाला पडी । तिवारइ राजा द्रुपद अनइ द्रुपदीना मन-माहि एहवी चिता ऊपनी जु, 'एक वरमाला पांचनइ कंठि किम पडी ? अथवा पांच-इ-नइ पुत्री किम देवराइ ?' एतलइ आकाशि देवतानी वाणी हुई । कहिउं, 'ए नियाणा-वद्ध छइ, एहनइ पांच भरतार होसिइ । ए वात चूकइ नही । पांच-इ-नइ पाणिग्रहण करावउ ।' इम देवतानी वाणी सांभली भवितव्यतानु निओग जाणी पांच-इ-नउ पाणिग्रहण कराविउ । पछइ पांचइ भर्तार-साथिइ द्रुपदी सुख भोगविवा लागी । एहनउ विस्तार पांडवना चरित्र हूंतउ जाणिवउ । इहां संखेपिइ करी कहउं छइ । जिम द्रुपदीइ पाछिलइ भवि विषयाभिलाषि नियाणउ बांधिउ, तिम अहो लोको! विषयनउ एहवउ व्याप जाणी तुम्हे निआणउं न बांधिवउं ।

इति श्री शीलापदेशमाला बालाविबोधे द्रुपदीचरित्र समाप्त ॥३७॥

*

हिवइ जे पुरुष पारदारिक कहीइ परस्त्रीनइ विषइ व्यसनीआ हुई ते गरुया इ लघुत्व-पणउं पामइ । ते दृष्टांत-सहित देखाडतउ कहइ—

अमर-नर-असुर-विसरिस-पोरिसचरिओ पि पर-रम्णि-रसिओ ।

विसम-दसं संपत्तो लंकाहिवई वि रंको व्व ॥६४

१. C.K.Pu. आठ मासनी ।

व्याख्या:-अमर=देव नर=मनुष्य, असुर-तेह-माहि अद्भुत-चरित्र, असामान्य पराक्रमी एहवउ लंकाधिपति रावण, जे त्रैलोक्यनउ कंटक, ते ही रावण जु पररमणी=परस्त्रीनइ विषइ रसिकता-लगइ रांकनी परिइं महा-विषम दशा-माहि पडिउ=राज्यभ्रंश, कुलक्षय, मरणांत कष्ट पामिउं तु अनेरानउ सिउं कहीइ ? इति गाथार्थ । हिंवइ वली शीलभ्रंश-लगी जीव नरकादि दुर्गति भवांतरि लहइ अनइ इह-लोक अनेक काल सीम अयश पृथ्वी-माहि विस्तरइ । इसिउं दृष्टांते करी कहइ—

नेउरपंडिय-दत्तयदुहिया-पमुहाण अज्ज वि जयम्मि ।

असई त्ति घोस-घंटा-टंकारो विरमइ न तारो ॥६६

व्याख्या:-नूपुरपंडिता, दत्तनी पुत्री-प्रमुख अनेक स्त्री असती=कुशील हुई । तेहनउ आचार आज-सीम 'ए असती' इसिउ तार=दीर्घ अयशरूप घंटानउ शब्द नथी फीटउ । सहू कोइ इम कहइ जु-नूपुरपंडिता, दत्तदुहिता महा असती हुई । इसिउ अपयश-शब्द जगत्रय-माहि आज-लमइ पसरी रहिउ छइ । अजी फीटतउ नथी । अनेरा घंटानउ शब्द थोडी वार रही फीटइ, पणि असतीनु शब्द न फीटइ । एतलई गाथानउ अर्थ हूउ ।

सांप्रत नूपुरपंडितानउ दृष्टांत कहइ छइ—

[३८. नूपुरपंडितानुं दृष्टांत]

राजग्रह-नगरि देवदत्त सुवर्णकार वसइ । तेहनु पुत्र देवदत्त । ते पणि समस्त गुणे करी विख्यात हूउ । तेहनी भार्या दुर्गिला एहवइ नामि । पणि ते आपणउं रूप-लावण्य-सौभाग्य-यौवन-रूप पाश, तिणि करी तरुण पुरुषरूप मृग, तेहनइ पाश-माहि पाडइ, अनइ यौवनमदि करी उन्मत्त थकी निरगल फिरइ । एक वार ते दुर्गिला ग्रीष्म-कालि स्नान करिवा-भणी नदीइ गई । तिहां स्नान करती नगरनइ जुवान पुरुषइ दीठी । तेतलइ तेहनइ मनि व्यामोह ऊपनउ । तिवारइ ते पुरुष कहइ, 'हे सुभगि ! ए नदी, ए वृक्ष, ए हूं तुझनइ कुशल पूछउं छउं ।' वलत् दुर्गिला कहइ, 'तुझनइ, वृक्षनइ, नदीनइ कल्याण हु । अनइ तुम्हारी इच्छा पणि अवसरि पहुचाडीसिइ ।' इणि वचनि क्षण-एक ते पुरुष उन्मत्त सरीखउ थई रहिउ । एहवइ कोईएक बालक रमतां हूता, ते आश्रइ वचन कही आपणपउं जणाविउं जु, 'देवदत्त स्वर्णकारनी वहु, देवदिन्ननी प्रिया । अनइ मारउं घर पूर्व दिसिइ छइ ।' ईम आपणउ संबंघ जणावी घरि आवी । ते युवान पणि आपणइ घरि आविउ ।

पछइ तिणि तापसी एक सीखवी दुर्गिला-कन्हलि मोकली । ते तापसी भिक्षानइ मिसिइं स्वर्णकारनइ घरि आवी । तिवारइ दुर्गिला हांडला धोती हूंती । ते-आगलि प्रच्छन्नपणइ तिणि तापसीइ वात कही जु, 'तुझनइ स्नान करतां जीणइं पुरुषइ आपणउ भाव जणाविउ हूंनु, तीणइ हूं मोकली छउं ।' ए वात सांभली मन-माहि जाणी, आकार गोपवी, कहिवा लागी, 'रे पापिणी ! एहवउं वचन तइं मुझनइ सिउं कहिउं ? जे कुलीन हुइ, ते ए वात न सांसहइ ।' इम कही ते तापसी गलहथी बाहरि काढी, काढतां पूठिइ मिसि-खरडिउ हाथउ दीधउ । पछइ ते तापसी दूहवाणी हूंती पाछी आवी ते युवाननइ कहइ, 'अहो ! ए पाषाण-सरीखी कठिन स्त्री, ए-कन्हलि मुझनइ सिउं मोकलइ ? मुझ नीकलतां जीणइ माहरी पूठिइं काजल-खरडी थाप पणि दीधी ।' इम कही पूठउं देखाडिउं । पांच आंगुलीनइ अहिनाणि जाणिउं जु, 'हूं काली पांचमिइं तेडिउं छउं । कांइ, धूर्तनी सान धूर्त जि जाणइ । पणि मुझनइ ठाम न जणाविउं ।' तेह-भणी वली तापसीनइ घणउं घन देई कहइ, 'ते माहरइ विषइ सही अनुरक्त छइ । पणि किसिइं कारण-लगइ तूं जे निर्भरसी,

ते वात न जाणीइ । पणि एक वार वली तू जा । काई, जे गढ छइ ते ही उपक्रमिइं ज लीजइ । पछइ मनुष्यनउं सिउं कहिवउं ?' तिवारइ तापसी कहइ, 'ते तु सती । तेइनउं दर्शन तुझनइ दोहिलुं घटइ । तु ही तुझनइ तां एहनी आशा छइ, तउ एक वार वली जाउं ।' इम कही ते तापसी[इ] दुर्गिला-समीपि जईनइ इसिउं कहिउं, 'ते तउ नर ताहरइ विषइ अनुरक्त छइ, तू निरास काइ मूकइ ?' तिवारइ दुर्गिलाइं जाणिउं, 'सही तिणि दिहाडउ जाणिउ, पणि ठाम न जाणिउं, तेह-भणी मोकली ।' पछइ दुर्गिलाइ ते तापसी-ऊरि रोस करी घरनी छींड़ीइ काढी । तिसिइ विलखी थकी पाछी आवी । ते तरुण पुरुषनइ सर्व वृत्तान्त कहिउ । तिवारइ तिणि जाणिउं जु 'हूं घरनइ पछोकडि तेडिउ छउं ।' तापसी कहइ, 'आज पछाइ हूं वली नही जाउं ।'

पछइं ते तरुण पुरुष काली पांचमिनी रात्रिइं तेहना घरनी वाडी-माहि गयउ । तिसिइं तिहां विहूँनइ माहोमाहि संवेष हूउ । तिहां जि विहूँनइ निद्रा आवी । तिसिइं देवदत्त वृद्ध सोनार, तेहनउ सुसरउ, जे रात्रिइं घरनइ पछोकडि जिहां वाडी छइ, तिहां कायनी चिंता-भणी जु अ'वइ, तु तेहवउ अपमंजस संवेष देखी चीतवइ, 'ए तु पुत्र नही ।' पछइ घर-माहि आवी पुत्रनइ जोई वत्री पाछउ आवी चीतवइ, 'जउ प्रभाति वेयानइ ए वात कहिसु, तु बेटउ मानिसिइ नही ।' इम विमासी मउड-इसिउं पगनउं नेउर ऊतारी लीघउं । तेतलइं दुर्गिला जागी । सुसरउ उलखिउ । पछइ तिणि जार-पुरुष जगाडीनउ कहिउं, 'आपणपे सुसरई दीठां, पणि हिव तू सखायत करे ।' पछइ ते तरुण वचन पडिवजो आपणइ घरि गयउ । अनइ दुर्गिला ऊठी भर्तार-समीपि आवी । तिहां भर्तारनइ जगाडीनइ इसिउं कहइ, 'इहां ताा हुइ छइ, पणि आपणपे पछोकडि अशोकवनिका-माहि जई निद्रा कीजइ ।' पछइ देवदिन्न दुर्गिला-सहित पछोकडि जई सूतउ । मन-माहि कांइ कपट नही, तिवारइ जि तेहनइ निद्रा आवी । पणि दुर्गिलानइ निद्रा नावइ । घडी विषडी गई, तेतलइ भर्तारनइ जगाडी कहइ, 'ए तुम्हारा घरनउ सिउ आचार जे मुझनइ तुम्ह-कन्हलि-थकां तुम्हारउ पिता हिवडा आवी इगी भ्रवःयांइ सूतां माहरा पगनउं नेउर काढी गयउ । ए डोसउ तु चलचित्त हूउ । लाज इ गमाडी । वत्री एतलइ नही सरइ । प्रभाति सुन्हई दोस चडाविसइ । अनइ तुम्हे आपणा पितानउ मुख राखिसिउ । तेह-भणी हिवडां जि ऊठउ । आलस न करउ । ईणी वातइ माहरा प्राण जाइ छइ । तुम्हें नेउर 'मांगी अणउ ।' तिवारइं भर्तार कहइ, 'हूं डोकरनइ गाढउ हैकिमु । तू रखे मन-माहि संदेह आणइ । प्रभाति जो, ए डोकरनइ सिउं सिउं कहउ छउं ।' ईणी रीतिइं भर्तार हाथि करी, वली समनां सई कराव्या जु, 'सही हूं न पहिडउं ।' कहउ, स्त्रीनइ वसि पुरुष पडिउ हूतु कउण कउण सम न करइ ?

इसिइं प्रभाति देवदिन्न पिता समीप जई कहिवा लागउ, 'तात ! एहवउं सिउं कीघउं, जे वधूना पगनउं नेउर लीघउं ?' तिवारइ ते वृद्ध कहइ, 'ताहरी स्त्री कुशीलि । मइ परपुरुष-साथि सूनी दीठी । तेहनी प्रतीति-भणी मइं नेउर लीघउं ।' तिवारइं पुत्र कहइ, 'तात ! ते हूंय जि पछोकडि सूतउ हूतउ । पणि तुम्हनइ वडपण आविउं, तिणि करी बुद्धि गई । ते तु सती जि छइ । इहां विचार कांइ नही ।' तिसिइं वृद्ध कहइ, 'रे पुत्र ! तिवारइ मइ नपुर लीघउं, तिवारइ तू जोयउ, पणि तू घर-माहि हूतउ ।' तेतलइ वधू आवीनइ कहइ, 'हिवइ ए वात हूं सांसहूं नही । धीज इ करीनइ हूं आपणउं कलंक ऊतारउं । कुलवंती स्त्रीनइ थोडउं इ कलंक घणूं दूषण ऊपजावइ । तेह-भणी

१. A. B. K. तरुण । २. K. पाछलि २. Pu. मागी आवउ । ३. C. P. L. हरकिमु, K. हाकोस ।

आपणइ नगरि शोभन-नामा यक्षनी ऊभी प्रतिमा छइ, तेहनी जांच विचालइ जि को साचउ हुइ ते नीकली जाइ, अनइ जि को कूडउ हुइ तेइनइ जांच त्रिचि चांपी राखइ।' तिवारइ ए बात सघले मानी।

पछइ दुर्गिलाइ स्नान करी, धौत वस्त्र पहिरी, पूजा-भणी बलि हाथि लेई आदित्य-वारि सर्व-लोक-प्रत्यक्ष यक्षनइ भुवनि आविवा लागी। तेतलइ मार्गि जातां ते चार-पुरुष संकेत-ऊपरि गहिलानइ रूगी आवी दुर्गिलानइ विलगउ। तिसिइ दुर्गिलाइ ते परहु कीधउ, अनइ घरि जई नवी वार स्नान करी यक्षनइ कहिवा लागी, 'अहो यक्षराज, आबन्म देवदिन्न भर्तार अनइ मार्गि आवतां जे गहिलउ आवी लागउ ते टाली बीजा कहिनइ जु हूं आभडी हउं, तउ नू यक्ष ! मुझनइ शुद्धि म देजे। नहीतर आपणउ प्रत्यय देखाडे।' इम कहिइ हूंतइ जेतलइ यक्ष काई विमासइ, तेतलइ दुर्गिला यक्षना दिहुं पग विचालइ नीकली गई। तिवारइ सघले लोके सूधी सूधी कही। तेहनइ गलइ राजपुरुषे फूलनी माल घाती। हिवइ यक्ष विमासतउ जि रहिउ। पछइ ते दुर्गिला वाजिन्न वाजते, मनुष्यने सहसे परिवरी, देवदिन्नइ महा-महोत्सव कीजते आपणइ घरि आवी। तिहां नूपुरनउ अगवाद ऊतरिउ, तेह-भणी लाके नूपुरपंडिता नाम दीधउं।

हिवइ देवदत्त, वधूनउं एहवउं विस्मयकारक चरित्र देखी, तेहनइ निद्र नाठी, योगीनी परिइं नष्टनिद्र हूउ। ए बात मउडइ मउडइ राजाई सांभली जु, 'देवदत्तनइ निद्र नावइ।' पछइ राजाइ ते देवदत्त तेडी अंतःपुरनउ रखवालउ कीधउ।

इसिइं आगइ अंतःपुर-माहिली का एक राणी हाथीनउ पउंतार कहतां मेंठ, ते-साथि लुब्ध हुई छइ। ते वार वार ऊठइ अनइ सोनार जागतउ देखी वली पाछी जाइ। तिवारइ देवदत्त स्वर्णकारि जाणिउं जु, 'इहां कणे काई कारण संभावीइ।' इम जाणि ते वृद्ध सोनार कपट-निद्राइ सूतउ। तिवारइं राणी चोरनी परिइ ऊठी, उरइ-परइ जोती, पूर्व संकेत-स्थानकि गउखि जई बइठी। तिसिइ तलइ राजानउ पट्ट-हस्ती हूंतउ, तीणइ सूंढिइ करी राणी भुंईं ऊतारी। तिवारइ राणी-ऊपरि पउंतार रीसाणउ कहइ, 'रे ! तूं मउडी काई आवी ?' इम कही हाथीनी सांकल हाथि लेई दासीनी रीतिइं पूठिइ आहणी। तिवारइ राणी कहइ, 'स्वामी ! हूं सिउं करउं ? आज राजाइ कोई नवउ पाहरी मूकिउ छइ। ते तु जागतउ रहइ छइ। तेहनइं भइ हूं नावी। हिवडां लगारेक तेहनइ निद्रा आवी छइ, तिणि करी हूं इहां आवी। तु मुझ ऊपरि फोफ्ट कोप कांइ करउ ?' इम राणी प्रहर वि तिहां रही। पछइ पाछिली रात्रिइं वली हाथीइ ऊपाडी राणीनइ गउखि मूकी अनइ राणी आपणइ ठामि गई। एहवउं राजाना घरनउं चरित्र देखी वृद्ध सोनार चींतवइ, 'जोउ, जेहनइ एवडा पाहरी, एवडां रखोपां, तेहने घरे जु एहवा वृत्तांत, तु मुझनइ माहरी बइनउ सिउ अउरतउ ? ए स्त्रीना चरित्रनउ पारंपर्य कउण लही सकइ ? जिणि कारणि कहिउं,

अश्रुप्लुतं वासवगर्जितं च स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यता च ।

अवर्षेण चाप्यतिवर्षेणं च देवा न जानन्ति कुतो मनुष्याः ॥१॥

विशेषत स्त्रीनउं चरित्र मेघना गर्जित सरीखउं कउण जाणी सकइ ? तु हिव हूं सिउं विस्मय करउं ? कांई, जे सदा इ घरनइ व्यापारि थकी रात्रिदिवन बाहरि फिरइ, तेहनइ सील किम पलइ ? इम विमाती वधूना दोषनउ अर्ष मन हूंतउ मूकी देवदत्त स्वर्णकार सूतउ। पछइ प्रभात हूउं,

१. C. K. Pu. पणि ।

तुही सोनार जागइ नही । तिसिइ पाहुरिए जई राजानइ कहिउं । तिवारइ वलतुं राजा कहइ, 'काई कारण जि घटइ । एहनइ कोई म जगाडिउयो ।' इम तेहनइ सूतां सात दिन गया । सातमई दिनि जिम जागिउ, तिम राजपुरुषे सोनार राजा-समीपि लीधउ । तेतलइ राजाइ पूछिउं, 'कहि, तू जे सात दिन-ताई सूतउ, ते सिउं कारण ?' तिवारइ देवदत्ति अभयदान मांगी रात्रिनउ वृत्तांत राजा-आगलि कहिउ । राजाई ते राणी-पउंतार-हाथीनउ सर्व वृत्तांत सांभली ते सोनार सत्कारपूर्वक विसर्जिउ । पछइ राजा इसिउं चीतवई, 'ते राणो किम ओलखीसिई ?' इम चीतवी तिहां-हूंतउ ससंभ्रांत ऊठी, राजा अंतःपुर-माहि आवी, गूढ कोप धरतउ कहिवा लागउ जु, 'आज मई सुहणउं एक लाधउं छइ । तेइ-भणो तुम्हें आपणां वल्ल मूकी मुझ-आगलि आवउ, जिम हूं तुम्हारी पूठिई असवार थाउं, एतलइ पाङ्कउं सुहणउं टलइ ।' इम कहिइ हूंतइ सघली राणीए तिम जि कीधउं । पणि जे एक दुश्चारिणी ते कहइ, 'हूं लाजउं अनइ बीहउं ।' तिवारइ राजानइ हाथि सनाल कमल हूंतउं, तिणि कमलि करी राजाई राणी आहणी । तेतलइ कपट-मूर्छाई अचेत थई भुंई पडी । तिवारइ राजाई जाणिउं जु, 'ते एह जि ।' पछइ वली पूठिई सांभलना घाय दीठा । तिरिई राजा कहइ, 'रे नीलजि । तिवारइ हाथीइ सूंढिइ करी ऊतारी अनइ पउंतारि सांभलइ करी मारो, तिवारइ तू न बीहनी, अनइ हिवडां एक कमलनइ घाई अचेत थई भुंई पडी ?' जिम इम कहिउं, तिम राणी चमकी ।

पछइ राजा रीसाणउ हूंतउ पउंतार तेडी, पट्टहस्ती अणावी, ते राणी नइ पउंतार उपरि बइसारी, राजा भृकुटी-भीषण थई सुहता आगलि कहिवा लागउ, 'जाउ, ए हाथीउ राणी-पउंतार-सहित वैभारगिरि पर्वतनइ शृंगि चडावी, त्रिहुंनइ ढोली दिउ ।' पछइ पउंतार-राणी-सहित हाथीउ पर्वतनइ शृंगि चडाविउ । तिवारइ पउंतारि हाथीउ त्रिहुं पगे ऊभउ राखिउ । सर्व लोक हाहाकार करिवा लाग । तिसिइ प्रधाने जई राजा वीनविउ, 'स्वामी ! ए पशु अजाण । एहनइ जीवगन दिउ ।' इम कहइ हूंतइ राजा न मानइ । तिवारइ हाथीउ त्रिहुं पगे राखिउ । वली प्रधाने लोके जई राजा वीनविउ । तु ही राजा न मानइ । पछइ एकइ पणि राखिउ । तिवारइ वओ सर्व लोके जई वीनविउ, 'स्वामी ! ए हस्ति-रत्न काई मारउ छउ ? ए तु परवशि । जिम पउंतार कहइ, तिम कीधइ जि छूटइ ।' तिवारइ राजाई कहिउं, 'जाउ, जउ तुम्हें कहउ छउ, तु हाथी ऊतारउ ।' पछइ लोके जई कहिउं, 'अहो पउंतार ! राजानउ आदेश हुइ छइ । हाथीउ पर्वत-हूंतु उतारि ।' तिरिई पउंतारइ कहिउं जु, 'अम्हनइ अभयदान देवरावउ, तु हूं ए हाथी ऊतारउं ।' तिरिई वली प्रधानि राजा मनावी अभयदान देवराविउं । पछइ हाथीउ मउडइ मउडइ पर्वत-हूंतउ ऊतारिउ । तेतलइ पउंतार-राणीनइ देसवटउ हूउ । अनइ हाथीउ राजानइ घरि आविउ ।

पछइ राणी नइ पउंतार नासतां नासतां संध्यानइ समइ कीणइ गामि गया । तिहां बाहरि सूनइ देवकुलि सूता । एहवइ चोर एक चोरी करी नाठउ, तीणइ जि देवकुलि रात्रिई आविउ । तेतलइ देहरउं राजाने जणे वीटिउं । पछइ महाघकारि ते चोर जिहां ते त्रि जणां सूता छई, तिहां आविउ । हिवइ तेहनइ स्पर्शि जे पउंतार सूतउ छइ, ते जागिउ नही । पणि ते चोरनइ स्पर्शि ते राजवल्लभा तत्काल जागी । ते जिम जागी, तिम जि तेहनइ विषइ अनुरक्त हूती पूछइ, 'तू कउग ?' तिवारइ ते कहइ, 'हूं चोर, राजाना जणना भय-लगइ नाठउ, इहां आविउ छउं ।' तिवारइ राणी कहइ, 'अहो पुरुष ! जउ माहरउं वचन मानइ, तु तुझनइ

१ A. B. आणपउ । २ C. K. सउणउं, Pu. सुणु । ३ C. K. सूंढिइ, Pu. सूंढि । ४ C. K. L. देसउटउ, Pu. देसटउ ।

मरण-हूँतउ राखउं ।' तु जोउ, स्त्रीना स्नेह एहवा छइ, जे राजा नइ पउंतार छांडी चोर-ऊपरि मन कीधउं । जिणि कारणि स्त्री एहवी-

जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यत्यन्यं सविभ्रमा ।

हृदये चिंतयत्यन्यं प्रियः को नाम योषितां ॥ १ ॥

इम जाणी पंडिते ममता न करिवी । तिवारइ चोर कहइ, 'सोनउं नइ वली सुरहुं । एकं तुझ थकी माहरा प्राण ऊगरइ, अनइ वली ताहरी प्राप्ति हुई । तु हुं आजन्म ताहरउ बोल लोपउं नही । पणि कहइ (? हि,) कीणी युक्तिइ माहरा प्राण राखेसि?' तिवारइ बलतुं राणी कहइ, 'जिवारइ प्रभाति तलार आविसिइ, तिवारइ हुं कहिसु, ए माहरउ पति भरतार ।' पछइ चोर कहइ, 'ए वात वारु कही ।'

तेतलइ प्रभाति राजाना सुभट 'हणि' 'हणि' करतां देवकुल माहि पइसी पूछिवा लागी, 'तुम्ह-माहि चोर कउण ?' तिसिइ ते पापिणी चोर-साम्हुं जोई कहइ, 'ए माहरउ भरतार । अम्हे देशांतरि जाता हुंतां । तिसिइ संझ पडी । पछइ अम्हे ए देवकुल-माहि आवी सूतां ।' तिवारइ तलार विमासवा लागी जु, 'ए चोर हुइ, तु एहवउं स्त्रीरतन किहां ? जेहनइ लक्ष्मी सरीखी ए बल्लभा, ते चोर किम घटइ ?' पछइ ते स्त्रीनइ व्यतिकरि, बापडउ निरपराध पउंतार चोर करी बांधो सूलीइ दोधउ । तिवारइ तृषा ऊपनीइ जे जे लोक मार्गि आवइ, ते ते कन्हलि पाणी मांगइ । पणि राजाना भय-लगइ कोई पाणी पाइ नही । इसिइ जिनदास श्रावक तीणी वाटइ आवतउ देखी पाणी मांगिउं । तिवारइ जिनदास कहइ, 'ज माहरउं वचन करइ, तु तुझनइ पाणि पाउं ।' तीणइ कहिउं 'करिसु ।' तिवारइ जिनदासइ कहिउं, 'नवकारनु पद स्मरि । जेतलइ हुं पाणी आणी पाउं, तेतलइ तूं "नमो अरिहंताणं" ए पद ऊचरि ।' पछइ पउंतारइ जलनी वांछाइ वली वली पद स्मरिवा लागउ । तिसिइ जिनदास राजानउ आदेस अवगणी पाणी लेई आवतउ तिणि पउंतारि दीठउं । पाणी आवतउं देखी संतोष ऊपनइ वली वली "नमो अरिहंताणं" ए पद स्मरतउं प्राण मूँकिउ । तु जोउ-न, अज्ञात-धर्म-तत्त्व इ नवकारनइ प्रमाणि अकाम-निर्जराइ मरी व्यंतर-माहि देवता हूउ ।

हिवइ ते दुराचारिणी चोर-साथि मार्गि जाती हुंती । विचालइ नदी एक महांत आवी । तिवारइ चोर कहइ, 'हे प्रिये ! हुं तुझनइ वस्त्र-अलंकार-सहित नदीनइ पेलइ पारि लेई जई नही सकउं । तेह-भणी पहिलउं आपणा वस्त्र-आभरण सर्व माहरइ हाथि आपि, जिम पेलइ पारि लेई मूँकउं । पछइ बीजी वार तुझनइ लेई मूँकिसु ।' इणि वचनि राजवल्लभाइ सर्व आपणां आभरण-वस्त्र ऊतागी तेहनइ हाथि दीघां । तिवारइ चोर कहइ, 'हे स्वामिनी ! जां लगइ ए पारि जई आभरण पेलइ पारि मूँकि आवउं, तां-लगइ तूं निर्भय हुंती ए शरकडना वन-माहिरहि । हुं हिवडां जि आवी तुझनइ लेई जाइसु ।' इम कही ते चोर नदीनइ पेलइ पारि जई विमासिवा लागउ, जे स्त्री पउंतारनइ आपणी नथी हुई, ते मुझनइ किम आपणी होसिइ ?' इम चीतवी ते चोर सर्व आभरण लेईनइ नाठउ । तिसिइ राजवल्लभा नग्न शरकडना वन-माहि थकी पोकारिवा लागी, 'अहो पुरुष ! म नाभि, म नासि । अरे अधम ! मुझनइ मूँकी तूं किहां जाइ छइ ?' तिवारइ चोर कहइ, 'हुं तुझनइ नग्न देखी बीहउं । तेह-भणी हुं जाउं छई ।' इम कहितउ चोर नासी गयउ । पछइ राणी दीन-दयामणी थकी ऊभी रही ।

इसिइ प्रस्तावि ते पउंतारनउ जीव देवत्वपणउं पामिइ हुंतइ अवधिज्ञाननइ बलि ते राणीनइ नदीनइ उपकंठि निरावरणी दीठी । तिसिइ पूर्वभव-संबंध-लगइ प्रतिबोधिवा-भणी देवताइ सीआलियानउं

रूप करी मुखि मांस-खंड लेई नदीनइ कांठइ आविउ । जिम नदी-माहि माछित्री दीठी, तिम जि मांस मूकी माछिली-भणी धायउ । तेतलइ माछिलउ कूदी नदी-माही पइठउ । अनइ जे मांस-खंड हूंतउ, ते समला लेई गई । इम सीआलिउ बिहुं-हूंतु चूकउ देखी राजवल्लभा कहइ, 'रे दुर्बद्धि ! रे मूर्ख ! मुखि आविउ मांसपिंड मूकीनइ जउ माछला-पूठिइ धायउ, तु जोइ-न बिहुं-हूंतउ चूकउ ।' तेतलइ मनुष्य-भाषाई सीयालीइ श्लोक बोलिउ । यतः-

‘इतो भ्रष्टा ततो भ्रष्टा नदी वहति संगमे ।

न च जारो न भर्तारो कथं वदसि नग्निके’ ॥१॥

वली कहइ, ‘रे नीलजि ! हूं तु बिहुं-थकउ चूकउ, पणि तूं राजा-पउंतार-चोर त्रिहुं-थकी चूकी । रे नग्न ! मुझनइ सिउं हसइ !’ ए वात सांभली जेतलइ भयत्रस्त हुइ, तेतलइ देवता प्रगट हूई कहइ, ‘अरे पापिणी ! ते हूं पउंतार, जे तइं हूं मराविउ । पणि मइ जिनधर्मनइ प्रमाणि देवपणउं पामिउं । तु हिवइ हूं तुझ-ऊपरि सी दया करउं ? पणि तथापि जिनधर्म पडिवजि ।’ तिवारइ तिणि राजवल्लभःइ वचन मानिउं । पछइ देवताइं ते राणी ऊपाडी महासती-समीपि लेई मूकी । तिहां दीक्षा लीधी । तु ही अजी असतीनउ अपयश-रूपीउ नाद विरमिउ नथी ।

इति श्री शीलपदेशमाला-बालाविबोधे नूपुरपंडितानी कथा समाप्त ॥३८॥

*

अथ दत्तदुहितानी कथा कहीइ—

[३९. दत्तदुहितानी कथा]

जयपुर नगर । तिहां जयरथ राजा राज करइ । तेहनइ दत्त एहवइ नामि मंत्रीश्वर । तेहनी पुत्री श्रृंगारमंजरी एहवी नामि । ते आपणइ रूपि यौवनि करी सर्व विश्वनइ व्यामोह ऊपजावइ । पणि ते पूर्वकर्मना दोष-लगइ आकार-इंगित-चेष्टाई करी असतीपणउं जणावइ । हिवइ राजा वावि-कूप-तडाग-वननइ विषइ क्रीडा-कुतूहल-रसिक हूंतउ एकदा जयरथ भूपतिइ जिम ते गउखि बइठी श्रृंगारमंजरी दीठी, तिम ज राजा काम-बिहल हूउ । चेतना इ नाठी । कांई, कंदर्प-रूपीइ भीलिइ राजा हणिउ । तेहना दर्शन-लगइ आराम-वाविनी क्रीडा वीसरी गई । पछइ ए वात प्रधाने जाणी, ते श्रृंगारमंजरी मांगी । भरइ दिवसि राजाइ तेहनउं पाणिग्रहण कीघउं । पछइ राजाइं सप्तभूमिका आवास-माहि राखी । पणि ते श्रृंगारमंजरी स्वभावि इ चपला । हिवइ राजा-सहित किवारइ वन-माहि, किवारइ प्रासादि, किवारइ सात भूमिकानि आवासि इम भर्तारना बालंभपणा-लगइ स्वेच्छाइ सुख विरसइ । अनइ राजा पणि स्नान-भोजनादिक सर्व तेह-जिनइ धरि करइ । तेह-तु एक क्षण अलगउ न रहइ ।

इसिइं तेह जि नगर-माहि व्यवहारीआनु पुत्र धनंजय । ते एकदा मार्गि जातउ हूंतउ । जीणइ गउखि बइठी छइ जे श्रृंगारमंजरी, ते गउख-तलि हारि मनोहारि कंदर्पावतार ते धनंजय नीक-लिउ । तिसिइं ते दत्तनी पुत्री श्रृंगारमंजरीइ दीठउ । पछइ कामनी वाही हूंती तत्काल चीरीइ मनोगत वात लिखी मुक्ताफलनइ हारि बांधो उपरि-थकीइ धनंजयना कंठ-भणी ते हार लांखी गलइ घातिउ । तिसिइं धनंजइ ते हार-हूंती-चीरी लेई वांची । तिवारइं ते राणी सानुरामिणी जाणी आपणइ धरि आविउ । पछइ घणउं घन वेनी आपणा घर-हूंतो राणीना घर-सीम मोटी सुरंग देवरावी ।

१. C. काम-विद्वउ, K. काम-विकल ।

तीणा सुरंगइ धनंजय जाइ-आवइ । किवारइ राणी धनंजयनइ घरि आवइ । इम केतलउ-एक काल अतिक्रमिउ ।

एकदा राणी धनंजयनइ घरि गउखि बड़ठी क्रीडा करइ छइ । इसिइ राजा रइवाडीइ नीकलिउ । तेतलइ राजां ते दत्तनी पुत्री क्रीडा करती दीठी । तिसिइ तीणी राणीइ पणि विचक्षण-पणा-लगइ ते राजानउ अभिप्राय जाणिउ । पछइ तरकाल ते सुरंगनी वाटइ थई आपणइ घरि आवी । तेतलइ राजा पणि साशंक ऊतावलउ आवी जिम आवास-ऊपरि चडिउ, तिम आगलि राणी देखी राजा हर्षिउ । हिव अन्यदा राजां नाटक एक मंडाविउ । तिहां गंधर्व गीत-गान करिवा लाग़ा । तिसिइ ते दत्तनी सुता तिहां जोवा आवी । ते देखी राजानइ मनि क्षोभ हूउ । पछइ सभा विसर्जी राजा आवास-माहि आविउ । जउ जोइ, तउ ते राणी घूर्माती, बगाई खाती दीठी । ते देखी राजानइ मनि शंका ऊतरी । इम राजा राणी-सहित सुखिइ काल अतिक्रमा-वइ छइ ।

एहवइ वसंत-समय आविउ जाणी राजा राणी-सहित पौरलोके परवरिउ वन-माहि क्रीडा करिवा-भणी गयउ । तिहां घणी क्रीडा करी, रात्रिइ तेह जि वन-माहि वेलिना मांडवा-तलइ सुतां । तेतलइ अरुस्मात राणीनइ सापनउ डंस हूउ । पछइ राणी पोकार करती जागी, अचेत होइवा लागी । इसिइ राजाइ मंत्रवादी बोलाव्या । जेतलइ मंत्रवादी आवइ, तेतलइ राणी अचेत थई भुइ पडी । जेतला उपचार हुंता, तेतला सर्व गारुडीए कीघा, पणि सर्व निःफल हूआ । पछइ राजा धीरिमा मूकी रोवा लागउ । तिवारइ आपणउं राज तृण-समान गणतउ ते राणी साथि काष्ठ भक्षण करिवानइ सावधान हूउ । तिसिइ घणउं इ प्रधान राखइ, पणि रहइ नहीं । पछइ नगर-बाहिरि चिहि कीधी । जिवारइ राजा राणी-साथि तिहां आविउ, तिवारइ सर्व लोक बिलाप करिवा लाग़ा । एहवइ नंदीश्वरि यात्रा-भणी विद्याधर एक जातउ हुंतउ । तीणइ ते राजानुं मरण सांभली दया-लगइ पाणी अभिमंत्र जेतलइ राणी छांटो, तेतलइ विष गयउं । राणी सचेत थई । राजा हर्षिउ । समस्त नगरलोक पणि हर्ष्या । महा-वाजित्र वाजिवा लाग़ा । पछइ राजां ते विद्या-धरेश्वरनइ बहुमान-पूर्वक विसर्जिउ ।

हिव ते रात्रि तेह जि वन-माहि रह्या । तिसिइ धनंजय पणि रात्रिइ तिहां आविउ । कांइ, जिहां आपणउं मन तिहां अलगू इ टुकडउं । तिवारइ राणी धनंजय-कन्हलि आवीनइ कहइ, 'आवउ, आपणपे देशांतरि जईइ । इहां आपणपानइ केहउं सुख ?' तिवारइ धनंजय कहइ, 'अरे मुग्धि ! ए कूडी विमासण म करि । ए राजा जीवतइ तुहनइ लेई जातां माहरः माथउं इ जाइ ।' तिवारइ वली राणी कहइ, 'प्राणनाथ ! ए राजा जीवतां आपणपे निस्संक सुख भोगवी नहीं सकीइ । तेह-भणी हुं राजानइ मारी आवउं छउं । पछइ तूं राजा अनइ हुं राणी ।' तु जोउ संसारनी गति । एक ए योषिता किर्यां किर्यां वानां न करइ ? यत :—

कवयः किं न कुर्वन्ति, किं न कुर्वन्ति योषितः ।

मद्यपाः किं न जल्पन्ति, किं न भक्षन्ति वायसाः ॥१॥

ते राणी इम कही जिहां राजा सूतउ छइ तिहां आवी, राजानु खड्ग लेई, जेतलइ प्रहार करइ, तेतलइ धनंजय आवी, हाथ-हुंतउ खड्ग लेई मन-माहि इसिउं चीतविवा लागउ, 'जोउ, जीणइ राजां ए पइराणी कीधी, वली जेहनइ स्नेहि करी राजा काष्ठ-भक्षण करतउ तउ, जेहनइ प्रसादि एवडा सुख भोगव्यां, तेहनइ जउ ए आपणी नथी हुई, तु ए मूहनइ आपणी किप होसिइ ? जाते दिहाडे मुश्नइ पणि ए प्रकार होसिइ । तु माहरइ ईणइ संबंधि करी सरिउं ।

ए माहरा आत्मानइ धिक्कार, जे मइ एतलउ काल एह-साथि संबंध कीधउ । तु तेह जि धन्य, जे सर्व संसार छांडी, धर्म आदरो, तपोधन हुआ ।’ इत्यादि मन-माहि विचारी जिम कोई बलती निता-हूंतउ नासइ, तिम ते स्त्री-हूंतउ नासी, वैराग्यरंग-पूरित विरक्तचित्त हूंतु, गुरु-समीपि जई दीक्षा लीधी । तिसिइं प्रभाति राजा आपणइ घरि आविउ, सुखइ राज पालइ छइ ।

इसिइं अन्यदा कोई एक वणिजारे घोडा आप्या । तेह-माहि लक्षणयुक्त तुरंगम एक मोटउ देखी कउतिग-लगइ राजा असवार हूउ । तिवारइ प्रधान कहइ, ‘स्वामी ! सबल निबल द्विपद-चतुष्पदि अणपरीखिइ काज न कीजइं ।’ इम वारतां इ हूंतं राजा तुरंगमि चडिउ । पणि ते अश्व मउडइ मउडइ चालिवा लागउ । पछइ जेतउइ राजाई वाग खांची तेतलइ ते अश्व पवन-वेगि चालिउ । “जाइ, जाइ” लोके इम कहतां जि राजा अदृश्य हूउ । इम मार्गि जातां राजा चींतवइ, ‘ईणइ घोडइ तु वन-माहि लीधउ । तु हिवइ जि कांई निबद्ध छइ, ते पामीसिइं ।’ इम कही ते घोडानी वाग ढीली मूकी । तेतलई अश्व ऊमउ रहिउ । तिवारइं वक्र-शिक्षित अश्व जाणी राजा ऊतरिउ । एहवइ तृषा-बुभुक्षाक्रांत हूंतउ राजा अरण्य-माहि फिरवा लागउ । तेतलइ महातमा एक शांत-दांत देखी राजाई वादिउ । तिसिइं महातमाइ काउसगग पारी, राजानइ धर्म-लाभ कही, उपदेश देवा लागउ, ‘राजन ! ए असार संसार-माहि जीवनइ धर्म जि आधार छइ ।’ इत्यादि उपदेश सांभली वैराग्य-रंग-पूरित चरित्रनउ मनोरथ करतउ, राज-रिद्धि तृण-समान गणतउ महारमानइ कहइ, ‘हे भगवन ! तइं जे नवयौवनि दीक्षा लीधी ते, कहि, कउण वैराग्यनउ कारण ?’ तिवारइ मुनि कहइ, ‘राजन ! जे मइ दीक्षा लीधी, ते तिहां कारण तूह जि ।’ राजाई पूछिउं, ‘किम ?’

तिवारइ मुनि कहइ, ‘राजन ! जिवारइं ताहरी राणीनइ साप-डंस हूउ, तिवारइ तू काष्टभक्षण करिवानइ सज्ज हूउ । तेतलइ विद्याधरि आवी विष वारिउं । रात्रिइं तुम्हे तेह जि वन-माहि रहिया । तिवारइ राणी तुझनइ मूकी मुझ-समोपि पूर्व-परिचय-लगइ आवी, इसिउं कहिवा लागी जु, “ए राजा जीवतां आपणपानइ सुख न घटइ । तेह-भणी राजानइ हणी आवउं ।” इम कही ते राणी खड्ग लेई जेतलइ ताहरउं मस्तक छेदइ, तेतलइ मइं हाथि झाली, आपणइ मनि चींताविउं जु, “मुझनइ धिक्कार, कामनइ धिक्कार, जे कामनी वाही राणी राजानउ एवडउ स्नेह अवगणी आज राजानइ मारिवा आवी । तु ते मुझनइ किम आपणी होसिइ ?” इम चींतवी पछइं मुझनइं संवेग-रंग ऊपनइ, विष-समान विषय-सुख मूकी चरित्र लीधउं । तेह-भणी हिव हूँ आतपि आतापना करउं छउं ।’ ए वात सांभली राजा वैराग्य-पूरित हूंतउ, चरित्र लेवानु मनोरथ करिवा लागउ । एहवइ ते राजानउं कटक आविउं । पछइ राजा सपरिवार नगर-माहि आवी, पुत्रनइ राज देई, आपणपे दीक्षा लीधी । तिहां राणीनी वात प्रकट हुई । तिवारइ लोक राणीनी निंदा करिवा लाग । हिव ते श्रृंगारमंजरी राणी निकचित कर्म बांधे, आऊखानइ क्षयि मरी, नरकि गई । तिहां-हूँती आवी घणउ काल संसार-माहि भमसिइ ।

इति श्रीशीलोपदेशमाला-बालावित्रोषे मेरुसुन्दर-गणिना विरचित दत्त-दुहितानी कथा संपूर्णा ॥ ३९ ॥

हिव पाछिला दृष्टांतनउ अर्थ उपदेसि करी कहइ—

एवं सीलाराहण-विराहणं च सुखद-दुःखाइं ।

इय जाणिय भो भव्वा सिद्धिला मा होह सीलम्भि ॥ ६७

व्याख्या:—एवं=ईणइ प्रकारे, जेहे जीवे शीलनी पालना कीधी, ते जीवनइ इह-लोकि पर-लोकि सुख-यशादि फलनी प्राप्ति हुई। अनइ जेहे शीलनी विराधना कीधी, ते जीवनइ अयश=अपकीर्ति, नरकादि फल हुआ। एह-भणी शील-आराधन-विराधन-लगइ सुख-दुखनउं फल जाणी, भो भविक-लोको ! शील पालता ढंला म होज्यो ।

हिव शील-पालणहार पुरुषे नारीनउ संग वर्जिवउ ते कहइ—

वभव्वय-धारीणं नारी-संगो अणत्थ-पत्थारी ।

मूसाण व मंजारी इयं निसिद्धं च सुत्ते वि ॥ ६८

व्याख्या:—जे पुरुषनइ स्वदार-संतोष, परदार-परिहार हुइ अनइ जे स्त्रीनइ परपुरुषनउ परिहार हुइ ते शीलव्रत कहीइ। अनइ जे सर्वथा मैथुननउ त्याग, ते ब्रह्मव्रत कहीइ। ते ब्रह्मव्रतधारी-नइ नारीनउ संग अनर्थनइ हेति हुइ, ऊंदिरनइ दृष्टांति। जिम ऊंदिर बिलाईनइ संगि विणास पामइ, तिम स्त्रीनउ संग ब्रह्मव्रतधारीनइ विणास ऊपजावइ।

वली एह जि कहइ—

विभूसा इत्थि-संसग्गी पणीयं रस भोअणं

नरस्सऽत्त-गवेसिस्स विसं तालउडं जहा ॥ ६९

व्याख्या:—आत्मगवेषी=तरववेत्ता जे पुरुष हुइ, तेहनइ ए विभूषादिक सर्व तालपुट विष-समान जाणिवउं। हिवइ ते विभूषा सिउं कहीइ ? जे सयरनी शोभा-भणी नख समारीइ, अलंकारनउं पहिरवउं, तांबूलादिक शोभा। अनइ स्त्रीनउ संसर्ग=एकर निवास। प्रणीत सरसं आहार=रसभोजन, विगइनउं सेविवउं। जिम तालपुट विष तत्काल प्राणनइ अपहारक, तिम शीलवंतनइ विभूषादिक तालपुट विष-समान जाणिवउं।

हिव वली सिद्धांतनउं उदाहरण कहइ—

जहा कुक्कुड-पोयस्स निच्चं कुल्लओ भयं ।

एवं खु बंभयारिस्स इत्थी-विगाहओ भयं ॥ ७०

व्याख्या:—जिम कूकडाना बालकनइ कुल्ल कहीइ बिडालानउ भय सदाइ हुइ, तिम ब्रह्मचारीनइ स्त्रीना विग्रइ कहीइ डील-थकी भय ऊपजइ। स्त्री नइ पुरुषना संग-लगइ विणास इ ऊपजइ। एह-भणी परस्परिइ संग वर्जिवउ। यतः—

स्मृता भवति तापाय दृष्टा त्स्माद-कारिणी ।

रपृष्टा भवति मोहाय केनेयं निर्मिता वशा ॥ १ ॥

अग्निकुंड-समा नारी घृतकुंभ-समो नरः ।

एक-संग-प्रसंगेण द्रवो भवति नान्यथा ॥ २ ॥

वली स्त्रीनउं रूप वर्जिवउं ते कहइ—

चित्त-भित्तिं न निज्झाए नारिं वा सुअलंक्रियं ।

भक्खरं पिव दद्रूणं दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥ ७१

व्याख्या:—भीतिनां लिख्यां रूप न ध्याईइ=न जोईइ, अनइ नारी भला अलंकार, भला वस्त्र पहिरे रूप जोइवउं नहीं। जिम भास्कर=सूर्य देखी दृष्टि वालीइ, तिम स्त्री देखी दृष्टि पाछी वालियइ।

हिवइ जे काम-लोचना=स्त्रीनउ संसर्ग ब्रह्मचारीइ वर्जिवउ एहनउं किसिउं कहिवउं ? पणि जे एहवीइ स्त्री हुइ तेहनउ इ संग वर्जिवउ ते कहइ छइ—

हृत्थपाय पडिल्लिनं कन्न-नास-विगप्पियं ।

अवि वास-सयं नारिं बंभयारी शिवज्जए ॥ ७२

व्याख्या:—जे स्त्रीना हाथाग छेया हुई, काननाक ते पणि काण्यां हुई वली सउ वरस वउल्या हुई, एहवी ई वीभरस स्त्रीनउ सतर्ग ब्रह्मचारी निश्चइ-सिउं वर्जइ । कांइ ? इन्द्रियग्राम दुज्य छइ ।

वली एह जि विशेष विहुं गाहे करी कहइ—

विसमा त्रिसय-पिवासा अणाइ-भव-भावणाइ जीवाणं ।

अइ दुज्जेआणि य इन्द्रियाणि तह चंचलं चित्तं ॥ ७३

थेवमसारं सत्तं मोहण-वल्ली अ महिलिआओ वि ।

इअ कह विचलिय-चित्तो य ठावए एवमप्पाणं ॥ ७४

व्याख्या:—इहां पहिलउं जीवनइ अनादि भवाभ्यास-लगी विषय-पिपासा=भोग-तृष्णा निवारतां दोहिली, अनइ इन्द्रिय तु महादुर्जय=जीपाइ नही । तेह इ माहि वली चित्त=मन ते तउ गाढेरउं चपल [७३], [थेव०] जे सत्त=चित्तनउ दृढपणउं छइ, ते तु थोडिलउं=लगारेक, वली असार=क्षण-विनश्चर । अनइ जे महिला=स्त्री ते तु मोहणनी वेलडी । कांइ, रात्रिदिवस हाव-भाव कटाक्ष-विक्षेपादिके करी व्यामोह जाजावइ । एतले प्रकारे करी जेती वारइ चित्तचल इ, तिवारइ स्त्रीनइ संसर्गि आपणउं ब्रह्मव्रत किम राखी सकइ ? अपि तु न सकइ । इम शील-भेगनइ अणकरिवइ करी आपणउं मन राखइ ।

हिवइ ए अर्थनइ विहरइ आपणा आत्मानइ शिख्या दिइ ते कहइ—

रे जीव समय कप्पिय-निमेष-सुह-लालसो कहं मूढ ।

सासय-सुहमसमं तं हारिसि ससि-सोयरं च जसं ॥ ७५

व्याख्या:—रे जीव ! सिद्धांत माहि कहिउं छइ अनई प्रत्यक्ष अनुभव करी देखइ छइ पणि, कामभोगनां सुख जेतलइ आंखि मीची ऊवाडीइ, एतलउं विषय-सुख छइ । तु एहनइ काजि, अरे मूर्ख जीव, अनंत=शास्वतां मोक्ष सुख कांइ हारवइ ? ते केहवां छइ ? जे शशी=चंद्रमा, तेहनी कान्ति ते समान उज्ज्वल छइ । अनइ वली जस=कीर्ति, ते पणि मुहीआं कांइ गमाडइ ? कांइ नीगमइ ?

हिवइ कामातुर मनुष्यनइ जे इह-लोकि दोष ऊपजइ, ते कहइ—

कलमल-अरइ-अभुक्खा वाही दाहाइ धिविह-असुहाइ ।

मरणं पि हु विरहाइसु संपज्जइ काम-तविआणं ॥ ७६

व्याख्या:—कामतृप्त जीवनइ जे ऊपरि वांछा हुइ, ते-पाखइ कलमलउं=चित्तनउं व्याकुल-पणउं, तिणि करी अरति=चित्तनउ उद्वेग, तेह लगइ अभूख हुइ । अति काम-लगी व्याधि=ज्वर, खयनादि रोग ऊपजइ, हीया-माहि दाघ ऊपजइ । आदि शब्द-इतु मूर्च्छा=चित्तनइ सून्यता इत्यादि ऊपजइ । मरण पणि ऊपजइ विरहादिके करी । यतः—

प्रथमे त्वभिलाषः स्यात् द्वितीये ह्यर्थचित्तनं ।

अनुस्मृतिस्तृतीये च चतुर्थे गुण-कीर्तनं ॥१॥

उद्वेगः पंचमे ज्ञेयो विलापः षष्ठ उच्यते ।

उन्मादः सप्तमे ज्ञेयो भवेद् व्याधिरथाष्टमे ॥२॥

नवमे जडता प्रोक्ता दशमे मरणं भवेत् ।

इत्यादि ।

वली विषयातुरनइ दुखी संसार देखाडइ—

विसईण दुक्ख-लक्खा विसय-विरत्ताणमसंम-सुक्खं ।

जइ निउणं परिचितसि ता तुज्झ वि अणुभवो एसो ॥७७

व्याख्या:—जे मानवी विषयासक्त हुइ, तेहनइ दुक्खना लक्ष ऊपजई। अनइ जे विषय-हंता विरता हुई, तेहनइ सुक्ख अतामान्य=परम सुख ऊपजई। ए वातनइ विहरइ अनेराना कट्या-पाहइ आपणइ हीइ=निपुणरणइ हीआ-सार्थि आफहणी विचारी जोइ। रे जीव! तूहनइ अनुभूत स्वरूप छइ। आपणा हीया-सिउं विचारी जोइ। एतलइ गाथार्थ हूउ।

वली ए उपदेश कहइ—

जासि च संग-वसओ जस-धम्म-कुलाइ हारसे मूढ ।

तासि पि किपि चित्ते चितसु नारीण दुच्चरियं ॥७८

व्याख्या:—रे जीव=आत्मन्! तूं नारीनु जे संग=संभोग, तेहनइ काजि आपणउ यश, धर्म, कुलाचार समस्त हारवइ छइ=नीगमइ छइ। तु ते नारीना जे दुश्चरित=दोष छई, ते आपणा हीया-सिउं विचारी कांइ न जोइ?

वली नारीना विशेष कहइ—

चचलाओ कुडिलाओ वंचण-निरयाउ दुट्ट-धिट्टाओ ।

तह नीय गामिणीओ जाओ तेसि पि को मोहो ? ॥७९

व्याख्या:—जे नारी स्वभाविइ चपल=चंचल-स्वभाव हुइ, अनइ वली महा-कुटिल=वक्र-स्वभाव हुइ, परवंचनानइ विषइ निरत=सावधान हुइ, वली मनुष्यनइ आपदाइ पाडिवानइ काजि महादुष्टि, धृष्टा, वली वक्र-चित्त, वली नदीनी परिइ नीचगामिनी, इसी जे निर्गुणि, निर्लज्जि, निस्नेहि, ते स्त्री-उपरि किसिउं मोह कीजइ? अपि तु न कीजइ।

हिवइ ए नारी क्षण-एक राग धरइ ते कहइ—

गुण-सायरं पि पुरिसं चंचल-चित्ता विवज्जिउ पाषा ।

रचचइ निरक्खरे वि हु नीअत्तमहो महिलाए ॥८०

व्याख्या:—ए पापिणी स्त्री चंचल-चित्त हूंती, गुणरूप रत्न तेहनउ सागर=समुद्र इसिउ गुणसागर ते आपणउ पुरुष मेल्ही, जे निरक्षर=मूर्ख हाली-पीडार-प्रभृति जे पुरुष हुई, तेहनइ विषइ राचइ=तिहां मन करइ, तेह-सिउं रमई। तु अहो लोको! ते स्त्रीनउ नोचपणउं=अधमपणउं जोउ।

वली स्त्रीनउं अधमपणउं कहइ—

रूवोवहसिय-मयरद्धयं पि पुहवीसरं पि परिहरिउं ।

इयर-नरे वि पसज्जइ ही ही महिल्लण अहमत्तं ॥८१

व्याख्या:—जीणइ पुरुषि आपणइ रूपि करी मकरध्वज=कंदर्प हसिउं=जीतउ छइ, अथवा पृथ्वीपति=राजा हुइ तेहवा इ आपणा पुरुषनइ परिहरी, कामातुर हूंती स्त्री जे कुरूप, दालिद्री, कर्मकरादि जे पुरुष ते-ऊपरि अभिलाष करइ=अंगना संग करइ। 'ही ही' इसिइं खेद-वचनि। जोउ-नि, महिल्ल=स्त्रीनउं अधमपणउं। जे रूपिइं न राचइ, गुणे न राचइ, किंतु काम-सुखि राचइ, इणि कारणि अधमपणउं कहिउं।

हिवइ ए स्त्रीनउं स्वरूप जणावतउ कहइ—

धीरा व कायरा वा नारी मुद्धा व बुद्धिमंता वा ।

रत्ता व विरत्ता वा सरला कुडिला व नो जाणे ॥८२

व्याख्या:— ए स्त्रीनइ कोई इम जाणी न सकइ जु, 'ए स्त्री धीर=साहसवंति छइ ? किंवा कायरि=बीहकणि छइ ? कि ए स्त्री मूषी=भोली छइ ? कि ए बुद्धिवंत छइ ? कि ए राती=सानुराणि छइ ? कि ए विरति छइ ? कि ए सरल-स्वभावनी छइ ? किंवा ए कुटिल-स्वभावनी=उन्मार्ग-चारिणी छइ ?' इत्यादि बोले स्त्रीनउं स्वरूप को जाणी न सकइ ।

सामान्य मनुष्यनउं सिउं कहीइ ? जे महा-बुद्धिवंत हुइ, तेह इ ए स्त्रीनां चरित्र जाणी न सकइ । ते स्वरूप कहइ—

निय-मइ-माहपेणं जे सयलं तिहुयणं परिकलंति ।

नारी-चरित्र-विआरे ते वि हु मूढ व्व मूअ व्व ॥ ८३

व्याख्या:—जे पुरुष महा बुद्धिवंत हुइ, आपणी बुद्धिनइ महातमि करी त्रिहु त्रिभुवन-माहि ज्ञान-विज्ञानादिक सहू जाणइं, एहवा जे पुरुष, ते पणि नारी=स्त्रीना चरित्र=कुटिलपणउं इत्यादि कारणे नारीना चरित्रनइं विषइ=विचारिते पुरुष मुखि बोळिवा मूक=बोबडा हुइं, स्त्रीना चरित्र लखी न सकइं, अनइ बोबडानी परिइं जाणताइं हेता पणि जीभइ कही न सकइं, किसइ कारणि ।

हिवइ ए स्त्रीनां चरित्र जाणीइं नही ते कारण कहइ—

अन्नं रमइ निरिक्खइ अन्नं चित्तेइ भासए अन्नं ।

अन्नस्स देइ दोसं कवड-कुडी कामिणी विअडा ॥८४

व्याख्या:—ए नारी अनेरा साथि रमइ=क्रीडा करइ, अनेरानइ निरखइ=जोइ, अनेरउ कोई पुरुष चित्त-माहि चींतवइ, अनइ अनेरानइ मुखि श्रृंगारवचने करी हासपूर्वक बोलावइ । अनेरा दुःशीलादिक पुरुष, दोष' अनेरानउ अनुरक्त पुरुषनइं दिइ, अनइ अनेरानइ अणहंतउ दोष चडावइ=कलंक दिइ । ईणि कारणि ए कामिनी=स्त्री महाविकट=वांकी । अनइ वली कूडकपट=बंध-द्रोह तेहनी कुटी=गृह । जेतलां सर्व कपट, तेतलां समस्त ए कामिनी स्त्री-माहि हुइं ।

हिवइ अनुरक्त इ स्त्रीनउ वेसास न करिवउ ते कहइ—

जत्थाणुरत्त-चित्ता सुइ-धण-देसाइअं पि छड्डेइ ।

तं पि हु खिवेइ दुक्खे महिला मिठस्स निव-भज्जा ॥ ८५

व्याख्या:—जि पुरुषनइ विषइ अनुरक्तचित्त हुइ, रागसुख-परवशि महिला कामसुख-भणी, सुह कहीइ राज्यादिक सुख, धन कहीइ सुवर्ण-मणि-माणिक्यादिक, देन कहीइ स्थानकादिक, आदि शब्द तु मातृकुल-पितृकुल-स्वसुरकुल, परिवार समस्त ए छांडइ= मेलही जाइ । जे पुरुष साथि लुब्ध हुंती ए सर्व मेलहइ, निदानि ते पुरुषनइ पणि महा-दुःख माहि पाडइ । ते स्त्रीनउ किसिउ वेसास ? तेह-ऊपरि किसिउ मोह ? राणीनी परिइं, जिम नृप=राजानी कामिनी=कलत्र भेंट=पउंतार, तेहसिउं अनुरक्त हुंती अनइ पछइ ते पउंतार एवइइ दुक्खि पाडिउ । इहां नूपुर-पडिता, राणी अनइ पउंतार ए त्रिहुंती कथा जाणिवी । ते कथा आगइ कही छइ, तिहां-हुंती जाणिवी ।

१. A.B. सदोष अनेरा अनुरक्त पुरुष नं दिइ ।

हिवइ जे भग्य हुइं ते स्त्रीनां चरित्र देखी विषय-द्वंता विरता हुइं । इसिउं दृष्टांतपूर्वक कहइ—

कुडिलं महिल-उलियं परिकलितं विमल-बुद्धिणो धीरा ।
धन्ना विरक्त-चित्ता हवंति जह अगडदत्ताई ॥ ८६ ॥

व्याख्या:—महिल=स्त्रीनउ महाकुटिल=वांकुं ललितपणउं बुद्धिवंत-पुरुषनई अनाकलीय, तु एहवउं ते चेष्टित=आचरण परिकली=जाणीनइ जे निर्मल-चेष्टित हुइ, बुद्धिमंत हुइं, धीर हुइं, हलूकर्मा जीव हुइं ते ए स्त्री-द्वंता विरक्त-चित्त हुइं, अगडदत्तनइ दृष्टांति । जिम अगडदत्तकुमार स्त्रीना चेष्टित देखी विरक्त हुउ, तिम आदि शब्द-इतु भर्तृहरि-शालिभद्र-जंबूस्वामि-प्रमुख अनेक पुरुष जाणिवा । एतलइ गाथानउ अर्थ हूउ । विस्तरार्थ कथा-द्वंतउ जाणिवउ । ते अगड-दत्तनी कथा कहीइ—

[४०. अगडदत्तनी कथा]

शंखपुर नगरि सुंदर राजा, भार्या सुलसा । तेहनी कूखि-द्वंतउ ऊपनउ अगडदत्त । पणि ते महा रूपवंत, महा पराक्रमी अनइ वली सर्व दोषनउं निधान । ते एकदा राजसभा-माहि आवी बइठउ । तिसिइ लोके आवी राजा विनविउ, 'स्वामी ! ईणइ अगडदत्ति सहू नगर संतापिउं । एह-थकां अम्हे वसी न सकूं ।' ए वात सांभली राजा रीसाणउ द्वंतु कहिवा लागउ, 'वरि अणजायउ पुत्र भलउ, पणि दुर्विनीत पुत्र पाडूउ । जिणि कारणि, सामान्य इ कुल भलइ पुत्रिइं विभूषीइ, अनइ भलू इ कुल कुपुत्रिइ कलंकीइ ।' इत्यादि वचन कही साहंकार कुमार राजाइ निर्भर्त्सिउ ।

तिवारइं कुमार 'प्रदुसिउ द्वंतउ रात्रिइं नीकली गयउ । मउडइ मउडइ भूमि आक्रमतउ वाणारसी-नगरीइ आविउ । हिवइ ते नगरी जोतउ जोतउ कुणहि एकणि मढि गयउं । तिहां नेसालीआं भणइं छइं उपाध्याय-समीपि आवी । तिसिइ पत्रनचंद्र उपाध्यायनइ प्रणाम करी ते अगडदत्त-कुमार आगलि बइठउ । तिवारइ ते आकृतिवंत कुमार देखी उपाध्याय पूछइ, 'तूं कउण ? किहां-द्वंतउ आविउ ? अनइ कउण कारण ?' तिवारइ कुमारि आपणउ सर्व वृत्तांत कहिउ । पछइ उपाध्याय कहइ, 'वत्स ! जे सुपुत्र हुइ, मातापितानइ न मूंकइ । कांइ ? तेहना उपगारनइं आपणपे ऊरण किम इ न थईइ । जीणइ स्तन्यपान कराव्यां तेहनइ जु मुंकीइ तु दोर नइ माणसनइ सिउ 'वहिरउ ?' तिवारइ कुमार कहइ, 'ए बोल तुम्हारउ मइ मानिउ ।' पछइ उपाध्यायइ आपणइ वरि आणी स्नान-भोजन करावी कहिउं, 'वत्स ! पिताना घरनी रीतिइं इहां तूं रहे । चित्ता किसी इ म करे ।' पछइ कुमार तिहां रहिउ द्वंतु सर्व शास्त्र भणिउ ।

हिव एकदा कुमार वन-माहि खेलतउ द्वंतउ, तेतलइ अकस्मात् फूलनइ दडइ आइणिउ । तिसिइ जउ पाछउं जोइ, तु रमणी एक दीठी । कुमार पणि तेहने कटाक्षबाणे करी वींघिउ द्वंतउ स्त्री-सन्मुख जोवा लागउ । तिवारइ स्त्री कहइ, 'अहो कुमार ! जे वेला-लगइ तूं दृष्टिइं दीठउ, ते वेला आरंभी तूं कंदर्पने बाणे करी हणइ छइ ।' ए वात सांभली कुमार पूछइ, 'सुभगि ! तूं कउण ? कहिनी बेटी ?' तिवारइ स्त्री कहई, 'हूं बंधुदत्त श्रेष्ठिनी पुत्री, नामिइं मदनमंजरी । मइ बालक-पणइ सर्व कला अभ्यसी । पछइं हूं पिताइं परणावी । पणि भरतारइ दालिद्र-रुगइ हूं परिहरी ।

१. P. रीसाणउ । २. A.B.L.Pu. ऊर्णा, K. उसिकल । ३. K. अंतर ।

ते-भणी हूं पितानइ घर-थकी रहउं छउं । तु आज तूं दृष्टिईं करी दीठउ । हिवइ तूं माहरउ मनोरथ सफउ करि ।' तिवाइ कुमार कहइ, 'ताहरउ मनोरथ अवसरइ सफउ कीजिसिइ । तूं चिंता म करे ।' पछइ मदनमंजरी हर्षित हूंती घरि गई, अनइ कुमार असवार थई नगर-भणी आविवा लागउ ।

एतलइ नगर-माहि कोलाहल सांभलिउ । तिसिइ विस्मित हूंतउ सन्मुख जु जोइ, तु हस्ती एक प्रचंड आवतउ दीठउ । ते देखी कुमार घोडा-थकी ऊतरी रभसपणइ हाथी-भणी धायउ । जेतलइ हाथि उत्तरासणनी वीटली करी हाथी-भणी लांखी तेतलइ हाथी कुमार-सन्मुख धायउ । तिसिइ लोक हाहारव करिवा लागु । एतलइ कुमार इ विद्युत्किरण देई, पछंतारनी परिइं हाथीइ चडिउ । तेतलइ भुवनपाल-राजाइं कुमार दीठउ । साहसक जाणी राजाइ कुमार तेडी आपण-समउ बइसारी कहिवा लागउ, 'वस ! गुणे करी यद्यपि कुल जाणीइ छइ, पणि तथापि आपणउं स्वरूप प्रकट करि ।' तिवारइं कुमार पवनचंद्र उपाध्याय-सन्मुख जोयउं । तिसिइ तिणि उपाध्यायइ ते कुमारनउ सर्व वृत्तांत कहिउ । तिवारइ राजाइं कहिउं, 'एवडा पराक्रम राज-बोज टाली अनेथि न हुइ ।' पछइ कुमार वस्त्र-अलंकारे सत्कारिउ ।

इसिइ नगरीना लोक भेटि लेईं आव्या, राजानइ वीनवइं, 'स्वामिन ! तई राज पालतइ ताहरउं नगर कुणहि एक अदृष्ट चोरे मुसीइ छइ ।' ए वात सांभली राजाइं तलार तेडावी आक्रोसपूर्वक कहिउं, 'रे ! तुम्ह थका चोरे नगर संतापीइ, ते सिउं कारण ?' तिवारइ तलार कहइ, 'स्वामी ! चोर न जाणीइ सिद्ध छइ किंवा मंत्रवादी छइ ? अम्हे घणउं घणउं जोता रहउं, पणि चोर अम्हारी दृष्टिइं नावइ । ते सिउं कारण ?' तिवारइ राजा संचित जाणी कुमार कहइ, 'तात ! ए चिंता म करउ । ए काम मुझनइ दिउ । ए आदेश अनेथि म देज्यो । जु सूंठिइ श्लेष्मा जाइ, तु रसायण कउण लिइं ?' पछइ राजाइं कुमारनइ आदेश दीधउ । हिवइ कुमार पवनचंद्र उपाध्यायनी अनुज्ञाइ द्यूतकार, मालाकार, कलाल, वेद्यया, कंदोईनां हाट-ईणे स्थानके चोर जोता छ दिन हूया । पछइ सातमइ दिनि कुमार चींतवइ, 'अजी तां चोरनी वात इ न सांभलीइ, अनइ दिन तु एक जि थाकइ छइ । माहरी प्रतिज्ञा पूरी किम थासि ?' इम चींतवी जेतलइ नगर-बाहरि नौकलिउ, तेतलइं परिव्राजक एक, कषायक वस्त्र पहिरो, ताम्राक्ष, विकराल आवतउ देखी, कुमार चींतवइ, 'सही एह जि ते चोर ।' एहथउ निश्चउ करी तेहनइ प्रणाम कीधउ । तिवारइं परिव्राजक पछइ 'तूं कउण ?' कुमार कहइ, 'हूं विदेशी, दालिद्री-पीडित हूं तु धननइ काजि उरइ-परइ फिरउं छउं ।' तिवारइं पाखंडी कहइ, 'मुझ साथि आवि, जिम ताहरउं दालिद्र गमाडउं ।' पछइ कुमार 'प्रमाण'इसिउं कही ऊभउ रहिउ ।

तेतलइ ते परिव्राजक पाछउ जई, प्रेतवन-माहि-हूता जि कुशि, जि खड्ग आणी, कुमारनइ साथि लेईं, नगर-माहि आवि, विद्यानइ बलि नगरना लोकनां लोचन बांध्यां । पछइ कोई-एक व्यवहारीयानइ घरि जई खात्र पाडिउं । तिहां अनेक रत्न-आभरण-बस्त्रे भरी 'पेईं जि काढी । बीजा इ घणां वानां काढ्यां । ते समस्त धन लेईं कुमार-सहित कुणिहि देवकुलि गयउ । तिहां घणा विदेशी सूता देखी परिव्राजकइ कुमारनइ कहिउं, 'आपणपे इहां सूईसिइ ।' पछइ तिणि परिव्राजकि सर्व सूता जाणि, बिन्हइ 'पेईं ऊपाडी, सूनइ देवकुलि लेईं मूंकी । आपणि पाखंड-लगइ आवी सूतउ । तिवारइ राजकुमारि चींतवीउं, 'एहनउ वेसास न कीजइ ।' इम चींतवी आपणइ साथरइ पछेडी लांवी करी मूंकी । पछइ आपणउं खड्ग सखायत करी वडना

१. A. B. Pu. पेडी । २. A. B. Pu- पेडो, L. पटारी P- पेटारी, C. पिटारी ।

कोटर-माहि रहिउ । तेतलइ परिव्राजकि ऊठी जेतला सूता हुंता ते सर्व हणी, कुमारनइ साथरइ आवी पछेडी बि-खंड कीधी । पछइ ते साथरउ सूनउ जाणी ते चोर उरइ-परइ जोवा लागउ । तेतलइ कुमार खड्ग काढीनइ कहइ, 'रे चोर ! हिव तू किहां जाएसि ?' इम कहितइ जि खड्गि करी चोरनी बिहूइ जांघ छेदी । तिवारइ चोर कहइ, 'अहो सत्पुरुष ! ताहरइ सौर्यपणइ करी हूं संतोषिउ । हिवइ माहरी वात सांभलि । ए देहरा-पूठिइ वडना कोटर-माहि पातालि माहरउं भुवन छइ । तिहां वीरमती पुत्री-पाहइ शिला उघडावे । अनइ ए खड्ग संकेत-भणी देज्ये । वली तेहनउं पाणिग्रहण करिजे ! ते तुझनइ सर्व भंडार देखाडिसिइ ।

पछइ कुमारि तिहां जई वीरमतीनइ सर्व वात कही । अहिनाण-भणी खड्ग पणि दीघउं । तिवारइ तिणि वीरमतीइ आगतास्वागत करी, कुमारनइ पत्यंकि बइसारी, घर-माहि जई, बीजी भूमिकाइ चडी । तिसिइं कुमारि चीतविउं, 'एहनउ इ वीसास न कीजइ ।' इम चीतवी पत्यंक मूकी कुमार एकइ खूणइ लुकी रहिउ । हिव वीरमतीइ ऊपरि चडी यंत्रशिला कापी । ते तत्काल खडखडती पत्यंक-ऊपरि पडी । पत्यंक चूर्ण हूउ । पछइ वीरमती आवीनइ कहइ, 'अरे ! माहरा पितानइ हणी जीविवउं वांछइ ?' ते वीरमतीनइ इम कहितां जि कुमार प्रगट थई जटीए झाली भूमिगृह-बाहरी काढी, ते शिला तिम जि देई, राजा-समीपि लेई आविउ । तिवारइ राजा कुमारनी सौर्यवृत्ति प्रसंस्वा लागउ । पछइ राजां नगरना लोक तेडी जेहनी जे वस्तु हूँती तेहनइ ते वस्तु आपी । थाकती राजाइ लीधी । पछइ राजां संतुष्ट वर्त्तमान एक सहस्र हाथी, एक लाख जात्य तुरंगम, एक कोडि सोनउं, लाख गामनउ एक देश, दस कोडिनउ भंडार, वली अनेक वस्तु आभरण-अलंकार-सहित आपणी कमलसेना कन्या, एतलां वानां ते अगडदत्त-कुमारनइ दीघां । वली सात-भूमिक आवास दीघउ ।

हवइ तिहां कुमार सपरिवार उपाध्यायनइ ध्यातउ, राजानइ बापनी परिइं मानतउ, सुखिइ रहइ छइ । इसिइ काई एक स्त्री वधावती कुमारनइ कहइ, 'जे पूर्विइ बंधुदत्त श्रेष्ठिनी पुत्री मदनमंजरी संतोषी हुंती, तीणीइ ताहरउ वृत्तांत, चोर निग्रहिवउं, राज-पुत्रीनउं परिणवउं ए सर्व सांभली हूं तुझ-कन्हलि मोकली छउं ।' इम कही कुमरनइ कंठि कुसुममाला घाती । वली कहिवा लागी, 'अहो कुमार ! माहरउं अभाग्य, जे तइं हूं वीसारी' । तिवारइ कुमार कहइ, 'तू तेहनइ कहिजे, जउ खेद न घरे । चालतां तुझनइ साथि लेई चालिसु ।' इम कही आपणा हाथनी नामांकित मुद्रिका देई मोकली । इसिइं कुमारनइ पोलीइ आवी वीनती कीधी, 'स्वामी ! शंखपुरना जि प्रधान बारणइ आवी ऊभा रहिया छइं ।' पछइ कुमारि माहि तेडाव्या । ते बेहू उलखी, आलिंगनपूर्वक बहुमान देई, आपण-कन्हलि बइसारी माता-पितानउं क्षेम-कल्याण-कारण पूछिउं । तिवारइ सुवेग कहइ, 'हे कुमार ! जे दिवस-लगइ तुम्हे चाल्या ते दिवस-लगइ मातापितानइ असमाधि न भागी ।' ए वात सांभली कुमार अश्रुपात करतउ इसिउं कहइ, 'मइ माबापनइ दुःख जि कीघउं ।' तिवारइ वली सुवेग कहइ, 'तुम्हे जे देशांतरना कुतूहल जोयां, तिणि करी ए दुख इ सुखरूप हूउं । तु हिव आवउ । आपणे गुणे, दर्शनि करी पिताना मनोरथ पूरउ ।' पछइ कुमारि ते बेहू प्रधान सत्कारी, संतोषी आपणइ साथि लेई राजा-समीपि आविउ । तिहां सुवेग-पाहंति सर्व वृत्तांत कहाविउ ।

पछइ भुवनपालि राजाइ पुत्रीनइ सर्व सीख देई कुमारनइ चालिवानी अनुमति दीधी । कुमार पणि उपाध्यायनइ पूछी सपरिवार चालिउ । पछइ कुमारि कटक वहितउं करी, आपणि पाछउ

वली, ते मदनमंजरी दूती-पाहंति तेडावी, रथि बइसारी वली चालिउ । तेतलइ कटक चाली गयउ । पछइ कुमार सूनाडिनी वाटइ नीकलिउ । इम सूनइ मार्गि जातां विंध्यवन-माहि भीम पत्नीपति आवी पडिउ । पछइ माहोमाहि युद्ध होवा लागउं । तिवारइं कुमारना सुभट दिशोदिशि नासिवा लागी । इम कुमार अनइ भीम पत्नीपतिनइ युद्ध हूंतां, जिवारइं कुमार भीम जीपी न सकइ, तिवारइ कुमारि मदनमंजरो सारथी करी रथि बइसारी । तेतलइ भीम मदनमंजरीनइ रूपि व्यामोहिउ हूंतउ क्षोभ पामिवा लागउ । तिसिइं कुमरि अवसर लही भीम हणिउ । मरण पामिउ । पछइ कुमार एकलइ रथि तीणी वाटइ निकलिउ । जे कटक दिशोदिशि नाठउं ते तउ जूजइ वाटइ पडिउं ।

हिवइ कुमार एकणि रथइ जातउ जेतलइं अर्ध पंथ अवगाहिउ, तेतलइ बि पुरुष साम्हा मिल्या । ते-कन्हलि कुमारि वाट पूछी । तिसिइ ते पुरुष कहइं, 'अहो ! ए वड-हूंता दि मार्ग छइ । तेह-माहि जिमणइ मार्गि शंखपुर अलगउं हुइ, पणि मार्गि भय नही । अनइ डावइ मार्गि शंखपुर टूकडउं हुइ, पणि मार्गि भय घणा । एक दुर्योधन नामइ चोर छइ, एक मदोन्मत्त हस्ती छइ, वलि एक सिंह छइ । तेह-भणी तुम्हे डाबी वाटइ म जाज्यो ।' ए वात सांभली पछइ कुमारि टूकडउ पंथ जाणी डाबी वाटइ रथ खेडिउ । तिवारइं केतलाएक लोक कुमारनइ साथिह चाल्या । तीणइ मार्गि जातां कापालिक एक सन्मुख आवी कुमारनइ आशीर्वाद दीघउ । पछइ ते कापालिक कुमारनइ कहइ, 'हूं तीर्थयात्रा-भणी चालिउ छउं, इणि कारणि ताहरउ साथ वांछुउं' । तिवारइ कुमारि ए बोल मानिउं । पछइ कुमारना रथ साथि ते कापालिक चालिउ । जु केतलीएक भूमिका गयउ, तु कापालिक इसिउं कहइ, 'अहो ! हूं इहां आगइ वरसालइ रहिउ हूंतउ, तेह-भणी इहां मुञ्जनइं गोकुलना घणी प्रहुणागत करिसिइं । इणि कारणि, अहो कुमार ! साथ-सहित आज तूं प्राहुणउ था ।' कुमार कहइ, 'मुनिनउं भोजन करिवा युगतउं नही ।' इम कहइ हूंतइ पछइ तीणइ कापालिकइ विष-मिश्रित दूध-दही आणी दीघां । तिहां एक कुमार टाली बीजे सघले लीघां । लेई सघल इ साथरइ सूता ।

हिवइ जेतलइ कुमार आपणउ शंखल काढी भोजन करिवा बइठउ, तेतलइ ते कापालिक खड्ग काढी कुमार समोपि आवी कहइ, 'अरे ! ते हूं दुर्योधन-नामा चोर । तइ किसिउं मारहउं नाम इ नही सांभलिउं ? तु हिव तूं प्रिया अनइ लक्ष्मी लेई किहां जाएसि ? ताहरा जे सखाइआ ते सर्व मइ विषइ करी मारिआ ।' इम कही खड्ग काढी जेतलइ कुमार-भणी धायउ तेतलइ कुमारि आपणइ खड्गि करी ते कापालिक बि-खंड कीघउ । पछइ कुमारइ पाणी आणी कापालिकनइ मुखिइं देवा लागउ । तिवारइ कुमारने गुणे रंजिउ हूंतउ कापालिक कहइ, 'ए पर्वत-माहि वडना कोटरनइ अहिनाणि माहरउं घर छइ । तिहां धन छइ सर्व, अनइ सुंदरी भार्या छइ । ए सर्व तूं लेजे ।' पछइ ए वात कुमारि मदनमंजरीनइ कही । तिसिइ मदनमंजरीइ चित्ति विचारीनइ कहिउ, 'नाथ ! हिवडां आघा चालउ ।'

पछइ कुनार जेतलइ आघउ चालिउ तेतलइ वनगज एक सामुइउ आविउ । ते पणि हेलाइं वसि कीघउ । इम वली केशरी सिंह आविउ । ते पणि आपणि शक्तिइ करी बि-खंड कीघउ । ईणी रीतिइ पंथ अवगाहता आगलि कमलसेना-प्रिया-सहित आपणउं कटक दीठउं । ते देखि हर्षित हूंतउ पूछिना लागउ, 'तुम्हे मुञ्ज-पखइं आघा किम चाल्या ?' तिवारइं कुमारना प्रधान कहइं, 'स्वामी ! अम्हनइ कुणिहि एकणि इम कहिउं जु, "कुमार आघउ चालिउ ।" ते-भणी

अम्हे कमलसेनानइ लेई बीजी वाटइ चाल्या । तु सांप्रत हिवडां तुम्हे मिल्या ।' इम वात करनां पंथ अत्रगाहतां संवपुरिनइ उग्रानि वनि आव्या । पछइ पिताइं कुमार प्रवेशोत्सव करी नगरी-माहि आणुउ । तिसिइं वधू-सहित कुमर मातापिता पग नमस्करी आपणइ घरि आविउ । पछइ भळइ दिवसि कुमारनइ युवराज पदवी दीधी । अनइ कुमारिइ ते मदनमंजरी पट्टराणी कीधी । अनइ कमलसेना लहुडी राणी कीधी । हिवइ सर्व काजकामनइ धुरि मदनमंजरी कीधी । पणि लगारइ कमलसेना रीसाणी नहीं ।

हिव अन्यदा वसंतऋतु आविइं राजा सांतःपुर वन-माहि गयउ । तिसिइं अगडदत्तकुमार पणि मदनमंजरी-सहित रथि बइसी वन-माहि गयउ । तिहां सर्व दिन क्रीडा करी, तीणइ जि रथि निद्रा करिवा लाग। एहवइ निद्रा-माहि मदनमंजरीनउ हाथ लांबउ हूउ, तिहां सर्पिइ आवी डंक' कीधउ । तेतलइ तत्काल मदनमंजरी पुकारी ऊठी । तिसिइं कुमार दीवउ करी जु जोइ, तु साप दीठउ । एतलइ प्रियानइ मूर्छा आवी । ते देखी कुमारनइ पणि मूर्छा आवी । पछइ शीतल वायनइ योगइ कुमार सचेत हूउ । हिवइ जेतलइ मंत्रवादी-तंत्रवादी तेडावीनइ उपचार करावइ, तेतलइ राणी अचेत हुईं भुंइं पडो । तिवारइं कुमार विलाप करतउ काष्ठनी चिहि करावी प्रिया-सहित चिहि-माहि पइसिवा लागउ । तिसिइं कोई एक विद्याधर आकाश-मार्गि जातउ हूंतउ । तेणइ ते कोलाहल सांभली तिहां आविउ । पछइ विद्याधरइ विद्याइ करी त्रिणि वार पाणी अभिमंत्री मदनमंजरी छांटी । तेतलइ तरकाल विष गयउं, आंखि ऊघाडी जोवा लागी । तिवारइ कुमारनइ मनि आनंद ऊनउ । पछइ विद्याधर सत्कारिउ हूंतउ आपणइ ठामि पहुतउ । अनइ कुमार मदनमंजरीनइ लेई देवकुल-माहि आविउ । तिसिइं मदनमंजरी कहइ, 'स्वामी ! मुश्नइ ताढी लागइ छइ ।' ए वात सांभली कुमार अरणीता काष्ठ लेवा गयउ ।

हिवइ ते देवकुल-माहि आगइ पांच चोर चोरी करी प्रच्छन्न रह्या हूंत, तीणइ दीवउ प्रगट कीधउ । तिवारइ ते चोरनू रूप देखी मदनमंजरी व्यामोहि हूंती इसिउं कहइ, 'जु मुश्नइ आदरउ तु हूं भर्तारनइ हगी तुम्ह-साथि आवउं ।' चोरे ए वचन मानिउं । एहवइ कुमारिइं अरणी-काष्ठ लेतां, देवकुल-माहि उद्योत दीठउ । ते देखी सासंक हूंतउ पाछउ आवी प्रियानइ पूछइ, 'हे प्रिये ! ए देवकुल-माहि उद्योत किसिउं हूउ ?' तिवारइ स्त्री कहइ 'स्वामी ! तुम्हे जे अरणीनी आगि पाडी तेहनउ उद्योत इहां प्रतिबिंबिउ ।' इणि वचनि मननी शंका भागी । पछइ आपणउं खड्ग प्रियानइ हाथि देई, सीत गमाडिवा-भणी आपणपे आगि प्रगट करिवा लागउ । तिसिइं प्रियाइ भर्तार-भणी खड्ग मूंकिउ, पणि लागउं नही, भीतिइं खलहाणउं । पछइ कुमार सासंक हूंतउ प्रियानइ पूछइ, 'हे प्रिये ! ए सिउं ?' तिवारइ स्त्री कहइ, 'माहरा हाथ ताळ्या, तिणि करी खांडउं खिसी भुंइं पडिउं ।' पछइ कुमारनइ मनि वेसास ऊनउ । तिहां-थकउ प्रिया-सहित कुमार घरि आविउ । हिवइ पाछलि चोरे चीतविउं, 'जोउ, जेहनइ कीधइ कुमार काष्ठ-भक्षण करतउ हूंतउ, तेहनइ जु आपणी नही हुई, तु अम्हनइ किम हुसिइ ?' इम चीतवतां वैराग्य-रंग ऊनइं पांचे चोरे दीक्षा लीधी ।

हिव कुमार धर्म-अर्थ-काम ए त्रिवर्ग साधतउ रहइ छइ । इसिइ परदेसी तुरंगम आव्या । जेतलइ एकइ घोडइ कुमार असवार हूउ, तेतलइ ते तुरंगम पंचमधाराइ चालिवा लागउ । एहवइ केतलाएक असवार पाछा वल्या केतलाएक संघाति नीकल्या । इम जातां जि क्षण-एक-माहि कुमार अदृश्य हूउ । महा-अटवी-माहि गयउ । तिहां जेतलइ कुमारि घोडानी वाग मूंकी,

१. G. Pu. डस, K. डंश । २. P ठर्या ।

तेतलइ बोडउ पडेउ' । पछइ कुमार वन-माहि फिरतउ, तिहां श्री-आदिनाथनउ प्रासाद देखी मनि हर्ष ऊपनउ । पछइ प्रासाद-माहि आवी श्री-आदिनाथनइ प्रणमी आगिली वाविइ स्नान करी, वली फलफूल लेई, जगन्नाथ पूत्री, जगती-माहि आवीउ । तेतलइ तिहां मुनि एक धर्मोपदेश देतउ देखी, पछइ महात्मा-पाखती त्रिणि प्रदक्षिणा देई, प्रणाम करी, आगलि बइठउ । तिसिइ तिहां केई-एक पुरुष दीक्षा-लेणहार देखी महात्मा-कन्हलि पृछइ, 'भगवन ! ए पांच पुरुष दीक्षा लिइं छईं, ते कउण ? अनइ वली एहनइ वैराग्यनउ स्यउं कारण ?' तिवारइ मुनि कहइ, 'अहो भद्र ! एहनउ संबंध सांभलि ।

इहां वध्याटवी । तेह-माहि भीम नामा पछीपति रहइ । तेहना ए पांच इ बांधव । हिवइ तिहां कोई एक राजकुमार कटक लेई आवतउ हूंतउ । तेह-सागि भीमइ झुझ कीधउं । तिवारइ भीम मदनमंजरीनइ रूपिइ व्यामोहिउ हूंतउ काम-व्याकुल हूउ । तिसिइ कुमारिइं ते पछीपति हणिउ । पछइ कुमार आपणइ नगरि आविउ । हिवइ ते भीमना पांचइ बांधव कुमारनइ हणिवा-भणी छिद्र जोइं, पणि पहुची न सकइं । इम एकदा ते कुमार प्रिया-सहित वन-माहि देखी ते पांचइ छाना देवकुल-माहि रखा । इसिइ कुमारनी वल्लभा सर्पनइ डसिइ अचेत हुई । तिवारइ तेहनइ विरहि कुमार अग्नि-प्रवेश करिवा लागउ । एहवइ विद्याधरि आवी प्रिया जीवाडी । कुमार हर्षिउ । पछइ प्रिया कहइ, 'स्वामो ! तादी लागइ छइ, अग्नि आणि ।' इणि वचनि कुमार स्नेहनउ वाहिउ आप अग्नि लेवा वन-माहि गयउ । अनइ प्रिया देवकुल-माहि मूंकी । एहवइ जे पूविई पांचइ चोर कुमारनइ हणिवा-भणी देहरा-महि रखा छईं, तीणे दीवउ प्रगट कीधउं । तेतलइं कुमारनी प्रियाइ ते पांचइ चोर दीठा । हिवइ तेह-माहि जे लघु बांधव छइ, तेहनउं मन कुमारनी प्रिया-ऊपरि हूउं । अनइ ते स्त्रीनउं मन ते चोर-ऊपरि हूउं । पछइ स्त्रीइ प्रार्थना कीधो । तिवारइं चोरिइं कहिउं, 'जां ताहरउ पति जीवइ तां-ताई आपणपानइ संबंध न घटइ ।' वली स्त्री कहइ, 'अहो । जेतलइ कुमार आवइ, तेतलइ कुमारनइ हणी निःशल्य करिसु ।' इम कहितां जि ते कुमार आगि लेई आविउ । तिसिइं चोरे दीवउ ढांकिउ । पछइ कुमारि प्रिया पूछी, 'कहि-न, ए देवकुल माहि उद्योत सिउ हूउ ?' तिवारइ आपणउ संबंध गोपवी स्त्री कहइ, 'स्वामी ! तुम्हे जे आगि आणी, तेहनइ प्रतिविम्बि उद्योत हूउ ।' स्त्रीइं इम वेसास ऊरजाविउ । पछइ आपणउं खड्ग प्रियानइ हाथि देई, 'आप अग्नि प्रगट करिवा लागउ । तिवारइं तीणी पापिणीइ पति मास्वा-भणी खांडउं सज्ज कीधउं । तेतलइ ते चोरनइ दया ऊपनी । चोर चींतविवा लागा, 'जोउ, जेहनइ कीधइ ए कुमार अग्नि-प्रवेश करतउ हूंतउ, तेह-ऊपरि स्नेह ऊतारी सांपन माहरइ विषइ राती हूंती, वली तेहनइ मारिवा चींतवइ छइ । तु ए युवती स्त्रीनउ केहउ वेसास, जे हूंता एतलां वाना हुइं ?' यतः

अकीर्ति-कारणं योषित् योषित् वैरस्य कारणं ।

संसारे कारणं योषित् योषितं वर्जयेत्ततः ॥१॥

स्त्रीनउ एहवउं कारण जाणी ते पांचे इ चोर संसार-हूंता विरम्या । हिव जेतलइ तीणी स्त्रीइं कुमारना गला-भणी खांडउं मूकिउ तेतलइं चोरे खांडउं खलहिउं ।'

जिम ते मुनिना मुञ्ज-इनु एवात सांभनी तिम जि कुमार स्त्री-ऊपरि विरतउ हूउ । मन-माहि चींतविवा लागउ, 'मुञ्जमइ चिकार, जे मइ जाति-कुल-विशुद्ध स्त्री छांडी ए-ऊपरि अनुराग कीधउ ।' तिवारइं मुनि कहइ, 'अहो कुमार ! ईणइ कारणि ए पांचइ चोर दीक्षा लिइं छईं ।' एहवउ

१. K. रहिउ । २. C. आपणिपे सीत गमाविवा-भणी अग्नि ।

वृत्तांत सांभली ते चोरनइ खमावी स्त्रीनउं स्वरूप विमासतु मुनिनइ कहइ, धन्य ए चोर, जे एहवउं कारण देखी दीक्षा लिइ छई ।' इम वली गुरुनई कहइ, 'स्वामिन ! ए सर्व तुम्हे माहरउ जि वृत्तांत कहिउ । ते हूंय जि । तु तुम्ह टाली मुझनई ए कउण संदेह भाजत ? हिवइ ए पांच इ चोर माहरा बांधव हूया, जीणे हूं जीवतउ राखिउ । तु आज पछइ मुझनइ अरहंत देव, सुसाधु गुरु, जिन-प्रणीत धर्म—एह जि समकित्व सरणि ।' तिहां एहवउं समकित्व पडिवजी, आपणइ धरि आवी, माता-पितानइ समझावी, कमलसेनाप्रिया-सहित दीक्षा लेई, वैराग्य-रंग-पूरित हूंतउ, चारित्र पाली, ते अगडदत्त महात्मा मोक्ष-सुखनइ भाजन हूउ । इहां अगडदत्त-मुनिनउ दृष्टांत संक्षेपिइं करी कहिउं । हिव एहनउ विस्तार श्री-वसुदेवहींडि^१-हूंतउ जाणिवउ ।

इति श्रीशीलोपदेशमाला-बालाचबोध श्री-खरतरगच्छ-नायक-श्री-जिनचंद्रसूरि-शिष्येन विरचित श्रीअगडदत्तमुनि-कथा ॥४०॥

*

अथ वली नारीनउ वेसास करतां दुर्दशा पामीइ ते कहइ—

मुह-महुरासुं निग्घण-मणासु नारीसु मुद्ध वीसासं ।

जंतो लहसि अवस्सं पएसिराउ व्व विसम-दसं ॥८७

व्याख्या:— हे मुग्ध=हे सुद्ध-हृदय ! ए नारी मुखिइ महा-मधुर हुइ, अनइ मन-माहि महा-निर्घृण=दुष्ट-चित्त हुइ । तु अहो अप्राज्ञ ! इसी नारी=स्त्रीनउ जु तूं वेसास करिसि, तउ तूं तेहनइ विश्वासि जातउ हूंतउ अवश्यमेव=निश्चइ-सिउं विषम=गडई दशा पामिसि । कुणनी परिइं ? प्रदेशी-राजानी परिइ । जिम प्रदेशी राजाई स्त्रीना विश्वास-लगइ विषम अवस्था पामी, तिम अनेरउ-इ नर पामइ । इति गाथार्थ । हिवइ विस्तर-अर्थ कथा-हूंतउ जाणिवउ ।

ते प्रदेशी राजानी कथा कहीइ—

[४१. प्रदेशी राजानी कथा]

स्वैतवती-नगरीइ प्रदेशी राजा राज्य करइ । तेहनी प्राणप्रिया सूर्यकांता राणी । अनइ चित्र नामा मंत्रीश्वर । ते चित्र एकदा राजकाब-भणी जितशत्रु राजा-समीपि श्रावस्ती-नगरीइं गयउ । तिहां केशी गणधर देखी, प्रणाम करी, उपदेश सांभली, गृहधर्म पडिवजी, केशीकुमार-नइ आग्रह कीधउ, कहिउं, 'स्वामी ! एक वार स्वैतवती-नगरीइ विहार करिज्यो ।' इम कही गुरुनइ हा भणावी । पछइ चित्र महुतउ आपणइ नगरि आविउ ।

हिवइ जे प्रदेशी-राजा, ते महा-नास्तिक । पुण्य-पाप कांई न मानइ । नित महुता-साधि विवाद करतउ जि रहइ । इसिइं पृथ्वी-मंडल-माहि विहार करतउ केशी आचार्य, स्वैतवतीनइ परसरि उद्यानवन, तेह-माहि आवी समोसर्या । एहवइ उद्यानपालकि आवी महुतानइ वधामणी दीधी । तिसिइं चित्र महुतउ इसिउं चींतवइ, 'जु सुझ थकां माहरउ स्वामी नरकि जासिइ, तु ए वात युगती नही ।' इम चींतवी घोडानइ मिषांतरि प्रदेशी राजा वन-माहि लीधउ । तिहां घणा अश्व फेरिया^२ । राजा थाकउ । पछइ वृक्ष-मूलि जई वीसामउ लेवा लागउ । तेतलइ ते गुरुनी वाणी राजानइ कानि पडी । तिवारइं प्रधान-प्रति कहइ, 'ए कउण बोलइ छइ ?' तिसिइं प्रधानि कहिउं, 'स्वामी ! चालउ आपणणे जई सांभलोइ ।' पछइ राजा दूकडउ आवी वाणी सांभलिवा लागउ । तिहां मधुर स्वरि

१. B. ० हींडिसिद्धांत-हूंतउ । २. AB. फर्या, P. फेर्या, L. फिरया ।

२१

करी गुरु कहइ, 'अहो लोको ! ए संसार-माहि जे मूढ जीव तत्व अणजाणतउ हूंतउ अनइ असद्-वासनाई करी आपणउ जन्म मुधा हारवइ, ते नरगनइ अतिथि थाइ । अनइ जु धर्म आदरइ तु ऊर्ध्वगति पामइ ।'

एहवउं सांभली बलतुं राजा कहइ, 'महात्मन ! पुण्य-पाप नथी, जीव-अजीव नथी । जिणि कारणि, मइ चोर एक झाली तोलावी जोयउ । पछइ वली गलइ दूंपउ देईनइ तोलिउ । न तेहनउ कांइ भार घटिउ, न कांइ वाधिउ । इम वली चोर एक झालीनइ खंडोखंडि करी जीव जोयउ । पणि तेहनउ जीव दीठउ नही । पछइ वली एक चोर झाली कुंभी-माहि घाती, बारणउं लीपावी, दिन पांच-सात माहि राखी जिम बाहरि काढयउ तिम गाडरनां सई दीटा । तु कहउ, ते चोरनउ जीव कीणी वाटइ गयउ ? अनइ गाडरनां जीव कीणी वाटइ आव्यां ? कुंभीइ तु कांइ छिद्र पडिउं न हूंतउ ।'

तिवारइ गुरु राजानइ बलतु दृष्टांत देखाडिवा-भणी कहइ, 'राजन ! एक दईडु अणावीनइ जोइ।' तिवारइ राजाई दईडु अणावी, तोलावी, वली वाई भरी तोलाविउ, पणि तेह-माहि तेतलउ जि भार । ए राजाना पहिला बोलनउ ऊतर हूउ । वलि गुरे अरणी-काष्ट अणावी राजानइ कहिउं, 'राजन ! एह-माहि आगि किहांइ दीसइ छइ ?' कहिउं, 'ना ।' तिवारइ ते काष्ट घसाव्यां, माहि-हूंती अग्नि प्रगट हुई । ए बीजा बोलनु ए ऊतर । वली गुरे कुंभी एक अणावी, माहि शंखवादक पुरुष घाती, बारणउं बूगवी, संख पूराविउ । पछइ गुरे राजानइ कहिउं, 'जिम ए स्वर नीकलतउ कुणिहि न दीसइ, तिम जीव नीकलतउ कुणिहि न दीठउ ।' इत्यादि युक्तिइ राजा तिम किमइ प्रतिबोधिउ, जिम राजाई नास्तिक-मत छांडी, हेमनी रीतिइ परीक्षा करी, जिन-मत आदरिउ । तिहां जि सम्यक्त्व-मूल द्वादश व्रत ऊचरी, वली शीलव्रतादिकना अभिग्रह लीघा । पछइ पर्वतिथिई राजा पोसह लेवा लामउ । इम जिनधर्मनइ विषइ महांत रक्त हूउ ।

तिसिई सूर्यकांता राणीइ कामाशक्तपणइ अन्य-पुरुष-सिउं प्रीति बांधी । तिवारइ तिणि पुरुषिई कहिउं, 'जां ए राजा जीवइ, तां आपणउ स्नेह सफल नही थाइ ।' पछइ सूर्यकांता-राणीइ राजानइ उपवासना पारणानइ दिवसि भोजन-माहि विष दीघउं । जेतलइ प्रधाने आवी विषापहारी प्रयोगे करी विष वालिवा लाग्ता, तेतलइ सूर्यकांताई चीतर्वउं जु, 'माहरउं कीघउं अणकीघउं थास्यइ ।' इम चोतवा माया-लगी रोती हूंती सूर्यकांता राणी राजानइ गलइ बलगीनइ कहिवा लागी, 'हा स्वामी ! हा प्राणनाथ ! ए तूहनइ किसिउं हूउं ?' इत्यादि कपट-विलाप करती राजानइ गलइ अंगूठउ चांगी दूंपउ दीघउ । तिवारइ राजाई ते पापिणीनउं स्वरूप जाणिउं, पणि चालइ कांइ नही । पछइ नवकार गुणतां जि राजाना प्राण गया । मरीनइ सूर्याप-विमानि सौधर्मि देवलोकि देवता हूउ । हिव तिहां अवचिनइ बलि आपणउं पूर्व-स्वरूप जाणी, सम्यक्त्व निर्मलउं करतउ, च्यारि पल्योपमनउं आयु पाली, महाविदेहि क्षेत्रि आवी मोक्षि जासिइ । तु अहो धार्मिको ! इक्षिउं जाणी ते स्त्रीनउ वेसास म करिख्यो ।

इति श्री-शालोपदेशमाला-बालाविबोधे प्रदेशीराजानी कथा समाप्त ॥४१

*

वली दृष्टांतपूर्वक नारीनउ अविस्वासपणउ देखाडतउ कहइ-

अणुकूल-सपिम्माण वि रमणीणं मा करिज्ज वोसासं ।

जह राम-लक्खणेहिं सुप्पणहाए महारण्णे ॥८८

व्याख्या:-हे विदुषो ! इम म जाणिसिउ, जु ए मूहनइ अनुकूल=हितकरिणी छइ, अथवा

१. Pu. गाडरनां सइ, B. लट्नां सई । २. A. B. दडउ, P. दीवडउPu. दीडउ ।

माहरइ विषइ सप्रेम=सस्नेह, सानुरागिणी छइ । इसिउं जाणिइं हूंतइ पणि ते रमणी=स्त्रीनउ
विश्वास न करिवउ । यतः—

न विश्वसेत् कुष्णसर्पस्य स्त्री-चरित्रं न विश्वसेत् ।
सर्वो विराधितो हन्ति स्त्री समाराधिता पि हि ॥१॥

ए ऊपरि दृष्टांत कहइ—जिम इहां अरण्य=दंडकारण्य-माहि श्री-राम-लक्ष्मण-कुमारि सूर्पणखा=
रावणनी बहिन, तेहनउ वेसास न कीधउ । किम ते कहइ—यदा कालि श्री-राम-लक्ष्मण बेहू वन-
वाधि, फिरता फिरता जिवारइ लक्ष्मण-कुमारि शंबूक विद्याधर हणिउ, तिवारइ रावणनी भगिनी
सूर्पणखा आपणा पुत्रनउ वध जाणी, जेतलइं लक्ष्मण-समीपि आवी, तेतलइ लक्ष्मणनउं रूप देखी
व्यामोही हूँती, पुत्रनी असमाधि मूँकी, संभोगनइं कारणि प्रार्थेना करिवा लागी । तिवारइ लक्ष्मणि
श्रीराम-कन्हलि मोकली । पणि श्रीराम न मानइ । बली श्रीरामि लक्ष्मण-कन्हलि मोकली ।
जिम डमरूनी मणि उरइ-पगइ फिरइ, तिम ते सूर्पणखा फिरी । पणि तेहनउ वेसास न कीधउ ।
ए मोटउ दृष्टांत छइ । पणि शीताना चरित्र-हूंतउ जाणिवउ । तिम अनेरे पुरुषे पणि स्त्रीनउ
वेसास न करिवउ ।

बली एह जि अर्थ दीपावतउ कहइ—

पर-रमणी-पत्थणाउ दक्खिन्नाआवि मुज्झ मा मूढ ।

पडसि अणत्थे किं किल दक्खिन्नं रक्खसीहिं समं ॥ ८९

व्याख्या:—रे मूढ=मूर्ख । पर-रमणी=परस्त्री, किवारइं मैथुन-सेवा-भणी प्रार्थेना करइ, तु
रखे तेहना दाक्षिण्य-लगी चूकइ । जु किवारइं तेहना दाक्षिण्य-लगइ मोहइ पडिउ, चूकउ, तउ
सही मोटइ अनर्थि=संकटि पडिसि । किल इसिइ(१उ) प्रश्नि । किसिउं ? जे राक्षसी हुई तेहनी
कोई काणि करइ ? अपि तु कोई न करइ ।

जिसी राक्षसी, तिसी परस्त्री जाणिवी । यतः—

दर्शने हरते प्राणान् स्पर्शने हरते बलं ।

मैथुने हरते वीर्यं स्त्री हि प्रत्यक्ष-राक्षसी ॥ २

हिव पारदारिकनी निर्भर्त्सना करइ—

पररमणी-संगाओ सोहग्गं मा मुणेषु निब्भग्ग ।

जइ सिद्धि-वहू-रंगं करेसु ता मुणसु सोहग्गं ॥९०

व्याख्या:—हे निर्भाग्य-शेखर ! पर-रमणी=परस्त्रीना रंग-लगइ आपणउं रूप, लावण्यादि
सौभाग्यवंत करी म मानि । स्त्री बापडी कुण मात्र ? जइ किमइ सिद्धिवधू=मुक्ति-कन्या, ते साथि
रंग करइ=ते जु आपणइ वशि करइ, तेह-सिउं रमइ, तु ताहरउं सौभाग्यपणउं साचउं मानउं=तउ
जाणउं सही, ताहरउं साचउं सौभाग्य । इति गाथार्थ ।

हिवइ संसाराभिलाषी जीवनइ मोक्षनउं लाभ दोहिलउ ते कहइ—

बहु-महिलासु पसत्तं सिव-लच्छी कह तुमं समीहेइ ।

इयरावि पोट-महिला अन्नासत्तं न ईहेइ ॥९१

१. Pu. पडिसिं । २. C. मा मणेषु ।

व्याख्या:—अरे मूढ जीव ! जइ किसइ अनेरी बहु=घणी छीनइ विषइ आसक्त होसिइ, तउ जे शिवलक्ष्मी=मुक्तिकन्या छइ, ते तूहनइ किम वांछसिइ ? इहां दृष्टांत देखाडइ—जिम अनेरी प्रोढ-महिला, भर्तार अन्य-स्त्री-आसक्त देखी विरती थाइ, तिम मुक्ति-स्त्री पणि अन्य-स्त्री-रक्त पुरुषनइ न वांछइ ।

हिवइ निर्मल शील पालवइ जि करी मोक्षनी प्राप्ति हुइ ते कहइ—

सासय-सुह-सिरे-रम्मं अविहइ-पिमं समिद्ध-सिद्धि-वहुं ।

जइ ईहसि ता परिहर इयरओ तुच्छ-महिलाओ ॥९२

व्याख्या:—अरे मुग्ध जीव ! जिहां सिद्धिवधू छइ, तिहां तु शाश्वतां=निश्चल, अनंत सुख छइ । वली शाश्वता, रम्यप्रधान, अनंत लक्ष्मी ते पणि तिहां छइ । जे अनंतइ कालि विहडइ नही इसिउ प्रेम=स्नेह पणि तिहां छइ । ए सर्व वात सिद्धिवधूनइ विषइ प्रसिद्ध छइ । इसी मुक्तिनारीनउ संगम जइ ईहइ=वांछइ तु, इतर=अनेरी जे तुच्छ=अधमि, नीचि, निस्नेहि महिला छइ, तेहनउ संसर्ग मेल्ह=परिहरि ।

अथ स्त्री-लंपटनइ किहां सुख न हुइ ते कहइ—

रम्माओ रमणीओ द्दुं विविहाउ काम-तवियस्स ।

कथ सुहं तुह होही भणियमिणं आगमेवि जओ ॥९३

व्याख्या:—अरे आरमन ! रम्य=मनोहर रमणीना हावभाव, विविध कटाक्षक्षेपादि देखी, जउ कामि करी संतप्त होएसि, तु तूहनइ सुख किहां-थकउ होसिइ ?

वली एह जि संबंध सिद्धांत-माहि कहिउ छइ । ते कहइ—

जइ तं काहिसि भावं जा जा द्दुं नारीओ ।

वायाइद्धो व्व हठो अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥९४

व्याख्या:—जइ किमइ तू जे जे नारी सुरूप देखिसि, ते ते नारी-ऊपरि जउ चित्त-माहि संभोगाभिलाष करेसि, तउ वायनउ अंदोलिउ वृक्ष, तेहनी परिइं अनिश्चितात्मा होसि=अधिर-आत्मा थाएसि ।

हिव स्त्रीनइ शरीरि वैराग्य-हेतु-कारण देखाडतु कहइ—

रमणीणं रमणीयं देहावयवाण जा सिरिं सरसि ।

जुव्वण-विरमे वैरग-दाइणिं तं चिय सरेसु ॥ ९५

व्याख्या:—हे विवेकी ! जिम तू उन्माद-जनक रमणी=स्त्री तणां स्तनादिक अंगोपांग तणी रमणीय=मनोहर श्री=शोभा आपणा मन-माहि स्मरइ छइ, तिम तेही जि स्त्री तणां यौवननइ विगमनि=जगइ आविइं हूंतइ, एतलां वानां हुइ—स्तन सूकी जाइ, मुखिइ दांत न हुइ, सयरि लालरी बलइ, मुखि लाल पडइ—इत्यादि स्त्रीनी अवस्था देखी, चित्त-माहि वैराग्य काइ न स्मरइ ? इति गाथार्थ- ।

अथ शीलनउ महात्म्य अनइ शीलरहितनी निंदा कहइ—

शील-पवित्तस्स सया किकरभावं करंति देवा वि ।

शील-वभट्टो नट्टो परमिट्ठी वि हु जओ भणियं ॥ ९६

व्याख्या:— जे पुरुष शील करी पवित्र हुइ=सुशीलवंत हुइ, तेहनइ देवता पणि किकर-भाव=दासपणउं करइ । अनइ जे परमेष्ठी=ब्रह्मा हुइ, अथवा ते परमेष्ठी-सरोखु हुइ, परं जउ शील-भ्रष्ट हूउ, तउ निश्चिइ-सिउं नष्ट=विगूतउ इ जि ।

वली श्री-उपदेशमाला-माहि कहिउं छइ, ते कहइ—

जइ ठाणी जइ मोणी जइ मुंडी वक्कली तवस्सी वा ।

पर्यंतो अ अबंभं बंभा वि न रोचए मज्झं ॥ ९७

व्याख्या:—जइ किमइ एकणि ठामि काउसगि सिंहगुफावासीनी परिइं रहइ, अथवा जंगमा-दिकनी परिइ मूनव्रत-धारक हुइ, अथवा मुंडितमस्तक=लुंचितकेश बौद्धादिकनी परिइ, वक्कली=वल्कल कहीइ त्वचा-धारक तापसादिक, तपस्वी=मास-क्षपणादि उग्र-तपकारक विश्वामि-त्रादिक, वा-शब्द-इतु अनेरउ इ कोई जाति-कुल-ईश्वर्यादि जे संपन्न, गुणवंत हुइं, तेहवउ इ हूंतउ जइ किमइ अब्रह्म सेविवा वांछइ, तउ ते नर=मनुष्य मूंहनइ न रुचइ=न मुहाइ । अनेरानउं सिउं कहीइ ? जे लोक-माहि ब्रह्मा=जगतनउ कर्ता छइ, ते पणि न रुचइ=न भावइ ।

इय भावं भावंतो सजोग-जुत्तो जिइंदिओ धीरो ।

रक्खइ मुणी गिहीवि हु त्तिम्मल निय-सील-माणिककं ॥९८

व्याख्या:- इम पूर्वोक्त भाव भावतउ=चीतवतु हूंतउ आपणउ मन-वचन-कायनउ योग, तिणि करी संयुक्त=सहित हूंतउ, जितेंद्रिय कहीइ आपणी इंद्रिय जीपी=उन्मार्ग-हूंती निवर्तावी, जे धीर=निश्चल, मुनि=महात्मा अथवा गृहस्थ, ते आपणउं निर्मल-शीलरूप माणिक्य=रत्न राखइ । माणिकनी परिइं शील सुरक्षित करिवउं ।

हिव मुनिनी परिइं शीलरक्षानउ उपाय कहइ—

एगंते मंताई पासत्थाई-कुसंगमवि सययं ।

परिवज्जंतो नववंभ-गुत्ति-गुत्तो चरे साहू ॥९९

व्याख्या:- एकांति=निर्विजन-स्थानकि, स्त्री-साथि मंत्र=आलोचकरण, आदि-शब्द-लगी जे स्त्रीइं व्याकुल स्थानक, तेहनउं वर्जिवुं, वली पासत्था=उसन्नादिक, तेहनउ संग वर्जिवउ । इत्यादि बोल वर्जतउ, नवविध ब्रह्मचर्य-गुत्ति तिणि करी गुप्त=सहित साधु विचरइ । वली आदि-शब्द इतु अवसन्न=कुशील-संसक्त यथाछंदादि जाणिवा ।

हिव गृहस्थनइ पणि शीलरक्षानउ उपाय कहइ—

वेसा-दासी-असई-पमुहाणं सेस-दुडुनारीणं ।

सील-वय-रक्खणत्थं गिही वि संगं विवज्जिज्जा ॥१००

व्याख्या:- गृहस्थि आपणउं शीलव्रत राखिवा-भणी वेश्या, दासी, असती कहीइ जे भर्तारनइ वेची पर-पुरुष-सिउं रमइ, एह-प्रमुख अनेरी इ जे दुष्ट=कुशीलिणी नारी हुइ, तेहनउ संसर्ग सर्वथा वर्जिवउ । एहना संसर्ग-लगइ गृहस्थनइ शीलभंग-दोष ऊपजइ ।

अथ वली मुनि-गृहस्थनइ शिक्षा कहइ—

वेसा-दासी-इत्तर-परंगणा-लिंगिणीण सेवाओ ।

वज्जिज्ज उत्तरोत्तर ए ए दोसा विसेसेण ॥१०१

व्याख्या:- गृहस्थइं ए सर्व वर्जिवी, जिणि कारणि एक एक पाहंते अधिक अधिक सदोष छइ । ते कउण ? वेश्या=पणांगना, ते भलइ मनुष्यइ वर्जिवी । दासी=चेडी ते पणि न सेविवी । इत्तरा कहीइ जे भाडउं देई संभोग-भणी घरि राखी हुइ । परंगना कहीइ परस्त्री, ते तु सर्वथा त्याज्य

हुइ । लिंगिणी कहीइ यति-वेष-धारिणी=महासती । इणि कारणि एकेकथी अधिक अधिक सदीष छइ । तेह-भणी उत्तमे एह-सिउं संबंध=संभोगाभिलाष सर्वाथा वर्जिवउ । एतलउ गाहनउ अर्थ हूउ ।

हिव बिहुनइ कुसंसर्ग वर्जिवउ, ते कहइ—

जूआर-पारदारिअ नड विड-पमुहेहिं सह कुमित्तेहिं ।

संगं वडिज्ज सया संग्गाउ गुणा वि दोसा वि ॥१०२

व्याख्या:—जूआर=जूआरी, पारदारिक=रखी-लंपट, नट=नाटकी, विट=चोर, एह-प्रमुख अनेरा इ मद्यपानी, पाड्डआ मित्र, एह-साधि संग सदाइ वर्जिवउ । जिणि कारणि, जिसिउ संसर्ग कीजइ, तिसा जि गुण नइ दोष ऊपजइ ।

अथ नारीना गुण कहइ—

भिय-भासिणी सलज्जा कुल-देस-वयाणुरूव-वेसधरा ।

अभमण-सीला चत्तासइ-संगा हुज्ज नारी वि ॥१०३

व्याख्या:—मित-भाषिणी कहीइ थोडउं-सिउं बोलइ । वली सलज्जा=अज-सहित हुइ, अनइ वली कुल नइ देसनइ सारइ, वयनइ सारइ, लक्ष्मीनइ सारइ, रूपनइ सारइ वेस पहिरइ । वली अभमण कहीइ घरि घरि भमतो न रहइ । असतीनउ संग त्यजइ । -इसी कुलस्त्री सघले प्रशस्य=श्लाघनीय हुइ ।

वली कुलस्त्री किसी हुइ ते कहइ—

देव-गुरु-पियर-ससुराइएसु भत्ता थिरा वर-विवेया ।

कंताणुरत्त-चित्ता विरला महिला सुदढ-चित्ता ॥१०४

व्याख्या:—देव, गुरु, माता-पिता, सामू-स्वसुग-प्रमुख जे वडा=पूउय हुइं, तेहनइ विषइ भक्ता हुइ, थिरा=स्थिर कहीइ चपल-स्वभाव न हुइ, वली वर=प्रधान-विवेकवती हुइ, वली कंत=भतीरनइ अनुरक्त-चित्त हुइ, वली शील राखिवा-भणी दढ-चित्त=निश्चल-मन हुइ-एहवी कुलीन स्त्री सइसहस्र-माहि एकका=विरली जि दीसइ ।

अथ महासतीनी शीलनी दढिमा कहइ—

निम्मल-महासईणं सीलवयं खंडिउं न सकको वि ।

सक्केइ जेण ताणं जीवाओ सीलमन्भहिअं ॥१०५

व्याख्या:—जे स्त्री निर्मल महासती सत्ववति हुइ, तेहनउं शील शक्र=इंद्र इ खंडी न सकइ । जिणि कारणि, ते स्त्रीनइं जीवतव्य-पाहंति शील वालहूं हुइ । वरि आपगा प्राण छांडइ, पणि शीलनउ भंग न करइ ।

हिव सती-शब्दनउ अर्थ कहइ—

स च्चिय सइ त्ति भन्नइ जा विहुरे वि हु न खंडए सीलं ।

तं किल कणयं कणयं जं जलणाओ विमलयरयं ॥१०६

व्याख्या:—सती एहवउं नाम तेहनइ कहिवराइ जे विधुरि=संकटि पडिइ, जीव संदेहि पडिइ हुंतइ जे शीलनी खंडना न करइ । इहां दृष्टांत देखाडइ-किल=निश्चइसिउं जिम कनक=

सुवर्ण ते कहीइ, जे ज्वलन=वैश्वानर-माहि घ तितुं हूंतउ विमलतर=चोखउं नीकलइ । कांइ ? सोनउं जिम जिम अग्नि-माहि घातीइ, तिम तिम चोखउं नीसरइ । तिम सती ते कहीइ, जे संकटि पड्यां शील राखइ ।

हिवइ असतीनउं स्वरूप कहइ—

निय-सत्त-वज्जियाओ पावाउ नराण दूसणं दिति ।

किं काहामो अम्हे निरगला जेणिमे पुरिसा ॥१०७

व्याख्या:—निज=आपणइं सत्विइं विवजित=शील-दृढिमा-रहित हूंती ए पापिणी स्त्री, नर=पुरुषनइ इंसिउं दूषण दिइ कि, 'सिउं करउं? अम्हे तु अबला स्त्री-मात्र अनइ ए पुरुष तउ स्वच्छंद, लंपट, निरगल हूंता आवी आवी उद्वेग करइं । ए-भागलि किमहि न झूटीइ । ए सर्व पुरुष-जि-नु दोष, अम्हारउ दोष कांइं नहीं ।'

अथ शीता-महासतीनउं दृष्टांत पूर्वक कहइ—

तिहुअण-पहुणा वि हु रावणेण जीसे न रोममित्तं पि ।

संचालियं नं तीए चरिअं चित्तं ति सीआए ॥१०८

व्याख्या:—अनेरा सामान्य पुरुषनउं सिउं कहिवउं? पणि जे त्रिभुवननउं स्वामी, महा-रूपवंत कंदर्पावतार, ए इवउं जे लंछानउं अधिराति रावण, तीणइ अनेकि महा-हावभाव, दीनहीन वचने स्नेह-ज्ञेय-भयादिक घणा प्रकार कीघा, पणि ते शीता महासतीनउं रोममात्र रावणिइं चलावी न सकिउं । तु जे एहवी हुइ, ते महासती कहीइ । हिवइ ते महासतीना चरित्र कुण देव-मनुष्य-महर्षिनइ आश्चर्य न ऊपत्रावइ? किंतु नाम-मात्र सांभलतां सत्रलानइं मनि आश्चर्यरूप चमत्कार ऊपजइ । एतलइ गाहानउ अर्थ हूउ । विस्तरार्थ कथा-हूंतु जाणिवउ ।

हिव शीतानी कथा कहीइ—

[४२. सीतानी कथा]

मिथिलानगरीइं जनकराजा राज करइ । तेहनी भार्या विदेहा राणी । तिणि अन्यदा पुत्रपुत्रनउं युगल प्रसविउं । तेतउइं कर्मना योग-लगी पूर्व वयर चींतवी, देवताइं पुत्र अपहरिउ, पछइ वैतादथ पर्वत-ऊगरि आणी मूकिउ । एहवइ दक्षिण-श्रेणिइं रथनूपुरनगरनउ अधिपति चंद्रगति आबिउ हूंतउ, तीणइ ते दालक लेई, पुत्र करी, आपणी चंद्रमती प्रिया तेहनइ देई वधराविउ । पछइ भामंडल एहवउं नाम दीघउं । हिवइ पाछलि जनकराजा-विदेहाराणीइं पुत्रनउं अपहरण जाणी, घणी असमाधि नइ घणी शोचा करी रखा । पछइ माता-पिता पुत्रीनउं मुख देखी शीतल थया । तेइ-भणी शीता एहवउं नाम दीघउं । पणि पुत्रनउं अपहरण देखी बीहता हूता ते शीता-पुत्रीनइं मुइं जि लोटाडइ । इणि कारणि ए शीतानइं बीजउ नाम भूमिसुता एहवउं हूउं । ते शीता मउडइ मउडइ वाधती यौवनावस्थाइं आवी । तिवारइं जनकपितानइ वरनी चिता ऊपनी । इसिइ म्लेच्छ-राजाइं ते जनक-राजानउ देस घणउ लीघउ । पणि जनक पुहची न सकइ ।

हिवइ अयोध्या-नगरीइ राजा दशरथ राज करइ । तेहनी ए ब्यारइ वल्लभा जाणिवी-एक कोशला (१), बीजी सुमित्रा (२), बीजी कैकेयी (३), चउथी सुप्रभा (४) । तेहनइ अनुक्रमिइ वली ए ब्यारि पुत्र जाणिवा-राम (१), लक्ष्मण (२), भरत (३), शत्रुघ्न (४)—इत्यादि सहित सुखिइ रहइ छइ ।

१. C. चंडगुति । २. C. वधारइविउ । ३. C. सुमद्रा ।

इसिइ जनकराजानउ दूत दशरथराजानइ प्रणाम करी आगलि आवी बइठउ । तेतलइ दशरथराजाइ जनकनउ कुशलक्षेम-समाचार पूछिउ । वली पूछिउं, 'तू केहइ काजि मोकलिउ छइ ते कहि ।' तिवारइ दूत प्रणाम करीनइ कहइ, 'स्वामी ! जनकराजानइ घणाइ मित्र छइ', पणि कष्टि पडिइ तुझ सरीखउ सगउ मित्र बीजउ कोई नही । जिणि कारणि, वैताढ्य-पर्वतनइ अंतरालि बर्बर-देस, तिहां मयूरशाल-पुरि म्लेच्छराजा दुर्जय छइ । तीणइ जनकराजानउ देस लीधउ । तेह-भणी हूं तुम्ह-भणी मोकलिउ छउं । हिव तुम्हे विलंब म करउ । प्रीतिनउ अवसर एह जि छइ ।' ईणि वचनि दशरथराजा प्रयाण-भेभा देवरावी चालिवा लागउ । तिसिइं श्री रामिइ आवी, प्रणाम करी, पितानइ राखी, आप लक्ष्मण-सहित कटक लेई, मिथिला नगरीइं गयउ । तिहां रामि म्लेच्छ-साथि महायुद्ध करी, म्लेच्छ हणी, देस-हुंता काटी, जनकराजानइ हर्ष ऊप-जाविउ । तिवारइ जनकराजाइं इसिउं चीतविउं जु, 'ए शीता श्रीरामनइ दिउं ।' इम जेतलइ देवानी मनसा कीधी, तेतलइ नारद ऋषि कन्याना अंतःपुर-माहि आविउ । तिसिइ शीताइ ते नारद कछोटी-धारक, भीषण-आकार देखी, बीहती हूंती, ते नारदनइ आगता-स्वागत विण-कीधइ घर-माहि गई । तिवारइ नारद रीसाणउ हूंत, वैताढ्य-पर्वत जई, चंद्रगतिनउ पुत्र भामंडल तेहनइ शीतानउं रूप पुटि (! पटि) लिखी जिम देखाडिउं, तिम ते कामार्च हूउ । तिवारइं चंद्रगति-पिताइं शीतानउं नामठाम सहू नारदनइ मुख-इतु जाणी, नारदनइ विसर्जी, पछइ, चंद्रगति भामंडल-पुत्रनइ कहइ, 'वत्स ! खेद म धरि । शीता तूहनइं परिणावीसिइ ।' इम कही पछइ रात्रिइं चपलगति विद्याधर मोकली, जनकराजा अणावी, भामंडल-पुत्रनइ हेति शीता मागी । तिवारइं जनकि कहिउं, 'मइ शीता श्रीरामनइ दीधे छइ ।' ए वात सांभरी चंद्रगति कहइ, 'जु मित्रणइं नही दिइ, तु हूं बलात्कारि हरिवा समर्थ छउं । अथवा वली एक वात सांभलि, जे सघला-इ-नइं संमति । आपणइ धरि वज्राणव धनुष छइ, सहस्र-यक्षे अधिष्ठित, देवतादत्त छइ । जि-को ते धनुष चडाविसइ, ते शीतानउ पाणि-ग्रहण करिसिइ । इम करतां जु राम धनुष चडावइ, तु अपारि भलउ । अम्हे पणि करणवार न करउं । इम ताहरउ बोल पणि ऊपरि आविसिइ ।' ए वात सांभली जनकराजा क्षण-एक विमासी, कालक्षेप करिवा-भणी ए वचन मानिउं । पछइ चंद्रगतिइ वज्राणव धनुष जनकनइ देई, जनक मिथिलाइ पहुंचतउ कीधउ ।

पछइ जनकराजाइं शीतानइ काजि सयंवरा-मंडप मंडाविउ । तिहां अनेक खेचर, भूचर, राजा दशरथ, राम-लक्ष्मणादिक सहू इ आब्या । इसिइं शीता सालंकार साभरण करी सयंवरा-मंडपि आणी । तिसिइं सघले राजाए दीठी । पछइ तिहां सर्व प्रत्यक्ष देखतां प्रतिहारणी इसिउं कहिवा लागी, 'अहो राजानो ! जि-को ए वज्रावर्त धनुष चडाविसिइ, ते शीतानुं पाणिग्रहण करिसिइ ।' तिवारइ सहू राजा धनुष-भणी हाथ घातइं, पणि चडावी कोई न सकइ । पछइ पितानइ आदेशि श्रीरामइं धनुष चडाविउं । अनइ वली ऊतारिउं । तिसिइं शीताइं वरमाला रामनइ कंठि घाती । तिहां वली जेतलइ लक्ष्मणि वज्राणव धनुष चडाविउं, तेतलइं विद्याधरे अदार कन्यानउं पाणि-ग्रहण कराविउं । एहवउं स्वरूप देखी भामंडल कोप धरिवा लागउ । तिसिइ ज्ञानीइं आवी समजाविउ । कहिउं, 'ए तु ताहरी युग्मजात बहिन ।' इम कही प्रतिबोधिउ । पछइ जनकराजाइं अनेक वस्त्र, अलंकार, आभरण देई, संतोषी, सर्व विसर्ज्या । हिवइ जे राम-लक्ष्मण, तेह इ शीतानइ लेई आपणइ नगरि आब्या ।

अन्यदा दशरथराजा आपणपानइ वृद्धपणउं जाणतउ श्रीरामनइ राज देवा लागउ । इहिइ केकेइं अत्रसर जाणी पूर्विलउ वर पोतिइ हूंतउ, ते मांगिउ । तिवारइं दशरथ राजा चिंतातुर हूंतउ रामनइ तेडीनइ कहइ, 'वरस! मइ केकेइनइ सयंवर-मंडपि सारथीपणइ वर कहिउ हूंतउ । ते वर हिवडां केकेइ मागइ छइ । इसिउं कहइ जु, "माहरा पुत्रनइ राज दिउ ।" तु हूं हिवइ सिउं करउं?' तिवारइं राम हर्षित हूंतउ कहइ, 'तात ! ताहरइ तु वेदु पुत्र सरीखा । तेह-भणी भरतनइ राज दिउ ।' ए वचन सांभली पछइ राजाइं भरत तेडीनइ कहिउं, 'ए राज तूं लइ ।' तिवारइं भरत कहइ, 'राम-थकां मुझनइं राज किसिउं ?' तिवारइं वल्लूं राम कहइ, 'हे बंधव ! तूं बापनूं ऋण वालि । हूं वनवास आदरिसु ।' इम कही पितानइ प्रणाम करी, घनुष, तूणीर-भाथउ हाथि लेई, मानइ प्रणाम करिवा गयउ । तिसिइं माइ पणि ए वात सांभली, असमाधि करती कहइ, 'वरस ! हूं ताहरउ वियोग किम सहिसु ?' तिवारइं राम कहइ, 'मात ! जिवारइं सिंह वन-माहि जाइ छइ, तिवारइं मिंही काई असमाधि न करइ । तिम मुझनइ वन-माहि जातां तूं काई असमाधि करइ ?' इम मातानइ समझावी प्रणाम करी, सिंहनी परिइं श्रीराम वनवास-भणी नीकलिउ । तिसिइं सीता पणि सास-स्वसुरानइं प्रणामो भर्तार-केडिइं नीकली । तेतलइ वली लक्ष्मणि इ ए वात सांभली जु, 'श्रीराम वनवासि चालिउ' । तिवारइं लक्ष्मण रीसाणउ हूंतउ असमाधि करतउ इसिउं कहिवा लागउ जु, 'ए केकेइ कालरात्रि-सरीखी हुई । काई ? जेह-हूंतउ सांप्रत एवडउ उत्पात ऊपनउ ।' इम कहितां जि दशरथ राजा केकेइना पुत्रनइ राज देई आप ऊरण हूउ । तिवारइं लक्ष्मण कहइ, 'तात ! कहउ तु एहनइ हणी राज रामनइ दिउं । अथवा भरत आफे रामनइं देसिइं । वली लक्ष्मण चींतवइ, 'इम करतां कुलि विरोध ऊपजिसिइ ।' इम चींतवी पितानइं पूछी लक्ष्मण इ राम-केडिइ नीकलीउ । इम जिवारइं लक्ष्मण, श्रीराम नइ शीता-त्रिणइ अयोध्या-हूंती नीकल्या, तिवारइ समस्त नागरीक-लोक आंखिइ अश्रुपात करतां इसिउं कहइ, 'वली ईणि नगरि एह जि श्रीराम राजा होसिइ ।' पहवी लोकनी आसीस लेता, पादचारी, मउडइ मउडइ पंथ अवगाहता, महा-दंडकारण्य-वन-माहि एक गुफा छइ. तिहां आबी रद्या । तिहां जेतलइ वि मास-खमण कीधा, तेतलइ पारणइ मुनि एक विहरवा आविउ । तिवारइ शीताइ प्रासुक-अन्न-पाने करी महातभा प्रतिलाभ्या । तिसिइं देवताए देवदु दुभि-नाद करी कुसुमनी वृष्टि कीधी । एहवइ कोई एक कुष्ठ-रोगी खग-पांखीइ आबी मुनिना चरण नमस्करी । तेतलइ तत्काल मुनि-चरणना स्पर्श-लगी सुवर्ण-पक्षी हूउ । तिवारइ श्रीराम मुनिनइ वंदीनइ पूछिवा लागउ, 'ए रोगी, दुष्ट पंखीउ, तुम्हारा स्पर्श-लगइ सुवर्ण-वर्ण हूउ, ते मिउं कारण ?' तिवारइ मुनि कहइ, 'हे राम ! एहनउ पूर्व संबंध सांभलि । इहां जि कुंभारनउ कीधउं पुरनगर, तिहां दंडकराजा राज्य करइ । तेहनउ महतउ पालक इतिइ नामि । अन्यदा तंणइ महतइ श्रीखंदकाचार्य गाढा पीड्या । तीणी वेदनाइ खंदकसूरि मरी वल्लिकुमार-माहि देवता हूउ । तिवारइ ते रीस-लगइ ए नगर, देस, राजा, लोक-सहित सहु मस्म कीधउ । तिणि कारणि ए दंडकारण्य हूउ । हिवइ जे दंडक राजानउ जीव, ते संसार-माहि भमी भमी सांप्रत ए कुष्ठी पांखीउ हूउ । ते हिवडां अम्हनइ देखी एहनइ जाती-स्मरण-ज्ञान ऊपनउं । सांप्रत आपणउं पूर्विलउं स्वरूप दीठउं । अनइ वली जिन-धर्मनइ प्रमाणि नीरोग हूउ । तु हिवइ ए

१. C. L. . पोतइ, Pu. पोति-हुंतु । २. K. ऊरण, Pu. ऊर्ण । ३. P.

पुरिमताल नगर ।

जटायु पांखीउ आज पछइ तुम्हारइ साहम्मी ।' पछइ श्रीरामइं ते जटायु पांखीउ बांधवनी रीतिइं बहुमान देई संघाति लीधउ ।

हिंव च्यारिइ तिहां-हूंतां चाल्या-राम, लक्ष्मण, शीता, जटायु पांखीउ । पंथ अवगाहता दक्षिण-देसि पंचवटी, गोदावरीनइ कांठइ आव्या । तिसिइं तिहां अनेक नदीना जलवर जीव, तेहना शब्द सांभलतु हूंतु, लक्ष्मणकुमार नदीना कउतिग जोतउ जोतउ 'वंसियालि एक-माहि गयउ । तिहां जउ जोइ, तु एक खड्ग दीठउं । तिवारइं लक्ष्मणि ते खांडउं हाथि लेई, रामति-लगइ लीलाइं खड्गि करी वंसियालि छेदी । तेतलइं माहि अग्निउ कुंड दीठउ । तिहां वली ऊंधइ माथइ, ऊपहरे पगे, पुरुष एक धूम्रपान करतउ एहवउ खड्गिइ छेदाणउ दांठउ । ते देखी लक्ष्मण चीतवइ, 'मइ तां पुरुष एक निरपराध हणिउ ।' माथउं अग्नि ऊपरि दीठउं अनइ डील भूमिकाइ पडिउं । ते तिहां एहवउ संबंध देखी बडी वार-ताइं शोचा करी खड्ग लेई रामनइ देखाडिउं । तिवारइ राम कहइ, 'बांधव ! ए तु चंद्रहास खड्ग । एहनउ साधक तईं हणिउ । तु वली एहनउ रखवालउ पणि कोईं हुसिइ ।'

तीणइ प्रस्तावि पाताल-लंकानउ अधिपति खर नामा राक्षस, तेहनी वल्लभा अनइ रावणनी बहिन सूर्पनखा, ते आपणा पुत्रनइ जेतलइ जोवा आवी, तेतलइ वंसियालि-माहि पुत्रनउं घड अनइ मस्तक जजूआं देखी, रोती कहइ, 'रे वत्स ! तूं कुणिहि हणिउ ?' इम विलाप करती पगिइं पगि पंचवटीइ जिहां राम-लक्ष्मण छइं तिहां आवी । तेतलइ राम-लक्ष्मणनां रूप देखी व्यामोही हूंती, पुत्रनी असमाधि मूकी 'कामविहल हूंती, प्रार्थना करइ जउ, 'माहरउं पाणिग्रहण करि ।' तिवारइ रामि कहिउं, 'अहो ! माहरइ तु भार्या छइ । तूं लक्ष्मण-कन्हलि जा ।' पछइ लक्ष्मण-कन्हलि जई प्रार्थना करिवा लागी । तिवारइ वल्लू लक्ष्मणि कहिउं, 'अहो ! तईं तु पहिलउं वडा बांधवनी प्रार्थना कीधी, इणि कारणि तूं माहरइ भउजाइ हुई ।' पछइ वली कामात्त हूंती राम-समीपि आवी । तिवारइं शीताइं ते गाढी हसी ।

पछइ ते सूर्पनखा अत्यंत रीसाणी हूंती आपणउ पति खर राक्षस, ते-कन्हलि जई संबूक-पुत्रना मरणनी वात कही । तेतलइं तत्काल ते खर राक्षस चउद सहस्र सुभट लेई रामलक्ष्मण-साथि झूझ करिवा आविउ । तिवारइं लक्ष्मणि श्रीराम शीताना रखोपा-भणी मोकलिउ, अनइं आपणपइ लक्ष्मण एकांग-वीर युद्ध करिवा रहिउ । तिवारइं श्री रामइं कहिउं, 'बांधव ! जिवारइं कांई गाढी आपदा आवइ, तिवारइं तूं सिंहनाद करे ।' इम कही राम शीता-कन्हलि गयउ । पछइ लक्ष्मण एकलउ ते खर राक्षस-साथि झूझ करिवा लागउ । तिसिइं राक्षस भाजिवा लाग । एहवइ ते सूर्पनखा भर्तारनी सखायत-भणी त्रिकूट-पर्वति जई, दशवदन रावणनइ वहइ, 'अहो बांधव ! दंडकारण्य माहि राम-लक्ष्मण आव्या छइं । ते खर-साथि झूझ करइ लईं । तेह-भणी तुम्हे वहिला आवउ । मुसनइ पति-भिक्षा दिउ । अनइ ते वइरीनइ हणी दसइ दिसनइ विषइ बलि दिउ । वली एक वात सांभलि । तिहां लक्ष्मण एकलउ झूझ करइ छइ । अनइ जे श्रीराम, ते गर्वित हूंतउ शीता-साथि क्रीडा करइ छइ । तु बांधव एहवउं स्त्रीरत्न पृथ्वी-माहि नथी ।'

ए वात सांभली कामातुर हूंतउ रावण तत्क्षण पुष्पक-विमानि बइसी जिहां शीता छइ तिहां आविउ । पणि श्रीराम-छतां शीतानइ हरी न सकइ । पछइ रावणि अवलोकिनी विद्या स्मरी । तिवारइ ते आवीनइ कहइ, 'स्वामी ! मइ इहां कांई न चालइ ।

१. P. वंशजालि । २. K. काभि पीडी हूंती ।

पणि एक वात सांभलि-ए रामलक्ष्मण विहूँनइ माहो-माहि सिंहनादनउ संकेत छइ ।' ए वात जाणी जिम रावणि सिंहनाद कीधउ, तिम जि श्रीराम सासंक हूँतउ शीतानइ कहइ, 'हे शीते ! लक्ष्मणनइ आपदा आवी ।' तिवारइ शीता कहइ, 'स्वामी ! हिवइ विलंब म करि । तूं लक्ष्मणनइ जई राखि ।' इम कहिइ हूँतइ राम धनुष चडावीनइ लक्ष्मण-भणी चालिउ । तिसिइ राणि प्रस्ताव जाणी, विमान-इतु ऊतरी, शीतानइ अपहरी, विमानि बइसारी जावा लागउ । तेतलइ शीता रुदन करिवा लागी । एहवइ जटायु पांखीउ आपणे नखे करी रावण-साथि झूझ करिवा लागउ । तिहां रावणि खड्गि करी जटायु पांखीउ भुंइ पाडिउ । पछइ रावण शीतानइ लेई चालिउ । तिवारइं शीता महा-विलाप करती कहइ, 'हा भ्रात भामंडल ! हा रामलक्ष्मण ! मुझनइ राखउ, राखउ ।' इम विलाप करती मागि जाइ छइ । इसिइ भामंडलनउ पायक एक आकाशि आवतु हूँतु, तीणइ ते शीतानउं हरण जाणी रावण-साथि झूझ मांडिउ । तिवारइं ते ही रावणि खड्गि करी भुंइ पाडिउ । इम आकाशि जातां रावण शीतानइ कहइ, 'हे सुभगि ! तूं विलाप कांइं करि ? हूं तु रावण, लंकानउ अधिपति । ताहरउ आदेशकारक थाउं छउं । हिवइ तूं ते वनेचर रामनइ मूक्री माहरउ अंगीकार करि ।' इम कहितउ रावण शीतानइ लेई लंकाइ आव्यउ । तिहां अनेक चाडुकार वचने करी प्रार्थइ, पणि शीतानउं रोम-मात्र भेदीइ नहीं । किंतु एक 'राम' 'राम' स्मरतो रहइ । तिहां वली एहवउ अभिग्रह लीधउ, 'जां राम-लक्ष्मणतुं कुशल-समाचार न पामउं, तां-सीम मुझनइ अजनउ नेम ।'

इसिइ तिहां लक्ष्मणनइ झूझ करतां श्रीराम आविउ । ते देखी लक्ष्मण ससंभ्रांत हूँतु कहइ, 'बांधव ! शीता एकली मूक्री इहां कांइ आविउ ?' तिवारइ श्रीराम कहइ, 'हे भ्रात ! तई सिंहनाद कीधउ, तेह-मणी हूं आविउ ।' तिवारइं वलतुं लक्ष्मण कहइ, 'भ्रात ! मई तु सिंहनाद न कीधउ । हिव तूं पाछउ जा । सही, तूं कुणिहिं छेतरिउ । तूं ऊतावलउ जा । हूं हिवडा जि वहीरनइ हणी ताहरी पूठिइं आवउं छउं ।' इम जेतलइ श्रीराम पाछउ आवी जोइ, तु शीता न देखइ । तिवारइ राम विलाप करतु, छेया वृक्षनी परिइं मूर्छा-गत हूँतउ, भुंइ पडिउ । पछइ वनना वाय लागइ सचेत हूई वन जोइवा लागउ । तिहां जटायु पांखीउ खड्गगाहत, सुसतउ हूँतउ, भूमिकांइ पडिउ दीठउ । तीणइ शीताना हरणनउ वृत्तांत कहिउ । पछइ श्रीरामइ जटायु पंखीयानइ नव-कार दीधउ । तेहनइ प्रमाणि जटायु मरी माहेंद्र-देवलोकि देवता हूउ ।

हिवइ राम शीतानइ वनि वनि जोतउ मूर्छागत हूँतउ वली भूँइं पडिउ । तेतलइं लक्ष्मण वहीरनइ जीपी राम-समीपि आविउ । तिसिइं राम अचेत देखी पाणीइं सींची सचेत कीधउ । पछइ कहइ, 'बांधव ! ताहरइ कीधइ शीतानइ मूक्री आविउ हूँतउ, पणि जोइ-न, दैत्रिइं कीसिउं कीधउ ?' तिवारइं वलतुं लक्ष्मण कहइ, 'बांधव ! विखवाद म करि । शीता तउ छलिइं करी अपहरी, पणि हिवइ कांइं आपणपे उपाय करीइ । पणि वली एक विशेष सांभलउ, जे मई सांप्रत खर राक्षस हणिउ, तेहनउ वहीरि विराध आगइ पाताल-लंकानउ अधिपति हूँतउ । ते खरि काडिउ छइ, ते मुझनइ आवी मिलिउ । तेह-साथिइं मई मित्राचार पडिवजिउ छइ । तु चालउ, तेहनइ पितानउ राज देई आपणउ कोजइ ।' पछइ श्रीरामि ते विराधनइ पाताल-लंकानउं राज दीधउ । सुंद अनइ सृणर्पला बेहू बोहतां नासी रावण-कन्हलि गया ।

१. C कन्हइलि ।

इसिहं प्रस्तावि कक्किंघानगरीनउ अधिपति सुग्रीव क्रीडा-भणी बाहरि नीकलिउ हूंतउ । एहवइ विद्याधर एक विद्यानइ बलि नवउं सुग्रीवनउं रूप करी राजि बइठउ । तेतलइ मूलगु सुग्रीव आविउ पणि नगर-माहि पइसिवा न लहइ । प्रधान कहइ, 'तू कउण ? सुग्रीव तु आगइ राज करइ छइ ।' तिहां विट-सुग्रीवनउ पक्ष सघले कीधउ, पणि तेहनउ कुणिहि न कीधउ । पछइ जे मूलगउ सुग्रीव ते दीन-दयामणउ थकउ रहइ छइ ।

इसिहं राम-लक्ष्मण कक्किंघाइ आव्या । तेतलइ ते सुग्रीव रामनइ शरणि जई कहइ, 'अहो राम ! मुझनइ माहरउं राज्य देवारि, जिम हूं ताहरउ सेवक थाउं, ताहरइ काजि आविसु ।' तिवारइ श्रीरामि वचन मानिउं । पछइ सुग्रीविइ प्रधाननइ इम कहाविउं, 'जि को रणांगणि जिपिसिइ ते राज लेसिइ ।' इण वचनि विट-सुग्रीव झुझ-भणी सर्व-बलि नीकलिउ । तिहां जेतलई रामनउ दर्शन हूउं तेतलई रूप-परावत्त विद्या नाठी । तिसिहं विट-सुग्रीव पणि नासी गयउ । पछइ तिहां श्रीराम मूलगा सुग्रीवनइ कक्किंघानगरीनउं राज्य दीधउं । तिवारइ सुग्रीव अदार कन्या लेई आविउ । रामनइ कहइ, 'स्वामिन ! मुझ ऊपरि कृपा करी ए कन्यानउ पाणि-ग्रहण करउ ।' तिवारइ वलतू श्रीराम कहइ, 'अहो सुग्रीव ! ए कन्या रहिवा दइ, किंतु शीतानी शुद्धि आणि ।'

पछइ कपि-वानर, तेहनउ राजा सुग्रीव, तीणइ दिशोदिशिइं शीता जोबा-भणी आपणा सुभट मोकल्या । अनइ आप सुग्रीव कंबुद्रीप-भणी चालिउं । तिसिइ मार्गि जातां रत्नजटी विद्याधर, भामंडलनउ पायक मिलिउ, जे रावणिइं हणी भुइं नांखिउ हूंतउ । तिहां तीणइ शीतानउ सर्व वृत्तांत कहिउ । पछइ सुग्रीवइ रत्नजटी-पायक राम-कन्हलि आणिउ । तिवारइं तीणइ जीणी रीतिइ रावणि शीता अपहरी, जीणी रीतिइ तीणी झुझ कीधउं, ते सर्व वृत्तांत राम-आगलि कहिउ । पछइ रावणि शीता हरी जाणी, श्रीराम सुग्रीवनइ पूछइ, 'अहो सुग्रीव ! लंका केतलइ दूरि छइ ?' तिवारइ सुग्रीव कहइ, 'स्वामी ! लक्ष्मणना बल आगलि लंका कांई अलगी नथी ।' तिवारइ लक्ष्मण कहइ, 'अहो ! जे रावण वायसनी परिइं शीतानइं लेई गयउ, ते रावणनउ बल जाणिउं ।' तिसिइं जांबवंत मंत्री कहइ, 'स्वामी ! नैमित्तिकि इम कहिउं छइ—जि को कोटि-शिला ऊपाडिसिइ, ते रावणनइ हणिसिइ ।' इम कहीं पछइ सघले वानरे लक्ष्मण सिंधु-देसि लीधउं । तिहां जेतलई लक्ष्मणि कोटि-शिला ऊपाडी, तेतलइं देवताइ कुसुम-वृष्टि कीधी । जयजय-रव हूउ । पछइ कोटि-शिला पर्वति अनइ समेतशिखरि वीतराग नमस्करी, सहू कक्किंघाइ आव्या । तिवारइं वृद्ध वानर रामचंद्रनइ कहइ, 'स्वामी ! लक्ष्मणनइ हाथि रावणनउ श्रय होसिइ । पणि तथापि एक वार दूत मोकलीइ ।' एह वचन रामिइ मानिउं । पछइ सुग्रीवइ अंजनानउ पुत्र हनूमंत सूर्यपत्तन-हूंतउ अणावी, बहुमान देई, श्रीरामनइ कहिउं, 'स्वामी ! माहरा राजनउ ए जीवितव्य-सार छइ । वली ए महापराक्रमी छइ । ए शीतानी शुद्धि-भणी मोकलउ ।' तिवारइं श्रीराम आपणी नामांकित मुद्रिका देईनइ इसिउं कहइ, 'अहो हनूमंत ! तूं लंकाइ जई शीता प्रियानइ संकेत-भणी ए मुद्रिका देई, संदेसउ कहिजे जु-राम ताहरइ विरहि जगत्र तृणसमान गणइ छइ । तेह-भणी रखे तूं आपणा प्राण छांडइ । जु हूं राम जीवतउ छउं, तु तूंहनइ वहिली पाछी आणिसु ।' ए वात हनूमंत सांभली तहत्ति करी, आकास मार्गि फाल देई लंकाइ आविउ । पछइं तिहा रावणनउ भाई विभीषण, तेहनइं मिली कहिवा लागउ 'हे भ्रात ! न्याय अनइ अन्याय सर्व तुझ आगलि हुइ छइ । इणि कारणि हूं तुझनइ कहउं छउं । तुम्हे रामनी पत्नी

१. B. ऋणांगणि Pu. रणांगणि । २. K. जग त्रिण समान लेखवइ ।

मूँकावउ, जु आपणपानइ हित वांछउ । काई ? ताहरउ बांधव रावण 'बलवंत छइ, पणि श्रीराम-आर्गाल रही नहीं सकइ । तेह-भणी शीता रामनइ पाछी अपावउ ।' तिवारइ विभाषण बोळिउ, 'अरे हनूमंत ! आपणी बल्लभा तु सवि कहिनइ वाल्ही दुइ । पणि ताहरउ स्वामी श्रीराम माहरा भाई-सिउं पहुची नहीं सकइ । एह-भणी तूं पाछउ जा । शीतानइ कोई नहीं आपइ ।' ए वा. सांभली हनूमंत रोषारुण हूंतउ देवरमण-उद्यानवान आविउ । तिसइ तिहां शीता दीर्घ नीसासउ मूँकती कुषा-देह, मलमलिन वल्ल धरती, मुखि राम राम स्मरती, अश्रुपात करती, अशोकवृक्ष-तलइ दीठी । एहवी शीता देखी हनूमंति रामनी नामांकित मुद्रिका आगलि मूँकी, प्रणाम कीधउ । तेतलइं शीता हर्षित-वदन हूँती पूछइ, 'राम-लक्ष्मणनइ समाधि छइ ?' तिवारइ हनूमंत कहइ, 'हूं राम ताहरी शुद्धि-भणी इहां मोकलिउं छउं । हिव मई पाछइ गयइं जि राम कटक करो इहां आविसिइ ।' तु शीता पूछइ, 'वत्स ! कहि-न, तई समुद्र किम लांधिउ ?' तिवारइं हनूमंत कहइ, 'हे मात ! श्रीरामनइ वचनि आकाशगामिनी-विद्यानइ बलि समुद्र लांधिउ । तु हिव मात ! ताहरउं चूडारत्न आपि, जिम रामनइ प्रत्यय रूपजइ ।' पछइ शीताइ आपणउं चूडारत्न आपिउं । अनइ वली इम कहिउं, 'वत्स ! तूं शीघ्र पाछउ जा । ए राक्षस-माहि मरहिसि ।' तिवारइ हनूमंत कहइ, 'मात ! भयनी शंका म करि । हूं तु आपणउ पराक्रम देखाडीनइ जाइसु ।' इम कही शीतानइ प्रणाम करी पछइ लंकानां समस्त वन भाजिवा लागउ । जे रल्लवाला हूँता ते ही हण्या ।

पछइ वली लंकानां घणां घर भांजां, छाजां त्रोडीं, वली रावणना मस्तकनउ मुकुट चूर्ण करो, लंका प्रजाती, इत्यादि विनोद करी हनूमंत पाछउ राम-समीपि आविउ । पछइ प्रणाम करी शीतानूं चूडारत्न आगलि मूँकी सर्व बात कही-जिम शीता मली, जिम लंका विध्वांस, इत्यादि सर्व बात कही । तिवारइं श्रीराम हर्षित हूँतु आलिगनपूर्वक घणउं बहुमान देई, पछइ प्रयाणभंभा देवरावी । तिहां अनेक विराध, जांबवंत, नील, भामंडल, नल, अंगद -इत्यादि परिवार लेई रामलक्ष्मण लंका-भणी चाल्या । तिवारइ सुग्रीव आगेवाण कीधउ, अनइ जे नल-नल ते बेहु संग्रामनइ अग्रेसर थाप्या । इम मार्गि जातां तीणे नल-नीलि समुद्र नइ सेतु राजा बेहु बांधी करी रामनइ आप्या । तिवारइ रामि पणि ते तिहां जि आपणा करी थाप्या । इम मार्गि जातां वली सुवेलनगरि सुवेलराजा जीपी संघाति लांधउ । वली तिहां-थकी हंसद्वीप लंकानइ पासइ छइ, तिहां आवी, हंसरथ राजा जीपी, राम-लक्ष्मण कटक-सहित केतलाएक दिन तिहां रखा ।

इसिइ रावण पणि श्रीरामनइ आवतउ जाणी रैणनइ विषइ सज्ज हुई, सर्व सैन्य मेली, जेतलइ नीकलिउ, तेतलइ विभीषण आवी रावणनइ प्रणमी कहइ, 'स्वामी ! अणविमासिउं काम म करउ । आगइ एक परस्त्रीनइ अपहारि करी कुल लजाविउं छइ । तु बांधव ! हिव शीता परही आपउ । सर्व लोकनउ क्षय म करउ ।' इणि वचनि रावण रीसाणउ हूंतउ, विभीषण तिम किमइ निर्भंछिउ, जिम विभीषण सपरिवार रामचंद्रनइ आवी मिलिउ । तिवारइ श्रीरामि अवसर जाणी विभीषण बहुमानी आप-समीपि राखिउ । वली कहिउं, 'ए लंकानउं राज तुझनइ आपिसु ।' पछइ रामनइ आदेसि वानरे लंका रूंधी । तेतलइं रावणने सुभटे युद्ध मांडिउं । इम बेहु कटकनइ युद्ध होतां राक्षस भागा । तिसिइं रावण बांधव-सहित सामुहु आवी शूझ करिवा

१. C. बलवंत इ हूंतउ पणि, K. बलवंत हूंतु पणि । २. B. C. ऋणनइ । ३ K. विना सर्वत्र 'अपहरि' ।

लागउ । इसिइं राम-लक्ष्मण-भामंडलादिक सहू इ रणतूर वाजते शूशनइ साम्हा थया । तिहां खड्गगादि खड्गि, शरादि शरिइं, इम माहोमाहि शूशन करतां, रावणि विभीषण-भणी जिम त्रिशूल मू किउं, तिम लक्ष्मण इ चूर्ण कीघउं । तिवारइ रावणि रीसाणइ हूंतइ, शक्ति-प्रहरणि शस्त्रि करी लक्ष्मणनइ हीइ ताडिउ । तेतलइं तत्काल लक्ष्मणनइ मूर्छा आवी । तिसिइं रामि शोकार्त हूंतइ आवी रावण-भणी भालउ मूकिउ । तिम जि वली रावणि राम-भणी गदा मूकी । तिवारइं राम अचेत हुई भुंइं पडिउ । तेतलइं विद्याधरे जलि करी सींचिउ ।

तिणि प्रस्तावि शीता चींतवइ, 'जोउ, भर्तार-देवरइनइ ए अवस्था आवी ।' इम विलाप करत देखी, काइ एक विद्याधरी आवी, शीतानइ कहइ, 'हे शीते ! तूं असमाधि म करि । ताहरउ देवर प्रभाति निःशल्य थसिइ ।' ए वात सांमली सूर्यना उदय-ताई शीता सुस्ती थई ।

हिघइ तिहां लक्ष्मण अचेत थई पडिउ देखी श्रीराम पनि अचेत थई पडिउ । वली शीतल वायुनइ योगि राम सचेत हूउ । तिवारइ राम इसिउं कहइ, 'बांधव ! बोलइ कांई नही ? तईं तु लंफानउ राज विभीषणनइ देवउं कहिउं छइ । ते वचन किसिउं तईं वीसारिउं ? तु तूं बांधव ! ऊठि, जिम आपणपे रावणनइ हणो, राज विभीषणनइं दीजइ ।' इम कही राम धनुष हाथि लेईं जेतलइं ऊठिउ, तेतलइ विभीषणि रामनइ कहिउं, 'हे श्रीराम ! सांपत ए मोह छाडि । धीरपणउं आदरि । जिणि कारणि, शक्ति-प्रहरण-शस्त्रनउ हणिउ पुरुष सूर्योदय-ताई जीवइ, अधिकउ न जीवइ । ते-भणी तुम्हे मंत्रतंत्रे करी यत्न करावउ ।'

पछइ श्री रामिइं लक्ष्मण-पाखती सुग्रीवादिक रखवाला मूक्या । एहवइ चंद्र विद्याधर आवी रामनइ वीनवइ, 'स्वामी ! शक्ति नीकलिवानउ एक उपाय छइ, ते तूं सांभलि । जिणि कारणि, भरतनउ माउलउ द्रोणमेघ राक्षा, तेहनी कन्या विशल्या, तेहना स्नाननइ नीरि करी शक्ति आफे बाहरि नीकलिसिइ ।' इणि वचनइ भामंडलदिके तिहां जईं विशल्या कन्या आणी । पछइ तेहना जल-स्नान-लगी सूर्यनइ उदयि शक्ति ज्वलती बाहरि नीकली । तिसिइं जयजयारव हूउ । तिसिइं प्रभाति रावण शुकने वारीतउ हूंतउ संग्राम-भणी रण-भुमिकाइ आविउ । तिहां राम-रावणनइ महा-युद्ध करतां, राक्षसे वानर उलाली नांख्या । तेतलइ लक्ष्मण वेदना-रहित युद्धनइ विषइ वली सज्ज हूउ देखी, लक्ष्मणनइ जीपवा-भणी रावणि बहुरूपिणी विद्या स्मरी । तेतलइ तत्काल रावणनां अनेक रूप हूआं । तिसिइं लक्ष्मण आगलि-पाछलि आसइ-पासइ सघले रावण शूशन करतउ देखइ । तिवारइ एकलउ लक्ष्मण गुहड-पंखि चडिउ हूंतु नानाविध शस्त्रे करी रावणनुं सहू इ रूप पाडिवा लागउ । तिवारइ रावणि आपणउ चक्र स्मरी मस्तक-पाखती फेरवी लक्ष्मण-भणी मूकिउं । हिघइ जेत-लइ लक्ष्मणि चक्र आवतउ जाणिउं, तेतलइ डावइ हाथि करि झालिउं । तेतलइं देवताए आकाशथी एहवी उद्-द्रोषणा कीची जउ, 'ए लक्ष्मणकुमार आठपउ हरि हूउ ।' तिहां देवताए इसिउं कहिउं । पछइ लक्ष्मणि तेइ जि चक्र रावण-भणी मूकिउ । तिसिइं ते चक्र रावणनउ शिरच्छेद करी पाछउं लक्ष्मणनइ हाथि आवी चडिउ । तिवारइ वली देवता जयजयारव करतां कुमुमनी वृष्टि करिवा लागी ।

१. K. लक्ष्मण हीइ । २. K. आफणी ।

तिणि समई श्रीरामइ विभीषणनइ लंकानउं राज दीघउं । तिहां विभीषणनइ राजि बइसारी पछइ राम-लक्ष्मण परिवार-सहित शीतानइ लेवा वन-माहि गया । तिसिइ शीताई श्रीराम आव-तउ देखी हर्षांशु पाडती विक्रश्वर-नेत्र साम्हउं जोवा लागी । तिवारइ आकाशि देवतानी वाणी हई जु, 'ए शीता महासती, महासती ।' इम वात सांभली पछइ राम-लक्ष्मण सहर्षित हुंता पुष्पक-विमानइ बइनी सुग्रीव-विभीषण-भामंडालदिक-सहित आपणइ साकेतपुरि नगरि आव्या । तेतलइ भरत पणि सुमित्र-बांधव-सहित आवी राम-लक्ष्मणनइ प्रणाम कीघउ । पछइ महा विस्तारि वाजित्र वाजते राम-लक्ष्मण-शीता-प्रमुख सहु घरि आव्या । तिवारइ लक्ष्मणनइ अर्धचक्रीनउं राज दीघउं । अनइ आपणपे श्रीराम राजा हुउ । पछइ सुग्रीवादिक सहु आपणे आपणे देशे मोकली, सुखिइं शीता-सहित सुख अनुभविवा लागी ।

इम केतले दिहाडे शीता सरभ-स्वप्न सूचित हुंती गर्भ घरिवा लागी । तिवारइ समेत-शिखरि यात्रा जावानउ डोहलउ ऊपनउ । इसि अबसरि शीतानउ जिमणुं लोचन फुरकिवा लागउं । पछइ ए वात जिम रामनइ कही, तिम जि राम चमकिउ हुंतउ शीतानइ कहइ, 'हे प्रिये ! तुझनइ काई पाडुं संभावीइ । इणि कारणि तू आपणइ घरि जई देवार्चन करावि, सुपात्रि दान दिइ ।' एहवी भर्तारनी शिक्षा सांभली शीता आपणइ घरि आवी, देवार्चनादिक सर्व पुण्य कीघां । तेतलइ नगरने वृद्ध-पुरुषे आवी राम वीनविउ, 'स्वामी ! साचउं कि झूठउं, अथवा रूडउं कि पोडुं अम्हे न जाणउं, पणि सर्व लोक इम कहइं छईं जु, "रावण ली-लंपटि शीता एकाकिन छमास-ताईं घरि राखी, हिवइ यद्यपि शीता रावण-ऊपरि विरक्त हुंती, पणि तथापि रावणि बलात्कारि शील भोजिउं घटइ ।" तु राजन ! ए वात विचारिवा-सरीखी छइ । जिम तेलनुं बिंदु पाणी-माहि प्रसरइ, तिम लोक-माहि अपयश प्रसरिउ छइ । तु स्वामी ! रखे आपणइ कुलि आघउ अपयश अणावउ ।'

इम शीतानउं कलक सांभली श्रीराम राजा अणबोलिउ रहिउ । तिसिइं वली धैर्यपणउं अवलंबी कहिवा लागउ, 'अहो महाजनो ! तुम्हे मुझनइ भळउं जणाविउं । ए स्त्रीनइ कीघइ अपयश नही सांसहउं ।' इम कही महाजन विसर्जी, पछइ रात्रिइं राम नष्टचर्याइं नीकलिउ । नगर-माहि लोकनी वात सांभलतउ चमारना घर-दूकडउ आवी राम वात सांभ-लवा लागउ । इसिइं चमारिइं आपणी स्त्री पाटूइं आहणीनइ कहिउं, 'रे दुराचारि ! एतली वेला तू किहां गई हुंती ?' तिवारइ स्त्री कहइ, 'तू भलेरउ पुरिष आविउ । जोउ-न, शीता तां रावणनइ घरि छ मास रही, तु ही रामिइं काई न कहिउं । रामइं तां छ मास सांसह्या', अनइ आज तू एक क्षणमात्र सही न सकिउ ?' तिवारइ वलतुं चमार कहइ, 'राम तु स्त्रीनइ वशि छइ, पणि हूं कहिनइ वशि नथी ।' तिहां रामि एहवी वात सांभली । राम दुखात्ते हुंतु चीतवइ, 'मुझनइ धिक्कार हु, जे हूं स्त्रीनइ कीघइ नीचनां वचन सांभली सांसहउं ।' वली राम चीतवइ, 'सही शीता तु पतिव्रता, अनइ रावण तु स्त्रीलंपट । अनइ महारउं कुल तु निर्मल, अनइ लोक तु दुराराध्य । तु हिवइं हूं सिउं करउं ? शीतानइ छांडउ ?' इम चीतवी लक्ष्मण-आगलि सर्वे वात कही । तिवारइ लक्ष्मण कहइ, 'बांधव ! लोकनइ कहिइ शीता म छांडिसि । लोक प्रवाहइ परदोषनइ विषइ रसिक हुइं । यतः—

१. C. सखा । २. B. जई ।

खलः सर्षपमात्राणि पर-छिद्राणि पश्यति ।

आरमनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥१॥

इम लक्ष्मणिह घणुं इ कहिउं, तु ही राम न मानइ । पछइ श्रीरामि कृतांत सेनानी तेहीनइ कहिउं, 'ना, शीतानइ वन-माहि मूकी आवि । काइ ? लोक तु शीतानउ एहवउ अपवाद बोलइ छइ । तेह-भणी हूं शीतानइ कांडिसु । इणि कारणि तूं रथ सज्ज करि । काइ ? आगइ ए शीतानइ संमैतशिखर जावानउ बोहलउ छइ । ईणइ मिस शीता-रथि बइसारी गंगानइ पारि लेई मूकि ।' पछइ कृतांत सेनातो संमैतशिखरनो यात्रानइ मिसि शीतानइ रथि बइसारी नीकलिउ । तिहां जोई संमैतशिखरनी यात्रा करावी वलतां अटवी-माहि मूकीनइ इम कहिउ, 'मात ! लोकापवाद-भणी रामचन्द्रि तूं वन-माहि मूकावी छइ । तु माहरउ अभाग्य, जे हूं ईणइ कामि मोकलिउ ।' ए वचन सांभली मुर्छागत हुंती शीता भुंई पडी । पछइ शीतल वायनइ योगि सचेत हुइ हुंती शीता विलाप करती कहिवा लागी, 'हे रामचन्द्र ! जु तूं लोकापवाद-भइ बीहतु हुंतु, तु मुसनइ लोक-प्रत्यक्ष तई चीज काई न 'काराविउं ? अहो राम ! एहवउं निर्घृणपणउं ! तई आपणा कुल-सरीखउं न कीधउं, जे हूं एकाकिनी निरपराध आधान-सहित वन-माहि मूकावी । हिवइ हूं तां किमही वन-माहि थाइसु । पणि राम-लक्ष्मण जयवंता होज्यो ।' इम कही सेनानी विसांनित । तिवारइ सेनानी पणि शीतानइ प्रणाम करी अश्रुपात करतउ पाछउ वलिउ । पछइ शीता पणि आपणउं कर्म निंदती यूथ-भ्रष्ट हरिणीनी परिइं वन-माहि फिरवा लागी ।

इसिइ प्रस्तावि श्री वज्रजंघ राजा तिहां आविउ हुंतउ तीणइ ते शीता बहिन पडिबजी, पुंडरीक-पुरि आणी ।

हिवइ सेनानी पाछउ आव्यउ, रामनइ प्रणाम करी शीतानउ सर्व वृत्तांत कहिउ । राम-चंद्र शीतानउ वियोग अणसहितउ, तेह जि सेनानी साथी लेई रामचंद्र वन-माहि गयउ । तिहां शीता सर्वत्र जोई, पणि लाधी नहीं । पछइ राम घरि आवी शीतानी 'प्रेत-क्रिया करी, शीतानउ ध्यान करतउ काल अतिक्रमावइ छइ ।

हिवइ शीताइ तेहनइ घरि लव अनइ कुश पुत्रयुगल प्रसविउ । तिवारइ वज्रजंघि आपणा पुत्रनी परिइं जन्मोत्सव कीधउ । ते बेहू बालक कुश अनइ लव एहवे नामें प्रसिद्ध हुआ । विद्वए संपूर्ण कला अभ्यसी । बेहू यौवनपणउं पाभ्या । बेहू महा-दुर्धर सुभट हुआ । पछइ वज्रजंघि आपणी शशिचूला पुत्री लवनइ परिणावी । वली बत्रीस कन्या बीजी परिणावी । इम वली कुशनइ कीधइ पृथुराजानी पुत्री मंगावी । तिवारइ पृथुराजा कहइ, 'हूं अज्ञातवंशनइ आपणी पुत्री नहीं आपउं ।' इणि वचनि वज्रजंघ अनइ पृथुराजानइ माहोमाहि युद्ध हुउं । तिसिइं पृथुराजाइ वज्रजंघनउं कटक भांजिउं । तिवारइ लव अनइ कुश रीसाणे हुंते, तिम किमइ युद्ध मांडिउ, जिम पृथुराजा नाठउ । तेतलइ लव-कुशि कहिउं, 'अहो ! अम्हे अवंशजे पणि तूं वंशज नसाडिउ ।' तिवारइं पृथुराजा पाछउ वनीनइ कहइ, 'अहो कुमारी ! तुम्हारी 'सौ-र्यवृत्तिई करी मइं तुम्हारउं कुल जाणिउं ।' इम कही पछइ वज्रजंघ साथि मेल करी बेहू कटक तिहां ऊतर्या । इसिइं नारद आविउ । तिवारइ वज्रजंघि नारदनइ प्रणाम करीनइ कहिउं, 'अहो त्रिषि ! ए कुशनइ पृथुराजा आपणी पुत्री दिइ छइ । इणि कारणि तुम्हे कुशनउं कुल प्रकट करठ, जिम पृथुनइ हर्ष ऊपजइ ।' तिवारइ नारद हसीनइ कहइ, 'अहो अबूस लोको !

१. B. करावी, K. Pu. कराविउं । २. C. प्रतिक्रिया । ३. B. C. सूर्यवृत्ति ।

एहनां कुठ कुण न जाणइ ? रामलक्ष्मण तु सत्रलइ प्रसिद्ध छईं । जिणि कारणि, ए वात सांभ-
लउ । लोकापवाद-भणी श्रीरामइ शीता वन-माहि मूकावी । तेहना ए लव अनइ कुश बेहू पुत्र ।
ए वात सांभली कुश कहइ, 'नारद ऋषि ! श्रीरामइ तां रुडउं न कीधउं, जे लोकनी वातइ
अणविचारिइं शीता वन-माहि मूकावी ।' तेतलइ वली लव बोलिउ, 'अहो ऋषि ! ते नगरी
केतलइ दूरि छइ, जिहां राम-लक्ष्मण छईं ?' तिवारइं नारद कहइ, 'इहां-हूंती अयोध्यानगरी
वीसा-सउ जोअण हुई ।' तिसिइं तिहां पृथुराजाइं कनकमाला पुत्री कुशनइ परिणावी । पछइ
वज्रजंघ लवकुश-सहित आपणइ नगरी आविउ । तेतलइ लव नइ कुश माउलउ पूछी, जे श्रीरामि
शीता छांडी ए अमर्ष मन-माहि घरी, बेहू बांधव कटक करी राम-भणी चाल्या । इम पंथ
अवगाहता जेतलइ अयोध्यानइ परसरि आव्या तेतलइ राम-लक्ष्मण पणि घणउं सैन्य लेईं साम्हा
आवी महा-झुझ मांडिउं । तिसिइ लवकुशे रामनउं सैन्य क्षण-एक-माहि आकडाना तूलनी परिइं
दिशोदिशि ऊडाडिउं । तिवारइं राम-लक्ष्मण रीसाणा हूंता, अति अमर्ष करी कुश-भणी चक्र मूकि-
उं । पणि ते चक्र 'गोत्रि-तु पुहची न सकइ । पछइ कुश-पालती फिरी वली लक्ष्मणनइ हाथि आवी
बइठउं । तिवारइ राम-लक्ष्मण मन-माहि विखवाद भरता इम चीतविवा लागु जउ, 'बलिभद्र-
नारायण अम्हे ई, कि ए लव नइ कुश ?' इम चीतवइ छईं । इसिइ नारद-ऋषि भामंडल-
सहित तिहां राम-लक्ष्मण-समीप आवी, हसीनइ इम कहिवा लागउ, 'अहो ! हर्षनइ ठामि तुम्हे
सिउ विखवाद मांडिउ ? जेहना एहवा पुत्र, तेहनइ हर्ष जि कीधउ जोईइ ।' तिवारइं श्रीरामि
पूछिउं, 'रिषि ! ते किम ?' वलतुं नारद कहइ, 'ए बेहू ताहरा पुत्र, शीतानी कूखिइं ऊपना ।
सांप्रत संप्रामनइ मिसि तुम्हनइ जोवा आव्या छईं । पणि ए वइरी नही, इणि कारणि ए चक्र
गोत्रि-भणी न पुहचिउं । तु ए अहिनाण तुम्हे जाणिउयो ।' ए वात सांभली राम-लक्ष्मण
स्नेह-लगइ साम्हा मिलवा गया । तिसिइं लव-कुश पणि विनीत हूंता आवी पिताने पगे लागु ।
तिवारइ बिहुं कटकनइं माहो-माहि महा-उत्सव-आनंद हुभा । पछइ पुष्पक विमानि वइसी
राम-लक्ष्मण लवकुश-सहित नगर-माहि आव्या ।

तिसिइं लक्ष्मणि, सुग्रीवि, वज्रजंघि शीता आणिवा-भणी श्रीराम वनविउ । तेतलइं रामि
अनुज्ञा दीधी । पछइ लक्ष्मणादिक सहू साम्हा तिहां जइ शीतानइ नगर-माहि तेडिवा लागु ।
तिवारइ शीता कहइ, 'जां धीज करीनइ सूझउं नही, तां-सीम हूं नगर-माहि नावउं । दश धीज
छईं । तेह-माहि जे मेलि आबइ ते करावउ । जु कहु तउ आगि-माहि पइसी नीकलउं (१),
अथवा चोखा चावउं (२), अथवा कहउ तउ कोस पीउं (३), अथवा घटसर्प काढउं (४),
अथवा घटगोलउ काढउं (५), अथवा 'तरवारि-ऊपरि चालउं (६), अथवा तातउ लोहनउ
गोलउ हाथ-ऊपरि राखउं (७), अथवा कहउ तउ ताती तेल-कडाइ-माहिथी कउडी काढउं
(८), अथवा 'उन्हो कुसि जीभइ करी चाटउं (९), अथवा कहउ तउ देवनउं फूल
ऊतारउं (१०) ।' शीताइ इम कहिइं हूंतइं, पछइ श्रीरामि मोटी चउरी खणावी । त्रिणि
सइ हाथ लांबी, बि पुरिस ऊंडी एहवी, चंदनादिक काष्टे भरी, माहि अग्नि प्रज्वाली, महा
ध्वजधवती करी । श्रीराम-लक्ष्मणादिक सहू इ मिली शीता-पाहंति स्नान कराविउं । पछइ
शीताइं स्नान करी, त्रिणि नवकार कही एहवी अवभावणा कीधी, 'अहो लोकपालो ! सांभ-

१. B. गोत्रि माहि तु, Pu. गोत्र तु, P. गोत्रपुत्रनइं । २. K. चउक ऊपरि ।
३. K. ताती ।

लउ । जु मह राम टाली त्रिधा-सुद्धिइ बीजउ कोई पुरुष ध्यायउ हुइ, तु मुसनइ आगि भस्म करिख्यो, नही तु आगि फीटी पाणीनउ कुंड होज्यो ।' इम कही जिम शीताइ आगि-माहि झांप दीबी, तिम शीलनइ प्रमाणि आगि शीतल हुई । वावनी परिईं ते खाई पाणी[इ] भराणी । ते पाणी-माहि सहस्रदल कमल हूआं । ते कमल-ऊपरि रत्नमय सिंहासन । ते ऊपरि शीता बइठी, लक्ष्मीनी परि सोभिवा लागी । तिसिइ देवताए शीताना मस्तक-ऊपरि कुसुम-वृष्टि कीची । 'अहो शीलमहो शीलं' इम देवता प्रसंभा करिवा लागी । एहवउ 'मातानउ' स्वरूप देखी लव अनइ कुश बेहू पुत्र आवी पगे लागी । तेतलइ लक्ष्मणाक तेह इ नमस्करिवा लागी । तेतलइ वली श्रीराम आवी हाथ जोड़ी कहिवा लागउ, 'हे देवी ! मह जे लोकनी वाते तू अरण्य-माहि मूकाबी अनइ सांपत वली तुझ-पाहंति दिव्य कराविउं इत्यादिक सर्व माहरउ अपराध खमि । हिव ईणइ विमानि ब्रह्मी आपणिइ घरि आवि । राज्यलक्ष्मी सफल करि ।' तिवारइ शीता कहइ, 'हे प्रियतम ! ए ताहरउ दोस नही, न अनेरानउ दोस । किंतु ए माहरा कर्मनउ दोस । एह-भणी माहरइ संसारनइ सुखि करी सरिउं । हिव हउं दुखना छेद-भणी जिन-दीक्षा लेसु ।' पछइ मोटइ महोत्सवि श्रीरामइ अनइ शीताइ बिहू जणे दीक्षा लीबी । इम घणु काल चारित्र पाळी श्रीसम मोक्षि पहुतउ । अनइ शीता शीतेंद्र-हूउ । तिहां देवलोकनां सुख भोगवी कसिइं कर्मनइं क्षयि शीता मोक्ष(शिक्षि) जासिइ ।

इति श्रीशीलोपदेशमाला-बालाविनोभे शीता-महासती-कथा समाप्ता ॥४२॥

*

वली महासतीना लक्षण कहइ—

जा शीलभंग-सामगि-संभवे निचचला सई एसा ।

इयरा महासईओ घरे घरे संति पउराओ ॥१०९

व्याख्या:—जे स्त्री शील-भंगनी सामग्री हूँती इ आपणउं शील पालिवा-भणी दढ हुइ—ते सामग्री कउण ? रूप, लावण्य, यौवन, नरनी प्रथना, लक्ष्मीना उन्माद, एकांत प्रदेश, राजादि, प्रहादि कारणे—जु शीलभंग न करइ, तु इम जाणीइ ते महासती । अनइ एह-हूँती जे अनेरी सती, ते घरि घरि घणी इ दीसइ ।

वली शीलरक्षानउ उपाय कहइ—

तह वि हु एगंताई-संगो निचचं पि परिहरेअव्वो ।

जेण य विसमो इंदियगामो तुच्छाई सत्ताई ॥११०

व्याख्या:—यद्यपि शील पालतां दोहिलउं छइ, पणि तु ही शीलना पालणहार नरनारीए एकांति संग सदाइ वर्जिबउ । जिणि कारणे जीवनइ जे इंदियग्राम, ते तु महा विषम=अति दुर्जय छइ । अनइ जे सत्त्व=माहस ते तु थोळां । इणि कारणि, निसत्त्व जीवनइ पडतां वार न लागइ । तेह-भणी शीलवैतइ पुरुषे एकांति स्त्री-संग टाडिबउ । तिम स्त्रीइ पणि एकांति पुरुषनउ संग टालिबउ ।

अथ ते संग-लगी जे दोष ऊपजइ ते कहइ—

जइ वि हु नो वय-भंगो तह वि हु संग्गउ होइ अववाओ ।

दोस-निहालग-निउणो सव्वो पायं जणो जेण ॥१११

१. C. L. P. शीतानउ ।

व्याख्या:—यद्यपि ते यतेंद्रियनइ ब्रह्मव्रतनउ भंग न हुइ, पणि तथापि संग-लगी अपवाद-
दोषादिक कारण ऊपजइ । जिणि कारणि, प्रवाहि लोक दोष लेवानइ विषइ सावधान छइ ।

हिव शीलनउ उपदेश कहइ—

ता सव्वहा वि सीलम्मि उज्जमं तह करेह भो भव्वा ।

जह पावेह लहु-क्खिय संसारं तरिय सिव-सुक्खं ॥११२

व्याख्या:—अहो भविको ! तेह कारण-इनु मनसा वावा कर्मणा-त्रिकरण-सुद्धिइ, शीलनइ
विषइ उद्यम करउ, जिम लघु=शीघ्र संसार-समुद्र तरी शिव-सौरभ्य पामउ ।

हिवइ ग्रंथनउ करणहार स्व-गर्व-परिहार-पूर्वक सर्व-संग्रह उपदेश कहइ—

इय सील-भावणाए भावंतो निच्चमेव अप्पाणं ।

धन्नो धरिउज्ज वंभं धम्म-महा-भवण-थिर-थंभं ॥११३

व्याख्या:—ईणइ प्रकारि=पूर्वोक्त उपदेश, दृष्टांतरूप शीलनी भावनाइ करी, नित्य=सदाइ,
आपणुं भावता हुंता, हे धन्यो=भाग्यवंतो, जीवो, तुम्हे ब्रह्मव्रत=शीलव्रत धरउ=प्रतिपालउ ।
पणि ते ब्रह्मव्रत केहवउं छइ ? धर्मरूपीउ महा=गरुड भुवन=आवास, तेह थोभिवा-भणी निश्चल
स्तंभ-समान ए ब्रह्मव्रत छइ । जिम प्रासाद स्तंभि करी निश्चल हुइ, तिम धर्म=सील दृढ ब्रह्मव्रत
पालिवइ करी निश्चल हुइ । जे धन्य=कृतपुण्य हुइ, तेह जि शीलव्रत धरिवानइ विषइ क्षम=समर्थ
हुइ । पणि मुझ सरीखउ पापी समर्थ न हुइ ।

वली एह जि संबंध ग्रंथकार जणावइ—अहो संगदोषि जे धन्य हुइ, तेह जि शील पाली
सकइ । पणि अधन्य पाली न सकइ । इहां धनश्री सतीनउ दृष्टांत देखाडइ—

[४३. धनश्रीनुं दृष्टांत]

ऊज्जेणी नगरीइ जितशत्रु राजा कमला-भार्या-सहित सुखिइ आपणउं राज पालइ । वरी
तेह जि नगरी-माहि सागरचंद्र श्रेष्ठ चंद्रश्री-भार्या-सहित वसइ । हिवइ तेहनउ पुत्र समुद्रदत्त,
ते अन्यदा मातापिताइ कलाचार्य-समीपि भणिवा मूकित । पछइ मउडइ मउडइ कलाचार्यनी भार्यानइ
संसर्गि ते समुद्रदत्तनी माता कलाचार्य-साथि लुब्धी हुइ । इम एकदा समुद्रदत्त मातानउ ए
स्वरूप देखी सर्व स्त्रीनइ विषइ विरतउ हूउ । तिवारइ समुद्रदत्ति विवाहनउ अभिग्रह लीधउ
जउ, 'हूं पाणिग्रहण नही करउं ।' पछइ पिताइ पुत्र यौवन-वय(?) आविउ देखी घणीइ
कन्या मागइ, पणि समुद्रदत्तनइ स्त्रीनउं नाम न सुइइ, सर्वथा न मानइ, यतीनी परिइ सर्व
निषेधइ । इम करतां घणउ काल गयउ ।

अन्यदा विवसाय-निमित्त पिता सागरचंद्र सोरठदेश-भणी चालिउ । तिहां गिरिपुरि घन
सार्थवाह, तेहनइ घरि जई ऊतरिउ । तिहां घणउ विवसाय करी, पछइ तेहनी पुत्री धनश्री समुद्र-
दत्तनइ काजि मांगी, सागरचंद्र आपणइ घरि आविउ । इम एकदा पिताइ समुद्रदत्तनइ कहिउं,
'वत्स ! गिरिपुरि आपणी वस्तु-भांड छइं, ते तू जई लेई आवि ।' ते-आगलि परणवानी वात
इ न कही । किंतु समुद्रदत्तनु मित्र छइ तेह-आगलि छानइ-सिउं वात कही जु, 'मई तिहां
धनश्री कन्या मागी छइ । ते तू प्रपंच करी एहनइ पाणिग्रहण करावे ।' तिवारइ तीणइं मित्रि
सर्व वात पडिवजी । पछइ भलइ मुहूर्ति मित्र-सहित गिरिपुर-भणी समुद्रदत्त चालिउ । मार्ग उछ-
घतउ थोडे दिहाडे गिरिपुरनइ उद्यानि-वनि पहुतउ ।

१. B.Pu. बोलवानइ ।

तिसिइ तिणि मित्रि 'छानइ-सिउं धन-सार्थवाहनइ वरनउं आगमन जणाविउं । धनइ पणि विवाहनी सर्व सामग्री सज्ज करी मूंकी । पछइ समुद्रदत्त सपरिवार घरि जिमवा निहुतरिउ । तिहां 'काणिइ पाडो धनश्रीनउं पाणिग्रहण कराविउं । हाथ-मेल्हावणीई घणउं धन दीधउ । पछइ वली मित्रनु प्रेरिउ वासगृह-माहि गयउ । तिसिइ तिहां धनश्रीनइ देखी तत्काल पाछउ वली, मित्र-समीपि आवी सूतउ । पछइ प्रभाति शरीरनी चितानइ मिसि कागनी परिइ किहां नाली गयउ । लगायेक हूई जिवारइ नावइ, तिवारइ मित्रइ सुसरानइ क्हाविउं जउ, 'तुम्हारउ जमाई दीसतु नथी ।' पछइ धन सार्थवाहइ जमाई सघले जोआविउ, पणि किहां न लाधउ । मउडइ मउडइ ए वात सागरचंद्र-पिताइ सांभली । पिता पणि महा अस-माधि करतउ तिहां आविउ । तिहां इ पुत्रनी सुद्धि अणपामतउ वली पाछउ घरि पहुतउ । इम करतां बार वरस वउलियां ।

बारमा वरसनइ अंति समुद्रदत्त कापडीनइ वेसि स्थूल पीनांग देह धरतउ तिहां आवी धनश्रेष्ठिनइ प्रणाम करोनइ इसिउं कहइ, 'अहो श्रेष्ठि ! जउ तुम्हारइ उद्यान-वननइ रखवालउ जोईइ, तु मुञ्जनइ राखउ ।' पछइ सेठइ तेह जि वाडीनउ रखवालउ कीधउ । हिवइ ते समुद्रदत्त कापडीनइ वेषि हूंतइ तिम कांइ वृक्षनी शुभ्रपा कीधी, जिम थोडा दिन-माहि नंदनवन सरीखउ वन दीसिवा लागउ । अन्यदा धन-सार्थवाह तेहवी वनलक्ष्मी देखी, आनंद-पूरित हूंतउ, मन-माहि इम चोतविवा लागउ जउ, 'आज-पहिलउ एह-वउ कलापात्र मई योग्य कोई न दीठउ । तु हिवइ ए आपणइ हाटि बइसारीइ ।' इम चोतवी पछइ ते समुद्रदत्त कापडी बहुमानपूर्वक आपणइ हाटि बइसारीउ । तीणइ थोडा दिन-माहि घणी लक्ष्मी ऊपार्छी । पछइ अति विनीत देखी विनीतक एहवउं नाम दीधउं । ते विनीतक सघले विख्यात हूउ । तिवारइ श्रेष्ठिइं चोतविउं जउ, 'रखे ए विनीतक सर्व-गुणमइ देखी राजा लिइ ।' इम विमासी पछइ सर्व घरना काज-काम तेहनइ भलाव्यां । हिवइ ते घरनां वांछित काज करतउ पुत्र-गाहइ ते अधिकउ करी मानिउ । काई ? सघले गुण जि अर्चीइ । यत :-

लहुडा वडा 'मा भणउ, गुण वडा संसारि ।

गागरि अछइ बइठळी, करवइ पीजइ वारि ॥१॥

इम ते विनीतक सर्व कार्य करतउ, धनश्रीना मननइ विश्वासपणउं पामिउ । पणि भरतारनइ उलखइ नही । इम अनेरइ दिवसि धनश्री गउखि बइठी तलारिइ दीठी । तिसिइ तलार कामांघ हूउ । यत:-

न पश्यति हि जास्यंघ. कामांघो नैव पश्यति ।

न पश्यति मदोन्मत्तो अर्थी दोषो न पश्यति ॥२॥

ते तलार अति काम-व्याप्त हूंतइ, धनश्रीनी प्रार्थना विनीतक-पाहइ करावी । तिवारइ आपणी स्त्रीना पारखा-भणी विनीतकिकहिउं, 'ए वातनी चिता म करी । अवसरि धनश्रीनइ हूं सर्व बात कहिसु ।' काई ? जे धूर्त हुइ, ते परमार्थ लेवा-भणी सघली वस्तु पडिवजइ । पछइ

१. C. L. Pu. छानउं । २. K. लजिइ पाडी । ३. C. Pu. काज तेह माहि भलाव्या । ४. K. Pu. अर्चीइ । ५. K. मन गुणउ ।

विनीतकि धनश्रीनइ जिम तलारनउ संबंघ कहिउ, तिम धनश्री कहिवा लागी, 'अहो विनीतक ! आज-पछइ एहवउं वचन सर्वथा म कहेसि ।' इम वली दिवस एकनउं आंतरउं घालीनइ विनीतकि कहिउं । तिवारइ धनश्री माथउं धूणती विनीतकनइ कहइ, 'अहो ! एतला दिवस तूं प्राण-इ-पाहइ अति-वल्लभ हूंतउ, पणि ईणि वचनि वइरी-पाहिइ अधिकउ हूउ । काईं ? जे तूं माहरउ शील-माणिक्य दूषववा वांछइ । जिणि कारणि, सांभलि मन-वचन-कायि करी मुसनइ पितादत्त भरतार समुद्रदत्त, तेह जि शरणि ।' तिवारइ विनीतक आपणपउं गोपवतु, गूढ हर्ष धरतउ कहिवा लागउ, 'हे मुग्घि ! कुपणना धननी परिइं तूं मुधा जन्म काईं गमाडइ ? ते तु भरतार तुसनइ छांडी गयउ । तेहनी शुद्धि इ किहां इ न लाधी । इणि कारणि तलारनउ वचन मानि ।' तिवारइ धनश्री कहइ, 'अरे ! तूं विनीत इ अविनीत हूउ, जे तूं एहवां वचन मुसनइ संभलावइ । काईं ? कुलखीनइ शील जि रत्न राखिउं जोईइ, अनइ तिणि शील भाजतइ स्त्री जीवती इ मूई जाणिवी । सांप्रत चिर-परिचित-लगी तूं जीवतु मूंकिउ छइ ।' इम धनश्रीइ विनीतक गाढउ निर्भरिसउ । पछइ तलारनइ जई कहिउं, 'अहो ! स्त्री तु न मानइ ।'

तिवारइ तलार रागांघ हूंतु विनीतकनइ कहइं, 'अहो विनीतक ! धनश्रीनइ वली एक वार कहि, पछइ म कहेसि ।' इम वली दिवस पांच-सात आंतरउ करी वली त्रीजी वार धनश्रीनइ कहिउं । तिवारइ धनश्रीइ चींतविउं, 'शख्या-पाखइं ते नही रहइ ।' इम चींतवी धनश्रीइ कहिउं, 'जा, ते तलार सर्व सामग्री करावो अशोकवनिका-माहि तेडि । पत्यंकादिक सर्व भोगादि सामग्री मेलावि ।' इम कही पछइ आपणपे तिहां गई । ते पणि तिहां आविउ । तिसिइ धनश्रीइ चन्द्रहास मदिरा अणावी । ते तलारनइ जिम पाई, तिम तलार अचेत थई सुंइ पडिउ । पछइ धनश्रीइ तेह-जि-नउं खड्ग लेई मस्तक-छेद करी विनीतकनइ कहिउं, 'अरे विनीतक ! वेगउं खाड खणि, नही तु ईणइ खड्गि करी ताहरउं पणि मस्तक छेदिसु ।' तिवारइ दीहतइ हूंतइ खाड खणी । पछइ तलारनइ धनश्रीइ ते-मा हे दाटिउ । विनीतकनइ कहिउं, 'अरे ! जउ बाहिरि वात कीधी, तु तूं जाणइ ।'

इम निर्भरिसइं बोहत हूंतु धनश्रीनइ पणि लागी कहइ, 'स्वामिनि ! ए माहरं अपराध खमि । पणि कहि ते समुद्रदत्त कउण ?' तिवारइ धनश्री कहइ, 'सांभलि, उज्जैणीनगरीइ सागरचन्द्रनु पुत्र समुद्रदत्त, सर्व गुणनु आगर, ते माहरउ पति जाणिवउ ।' हिवइ तेह जि समुद्रदत्त छइ, पणि आपणपउं अणजणावतु खीनइ इसिउं कहइ, 'हे सुभगि ! ताहरे गुणे रंजिउ हूंतु, भावइ तिहां थकु ताहरउ भरतार जोईनइ आणिसु ।' इम कहीनइ नीकलिउ । तिसिइं मार्गि जातउ इम चींतवइ, 'मइं तु माहरी खीना शीलनी परोक्षा दीठी । जे हूं इम जाणतउ जे सर्व खी कुशालि, ते तां वृथा ।' इम चींतवतु धनश्री-ऊपरि सानुराग हूउ । इम मार्ग उल्लंघी आपणइ धरि आविउ । मातापितानइ हर्ष ऊरजाविउ । पछइ सागरचंद्र श्रेष्ठिइ गिरिपुरि धन-सार्थ-वाहनइ जमाईनउं आगमन जणाविउं । तिसिइं ते पणि महांत हर्ष धरिवा लागी । धनश्रीइ

१. K. भाजिवइ, C. Pu. नाठइ । २. K. ऊतावलउ । ३. K. नहीतरि ईणइ । ४. C. वृथा फोकट ।

'रुलीआइति यई । पछइ अन्यदा समुद्रदत्त स्त्रीनइ आणउं करिवानइ अर्थि गिरिपुरि गयउ । स्वसुरानइ घरि आविउ । पणि लाज-भणी आपणपउं देखाडइ नही । इम करतां रात्रिनइ समइ धनश्रीइ वासपर-माहि दोवउ आणिउ । तिसिइ समुद्रदत्ति लाज-भणी दीवउ वचारी, शिष्याइं सूई रहिउ । इप बीजइ दिनि । बीजइ दिनि इम जि करी रहिउ । पछइ धनश्रीइ चउथइ दिनि संध्यानइ समइ प्रच्छन्न दीवउ करी घर-माहि राखिउ । इसिइ भरतार आवी शिष्याइं सूतु, तेतलइ धनश्रीइ तत्काल दीवउ प्रगट कीधउ । जो जेइ, तु तेह जि विनीतक आपणउ भर्तार जाणो सहसित सस्नेह हूँती कहिवा लागी, 'हे स्वामी ! हे प्राणनाथ ! तई मुझनइ आपणपउं कांई न जगाव्यउं ?' इम आपणउ जमाई जाणोनइ सहू इ हरख्या । पछइ समुद्रदत्त आपणउ हाथ-मेल्हावणीनउं धन अनइ धनश्रीनइ लेइ आपणइ नगरि आविउ । इम धनश्री आपणउ भर्तार पामी, निःकलंक शील पाली, सकल सुखनइ भाजन हूई ।

इति श्रीशीलोपदेशमाला-बालाविबोधे धनश्रीनी कथा संपूर्णा ॥४३॥

*

हिवइ ग्रंथकार ग्रंथनी समाप्ति-भणी आपणउं नाम-गर्भित मंगल-

गाथा कहइ—

इय जयसिंह-मुणीसर-विणेश-जयकित्तिणा कथं पथं ।

सीलोवएसमालं आराहिय लहह बोहि-फलं ॥११४

व्याख्या:—ईणइ=पूर्वोक्त प्रकारि करी, जयसिंहसूरि, तेहनु विनीत शिष्य जयकीर्ति मुने, तीणइ ए श्रीशीलोपदेशमाला-प्रकरण-रूप मूल-सूत्र कीधउं । तु ए प्रकरण, भो भविक लोको ! तुम्हे आराधी करी, ईणइ प्रकारि शील पाली. सिद्धांतोक्त गाथारूप प्रकरण भणतां गुणतां, सुद्ध शील पालतां, भावना भावतां, जिम बोधिबीजनु फल लहु, परंपराइं मोक्षफल पणि पामउ ॥

इति श्रीशीलोपदेशमाला-बालाविबोधः संपूर्णः ॥ श्री खरतरगच्छे, श्री जिनचन्द्रसूरि-विजय-राज्ये, वाचक-रत्नमूर्तिगणि-शिष्येण वाचक-मेरुसुन्दरगणिना शीलोपदेशमाला-बालाविबोधः मुग्धजनविबोधाय कृतः ॥

शीलोपदेशमालानी गाथाओनी अकारादि सूची

गाथा	संख्या	गाथा	संख्या
अक्खलिय-सील	४७	जे नामंति न सीसं	१६
अणुकूल-सपिम्माण	८८	जे सयल-सत्थ जलनिहि	१९
अन्नं रमइ निरिक्खइ	८४	जो अन्नायरओ	४६
अबंभं पयडं चिय	२५	तं दाणं सो अ तवो	११
अमर-नर-असुर	६५	तं नमह वयरसामिं	४२
आवाढ-बंभयारिं	१	तहवि हु एगंताई	११०
इय जयसिंह-मुणीसर	११४	ता कह विसय-पसत्ता	२६
इय भावं भावंतो	९८	ता सयल इयरकडा	२८
इय सील-भावणाए	११३	ता सव्वहा वि सीलम्मि	११२
एगंते मंताई पासत्थाई	९९	तिहुअण-पहुणा वि	१०८
एवं सीलाराहण	६७	तिहुयण-जगडण-उम्भड	३५
कलमल-अरइ	७६	तुच्छा वि रमणि-जाई	५०
कलिकारओ वि जन	१२	ते घन्ना गिहिणो	४४
कुडिलं महिल-ललिये	८६	थेवमसारं सत्तं	७४
गुण सायरं पि पुरिसं	८०	दाण-तव-भावणाई	१०
चवलाओ कुडिलाओ	७९	दायार-सिरोमणिणो	६
चालणि-धरिय	५२	दाया वि तवस्सी वि	१३
चित्त-भित्तिं न	७१	दालिद्-खुद्-वाही	६२
छट्टुमदसमाइं	७	दीसंति अणेगे उग्ग	१४
जइ ठाणी जइ मोणी	९७	दीसंति सीह-पोरिस	१५
जइ तं काहिसि भावं	९४	देव-गुरु-पियर	१०४
जइ वि हु नो वयभंगो	१११	देवो गुरु य भम्मो	५
जउ-नंदणो महप्पा	३२	धीरा व कायरा	८२
जं लोए वि सुणिज्जइ	८	नंदउ सीलाणंदिय	५४
जत्थाणुरत्त-चित्ता	८५	न वि किंचि अणुन्नार्य	२७
जर-जज्जर-थेरी	३९	निम्मल-महासईणं	१०५
जहा कुक्कुडपोयस्स	७०	निम्महिय-सयल-हीलं	२
जाणंति धम्मतत्तं	९	निय-मइ-माहप्पेणं	८३
जा निय-कंतं	४८	निय-सत्त-वज्जियाओ	१०७
जासिं च संगवसओ	७८	निय-सील-बहुल	३६
जा सील-भंग-सामग्गि	१०९	निय-सील-महामंतेण	५१
जिप्पंति सुहेणं चिय	३४	निय-सील-रक्खणत्थं	५३
जूआर-पारदारिअ	१०२	निरुवम-तव-गुण	६३

गाथा	संख्या	गाथा	संख्या
निव-धृआ निय-रुवा	३८	लच्छी जसं पयावो	३
नेउरबंधिय-दत्तय	६६	विभूसा इरिथ	६९
नो कामीणं सच्चं	२४	विसईण दुक्ख	७७
पइ-दिवसं दस दस	३१	विसमा विसय-पिवासा	७३
पर-पुरिस-सेविणीओ	४९	विसयासत्तो वि नरो	२२
पर-रमणी-पत्थणाउ	८९	विस-विसहर-करि	५९
पर-रमणी-संगाओ	९०	वेसा-दासी-असई	१००
परलोए वि हु	४	वेसा-दासी-इत्तर	१०१
पालंति निय-सीलं	४३	संवेगगहियदिकखो	३०
पूइज्जंति सिवत्थं	२१	सक्को वि नेय	१७
बंधण-छेयण-ताडण	६१	स च्चिय सइ त्ति	१०६
बंधव्वय-आरीणं	६८	समणी वि हु विसय	६४
बहु-महिलासु पसत्तं	९१	सयलो वि गुणग्गामो	५८
मयण-पवणेण जइ	३३	सावज्जजोग-वज्जण	२९
मरणे वि दीण-वयणं	१८	सासथ-सुह-सिरि	९२
मिय-भासिणी सलज्जा	१०३	सिरि-मल्लि-नेमि	४०
मुह महुरासु	८७	सील-कलिएहिं सद्धि	५७
मेहुण-सन्नारूढो	२३	सील-पभाव-पभाविय	४५
रमणी-कडक्ख-विक्खेव	३७	सील-पवित्तस्स	९६
रमणीणं रमणीयं	९५	सील-अभट्टाणं पुण	६०
रम्माओ रमणीओ	९३	सीलवइ नंदयंती	५६
रिसिदत्ता दनदंती	५५	सो जयउ थूलमहो	४१
रुवोवहसिय	८१	हरथपाय-पड्डिच्छिन्नं	७२
रे जीव समय	७५	हरि-हर-चउराणण	२०

**शीलोपदेशमाला-बालावबोधमां उद्धृत
संस्कृत-प्राकृत पद्योनी अकारादि सूची**

पद्य	पृष्ठ	पद्य	पृष्ठ
अकीर्ति-कारणं योषित्	१६०	न वेत्ति लोको मूढो	५२
अक्वत्राणसणी कम्माण	५	निर्विशेषः प्रभुः	१२४
अग्निकुण्ड-समा नारी	१५१	पंचिदिया मणुस्सा	२२
अनार्याणामलज्जानां	११०	पक्खंदे जलियं जोइं	३२
अश्वप्लुतं व सवर्गर्जितं	१४५	परोपकारो मैत्री च	९३
असंखइत्थिनर	२२	पुरिसेण सहगयाए	२२
अहं च भोगरायस्स	३२	प्रथमेत्वाभिलाषः	१५२
इतो अष्टा ततो अष्टा	१४८	भृत्यैर्घनेन	९४
इत्थीजोणिमज्जे	२२	राजपत्नी गुरोपत्नी	७०
इत्थोजोणीए संभवेति	२२	लक्ष्मीर्यशः कुले जन्म	४
कवयः किं न कुर्वन्ति	१४९	लहुडा वडा मा भणउ	१८०
को देवः को गुरुः	१२०	वसासुग्मांस	९५
खलः सर्षपमात्राणि	१७६	वायुना यत्र नीथन्ते	३२
चेइय-दव्व-विणासे	३२	विश्रब्धां वल्लभां	११०
जइ तं काहिसि भावं	३२	वीतरागः परं देवो	१२०
जल्पन्ति साधं मन्येन	१४७	श्रीनाभेयममेयध्री	१
जो जारिसेण संगं	१३६	श्रीजिनचन्चन्द्रगुरुगा	१
दर्शने हरते प्राणान्	१६३	संघरणम्मि असुद्धिं	२३
धिरत्थु ते जसोकामा	३२	संसार तव पर्यन्त-पदवी	२४
न परयति हि जात्यंधः	१८०	समणे जइ कूलवालए	१३८
नवलक्खाणं मज्जे	२२	सव्वो पुव्वकयाणं	२
न विश्वसेत् कृष्णसर्पस्य	१६३	स्मृता भवति तापाय	१५१

महत्त्वना शब्दोनी सार्थ सूची

अऊठ साडात्रण
 अग्निदाघ अग्निदाह
 अजी हजी
 अठील बेडी
 अणसण अनशन
 अधविचि अधवच
 अधिकउ अदको, वधारानो
 अनेथि अन्यत्र, बीजे
 अनेरउं बीजुं, अन्य
 अपभ्राजना हीणपत, अवमानना
 अपारि (भलउ) घणुं (साकं)
 अमावस अमास
 अलगउं दूर, आहुं
 अवदात यशस्वी कार्य
 अवश्रावणा घोषणा
 असमाधि चिंता, उपाधि
 अहिनाण पंचाण
 अंगमोटन अंग मरोडवुं
 अंगोलगु अंगसेवक
 अंतपुरी राणी
 अंतेउरी अंतःपुरनी स्त्री, राणी
 आऊखु, आऊखउं आयखुं, आयुष्य
 आगता-स्वागत (नपुं.) आगतास्वागता
 आदित्यवार आतवार, रविवार
 आगम् आवकारवुं
 आगिम आगळथी, पहलेथी
 आप पोते
 आपणइ पोते
 आपणउं पोतानुं
 आपणपानइ आपणने
 आपहणी आपोआप
 आपणीइ पोते
 आफणीइ, आफहणी आपोआप
 आभउं वादळुं
 आभइ अडवुं

आम तात हे तात !
 आय-वरउ आय-व्यय
 आरेणि प्रथम हरोळनुं युद्ध
 आलोय् आलोचवुं
 आलोयणउं आलोच
 आव् आवडवुं
 आवड् आवडवुं
 आंसोज आतो
 आस्वासना आश्वासन
 आहण् मारवुं
 आंहेडउ शिकार
 ईग्यारसि अगियारस
 ईटवाह ईटनो नीभाडो
 उरइ-परइ अहीं-तहीं
 उठीगइ अठिंगे
 उत्तरासण उत्तरासंग
 उरडउ ओरडो
 उरतउ ओरतो, अप्रासनी झंखना
 उरमाई ओरमायो
 उल्लिउं ओल्युं
 उसन्न शिथिलाचारी (साधु)
 उसर पेखणुं, नाटक-भवाई जेवो तमाशी
 उहट्ट हटवुं
 ऊगर् बचवुं
 ऊगाह् उछाळवुं (घूळ)
 ऊघाह् उघाडुं पडी जवुं, घटरफोट थवो
 ऊचल् उचाळा मरवा
 ऊदाल् आंचकी लेवुं
 ऊपराठउ नाराज, प्रतिकूळ, विफरेळुं
 ऊपहरउं ऊंचुं, ऊफरं
 ऊभग् ५५, ५७ कंटाळी जवु, थाकवुं, मन-
 थी थाकवुं
 ऊमण दूमणी खिन्न
 ऊरण ऋणमुक्त
 एकण एक ज

एक-संथुई (स्त्री) जेने एक वारना श्रवणथी
 याद रही जाय तेवी (स्त्री)
 एकु एक पण, एके य
 कउतिगीयाल कौतुकी
 कटकी ७१, १२८ आक्रमण, चडाई
 कणयर कणेर
 कणवार करणवार, सार-संभाळ
 कयर केरडो
 करगराट कळकळाट (कागडानो)
 करणवार चिंता, सारसंभाळ
 करसणी खेडूत
 कलहाट ६८ ?
 कागल (फा.) कागळ
 काणि मर्यादा, दाक्षिण्य, लाज
 (काणिइं पाडो शरममां नाखी, शरमावी)
 कादम कादव
 कापडी खडतो भिखारी
 कारखानउं (फा.) कारखानुं
 कारिमउ कृत्रिम, बनावटी
 किरण करण, युद्धमां अंगना चलन-वलननो
 प्रकार
 कुरमाई करमाई
 कुण्णी खेडुत, कणत्री
 केलिहरा कदलंगृह
 केहा केवा
 क्रोंकाट (भेंसनुं) डणकबुं
 खउळ् खोळबुं
 खडहडू लथडबुं, स्वलित थबुं
 खडी-चापडी ९८ ?
 खडोखली ४४ कुंड, होज
 खम् क्षमा करवी
 खयन खेन, क्षय
 खयर खेर
 खरच (फा.) खरच
 खलहाणउं स्वलित थयुं, अथडाणुं
 खली राखिउ १०४ छूटो पाडीने बंदी
 राख्यो ?

खवड खभो
 खापर ठीबडुं
 खांच् खेंचबुं
 खुम् खुब्ध थबुं
 खोय् खोंसबुं
 गउरव गौरव, वरपक्षने कन्यापक्ष तरफथी
 अपातुं जमण, हरख-जमण
 गडउ पहाणो
 गढ-रोहउ गढनो घेरो
 गमाड् गुमावबुं, वितावबुं
 गमे गमे दिशो दिश
 गलहथ् गळवीए पकडबुं
 गंजा- गांजबुं
 गाढउं घणुं
 गाढेरउं वधारे
 गालहथा (देवा) (चिंतामा) हथेळी पर गाल
 दाळवा
 गावडि २९ ?
 गिरिनारि गिरनार
 गुडि हाथीनुं कवच
 गुणव् गणबुं, वारंवार पठन करबुं
 गुरुणी गरणी, जैन साध्वी
 गोगउ १३६ गोगा बापा, गोगा देव, घोषा
 वीर
 ग्रामांतरि गामतरे
 घट् संभवबुं, लागबुं
 घडीआ-जोअणी ९७ घडिया-जोअन,एक-
 घडीमां एक जोअन कापती
 घाई उतावळ
 घात् घालबुं, नाखबुं
 घास् छेत्राबुं
 घूर्मा-१४९ शोकां खावां
 चउ-पखेर चोपास, चोगम
 चउमासउं चोमासुं
 चउरी १७७ चोखंडो खाडो
 चक्रिउ चकित थयो
 चरड चोर

चाल् चालवुं, ऊपडवुं
 चालणउं जवानुं, प्रस्थान
 चापेल चंपानी सुगंधवाळुं तेल
 चिणउठी चणोठी
 चित्राम चित्र
 चिव् च्यववुं (स्वर्गमांधी) अवतरवुं
 चिहि चेह, चिता
 चिरी चीठी
 चीतार् चीतवुं
 चोरीइ चोरीछूपीथी
 छट्टी जागी १०५ छट्टीए (संतान-जन्म पछी
 छट्टे दिवसे) जागरण क्युं
 छत्रडी छत्री
 छब् अडवुं
 छाजां छाजां
 छाणहरु छाणांनो गंज
 छांदूआ बोल खुशामतना बोल, छांदां
 छेहिलउं छेळुं
 जगत्र त्रण जगत, त्रिभुवन
 जरहि बखतरनो एक प्रकार
 जाजरउ जर्जरित
 जानीया, जानीलोक जानैया
 जायउ जण्यो
 जिण् जणवुं
 जितकासी विजेताने योग्य
 जिम जेथी करीने
 जीणसाल बखतरनो एक प्रकार
 जीप् जीतवुं
 जुहार् वंदवुं, जुहार करवा
 जूउ जुडुं
 जूत् जूवुं
 जूप जूतवुं
 जूवटचं जुगार
 जोयण योजन
 झील नहावुं
 झझ युद्ध करवुं

झझ युद्ध
 झोटींग भूत
 टोडर फूलनुं छोगुं, कलगी
 ठीकिरउं ठीकरं
 डंक दंश
 डाभसी डाभनी तीणी सळ
 डाहउ डाहो
 डील शरीर
 डुंगर डुंगरो
 डोहलउ दोहद, दोहलो
 ढोळ् दोडवुं
 तलहांसू तळांसुं
 तलार नगररक्षक
 तंगोटी नानो तंबू
 तंबोलदार तांबूलिक
 ताळ् छोलवुं
 ताद् तादा थई जवुं
 ताढि ताढ
 तुडिइं स्पर्षांमां
 तुहे तें
 तूह तूं
 तूस् प्रसन्न थुं
 तृणउं तरणुं
 त्रोडू तोडवुं
 थाक् रहेवुं, बाकी रहेवुं
 थाकउ थाक्यो
 थाकती बाकीनी
 थांभउ थांभलो
 थूम स्तूप
 थोभू टेको देवो
 दइडु दडो
 दाझ बळवुं
 दाधो दाझी
 दालिद्र दारिद्र्य
 दीस् देखावुं
 दुर्गचि दुर्गंध

दुहवण दुःख, दुभावुं
दोपडी ९८ बे-जीभी ? ठगारी वात कर-
नारी ?

द्वंग गाम
धीज साचनुं पारखुं
धुरि आरंभे, शरुमां
धूण धुणावहुं
धूपघाणां धूपदानीओ
नमया नमैदा
नवबारही नव योजन पहोळी, बार योजन
लांबी
नष्टचर्या रात्रिचर्या
नहोतउ, नहीतो
नहीतरि नहितर
नानउ नानो, मानो बाप
नालेरी नाळिपरी
नाव् न आवडुं, न घटुं
नांद् आनं देत थुं. सुखी-समृद्ध थुं
निआणउं निदान, नियाणुं
निभ्रंछू निदुं
निवरउं निर्जन, एकांत
निवाइ निर्वाते, एकांते
निहुंतर् नोतरुं
नीगम् वीतावहुं, गाळुं
नीठ ६९ नष्टप्राय ? दीन-हीन ?
नीठर निष्ठुर
नीठाड्, नीठाळ् नाश करवो
नेडालि दामणी
नेसाल निशाल
पइलउं पेळुं
पइसारउ प्रवेश
पउद् पोदुं
पउण पोणुं
पउंतार महावत
पखाल स्नान
पगइं पगि पगले पगले

पग-धोअण पग घोवानुं पाणी
पच्चखाण पचखाण [अमुक पाप कर्मनो त्याग
करवानी बाधा]
पछोकडे पछवाडे
पजून प्रद्युम्न
पजूसण (पाठांतर : पजूसरण) पर्युषण
पडख, पडिख वाट जोवी, प्रतीक्षा करवी
पडगह् प्रतिग्रह, वाटका जेवुं पात्र
पडहउ पडो, घोषणानो ढोल
पडूतर प्रत्युत्तर
पतगर कबूल करवुं, खातरी आपवी
पतीज् विश्वास बेसवो, प्रतीति यवी
परहुणउ परोणो
पराव् पारणुं करावहुं
परिअछि, परियछि पडदो
परिठव् स्थःपहुं
परीळ् समजुं, जाणुं
पवाडउ पराक्रम, पराक्रमनो जश
परोक्ष हूउ मृत्यु पाम्यो
पसाय भेट
पहिड् ४४ फटकहुं, विचार बदलवो, फरी
जुं
पहिरणउं पहेरण
पंचयज्ञ पांचजन्य (कृष्णनो शंख)
पाखर घोडानुं कवच
पाडूउं खराब
पात्र गणिका
पाथउं ४६ ?
पाधरउं सीधे सीधुं, पाधरुं, मात्र, केवळ
पारिणेत पानेतर
पालद् पलटावुं, बदलावुं
पालि पल्ली, चोरोनो वास
पाशी, पासउ फांसो
पाहुरी प्राहरिक, पहेरेगीर
पीतरीउ पितराई
पूजनोक पूजनीय

पूठउं पूठ
 पूरव् पूरवुं
 पूर्विलउं पहेलांनुं
 पेई पेटी
 पेखणिया पेखणुं करनारा, नाटकिया
 पोतउं अंग, पंड
 पोतउं निघान्, खजानो
 पोतरा पौत्र
 प्रउहंस १२२ दुःखद लगणीनो आवेग
 प्रगुण कीधउ तैधार कयो
 प्रमाण प्रभाव
 प्रवाहि, प्रवाहइ सामान्यपणे, नियमे करी
 प्रहुणागत परोणागत
 प्रहुसू १५५ दुःखद लगणीनो आवेग आववो
 प्राथिक प्राथित
 प्राहइ प्रायः
 फलहुलि भोजनमां फळफळादि खाद्य
 फासू प्रासुक
 फीद् मटवुं, नष्ट थंवु
 फुरक् फरकवुं
 बगल (फा.) बगल
 बगाई बगासुं
 बहिरखु बेरखो
 बंदीखाणउं बंदिखानुं
 बंदीवाण बंदीओ
 बार दीधां बारणां बंध कर्यां
 बांह (स्त्री.) बाहु
 बिडालउ बिलाडो
 बिलाई बिलाडी
 बीहकण बीकण
 बीहनउ बीन्यो
 बोल वानां
 बोलवांह स्नेह-सद्भाव, सहाय
 भउजाई भोजाई
 भण् कहेवुं
 भरुअच, भरुअच्छ, भरुयछ भरुच

भथाइत माथावाळो
 भलइ भले
 भावइ तिहां फावे त्यां, गमे त्यां
 भावठि पीडा, संकट
 भांगउ प्रकार, भंगी
 भांभलोइ भांभळुं थाय
 भीनां मोनां थयां, भीज्यां
 भुइहरू भोयरुं
 भोटि भेट
 भोगहली कर्म भोगववा माटे उदयमां
 आवेलुं कर्म
 मउडइ-स्त्रिउं धीमेथी
 मउडी मोडी
 मजूद (कर) (फा.) तैयार करवुं
 मतउं संमति (लिखित), मनुं
 मनसा वांछा
 मयणहल मीढळ
 मसवाडउ मास
 महुतउ, मुंहतउ मंत्री
 महांत मोहं
 मंथाणुं रवैथो
 माई मातृका, वर्णमाला
 माउलउ मामो
 माछिलउ, माछिली माळुं, माछली
 मातउ मत्त, मातो
 मातुल मातलि (इंद्रनो सारथि)
 माम (स्त्री.) शाख, आबरु
 मालाखाडउ मल्ल-अखाडो
 मास-दीह मासदिवस, एक मास सुधी
 माहिलउं माहळुं, अंदरनुं
 मित्राचार मैत्री
 मुस् छंठवुं
 मुहियां मुधा, व्यर्थ
 मूधी मोळी, मुग्धा
 मूर्छा लालसा, स्पृहा
 मुगयात्रा मुगया
 मेघ वरसाद

मेल् मेळवुं, एकटुं करवुं
 मेलापक मेळाप
 मेह वरसाद
 मोकळाव् विदाय लेवी
 मोजडा जोडा
 रड्वाडी राजानी सवारी
 रति (स्त्रीनी) ऋतु, रजस्वावनो समय
 रतिवंती ऋतुमती, रजस्वला
 रतोरतिई रतोरत
 राख् रक्षण करवुं
 राती अनुरक्त
 रात्रि विहाणी वहाणुं थयुं
 रामति रमत
 रांदुं दोरडुं, रांदवुं
 रोसाव् रीसावुं
 रीसाणु काप्यो गुस्से थयो
 रुलियामणउं रुळियामणुं
 रुलियायति (स्त्री.) रुळियात, आनंद-उमंग
 रुस् (-ना उपर) गुस्से थवुं
 लह् प्राप्त करवुं
 लहुडपण वचपण
 लालरी करचळी
 लालिपालि लल्लोचप्यो, खुशामत
 लाख् नाखुं
 लुकु संतावुं
 लूस्-लूटवुं
 लोटाइ सुवारवुं
 लोटीकगणउं आळोटवुं
 लोहखंड लोखंड
 लोंग लविंग
 वउल् वीतवुं
 वड आंटी, वोटो
 वडउं झ झुं
 वणिगपुत्र वाणोतर
 वधार ओलववुं (दीवो)
 वधराव् वधाववुं
 वरणउं वरण

वरसालउ चोमासुं
 वरंडी नीचो कोट, वंडी
 वर्णव् वखाणवुं
 वरांस भ्रममां पडवुं
 वरांसइ भूलथी
 वरांसउं खोटो भरोसो, भूल, भ्रम
 वरि भले
 वहियावटि वही
 वहिरउ वहेरो, फरक
 वहिर् वोरवुं
 वहीआली, वहयाली घोडा खेलववानुं स्थान
 वंदरवालि वंदनमाला, शोभा माटे लटकावेली
 माळा
 वंसियालि वांसनुं जाळुं
 वाय् वगाडवुं
 वाखर माल
 वाग लगाम
 वाछरूया वाछरू
 वाटली, वाटुली गोळ
 वाणउत्र वाणोतर
 वाणही मोजडी
 वाध् वधवुं
 वानगी वानगी
 वार (कीधी) सहाय (करी)
 वालंभपणउं वहाल
 वासगृह, वासघर शयनगृह
 वाहरइ आव्या वार करी, संकटमां सहाय
 करी
 विकल्प शंका
 विखवाद विषाद
 विगइ घी वगेरे विकारजनक खाद्य वस्तु
 विगूच् निदा कराववी, उतारी पाडवुं
 विचालइ दरमियान
 विछाह् ढांकवुं
 विछोहिंड विखूटो पाडचो
 विणटुं विनास्युं
 वित् ७० क्षुल्लक काम, कनिष्ठ काम

विधात्रा विधाता
 विरतउ विरक्त
 विरलउं छूटुं
 विलखउ भोंठो, झंखवाणो
 विप्रलेष १३२ वांकदेखो संशय
 विहड् वछूटवुं, छूटवुं
 विहरइ मिशो, निमित्ते
 अर्थनइ विहरइ (अर्थने मिशो)
 वोघर् पीगळवुं
 वीसम् विश्वास करवो
 वेगउ वहेलो
 वेच् खरचवुं, वापरवुं
 वेडस वेतस
 वेडि वगडो
 वेसास विश्वास
 व्यतिकर १४७ दगाबाजी, वंचना
 व्यवहार वेपार
 शत्रूकार सदाव्रत
 शरीप शाप
 शाटउ (?) ५० झूडुं ?
 शिख्या शिक्षा
 शीकोत्तरी १३६ शिकोतरी
 श्लेषमा सल्लेखम
 सउण शकुन
 सउणउं, सुहणउं स्वप्न
 सउंचल संचल
 सखाइउ सहायक
 सखायति सहाय
 सज्झाय स्वाध्याय
 समकित्व सम्यक्त्व
 समार् कापवुं, सरखुं करवुं (नख)
 सयर शरीर
 सविहुं सौ
 ससंभ्रांत संभ्रांत, हांफळुं फांफळुं
 सही (कर्) पाकुं (करवुं)
 सहू सौ
 संघाडउ संघाडो, संघेडो
 संचकार अवकाश ?

संप्रेड ६८, ११७ बळाववुं, विदाय आपवी
 सभेडउ कलह
 साखोउ साक्षी
 साजउ साजो
 साढ सार्ध, दोढ
 साढी बार साढी बार
 सात् संताडवुं
 साह् पकडवुं
 साहम्मी साधर्मिक, समान धर्म पाळतुं
 सांढि सांढणी
 सांसह खमवुं, सहन करवुं
 सिज्यातर साधुने वास-स्थान देनार
 सोगडउं शृंगवाद्य
 सीङ्ग सिद्ध थवुं
 सीगणीउ धनुर्धर
 सुरहुं सुगंधी
 सुसरउ ससरो
 सुस्त स्वस्थ
 सुहा- गमवुं
 सूआर रसोयो
 सूक् सुकवुं
 सूकडि सुखड
 सूखडी सूखडी
 सूझ शुद्ध थवुं
 सुधि समाचार
 सूनाडि निर्जन स्थळ, सूने, एकांत
 सेवा सेवन
 स्वसुरउ ससरो
 हटक् हाकवुं, धमकावुं
 हल्लुआ हलका
 हाजीविउ 'हा जो हा' करनारो
 हाथउ थापो
 हाथ-मेलावणी हस्तमेळाप
 हारवू हारवुं
 हाल्लु चालवुं
 हासू हसवुं, हास्य
 हींइ (करवा हीरइ १०९) चाहवुं (करवा
 चाहे)
 हेरू छूपी तपास, जासुसी तपास

